

UN SECOL DE PRESĂ DE LIMBĂ GERMANĂ ÎN BUCOVINA

ION LIHACIU

A Century of German-Language Press in Bukovina

(Abstract)*

The following leading article is a brief historical look at the emergence and evolution of the German-language press in Bukovina over the course of almost a century (1848–1940), marked by important political changes in the province's status and the aftermath of the two world wars. The author mentions the main periodicals from the beginning of the press and refers to the fast development of the German-language press until the outbreak of the First World War. He then mentions the difficulties caused by the war conditions in the evolution of the newspaper market and moves to the interwar period, when the German language press has again an ascendent course, and ends with 1940, when the last periodical of this type ceases to appear.

Keywords: Bukovina, Chernivtsi, German-language press, newspaper.

Istoria de aproape un secol a ziaristicii de limbă germană din Bucovina își află începuturile odată cu editarea de către George Hurmuzachi, în data de 16 octombrie 1848, a primului număr al ziarului bilingv, român-german, „«Bucovina». Romanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur” / „«Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie și literatură”. Până atunci, sursele jurnalistice cu privire la viața social-politică, culturală, urbană, economică etc. din Bucovina sunt reprezentate de oficioasele ce apăreau la Viena și care publicau, din când în când, corespondențe din îndepărtata provincie. Putem enumera aici „Wiener Zeitung”, „Der Humorist” sau „Vaterländische Blätter”, precum și gazetele germane din Lvov, în care erau inserate știri din și despre Bucovina, cu precădere în „Lemberger Leseblätter”. Majoritatea știrilor erau redactate de funcționari austrieci trimiși în provincie, dar, cu timpul, tineri localnici au început să relateze despre starea de fapt sau despre cele mai importante evenimente.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

În contextul Revoluției de la 1848, membri ai familiei Hurmuzachi au editat un ziar a cărui apariție coincide cu începutul demersurilor pentru (re)dobândirea autonomiei Bucovinei față de Galiția. Aceste demersuri, reflectate din plin în articolele de fond publicate de-a lungul celor trei ani de apariție, plini de vicisitudini, au fost urmărite asiduu de noua elită a țării timp de mai mult de un deceniu.

Începând cu „Proiectul de Constituție pentru Ducatul Bucovinei” sau cu „Poziția ierarhiei române în Austria”, multe articole de fond ce apăreau (și) în limba germană aveau să convergă spre același scop și să motiveze, dacă mai era cazul, lupta pentru autonomie provincială, declanșată în iunie 1848 prin *Petiția bucovinenilor către Împărat*, care a avut un larg ecou în ziarele vieneze; autonomia avea să fie obținută după mai bine de un deceniu, în anul 1861, după primirea la Viena a Deputăției Bucovinenilor, avându-i în frunte pe Eudoxiu Hurmuzachi și pe mitropolitul Eugeniu Hacman. În noul context politico-administrativ, următorul „martor ocular” la istoria Bucovinei a fost, cronologic vorbind, ziarul „Bukowina” (apărut deja în prima zi a anului 1862) care, având subtitlul „Landes- und Amtszeitung”, venea să confirme noul statut politico-administrativ pe care îl obținuse Cernăuțiul în calitate de capitală a unei provincii. Anul 1862 are o importanță deosebită în istoria culturală de limbă germană a Bucovinei, deoarece marchează atât apariția primului ziar oficial de limbă germană, cât și apariția primului periodic cu caracter exclusiv literar la Cernăuți. Ambele organe de presă erau editate de profesorul de literatură germană de la Gimnaziul din Cernăuți și, mai apoi, din Rădăuți, Ernst Rudolf Neubauer, care, în afară de faptul că predă marii clasici ai literaturii germane și ai literaturii austriece, își îndemna elevii să încerce să scrie literatură, cele mai bune creații fiind publicate ori în foiletonul ziarului „Bukowina”, ori în paginile suplimentului săptămânal cu caracter literar „Sonntagsblatt der Bukowina”. Cele două organe de presă editate de Neubauer constituie pentru cercetătorul de azi și una din principalele surse de informare cu privire la întreaga viață socială, politică, culturală și economică a provinciei din primii ani de după (re)dobândirea autonomiei, aici apărând descrieri ale dezbaterilor politice, luări de poziție, prezentări ale societății, știri economice, opinii, cronici de teatru și concerte, știri cu privire la evenimente culturale, recenzii ale unor creații beletristice aparținând autorilor bucovineni și multe alte tipuri de informații de larg interes pentru locuitorii întregului ținut. Fiind primul oficios din Bucovina apărut la Cernăuți între 1862–1868, „Bukowina” era publicat, de regulă, de trei ori pe săptămână (pentru o scurtă perioadă de o jumătate de an apărând chiar zilnic), iar gazetăria a devenit parte a vieții cetății.

Astfel, au fost făcuți primii pași în peisajul presei de limbă germană din Bucovina, ce în decursul a aproape un secol (1848–1940) a înregistrat peste trei sute de periodice, care au văzut lumina zilei pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp și prin a căror parcurgere cercetătorul poate lua pulsul vremii în ceea ce privește politica, viața socială sau culturală, dezvoltarea economică etc. a Bucovinei,

având astfel acces la o oglindă mai mult sau mai puțin fidelă a vieții publice a acestei provincii.

O nouă treaptă avea să urmeze, peisajul începând să se diversifice, apărând, în paralel, două sau mai multe publicații. Organul de presă al administrației, „Czernowitzer Zeitung” (primul număr – 1868), care continua ziarul lui E. R. Neubauer și care a apărut sub diverse titlaturi până la izbucnirea Primului Război Mondial, a început să se confrunte cu concurența. Pentru început, în anul 1872, concurența a venit din partea lui „Der Patriot”, săptămânal de informație politică și economică susținut de Alexandru Baron von Petrino, fost ministru, deputat, federalist convins și cunoscut militant împotriva tendințelor centraliste ale statului; la fel se poziționa și săptămânalul său față de organul concurent, ce răspândea ideile administrației locale și centrale. În ciuda scurtei perioade de apariție, „Der Patriot” are meritul de a fi inițiat o mișcare de opoziție și la nivel jurnalistic și de fi adus pentru prima dată diversitatea de opinii în peisajul publicistic. În deceniile care au urmat, demersul a fost continuat de bilunarul „Bukowinaer Zeitung” (1873–1892), „Bukowiner Rundschau” (1875–1876) sau „Czernowitzer Chronik” (1880–1882), iar sfârșitul de secol a adus o competiție acerbă între trei periodice: „Bukowiner Rundschau” (1882–1907), „Bukowiner Post” (1893–1914) și „Bukowiner Nachrichten” (1888–1914), care au dominat, până în anul 1903, piața presei din Bucovina. Dezbaterile din Dietă, din Consiliul local, divergențele de opinii dintre diferitele partide politice pot fi ușor urmărite în paginile acestor organe, care și-au disputat supremația pe piața ziaristică social-politică bucovinene mai mult de douăzeci și cinci de ani. Pe lângă aceasta, toate cele trei gazete enumerate publicau în spațiul dedicat foiletonului fie fragmente din creațiile literare ale autorilor de limbă germană autohtoni sau din afara provinciei, fie traduceri din operele autorilor străini și găzduiau în paginile lor rubrici speciale consacrate teatrului, concertelor, prezentării unor cărți de beletristică și reviste culturale de limbă germană ce apăreau în afara Bucovinei. Raimund Friedrich Kaindl a inaugurat, în paginile ziarului „Bukowiner Rundschau”, o rubrică specială cu titlul „Buchenblätter”, ce era dedicată exclusiv autorilor autohtoni și creațiilor lor literare. Aici erau recenzate atât ultimele noutăți din tipografiile bucovinene, cât și volumele autorilor cernăuțeni apărute la edituri de peste hotare și, de asemenea, erau comentate piesele de teatru scrise de autori autohtoni și interpretate pe scena teatrului local. Succesul rubricii „Buchenblätter” a declanșat mai apoi, și din partea concurenței, o atenție sporită față de creațiile tinerimii locale, elaborate atât în limbă germană, cât și în alte limbi, oferindu-se un spațiu de dialog și celorlalte idiomuri conlocuitoare, prin traduceri, prezentări, cronici etc.

O altă noutate care se ivește în tabloul jurnalistic bucovinean este reprezentată de apariția gazetelor sau revistelor specializate, care nu țintesc publicul cititor în general, ci pe cel interesat în mod special de un anumit domeniu, de exemplu, de aria culturală, a educației, de viața spirituală sau de cotidianul anumitor bresle meșteșugărești etc. Enumerăm aici „Czernowitzer Gemeinde-Bote” (1882–1885), „Bukowiner Schul-Zeitung” (1881–1882), „Bukowiner Volksfreund” (1892–1893) –

ziar care se adresa îndeosebi comunității catolice, „Bukowiner Bote” (1897–1914) – autointitulat, în subtitlu, ca organ al creștinilor de limbă germană din Bucovina, „Neue Israelitische Allianz” (1883–1884), „Bukowinaer Landwirtschaftliche Blätter” (1897–1914) – organ de presă care aducea articole și știri din domeniul agricol, silvic și industrial, respectiv, revistele culturale „Im Buchwald” (1881–1882) și „Theater-, Kunst- und Literaturzeitung” (1895–1915). De menționat că „Bukowinaer Landwirtschaftliche Blätter” a avut, pentru o perioadă de timp, și suplimente în limba română („Țăranul”) și în limba ucraineană („Seljanin”), încercând astfel să atragă, pe lângă publicul știutor de germană, și vorbitori ai celorlalte limbi dominante, româna și ucraineana.

Odată cu diversitatea caracteristică începutului de secol, anul 1903 aduce cu sine apariția a două noi cotidiane de limbă germană: „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” (1903–1940) și „Czernowitzer Tagblatt” (1903–1920) care, alături de „Bukowiner Journal” și de celelalte trei ziare generaliste amintite mai sus, „Bukowiner Rundschau” (1882–1907), „Bukowiner Post” (1893–1914) și „Bukowiner Nachrichten” (1888–1914), au ridicat numărul cotidienele de limbă germană ce apăreau, în paralel, la Cernăuți, la șase. Noile cuceriri ale tehnicii tipografice (precum rotativa) sunt adoptate prima dată de „Allgemeine” și „Tagblatt”, ceea ce face ca tirajul să urce vertiginos, iar prețul per exemplar să scadă, fapt ce va conduce la o foarte mare răspândire a acestor două titluri de gazetă în rândul tuturor păturilor sociale și la cucerirea unei poziții dominante de către cele două cotidiane. Așa se explică și creșterea numărului de pagini al gazetelor (până la 12 sau chiar 16), ceea ce a antrenat și mărirea numărului de colaboratori. Nu numai investițiile în partea tehnică au contat, ci și investițiile în resursa umană, fiind atrași și angajați tineri jurnaliști, care făcuseră primii pași în presa centrală vieneză. Modernismul specific vienez al perioadei de cumpănă a secolelor se face simțit și în peisajul jurnalistic cernăuțean, iar „Allgemeine” și „Tagblatt”, două cotidiane generaliste, dar care își permit o multitudine de rubrici și aduc un nou suflu pe piață, se distanțează de celelalte publicații, care rămân, în comparație cu ele, mai degrabă tradiționaliste.

Presa de partid își găsea și ea locul în cadrul acestui peisaj. Bineînțeles că istoricul trebuie să privească toate informațiile vehiculate în ceea ce privește viața politică cu circumspecție, deoarece, ca în oricare alt sistem, jurnalele constituiau în sine un organ de luptă politică, fie prin asumarea transparentă a acestei poziții (eventual prin adoptarea pe frontispiciu a unui subtitlu), fie indirect, prin finanțatorii lor. De exemplu, pe lângă organul de presă al stângii, „Volkspresse” (primul număr – 1897), a apărut din 1907, de trei ori pe săptămână, „Die Wahrheit” („Adevărul”), organ de presă al partidului democrat al lui Aurel Onciul și Florea Lupul, organ care a dus aproape un deceniu campania îndreptată împotriva celorlalți rivali politici social-liberali (Gheorghe Wassilko-Serecki, Căpitan al Țării între 1904–1911, Nikolai Wassilko, Benno Straucher sau Stefan Smal-Stocki) și împotriva organelor de presă ale acestora. O parcurgere a celor peste 150 de numere din extrem de incisiva publicație „Die Wahrheit”, care avea în general 16 sau 32 de pagini pe

număr/caiet și apărea, de obicei, de trei ori pe lună, creează cititorului de azi o imagine savuroasă a discursului politic democrat liberal pe scena politică a Bucovinei, presărată cu dispute, răspunsuri și contraargumente aduse presei fidele celor de la putere la nivel local, „Tagblatt” și „Allgemeine”, sau tradiționaliștilor de la „Bukowiner Post”.

Acest tablou avea să persiste până la începutul Primului Război Mondial, când, din rațiuni sociale, politice și nu în ultimul rând economice, majoritatea tipografiilor au dat faliment. La 22 noiembrie 1914, apare ultimul din cele peste 3 200 de numere ale lui „Bukowiner Post”, a cărui redacție se refugiază, alături de aparatul administrativ, la Vatra Dornei, unde mai editează sporadic câteva numere, înainte ca redacția să se destrame cu totul. „Nachrichten”, „Bukowiner Bote” (1897–1914), „Czernowitzer Gemeinde-Zeitung” (1897–1914), „Tagblatt” și aproape toate celelalte periodice de limbă germană, cotidiene, săptămânale, reviste etc. își încetează în curând apariția. Excepție face „Allgemeine Czernowitzer Zeitung”, singurul care a încercat și a reușit să reziste, chiar dacă, bineînțeles, cu întreruperi și cu mari sacrificii. În condiții economice vitrege, din pricina războiului sau din cauza ocupării capitalei Cernăuți în diferite invazii rusești, jurnalismul bucovinean a funcționat în această perioadă doar cu intermitențe și uneori în exil. Plecați în urma primei invazii rusești alături de o parte a aparatului administrativ, câțiva colaboratori ai lui „Allgemeine” încercau să țină piept situației și tipăreau în continuare la Vatra Dornei, ocazional, ziarul (cca 40 de numere). Și alte redacții de ziare plecaseră tot la Vatra Dornei, dar majoritatea nu au reușit să își continue apariția.

Cernăuțiul și Bucovina aveau să devină parte a teritoriului în care se desfășura teatrul de război, chiar dacă din postura de parte secundară a acestuia. Principalele instituții și o importantă parte a vârfului elitei administrativ-politice (inclusiv mitropolitul Repta, care locuia în camera nr. 6 a hotelului „Zum blauen Stern”, camera unde au fost negociate și apoi pecetluite, în august 1866, tratativele de pace din războiul austriaco-prusac) s-au mutat la Praga, unde a apărut în regim săptămânal, ca adaos la ziarul local „Prager Zeitung”, cu sprijinul unor tineri cernăuțeni, o pagină dedicată Bucovinei, intitulată „Bukowiner Bote”, aici fiind editate știri despre situația din Bucovina, parvenite pe diferite canale. Erau publicate inclusiv adresele unde funcționau, în regim de avarie, diferitele instituții administrative ale provinciei (majoritatea la Praga) și adresele diferitelor comitete de întrajutorare a refugiaților sau care ofereau modalități de susținere a celor rămași acasă, pe pământ bucovinean.

Perioada de criză profundă avea să conducă la un fenomen de neconceput înainte. Cei rămași din cele două redacții importante și-au unit forțele și au scos o ediție comună, de război, sub titlul „Gemeinsame Kriegsausgabe der Allgemeinen Czernowitzer Zeitung und des Czernowitzers Tablatt”. Cele 399 de numere publicate între 1916 și 1918 reprezintă o importantă sursă de informații aproape nevalorificată de literatura de specialitate, care redau pulsul vieții sociale, economice și politice din plin război. De exemplu, sunt descrise cu foarte multe

amănunte cele două invazii rusești sau, din paginile ziarului, poate fi ușor reconstituită viața cotidiană a Cernăuțului din acele vremuri.

Sfârșitul războiului avea să coincidă cu reparația în viața cotidiană a urbei a jurnalelor și revistelor de limbă germană. Cele două puteri antebelice din domeniul presei, „Allgemeine” și „Tagblatt” aveau să relanseze cursa pentru locurile fruntașe și lor li se vor alătura în primul rând „Czernowitzer Morgenblatt” (1918–1940), „Vorwärts” (organ de presă al socialiștilor, continuator al lui „Volksprese”) și „Ostjüdische Zeitung” (1919–1937, ziar al comunității evreiești, cunoscută fiind germanofilia majorității acestei populații). Firul vieții jurnalistice de dinainte de război este reînnoțit de către presa de limbă germană, dar „Tagblatt” nu avea să țină pasul, urmând ca în 1920 să dispară, locul lăsat liber pe piață fiind ocupat, începând cu 1924, de „Czernowitzer Deutsche Tagespost”. Cele trei cotidiene generaliste, „Allgemeine”, „Tagespost” și „Morgenblatt” ocupă locurile dominante pe piața jurnalistică și atât numărul de pagini (de obicei, între 12 și 16), cât și tirajele sunt importante. Lor li se alătură alte încercări gazetărești, axate mai cu seamă pe ocuparea anumitor nișe specializate de piață (viață culturală, sport, economie, religie ș.a.m.d.), care nu reușesc însă să se impună pentru perioade mai lungi de timp. Unul dintre motive ar putea fi acela că ziarele generaliste ofereau în paginile lor spații ample rubricilor pe teme variate și diversității opiniilor; un alt motiv ar consta în atracția exercitată asupra tinerilor jurnaliști care inițiau asemenea întreprinderi fie de către cele trei cotidiene de frunte, fie de către presa din spațiul austriac sau german. În mod firesc, nu puteau lipsi de pe piață organele de presă care ilustrau diferitele orientări politice; după 1933 se poate observa, la o parte din presa de limbă germană din Bucovina, o anumită tendință german-națională tot mai accentuată. A doua decadă a anilor treizeci lasă să se întrevadă deznodământul nedorit al acestui peisaj. Radicalizarea opiniilor politice se face simțită tot mai puternic, schimbările politico-administrative de la nivel european, central și local se resimt din plin și în jurnalistică de limbă germană din Cernăuți, iar odată cu apariția ultimului număr al lui „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, în anul 1940, se pune punct final unui secol de gazetărie în limba germană în Bucovina.

Izvoarele pe care le pot ascunde sursele suplimentare de informare pe care le pun la dispoziție aceste publicații, care trebuie inventariate și analizate, desigur, cu ochiul critic al cercetătorului, rămân, încă, în mare parte, neparcurse și, astfel, nevalorificate. Considerăm că potențialul este uriaș, printre argumentele care pot fi evidențiate numărându-se, de exemplu, influența puternică exercitată asupra societății și longevitatea unora dintre organele de presă, câteva zeci din cele peste 320 de publicații care au putut fi documentate de noi rezistând peste 20 de ani pe piață. Nu dorim nicicum să subestimăm astfel importanța unora dintre periodice, care în anumite momente au avut o influență puternică sau au reușit să facă auzite opinii și analize ce nu își găseau locul în paginile gazetelor dominante. Cele estimativ peste un milion de pagini pot scoate la iveală noi informații sau nuanța opinii deja existente în literatura de specialitate.

Bornele ziaristicii germane sunt reprezentate de periodicul bilingv „Bucovina”, susținut de familia Hurmuzachi, care a inaugurat gazetăria scrisă în limba germană și a avut un rol important în declanșarea luptei pentru autonomia Bucovinei de Galiția și în scoaterea în evidență a unui anumit specific bucovinean și, credem noi, de „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, ce a publicat primul număr în 1903, a reușit să treacă peste vicisitudinile perioadei primului război mondial, păstrându-și rolul informativ chiar și în acele vremuri, și care a rămas pe scenă pentru a trage cortina în anul 1940. Prin cele 14 403 de numere publicate și cele aproximativ o sută de mii de pagini tipărite, considerăm „Allgemeine” ca fiind una din sursele ziaristice de limbă germană care poate oferi multiple oportunități în demersul obținerii de noi date și informații cu privire la istoria, scena socio-politică, dezvoltarea economică sau viața culturală a Bucovinei.

ÎN SLUJBA BISERICII ȘI A NEAMULUI: MITROPOLITUL SILVESTRU MORARIU ANDRIEVICI

ALIS NICULICĂ

In the Service of Church and Nation: Metropolitan Silvestru Morariu Andrievici

*(Abstract)**

The study follows the ascension within the Orthodox Church of Bukovina of Silvestru Morariu Andrievici, from being a country priest, to achieving the highest dignity, that of metropolitan. Throughout his life, Silvestru Morariu Andrievici was concerned with the issue of the Romanian language in Bukovina, the schooling of Romanian children, for which he wrote age-appropriate textbooks, the improvement of the cultural level of the inhabitants in general and of the priests in particular. He was a lover and supporter of the arts, a philanthropist and, through all his actions, he managed to create a national emulation within the Orthodox Church of Bukovina.

Keywords: Samuil Andrievici, Bukovina, Romanian language, metropolitan, Orthodox Church, Society for Romanian Culture and Literature in Bukovina.

Se întâmplă în viața unui popor, în existența unei națiuni ocupate și supusă sistematic unei agresiuni care să lovească în identitatea sa națională, să se ridice câte o personalitate care, folosind pârghiile legale pe care le are la dispoziție, să se pună în slujba neamului său, să fie o lumină și un călăuzitor în drumul spre eliberare. Secolul al XIX-lea nu a fost unul ușor pentru românii din Bucovina, teritoriu românesc supus, după 1775, unui intens proces de deznaționalizare. Revoluția de la 1848, care a cuprins Europa, a adus românilor din Bucovina prima gură de oxigen și a permis, chiar dacă foarte greu, o serie de deschideri, nu atât spre dezvoltare economică și modernizare, căci acestea erau permise în Imperiul Austriac, cât mai ales spre redescoperirea rădăcinilor ancestrale. În galeria personalităților române, care au contribuit la renașterea națională a Bucovinei și plasarea ei pe drumul firesc al reîntregirii naționale, s-a aflat și mitropolitul cărturar Silvestru Morariu Andrievici, unul dintre oamenii providențiali ai celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

S-a născut în 14/26 noiembrie 1818, în Mitocul Dragomirnei, primul copil al preotului Gheorghe Andrievici și al soției sale Zamfira, fiica preotului Vasile Grigorovici din Mitoc. La botez a primit numele de Samuil. Ascendența familiei paterne ar fi, după chiar spusele sale de la maturitate, una străină și nobilă. Legenda pe care a răspândit-o arată că, pe la 1772–1773, când armatele Poloniei erau înfrânte de ruși și țara urma să fie împărțită „frățește” între cele trei imperii vecine, Rusia, Prusia și Austria, contele Andrei Kwiatkowski, general în armata polonă, reușește să scape din prizonieratul care l-ar fi trimis în Siberia și fuge în Moldova, stabilindu-se în Mitocul Dragomirnei. Aici își durează o moară și, pentru a i se pierde urma, își ia numele Morariu¹. Documentele de astăzi nu întăresc această ipoteză, însă cuvântul viitorului mitropolit a cântărit greu atunci când a solicitat autorităților austriece schimbarea numelui din Andrievici în Morariu. Cercetările recente ale preotului cărturar Dumitru Valenciuc au dus la concluzia că bunicul mitropolitului a fost, de fapt, Andrii Grudinciuc, român cu nume rutenizat, morar destoinic de pe moșia lui Vasile Calmuțchi din Mitoc, care a avut trei fii: Teodor, Procopie și Gheorghe. Acesta din urmă a fost dat la Școala Normală din Suceava, unde directorul rutean l-a înmatriculat sub numele rusificat de Gheorghe Andrievici² (pe românește, Gheorghe a lui Andrei). De aici s-a transmis descendenților numele de Andrievici, de care mitropolitul va reuși să scape prin Decretul nr. 1751 din 10 mai 1871³, la doi ani de la cererea înaintată guvernului austriac.

Samuil Andrievici a urmat cursurile elementare la școala de la Suceava, iar pe cele gimnaziale și superioare la Cernăuți. A absolvit, cu mare distincție, Institutul Teologic din Cernăuți, în vara anului 1843⁴. Din primăvara aceluiași an era căsătorit cu Elena, fiica fostului preot din Ceahor, Vasile Cehovschi.

A fost hirotonit preot în 29 iunie 1843⁵, de către episcopul Eugenie Hacman și i s-a dat parohia socrului decedat. De aici înainte, destinul tânărului avea să fie pus în slujba Bisericii și a neamului românesc din Bucovina, luptând cu toate mijloacele avute la dispoziție „pentru readucerea bisericii la adevărata ei misiune național-culturală”⁶. Începe colaborarea la „Calendarul pentru Bucovina”, a lui Porfiriu Dimitrovici, publicație ce urmărea redescoperirea și promovarea sentimentelor naționale românești⁷. Aici i-au apărut articole pe teme diverse (relația dintre preot și enoriași, practici ortodoxe, cărțile folosite la predarea religiei în școală, istoria

¹ Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998, pp. 3–4.

² Dumitru Valenciuc, „Câteva precizări privind familia mitropolitului Silvestru Morariu Andrievici”, în „Arhiva Genealogică”, Iași, anul V (X), 1998, nr. 1–2, p. 302.

³ Constantin Hrehor, *Silvestru Morariu Andrievici*, Iași, Editura Timpul, 2009, p. 28.

⁴ Emil Satco, Alis Niculică, *Enciclopedia Bucovinei. Personalități, localități, societăți, presă, instituții*, vol. II, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2018, p. 594.

⁵ Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 30.

⁶ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1916, p. IX.

⁷ Ion Nistor, *op. cit.*, pp. 59–60; Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 137.

Bucovinei, istoricul și misiunea Fondului Religionar etc.), traduceri, dar și creații literare proprii⁸, sonete și fabule, cele din urmă cu un mesaj deschis pentru păstrarea limbii străbune. Analizându-i sonetele, poetul Constantin Hrehor constata că „...lirica sa simplă, apropiată de poezia populară, e o îmbinare de naivitate și bucurie. În cuprinsul textelor sale e lumină, natură, nostalgie, dar și ironie și revoltă”⁹. Din 1848, Samuil Andrievici va prelua munca de redactor la „Calendarul pentru Bucovina” (redenumit în 1854, „Calendariu pentru ducatul Bucovinei”), până la 1873¹⁰, când acesta își încetează apariția.

În toamna anului 1848, se decide înființarea la gimnaziul cernăuțean a unei catedre de limba și literatura română, iar Samuil Andrievici se înscrie la concurs, alături de alți teologi (între aceștia fiind și viitorul mitropolit Teoctist Blajevici, singurul prelat care s-a și prezentat, de altfel, la concurs¹¹), dar se va retrage în februarie 1849, câștigător fiind desemnat, așa cum se știe, tribunul ardelean Aron Pumnul, care se bucura de o puternică susținere din partea fraților Hurmuzachi¹². Pentru că era un bun cunoscător al textelor biblice, dar și un foarte bun vorbitor al limbii germane, în 1850–1851 va face parte din delegația de patru preoți trimiși de Biserica Bucovinei la Viena, pentru revizuirea cărților liturgice ortodoxe¹³. Aici va intra în contact cu intelectuali transilvăneni și bănățeni, cu lucrări ale acestora, și va cunoaște nemijlocit ideile cu privire la rolul limbii române în școală, fapt care se va reflecta în multe dintre preocupările sale ulterioare. Astfel, începând cu anul 1850, Samuil Andrievici întocmește, prin traducere și adaptare a unor manuale străine, primele cărți de citire în limba română pentru școala primară¹⁴, retipărite în multe ediții ulterioare. Cărțile de citire ale celui ce pe drept cuvânt va fi supranumit „părintele literaturii didactice din Bucovina”¹⁵, însoțite de subtitlul *Legendariu românesc pentru clasa...*, întocmite într-o limbă frumoasă și accesibilă vârștelor școlare, pline de sfaturi practice și învățături moralizatoare, vor constitui baza pentru învățători și elevi¹⁶, „hrana sufletească a generațiilor de elevi de la 1850 până după 1880 și care, într-o oarecare măsură [...], o mai formează și azi, așa că

⁸ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775–1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, ediție îngrijită de Alexandrina Cernov, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 58.

⁹ Ștefan Purici, *op. cit.*, pp. 212–213; Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 31.

¹⁰ Vasile I. Schipor, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811–1918). Contribuția lor la propășirea cultural-națională a românilor bucovineni*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2016, p. 227.

¹¹ Ilie Rad, *Aron Pumnul (1818–1866)*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2016, p. 132.

¹² Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, pp. 447–448.

¹³ Idem, „Dr. Silvestru Morariu-Andrievici (1818–1895)”, în „Codrul Cosminului”, seria nouă, nr. 1 (11), 1995, p. 152.

¹⁴ Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 37.

¹⁵ George Tofan, *Învățământul în Bucovina*, ediție îngrijită de Traian Duminiță, Gavril Irimescu, Gheorghie Giurcă, Suceava, Editura „George Tofan”, 2011, p. 221.

¹⁶ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, pp. 161–162.

putem spune că munca lui Andrievici nu a fost înlocuită pe deplin nici azi, după 66 de ani¹⁷. La patru ani de la trecerea sa la cele veșnice, Ion G. Sbiera, primul profesor de limba română de la Universitatea cernăuțeană, avea să noteze în lucrarea sa cu caracter memorialistic: „Pe terenul acesta, în decurs de vro douăzeci de ani, s-au distins mai ales doi bărbați, fostul paroh din Ceahor, Samuil Andrieviciu Morariu, devenit mai pe urmă și mitropolit al Bucovinii și Dalmației, sub numele Silvestru (1880–1895), și profesorul de teologie Vasile Ianovicu (†1866). Activitatea lor în compunerea cărților didactice va fi totdeauna amintită cu laudă și cu recunoștință, fiindcă cu multe neajunsuri și cu feliurite și grele piedici au avut să se lupte¹⁸”.

În 1853, soția sa de numai 25 de ani se stinge, lăsându-l văduv cu doi copii: Vasile și Iuliana. Samuil Andrievici își „va găsi refugiul în meditații religioase, liturgie și, mai ales, în scris¹⁹”. Continuă cu mare succes activitatea de tipărituri didactice, traducând din limba germană și trei metodici: două pentru aritmetică (1856 și 1858) și una pentru scris și citit²⁰. În același timp întocmește și o serie de lucrări cu caracter teologic, între acestea aflându-se cea dintâi culegere de predici din Bucovina²¹, precum și cărți destinate elevilor din clasele superioare de gimnaziu și celor de la Institutul Teologic²².

Rodnica sa activitate cărturărească, moralitatea ireproșabilă și calitățile sale de bun păstor l-au făcut remarcat și apreciat de conducerea Bisericii Ortodoxe Române a Bucovinei și i-au asigurat propulsarea în ierarhia ecleziastică. Cu răbdare și muncă susținută, Samuil Morariu Andrievici va urca toate treptele ierarhice²³ în cadrul Bisericii Ortodoxe a Bucovinei. În 1862, părăsește parohia de la Ceahor și pleacă la Cernăuți, deoarece episcopul Eugenie Hacman l-a numit referent auxiliar în Consistoriul Ortodox. În același timp a primit și postul de profesor de cântare metodică și tipic la Seminarul Clerical Diecezan și Școala de Cantori Bisericești

¹⁷ *Ibidem*, p. 221 și urm. Vezi și Gheorghe Giurcă, „Mitropolitul Silvestru, întemeietorul literaturii didactice românești din Bucovina”, în «Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anul VI, nr. 1, 1999, pp. 92–97.

¹⁸ Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și amintiri din viața autorului* (în continuare se va cita: Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera*), Cernăuți, f. ed., 1899, p. 152.

¹⁹ *Ibidem*, p. 34.

²⁰ Iosif Antohi, „Silvestru Morariu autor de manual”, în *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, vol. III, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p. 212.

²¹ *Cuvântări bisericești pentru toate duminicile și sărbătorile de peste an, după Tâlcul Evangheliilor și învățătura unia, sfintei, sobornicești și apostolești Biserice a resăritului*, Cernăuți, 1860.

²² *Liturgica care cuprinde scurte tâlcuiri ale rânduielilor liturgice după tipicul Bisericii dreptcredincioase a Răsăritului*, Cernăuți, 1860; *Învățătura ortodoxă din religiune: A. Dogmatica generală*, Viena, 1862; *Idem, B. Dogmatica specială*, Viena, 1862, 162 p.; *idem, C. Morala*, Viena, 1864. Vezi Dimitrie Dan, *Rolul preoției bucovinene în menținerea românismului de la robirea (1775) – la desrobirea Bucovinei (15/XI/1918). Un adaos la istoria bisericii române*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1925, pp. 12–14.

²³ Dumitru Valenciu, „Silvestru Morariu Andrievici”, în *Ierarhii Bucovinei*, Suceava, Grupul editorial Mușatinii – Bucovina Viitoare, 2001, pp. 63–64.

din Cernăuți²⁴. La 6 iulie 1866 ajunge consilier consistorial salarizat. Mutarea sa la Cernăuți a însemnat un mare câștig pentru Bucovina. Din acel moment, Samuil Andrievici avea să devină o parte importantă a curentului de renaștere națională ale cărui baze s-au format la 1848 și a crescut, treptat, în intensitate, devenind, la începutul secolului al XX-lea, un fluviu de nestăpânit ce a creat, firesc, cadrul propice pentru revenirea Bucovinei în granițele României Întregite la 1918.

Preotul din Ceahor a fost, la început, un apropiat și un devotat al episcopului Hacman, această legătură fiind cimentată în timpul evenimentelor de la 1848, când episcopul s-a plasat de partea curentului național și a susținut puternic autonomia Bisericii Bucovinei și alegerea unui Congres bisericesc care să întărească acest statut de autonomie. Ruptura dintre cei doi va veni peste mai puțin de două decenii, când, consecvent principiilor sale, Samuil Andrievici va insista pe ideea înființării Congresului bisericesc, în ciuda lui Hacman, care între timp își schimbase total ideile. Demersurile fruntașilor români de a obține autonomia bisericească erau zădărnice sistematic de episcopul Hacman, care avea propriile sale planuri²⁵. În februarie 1870, Andrievici va prezenta proiectul Congresului în Parlamentul din Viena, urmând ca acesta să fie ulterior dezbătut în comisia constituțională a acestui for imperial. Neprimind nici un răspuns, în 11 iunie 1870 la Cernăuți are loc o impresionantă adunare populară, „prima manifestare național-politică a românilor bucovineni în stil mai mare”²⁶. A fost picătura care a umplut paharul mâniei episcopului Hacman, care, după ce trimite afurisenia către toți participanții la întrunire și intervine pe lângă autorități împotriva demersurilor românilor, decide să îi suspende pe cei vinovați de organizarea adunării: Samuil Morariu Andrievici și asesorul consistorial Ioan Țurcan²⁷. Conflictul dintre cei doi și capul Bisericii era mai vechi, aceștia intenționând să demisioneze din funcții încă din 1867, fiind întorși din drum numai de sprijinul moral pe care l-au primit din partea celorlalți prelați²⁸. Pentru reabilitarea celor doi, intervine, fără succes, inclusiv Ion G. Sbiera²⁹, membru al Academiei Române și profesor la Gimnaziul Superior din Cernăuți.

Decretul imperial din 23 ianuarie 1873 îi aducea episcopului Hacman vestea mult așteptată: înființarea Mitropoliei Bucovinei și Dalmației, dar acesta nu a mai apucat să se bucure de titlul de arhiepiscop și mitropolit râvnit cu ardoare și pentru care a înfăptuit atâtea compromisuri dureroase pentru națiunea română, el stingându-se în 31 martie/2 aprilie același an, cu puțin înainte de înscăunare.

²⁴ Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 45–46.

²⁵ I. G. Sbiera, *Mișcarea bisericească a românilor din Bucovina* (în continuare se va cita: I. G. Sbiera, *Mișcarea bisericească*), tipăritură separată din „Candela”, anul XV, Cernăuți, 1896, pp. 9–12.

²⁶ Ion Niștor, *op. cit.*, p. 105; I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 12.

²⁷ Ion Niștor, *op. cit.*, p. 107; Simina-Octavia Stan, „Silvestru Morariu-Andrievici, slujitorul și apărătorul caracterului românesc al Bisericii Ortodoxe din Bucovina”, în „Analele Bucovinei”, anul XII, nr. 1, 2005, p. 21.

²⁸ I. G. Sbiera, *Familia Sbiera*, pp. 253–254.

²⁹ *Ibidem*, pp. 254–256.

Samuil Morariu-Andrievici l-a însoțit la Sibiu pe Teofil Bendela, care a fost hirotonit, în 21 aprilie 1874, mitropolit și arhiepiscop al Bucovinei și Dalmației de către mitropolitul Ardealului, Procopie Ivașcovici și episcopul Aradului, Miron Romanul. În același an, Samuil Morariu se va călugări și va primi numele Silvestru. În timpul scurtei arhipăstorii a mitropolitului Bendela, Silvestru Morariu va deține funcția de cancelar al Sinodului mitropolitan. Teofil Bendela s-a stins în 21 iulie 1875, dar a lăsat în urma sa o amintire frumoasă, el reușind să mărească salariile preoților și călugărilor, dar mai ales să schimbe alfabetul chirilic cu cel latin, din manualele școlare românești. Și următorul mitropolit, Teoctist Blajevici, a avut un mandat scurt, el reușind însă în ultimul an de arhipăstorie, 1879, să obțină aprobarea pentru convocarea mult doritului Congres. În același an, Universitatea din Cernăuți îi conferea lui Silvestru Morariu titlul de Doctor în Teologie *ad honores*³⁰, o recunoaștere a meritelor excepționale ale acestui om care a știut întotdeauna cum să ducă lupta, cu diplomație și înțelepciune pentru a redobândi cât mai multe din drepturile pierdute de români și Biserica lor în 1775.

Silvestru Morariu-Andrievici, care prin Rezoluția imperială de la 1 aprilie 1877 era arhimandrit consistorial și vicar general al Arhiepiscopiei, va fi următorul mitropolit pe linie succesorală. În 12 martie 1880, va ajunge Arhiepiscop al Cernăuților și Mitropolit al Bucovinei și Dalmației, fiind hirotonit arhieru în 6 aprilie, în Biserica „Sf. Treime” din Viena și instalat în Catedrala din Cernăuți în 27 aprilie același an³¹. A fost unul dintre cei mai iubiți și respectați mitropoliți ai Bucovinei. A hirotonit peste 180 de preoți. A știut să-și apropie pe toți membrii clerului, indiferent de naționalitate, însuflându-le, ca un adevărat părinte, sentimentul datoriei sfinte față de Dumnezeu și față de enoriașii care aveau nevoie de îndrumare spirituală, morală. Biserica Ortodoxă Românească a Bucovinei a cunoscut o perioadă de înflorire. Sub păstoria sa au fost construite sau reparate peste 75 de lăcașuri de cult, a inaugurat impresionanta reședință mitropolitană (zidirea ei începuse în iulie 1864), s-au consolidat zidurile și s-a realizat pictura Catedralei mitropolitane, a fost construită cripta arhierilor³² (aici au fost reînhumate osemintele defuncțiilor Dositei Herescu, Teofil Bendella și Teoctist Blajevici și urma să-și doarmă somnul de veci însuși mitropolitul Silvestru). A rezolvat problema Sfântului Mir, care a început să fie preparat și sfințit, în cadrul unei ceremonii deosebite, în fiecare an, de Joia Mare la Cernăuți³³. Pastoralele sale, elaborate într-un „limbaj accesibil, subtil”, îmbinau „mesajul religios cu sfaturile după nevoile păstoriților, [...] fiind astăzi adevărate documente de gândire teologică și de cultivare a limbii române”³⁴.

³⁰ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina Habsburgică (1848–1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 419.

³¹ Simina-Octavia Stan, *op. cit.*, p. 24; Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 73.

³² Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 167; Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 77–79.

³³ Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 56–59.

³⁴ *Ibidem*, p. 80.

S-a opus cu toate puterile sale prozelitismului agresiv greco-catolic³⁵ și a reușit să stăvilească, într-o anumită măsură expansiunea ruteană în cadrul bisericii. A fost cel mai mare apărător al proprietăților seculare ale Bisericii române, zădărniciind intențiile austriece de a cumpăra pe nimic domeniul Rădăuților de la Fondul Religionar, apărându-se pentru aceasta cu uricele voievodale medievale, începând cu cele de la Ștefan cel Mare, care întăreau Mănăstirii Putna acest domeniu și amenințau cu afurisirea pe oricine l-ar fi înstrăinat³⁶. Pentru întărirea autonomiei bisericii, a convocat pentru întâia oară, în 2/14 iulie 1882, Congresul bisericesc, organism pentru existența căruia lupta, așa cum am arătat, încă din anii '60³⁷. Participanții la Congres au adoptat statutul, precum și regulamentul pentru alegerea membrilor acestuia³⁸. Trimis cu cele mai bune intenții pentru aprobare în capitala imperiului, în pofida tuturor interpelărilor deputaților români, dosarul cu statutul pentru Congresul bisericesc al Arhidiecezei ortodoxe orientale a Bucovinei a zăcut într-un birou timp de zece ani, până când a fost, în fine, aprobat de Ministerul Culturii și Instrucțiunii de la Viena. După noile alegeri din mai 1892, Congresul³⁹ se va redeschide în septembrie același an, însă va fi repede dizolvat de către guvernatorul Anton Pace, un mare filorutean, pe motivul disputelor iscate cu privire la situația rutenilor din cadrul bisericii. A fost, cum remarcă istoricul Ion Nistor, „singurul insucces al arhipăstoriei mitropolitului Silvestru”⁴⁰. De numele lui Silvestru Morariu se va lega și apariția celei dintâi și celei mai longevive publicații teologice a Bucovinei, „Candela. Jurnalul bisericescu literar”⁴¹, a cărei apariție constantă numai războaiele mondiale și instaurarea comunismului în România au întrerupt-o, fără însă a o opri definitiv, continuându-și existența și în prezent. Revista, susținută la început de Fondul Religionar, a apărut până în 1914 bilingv, română și ruteană, și se adresa nu doar clerului, ci tuturor celor interesați de problemele bisericii de evenimentele religioase ale Bucovinei, de învățăturile teologice și morale pe care „Candela” le promova în paginile sale.

În timp ce prelatul Silvestru Morariu Andrievici își urma drumul spre cea mai înaltă funcție ierarhică, patriotul Silvestru Morariu Andrievici va reprezenta, așa cum am mai spus, o parte activă a mișcării de renaștere națională a românilor bucovineni. Astfel, în calitate de deputat (1867–1871), apoi de deputat „virilist”⁴² în Dieta Bucovinei (1880–1895), de deputat în Parlamentul de la Viena (1867–1870)

³⁵ *Ibidem*, pp. 91–94.

³⁶ Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 84; Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 107–108.

³⁷ Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 100.

³⁸ I. G. Sbiera, *Mișcarea bisericească*, pp. 15–16.

³⁹ Simina-Octavia Stan, *op. cit.*, pp. 26–28.

⁴⁰ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, pp. 275–278; Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina, Rădăuți*, Editura Septentrion, 2002, pp. 98–99.

⁴¹ Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 111–114.

⁴² Conform legii din 26 februarie 1861, episcopul Bucovinei devenea automat membru în Dieta Bucovinei, numit virilist.

sau de membru al Camerei superioare (Herrenhaus) a Consiliului imperial din Viena (1880–1895), a susținut în permanență cauza românească. A solicitat ca în Dietă să fie utilizată doar limba română, intrând în acest fel în conflict cu Eudoxiu Hurmuzachi, membru al Dietei și vicecăpitan al Bucovinei (1864–1869), apoi căpitan (1872–1874), care nu era de acord cu acest demers. Singura concesie obținută a fost utilizarea limbii materne numai pentru discursurile și intervențiile românilor. A mai intervenit în plen pentru creșterea salariilor funcționarilor și chiar dublarea remunerației pentru custodele Bibliotecii Țării și I. G. Sbiera. Printre altele, a mai propus mărirea numărului de reprezentanți din rândul țărănimii, pentru că numai ei puteau să-și susțină cel mai bine doleanțele și acordarea de burse elevilor merituosi pentru a-și continua studiile la Viena.

Conștient de rolul vital al cuvântului scris, Silvestru Morariu Andrievici s-a îngrijit ca parohiile sale să fie înzestrate cu cărți teologice românești. Lui i se datorează practic întemeierea celor mai multe biblioteci parohiale. Pentru informarea preoților, a instituit obligația ca toate titlurile publicate pe spesele Fondului Religionar să fie trimise automat, în câte un exemplar, la fiecare bibliotecă parohială. Mai mult chiar, în 1894, a obținut o subvenție generoasă de carte din partea Ministerului Cultelor din România pentru parohiile sale⁴³.

În plan cultural, Silvestru Morariu s-a remarcat ca un adevărat protector și promotor al unora dintre cele mai importante inițiative, ale căror consecințe au avut un ecou puternic mult după moartea sa.

La 1 mai 1862, când se năștea la Cernăuți, din inițiativa profesorului Ion G. Sbiera, cea dintâi societate culturală românească, Samuil Andrievici nu putea să stea deoparte. Ascunsă sub un nume care să nu atragă atenția⁴⁴, „Reuniunea română de lectură” va avea un scop național nedeclarat, dar bine asumat de către nucleul inițial, membrii acesteia urmând să fie aleși dintre bărbații cei mai „distingși, mai cu autoritate și înrâurință”, „din toate stările sociale”, „cu interes pentru cultură și [...] cu cunoștinți istorice și literare”⁴⁵. Între cei 185 de membri (dintre care 71 erau preoți⁴⁶) ce au luat parte la ședința constitutivă s-a aflat desigur și Samuil Andrievici. Devotamentul tuturor membrilor „Reuniunii” a transformat-o în cea mai importantă societate națională românească, redenumită trei ani mai târziu „Societatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” și, din 1869, „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”⁴⁷. Aceasta, pe lângă faptul că a susținut cu asiduitate folosirea limbii române în toate domeniile, mai

⁴³ Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 114.

⁴⁴ I. G. Sbiera, *Familia Sbiera*, p. 172.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 172–173.

⁴⁶ C. Loghin, „Înființarea Societății pentru Cultură”, în *Șaptezeci de ani de la înființarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–1932). Conferințe ținute în cadrul sărbătorilor jubiliare*, Cernăuți, Tipografia Mitropolital Silvestru, 1932, p. 9.

⁴⁷ Mircea Irimescu, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–2012). La 150 de ani*, vol. I–II, Rădăuți, Editura Septentrion, 2012–2013; Emil Satco, Alis Niculică, *op. cit.*, pp. 44–45.

ales în școală, avea să înființeze instituții de învățământ românești, cabinete de lectură, o bibliotecă – ce va deveni, în timp, destul de bogată în care se puteau regăsi periodicele românești ale vremii, dar și cărți ale autorilor români de pretutindeni. S-au acordat premii și burse elevilor și studenților merituoși, s-au tipărit manuale școlare, calendare, cărți și reviste de cultură, s-au adus primele trupe de teatru din România ș.a. Samuil Andrievici s-a dovedit, până la sfârșitul vieții, unul dintre cei mai activi membri ai acesteia, contribuind la reușita multora dintre cele mai importante acțiuni ale sale, motiv pentru care, în 1874–1880, a fost ales vicepreședinte⁴⁸, după acest an primind titlul de membru de onoare.

Cu ajutorul preoților români ai Bucovinei, Silvestru Morariu a reușit, în 1882, să cumpere o tipografie, cu o sumă destul de mare pentru acele timpuri, 11 000 de fl. Era prima tipografie românească și s-a numit la început Tipografia Arhiepiscopală. Dar, cum toate victoriile mărunte ale românilor trebuiau plătite scump, autoritățile încep șicanele. Pentru a scăpa de acestea, în 1890, mitropolitul Silvestru găsește o portiță de scăpare, schimbându-i numele în „Tipo-litografia concesionată arhiepiscopului Silvestru Morariu-Andrievici”⁴⁹. Moartea lui Silvestru, cinci ani mai târziu, a fost un bun prilej pentru autorități de a retrage tipografiei licența de funcționare și de a o închide. Societatea pentru Cultură reușește să răscumpere o mare parte din activele tipografiei, devenind acționar majoritar în 1899⁵⁰ și, după ce achiziționează ultimele acțiuni, în 1928, proprietar unic⁵¹. Din 1899, tipografia a primit numele „Mitropolitul Silvestru”, ea existând până în 1944, când drama pierderii nordului Bucovinei a dus și la închiderea definitivă a acesteia. Tipografia a fost condusă neîntrerupt, până la pensionarea sa în 1937, de Dimitrie Bucevschi.

Silvestru Morariu s-a implicat și în editarea publicației bilunare „Amicul poporului” (1878–1896)⁵², ce cuprindea informații utile sătenilor și a continuat munca de elaborare de manuale școlare⁵³ în limba română, pentru Seminarul Clerical Diecezan și Școala de Cantori.

Mitropolitul Silvestru a iubit arta sub toate formele sale. La Dieceza Bucovinei l-a angajat pe artistul plastic Epaminonda Bucevschi (1843–1891), cel care a stabilit adevăratul chip al domnitorului Ștefan cel Mare⁵⁴, iar pictorul Eugen Maximovici (1857–1926), i-a încredințat realizarea impozantei fresce de la Mitropolia din Cernăuți⁵⁵. Mitropolitului i se datorează și apariția celei dintâi

⁴⁸ Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 47.

⁴⁹ Constantin Loghin, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. La 80 de ani. Istoric și realizări*, Cernăuți, Editura „Mitropolitul Silvestru”, 1943, p. 40; Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 114–115.

⁵⁰ Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 41.

⁵¹ *Ibidem*, p. 76.

⁵² Emil Satco, Alis Niculică, *op. cit.*, p. 57.

⁵³ Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 47–49.

⁵⁴ Emil Satco, *Arta în Bucovina*, vol. I, Suceava, f. ed., 1984, pp. 31–33.

⁵⁵ Alis Niculică, *Din istoria vieții culturale a Bucovinei: teatrul și muzica (1775–1940)*, București, Casa editorială „Floare Albastră”, 2009, pp. 46–47.

societăți muzicale românești din Cernăuți, cea mai cunoscută și cea mai importantă a Bucovinei: „Armonia”. Întemeiată la 19 iulie 1881, din îndemnul Mitropolitului Silvestru Morariu, „Armonia” trebuia să cultive și răspândească muzica națională și bisericească în Bucovina, însă doi ani mai târziu, prin fuziunea cu un grup de teatru de amatori români, va deveni societate muzical-dramatică⁵⁶, ce se va dovedi „unul cele mai importante focare de cultură națională”⁵⁷, a cărei existență va fi întreruptă brusc în 1944. Silvestru Morariu a înțeles rolul extraordinar al teatrului în limba română, nu atât pentru valoarea sa estetică și moralizatoare, cât mai ales pentru cunoașterea și răspândirea creației literar-dramatice românești, un motor care să ajute strădania elitei de renaștere a conștiinței naționale în toate părțile societății din Bucovina. De aceea, nu de puține ori, i-a îndemnat stăruitor pe toți preoții să fie prezenți la rarele, dar mult așteptatele reprezentații ale trupelor venite din România: „... noi românii din Bucovina, unde se odihnesc rămășițele eroilor și bărbaților celor mai renumiți ai româniei, să demonstrăm că suntem vii și conștienți de viața și demnitatea noastră națională și că nu ne întrelăsăm a prețui o artă frumoasă națională”⁵⁸. El i-a îndemnat pe preoți să frecventeze teatrul, să nu piardă ocazia „de a se îndulci de asemenea sușuri spirituale, de asemenea desfătare inimală, ba de [a] profita în avântului vieții și a plăcerilor noastre naționale, de resurse încă mai însemnate și mai eficace”⁵⁹. Marea actriță Aristizza Romanescu, amintindu-și cu mare plăcere de turneele pe care le-a întreprins în Bucovina, spunea că mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici era nelipsit de la spectacole, iar atunci când se juca o piesă de Alecsandri stătea în picioare „ca în biserică” și „nu numai că nu împiedica pe ceilalți preoți de a veni la teatru, dar le plătea și locurile, ca și studenților de la seminar”⁶⁰.

După desființarea „Arboroasei”, în urma răsunătorului proces din 1878, studenților cernăuțeni de la Teologie li s-a interzis orice implicare într-o organizație laică. Mitropolitul Silvestru va găsi o portiță de scăpare și, în 9 decembrie 1884, din îndemnul său, va lua naștere Societatea studenților teologi, „Academia Ortodoxă”, care va avea două secțiuni, una de literatură și retorică, iar cealaltă muzicală; membrii săi purtau obligatoriu la piept tricoulul românesc⁶¹. De altfel, mitropolitul a fost foarte apropiat de studenții teologi, cercetându-i deseori, fiindu-le alături la liturgia obligatorie a seminariștilor, precum și la alte manifestări cu caracter public⁶².

⁵⁶ M. Gr. Poslușnicu, *Istoria muzicii la români. De la Renaștere până-n epoca de consolidare a culturii artistice*, București, Editura Cartea Românească, 1928, p. 440.

⁵⁷ Emil Satco, Alis Niculică, *op. cit.*, pp. 108–109; Alis Niculică, *op. cit.*, pp. 111–117.

⁵⁸ Teodor Balan, *Istoria teatrului românesc în Bucovina*, ediție după manuscrise de Dimitrie Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 219.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 218.

⁶⁰ Ar. Romanescu, *30 de ani. Amintiri*, evocare de Lucia Sturdza-Bulandra, București, 1960, pp. 62–63.

⁶¹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918). Aspecte etnografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 229.

⁶² Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 118.

Ca un adevărat creștin, Silvestru Morariu a făcut multe acte de caritate, ajutând elevi aflați în dificultăți financiare. În 1893, la aniversarea a 50 de ani de la hirotonia sa, un comitet de inițiativă, compus din clerici și mireni, înființează Fundația cu scop caritabil „Mitropolitul Silvestru”. Aceasta urma să fie administrată de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, prin intermediul căreia se ofereau stipendii unor eleve creștin-ortodoxe lipsite de mijloace financiare, de la școala pedagogică, indiferent de naționalitatea lor⁶³.

Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici a părăsit lumea pământească în 3/15 aprilie 1895, a doua zi de Paști⁶⁴ din Săptămâna Luminată, când în credința ortodoxă se spune că cerurile sunt deschise, iar sufletele adormiților ajung direct în rai.

Posteritatea i-a păstrat o amintire vie mitropolitului patriot. Deseori, numele său era evocat în conferințele publice susținute de Societatea pentru Cultură pe întreg teritoriul Bucovinei, au fost publicate studii și articole omagiale. În 1900, în Mitocu Dragomirnei a fost întemeiată Societatea „Aurora”, redenumită în scurt timp Societatea culturală „Mitropolitul Silvestru”, ce viza în primul rând ajutorarea elevilor sărmani și premiarea celor mai bune rezultate la învățătură⁶⁵. Ca un omagiu adus mitropolitului cărturar, în 1937, Societatea pentru Cultură va înființa și Editura Mitropolitul Silvestru, condusă de cel ce va deveni primul președinte al Societății Scriitorilor Bucovineni, istoricul literar Constantin Loghin, care va reuși, până la război, să publice în cadrul ei o serie de lucrări valoroase.

Aidoma contemporanilor săi, care nu sperau într-o unire politică, dar visau o uniune în spirit a neamului românesc, Silvestru Morariu și-a clădit întreaga viață pe acest principiu. Pentru el, a fi creștin ortodox era la fel de important cu a fi român. Învățăturile lui rămân valabile astăzi în aceeași măsură, sau poate mai mult decât acum 150 de ani. În secolul al XXI-lea, în fața pericolului deznaționalizării forțate a românilor din nordul Bucovinei, trebuie să ne reamintim cuvintele pline de învățăminte ale celui mai devotat mitropolit al Bucovinei din perioada austriacă: „Creștinul este dator de a iubi națiunea sa, ca pe familia sa, ca pe sine însuși, pentru că el, ca ins, este un mădular al corpului național. Creștinul e dator a conlucra la dezvoltarea și înflorirea națiunii sale, că din fructele cele spirituale și materiale ce se vor înmulți pe pomul națiunii se va îndulci și el, ca un fiu al ei. [...] Creștinul e dator a iubi, a cultiva și a se folosi de limba națiunii sale în folosul culturii și al dezvoltării proprii”⁶⁶.

⁶³ Constantin Loghin, *op. cit.*, pp. 62–63; Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 121–123.

⁶⁴ Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 81.

⁶⁵ Nicolae Pentelescu, *op. cit.*, Albumul II; Ion Cernat, Elena Lazarovici, *Mitocu Dragomirnei, satul de lângă „cordun” (Carte monografică)*, Botoșani, Editura Axa, 2006, p. 294.

⁶⁶ Samuil Andrievici, *Învățătura ortodoxă din religione: C. Morala*, Viena, 1864, p. 199.

ERNST RUDOLF NEUBAUER (1822–1890) REPERE BIOGRAFICE ȘI LITERARE

ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU

Ernst Rudolf Neubauer (1822–1890) Biographical and literary references

(Abstract)*

In the gallery of Bukovinian personalities, the name of Ernst Rudolf Neubauer is related to a rich cultural activity, being known as a teacher and writer, but especially as a pioneer of journalism in Bucovina. Ernst Rudolf Neubauer was born in Iglau, Moravia, on April 14th, 1822, into the large family of Kaspar Vinzenz Neubauer and Anna Soupuch. He studied religion, mathematics, Latin, natural sciences, physics, universal history and philosophy. After graduation, at the request of his father, he enrolled at the Faculty of Law of the University of Vienna. In 1848, Neubauer participated in the revolutionary demonstrations between March 13 and 17, enrolling as a volunteer in the Guard of the Academic Legion, Corps of Lawyers, Company I. Later Neubauer arrived in Bukovina, as a substitute teacher at the High School in Chernivtsi, where he taught German, history and geography for the upper course, and Greek for the lower course of the Gymnasium. Neubauer integrates, at the beginning, in the teaching staff, proves seriousness and concern for teaching. On April 1, 1853, he gave a lecture at the Gymnasium on the difficulties faced by a German language teacher in a province with several nationalities and several spoken languages, such as Bucovina, and made proposals for the improvement of the education system. He supported the activity of many companies and associations in Chernivtsi and was actively involved in cultural events, especially theatre. Since 1862, under a contract with the Ministry of Public Instruction, Neubauer has also worked as a journalist, as the founder and editor-in-chief of the first German-language newspaper in Bukovina, entitled “Bukowina. Landes- und Amtszeitung” and his literary supplement “Sonntagsblatt”, which were first printed in Johann Eckhardt’s printing house and later in his own printing house. In 1874 Neubauer was appointed director of the State High School in Rădăuți, where he asserted himself as an excellent pedagogue and was permanently involved in the proper functioning of the institution’s activity. He is the founder of the Teachers’ Library (Lehrerbibliothek), contributing a donation of 250 books and periodicals. He wrote lyrics and prose, collaborated with various periodicals and promoted young talents from Bucovina in the literary field.

Keywords: Bukovina, Ernst Rudolf Neubauer, Chernivtsi, Rădăuți, teacher, writer, journalist, newspaper.

*

E. R. Neubauer (ca. 1880)

Sursa: Peter Rychlo, Oleg Liubkivskij, *Literaturstadt Czernowitz*, 2., verbesserte Auflage. Czernowitz 2009, p. 23.

În galeria personalităților bucovinene, numele lui Ernst Rudolf Neubauer este legat de o bogată activitate culturală, fiind cunoscut ca profesor și scriitor, dar mai ales ca pionier al jurnalisticii în Bucovina.

Ernst Rudolf Neubauer se naște la Iglau, în Moravia, în 14 aprilie 1822, în familia numeroasă a lui Kaspar Vinzenz Neubauer și a Annei Soupuch. Este al șaselea copil al acestora, după sora Maria Rosalia (n. 3.09. 1815) și frații Karl Kaspar (5.10.1816), Maximilian (15.09.1817), Ludwig Karl Eduard (9.08.1819) și Leopold Vinzenz (29.10.1820), fiind urmat de încă o soră, Theresia Vinzenzia (n. 15.10. 1823) și un frate, Johann Vinzenz (n. 21.12.1824)¹. Copilăria o petrece la Wilenz, un sat aflat la 7 km depărtare de Iglau, unde tatăl său deținea o moșie – un loc idilic, de care Neubauer, în autobiografia sa², își amintește cu plăcere: „O pădure întinsă, umbroasă, un iaz mare, bătrân [...], argați și slujnice cu veșmintele, tradiția și graiul vechilor alemani, basme și legende în nopțile lungi de iarnă, și vara, cu cele mai frumoase cântece populare, au fost primele care mi-au hrănit fantezia”³. Aici primește primul abecedar și învață, cu un mentor particular, să citească, să scrie și să recite.

La vârsta de 10 ani, se înscrie la cursurile gimnaziului din Iglau, începând cu anul școlar 1832/33, odată cu fratele său, Leopold, mai mare cu doi ani. Neubauer se remarcă prin rezultatele foarte bune și, mai ales, prin talentul de orator și darul

¹ Informațiile cuprinse în acest articol sunt extrase din singura monografie consacrată lui Ernst Rudolf Neubauer, realizată de Alfred Klug: *Ernst Rudolf Neubauer. Der Mann und das Werk*, I. Teil, A. „Der Mann”, B. „Das Werk”, Cernăuți, Editura V. Mühlendorf, 1931–1933. Această lucrare este citată ca sursă de bază în toate articolele și fișierele biobibliografice, puține la număr, de altfel, care se referă la viața și activitatea sa.

² După Alfred Klug, Ernst Rudolf Neubauer a lăsat, în manuscris, o lucrare intitulată *Biographische Momente*, pe care a redactat-o în anul 1878. După moartea sa, manuscrisul a fost publicat în „Bukowiner Nachrichten” și „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, în 1908. Alfred Klug arată că, deși lucrarea ar trebui să fie principala sursă de informații legată de biografia lui Neubauer, ea conține „mai mult poezie, decât adevăr”. Tot Klug este cel care a făcut corecturile necesare, pe baza documentelor de arhivă. Vezi Alfred Klug, *op. cit.*, pp. 7–8.

³ *Ibidem*, p. 18. În original: „Ein weitläufiger, düsterer Tannenwald, ein grosser alter Teich [...], Knechte und Mägde mit altalemannischer Tracht, Sitte und Sprache, Sagen und Märchen an langen Winterabenden und die sonderbarsten Volkslieder zur Sommerzeit boten meiner Phantasie die erste Nahrung”.

de a vorbi în versuri. În anul școlar 1836/37 termină clasa a IV-a „gramaticală” și în 1838/39 clasa a doua de „umanoare” (a retorilor și poezilor)⁴. Clasele a VII-a și a VIII-a, numite clase de filozofie, erau la acea vreme incluse în sistemul de învățământ superior. Neubauer le urmează în cadrul Universității din Praga, în perioada 1839–1841. Studiază religia, matematica, latina, științele naturii, fizica, istoria universală și filosofia. După absolvire, la dorința tatălui său, se înscrie la Facultatea de Drept a Universității și Viena⁵. Între 1844 și 1846, efectuează mai multe călătorii prin Austria și își câștigă existența ca meditator privat în Viena. În colaborare cu fratele său, Maximilian, începe să scrie primul volum de poezii, *Schilf und Weide*, care apare în 1847⁶. În toamna aceluiași an, Ernst Rudolf Neubauer ocupă postul de secretar de redacție al periodicului „Wiener Zeitung”, realizând rubrica *Foiletton* și cea dedicată informațiilor din domeniul artei. În afară de îmbunătățirea situației materiale, acest lucru îl familiarizează cu activitatea de redacție și deschide accesul în cercurile de intelectuali vienezi, unde îl cunoaște, între alții, pe Moritz Gottlieb Saphir, redactorul revistei de satiră „Der Humorist”⁷.

În anul 1848, Neubauer participă la demonstrațiile revoluționare dintre 13 și 17 martie, înrolându-se ca voluntar în „Garda Legiunii Academice, Corpul Juriștilor, Compania I”⁸. De asemenea, face parte din grupul radical de studenți „Reform-Rotte”, condus de prietenul său, juristul Wutschel, originar și el din Moravia. Este rănit, dar nu grav. În 29 iulie, Neubauer este numit proprietar și redactor al ziarului „Der freie Wiener”. Publicația își începuse apariția la 1 aprilie 1848, având subtitlul „Wochenschrift für Scherz und Ernst, Novelle und Erzählung, Ironie und Satyre, Kunst und Literatur, Politik und Wissenschaften”, redactor responsabil fiind Alexander Medis. Trei luni mai târziu, acesta se îmbolnăvește și moare, la conducerea redacției urmând Fr. Schmutz. Acesta scoate încă patru numere, după care este înlocuit cu J. M. Schleichert. Ziarul are o frecvență de două numere pe săptămână și, începând cu nr. 33 din 15 iulie 1848, își schimbă subtitlul în „organ radical și ziar politic”, anunțând că va apărea de patru ori pe săptămână. De asemenea, în același număr se publică un articol preluat din alt ziar radical vienez, „Studenten-Courier”, intitulat „Die Republik in Wien”. Reacția procuraturii din Viena este promptă: redactorii de la „Studenten-Courier”, împreună cu Schleichert sunt dați în judecată. În cele din urmă, toți cei acuzați sunt exonerati, „în uralele mulțimii”⁹.

⁴ Alfred Klug, *op. cit.*, I. Teil, A. „Der Mann”, p. 20.

⁵ *Ibidem*, pp. 21–22.

⁶ *Ibidem*, p. 24.

⁷ *Ibidem*, p. 26.

⁸ *Ibidem*. În original: „Garde der akademischen Legion, Juristenkorps, 1. Comp.”.

⁹ Alfred Klug, I. Teil, A. „Der Mann”, p. 26; idem, *op. cit.*, 2. Teil, „Der Journalist”, pp. 19–20; D. Vatamaniuc, „Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1994, pp. 113–121; idem, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente*, prefață de acad. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Academiei Române, 2006, pp. 239–247.

Pentru a se asigura continuarea apariției ziarului, conducerea îi revine, așadar, lui Neubauer, care îi schimbă denumirea în „Der freie Wiener. Revistă pentru politică și literatură”, dar îi păstrează caracterul radical. Acest fapt este demonstrat și de felul în care își declară crezul său politic la preluarea ziarului, și anume, prin lozinca: „Mit Gott für Freiheit und Vaterland!” [Cu Dumnezeu pentru libertate și patrie!].

Într-un articol intitulat „Die Monarchie und die Volksvertretung” [Monarhia și reprezentanța poporului], Neubauer critică monarhia constituțională ca formă de guvernare: „Monarhia constituțională înseamnă o semi-libertate artificială, pentru un popor ce nu este încă părtaș la libertate, un armistițiu între puterea absolută a monarhului și puterea absolută a poporului, dar nu este o pace, nu este un organism viabil”¹⁰. Ca urmare a atitudinii antimonarhice, după apariția a încă trei numere (36/1.08.1848, 37/2.08.1848 și 38/9.08.1848), ziarul este sistat.

După înăbușirea mișcărilor populare, din cauza participării la acțiunile revoluționare ale studenților, Wutschel și Neubauer sunt trimiși în fața Tribunalului militar. Wutschel reușește să fugă în America, în octombrie 1848, iar Neubauer părăsește Viena o lună mai târziu¹¹.

În anul 1849, la nici șase luni de la evenimentele amintite mai sus, Neubauer publică un volum de poezii, intitulat *Österreichisch-patriotische Lieder* [Cântece austriece patriotice], închinat „cu deplin devotament” împăratului Franz Josef, pentru care primește „Medalia de aur pentru realizări literare”¹². Este o schimbare radicală a orientării politice a autorului. Biograful său, Alfred Klug, se întreabă: „A dorit, oare, Neubauer ca prin aceste poezii să facă posibilă intrarea sa în serviciul de stat?”¹³ Cel mai probabil, situația critică în care se afla – dificultatea de a-și găsi un loc de muncă potrivit pregătirii sale din cauza trecutului său reacționar – l-a determinat să-și schimbe poziția. Franz Friedrich Exner, care i-a fost profesor la Praga și devenise, între timp, consilier în cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice din Viena, îi recomandă să accepte un post în învățământ, „cât mai departe, în est”, „pentru a evita alte conflicte”.

Astfel, Neubauer ajunge în Bucovina, ca profesor suplinitor la Gimnaziul Superior din Cernăuți, activitate pe care o începe în 14 aprilie 1850¹⁴. Obiectele pe care le predă sunt limba germană, istorie și geografie pentru cursul superior, și limba greacă pentru cursul inferior al Gimnaziului. De menționat este faptul că Neubauer nu a susținut mai înainte un concurs de ocupare a postului, drept urmare, în 1851, îi transmite Comisiei de examinare din cadrul Universității din Lemberg

¹⁰ Alfred Klug, *op. cit.*, 2. Teil, „Das Werk”, 2. „Der Journalist”, p. 21. În original: „Die konstitutionelle Monarchie ist eine künstliche, halbe Freiheit für ein für Freiheit noch nicht herangezogenes Volk, ein Waffenstillstand zwischen absoluter Königs- und absoluter Volksherrschaft, aber kein Frieden, kein lebensfähiger Organismus”.

¹¹ Alfred Klug, *op. cit.*, 1. Teil, „Der Mann”, p. 31.

¹² *Ibidem*, p. 32.

¹³ *Ibidem*, p. 31.

¹⁴ Alfred Klug, *op. cit.*, p. 33.

intenția de a participa la un astfel de concurs, ce i-ar fi dat dreptul de a preda obiectele dorite la clasele gimnaziale superioare. În anul școlar 1851/1852, Neubauer își pregătește lucrările pentru evaluarea scrisă și se prezintă în toamna anului 1852 la examenul oral. I se aprobă predarea limbii germane la clasele superioare, iar istoria și geografia numai la cele inferioare¹⁵. Prin decretul din 20 martie 1853 este numit profesor provizoriu.

Neubauer se integrează, la început, în colectivul de profesori, dovedește seriozitate și preocupare pentru activitatea didactică. La 1 aprilie 1853, susține în cadrul Gimnaziului o prelegere despre dificultățile cu care se confruntă un profesor de limba germană într-o provincie cu mai multe naționalități și mai multe limbi vorbite, precum Bucovina, și face propuneri pentru îmbunătățirea sistemului de învățământ¹⁶.

În anul școlar 1854/55, Neubauer își ia concediu în vederea pregătirii examenelor de calificare restante. Pleacă la Viena, dar nu se ocupă de acestea, ci se înscrie la cursurile de anatomie descriptivă și topografică ale profesorului Joseph Hirtl și obține, în schimb, aprobarea să predea științele naturii la clasele gimnaziale inferioare¹⁷.

În 1857, este numit oficial în postul de profesor de către Ministerul Instrucțiunii, cu deducerile salariale aferente. În 1859, după o nouă revizuire a situației cadrelor didactice în vederea măririi salariilor, se constată că, deși numărul de obiecte de predare pentru care Neubauer a susținut examene depășește cerințele legale, el nu are dreptul la mărire, deoarece nu este calificat să predea la ambele cursuri gimnaziale la majoritatea disciplinelor. Neubauer adresează un protest Ministerului Instrucțiunii, dar nu primește răspuns. Situația se va reglementa abia în 1871, când, în urma promovării examenelor necesare pentru disciplinele istorie și geografie, Neubauer este numit profesor titular, calificat pentru ambele cursuri ale Gimnaziului Superior din Cernăuți, și i se plătesc retroactiv toate sporurile cuvenite¹⁸. Va mai profesa aici încă doi ani.

Câteva mărturii ale unor foști elevi ai lui Ernst Rudolf Neubauer vin să întregesc imaginea sa de profesor. Karl Emil Franzos, cel care avea să devină unul dintre cei mai cunoscuți scriitori de limba germană din Bucovina, îl considera un profesor care, „în timp ce redacta ziarul, făcea versuri multe și mediocre și se ocupa puțin de noi. Totuși, era german și știa germana”¹⁹. Karl Wolf, fiul directorului gimnaziului, Stefan Wolf, era de părere că: „Neubauer a fost un profesor deosebit. Poseda cunoștințe vaste și harul de a le împărtăși elevilor într-o formă frumoasă, atractivă. Această versatilitate făcea ca prelegerile sale să fie

¹⁵ Alfred Klug, *op. cit.*, 2. Teil, „Der Schulmann”, p. 7.

¹⁶ *Ibidem*, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*, p. 9.

¹⁸ Alfred Klug, *op. cit.*, 2. Teil, „Das Werk”, 1. „Der Schulmann”, p. 13.

¹⁹ *Ibidem*, p. 14. Informația este preluată de Alfred Klug dintr-un articol semnat de Raimund Friedrich Kaindl și publicat în „Neue Freie Presse”, în anul 1903. În original: „[...] der zugleich die Landeszeitung redigierte, sehr viele und sehr mittelmässige Verse machte und sich wenig um uns kümmerte. Immerhin war er ein Deutscher und des Deutschen mächtig”.

incredibil de stimulante și captivante. În special la orele de istorie, această abilitate îi permitea să separe esențialul de neesențial și să formeze o imagine clară, plină de culoare și impresionantă a perioadei pe care o prezenta. Caracterizarea personalităților istorice era strălucitoare, plină de viață și claritate. Cu la fel de multă inspirație știa să structureze lecțiile de limba și literatura germană. Elevii au fost mereu dornici să-i asculte cuvintele [...]. Nu este de mirare, așadar, că l-au admirat și l-au iubit ca pe un idol²⁰.

Printre elevii săi de la Gimnaziul din Cernăuți se numără Theodor Stefanelli, precum și Mihai Eminescu, pe care îl remarcă pentru pasiunea pentru istorie și îl apreciază cu calificativul „excelent”²¹.

Orașul Cernăuți nu este doar locul în care Neubauer își dezvoltă cariera de profesor, ci și cel în care o cunoaște pe Amalie Diener (n. 12.02.1816), fiica lui Ferdinand Diener, consilier în *Forum Nobilium* din Lemberg, cea care avea să-i devină soție în 1854²². Din căsătorie nu au rezultat copii.

Treptat, Neubauer se integrează și își cultivă legăturile cu mediul intelectual bucovinean, mai ales cu cei care îi împărtășesc viziunile și preocupările estetice și literare. Îl cunoaște, de pildă, pe Wilhelm Cappileri²³, cu care colaborează la realizarea primului număr al periodicului literar „Buchenblätter”²⁴, pe poetul Iuri Fedkowicz²⁵, pe care îl încurajează să traducă în limba germană cântece din folclorul ucrainean, sau pe pictorul Franz Xaver Knapp, împreună cu care editează volumul *Illustrierte Bukowina* (Viena, 1874), alcătuiind textele explicative pentru 12 din cele 18 stampe reprezentând imagini din Bucovina²⁶. Dintre membrii

²⁰ *Ibidem*, p. 15. În original: „Neubauer war ein trefflicher Lehrer. Er besass umfangreiche Kenntnisse und die Gabe, sie in schöner, anziehender Form den Schülern mitzuteilen. Diese Vielseitigkeit machte seine Vorträge ungemein anregend und fesselnd. Sie befähigte ihn namentlich beim geschichtlichen Unterricht, das Wichtigste von dem Unwesentlichen zu sondern und ein klares, farbenreiches und eindrucksvolles Bild des Zeitabschnittes zu entwerfen, den er gerade behandelte. Seine Charakteristik der historischen Persönlichkeiten war lichtvoll, lebendig und anschaulich. ebenso anregend wusste er den Unterricht in der deutschen Sprache und Literatur zu gestalten. Stets lauschten die Schüler mit Spannung seinen Worten [...]. Kein Wunder, also, dass ihn seine Schüler wie einen Abgott verehrten und liebten”.

²¹ Alfred Klug, *op. cit.*, 2. Teil, 1. „Der Schulmann”, p. 16.

²² Idem, *op. cit.*, 1. Teil, „Der Mann”, p. 35.

²³ Wilhelm Cappileri (1834–1905), scriitor și actor austriac. Vezi: Amy Colin, Alfred Kittner (ed.), *Die versunkene Dichtung der Bukowina. Eine Anthologie deutschsprachiger Lyrik*, München, Editura Wilhelm Fink, 1994, pp. 354–355.

²⁴ „Buchenblätter: Dichtungen aus der Bukowina”, Cernăuți, 1864.

²⁵ Osip Yuri Fedkowicz (1834–1888), poet ucrainean, traducător din limbile germană și engleză. A fost inspector școlar, redactor al revistei ucrainene „Proswita” și director al teatrului ucrainean din Lemberg. Vezi: Amy Colin, Alfred Kittner, *op. cit.*, pp. 360–361.

²⁶ D. Vatamaniuc, în *op. cit.*, p. 246, dă, în traducere, 11 titluri de stampe (aflate în colecția Bibliotecii Academiei Române), pentru care Neubauer a alcătuit descrieri: *Piața Cernăuțiului, Ulița mare din Cernăuți, Cataractul Sucevei lângă Șipote, Egumenia cea veche „Vatra Moldoviței”, Mormântul lui Ioan cel Nou în cripta metropolitană la Suceava, Mănăstirea Putna, Bordeii unui locuitor din Carpați, Mănăstirea Dragomirna, Monumentul tătarilor lângă Eisenau, Suceava, odinioară capitala Moldovei, Strâmtoarea „Lucava” lângă Moldova, în Carpați.*

nobilimii bucovinene, prieten apropiat îi devine baronul Ioan Mustaza, căruia îi dedică volumul de poezii *Lieder aus der Bukowina* [Cântece din Bucovina], publicat în 1855 la Viena²⁷. În 1859, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Friedrich Schiller, Neubauer organizează în propria casă, cu sprijinul material al baronului Mustaza, o festivitate la care participă în jur de 150 de invitați²⁸.

Ernst Rudolf Neubauer susține activitatea a numeroase societăți și asociații din Cernăuți. Este membru fondator al Societății Cazinoului, membru al Asociației de Gimnastică (Turnverein) înființate în 1867, dar și al Reuniunii Muzicale (Musikverein). Programul primului concert, din 18 noiembrie 1862, s-a deschis cu un *Prolog*, recitat de Neubauer, iar la inaugurarea noului sediu al acestei organizații, în 27 mai 1876, a fost intonat imnul *Lob der Harmonie* (Laudă armoniei), de asemenea pe versurile lui Neubauer, muzica fiind compusă de directorul Reuniunii muzicale, Adalbert Hrimaly²⁹. Scriitorul devine membru în comitetul de conducere și inspector al școlii de muzică a Reuniunii.

Ernst Rudolf Neubauer se implică activ în evenimentele culturale din Cernăuți. În calitate de membru al Asociației de ajutorare a elevilor săraci și sărguincioși „Împăratul Franz Josef”, propune, în anul 1865, organizarea unui concert de binefacere, pentru care scrie și prezintă, de asemenea, un *Prolog*³⁰. Pentru a suplimenta veniturile Asociației de ajutorare „Împărăteasa Elisabeta”, care sprijinea copiii orfani sau fără posibilități materiale, Neubauer susține o serie de șase conferințe publice, pe teme de filozofie diverse, primele de acest fel la Cernăuți³¹. Talentul său de orator și de poet îl antrenează în numeroase astfel de activități, care presupun compunerea de poezii patriotice, prologuri și cuvântări (de ex., cu prilejul inaugurării stagiunilor teatrale sau a aniversărilor sau vizitelor perechii imperiale în Bucovina).

Ernst Rudolf Neubauer este, de asemenea, membru fondator al Bibliotecii Țării Bucovinei (Bukowiner Landesbibliothek), deținând funcția de custode al acesteia, neremunerată, până la predarea ei către Comitetul Țării (Landesausschuss); este membru al Societății pentru Cultură și Literatură din Bucovina (Verein für Landeskunde und Landeskultur in der Bukowina) și membru corespondent al Institutului Geologic Imperial Austriac (kaiserlich-österreichischen geologischen Reichsanstalt)³².

Neubauer se remarcă, până la sfârșitul vieții, prin pasiunea pentru călătorii, nu doar în Bucovina, ci și în afara ei, pe parcursul căroră organizează recitaluri de improvizație în versuri. În anul 1854, de pildă, când își ia concediul pentru susținerea examenelor, își vizitează rudele din Iglau, poposește la Viena, apoi își continuă călătoria spre Semlin, Turnu-Severin, Nicopole, Vidin, Ruse și Silistra.

²⁷ Alfred Klug, 1. Teil, „Der Mann”, p. 40.

²⁸ „Bukowina. Landes- und Amtszeitung”, Cernăuți, anul IV, nr. 130, 8 noiembrie 1865, p. 3. (în continuare se va cita: „Bukowina Zeitung”).

²⁹ Alfred Klug, *op. cit.*, p. 41.

³⁰ „Bukowina Zeitung”, anul IV, nr. 133, 15 noiembrie 1865, p. 2.

³¹ Alfred Klug, *op. cit.*, p. 42.

³² Alfred Klug, *op. cit.*, 1. Teil, „Der Mann”, p. 43.

În anul 1860, călătorește în Transilvania, Țara Românească, apoi în Bavaria și Austria. Peste tot, Neubauer își uimește publicul cu talentul său de improvizator, după cum se poate vedea din ecourile din presa vremii. Într-un articol din „Grazer Morgenpost”, cu referire la spectacolele susținute la Teschen, Bielitz, Görlitz, Breslau și Leipzig în 1884, prestația lui este prezentată astfel: „Recent am întâlnit o nouă apariție în lumea artistică, ce pare să confirme, într-o manieră demnă, tradițiile rapsozilor; un talent fenomenal ce unește, cu înaltă măiestrie poetică, cunoștințele vaste cu o nobilă și umanistă concepție despre viață [...]. Această personalitate, înzestrată cu cele mai deosebite și frumoase daruri ale spiritului și ale inimii, este consilierul școlar și fostul director de gimnaziu E. R. Neubauer [...]”³³.

De asemenea, publicația „Silesia” relatează, în ediția din 14 decembrie 1883, că: „Oricât de departe ne-am întoarce în istoria poeziei căutând informații veridice despre rapsozi și improvizatori, Neubauer este primul și singurul improvizator cunoscut până acum, care lasă publicul să hotărască nu doar teme și rimele, ci și felul poeziei și forma strofelor [...], ceea ce nu s-a mai întâlnit și nici nu s-a considerat a fi posibil până acum pe tărâmul poeziei improvizate”³⁴.

Se cuvine să menționăm aici că aceste spectacole, care i-au adus admirația și respectul publicului pentru talentul său neobișnuit, erau gândite și ca o modalitate de îmbunătățire a situației sale financiare. Din păcate, timpul îndelungat în care lipsește de la catedră atrage nemulțumirea directorului Gimnaziului Superior din Cernăuți, Stefan Wolf. Acesta se va opune vehement unei noi cereri de concediu, în 1864, pe care Neubauer o obține, în cele din urmă, de la minister. Înrautățirea relațiilor dintre cei doi va duce la plecarea lui Neubauer din Cernăuți³⁵.

Din 1862, în baza unui contract încheiat cu Ministerul Instrucțiunii Publice, Neubauer reia activitatea de jurnalist, în calitate de fondator și redactor responsabil al ziarului „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” și al suplimentului său literar „Sonntagsblatt”, care se tipăresc inițial în tipografia lui Johann Eckhardt, iar ulterior în tipografia proprie.

În anul 1866, la 14 iunie, izbucnește războiul austro-prusac, de partea Austriei angajându-se în conflict 13 state, între care și Bucovina. În Cernăuți, atmosfera era destul de tensionată, dorința de a se înrola în armata imperială manifestându-se și în rândul tinerilor. Încă din data de 26 mai, studenții de la clasa a șasea superioară

³³ *Ibidem*, 2. Teil, 3. „Der Rhapsode”, p. 31. În original: „In jüngster Zeit ist eine Erscheinung in der Kunstwelt zu Tage getreten, welche berufen erscheint, die Traditionen der Rhapsoden in würdiger Weise weiterzuführen, ein phänomenales Talent, welches mit einer hohen dichterischen Begabung ein reiches Wissen, mit einer edlen, humanistischen Lebensauffassung [...] verbindet. Diese mit den hervorragendsten und schönsten Gaben des Geistes wie des Herzens ausgestattete Persönlichkeit ist der k. k. Schulrat und gewesene Gymnasialdirektor E. R. Neubauer [...]”.

³⁴ *Ibidem*, p. 33. În original: „So weit in der Geschichte der Dichtkunst beglaubigte Nachrichten über Rhapsoden und Improvisatoren zurückreichen, ist Neubauer der erste und einzige bisher bekannte Improvisator, welcher sich [...] nicht bloss die Themen, sondern auch die Dichtungsart und Strophenform ... vorschreiben lässt, was auf dem Gebiete der mündlichen Stegreifdichtung bisher weder erhört, noch überhaupt für möglich gehalten wurde”.

³⁵ Alfred Klug, *op. cit.*, 1. Teil, „Der Mann”, pp. 44–45.

a Gimnaziului din Cernăuți, al căror diriginte era Ernst Rudolf Neubauer, îi aduc acestuia la cunoștință intenția de a constitui un corp de voluntari, cerându-i să le fie conducător³⁶. Neubauer prezintă petiția studenților directorului gimnaziului, Stefan Wolf, și președintelui Țării Bucovinei, Franz Ritter Myrbach von Rheinfeld. Lăudându-i pentru loialitatea arătată Casei Imperiale, directorul se declară de acord cu inițiativa lor, cu condiția ca aceștia să nu-și întrerupă anul școlar, iar în cazul în care acest lucru s-ar impune, să nu ia această decizie fără acordul părinților. Guvernatorul Myrbach face o vizită la Gimnaziul din Cernăuți, în timpul căreia sugerează studenților să mai aștepte, să urmărească evoluția evenimentelor și, eventual, să se înroleze în corpurile de voluntari deja incluse în armata imperială. Cinci studenți s-au înrolat în corpul de voluntari ai armatei cezaro-crăiești.

Alfred Klug consideră, în urma celor întâmplate mai sus, că, fiind singurul dintre profesori cu un trecut revoluționar, Neubauer i-a influențat pe studenții săi cu privire la crearea unui corp de voluntari independent. De altfel, redactorul periodicului „Bukowina Zeitung” publicase deja, în 18 mai, un articol care trimitea, indirect, la acest lucru: „Ca și prin alte părți, în rândul popoarelor marelui Imperiu Austriac, și în Bucovina spiritul războiului se încinge tot mai mult și se arată tot mai puternic împotriva Prusiei. Nu lipsesc numeroșii voluntari care vor să intre în armata regulată, vilegiaturistii și rezerviștii ies la rampă cântând imnul țării, iar o parte din populație vorbește deja despre constituirea unui corp propriu de voluntari”³⁷.

Anul 1866 a însemnat, pe lângă pierderea războiului cu Prusia, și confruntarea populației din Bucovina cu o gravă epidemie de foamete și holeră. Printre victime se aflau și profesori, fapt ce a amânat începerea anului școlar pentru luna octombrie. Neubauer își scoate un certificat medical și pleacă la Viena, unde reia spectacolele de improvizație. Acest lucru deteriorează și mai mult relația sa cu directorul Gimnaziului din Cernăuți. În plus, primește o telegramă prin care este înștiințat că afacerea sa este în pragul falimentului. Ziarul încetează să mai apară la începutul anului 1868, motivul oficial fiind numărul insuficient de abonați, consecință a stării materiale precare a populației. În realitate, Neubauer ar fi fost înșelat de către actorul polonez Weissflog-Dembowski, pe care îl desemnase să se ocupe de chestiunile administrative ale redacției și tipografiei, care i-ar fi sustras și vândut diverse bunuri din locuință. Neubauer este nevoit să vândă tot pentru a-și plăti datoriile și să asigure, cu mari eforturi, apariția ziarului încă șase luni, conform contractului încheiat cu ministerul³⁸.

În anul 1871, Neubauer este numit profesor titular, după 21 de ani de activitate ca suplinitor, iar ministerul Învățământului, având la cunoștință situația

³⁶ Alfred Klug, *Das Freiwilligenkorps der Czernowitzer Mittelschüler im Jahre 1866 (aus Archiv des Deutschen Kulturvereins in der Bukowina/Nr. 2/1931)*, în „Der Südostdeutsche». Buchenlanddeutsche Zeitung mit ständigen Berichten über die Südostdeutschen, über und aus Südostsowie Osteuropa und über die Bukowiner in aller Welt”, Verlag der Landmannschaft der Buchenlanddeutschen, Augsburg, nr. 12, 15 decembrie 1998, p. 7.

³⁷ „Bukowina Zeitung”, anul V, nr. 54, 18 mai 1866, p. 3.

³⁸ Alfred Klug, I. Teil, „Der Mann”, p. 46.

sa materială dificilă, îi acordă un ajutor de 500 de florini. În anul următor, datorită atitudinii ostile a directorului Gimnaziului Superior, Neubauer părăsește Cernăuțiul și se mută la Rădăuți. Prin ordinul ministerial nr. 10161 din 26 august 1872, este numit director interimar al gimnaziului de aici, nou-înființat, și după doi ani, prin rezoluția imperială din 25 decembrie 1874, este numit definitiv în această funcție³⁹, întrucât, conform raportului întocmit de ministrul Carl von Stremayr, „a dat dovadă de profesionalism, preocupare pentru formarea continuă, atitudine loială și patriotică”⁴⁰.

Ca director al Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți, Neubauer se afirmă ca „un pedagog excelent” și se implică permanent în buna funcționare a activității instituției. El este cel care înființează Biblioteca profesorilor (Lehrerbibliothek), contribuind cu o donație de 250 de cărți și periodice⁴¹.

În autobiografia sa, Neubauer arată că orașul Rădăuți este locul în care și-a regăsit liniștea sufletească. Pe lângă activitatea didactică, el își reia aici preocupările literare. În 1876, publică epopeea *Nogaia oder die Steppenschlacht. Ein Gedenklid aus Serethland* [Nogaia sau bătălia stepei, un imn din Țara Siretului], iar în 1882, cea mai cuprinzătoare operă poetică a sa, *Die Ideonen* [Ideonii], fragmente din care Neubauer publicase deja în 1862, în suplimentul „Sonntagsblatt”.

Călătoriile care l-au făcut cunoscut ca rapsod și maestru al poeziei improvizate continuă. Neubauer poposește nu doar în Bucovina, ci trece, în 1882, prin mai multe orașe din Boemia, apoi prin Leipzig, Görlitz și Breslau⁴².

La sfârșitul anului școlar 1882/1883, Neubauer se pensionează. Pentru meritele sale în serviciul statului, este răsplătit cu titlul onorific de consilier școlar. O ultimă călătorie, cea din iarna anului 1890, în Germania, este marcată de moartea soției sale. Neubauer se întoarce, dar nu mai reușește s-o găsească în viață. Profund afectat, își lichidează averea și se mută cu chirie în locuința unui prieten, funcționarul poștal Iliuț. Starea sănătății i se înrăutățește, așa încât în 17 aprilie 1890 este internat la spitalul din Rădăuți, cu diagnosticul de *asthma cordis* și pneumonie. La dorința sa, același Iliuț îi livrează directorului Stefan Wolf o variantă refăcută a operei *Ideonii*, pregătită pentru tipar și însoțită de câteva date privind activitatea sa poetică⁴³.

Ernst Rudolf Neubauer moare în 4 mai 1890. Anton Zachar, colaborator al ziarului „Bukowina” și autorul celor mai multe dintre cronicile teatrale publicate aici, scrie în revista de literatură „Im Buchwald” un emoționant necrolog, din care redăm fragmentul ce portretizează personalitatea scriitorului: „E. R. Neubauer a fost

³⁹ Vezi și Franz Wiszniowski, *Radautz, die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, Waiblingen, 1966, pp. 312–315.

⁴⁰ Ligia Maria-Fodor, *Învățământul secundar din Bucovina (1861–1918)*, cap. II, „Învățământul gimnazial în Bucovina Habsburgică”, II. 5, „Gimnaziul Superior de Stat din Rădăuți”, p. 131.

⁴¹ Vasile I. Schipor, „Rădăuți, 1872–1938. Biblioteca în viața orașului modern din Bucovina”, în „Anuarul Muzeului Literaturii Române”, Iași, anul I, p. 167.

⁴² Alfred Klug, *op. cit.*, 1. Teil, „Der Mann”, p. 50.

⁴³ *Ibidem*, p. 51.

un spirit autentic de poet și artist; el însuși entuziasmat de frumos și artă a știut, prin cuvânt și slovă, de la catedră sau de aproape, să trezească același entuziasm și în ceilalți. [A fost] cel mai binevoitor și vesel companion, un povestitor fermecător, care știa să vorbească despre multe – cele trăite, văzute, gândite și create – cu tâlc, căldură și umor și să fascineze cu conversațiile sale, [a fost] cel cu care bărbații schimbau opinii cu plăcere, cel care vrăjea femeile și fetele, care se așeza în mijlocul gloatei de copii ce îl ascultau ore în șir, cu gurile căscate și ochii larg deschiși, cum improviza povești, [a fost] un prieten sincer și devotat, un om bun cu suflet de copil și o inimă darnică, mereu gata să împartă din preaplinul ei tot, până la ultima picătură, până când nu a mai rămas nimic de împărțit și de dat⁴⁴.

În numărul de revistă dedicat lui Neubauer se publică și câteva poezii semnate de acesta (*Der sterbende Adler, Frühling, Die Windsbraut, Mein Herz ist im Urwald, Finis*), și o povestire (*Die Schwestern von Schipot*).

La inițiativa unor membri de vază ai comunității germane din Cernăuți (Anton Zachar, Anton Norst) și a Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, se face un apel pentru ridicarea unui monument funerar în memoria lui Ernst Rudolf Neubauer. Redacția revistei literare „Im Buchwald”, care îi dedică acestuia un număr comemorativ, scrie, în acest sens, următoarele: „Un monument, care să arate nepoților noștri că Bucovina își onorează poezii și după moarte, să se ridice deasupra mormântului ca semn al stimei și al tristeții noastre; suntem convinși că țara și orașul, toți cei care l-au cunoscut pe acest nobil om în viața sa, care îi sunt recunoscători muzei sale pentru orele frumoase, înălțătoare, vor contribui la îndeplinirea acestui frumos țel”. Redacția mai anunță că se are în vedere constituirea unui comitet, care va prelua și administra sumele donate în vederea construirii monumentului și care va fi condus de Heinrich Klauser, consilier școlar și succesor al lui Neubauer în funcția de director al Gimnaziului Superior din Rădăuți⁴⁵.

⁴⁴ Anton Zachar, „Ernst Rudolf Neubauer in memoriam!”, în „Im Buchwald. Belletristische Zeitschrift”, editor și redactor Isidor Oswald Nussbaum, Cernăuți, Editura Rudolf Eckhardt, nr. 10, 1890, p. 2 ff. Vezi și Alfred Klug, *op. cit.*, p. 52. În original: „E. R. Neubauer war eine Dichter- und Künstlernatur; selbst begeistert für das Schöne und die Kunst, wusste er in Wort und Schrift, vom Lehrstuhle wie im persönlichen Verkehr die gleiche Begeisterung in Anderen zu erwecken. Der liebenswürdigste, heiterste Gesellschafter, ein reizender Plauderer, der über Vieles: Erlebtes, Erschautes, Erdichtetes und Erdichtetes mit Geist, mit Wärme und Humor zu sprechen und mit seinem Gespräche zu fesseln wusste, mit dem Männer gerne ihre Meinungen austauschten, der Frauen und Mädchen entzückte, der sich mitten in die Kinderschaar setzte, die mit offenen Mündchen und weit aufgerissenen Augen den Märchen, die er extemporierend erzählte, stundenlang lauschten, ein treuer, hingebender Freund, ein guter Mensch mit goldenem Kindesgemüt und überquellendem Herzen, der sein Letztes zu teilen und zu geben stets bereit war, bis eben nichts mehr zu teilen und zu geben war”.

⁴⁵ Anton Zachar, *op. cit.*, p. 2. În original: „Ein Denkmal, das den späten Enkeln zeigen soll, dass die Bukowina ihre Dichter auch nach dem Tode ehret, möge sich als Zeichen unserer Verehrung, unserer Trauer über die Grabstätte erheben und wir sind überzeugt, dass Land und Stadt, dass Alle, die den Edlen im Leben kannten, der seiner göttlichen Muse manche schöne, manche erhebende Stunde zu danken haben, gern ihr Scherflein zu so schönem Zwecke beitragen werden”.

Apelul este încununat de succes și, în 25 iunie 1891, în prezența unei mulțimi numeroase, monumentul cu forma unui obelisc cu înălțimea de 5 m este sfințit și dat în grija comunității orașului Rădăuți.⁴⁶

Austriac la origine, ajuns în Bucovina în împrejurări dificile, Ernst Rudolf Neubauer a îndrăgit locurile și oamenii care, pentru el, au însemnat o a doua patrie, și mai ales, a cercetat și a îndrăgit istoria acestor meleaguri. În volumul *Erzählungen aus der Bukowina* [Povestiri din Bucovina] – despre care vom aminti, în cele ce urmează, în prezentarea operei sale –, Neubauer îi îndeamnă pe bucovineni să nu-și uite înaintașii și trecutul. Amintind despre voievodul Dragoș și vremea Principatului Moldovei, el scrie: „Închină-te cu teamă în fața acestui moment istoric, locuitor al Bucovinei. De la începutul veacurilor și până în ziua de astăzi, el a fost singurul moment când această patrie a ta, Bucovina, a fost un stat de sine stătător, cu aproape aceleași granițe pe care le are acum”⁴⁷. De asemenea, amintește de Ștefan cel Mare și de Mănăstirea Putna, pe care a vizitat-o încă din vara anului 1850, înainte de a veni definitiv în Bucovina, și care a rămas pentru el „perla și floarea de nu-mă-uita a Bucovinei, din adâncă singurătate a pădurii, (...) unde istovitul erou și întemeietor, la apusul vieții sale zburcimate, și-a găsit liniștea și mormântul. Mormântul său! – Nu uita să vii măcar o dată în timpul vieții tale la acest mormânt, fiu al Bucovinei!”⁴⁸

În continuare, ne vom referi la activitatea literară a lui Ernst Rudolf Neubauer. Preocupările sale în acest domeniu (poezie, proză și teatru) s-au concretizat în volume tipărite, texte publicate în diverse reviste sau antologii și lucrări care au rămas în manuscris.

Dintre cele publicate, menționăm, mai întâi, volumul de versuri intitulat *Schilf und Weide*⁴⁹ [Stuf și pajiște], realizat împreună cu fratele său, Maximilian, apărut în 1847. Lucrarea reunește, în cele 280 de pagini, versuri care elogiază viața, creația, divinitatea, muza poeziei, copilăria, prietenia, iubirea. Poeziile sunt structurate în cinci cicluri: *Aus der Ferne* [Din depărtare], *Gefesselte Gedichte* [Poezii captive], *Freudenklänge* [Răsunete de bucurie], *Sonetten* [Sonete] și *Anhang* [Anexă]. Volumul apare în format elegant, de lux, dar nu se bucură de recenzii foarte bune. Neubauer însuși observa critic, mulți ani mai târziu, că aceste poezii ar

⁴⁶ Alfred Klug, *op. cit.*, 1. Teil, „Der Mann”, p. 54.

⁴⁷ *Ibidem*; Ernst Rudolf Neubauer, *Erzählungen aus der Bukowina*, Viena, 1874, p. 13. În original: „Beuge dich in Ehrfurcht vor diesem Geschichtsmomente, Bewohner der Bukowina. Er ist vom Anfänge aller Geschichte bis zum heutigen Tage der einzige Moment, wo dieses dein Heimatland Bukowina ungefähr mit denselben Grenzen, die es gegenwärtig hat, ein eigener Staat war”.

⁴⁸ Alfred Klug, *op. cit.*, 1. Teil, „Der Mann”, pp. 17–18, nota 2. În original: „[...] in tiefer Waldeinsamkeit die Perle und das Vergissmeinnicht der Bukowina, das Kloster Putna, in welchem der müde Held und Gründer am Abend seines reichbewegtes lebens die Ruhe und sein Grab gefunden hat. – Sein Grab! Unterlasse es nicht, während deines Lebens wenigstens einmal zu diesem Grabe zu pilgern, Sohn der Bukowina!”.

⁴⁹ *Schilf und Weide. Dichtungen von den Brüdern Neubauer*, herausgegeben von Ernst Rudolf Neubauer, Wien, 1847, 280 p.

fi fost „păcate poetice”⁵⁰ ale tinereții; cu toate acestea, ele rămân valoroase sub aspect documentar, pentru că se constituie în volumul său de debut.

În 1849, apare volumul *Österreichisch-patriotische Lieder*⁵¹ [Poezii patriotice austriece], dedicat împăratului Franz Josef. Colecția conține 15 poezii, evident, cu tematică patriotică, pro-monarhistă: *Widmung* [Dedicație]; *An Franz Josef I. von Österreich* [Lui Franz Josef I al Austriei]; *Gruss* [Salut]; *Sonette an Franz Josef I.* [Sonete către Franz Josef I]; *Zur Thronbesteigung seiner Majestät Franz Josef I., Kaisers von Oesterreich* [Cu prilejul înscăunării Majestății Sale Franz Josef I]; *Zur Ankunft Franz Joseph I. in Wien* [Cu prilejul sosirii lui Franz Josef I la Viena]; *An Österreich* [Austriei]; *Kriegs- und Schlachtlid für den österreichischen Wehrmann* [Cântec de război pentru combatantul austriac]; *Österreichische Volkshymne* [Imnuri naționale austriece]; *Für das Vaterland* [Pentru patrie]; *Treuruf für das grosse, einige Österreich* [Apel la loialitate pentru marea, singura Austrie]; *Zu den Waffen* [La arme]; *Trinklied für österreichische Waffenbrüder* [Cântec de pahar pentru camarazii de arme austrieci]; *Der Ister* [Ister]; *Zur Leichenfeier Seiner Kaiserl. Hoheit des Erzherzogs Karl von Oesterreich* [La prohodul Alteței Sale Imperiale, arhiducele Karl de Austria]; *Rhein und Donau* [Rinul și Dunărea]. Volumul poartă dedicația „Dem ersten Ritter seiner Zeit in tiefster Treue gewidmet von dem Verfasser” [Dedicat cu deplin devotament, de către autor, întâiului cavaler al vremii sale]. Nici aceste versuri nu sunt, din punct de vedere artistic, cele mai reușite⁵², dar ele poartă amprenta unei perioade din viața autorului, care a contribuit la evoluția sa ulterioară ca scriitor.

În 1855, Neubauer publică la Viena alte două volume de poezii. Primul, în ediție de buzunar, poartă titlul *Die vier Himmelsgegenden der Ehe* [Cele patru puncte cardinale ale căsătoriei], este dedicat soției sale, Amalie Diener și are două capitole: *Est și sud* și *Nord și vest*. Unele versuri se referă la Amalie, altele tratează tema iubirii și a căsătoriei în general⁵³.

Celălalt volum, *Lieder aus der Bukowina*⁵⁴ [Cântece din Bucovina], poartă dedicația „Janko Freiherrn von Mustazza etc. etc. etc. in Freundschaft gewidmet”

⁵⁰ Alfred Klug, *op. cit.*, 2. Teil, „Der Dichter”, p. 41.

⁵¹ *Österreichisch-patriotische Lieder*, gedichtet von E. R. Neubauer, gedruckt bei den P. P. Mechetaristen, Wien, 1849.

⁵² Alfred Klug, referindu-se la stilul și calitatea versurilor din acest volum, precizează că: „Dintre toate aceste cântece care abundă în entuziasm monarhic și dragoste de patrie, singura poezie care surprinde cât de cât plăcut este *Cântec de pahar pentru camarazii de arme austrieci* [...]”. Vezi Alfred Klug, *op. cit.*, 2. Teil, *Der Dichter*, p. 43. În original: „Das einzige Gedicht, das unter all diesen von Monarchenbegeisterung und Vaterlandsliebe triefenden Liedern etwas angenehmer absticht, ist das *Trinklied für österreichische Waffenbrüder* [...]”.

⁵³ Alfred Klug, „Ernst Rudolf Neubauer als Dichter und Schriftsteller” (în continuare se va cita: Alfred Klug, „Ernst Rudolf Neubauer”), în „Südostdeutsche Forschungen”, IV. Jahrgang, Heft 3–4, Dezember 1939, im Auftrage des Südostinstituts München, geleitet und herausgegeben von Fritz Valiavec, Verlag von S. Hirzel in Leipzig, p. 602.

⁵⁴ *Lieder aus der Bukowina* von Ernst Rudolf Neubauer, Wien, 1855, in Commission bei Friedrich Manz in Wien.

[baronului Iancu Mustaza, cu prietenie]. Are 143 de pagini și este structurat în patru părți: *Cartea întâi* (26 poezii), *Cartea a doua* (23 poezii), *Cartea a treia* (9 poezii) și *Cartea a patra* (28 poezii). Dintre acestea, doar două amintesc de Bucovina: *Der Reiterbrunnen bei Dorna* [Fântâna călăreților la Dorna] și *Auf der goldenen Bistrizza* [Pe Bistrița Aurie]. În rest, temele și motivele abordate includ: armonia cu natura, oameni simpli în diverse ipostaze (pescarul, pelerinul, călătorul, vânătorul), meditația asupra trecerii timpului etc. Lirica sa stă sub influența unor autori precum J. W. Goethe, Friedrich Schiller, Nikolaus Lenau sau Heinrich Heine.

Neubauer a făcut o selecție a celor mai bune creații ale sale și le-a reunit într-o lucrare amplă, de 334 de pagini, numită *Cantavita*⁵⁵. Aceasta a rămas în manuscris, în ciuda eforturilor sale de a o publica. În această colecție, la care a lucrat în anul 1883, după pensionare, a inclus poezii publicate anterior (de ex. din volumul *Lieder aus der Bukowina*), dar și unele nepublicate (ciclul *Der Legionär*, balada *Alexander und Timotheus*, epopoea *Darius*, scrisă în ritm trohaic și inspirată din faptele haiducului Darie în Bucovina, la începutul secolului al XIX-lea etc.)⁵⁶, însoțite de observații și notițe biografice.

Neubauer nu se limitează doar la genul liric, ci îl abordează și pe cel epic. Semnificativ în acest sens este epopoea *Nogaia oder die Steppenschlacht. Ein Gedenklid aus Serethland* [Nogaia sau bătălia stepei. Un imn din Țara Siretului], publicată în 1875 la Rădăuți, care evocă presupusă invazie mongolă în Bucovina în 1292⁵⁷. Având 226 de strofe, epopoea este considerată „artistic desăvârșită” sub aspectul conținutului, al formei și al imaginilor poetice⁵⁸.

Opera literară considerată a fi cea mai importantă din creația lui Ernst Rudolf Neubauer este epopoea *Das Ideonenlied oder Ardas Fahrt und Hochzeit*. [Cântecul Ideonilor sau Călătoria și nunta lui Arda]. Din cele 30 de cânturi, Neubauer a publicat o parte în suplimentul literar al periodicului „Bukowina. Landes- und Amtszeitung”, „Sonntagsblatt zur Unterhaltung und Belehrung” (nr. 1–12, ianuarie – decembrie 1862). Poemul se publică în 1882, în Hamburg, la Editura Richter, cu modificări importante (50 de cânturi, în total 621 de strofe)⁵⁹. În ultimul an de viață, Neubauer revizuieste încă o dată lucrarea, dar aceasta nu mai vede lumina tiparului. Rămâne în manuscris și ajunge, după moartea sa, în posesia profesorului Karl Wolf⁶⁰.

⁵⁵ Manuscrisul a intrat în posesia lui Alfred Klug prin intermediul profesorului August Nibio din Rădăuți. Vezi Alfred Klug, *op. cit.*, I. Teil, „Der Mann”, p. 8; August Nibio, „Autobiographisches von E. R. Neubauer”, în „Die Heimat”, II. Jahrgang, Nr. 26, 31. August 1921, pp. 2–4. Articole biobibliografice despre E. R. Neubauer, semnate de August Nibio, au fost publicate și în „Czernowitzer deutsche Tagespost”, anul VII, nr. 1919 din 24 iulie 1930, p. 5; nr. 1922 din 27 iulie 1930, p. 2; nr. 1985 din 11 octombrie 1930, p. 3; nr. 1991 din 18 octombrie 1930, p. 3; nr. 1992 din 19 octombrie 1930, p. 3.

⁵⁶ Alfred Klug, *op. cit.*, p. 629.

⁵⁷ Vezi și Petra Knápková, *Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Iglau*. Dissertationsarbeit, Olomouc, 2010, p. 362.

⁵⁸ Alfred Klug, *op. cit.*, p. 628.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 887.

⁶⁰ Idem, *Ernst Rudolf Neubauer. Der Mann und das Werk*, I. Teil, „Der Mann”, p. 51.

Neubauer înțelege prin *ideoni* oamenii purtători de idei creatoare, care luptă împotriva forțelor întunericului. Întregul poem este o alegorie a cosmogoniei biblice, ai cărei eroi, serafimii Arda și Ardur, reprezentări ale esenței feminine, respectiv masculine, sunt izgoniți din paradis și condamnați să trăiască pe pământ. Ei devin părinții primilor oameni, ai *ideonilor* și ai urmașilor lor. Poemul este un tablou evolutiv al rasei umane, în care Neubauer abordează teme precum obiceiurile și tradițiile diverselor popoare, religia, organizarea politică și socială, realizările *ideonilor* în planul culturii materiale și spirituale etc. Nu ezită să-și expună, între altele, și idealurile republicane din tinerețe sau să demasce neajunsurile sociale ale timpului. Motivele frecvent invocate de autor – care amintesc de diverși alți scriitori, precum Milton, Goethe, Schelling sau filosofi, de la Platon, Aristotel, Sf. Augustin, Pinoza, Leibnitz, Kant, Schopenhauer și până la filosofia indiană – sunt meditația asupra trecerii timpului, problema destinului, libertatea voinței, opoziția dintre spirit și materie.

Dintre lucrările în proză, menționăm volumul *Erzählungen aus der Bukowina*⁶¹ [Povestiri din Bucovina]. Acesta conține nuvela *Roxolan und Carpa* [Roxolan și Carpa] și povestirile *St. Johannes Novus* [Sf. Ioan cel Nou] și *Der schwarze Woiwode* [Voievodul negru], în care autorul combină informațiile istorice cu elemente de ficțiune, precum și alte două povestiri, *Die Schwestern von Schipot* [Surorile din Șipote] și *Hahn und Henne* [Cocoș și găină], care sunt inspirate din basmele populare bucovinene⁶². La finalul volumului, Neubauer face precizarea că vor urma încă două volume de povestiri, al doilea fiind deja pregătit pentru tipar, dar acestea nu vor mai apărea, excepție făcând textele care se publică separat, în alte reviste din Bucovina⁶³.

Neubauer este și autorul a două lucrări aparținând genului dramatic. Prima este comedia *Das Mädchen von Kaliczanka oder der Schlüssel* [Fata din Caliceanca sau Cheia], o piesă de moravuri rămasă în manuscris, a cărei acțiune se petrece în Moldova. Piesa s-a jucat la Cernăuți, în 10 martie 1865, anunțul fiind făcut în aceeași zi în ziarul „Bukowina”⁶⁴. În numărul următor, din 12 martie, Neubauer publică și o scurtă cronică, arătând că este vorba despre „o lucrare de debut”, realizată în 14 zile, pentru care actorii au avut la dispoziție doar 4 zile pentru a-și repeta rolurile. Deși prestația lor a lăsat, pe alocuri, de dorit, piesa s-a bucurat de aprecierea publicului.

⁶¹ Ernst Rudolf Neubauer, *Erzählungen aus der Bukowina*, Czernowitz, 1869.

⁶² Alfred Klug, „Ernst Rudolf Neubauer”, pp. 630–640.

⁶³ „Das Geschenk des Feuer-Königs” [Darul regelui focului], în *Buchenblätter. Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen in der Bukowina*, herausgegeben von Wilhelm Cappilleri, Czernowitz, 1864, pp. 136–142; „Bäregeschichten” [Povești cu urși], în „Buchenblätter. Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen in der Bukowina”, I. Jahrgang, herausgegeben von Karl Emil Franzos, Czernowitz, 1870; „Gottes Fügung. Kriminalnovelle aus der Bukowina” [Pedeapsa lui Dumnezeu. Nuvelă polițistă din Bucovina] în ibidem și în „Deutscher Kalender für die Bukowina”, Czernowitz, 1930; „Am Tage des Chrams” [De hram], în „Bukowiner Hausblättern”, herausgegeben von Heinrich Nadler, Czernowitz, 1873. Vezi: Alfred Klug, *op. cit.* pp. 640–641.

⁶⁴ „Bukowina. Landes- und Amtszeitung”, nr. 30 din 10 martie 1865, p. 3; idem, nr. 31 din 12 martie 1865, p. 3.

A doua lucrare este drama în trei acte *Der Handel um die Seele* [*Negoț cu sufletul*], care pune în scenă secvențe din viața negustorilor evrei. Aceasta din urmă se publică la Cernăuți, în 1886⁶⁵.

Ernst Rudolf Neubauer a avut preocupări și în domeniul cercetării istoriei. La Cernăuți publică două lucrări: *Versuch einer Darstellung nach Quellen für die Beziehungen zwischen Polen und Oesterreich zur Zeit Maximilians II. und seines Sohnes Maximilian des Deutschmeisters* [Încercare de prezentare, pe baza surselor, a raporturilor dintre Polonia și Austria în timpul lui Maximilian al II-lea și a fiului său, Maximilian der Deutschmeister] (1870) și *Ueber die Teilnahme normännischer Fürsten am ersten Kreuzzuge und die von manchen Historikern angeführten Folgen dieser Teilnahme für die normännischen Staaten* [Despre participarea principilor normanzi la prima cruciadă și urmările acestei participări pentru statele normande, în viziunea unor istorici] (1872)⁶⁶.

În timpul cât a fost director al Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți, Neubauer a publicat mai multe studii în anuarul acestei instituții, și anume: *Grundzüge zur Geschichte von Serethland*⁶⁷ [Caracteristici fundamentale ale istoriei Țării Siretului]; *Anakreon von Theos. Sein Leben und Dichten. Literatur seiner erhaltenen Lieder, von dem Erscheinen der ersten gedruckten Herausgabe derselben durch Henricus Stephanus in Paris im Jahre 1554 bis auf das Jahr 1876*⁶⁸ [Anacreon din Teos. Viața și opera sa poetică. Literatură despre poemele sale păstrate, de la apariția primei ediții tipărite a acestora, realizată de Henricus Stephanus la Paris, în anul 1554, până în anul 1876]; *Das Gudrunlied* [Cântecul lui Gudrun]; *Ueber Gottfrieds von Strassburg Tristan* [Despre „Tristan” al lui Gottfried von Strassburg]⁶⁹; *Constantin Brancoveanu, Wojwode der Walachen* [Constantin Brâncoveanu, voievodul valahilor] și *Basedow und seine Gedanken über das Schulwesen* [Basedow și ideile sale despre sistemul școlar]⁷⁰. Ultimele două studii se publică și într-un volum, la Cernăuți, în 1879⁷¹.

Aceste lucrări nu au pretenția rigorii științifice și documentare, condiții necesare oricărui demers de cercetare istorică⁷². Dimpotrivă, chiar în expunerea faptelor și a informațiilor de natură istorică, scriitorul nu a renunțat la a adăuga

⁶⁵ Alfred Klug, *op. cit.*, pp. 641–642. Nu știm dacă a existat și o reprezentare a acestei piese.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 933.

⁶⁷ Ernst Rudolf Neubauer, „Grundzüge zur Geschichte von Serethland”, în „Erste Jahresschrift des Staats-Gymnasiums in Radautz für das Schuljahr 1873–74”, herausgegeben von der Direktion der Anstalt, 1874, pp. 1–37.

⁶⁸ Alfred Klug, *op. cit.* Studiul apare în anuarul gimnaziului din Rădăuți pentru anul școlar 1875–1876.

⁶⁹ *Ibidem*. Cele două studii se publică în anuarul gimnaziului din Rădăuți pentru anul școlar 1876–1877.

⁷⁰ Ernst Rudolf Neubauer, „Basedow und seine Gedanken über das Schulwesen”, în „Vierte Jahresschrift des Staats-Gymnasiums in Radautz für das Schuljahr 1878–79”, verfasst und herausgegeben von dem Direktor der Anstalt, Ernst Rudolf Neubauer, 1879, pp. 1–37.

⁷¹ D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 242.

⁷² Alfred Klug arată că unele lucrări, ca de pildă „Grundzüge zur Geschichte von Serethland”, conțin multe erori, iar altora le lipsesc referințele bibliografice. Vezi: Alfred Klug, *op. cit.*, pp. 938–939.

elemente din imaginația sa, deoarece, așa cum spune Alfred Klug, „el a fost, înainte de toate și pentru totdeauna, poet”⁷³.

Considerat „unul dintre primii poeți de expresie germană din Bucovina”⁷⁴, om cu o cultură vastă, susținător și prieten al tinerelor talente literare, profesor și pedagog dedicat, pasionat de istoria meleagurilor care i-au devenit a doua patrie, Ernst Rudolf Neubauer rămâne în memoria posterității prin contribuția valoroasă la dezvoltarea culturală a Bucovinei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Dezvelirea monumentului funerar închinat lui Ernst Rudolf Neubauer,
în cimitirul din Rădăuți, la 25 iunie 1891⁷⁵.

Sursa: „Südostdeutsche Forschungen”, IV. Jahrgang, Ergänzungsheft, 1939, im Auftrage
des Südostinstituts München, geleitet und herausgegeben von Fritz Valiavec,
Verlag von S. Hirzel in Leipzig, p. 895.

⁷³ *Ibidem*, p. 939. În original: „Er war vor allem und immer wieder Poet”.

⁷⁴ Horst Fassel, „Mihai Eminescu și profesorul de istorie Ernst Rudolf Neubauer”, în „Hierasus”, anul I, nr. 40, 1978, p. 488. Vezi file:///C:/Users/User/Downloads/Hierasus-I-1978-40.pdf (2.09.2019).

⁷⁵ În stânga monumentului, în uniformă de funcționar austriac, se află directorul Gimnaziului din Rădăuți, Heinrich Klauser, în stânga lui, primarul orașului, Gheorghe Marin, iar în dreapta monumentului, prefectul Wilhelm Rottenburg.

HUTELE BUCOVINEI KARLSBERG- GURA PUTNEI (1797–1827)

OVIDIU BĂȚĂ

Bukovina's Glass Factories. Karlsberg- Gura Putnei (1797–1827)

(Abstract)*

The second glass factory in Bukovina was founded in 1897 by Jossel Reichenberg, a Jewish merchant from Rădăuți, and Franz Pauly, the head of the Economic Directorate of the Rădăuți Domain, a territory belonging to the Religious Fund. The first glass producers were German-Bohemians, who came from the glass factory in Rozaniczka / Rosendorf-Lubaczow / Lubachev (Galicia), a factory closed shortly before.

Six years later (in June 1803), 35 logger families came from the Prachin District of Bohemia and settled in Karlsberg. Through the contract, each family received land, construction wood for houses and cash advances for the purchase of cattle and tools. Every lumberman had to supply the needs of the so-called glass or potash "huts" annually with 50 cubic or 100 Lower Austrian Klafter of firewood. In 1801, the factory became the property of the Rădăuți Domain by purchase. Originally called "Putna Glasshut", the colony was named Karlsberg in honor of the president of the Aulic War Council, Archduke Karl, after 1803.

In the following years serious conflicts arose between the Economic Directorate and the lumbermen because of the latter's dissatisfaction with the severe terms of settlement and labor. Some working families decided to leave Karlsberg and returned to Bohemia or Galicia. Several families settled in Rădăuți and Baineț. In their place came an equal number of Bohemian German families who lived scattered throughout Bukovina and had no property.

On July 14, 1827, after 30 years of activity, the factory in Karlsberg, poorly managed by Franz Kuppetz, closed permanently and left the workers without a means of livelihood. They were forced to work in agriculture or in other glass factories. After the Union of Bukovina with Romania, the settlement was named Gura Putnei.

Keywords: glass factory, Rădăuți Economic Directorate, Jossel Reichenberg, Franz Pauly, Lubaczow, Galicia, German-Bohemian colonists, woodworkers, glass-makers, Putna Glasshut, Karlsberg, Gura Putnei.

Cea de a doua fabrică de sticlărie din Bucovina a fost înființată din inițiativă privată în anul 1797. În jurul fabricii a apărut colonia Karlsberg, una dintre cele mai

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

interesante și mai pure colonii germane înființate și dezvoltate în Bucovina¹. Situată pe un afluent de stânga al pârâului Putna, la circa 4 km nord de Mănăstirea Putna, colonia era o așezare izolată, în spate și pe părțile laterale fiind flancată de munți cu înălțimi de până la 1 000 de metri, munți care nu erau străbătuți de drumuri practicabile.

Înainte de constituirea Fondului Bisericesc gr.-or. al Bucovinei (19 iunie 1783), terenul pe care s-a înființat colonia era în proprietatea Mănăstirii Putna. După ce bunurile monahale au fost preluate de administrația statului, terenurile și localitățile din Valea Sucevei (partea de câmpie și partea de munte) au intrat în componența Domeniului Rădăuți (Radautzer Herrschaft) al Fondului Bisericesc.

Întreg Domeniul Rădăuți a fost arendat de Consiliul Imperial de Război (Hofkriegsrath), în anul 1792, pentru Departamentul de herghelie și remonte Rădăuți din Bucovina (Landgestüts- und Remontierungsdepartement in der Bukowina zu Radautz) pe o perioadă de 15 ani (1 mai 1792 – 1 mai 1807), pentru care plătea anual o chirie de 12 257 de florini și 21 de creițari. După expirare, contractul de arendare a fost prelungit pentru o perioadă de cinci ani, până în 1 mai 1812, cu o arendă anuală de 56 012 florini și 24 de creițari². Pentru administrarea Domeniului a fost înființată o Direcție economică (Wirtschaftsdirektion) cu sediul în Rădăuți, condusă, din 14 aprilie 1792 până în anul 1801, de Franz Pauly.

În anul 1796, Jossel/Zossel Reichenberg, negustor și antreprenor evreu din Rădăuți – „cel dintâi evreu din Rădăuți, cunoscut cu numele”³ –, a cerut Direcției economice din Rădăuți permisiunea să construiască o hută/fabrică de sticlărie în pădurea Domeniului din vecinătatea Mănăstirii Putna⁴. Pentru înființarea întreprinderii, Reichenberg trebuia să obțină, în primul rând, aprobare din partea autorităților militare care aveau în arendă terenul respectiv.

Un argument pentru înființarea hutei în vecinătatea Putnei era faptul că pădurile aflate în apropiere puteau fi valorificate parțial, iar prin curățarea acestora pentru a scăpa de lemnul inutil, locuitorilor din Putna și Vicov li s-ar putea asigura o meserie de pe urma căreia să obțină un venit bun, iar rentele ar fi putut crește la 6 000–7 000 de guldeni anual⁵.

Planul lui Reichenberg a fost sprijinit de autorități și pentru că fabrica de sticlărie (Kristallhütte) din Rozaniczka-Lubaczow (Galiția) urma să se închidă iar muncitorii trebuiau să-și caute de lucru.

Fabrica din Rozaniczka de lângă Lubaczow (districtul Zolkiew, Galizia) a fost construită în anul 1793 de maistrul sticlar boemian Hans Wenzel Hafenbrädl și

¹ Emanuil Grigorovitză, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, Atelierele grafice Socec et co., Societate Anonimă, 1908, p. 125.

² Franz Wiszniowski, *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1988, p. 175.

³ *Ibidem*, p. 135.

⁴ Erich Prokopowitsch, „Zur Ansiedlungsgeschichte von Karlsberg”, în *Buchenland: 150 Jahre Deutschem in der Bukowina*, ed. Franz Lang, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, pp. 65–72.

⁵ Karl Adolf Romstorfer, „Die deutsche Colonie und das Bauernhaus in Karlsberg”, în „Wiener Landwirtschaftliche Zeitung”, nr. 98, Samstag, 9. Dezember 1899, pp. 791–792.

sticlari boemieni, după ce, în același an, și sticlăria sa din Gerlhütte-Seewiesen a fost lovită de criza care a afectat întreg ținutul fabricilor de sticlă din Boemia, a acumulat datorii mari și a fost închisă⁶. Nici fabrica de sticlă și cristal din Rozaniczka nu a lucrat în profit, astfel că, în anul 1797, a fost închisă ca urmare a falimentului. Germanii boemieni – sticlari și tăietori de lemne – care au lucrat aici și-au pierdut locul de muncă și erau obligați ca să își caute noi posibilități de lucru. Când vestea că fabrica de sticlărie din Rozaniczka urma să se închidă a ajuns la Rădăuți, Reichenberg și Pauly s-au hotărât să acționeze rapid și să recruteze sticlării și tăietorii de lemne de aici pentru proiectul lor de la Putna.

Mâna de lucru specializată fiind astfel asigurată, Oficiul economic din Rădăuți, cu încuviințarea Cabinetului Militar din Viena, admite cererea și își dă consimțământul pentru înființarea întreprinderii, care a primit numele de „Putner Glashütte”⁷, considerând că „o astfel de întreprindere ar spori veniturile Domeniului și ar oferi posibilități de lucru și de câștig supușilor indigeni valahi”⁸.

Obținând aprobarea și având și sprijinul lui Franz Pauly – director al Direcției bunurilor apoi, din 14 aprilie 1792 până în anul 1801, director al Direcției economice din Rădăuți⁹ –, Reichenberg a construit, în anul 1797, fabrica pe care a ținut-o în arendă până în anul 1801. A construit în grabă case din lemn direct pe pământ, fără o fundație – „aedificantes domos ligneus super terram sine fundamento”¹⁰ – în care urmau să locuiască muncitorii.

Fabrica a fost pusă în funcțiune în anul 1797, cu muncitori sticlari calificați, care până atunci lucraseră la fabrica de cristal din Rozaniczka (Rosendorf), conducătorul acestora fiind meșterul sticlar Josef Löffelmann.

Primii lucrători sticlari, care au venit împreună cu familiile în Karlsberg-Bucovina în anul 1797, au fost: Josef Löffelmann, Philipp Artmann, Andreas Hartinger, Johann Imsel, Jakob Löffelmann, Jakob Romankiewitsch, Sebastian Romankiewitsch, Michael Schätz, Ferdinand Schmil, Johann Stöberl, Anton Weber, Ferdinand Wild și Johann Witowski.

Sub conducerea lui Josef Löffelmann – un om harnic, drept și cu experiență profesională¹¹ –, sticlăria a avut rezultate foarte bune. Ca și la celelalte fabrici de sticlărie din Bucovina, o parte din potasa necesară obținerii sticlei era produsă local, o altă parte era adusă de la potasăriile din zonă. Când a observat avântul luat

⁶ Willi Kosiul, *Die Bukowina und ihre Buchenlanddeutschen in zwei Bänden*, Band I, *Von der Entstehung der moldauischen Bukowina im Jahre 1343 bis zum Ende ihrer österreichischen Herrschaft 1918*, Oberding, Reimo-Verlag, 2011, p. 348.

⁷ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 65.

⁸ Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 190.

⁹ *Ibidem*, pp. 202–203.

¹⁰ *Bori, Karlsberg und andere deutschböhmisches Siedlungen in der Bukowina*, Herausgegeben von Rudolf Wagner, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1982, p. 69. Cele mai importante evenimente referitoare la dezvoltarea coloniei Karlsberg sunt prezentate în *Cronica parohiei romano-catolice din Karlsberg* (Karlsberger Kirchenchronik), scrisă în limba latină de preotul Josef Franze, din ianuarie 1845 pastor al comunității catolice de aici, manuscris aflat în posesia lui Erich Prokopowitsch.

¹¹ Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 190.

de întreprindere, Direcția economică a reziliat, în anul 1801, contractul cu Reichenberg, i-a plătit o despăgubire de 11 700 de florini și 44 de cruceri, și a preluat întreprinderea în regie proprie¹². Direcția a preluat și personalul angajat, format din muncitori germani boemieni și câțiva polonezi.

După ce fabrica a intrat în proprietatea Direcției economice din Rădăuți, comandantul Hergheliei, locotenent-colonelul Joseph von Cavallar¹³, a încheiat, în 20 octombrie 1801, în scris, un contract de muncă cu sticlarii, aceștia obligându-se să lucreze cel puțin șapte ani în hută. În schimb, Direcția economică asigura fiecărui muncitor (sticlari sau tăietori de lemn) un salariu fix, îi acorda gratuit o casă, o grădină pe lângă casă, un teren pentru pășunat în suprafață de trei sferturi de hectar (1½ jugăr), îi garanta o pensie la bătrânețe.

Cronica parohiei romano-catolice din Karlsberg menționează că inițial afacerile au mers foarte bine, aspect care se poate observa și din faptul că, în anul 1802, Direcția economică a hotărât să înființeze o nouă hută în pădurea de la Straja, pe pârâul Laura¹⁴.

Ca urmare a imigrației lucrătorilor sticlari și tăietorilor de lemn din pădurea boemiană, care își transportau bunurile pe trăsuri mici trase de câini, adulții și copiii trebuiau să facă drumul pe jos, numărul coloniștilor din Karlsberg a crescut continuu.

În 17 martie 1803, 15 lucrători sticlari din districtul Prachin – lucrători care au primit, în avans, 60 de florini, bani necesari pentru călătorie –, împreună cu familiile lor, au venit și s-au stabilit în Karlsberg: Georg Aschenbrenner, Friedrich Bartl, Georg Franz sen., Georg Franz jun., Anton Friedrich, Mathias Friedrich, Simon Gattermeyer, Johann Pollmann, Georg Probst, Joseph Reitmayer, Wenzel Sodomka, Anton Wolf, Josef Wolf, Johann Wurzer și Josef Uebelhauser¹⁵.

În iunie 1803, 35 de familii – rezidente în districtul Prachin din Boemia germană înainte de imigrarea în Bucovina –, în total 166 de persoane (82 de sex masculin și 84 de sex feminin), au ajuns în Bucovina și au fost colonizate în jurul fabricii din Karlsberg. Cea mai mare parte a coloniștilor erau tăietori de lemn (Holzhauer/Holzhacker), dar erau și zidari (Maurer), rotari (Wagner), căruțași (Fuhrmann), dogari (Binder), cizmari (Schuster), croitori (Schneider), țesători (Leinweber) și toți urmau să fie angajați ca tăietori de lemn pentru fabrică.

Între cele 35 de familii de coloniști se aflau și cinci familii de cehi: Georg Plechina (10 persoane), Andreas Petrovitz (6 persoane), Iohann Plechina (7 persoane), Andreas Kodelka (5 persoane) și Simon Watzlawek (9 persoane)¹⁶.

¹² *Ibidem*.

¹³ Joseph Freiherr von Cavallar (1739, Weißenfels, Ducatul Carniola – 19 aprilie 1812, Vășcăuți, Bucovina), ofițer austriac, considerat drept adevăratul întemeietor al prăsilei de cai austriece, comandantul Hergheliei (Gestütskommandant) din Rădăuți. Pentru meritele sale, a fost înălțat în rândul nobilimii austriece (baron, în 26 iulie 1779), avansat general-maior (1803) și, odată cu pensionarea, mareșal-locotenent (1811).

¹⁴ Raimund Friedrich Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1902, p. 355.

¹⁵ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 66.

¹⁶ Simeon Reli, „Din trecutul ceho-slovacilor așezați pe domeniile Fondului Bisericesc ort. român al Bucovinei”, în „Candela”, Cernăuți, 52/1932, nr. 4–12, p. 272.

Cronicile relatează că aşezarea a primit numele de „Karlsberg” în onoarea preşedintelui Consiliului Aulic de Război (Hofkriegsrat), arhiducele Karl von Habsburg¹⁷, abia după ce coloniştii boemieni amintiţi mai sus s-au stabilit la est de fabrică, nu departe de pârâul Putna. Noua colonie era numită de populaţia locală „Huta”. După Unirea Bucovinei cu România, aşezarea a primit numele de Gura Putnei.

O altă variantă a numelui coloniei spune că fondatorul sticlăriei, Reichenberg, s-a îndreptat spre Rosendorf, lângă Lubaczow, şi a recrutat doi maiştri producători de sticlă. Când au ajuns în Rădăuţi, i-a trimis în munţi, unul spre Fürstenthal, celălalt spre Putna, pentru a cerceta dacă există materialul necesar producerii sticlei. Cel care se îndrepta spre Putna, pe nume Karl Steiger, a ajuns la o veche ruină mănăstirească la gura unei văi înguste. Acolo, sub un munte, a găsit nisip potrivit pentru producerea sticlei. Când s-a întors la Rădăuţi, Reichenberg a fost foarte mulţumit de probele de nisip şi a decis să denumească muntele Karlsberg, după sticlărul Karl Steiger. Ulterior, numele a fost transferat aşezării¹⁸.

Coloniştii veniţi în Karlsberg în anul 1803 au primit o casă, 3,5 hectare de teren pentru agricultură şi păşunat şi un avans de 100–150 de guldeni. Pentru aceşti bani ei trebuiau să taie, anual, câte 50 de stânjeni/klafteri (circa 340 m³) de lemn de foc pentru nevoile fabricii şi potasăriei, contra unei plăţi fixe pentru fiecare stânjen: 30 de creiţari pentru un stânjen cub de lemn gros, 40 de creiţari pentru un stânjen cub de lemn crăpat. Pentru pământul primit în proprietate ereditară – din care mult era acoperit de pădure tânără –, fiecare familie trebuia să plătească guvernului o taxă anuală de 30 de creiţari pentru fiecare iugăr de teren eliberat imediat după intrarea în proprietate, iar pentru casă 30 de creiţari anual. Terenurile care au trebuit să fie făcute arabile au fost scutite de taxă timp de şase ani.

În anul 1808 s-a iscat un conflict între colonişti şi Direcţia economică a Domeniului Rădăuţi. După ce în timp de patru ani coloniştii şi-au plătit avansurile primite (100–150 de guldeni), au cerut să încheie un nou contract cu Direcţia economică¹⁹. Valentin Rybicki, administratorul fabricii, a informat Direcţia că nu toţi coloniştii taie cantitatea de lemn prevăzută în contractul de colonizare, respectiv câte 50 de stânjeni de lemn pe an, şi că mulţi colonişti nu tăiau nici câte 20 de stânjeni. Când Direcţia economică a cerut de la colonişti, fără nicio excepţie şi considerare,

¹⁷ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 66.

¹⁸ Claus Stephani, *Das Mädchen aus dem Wald. Märchen, Sagen und Ortsgeschichten au dem Radautzer Ländchen* [Fetiţa din pădure. Basmе, legende şi povestiri locale din ţinutul Rădăuţi], Bukarest, Ion Creangă Verlag, 1985, pp. 46–49. În original: „In einer anderen Deutung des Ortsnamens heißt es, daß der Gründer der Glashütte, Reichenberg, sich nach Rosendorf bei Lubatschow wandte und zwei Glasmachermeister her rufen ließ. Als sie in Radautz eintrafen, schickte er sie ins Gebirge, den einen in Richtung Fürstenthal, den anderen in Richtung Putna. Sie sollten erkunden, ob es dort «das nöthige Material für die Glasherzeugung gäbe». Jener, der Richtung Putna gewandert war, gelangte bei der Mündung eines engen Tales zu einer alten Klosterruine. Dort fand er unterhalb eines Berges geeigneten Sand für die Glasherstellung. Er hieß Karl Steiger und kehrte nach Radautz zurück. Reichenberg war mit den Sandproben sehr zufrieden und beschloß, den Berg nach dem Glasermeister Karlsberg zu benennen. Später wurde der Name auch auf die Siedlung übertragen”.

¹⁹ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 355.

ca fiecare familie să taie câte 60 de stânjani de lemn pe an și îi amenința pe cei care nu-și îndeplineau obligațiile cu retragerea bunurilor (dotațiunii) de colonizare, s-au iscat dispute profunde și continue. A urmat o revoltă a coloniștilor împotriva administrației fabricii și Domeniului, revoltă inițiată și condusă de cehul Georg Plechina – „care izbutise mai înainte să determine Direcțiunea economatului din Rădăuți ca să-l facă primar al coloniei”²⁰. O mare parte din coloniști nu au mai vrut să accepte și să se supună grelelor îndatoriri de muncă impuse de Direcția economică și au cerut învoirea oficială de a se întoarce în locurile de origine.

O comisie condusă de locotenent-colonelul Bukowski von Stolzenburg a fost trimisă la Karlsberg pentru a rezolva conflictul. Negocierile cu coloniștii au eșuat, fapt ce a dus la anularea contractului de colonizare. Direcția Domeniilor din Rădăuți s-a văzut nevoită să acorde tuturor familiilor solicitante permisiunea de a se întoarce în Boemia, dar cu condiția ca acestea să prezinte mai întâi un act de reprimire din partea foștilor lor stăpâni de acolo²¹.

În urma revoltei, în anul 1811 mai multe familii de tăietori de lemne, dar și de sticlari, au părăsit Karlsbergul. Unele familii s-au îndreptat spre Boemia, câteva dintre acestea au hotărât să rămână în Kolomea (Galizia), unde, în anul 1812, au fondat colonia Mariahilf. Nu toate familiile s-au îndreptat spre Boemia sau Galiția, unele s-au mutat în Fürstenthal-Voievodeasa, câteva s-au stabilit în Rădăuți și Baineț, lângă Siret²². În locul lor au venit, în anul 1815, alte familii germane care trăiau împrăștiate prin Bucovina și nu aveau proprietăți²³.

Dintre cehi a rămas în Karlsberg doar Simon Watzlawek, care a declarat că rămâne și acceptă condițiile stabilite prin contractul de colonizare, dar să nu fie silit să taie lemn în pădure, fiind slab și neavând pe nimeni care să lucreze pentru el. Se angaja, în schimb, să predea Domeniului o cantitate de cenușă (potasă), dacă i se vor lăsa în folosire cele șase jugăre de pământ. Cererea lui Watzlawek a fost aprobată, acesta fiind obligat să predea Domeniului câte 30 de corețe²⁴ de cenușă pe an cu prețul de un florin de fiecare corețe²⁵.

În 19 martie 1812, așa cum s-a întâmplat cu 11 ani mai înainte cu lucrătorii sticlari, s-a încheiat un contract cu 34 de familii de tăietorii de lemn din Karlsberg. Conform noului contract – vezi Anexa –, cantitatea de lemn pentru fiecare familie a fost din nou stabilită la 50 de stânjani anual.

După preluarea fabricii de către Direcția economică, primul administrator (*officialis rationalistarum*) al sticlăriei a fost Beller, înlocuit de către Joseph von Cavallar – „din motive pur personale”²⁶ – cu Valentin Rybicki (1808–1819).

²⁰ Simeon Reli, *op. cit.*, p. 272.

²¹ *Ibidem*.

²² Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 72.

²³ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 357; Simeon Reli, *op. cit.*, p. 273.

²⁴ Coreț, corețe, (reg.) – unitate de măsură pentru capacitate, echivalentă cu aproape un hectolitru și un sfert, întrebuițată mai ales pentru cereale.

²⁵ Simeon Reli, *op. cit.*, p. 273.

²⁶ F. Wiszniowski, *op. cit.*, p. 195.

Lui Rybicki i-a urmat de Franz Kuppetz – între 1 septembrie 1797 și 30 iunie 1800 a fost grefier la Administrația domenală din Coțmani; din 1 iulie 1800 grefier secund la Direcția economică din Rădăuți²⁷ –, până la mijlocul anului 1827, când fabrica a fost închisă.

Împăratul Franz I al Austriei a vizitat Rădăuțiul, în 7 august 1817, și a menționat, în jurnalul său de călătorie, despre Domeniul Rădăuți: „Domeniul are 17 sate, cu 17 680 de suflete. Pământul bun este în suprafață de 4 mile pătrate și 8 155 iohi/iugăre. O fabrică de sticlă, 163 106 iugăre de pădure patronală și 15 123 de iugăre de pădure a țăranilor. Domeniul se întinde până la frontiera cu Maramureșul și ar mai putea cuprinde încă multă populație”²⁸.

Disputele iscate între muncitori și proprietar, proasta administrare și gestionarea incorectă a lucrărilor de la fabrică din timpul lui Franz Kuppetz, diminuarea vânzării produselor de sticlă în Bucovina ca urmare a concurenței străine, urmată și de scăderea producției, au adus declinul întreprinderii. Deja în anul 1825 o parte din activitate a fost oprită, pentru ca, doi ani mai târziu, în 14 iulie 1827, activitatea să fie complet abandonată și fabrica închisă²⁹, lăsând muncitorii în cele mai grele situații. Puțini și-au găsit de lucru în alte fabrici de sticlărie. Direcția economică a încercat să le vină în ajutor, intermediind vânzarea caselor la prețuri modice și lăsându-i să păstreze pământul, cu taxele aferente. Sticlarii și tăietorii de lemne au devenit, astfel, mici agricultori, cultivau suprafețe de teren destul de mici și se confruntau cu mari dificultăți. Unii dintre ei au reușit să obțină venituri mai mari din exploatarea pădurilor sau, mai târziu, lucrând în fabricile înființate în Putna.

Din păcate, informații despre funcționarea sticlăriei în timpul celor 30 de ani sunt puține. Trebuie menționat doar faptul că Domeniul Rădăuți a vândut, în anul 1805, întreaga producție de sticlă a hutei din Karlsberg lui Jossel Reichenberg, și anume setul (Schock) de sticlă plană, cu un florin și 40 de creițari, și setul (Schock) de sticlă rotundă, cu un florin și 20 de creițari³⁰.

În anul 1803, în Karlsberg a fost înființată o școală catolică, în care copiii coloniștilor erau instruiți de către învățători privați³¹. La școala de pe pâraul Scunca din Karlsberg a făcut, în anii 1833–1934 și 1834–1835, clasele I și a II-a primară Iraelie Porumbescu, trimis fiind de arhimandritul Ghenadie de la Mănăstirea Putna.

²⁷ *Ibidem*, p. 203.

²⁸ „Die Reisetagebücher des Österreichischen Kaisers Franz I. aus der Bukowina (1817 und 1823)”, în Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag*, Herausgegeben i. A. der Landesmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) von e. V. Paula Tiefenthaler und Adolf Armbruster, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 460. În original: „Die Herrschaft besteht aus noch 17 Dörfern, in allen 17 680 Seelen. Der Flächeninhalt beträgt 4 Quadratmeilen 8 155 Joch guten Grund. Eine Glashütte, 163 106 Joch obrigkeitlicher, 15 123 unterthäniger Waldungen. Die Herrschaft erstreckt sich bis an die Gränze der Marmarosch und wäre noch vieler Bevölkerung fähig”.

²⁹ Bori, *Karlsberg und andere deutschböhmischesiedlungen in der Bukowina*, p. 77.

³⁰ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 357; Franz Wiszniewski, *op. cit.*, p. 191.

³¹ Hugo Wezerka, *Die Deutschen im Buchenland*, în „Der Göttinger Arbeitskreis Schriftenreihe”, Heft 51/1955, Würzburg, Holzner Verlag, p. 276.

Aici, Iraclie Porumbescu a luat contact cu limba germană, pe care a stăpânit-o apoi la perfecție³².

Primele case de locuit au fost ridicate de coloniști în apropierea hutei, „acolo unde astăzi se află biserica, casa parohială și școala, iar fabrica de sticlărie se afla acolo unde este acum actuala școală. Drumurile din apropierea lor mai păstrează și astăzi, în stratul de pietriș, zgură de la cuptoarele de topit sticla”³³.

În jurul anului 1820, coloniștii din Karlsberg au construit o frumoasă biserică romano-catolică, în care, în 26 iulie 1822, s-a oficiat primul serviciu divin de către propriul paroh.

În anul 1848, trăiau în Karlsberg 667 de germani catolici; în anul 1890 erau 942 de locuitori, dintre care 880 erau germani catolici³⁴. Karlsbergul (din 1918, Gura Putnei) număra, în anul 1932, circa 1 700 de suflete, aproape toți fiind germani (98%). Existau doar cinci familii de evrei vorbitoare de limbă germană și patru persoane de naționalitate română.

Colonia Karlsberg s-a menținut, până la strămutarea locuitorilor în cel de al Treilea Reich din anul 1940, un sat pur german romano-catolic.

În toponimia minoră a localității au rămas denumiri care amintesc de prezența germanilor (Lunca lui Klemenz; Șlagul lui Schtraub – pădure tânără; La Pogor la Franz – zonă din Gura Putnei) și de existența fabricii (Huta – cătun, Dealul Hutei³⁵).

ANEXA

Welcher zwischen der Herrschaft Radautz respe der k. k. Wirtschafts-Direction einer- und denen bei der Putner Glashütte auf der Collonie Carlsberg angesiedelten Holzhauerfamilien anderseits, mit Vorbehalt der hohen hofkriegsrätlichen Genehmigung freywillig eingegangen, und abgeschlossen worden ist, als:

Itens. Ueberläßt die Herrschaft Radautz *einen jeden* auf der Collonie Carlsberg angesiedelten Holzhauer, die ihnen bereits zugetheilten sechs Joch oder zwölf Strich Acker- und Wiesengrundes in das vollkommene Erbeigenthum dergestalt, daß denselben freystehen soll, diese Grunde an wem immer zu verpachten, oder zu verkaufen, unter der Bedingung jedoch, daß derselbe vorläufig darüber die Bewilligung der Obrigkeit einhole, und dass die Verpachtung oder der Verkauf dieser Gründe nur gegen Übernahme der auf demselben haftenden, unter Punkt 3, 6 und 7 vorkommenden Verbindlichkeiten geschehen könne.

³² Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, ediție îngrijită, prefațată, adnotată, glosar și catalog al creației lui Ciprian Porumbescu de Vasile Vasile, Suceava, Editura Lidana, 2014, pp. 28–29.

³³ Karl A. Romstorfer, *op. cit.*, p. 791.

³⁴ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 359.

³⁵ Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I, îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele de Ion Popescu-Sireteanu, introducere de D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996, p. 293.

2tens. Wird denn Collonisten von Seiten der Herrschaft das unentgeltliche und unbeschränkte Waiden ihres Nutzviehes auf der für die Collonie Carlsberg per 400 Sage vierhundert Joche bestimmten und von ihren Vorfahren benützten Hutwaiden dergestalt gestattet, daß davon weder etwas verpachtet, noch von denen Hüttenparteien, oder denen Nationalunterthanen das Recht haben sollen, auf derselben ihr Nutzvieh, welcher Gattung es immer sey, waiden zu lassen. Der Terren dieser Hutwaide wird folgende angewiesen. Von Sonnenaufgang wo der Bach Putna in der Fluß Suczawa einfällt, hinauf gegen Abend an der Mitternächtlichen Seite wo der Fluß Suczawa die natürliche Grenze bildet, bis an der Strascher Mühl Bach, sodann so weit, dass in gerader Linie herabwärts gegen die Collonie Carlsberg, eine Scheide Linie zwischen der Glasshütte bestehe, die diesen Flächen Inhalt der ob angezeigten 400 Joche an Hutwaide einschliessen müsse. Doch werden die Collonisten sowohl als auch die Glashüttenparteien gehalten sey, eigene Viehhirten zu unterhalten.

3tens. Wird denenselben das frey Holzungesrecht zum eigenen Bedarf in den herrschaftlichen Waldungen dergestalt zugestanden, das dieselben das nothige Lager-Brennholz, worunter auch die Windbrücke verstanden sind, an jeden Tage der Woche, und wo sie es finden, ohne Meldung bei der Herrschaft, das erforderliche Bau- und Lichtholz hingegen, nur gegen Vorleifige jedesmahlige Obrigkeitliche Anweisung, und gegen Entrichtung eines Jährlichen Waldzinses von 1 fl. Sage einen Gulden Wiener Wahrung von jedem Hause, zu nehmen berechtigt sein sollen.

4tens. Da in dem – den Holzhauern nach Böhmen zugeschickten Herrschaftlichen Bescheid det-o 7ten März 1803, welcher nach dem beiderseitigen Uebereinkommen zur Grundlage des gegenwartigen Vertrages angenommen worden ist, den zur Ansiedlung sich gemeldeten Holzhauern zur Erbauung ihrer Wohnhauser das Bauholz unentgeltlich, die ubringen Baumaterialien hingegen gegen baare Vergütung des Erzeugerpreises in sechsjährigen Zahlungsraten zugesichert wurde; und die Abgesiedelten Collonisten nach der bei Kreisamtlichen Commission am 5ten 8-ber 1809, augenommenen Liquidation und respve nach der am 13ten März 1811 gepflogenen Final-Abrechnung, eigentlich aber nach dem diesen Vertrag hier zuliegenden, und von den übernommenen ad menginem bestätigten Ansiedlungsausweis eine Summe von 1563 Fl. 16 15/40 K Sage! Eintausendfünfhundert Sechzig dreij Gulden fünfzehn vierzigstel Kreuzer in der Valuta der Einlosungsscheine an die Renten haften; so übernimmt jeder antretende neue Hauswirth, den auf das Grundnumero ausgewiesenen Betrag, und verbindet sich solchen in den bestimmten Termin zu tilgen. Denen neuen Collonisten wird demnach gleichfalls zur Berichtigung dieser Schuld, eine sechs jährige Ratenzahlung von Seiten der Herrschaft zugestanden, welche jedoch schon vom 1ten Julli 1811 anzulaufen hat.

5tens. Da für die zu Carlsberg anfänglich angesiedelten Holzhauer auf die Verwendung der k. k. Radautzer Wirtschafts-Direction die zehnjährige Freiheit von der Entrichtung derordineren Contribuzion nach Inhalt der Kreisämtlichen Verordnung det-o 29ten März 1808 zahl 3029 erwirkt worden ist; so haben sich die neuen Ansiedler dieser zehnjährigen Steuerfreiheit vom 1ten November 1804 angerechnet, zu erfreuen.

6tens. Verbindet sich jeder Ansiedler von den in das Erbeigenthum übernommenen sechs Joch oder zwölf Strich Acker und Wiesengrunde, den stipulierten Grundzins von jedem Joch a 30 K Sage Dreißig Kreuzer, oder vom Strich a 15 K Sage Fünfzehn Kreuzer in W: W: Jährlich vom 1. Julli 1811 anfangen, weil die in dem ad quartum bezohene Herrschaftlichen Bescheide etet-n 7ten März 1803 zugesicherten sechsjährigen Zinsfreiheit, seit der im Jahre 1803 bewirkten ersten Ansiedlung bereits erloschen ist, in die Herrschaftlichen Renten Baar zu bezahlen. Eben so verbindet sich jeder derselben für sich und seine nachfolgenden Besitzer der Ansässigkeit.

7tens. Zum Betrieb der Putner Glashütte, Pottaschsiederey, oder jeder anderen Herrschaftlichen Disposition in den Radautzer Herrschaftlichen Waldungen jährlich fünfzig Kubik oder Einhundert Nieder Oesterreicher Klafter Brennholz, ordentlich aufzustellen. Wann im Verfolg des Glashüttenbetrübes etwa 4 Schuhige Klaftern erforderlich sein sollen, so werden derlei Klaftern immer $1\frac{1}{2}$ Sage Ein und einhalbe für ein Kubik Klafter gerechnet werden; wobei jedoch von Seiten der Ansiedler gegen die Obrigkeit ausbedungen wird, das geschlagene und in Klaftern aufgestellte Holz alle acht Tage durch den Herrschaftlichen Forstbeamten übernommen, und die Uebernahme in die diesfälligen Holzschlagbücheln bescheinigt werde.

Sollte aber die Glashütte und Pottaschsiederey ganz aufgelöst werden, so soll der Holzhauer immer schuldig seyn, das jährlich Bedungene Holzquantum innerhalb einer Meile von Carlsberg zu schlagen. Die Bestimmung des Collonisten bleibt sonach immer – die eines Herrschaftlichen Holzschlagers. Damit jedoch in Ansehens des Holzschlagerlohnes in der Folge keine Beirung eintreten könne, wird hier festgesetzt: daß ihnen für eine Klafter Sechs Schuh 40 Sage vierzig Kreuzer, für eine Klafter vier Schuh lang (wenn die Erfordernis eintreten sollte) 30 Kr Sage Dreißig Kreuzer dinnespaltene Scheiter; und für die Drey Schuh lange Nieder Oesterreichische Klafter sie mag dinn oder dick gespalten sein 20 Kr Sage zwanzug Kreuzer W: W: immer baar auf die Hand bezahlt werden sollen.

8tens. Sollte sich der Fall ergeben, daß ein Ansiedler in den Herrschaftlichen Diensten verunglücken, oder an seinem Körper dergestalt Beschädigt werden sollte, daß er zum Holzschlagen unfähig würde, so will ihm die Herrschaft von der Verbindlichkeit des Holzschlagens in so lange lossprechen, bis er wieder vollkommen hergestellt, oder ein und der andere seiner Söhne arbeitsfähig, und erwachsen seyn wird.

Ein gleiches versteht sich auch von einer Witwe daß solche in so langer vom Holzschlagen befreit bleibt, bis entweder einer ihrer Söhne arbeitsfähig, oder sich an einem Holzschläger verehelichen wird.

9tens. Uebernimmt jeder Ansiedler die Verbindlichkeit erwähnten Rückstände in den bedungenen sechs jährlichen Raten vom 1ten Julli 1811 anfangend, in die Radautzer Herrschaftlichen Renten Final Abrechnung mit den Abgesiedelten Collonisten ausgewiesenen Rückstandsbetrag für Liquid anzunehmen.

10tens. Nachdem die Collonisten von politischen Zwangsmitteln keinen Begriff fassen können, sohin auch nichts davon wissen wollen; so unterziehen sie

sich dagegen einmüthig: daß wenn einer oder die andere Contractsverbindlichkeit auf dreimaliges Ermahnen nicht vollkommen erfüllen würde derselbe sodann gänzlich von Grund und Boden abzustiften, und durch einen anderen tauglichen Wirth zu erzetzen wäre.

11tens. Sofern ein Ansiedler über die Quantität von Kubikklaftern, welche derselbe jährlich zu schlagen verpflichtet ist, noch eine größere Anzahl Klaftern, welche der Herrschaft etwa erforderlich sein würden, schlagen wölle, so verbindet sich die Obrigkeit demselben für jede Kubikklafter, welche er über die Vertragsmäßige 50 Kubik oder Einhundert Nieder Oesterreichischer Klafter schlagen wird, ein nach freiwilligen Uebereinkommen, den Zeitumständen angemessenes höheres Schlagelohn zu bezahlen. Eben so wird:

12tens. Jedem sofern er sich dem Holzschlagen auch mit dem Aschenbrennen abgeben wollte, für jeden abgelieferten Boratz oder zur Pottaschsiederey geeigneter Asche, in so weit die Herrschaft solche bedarf, die baare Bezahlung mit entsprechendem Preise von der Herrschaft zugesichert.

13tens. Wird den Carlsberger Holzhauern – der Holzschlag untermengt mit den National Unterthanen – besonders zugewiesen werden, und das herrschaftliche Forstpersonale darob wachen, daß in dem einen und anderen Holzschlag reine aufgearbeitet werde, damit weder der Deutsche dem Moldauer, noch der Moldauer dem Deutschen nachzuarbeiten habe.

14tens. Der Ausschank der Getränke aller Art, bleibt allein der Herrschaft vorbehalten, und keiner der Einwohner zu Carlsberg soll befugt sein, in seinem Hause einen Schank zu treiben, oder das der Herrschaft allein zuständige Propinationsrecht zu beeinträchtigen.

15tens. Soll der vorliegende Vertrag, vom 1ten July 1811 an welchem Tage die Collonisten Vorleifig schon in Besitz der Häuser und Grundstücke waren, seinen Anfang nehmen, und seine Dauer auf immerwährende Zeit haben, sohin auch die eingegangenen Verbindlichkeiten sowohl, als die denen Ansiedlern dafür überlassene Grundstücke, dann eingeräumten Rechte, und sonstigen Vortheile, auf ihre Erben und Erbeserben übergehen.

16tens. Soll dieser Vertrag erst nach erfolgter Bestätigung des hohen Hofkriegsrathes, und des k. k. Kreisamts seine Gültigkeit Wirkung und Rechtskraft erhalten.

17tens. Haben endlich beide kontrahierenden Theile ihre Einwilligung gegeben, daß der gegenwärtige Vortrag grundbücherlich vorgemerkt und intabulirt werde.

Zur unverbrüchlichen Festhaltung alles dessen, haben beide Theile diesen dreifach abgefaßen Vortrag in Gegenwart der Hiezu erbethenen Zeugen eigenhändig unterfertigt.

So geschehen zu Radautz am 19ten März 1812.

Johann Modes Dir.

Georg Kuppetz Amtsschreiber.

Sursa: Franz Wiszniowski, *op. cit.*, pp. 191–194.

**Convenție referitoare la colonizare, încheiată între Domeniul Rădăuți,
adică Direcția economică și între familiile de lucrători forestieri de la huta
de sticlărie, colonizate în colonia Karlsberg, sub rezerva aprobării
Cabinetului Militar de la Viena în următoarele condiții:**

(Traducere de prof. Ilie Vișan)

1. Domeniul Rădăuți cedează în plină proprietate ereditară fiecărui muncitor forestier colonizat în colonia Karlsberg, lotul de arătură și fânaș pe care l-a primit de mai înainte, în suprafață de 6 iugăre sau 12 prăjini, aceștia având dreptul să arendeze sau să vândă pământul obținut, deocamdată cu aprobarea prealabilă a autorităților superioare și cu obligațiile pentru cumpărători sau arendași de a satisface întocmai și sarcinile notate la punctele 3, 6 și 7.

2. Domeniul acordă acestor coloniști dreptul nelimitat de a paște vitele lor, fără plată, pe toloaca de 400 de iugăre destinată pentru colonia Karlsberg și folosită de înaintașii lor, cu condiția ca acest teren să nu fie arendat nici măcar în parte, iar supușii băștinași să nu aibă dreptul de a paște pe locul acesta vitele lor, de orice fel. Terenul acestei toloci se delimitează astfel: de la răsărit, din locul unde se varsă pârâul Putnei în râul Suceava, în sus, spre apus, cu apa Sucevei drept hotar de miazănoapte până la pârâul Morii din Straja, apoi printr-o linie dreaptă în jos spre colonia Karlsberg, pe lângă hută, astfel că suprafața aceasta să cuprindă 400 de iugăre de pășcătoare, cum s-a arătat mai sus. Totuși, coloniștii și oamenii hutei vor trebui să îngrijească ei înșiși de paza vitelor.

3. Pentru nevoile proprii, li se acordă coloniștilor dreptul nestânjenit de a face tăieri de lemn din pădure, pentru încălzit putând folosi și căzăturile de vânt, în orice zi din săptămână și oriunde, fără a mai înștiința Domeniul. Pentru lemnul de construcție e nevoie de fiecare dată de aprobarea autorității superioare și de plata anuală a unei contribuții de un florin de fiecare casă.

4. La baza acestei convenții stă mesajul din 7 martie 1803 pe care Domeniul îl comunicase în Boemia lucrătorilor forestieri. Prin mesajul acesta, se asigura viitorilor coloniști lemn gratuit de construcție pentru casele lor, la prețul de cost celelalte materiale de construcție și cu plata în numerar în șase rate anuale. Pe urma coloniștilor plecați din localitate a rămas o datorie de 1 563 de florini și 15 creițari, cum s-a stabilit de Comisia regională în anii 1809 și 1811. Din această cauză, fiecare colonist nou ia asupra sa și cota aferentă din datoria arătată, fixată pentru fiecare lot, și se obligă să facă plata la termenele hotărâte, tot în șase rate anuale, începând însă cu 1 iulie 1811.

5. În urma intervenției Direcției economice din Rădăuți, Administrația din Cernăuți a dispus, în 29 martie 1808, cu nr. 3 029, scutirea de impozite pe timp de zece ani a lucrătorilor forestieri colonizați în Karlsberg. De această scutire urmează a se bucura și noii coloniști timp de 10 ani, începând cu 1 noiembrie 1804.

6. Fiecare colonist se obligă pentru el și urmașii săi să plătească de fiecare iugăr din cele șase trecute în proprietate ereditară suma anuală de 30 de creițari

drept embatic [plata pentru arendarea locului unei case sau casei cu locul ei pentru un termen foarte lung, în intervalul căruia arendașul se bucură de toate drepturile de posesie, n. n. – O. B.] începând cu 1 iulie 1811, cum a fost stipulat, deoarece scutirea de embatic acordată de Domeniu în 7 martie 1803, pe timp de șase ani primilor coloniști a expirat.

7. În fiecare an va tăia, despica și clădi 50 cubi sau 100 de stânjeni (măsură din Austria de Jos) lemne de foc pentru fabrica de sticlă de la Putna, pentru instalația de preparare a potasei sau în orice alt scop indicat de Domeniu. Tăierea se va face în pădurile Domeniului Rădăuți. Dacă mai târziu ar fi necesari pentru fabrica de sticlă stânjeni de cam patru picioare (un picior = 0,25–0,34 m), stânjenii aceștia se vor socoti câte $1\frac{1}{2}$ pentru un stânjen cubic. Lemnul tăiat și clădit în stânjeni de către coloniști va fi recepționat tot la opt zile de către organul silvic domeniial, notându-se recepționarea în registrul de tăiere.

Întâmplându-se să se desființeze cu totul fabrica de sticlă și instalația pentru preparat potasă, muncitorii de la pădure rămân obligați să taie cantitatea anuală de lemn de foc, conform angajamentului, nu mai departe de o milă de Karlsberg. Situația coloniștilor continuă deci a fi aceea a unor muncitori domeniiali. Se fixează următoarele prețuri pentru tăiatul lemnelor: 40 de creșari pentru un stânjen lung de șase picioare, 30 de creșari pentru unul de patru picioare, pentru stânjenul de trei picioare, cu lemnul despicat mai gros sau mai subțire, 20 de creșari. Plata se va face întotdeauna în numerar la mâna celor în drept.

8. Întâmplându-se ca vreun colonist să sufere un accident și să fie incapabil de muncă, el va fi scutit de obligația de a munci de către Domeniu până se va însănătoși sau vor crește mari copiii care îl vor înlocui. În aceleași condiții se va afla și văduva, care va fi scutită de obligația de a munci la tăiatul lemnelor până ce va ajunge apt de muncă vreunul dintre copiii ei sau se va mărita ea cu un muncitor de pădure.

9. Fiecare colonist ia asupra sa obligațiile de rentă prevăzute la punctul 4.

10. Dacă vreun colonist nu se conformează întocmai obligațiilor din convenție, va pierde cu totul dreptul de stăpânire asupra pământului primit și va fi înlocuit cu alt gospodar destoinic. Tot așa,

11. Dacă vreun colonist ar fi dispus să realizeze un număr mai mare de stânjeni decât cantitatea de 50 de stânjeni cubici, obligatorie în fiecare an, în cazul acesta autoritatea tutelară se obligă să plătească, după învoială și împrejurări, un preț mai mare de fiecare stânjen cubic realizat peste cei 50 de stânjeni cubici contractați.

12. Domeniul garantează plata în numerar, la un preț convenabil coloniștilor care, la cererea Domeniului, s-ar îndeletnici înafară de tăiatul lemnelor și cu prepararea cenușii pentru instalația de potasă.

13. Lucrătorilor la făcutul lemnelor din Karlsberg li se va repartiza un parchet separat și personalul silvic va avea grijă ca, în parchete, lucrul să fie făcut după cuviință, să nu aibă a curății apoi fie neamțul după moldovean, fie moldoveanul după neamț.

14. Vânzarea de băuturi spirtoase de tot felul rămâne un drept rezervat Domeniului și nu-i este îngăduit nici unui locuitor din Karlsberg de a deschide o cârciumă în casa proprie sau să limiteze în vreun fel monopolul de vânzare al Domeniului.

15. Convenția de față se aplică pe data de 1 iulie 1811, când coloniștii se și aflau în stăpânirea provizorie a caselor și loturilor de pământ și durata ei este nelimitată în timp, deci și angajamentele luate, în schimbul loturilor de pământ, ca și drepturile acordate și celelalte avantaje trec asupra moștenitorilor și asupra fiilor acestora.

16. Convenția de față intră în vigoare după aprobarea ei de către Cabinetul Militar de la Viena și de către Administrația ținutului de la Cernăuți.

17. Părțile contractante au convenit să înregistreze în Cartea funciară convenția de față.

Pentru executarea ei întocmai, ambele părți au semnat cu mână proprie convenția de față în trei exemplare, în prezența martorilor chemați în acest scop.

Rădăuți, în 19 martie 1812.

Johann Modes, director

Georg Kuppertz, secretar

Andreas Neumark, Andreas Petrowicz, Georg Tremel, Georg Aschenbrenner, Wenzel Hoffmann, Thomas Rückel, Joseph Linzmayer, Jakob Petrowitz, Joseph Schröder, Michl Reitmayer, Georg Straub, Simon Watzlawik, Jakob Linzmayer, Johann Müllner, Lorenz Paukner, Jakob Ritmayer, Thomas Straub, Franz Pecker, Wenzel Reitmayer, Joseph Petrowitz, Valentin Ozakiewicz, Johann Straub, Georg Zettel, Johann Anderl, Bartholomeus Seretyński, Andreas Korbel, Michl Kreß, Jakob Mirwald, Andreas Riedl, Joseph Scherl, Michl Paukner, Peter Beck, Johann Schuster, Martin Kufner.

DIN ISTORIA FAMILIEI PETRINO¹

DINU POȘTARENCU

From the History of the Petrino Family

(Abstract)*

The Petrino aristocratic family had its roots in the province of Epirus, the Principality of Moldova, Bessarabia and Bukovina, and one of its representatives, Dimitrie Petrino, made its name in the nineteenth-century Romanian literature. It is a family of Macedonian-Romanian origin, displaced in Moldova from Capelevo near Ianina in Epirus. The following study focuses on the history and genealogy of the above mentioned family from 1816 until 1899.

Keywords: Moldavia, aristocracy, Petrino family, history, genealogy.

Familia boierească Petrino a avut rădăcini prinse în provincia Epir, Principatul Moldovei, Basarabia și Bucovina, iar unul dintre reprezentanții săi, Dimitrie Petrino, și-a înveșnicit numele în paginile literaturii române din secolul al XIX-lea. Este o familie de origine macedo-română², strămutată în Moldova din localitatea Capelevo, de lângă Ianina, din Epir³.

Printr-un act din 12 martie 1816, întocmit la Iași, frații Hristodulo și Apostol Petrino au încheiat o înțelegere de împărțire a averii lor, conform căreia fratelui mai mic, Apostol, i-au revenit moșiile din Bucovina (satul Vascăuți pe Ceremuș, cu a patra parte din Voloca, cumpărate de ambii frați, în 1808, de la Teodor Mustață; Apostol și-a instalat reședința în Vascăuți, unde a decedat, la 28 decembrie 1836), iar lui Hristodulo – moșiile din Principatul Moldovei (Urichești și Vladnicul) și

¹ Acest articol este varianta revăzută și completată a materialului „Date biografice referitoare la familia Petrino”, publicat în „Basarabia”, nr. 1–2, 2002, pp. 177–184.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

² Teodor Balan, *Refugiații moldoveni în Bucovina. 1821 și 1848* (în continuare se va cita: Teodor Balan, *Refugiații moldoveni în Bucovina*), București, Așezământul Cultural „Ion C. Brătianu”, anul VIII, 1929, p. 11.

³ Nicolae Iorga, „Un reprezentant al elinismului în Moldova sub vechiul regim: Constantin Evnomie”, în „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, 1922, seria a II-a, tomul XXXIX, p. 35.

cinci moșii din Basarabia, fără a fi date numele acestora din urmă. În acest act se precizează, în privința moșiilor rămase lui Hristodulo, următoarele: „mai având noi cumpărătură de la d-lui comis Iancul Balș aice în Moldova moșie Uricheștii de gios cu părțile unite și casăli dumisale părințăști din Eși, și în oblastul Basarabiei cinci moșii și un bătrân unit la un loc, și acum numit Vladnic pe Prut la ținutul Eșii”⁴. Prin urmare, după cum rezultă din actul vremii, frații Petrino au stăpânit în comun moșii în Basarabia și până la 12 martie 1816, iar de la această dată, doar Hristodulo. Este dificil de stabilit pe care anume moșii basarabene le-au avut ei în proprietate. Dacă admitem că este vorba de moșiile enumerate de Hristodulo Petrino în cererea din 14 decembrie 1826 (toate făcând parte din fostul ținut Soroca⁵), la care ne referim mai jos, tabloul în anul 1817 se prezintă astfel: Rujnița aparținea spătarului Panait Cazimir, iar Horodiciul și Trăistienii – căminarului Ispir Vela din Iași⁶.

Dorind să se înscrie în tagma nobilimii basarabene, spătarul Hristodulo al lui Ioan Petrino adresează, în 14 decembrie 1826, Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia o cerere, în care a explicat: „Salvându-mi viața împreună cu alți emigranți, din cauza evenimentelor ce s-au produs în Moldova la 1821, și lăsându-mi acolo averea mobilă și imobilă, am fost silit să plec în Austria. În același an, primind pașaport de la guvernul austriac, am sosit în Basarabia, la moșiile mele”, unde avea de gând să se stabilească pentru totdeauna. El a mai arătat în cerere că are vârsta de 51 de ani, este căsătorit cu Anastasia, născută Petrovici-Armis, și locuiește în ținutul Hotin împreună cu soția și trei copii ai lor: Eufrosinia, de 17, Maria, de 14 și Petru, de 9 ani. Pe lângă aceasta a declarat că stăpânește în ținutul Hotin moșiile Rujnița, Horodiciul, Albotești și Trăistieni, iar în ținutul Iași moșiile (date drept zestre soției sale) Mândâc, Cubolta Veche, Petroșcani și Șalviri⁷. Moșiile Rujnița și Vertiporoh le-a cumpărat de la Panait Cazimir, prin actul de vânzare-cumpărare din 24 martie 1824⁸, iar moșiile Trăistieni (numită și Plopi), Horodiciul și Albotești (numite și Țau), așezate pe ambele părți ale Coboltei și formând un trup de moșie, au intrat în posesia lui în urma schimbului de moșii

⁴ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 48.

⁵ Ținutul Soroca a fost desființat de către oficialitățile țariste în virtutea prevederilor Regulamentului privind organizarea regiunii Basarabia din 1818, localitățile din perimetrul acestuia fiind incluse în componența ținuturilor învecinate Hotin, Iași și Orhei. Acest ținut din zona de nord a Basarabiei a fost reînființat prin decizia Senatului Rusiei, promulgată la 18 decembrie 1835 de împăratul Nicolae I.

⁶ *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*, Кишинев, 1907, tomul III, pp. 80, 88.

⁷ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare se va cita: A.N.R.M.), Fond 88, inventar 1, dosar 237, f. 1; dosar 998, f. 180; inventar 2, dosar 295, ff. 123–124.

⁸ A.N.R.M., Fond 37, inventar 3, dosar 351, f. 3 (cerere depusă de Petru Petrino în 1843 la Tribunalul Civil Regional al Basarabiei, în care a menționat că tatăl său a cumpărat moșiile Rujnița și Vertiporoh de la Panait Cazimir, cu 9 600 de ducați olandezi). După Teodor Balan, Hristodulo Petrino a cumpărat moșia Rujnița de la Nicolae Cazimir. Cf. Teodor Balan, *Documente bucovinene* (în continuare se va cita: Teodor Balan, *Documente bucovinene*), vol. VI, București, Editura Casei școalelor și a culturii poporului, 1942, p. 166.

făcut la 20 aprilie 1824 cu căminarul Nicolae Andrei Pavlu/Pavli⁹, dându-i acestuia în schimb moșiile Vaculești, Cuzorca și Verbi din ținutul Dorohoi¹⁰.

La cerere a anexat certificatul eliberat la 1 aprilie 1818 de Divanul Principatului Moldovei (semnat de mitropolitul Veniamin al Moldovei, episcopul Gherasim al Romanului, episcopul Melentie al Hușilor, vel logofătul Constantin Balș, logofătul Grigore Sturza, logofătul Dimitrie Sturza, vistiernicul Iordache Ruset, vornicii Teodor Balș, Constantin Catargi, Andronache Donici, Costache Mavrocordat, Manolache Dimachi, Iordache Balș și Iordache Ghica) și confirmat de către domnul Scarlat Callimachi, prin care se aducea la cunoștință că el, Hristodulo Petrino, își trage obârșia din provincia grecească Epir și, emigrând în Moldova, i s-a acordat aici rangul de vel căminar; țidula din 15 ianuarie 1821, remisă lui Hristodulo Petrino de cancelaria domnului Moldovei, Mihai Suțu, în care se menționează că el a fost ridicat de la demnitatea de vel căminar la cea de vel spătar; pașaportul eliberat lui Petrino de guvernul Austriei pentru a veni în Basarabia; certificatul din 13 decembrie 1826, eliberat de Guvernul Regional al Basarabiei, prin care se adeverea că în ziua respectivă Hristodulo Petrino a depus jurământul de credință și supușenie veșnică față de tronul Rusiei¹¹. Acceptându-i actele, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia i-a acordat lui Hristodulo Petrino titlul de nobil, prin decizia din 30 martie 1827.

Deși Hristodulo Petrino a explicat în cererea din 14 decembrie 1826 că în timpul războaielor eteriste din 1821 s-a refugiat în Austria și tot în acest an a venit în Basarabia, remarcăm o altă situație, consultând listele persoanelor refugiate din Principatul Moldovei în Bucovina, publicate de Teodor Balan. Astfel, la 27 mai 1821, numărându-se printre primii refugiați în Bucovina, spătarul Hristodulo Petrino se afla în localitatea Tereblecea, de unde, după ce s-a adăpostit aici vreme de două săptămâni, a plecat la Vășcăuții de pe Ceremuș, la fratele său Apostol. Iar potrivit unei liste întocmite în 2 februarie 1823, el era așezat la Cernăuți¹².

Printr-un act din 24 decembrie 1824, soții Hristodulo și Anastasia Petrino au declarat că îi dau fiicei lor Elena, care urma să se căsătorească cu comisarul Theodosius Dobrowolski, cavaler de Buchenthal, satul Rujnița de pe Ciuhur, din Basarabia¹³. Însă, curând după căsătoria lor, în 28 decembrie 1825, s-au „săvârșit din viață” Elena și Hristodulo Petrino. Prin „jaloba” adresată „Judecătoriei Politicești a obștii Basarabiei”, redactată la Cernăuți, în ziua de 7 ianuarie 1826, a refuzat să confirme dreptul de proprietate al lui Theodosius Dobrowolski asupra moșiei Rujnița¹⁴.

⁹ Căminarul Nicolae Andrei Pavlu/Pavli cumpărase aceste moșii, în 1813 și 1814, de la boierul din Moldova, Sturza. Cf. A.N.R.M., Fond 37, inventar 2, dosar 588, f. 51.

¹⁰ A.N.R.M., Fond 37, inventar 1, dosar 514, f. 51; inventar 2, dosar 588, f. 51; inventar 2, dosar 838, f. 5.

¹¹ A.N.R.M., Fond 5, inventar 2, dosar 782, ff. 1, 3, 5, 13–14; A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 237, ff. 7–10; A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 1060, f. 3; A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 998, f. 180v; A.N.R.M., Fond 88, inventar 2, dosar 295, ff. 123–124.

¹² Teodor Balan, *Refugiații moldoveni în Bucovina*, pp. 14, 58, 80.

¹³ Idem, *Documente bucovinene*, p. 166.

¹⁴ A.N.R.M., Fond 37, inventar 1, dosar 503, f. 1.

În petiția din 1 decembrie 1826, prin care a solicitat Guvernului Regional al Basarabiei să presteze jurământul de credință și supușenie veșnică față de tronul Rusiei, Hristodulo Petrino a enumerat proprietățile funciare pe care le avea în ținuturile Hotin (Rujnița, Vertiporoh, Horodici, Albotești, Țau, Plopi și Trăistieni) și Iași (Mândâc, Cubolta Veche, Petroșcani și Șalviri), atașând la petiție copiile a două contracte (din 13 noiembrie 1822 și 22 august 1825) de dare în arendă a moșiilor sale, cu excepția a două moșii (Rujnița și Vertiporoh), pe care le gestiona personal¹⁵. Contractul din 13 noiembrie 1822 l-a încheiat cu reprezentanții neamului Leonard, cărora le-a cedat pe un termen de zece ani (23 aprilie 1823 – 23 aprilie 1833) moșiile Mândâc, Cubolta și o parte din moșia Șalviri¹⁶.

În 21 ianuarie 1828, aflându-se la Cernăuți, Hristodulo Petrino își face testamentul, în care a specificat că zestrea soției sale, Anastasia, a constat în bani, pe care i-a încasat de trei ori: la 18 septembrie 1799 a primit 25 000 de lei și tot în acest an a mai primit 17 353 de lei din moștenirea părintească; a treia oară, în 1814, i-au revenit 2 750 de ducăți olandezi din moștenirea fratelui ei, Gheorghe. Toată suma, conform cursului de atunci, plus dobânda (cu excepția dobânzii din suma dată drept zestre), a fost de 14 000 de ducăți olandezi, din care s-au scăzut 1 800 de ducăți olandezi, plătiți pentru moșia Mândâc. Astfel, din banii ce i-au fost dați ca zestre și din cei care i-au revenit din moștenire au rămas 12 200 de ducăți olandezi. Cu 9 600 de ducăți olandezi din suma respectivă, Hristodulo Petrino a cumpărat moșiile Rujnița, Țau și Plopi din ținutul Hotin al Basarabiei. Pe lângă aceasta, el și-a vândut casa moștenită, aflată lângă mănăstirea Ifim (?), și a cumpărat o altă casă de la hatmanul Iordache Balș, situată lângă mănăstirea Borboi¹⁷, în care locuia cu familia și în 1828. Așadar, Hristodulo Petrino a lăsat prin testament ca cele trei moșii, cumpărate cu suma de 9 600 de ducăți olandezi, precum și casa, să treacă în proprietatea soției¹⁸. Pentru ca testamentul să fie recunoscut în Imperiul Rus, Hristodulo Petrino l-a înaintat Consulatului Rusiei din Principatul Moldovei, fiind legalizat, în 31 martie 1831, de consulul Egor Timkovski. În următorul an, la 26 aprilie, spătăreasa Anastasia Petrino l-a depus la Tribunalul Civil Regional al Basarabiei, care l-a înregistrat în martie 1835¹⁹.

Prin contractul din 14 martie 1831, încheiat la Iași, logofătul Dimitrie Sturza i-a trecut în proprietatea spătăresei Anastasia Petrino, născută Petrovici, moșia sa Svișcăuți, numită deja Trinca, situată în județul Hotin, pe râul Drabiște, pe care o moștenise de la părinții săi, punându-i la dispoziție și actele asupra acestei moșii, în timp ce Anastasia Petrino i-a dat în schimb casa din orașul Iași, a răposatului vistiernic Iordache Balica, împreună cu terenul din jurul ei, inclusiv actele asupra imobilului. Totodată, spătăreasa s-a obligat să-i achite logofătului 800 de ducăți

¹⁵ Idem, Fond 5, inventar 2, dosar 782, f. 1.

¹⁶ *Ibidem*, f. 7.

¹⁷ Probabil Bărboieni.

¹⁸ A.N.R.M., Fond 37, inventar 1, dosar 717, ff. 17–18.

¹⁹ *Ibidem*, f. 19.

pentru a întregi prețul moșiei Svișcăuți²⁰. Peste scurtă vreme, spătăreasa Anastasia Petrino a vândut moșia Svicicăuți (numită și Trinca) din județul Hotin moșierului basarabean Vasile Ioan Stroescu, prin actul de vânzare-cumpărare înregistrat, în 1836, la Tribunalul Civil Regional al Basarabiei²¹.

În anul 1832, Eufrosinia, fiica Anastasiei Petrino, căsătorindu-se cu Iordache Stamati, a primit drept zestre moșiile Trăistieni, Horodiciul și Albotești²². Gheorghe/Iordache Stamati figurează în acte ca proprietar al acestor moșii din anul 1835²³. Tot în acest an, spătăreasa Anastasia Petrino-Armis este atestată documentar ca proprietară a moșiilor Rujnița și Mândâc²⁴.

Petru, singurul fiu al lui Hristodulo Petrino, născut la Iași, în data de 12 iunie 1816, a fost căsătorit cu Eufrosinia (4/16 februarie 1820²⁵ – 14 februarie 1891), fiica lui Doxachi Hurmuzachi (1782–1857), proprietarul moșiei Cernauca din Bucovina. După cum este notat într-un atestat, confirmat, la 13 noiembrie 1846, de către mareșalul regional al nobilimii basarabene, Petru Petrino și-a început activitatea publică la 11 mai 1842, în calitate de funcționar în cancelaria mareșalului regional al nobilimii din Basarabia, post din care a demisionat la 13 iunie 1846, pe motiv de boală. În decursul exercitării funcției respective, luându-și concediu pe un termen de patru luni (29 noiembrie 1843 – 29 martie 1844), el a călătorit în Austria. Din textul atestatului mai aflăm că Petru Petrino poseda moșiile patrimoniale populate Mândâc, Rujnița și Șalviri din județul Soroca, precum și o parte din moșia Ipotești, județul Botoșani, dată drept zestre soției sale²⁶. Potrivit unor date din anii 1849–1851, moșia Rujnița a lui Petru Petrino avea o suprafață de 3 000 de desetine²⁷, iar moșiile Mândâc și Șalviri – o suprafață totală de 13 175 de desetine²⁸.

În 7 mai 1842, Petru Petrino înaintează Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia cererea de a i se acorda, ca și tatălui său, titlul de nobil și, concomitent, de a o înscrie în registrul genealogic al nobilimii pe soția sa, alăturând la cerere copiile aceluiași documente prezentate în 1826 de răposatul său părinte și, în plus, adevărtața sa de naștere, ce i-a fost pusă la dispoziție în capitala Principatului

²⁰ A.N.R.M., Fond 37, inventar 2, dosar 1303, ff. 154v–155. Textul contractului reprodus în acest dosar este în limba rusă, fiind tradus din română.

²¹ Idem, Fond 37, inventar 4, dosar 1522, f. 195. Toponimele sunt ortografiate în conformitate cu documentele citate.

²² Idem, Fond 37, inventar 2, dosar 588, f. 51; Fond 36, inventar 1, dosar 535, f. 10v.

²³ Idem, Fond 134, inventar 2, dosar 834, ff. 137, 150, 155.

²⁴ *Ibidem*, f. 153.

²⁵ Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. XXXIX. Într-o cerere din 7 mai 1842, adresată instituției nobiliare superioare a Basarabiei, Petru Petrino a indicat că soția sa, Eufrosinia, are 20 de ani de la naștere (A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 1060, f. 3). Prin urmare, este incorectă datarea lui Gheorghe Bezviconi (Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, București, 1943, vol. II, p. 145) referitoare la anul nașterii Eufrosiniei – 1837, cu atât mai mult că ea, în 1839, fiind în cuplu cu Petru Petrino, aduce pe lume primul copil.

²⁶ A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 237, ff. 61v–62; dosar 1060, f. 3.

²⁷ Desetină – unitate de măsură agrară rusească, egală cu 1,09 ha.

²⁸ A.N.R.M., Fond 24, inventar 1, dosar 2, ff. 22v–23.

Moldovei, în 10 iunie 1839, fiind semnată de mitropolitul Veniamin Costachi. Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia i-a acceptat solicitarea, prin hotărârea din 11 mai 1842²⁹.

Între timp, comparativ cu anul 1826, s-a complicat modalitatea de acordare a titlului de nobil locuitorilor Basarabiei. A început să fie aplicată regula ce prevedea confirmarea de către Departamentul de Heraldică al Senatului Rusiei a hotărârilor Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia privind apartenența la nobilime. Acest for din capitala imperiului a examinat dosarul relativ la neamul Petrino în repetate rânduri, din care cauză Petru Petrino s-a confruntat cu o serie de dificultăți în ceea ce privește depășirea procedurii de confirmare.

Chiar în același an 1842, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia a expediat la Sankt Petersburg documentele referitoare la neamul Petrino. Însă, Departamentul de Heraldică le-a restituit, motivând că dovezile n-au fost expuse corespunzător exigențelor regulamentare. În 29 mai 1852, dosarul lui Petrino a fost pus, din nou, pe ordinea de zi a ședinței Departamentului de Heraldică, dar și de această dată a fost respins, motivul fiind următorul: deși Hristodulo Petrino a deținut ranguri moldovenești, acestea i-au fost conferite după anexarea Basarabiei, unde s-a stabilit după anul 1821. Din acest considerent, demnitarii Departamentului au apreciat drept incorecte deciziile Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia din 30 martie 1827, 11 mai 1842 și 21 mai 1850 privind încadrarea neamului Petrino în tagma nobilimii și au dispus ca acestea să fie anulate.

Perseverent din fire, Petru Petrino a căutat cu tot dinadinsul să obțină titlul de nobil, completându-și dosarul cu acte suplimentare. De la Iași a adus un certificat, eliberat la 14 iunie 1851, prin care se adeverea că Hristodulo Ioan Petrino, încă în anul 1800, adică înainte de a fi ridicat la demnitatea de căminar și spătar, a avut rangul de paharnic, acordat de domnul Constantin Ipsilanti. Printr-un alt certificat, confirmat, la 25 noiembrie 1855, de către Judecătoria Județeană Sorooca, se înștiința că, drept rezultat al unei cercetări efectuate în satul Mândâc, în scopul elucidării de când moșia acestui sat a devenit proprietatea familiei Petrino, s-au constatat următoarele: 24 de trăitori vechi ai Mândâcului, prestând jurământul, au mărturisit că până în anul 1799, precum își aminteau ei și au auzit de la părinții lor, satul Mândâc a fost stăpânit de Teodor Petrovici, bunicul lui Petru Petrino, iar în anul 1799, Teodor Petrovici i l-a dat ca zestre ginerului Hristodulo Petrino, care l-a lăsat moștenire lui Petru Petrino.

Noile documente au produs la Sankt Petersburg un efect convingător. Având în vedere că Petru Petrino și tatăl acestuia dețin, de la 1799, avere imobilă în Basarabia și, prin urmare, fac parte din populația băștinașă a provinciei, Departamentul de Heraldică i-a atribuit lui Petru Petrino titlul de nobil, în virtutea deciziei din 16 mai 1856³⁰.

Impulsionat de vestea primită, la 19 decembrie 1856, Petru Petrino adresează Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia o nouă cerere. Notând în ea că locuiește

²⁹ Idem, Fond 88, inventar 1, dosar 1060, ff. 3–3v.

³⁰ Idem, Fond 88, inventar 1, dosar 237, ff. 67–68.

la Rujnița, el și-a exprimat doleanța de a fi înscrisi în registrul genealogic al nobilimii basarabene patru copii ai săi, ale căror certificate de naștere le-a anexat. Din conținutul lor aflăm că Aglaida (Aglaia), primul copil al soților Petrino, s-a născut în 23 octombrie 1839 (botezată pe data de 3 decembrie 1839, la Biserica „Sf. Ilie” din Chișinău, rolul de nași avându-l boierul din Principatul Moldovei, marele logofăt Constantin Sandu Sturza³¹, și Ralu, născută principesa Callimachi, soția moșierului basarabean Gheorghe Alexandru Balș³², urmată de încă două fete: Elena, născută la 1 mai 1842 (botezată la 3 mai, la aceeași biserică chișinăuiană, nași fiindu-i mareșalul regional al nobilimii basarabene, Ioan Mihail Sturdza, și Ana, soția moșierului basarabean Constantin Ioan Balș) și Pulheria, născută la 15 iunie 1843 (de asemenea a fost botezată la Biserica „Sf. Ilie” din Chișinău, calitatea de nași având-o nobilul Constantin Doxachi Hurmuzachi, venit la Chișinău din Austria în bază de pașaport, și văduva Anastasia Teodor Petrino)³³. Cel de al patrulea copil se numea Dimitrie, născut în 26 octombrie 1844 (botezat în ziua de 31 octombrie a aceluiași an, la Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil” din satul Rediu Mare³⁴, nași fiindu-i moșierul satului Cernauca din Austria, Nicolae Hurmuzachi și spătăreasa Anastasia Teodor Petrino din Rujnița, soția răposatului Hristodulo Petrino)³⁵.

Așadar, punem în circulație data exactă a nașterii poetului Dimitrie Petrino. Precizarea este necesară, deoarece un șir de publicații conțin informații eronate în acest sens. Bunăoară, Ștefan Meteș³⁶, Petre P. Haneș³⁷ și Gheorghe Bezviconi au indicat anul 1846 ca fiind cel în care s-ar fi născut Dimitrie Petrino³⁸. George Călinescu scrie în monumentală sa istorie a literaturii române: „se născuse la Rujnița în 1838, mai degrabă decât în 1846”³⁹. Iar în compendiul acestei lucrări de proporții este indicat un alt an al nașterii lui Dimitrie Petrino, care este cel real: 1844⁴⁰. *Dicționarul literaturii române de la origini până în 1900* (ediția din 1979) oferă cititorului o informație incertă: „1838 <36>, Rujnița, Soroca”⁴¹. Derutat de lipsa unei precizări în privința venirii pe lume a lui Dimitrie Petrino, Eugen Lungu a consemnat: „Anul 1838 e considerat cel mai sigur an al nașterii sale, deși se

³¹ Numele de familie este ortografiat conform actului consultat.

³² A.N.R.M., Fond 208, inventar 1, dosar 25, f. 1675v.

³³ Registrele parohiale de stare civilă ale bisericii Sf. Ilie din Chișinău pe anii 1842 și 1843. A.N.R.M., Fond 211, inventar 3, dosar 39, f. 588v; dosar 51, f. 578v; Fond 208, inventar 1, dosar 25, f. 1676.

³⁴ Sat învecinat cu Rujnița.

³⁵ A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 237, f. 77–78; Fond 208, inventar 1, dosar 25, f. 1677; Dinu Poștarencu, *op. cit.*, p. 182.

³⁶ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. XL.

³⁷ Petre P. Haneș, *Poetul basarabean-bucuvinean D. Petrino*, în „Viața Basarabiei”, Chișinău, anul XI, mai – iunie 1942, nr. 5–6, p. 79.

³⁸ Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 145.

³⁹ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1982, p. 423.

⁴⁰ Idem, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p. 131.

⁴¹ *Dicționarul literaturii române de la origini până în 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979, p. 677.

bănuiește că ar putea fi și 1836 sau chiar 1846⁴². Dumitru Micu s-a oprit asupra anului 1838⁴³, an evidențiat și de publicistul Vasile Nastasiu, cu ocazia comemorării poetului⁴⁴. Iar Mihai Cimpoi a admis unul dintre doi ani posibili: 1838 sau 1836⁴⁵. În ediția din 2002 a *Dicționarului literaturii române de la origini până în 1900* este semnalată data corectă a nașterii lui Dimitrie Petrino: 26 octombrie 1844⁴⁶. Cu toate acestea, în *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia*, apărut în 2007, și în lucrarea *Calendar Național. 2008* este arătat, din nou, anul 1838 ca fiind cel al nașterii lui Dimitrie Petrino⁴⁷.

În baza hotărârii din 27 august 1851 a Tribunalului Județean Soroca – Iași⁴⁸, Petru Petrino a fost pus în posesiune asupra moșiilor Mândâc și Rujnița, care i-au revenit prin testament de la decedata sa mamă, spătăreasa Anastasia Petrino⁴⁹.

Prin decretul emis în 23 decembrie 1857, Departamentul de Heraldică a consimțit decizia din 26 aprilie 1857 a Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia de a conferi titlul de nobil copiilor lui Petru Petrino⁵⁰.

Gheorghe Sion (prietenul familiei Petrino) relatează că Petrache Petrino, lichidându-și averea pe care o poseda în Basarabia, s-a mutat împreună cu familia sa în Bucovina, „devenind stăpânul moșiei din Cernauca, după ce i-a despăgubit pe cumnați cu drept de proprietari moștenitori”⁵¹. Potrivit altei surse, după moartea bătrânului Doxachi Hurmuzachi și a soției sale, averea acestora a fost împărțită între frați și surori, casa din Cernăuți și o parte din moșia Cernauca, împreună cu conacul, revenindu-i Eufrosiniei Petrino⁵². Elucidăm în acest context că Petru Petrino și-a vândut averea funciară din Basarabia mai târziu, fapt despre care se menționează în continuare.

La 3 noiembrie 1864, Petru Petrino și fiul său Dimitrie, încheind între ei o tranzacție, au înregistrat-o la Tribunalul Județean Soroca – Iași, aceasta constând în următoarele: contele Petru Petrovici-Armis din Imperiul Austriac, care decedase în 1861 la Florența, fiindu-i unchi lui Petru Petrino (fratele mamei sale), i-a lăsat prin testament fiicei sale Maria, Galeotti după soț, o parte din propria avere, restul

⁴² Eugen Lungu, *Un celebru anonim*, în „Orizontul”, Chișinău, 1989, nr. 11, p. 32.

⁴³ Dumitru Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, vol. I, București, Editura Iriana, 1994, p. 292.

⁴⁴ Vasile Nastasiu, *Un junimist de la Soroca*, în „Luceafărul”, Chișinău, 28 iulie 1998, p. 4.

⁴⁵ Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, Editura ARC, 1997, p. 74.

⁴⁶ *Dicționarul literaturii române de la origini până în 1900*, București – Chișinău, Editura Academiei Române, Editura Gunivas, 2002, p. 695. Data exactă a nașterii lui Dimitrie Petrino a fost comunicată de noi Editurii Gunivas.

⁴⁷ *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia. 1812–2006*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2007, p. 349; *Calendar Național. 2008*, Chișinău, 2008, p. 154.

⁴⁸ Acest tribunal își avea sediul în orașul Bălți.

⁴⁹ A.N.R.M., Fond 37, inventar 5, dosar 2440, f. 3.

⁵⁰ Idem, Fond 88, inventar 1, dosar 237, ff. 83–84.

⁵¹ Gheorghe Sion, „Suvenire despre poetul D. Petrino”, în „Revista nouă”, București, anul IV, 1891, nr. 2–3, pp. 46–54. Apud Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. XLI.

⁵² Petre P. Haneș, *op. cit.*, p. 79.

bunurilor, aflate în Viena și Florența, le-a lăsat prin testament lui Dimitrie Petrino, cu condiția ca acesta să intre în dreptul de proprietate asupra lor după moartea tatălui său, ultimul beneficiind de dreptul de a se folosi pe viață de veniturile pe care le aduceau aceste bunuri. În urma contestației depuse de Maria Galeotti în legătură cu determinarea cotei repartizate ei din averea tatălui, a fost pornit un proces judiciar în instanțele din Imperiul Austriac, care dura de trei ani. Pentru a diminua cheltuielile de judecată, dar și din alte motive, Dimitrie Petrino renunță la dreptul ce îl avea asupra averii lăstate prin testament de Petru Petrovici-Armis în favoarea tatălui său, care îi dă în schimb moșia Rujnița din Basarabia⁵³.

În jurul datei de 1 ianuarie 1865, conform informațiilor Comitetului Regional de Statistică din Basarabia, Petru Petrino stăpânea în județul Soroca următoarele moșii: Mândăcul Vechi, Mândăcul Nou și Maramonovca (cu suprafața totală de 11 036 de desetine), terenul viran Petroșcani (2 516 de desetine) și satul Rujnița (2 432 de desetine). În același timp, moșia satului Plopi, împreună cu terenul nepopulat Trăistieni (2 889 de desetine) și moșia satului Țaul (numit și Horodiciul), cu suprafața de 3 669 de desetine, constituiau proprietatea lui Iordache Stamati, căsătorit cu Eufrosinia, sora lui Petru Petrino⁵⁴.

În ziua de 13 ianuarie 1868, la biserica din satul Horodici, județul Soroca, a fost botezat micuțul Alexandru, născut pe data de 9 octombrie 1867, fiul moșierului acestui sat, Vasile al lui Vasile Vasilco și al soției acestuia Maria, calitatea de nași având-o moșierul satului Rujnița, Dimitrie P. Petrino și Elena, fiica moșierului satului Horodici, Vasile V. Vasilco⁵⁵.

La 18 aprilie 1868, nobilul basarabean Alexandru Matei Cotruță, în calitate de mandatar al lui Petru Petrino, și Dimitrie Petrino, acesta din urmă acționând cu asentimentul tutorelui său, principele Mihail Alexandru Cantacuzino, au solicitat Tribunalului Civil Regional al Basarabiei să legalizeze tranzacția din data de 3 noiembrie 1864, arătând, totodată, în cererea depusă că Petru Petrino i-a dat lui Dimitrie Petrino în proprietate moșia Rujnița⁵⁶. Tribunalul le-a satisfăcut solicitarea. Potrivit lui Teodor Balan (fără să facă trimitere la vreo sursă), în 1867, Petru Petrino i-a vândut moșia Rujnița lui Ioan Biberi și s-a mutat în Bucovina, la Cernauca⁵⁷, ceea ce, precum constatăm, nu corespunde realității.

Prin adresa din 25 septembrie 1871, guvernatorul Basarabiei i-a adus la cunoștință mareșalului regional al nobilimii basarabene că Ministerul Afacerilor Interne al Rusiei i-a expediat spre examinare petiția nobilului Dimitrie Petrino, domiciliat în Bucovina, în care era formulată rugămintea de a fi eliberat de sub supușenia Rusiei. Pe deasupra, guvernatorul a mai dispus să fie pus la curent dacă solicitantul deține moșii în Rusia și dacă nu există obiecții în ceea ce privește

⁵³ A.N.R.M., Fond 37, inventar 5, dosar 2440, f. 4.

⁵⁴ *Записки Бессарабского Статистического Комитета*, Под редакцией А. Н. Егунова, Кишинев, 1867, tomul II, pp. 140–143.

⁵⁵ A.N.R.M., Fond 211, inventar 6, dosar 117 (Registrul parohial de stare civilă al bisericii din satul Horodici pe anul 1868).

⁵⁶ A.N.R.M., Fond 37, inventar 5, dosar 2440, f. 1.

⁵⁷ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, p. 166.

retragerea supușeniei⁵⁸. Curând, mareșalul nobilimii l-a informat pe guvernator: până la plecarea din Rusia, Dimitrie Petrino a locuit în județul Soroca; în dosarul familiei Petrino, care se păstra în Cancelaria Mareșalului Regional al Nobilimii din Basarabia, nu era specificat ce moșii avea în stăpânire; din partea sa nu avea obiecții cu privire la retragerea supușeniei. Ulterior, în 22 ianuarie 1872, Cărmuirea Regională a Basarabiei i-a cerut mareșalului regional al nobilimii să-i comunice data nașterii lui Dimitrie Petrino. Mareșalul nobilimii a răspuns: Dimitrie Petrino s-a născut la 26 octombrie 1844. Consumându-se formalitățile ce se impuneau într-o atare situație, ministrul Afacerilor Interne al Rusiei l-a înștiințat pe guvernatorul Basarabiei, prin avizul din 11 iunie 1872, că împăratul rus a sancționat decizia Consiliului de Miniștri din 2 iunie a aceluiași an de a-i retrace nobilului Dimitrie Petrino supușenia rusă⁵⁹.

La 20 octombrie 1872, Petru Petrino i-a vândut lui Ioan C. Oganovici moșia sa Mândâc, cu suprafața de 11 002 desetine, care cuprindea și cătunele Maramonovca și Slănina, constituite în anii cât a stăpânit-o, împreună cu terenul Petroșcani, o parte din Șalviri și alte terenuri⁶⁰.

În data de 17/29 septembrie 1880, Consulatul Rusiei din Cernăuți a anunțat Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia că nobilul basarabean Petru Petrino, domiciliat în Cernăuți, a adresat acestui Consulat rugămintea de a-i legaliza copia decretului din 16 mai 1856 al Senatului Rusiei privind confirmarea titlului de nobil acordat lui și spîței sale. Peste câteva zile, la 22 septembrie/4 octombrie, Petru Petrino depune la același Consulat o cerere, prin care a solicitat să fie înscris în rândul nobilimii basarabene fiul său Alexandru, născut la 30 august 1858, în satul Rujnița (botezat a doua zi după naștere, în Biserica „Sf. Apostoli Petru și Pavel” din Rujnița, de către preotul Andrei Glavan, nași fiindu-i moșierul Alexandru Doxachi Hurmuzachi, supus austriac, și Aglaia, născută Petrino, soția supusului austriac Nicolae Dimitrie Vasilco). Din cauza problemelor de ordin familial și imobiliar, explica Petru Petrino în continuare, el este nevoit să locuiască împreună cu familia în Bucovina, având pașaport eliberat de către guvernatorul Basarabiei⁶¹. În 5/17 noiembrie 1880, Petru Petrino declara că i s-a remis, prin intermediul Consulatului Rusiei din Cernăuți, decizia Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia de a-i acorda lui Alexandru Petrino titlul de nobil.

Copiii soților Petru și Eufrosinia Petrino și-au urmat propriul destin: Aglaia a fost căsătorită cu Nicu Vasilco, Elena – cu dr. Vasile Volan, iar Pulheria – cu baronul Victor Stârcea. Dimitrie Petrino, un june talentat, dar risipitor, contaminat, pe deasupra, de patima beției, a trecut în lumea umbrelor († 29 aprilie 1878) fără a avea urmași (după moartea soției sale, curând a decedat și singurul lor copil, fiind de vârstă fragedă). Alexandru/Alecu († 1899) a fost doctor în drept⁶². Acesta din urmă a continuat linia masculină a neamului Petrino de la Rujnița și Cernauca.

⁵⁸ A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 237, f. 91.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 94; Fond 6, inventar 5, dosar 148, f. 9v.

⁶⁰ *Idem*, Fond 36, inventar 1, dosar 535, ff. 4, 20.

⁶¹ *Idem*, Fond 88, inventar 1, dosar 237, ff. 97, 100.

⁶² Ștefan Meteș, *op. cit.*, pp. XXXIX–XL.

ANEXE

I

Cătră Giudecătoria Politicească a oblastiei Basarabiei De la Giudecătoria ținutului Hotinului

Raport

La această giudecătorie s-a primit ucazul⁶³ acei politicești giudecătorii din 21 a următoarei luni iulie cu nr. 1334 poruncitor ca să-i facă publicație în soroc de șasă luni pentru schimbul ce au săvârșit cămi(nar)ul Nicolae Andrei Pavlu cu Hristodor Ioan Petrino, adică întâiu au dat celui de pe urmă moșiile ce le are la acest ținut: anume Treistieni ce-i zic și Plopul, i Horodiciul și Albotești ce-i zic și Țau, și cel de pe urmă i-au dat moșiile din Moldavia de la ținutul Dorohoiului anume Vaculeștii, Cuzorca și Verbi unite într-un hotar, pentru care că va fi întocmai următoare celor poruncite prin pomenitul ucaz cu supunere să răportuiești.

Clen⁶⁴ Stamati
Clen Ștefan
Stolonacealnic⁶⁵ Nicolau
Anul 1824: iulie 24 zile
Hotin

Sursa: A.N.R.M., Fond 37, inventar 1, dosar 514, f. 18.

II

Testament

Voind a curma tot feliul de nedumerire și gâlcevire ce s-ar pute naște după moartea mea între urmașii mei, am hotărât de bună voie și de nimene silită, în deplină întregime a trupului și a minții mele a face testamentul meu în chipul următoriu:

1. Povățuită de dragostea părintească am dat fiicei mele Eufrosinia Petrino, la măritarea sa cu Dlui gubernski secretariu⁶⁶ Gheorghe Stamati, încă în anul 1832,

⁶³ Ordinul.

⁶⁴ Člen (rusism) – membru.

⁶⁵ Stolonacealnic (rusism) – șef de birou.

de zestre moșiile Plopul și Țaul din ținutul Sorocii în Basarabia; fiului meu Petru Petrino am dat în vecinică proprietate moșia Mandicul, iar pentru mine am păstrat numai o mică moșie anume Rujnița din ținutul Sorocii. Dar fiindcă pe această de pe urmă numită moșie n-aveam casă de lăcuit, nici alte îndemânări de odihnă, pentru aceasta am însărcinat pe fiul meu Petru Petrino să o înzestreze cu casă și alte acareturi, cu a cărora zidire Dlui a cheltuit din drepti banii Dsale zece mii și șase sute № 10.600 ruble argint, pe care somă de bani am și dat Dsale formal zapis. Venitul moșiei Rujnița neajungându-mi pentru întâmpinarea tuturor cheltuielilor mele, am mai luat cu împrumutare de la fiul meu Petru Petrino în mai multe rânduri opt mii și patru sute № 8.400 ruble argint pe care Dsale trei sineturi întărite de macleri⁶⁷. Avere mea se cuprinde dar astăzi în moșia Rujnița și într-o casă de piatră în Iași lângă curtea arsă, iar datoriile mele către fiul meu Petru Petrino se suie la nouăsprezece mii № 19000 ruble argint cu a lor dobândă lejuită câte zece la sută pe an din ziua împrumutărilor.

2. Neavând nici o închipuire a plăti aceste datorii a mele, a cărora dreptate și sfințenie cunosc și întăresc și prin acest testament, las numitului meu fiu și creditor Petru Petrino, iar îndestularea Dsale atât în privirea banilor ce îi datoresc cât și în privirea pagubelor ce i-am pricinuit prin neplata lor la termenul așezat, în vecinică proprietate, mai sus pomenita casa mea din Iași și moșia Rujnița, cu toate zidirile și acareturile și cu pădurea aflătoare pe dânsa, însă cu această condiție ca Dlui să aibă a intra în stăpânirea acestei moșii și a casei din Iași tocmai după moartea mea și până atunce a mă ajuta ca și până acum la cheltuielile trebuincioase pentru hrana și odihna vieții mele, iar după moartea mea a plăti atât cheltuielile îngropării mele cât și grijile și milosteniile pentru odihna sufletului meu după obiceiul creștinesc, fără a da seamă cuiva de cât lui Dzeu și cugetului său

3. Atât mai sus însemnată împărțală făcută de mine între fiul meu Petru și între fiica mea Eufrosinia, cât și dispoziția făcută astăzi prin această diată, sânt drepte și legiuite și trebuie să rămâe în veci sfinte și neclintite pentru că: a) Nime nu este datoriu a lăsa la fii sau la fiice mai mult decât legitima, adică partea de moștenire hotărâtă de legi. b) Pentru că părinții lăsând fiilor și fiicelor săi legitima, care după pravilele locale a Basarabiei și anume Donici Tit. 35, cap. 7 și Tit. 36 cap. al 2-lea este a treia parte din toată averea sânt în dreptate a dispoza cu rămășița averi după a lor plăcere. c) Pentru că moșiile Plopul și Țaul ce am dat fiicei mele Eufrosiniei covârșesc mult legitima. d) Pentru că fiica mea, la măritarea sa, a primit pe lângă moșiile Plopul și Țaul și lucruri mișcătoare în preț de una mie cinci sute № 1500 galbeni, după cum dovedește isvodul de zestre iscălit de Diei și de soțul Dsale. e) Pentru că Diei încă de la anul 1832 a început a se folosi de întregul venit a pomenitelor moșii Plopul și Țaul, deși după alcătuirea cuprinsă în pomenitul isvod de zestre, Diei era în dreptate a primi în cei dintâi patru ani după măritare

⁶⁶ Rang civil de clasa a XII-a, conform *Tabelei rangurilor* din Imperiul Rus. Corespundea gradului militar de porucic.

⁶⁷ Makler – samsar.

numai câte trei sute cincizeci № 350 galbeni pe an, iar fiul meu Petru a început a primi întregul venit a moșiei Mandicul abia de la anul 1842 până la care an Dlui a primit numai câte trei sute № 300 galbeni pe an, fiindcă era mai mare parte a venitului moșiei s-a întrebuințat de mine pentru plata însemnătoarelor datorii lăsate de legiuitul soțul meu răposatul spătar Hristodolo Petrino, legiuitul tată a fiilor mei Eufrosinia și Peteru, care datorii după dovezile ce păstrez se suie la soma de șase mii patru sute treizeci și trei № 6433 galbeni și sau plătit toate din veniturile Mandicului, fără cea mai mică împărțire a fiicei mele Eufrosinia, care din datoriile tatului său n-a plătit nici macar un ban. f) Pentru că fiul meu Petru mi-a purtat și îmi poartă de grijă pentru cele de trebuință și odihnă și îmi face tot felul de înlesniri și agiutoruri, când fiica mea Eufrosinia a fost pururi scutită de asemenea supărare. g) Și în sfârșit pentru că împărțeala făcută de mine între mai sus numiții fiii mei s-a întărit și s-a sfințit și prin stăpânirea firească și paragrafie de mai bine de zece ani, în care timp fiica mea n-a pornit nici un feliu de reclamație împotriva acei împărțeli.

Pe aceste legiuite temeieri răzămându-mă, am făcut acest testament, a cărui păzire cu nestrămutare poroncesc fiilor mei, dându-mi și binecuvântarea mea din tot sufletul. Iar aceleia din fiii sau urmașii mei, care ar cuteza a clinti cât de puțin testamentul meu îi las vecinicul meu blestem ca unui turburătoriu mormântului și sufletului meu; pentru care cutezare neascultătoriu nu numai va avea a-mi da seamă înaintea înfricoșatului și nepărtinitoriului județ din ceriuri; ci încă îndată ce ar cuteza a porni tânguiera asupra dispozițiilor cuprinse în acest testament, va pierde și folosul celuilalt urmaș al meu și acea parte din avere câtă a primit peste legitimă.

Ție iscăliții fiind poftiți de dumneaei spătăreasa Anastasia Petrino am fost față la iscălire acestui înscris pe care d-ei a declarat că cuprinde ace de pe urmă voință a d-le despre care mărturisim cu această adăugire că persoana iscălită în acest testament iaste cu adevărat d-ei spătăreasa Anastasia Petrino foarte bine cunoscută și că la iscălirea acestui testament de către d-ei am aflat-o în deplină sănătate a trupului și întregime a minții.

Bucovina, Cernăuți, la 8/20 ghenar 1849

Sursa: A.N.R.M., Fond 36, inventar 1, dosar 535, f. 8.

„RIDICÂND DIN POVERILE VIETII” INSTITUTUL PENTRU ORBI (ȘI SURDO-MUȚI) DIN CERNĂUȚI (1908–1918)

HARIETA MARECI-SABOL

“Releasing from the Burdens of Life”. The Institute for the Blind (and Deaf-Mute) in Chernivtsi (1908–1918)

(Abstract)*

Like the children's hospitals, special schools for children and young people with disabilities indicate the degree of involvement of the authorities and the welfare of the community. As for the province of Bukovina in the second half of the 19th century, the interest towards the vulnerable population and, especially, to the needy, orphaned, or handicapped children express the ideological and political stakes of the modernization. Considering that the civic consciousness was burdened with heavy guilt over the deaf-mute and blind – because that “type” of child was either studying in a Viennese school or begging and depending on charity – the provincial and local authorities were suggested to build in Chernivtsi an establishment in which the disinherited could find “the blessing of instruction and care“. This study proposes an incursion into the history of the first and only “Institute for the blind and deaf-mute” in the Austrian Bukovina, covering only the beginning period of its operation, respectively until 1919, when it was renamed and reorganized in accordance with the principles established by the Romanian state.

Keywords: blind, deaf, dumb, education, society, Chernivtsi.

Despre atitudinea unei colectivități față de cei mai vulnerabili membri ai săi s-a spus că reflectă un indicator al progresului cultural, social și economic. De fapt, fiecare comunitate definește anumite forme extreme de diferențiere drept „anomalii”, stabilind, în același timp, standardul potrivit căruia un individ poate fi considerat „cu handicap” sau „diferit”. În ceea ce privește istoria, ea ilustrează cel mai bine măsura în care societatea poate (sau nu poate) accepta, îngriji și susține persoanele cu deficiențe, în funcție de valorile pe care cultura, religia, politicul și condițiile economice predominante le dictează. De-a lungul secolelor, dizabilitățile au fost, pe de o parte, privite cu aversiune și dispreț, iar pe de altă parte înțelese și interpretate

* Traducere: Harieta Mareci-Sabol.

greșit. Puse pe seama cauzelor supranaturale, ele făceau inutil orice tratament pe care vreun medic și l-ar fi imaginat, reprezentând, în ultimă instanță o stigmă socială. Fizice sau intelectuale, aceste infirmități îi privau pe oameni de fundamentalele lor drepturi civile, iar canoanele ecleziastice îi marginalizau sau excludeau din viața Bisericii, situație contrară pasajelor-cheie din Vechiul Testament, precum cele din Exod 4:11 („Și cine face pe om mut sau surd, cu vedere sau orb? Oare nu Eu, Domnul?”) sau Levitic 19:14 („Să nu vorbești de rău pe un surd și să nu pui înaintea unui orb nimic care să-l poată face să cadă, ci să te temi de Dumnezeuul tău”). Și chiar dacă de respectarea acestor reguli, legi și porunci depindea binecuvântarea întregii țării – surzii, mușii și orbii fiind plasați alături de văduve, orfani și nevoiași – pentru „vânătorii de vrăjitoare” tocmai persoanele cu dizabilități erau primele suspecte. Sarabanda războaielor, a plăgilor și foametei care au răvășit Europa trebuie să fi fost și mai devastatoare pentru cei care nu se puteau lupta și proteja¹.

Interogațiile filozofice și pietatea specifice zorilor epocii moderne au modificat, într-o oarecare măsură, atitudinea societății față de persoanele cu handicap, dar încercările au fost rare și de mică amploare². Abia către mijlocul secolului al XVIII-lea, efervescența intelectuală generată de ideologia Secolului Luminilor a stimulat modul rațional de a vedea sau percepe aceste dezavantaje, filantropia ajungând o modă, la fel ca și implicarea în mișcarea pentru independența individului, pentru demnitate și respect de sine. Cu alte cuvinte, procesul de „luminare a minții” prin educație trebuia extins la nivelul tuturor claselor sociale, de el urmând să beneficieze și cei care, timp de secole, fuseseră considerați drept „ființe inferioare”. Până la sfârșitul anilor 1700, școlile speciale au fost acceptate și recunoscute ca instituții de educație, iar școlarizarea copiilor cu deficiențe s-a transformat dintr-un experiment pedagogic într-o întreprindere socială eficientă, datorită efortului conjugat al statului și al fundațiilor caritabile. Dedicarea și obstinția unor francezi și germani precum Charles Michel de l'Épée³, Samuel Heinicke⁴, Valentin Haüy⁵ și Louis Braille⁶ au condus nu numai la întemeierea unor așezăminte publice de educație pentru orbi și surdo-muți, ci și la crearea unor sisteme de

¹ Margret A. Winzer, *The History of Special Education: From Isolation to Integration*, Washington, Gallaudet University Press, 1993, p. 5.

² Idem, „Early Developments in Special Education: Some Aspects of Enlightenment Thought”, în „Remedial and Special Education”, vol. 7, nr. 5, 1986, p. 48.

³ Abatele Charles-Michel de l'Épée (1712–1789), supranumit „părintele surzilor”, filantrop și educator, a fost fondatorul primului Institut francez pentru surdo-muți și creatorul limbajului semnelor.

⁴ Samuel Heinicke (1727–1790) a fost considerat întemeietorul educației speciale pentru persoanele cu deficiențe de auz din Germania, utilizând metoda orală de instruire în școala sa din Leipzig.

⁵ Valentin Haüy (1745–1822) a deschis prima școală din Franța pentru nevăzători, introducând modalitatea de ștanțare a hârtiei în scopul reproducerii în relief a literelor din alfabet.

⁶ Louis Braille (1809–1852) a fost elevul lui Valentin Haüy. A inventat și dezvoltat alfabetul care îi poartă numele, aplicându-l diferitelor sisteme de notare, de la litere la cifre și note muzicale. După experimentarea procedeei specifice de citire și scriere, el a reușit performanța imprimării limbajului pentru nevăzători în format față/verso.

comunicare și metode de predare-învățare specifice: limbajul dactil, limbajul mimico-gesticular, labiolectura, alfabetul Braille. De altfel, o statistică publicată în 1896 plasa Germania pe primul loc în Europa, grație celor 97 de institute pentru surdo-muți, cu 6 278 de elevi și 803 profesori, iar Franța pe poziția a doua, cu 70 de institute, 604 profesori și 4 811 elevi⁷.

În Monarhia Austriacă, primul institut pentru surdo-muți a luat ființă la Viena, în 1779, după vizita făcută de Iosif al II-lea la școala fondată și condusă de abatele de l'Épée, devenind a treia instituție de acest fel din Europa, după cele din Paris (1769) și Leipzig (1778). Ulterior, alte localuri similare aveau să se deschidă în Praga, Milano, Linz ori Vác (Waitzen)⁸, către sfârșitul secolului al XIX-lea numărul lor ridicându-se la 25⁹. Din 1827, administrația imperială se îngrijea de pregătirea profesorilor din institutele de surdo-muți, așa că modelul vienez (o combinație între cel francez, mimico-gestual și cel german, oral-fonetic) a fost preluat atât de o parte dintre educatorii germani, cât și de cei din Copenhaga, St. Petersburg, Vilnius și Varșovia¹⁰. Cât privește institutul din Viena, el a funcționat ca o structură caritabilă, fiind sprijinit de familia imperială, de filantropi și de câțiva părinți care își înscriaseră copiii la aceste cursuri. În 1865, pentru a suplini lipsa măsurilor de asistență socială, școala specială a contribuit, la rândul ei, la crearea unei Asociații de ajutorare pentru elevii nevoiași¹¹. De fapt, Viena ajunsese în secolul al XIX-lea, cel mai important centru cultural pentru surdo-muții din imperiul austriac, nu mai puțin de 10 cafenele și cluburi fiindu-le destinate în exclusivitate¹².

Estimări se făceau și în cazul nevăzătorilor, britanicul William Hanks Levy, directorul Asociației de promovare a bunăstării orbilor, exprimându-și nedumerirea în legătură cu „surpriza” de a nu găsi în Austria o astfel de statistică. Potrivit raționamentului său, la nivelul Monarhiei Austriece, proporția populației cu deficiențe de vedere era de „aproximativ unu la o mie, deci în jur de 33 000 de oameni”¹³. Prima instituție din imperiu adresată orbilor fusese fondată la Viena, în 1804, de către doctorul Klein, cel care a și condus-o timp de aproape o jumătate de secol. Cu toate că „rezultatele practice” ale directoratului său nu depășeau așteptările confrăților europeni, nimeni nu-i putea contesta „eforturile neîntrerupte pentru

⁷ Gheoghe Moldovan, *Istoria învățământului bănățean pentru surdomuți*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2010, p. 4.

⁸ James Bell, *A System of Geography, Popular and Scientific, Or, A Physical, Political, and Statistical Account of the World and Its Various Divisions*, vol. 1, 2nd edition, London, Fullarton and Company, 1847, p. 421.

⁹ Gheoghe Moldovan, *op. cit.* p. 4.

¹⁰ Franz Dotter, Ingeborn Okorn, „Austria's Hidden Conflict”, în Leila Frances Monaghan, Karen Nakamura, Constanze Schmalting, Graham H. Turner, *Many Ways to be Deaf: International Variation in Deaf Communities*, Washington, Gallaudet University Press, 2003, pp. 49–50.

¹¹ *Ibidem*, p. 50.

¹² *Ibidem*.

¹³ W. Hanks Levy, *Blindness and the blind: or, A treatise on the science of typhology*, London, Chapman and Hall, 1872, p. 389.

binele celor aflați în grija sa”. Din perspectiva educatorului și activistului Levy, în spațiul german se manifesta cu predilecție interesul pentru latura teoretică a problematicei sociale, economice și medicale a nevăzătorilor, lăsând în plan secund aspectele „utilitariste”. Așa se explica și apariția relativ târzie a „tipăriturilor în relief” (1831) și aceasta numai după intervenția „stimulatoare” a statului¹⁴. Și tot în prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost deschise școlile pentru orbi din Praga, Linz și Brunn în care, pe lângă metodele de predare devenite „generale”, pentru studiul „istoriei naturale” se utilizau reprezentări în relief ale animalelor care, deși originale, ele erau „de puțin folos”, căci – continua Levy – elevii se puteau folosi la fel de bine de animalele împăiate. Cât despre viitorul tinerilor care frecventau institutele pentru nevăzători, acesta era asigurat prin cultivarea aptitudinilor manuale (confeccionarea periilor, a coșurilor din papură, nuiete, paie sau a încălțăminte din pânză) și muzicale (folosirea vocii sau a unui instrument muzical)¹⁵. Pe baza legislației¹⁶ și beneficiind de susținere din partea statului, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, școlile speciale din întregul imperiu au educat un număr de elevi cuprins între 300 și 400¹⁷.

În pofida acestor progrese evidente, într-o analiză publicată în 1892, în „Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung”, Ferdinand Schmid atrăgea atenția asupra politicii fiscale practicate de Viena, ale cărei consecințe obstrucționale evoluția institutelor de învățământ pentru copiii cu deficiențe mentale, de vedere, vorbire și auz. Transferul obligației de a le întreține („în mare parte, foarte costisitor”) în seama autorităților provinciale era, de fapt, dovada că Austria nu mai reușea să țină pasul nici cu nevoile crescânde ale supușilor săi și nici cu ritmul statelor europene care evoluaseră în domeniu¹⁸. În cele 17 unități de educație pentru surdo-muți erau școlarizați 1 543 de elevi, deși alte 10 866 de persoane (copii și tineri cu vârste cuprinse între 5 și 20 de ani) apăreau în rapoartele și statisticile medicale ca având aceleași dizabilități. De cele mai multe ori, statul întârzia să acorde subvenții învățământului special, decalând fie plata salariilor pentru profesori, fie acoperirea cheltuielilor administrative. Se anula, așadar, „zelul acestora pentru extinderea progresivă a sistemului”, fiind pusă „sub semnul

¹⁴ *Ibidem*, p. 390.

¹⁵ Compozitoarea, pianista și interpreta nevăzătoare Maria Teresa von Paradies (1759–1824), care s-a făcut remarcată în cercurile muzicale vieneze, a contribuit la sporirea interesului pentru educarea persoanelor cu deficiențe de vedere într-un mediu instituționalizat.

¹⁶ De exemplu, Decretul ministerial nr. 6464, din 6 iulie 1881, referitor la instruirea și educarea copiilor orbi și surdo-muți în școlile elementare. Cf. *Handbuch der Reichsgesetze und der Ministerialverordnungen über das Volksschulwesen Nr. 357, Ministerialerlass vom 6. Juli 1881, Z 6464 betr. den Unterricht und die Erziehung blinder und taubstummer Kinder and den Volksschulen*, Wien, 1911, pp. 205–254.

¹⁷ W. Hanks Levy, *op. cit.*

¹⁸ Ferdinand Schmid, „Kritische Streiflichter auf die Finanzgebarung d. österr. Unterrichtsanstalten”, în „Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung”, Prag – Wien – Leipzig, 1896, V Band, 2 Heft, p. 252.

întrebării dezvoltarea sa ulterioară”¹⁹. În cazul nevăzătorilor, situația era mai gravă; în 1892 erau opt centre și doar 795 de elevi, chiar dacă alte 1 812 persoane ar fi putut beneficia de educație. Și dacă în capitala imperiului funcționa un institut-model, iar în orașe din Austria Superioară, Stiria, Boemia, Moravia și Galiția se putea găsi cel puțin un așezământ privat, celelalte provincii erau lipsite de asemenea instituții de învățământ.

Ca și în cazul spitalelor pentru copii, prezența școlilor speciale indica, deopotrivă, gradul de implicare al autorităților și cel de bunăstare a comunității. Pentru Bucovina celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, interesul față de populația vulnerabilă și, mai ales, față de copiii nevoiași, orfani, sau cu handicapuri exprima mizele ideologice și politice ale modernizării. Dar nu rostul unor instituții de asistență socială era subiectul interogațiilor, ci destinația localului ce urma a fi deschis și a cărui prioritate trebuia justificată. În 1853, deși autoritățile capitalei Cernăuți stabileau o suprafață de 6 810 metri pătrați drept teren pe care să se ridice un institut pentru nevăzători, decizia a fost anulată, iar lotul vândut cu 36 000 de coroane în scopul construirii unui azil pentru bolnavii cu tulburări mintale²⁰. Aceeași întrebare legată de oportunitatea înființării unui centru de educație pentru surdo-muți sau orbi o ridica, în 1895, doctorul și consilierul pe probleme de sănătate Wladimir Zaloziecki. În opinia sa, cele „88 persoane de sex masculin și 58 de sex feminin, cu vârste cuprinse între 5 și 15 ani” reprezentau un „număr suficient pentru funcționarea institutului”, o atenție deosebită abordându-li-se copiilor din mediul rural (care formau și majoritatea), date fiind condițiile lor socio-economice. Afirmatia conform căreia „părinții copiilor de la oraș sunt, de cele mai multe ori, în stare să îi trimită la un institut dintr-alt oraș, ceea ce nu e cazul cu populația noastră rurală” avea un oarecare temei, dar pentru redacția ziarului „Bukowinaer Post” nu era și suficientă, școala trebuind să-i educe, în egală măsură, pe toți copiii surdo-muți din Bucovina. Același raționament se aplica în cazul „institutului pentru orbi”; pentru că cei mai mulți nevăzători aparțineau lumii satului, „iar un orb nu poate fi muncitor agricol”, în absența educației adecvate, „bieții nefericiți” își asigurau traiul cerșind. Nici numărul relativ mic al copiilor și tinerilor cu probleme de vedere (32 dintr-un total de 383 de persoane) nu trebuia să fie impediment, în condițiile în care în unele școli din Austria erau înscriși numai 10 elevi. Adevăratul motiv îl reprezenta suma de 150 000 de florini alocată fondării unui așezământ caritabil în onoarea împăratului, la aniversarea a 50 de ani de la urcarea sa pe tron. Deși insuficienți pentru a construi și sprijini (pentru început) o asemenea școală, banii puteau fi folosiți la ridicarea unui azil pentru bolnavii în stadiu terminal, care „din cauza înfățișării”, a „condiției lor dezagreabile” și a suferințelor trăiau „o cumplită agonie”²¹.

¹⁹ *Ibidem*, p. 254.

²⁰ „Lokal- und Provinznachrichten. Blinden- und Taubstummensfürsorge-Verein in der Bukowina”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul V, nr. 1343, 3. August 1907, p. 3.

²¹ „Welche Wohlthätigkeitsinstitution ist dermalen in der Bukowina am nothwendigsten?”, în „Bukowinaer Post”, nr. 316, 5. Dezember 1895, p. 4.

Se pare că niciuna dintre propunerile doctorului Zaloziecki nu a fost agreată de parlamentarii bucovineni, nevoia unui institut pentru copiii cu deficiențe revenind în atenția presei și în anii următori. În 1896, de exemplu, în numărul din 23 februarie al aceluiași cotidian cernăuțean se menționa că, „în 1892, Bucovina avea 380 de nevăzători, dar niciun institut pentru orbi și numai cei înstăriți își permit să plătească un asemenea loc într-o altă țară a coroanei austriece. Oricum, în majoritate sunt săraci și, de cele mai multe ori, oamenii îi privesc ca pe niște cerșetori. Din 380 de orbi, 219 sunt bărbați, iar 161 sunt femei; 60 s-au născut orbi, iar 320 și-au pierdut vederea după naștere. Sunt 59 de nevăzători la 100 000 [de] locuitori. Vom fi acuzați că cerem prea mult deodată. Știm asta foarte bine, dar demersul nostru își dorește să arate cât de multe sunt de făcut în domeniul umanitar și cât de puține s-au întreprins până acum. Poate că aceste rânduri vor influența decizia de a întemeia unul dintre aceste două institute deoarece, din mulțimea de oropsiți, surdo-muții și nevăzătorii sunt, probabil, cei mai nefericiți”²². De altfel, era grăitor însuși clasamentul întocmit de doctorul Viktor Gehrman cu referire la populația nevăzătoare din provinciile imperiului austriac²³.

Provincia	Din 100 de persoane nevăzătoare		Nr. nevăzători raportați la 10 000 de persoane			
	Bărbați		Bărbați		Femei	
	1880	1890	1880	1890	1880	1890
Austria Inferioară	50,4	49,2	7,6	7,3	7,3	7,2
Austria Superioară	51,5	50,4	11,6	9,7	10,6	9,4
Salzburg	51,9	58,0	15,6	10,6	14,1	7,5
Știria	49,5	48,4	9,9	8,1	9,7	8,5
Carintia	46,6	50,0	12,5	11,5	13,6	11,0
Craina	51,7	54,7	8,4	10,0	7,2	7,5
Triest	59,5	65,7	9,3	9,1	6,1	4,4
Gorizia și Gradisca	56,0	57,5	10,5	7,9	8,4	6,0
Istria	61,6	56,6	10,7	9,4	7,2	7,8
Tirol	55,6	58,2	10,9	10,7	8,5	7,4
Vorarlberg	53,2	61,8	9,6	7,4	8,0	4,4
Boemia	51,3	51,0	9,6	8,4	8,5	7,5
Moravia	47,6	48,2	9,5	8,8	9,6	8,6
Silezia	49,9	49,0	8,9	7,6	8,1	7,3
Galiția	56,1	54,5	10,0	8,5	7,6	6,9
Bucovina	63,0	59,5	9,9	8,5	5,8	5,8
Dalmația	63,5	62,2	14,1	13,6	8,2	8,4
Total	52,9	52,4	9,8	8,6	8,4	7,5

În Raportul de activitate a Comitetului Țării pe anul 1902 se făcea referire la decizia din 5 mai 1900 prin care „înaltul Parlament” îi cerea să se preocupe de

²² „Etwas von den Blinden”, în „Bukowinaer Post”, nr. 348, 23. Februar 1896, p. 5.

²³ Viktor Gehrman, „Die Blinden und Taubstummen in Osterreich am Ende des Jahres 1910”, în „Statistische Monatsschrift”, 1919, p. 20.

copiii cu probleme de sănătate, neglijați și abandonați și, mai ales, să se pronunțe în chestiunea înființării unor așezăminte speciale pentru aceștia²⁴. Nu era o noutate, căci Legea din 18 Martie 1888 privitoare la „organizațiunea serviciului sanitar în comunele ducatului Bucovina” prevedea ca doctorul comunal „să ție în evidență copii găsiți, ce nu sunt alocați în instituttele publice, surdo-muții, orbii, infirmii, alienații și cretinii districtului sanitar după prescripțiile în vigoare”, supraveghind „îngrijirea copiilor ce se află la mame străine în districtul său sanitar, a copiilor găsiți, a surdo-muților, a orbilor, alienaților, cretinilor și infirmilor” și informând „comuna sau districtul dominical”, „căpitanatul” sau „judecătoria districtuală competentă” despre eventualele „neglijențe în paguba sănătății”²⁵. Medicii practicieni și referenții sanitari ai Bucovinei știau că toate aceste handicapuri aveau, printre „marile cauze”, ereditatea morbidă, sărăcia și bolile infecțioase precum variola, scarlatina, rujeola sau tifosul²⁶.

Prin Decretul 21187, emis de Ministerul Culturii și Educației, consiliilor școlare și directorilor de școală li se cerea să comunice, anual, numărul surdo-muților și nevăzătorilor de vârstă școlară și să-i informeze pe părinții acestora în legătură cu posibilitatea instruirii lor în instituții speciale care funcționau pe teritoriul întregului imperiu. Profesorii obișnuiți cu metodele specifice de predare trebuiau să se implice mai mult în viața comunității, consiliind familiile celor cu dizabilități și cadrele didactice în vederea trimerii copiilor la școală²⁷. În acord cu acest document, Comitetul Țării a informat Consiliul Școlar al Țării, pasându-i responsabilitatea acordării unei „atenții sporite persoanelor surdo-mute și nevăzătoare, pentru a le face viața mai ușoară și a le da posibilitatea de a evolua așa încât să nu fie o povară pentru ceilalți”.

În 1906, Bucovina dobândise „trista reputație” de a fi „singura provincie din Austria fără vreun institut public sau privat pentru surdo-muți și nevăzători”²⁸, deși în 1900 apăreau în evidențe 627 de surdo-muți și 449 de orbi, în 1901 – 597 de surdo-muți și 427 de orbi²⁹. În funcție de grupa de vârstă și de rezidență, cei 624 de surdo-muți și 394 de orbi erau repartizați în modul următor³⁰:

²⁴ „Vorsorge für schwachsinnige Kinder”, în „Bukowinaer Rundschau”, anul XXII, nr. 4370, 16. Dezember 1903, p. 1.

²⁵ Eugen Simiginowicz, *Manualul Administrațiunii comunale pentru Ducatul Bucovinei pentru usul membrilor reprezentanțelor comunale și al secretarilor comunali*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1902, p. 135.

²⁶ M. Berkun, „Zur Errichtung des Taubstummen-Institutes”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul V, nr. 1391, 29. September 1907, p. 1.

²⁷ „Taubstummen und Blindenfürsorge”, în „Bukowinaer Post”, anul XIII, nr. 1916, 13. Mai 1906, p. 2.

²⁸ „Die VI. Bukow. Landeslehrerkonferenz”, în „(Neue) Freie Lehrer-Zeitung”, anul VII, nr. 35, 7. September 1907, p. 3.

²⁹ „Taubstummen und Blindenfürsorge”, în „Bukowinaer Post”, anul XIII, nr. 1916, 13. Mai 1906, p. 2.

³⁰ M. Berkun, *op. cit.*, p. 2.

District	Persoane surdo-mute în grupa de vârstă										Total		
	1-5 ani		5-10 ani		10-15 ani		15-20 ani		peste 20 de ani		M	F	Total
	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F			
Cernăuți-oraș	1	-	-	-	-	1	6	-	9	5	16	6	22
Cernăuți	-	-	1	2	3	5	5	3	28	17	37	27	64
Gura-Humorului	1	2	6	5	2	5	2	4	42	13	53	29	82
Câmpulung	-	-	-	-	4	3	5	5	42	25	51	33	84
Coțmani	-	-	2	2	2	8	11	6	9	6	24	22	46
Rădăuți	-	-	3	2	2	4	2	5	56	30	63	41	104
Siret	2	1	3	3	4	3	2	3	26	16	37	26	63
Storojineț	-	-	1	1	2	2	3	-	12	9	18	12	30
Suceava	2	1	2	2	3	1	1	3	25	16	33	23	56
Vijnița	-	-	3	3	6	3	9	9	23	17	41	32	73
Total	6	4	21	20	28	35	46	38	272	154	373	251	624

District	Total			Surdo-muți cu deficiența dobândită					
	M	F	Total	la naștere			după naștere		
				M	F	Total	M	F	Total
Cernăuți-oraș	16	6	22	10	1	11	6	5	11
Cernăuți	37	27	64	30	21	51	7	6	13
Gura-Humorului	53	29	82	49	27	76	4	2	6
Câmpulung	51	33	84	48	32	80	3	1	4
Coțmani	24	22	46	21	17	38	3	5	8
Rădăuți	63	41	104	49	31	80	14	10	24
Siret	37	26	63	29	24	53	8	2	10
Storojineț	18	12	30	16	10	26	2	2	4
Suceava	33	23	56	26	18	44	7	5	12
Vijnița	41	32	73	28	26	54	13	6	19
Total	373	251	624	306	207	513	67	44	111

District	Persoane nevăzătoare în grupa de vârstă										Total		
	1-5 ani		5-10 ani		10-15 ani		15-20 ani		peste 20 de ani		M	F	Total
	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F			
Cernăuți-oraș	-	-	-	-	-	-	1	-	10	10	11	10	21
Cernăuți	-	1	-	1	1	2	4	-	27	19	32	23	55
Gura-Humorului	-	-	-	-	-	-	-	1	12	8	12	9	21
Câmpulung	-	-	-	-	2	1	-	-	13	16	15	17	32
Coțmani	1	1	-	-	2	2	1	2	20	32	24	37	61
Rădăuți	-	-	1	1	1	1	1	1	38	16	41	19	60
Siret	-	-	-	1	-	1	-	-	15	12	15	14	29
Storojineț	-	-	-	-	-	-	2	1	19	7	21	8	29
Suceava	-	-	-	-	-	-	-	-	17	13	17	13	30
Vijnița	-	-	2	1	2	2	-	3	27	19	31	25	56
Total	1	2	3	4	8	9	9	8	198	152	219	175	394

Recensământul din 1905 indica, pentru Bucovina, 662 de persoane surdo-mute și 417 nevăzătoare, dintre acestea 126, respectiv 41 fiind copii de vârstă școlară³¹:

District	Copii surdo-muți		Copii orbi	
	Băieți	Fete	Băieți	Fete
Cernăuți-oraș	6	10	1	3
Cernăuți	12	7	1	3
Gura-Humorului	2	3	1	–
Câmpulung	7	4	4	2
Coțmani	3	5	3	5
Rădăuți	11	10	2	3
Siret	3	1	–	–
Storojineț	4	1	1	–
Suceava	8	4	5	1
Vășcăuți	5	2	–	2
Vijnița	8	6	1	1
Zastavna	2	2	1	1
Total	71	55	20	21

Cum „conștiința civică se împovăra cu greaua vină față de surdo-muți și nevăzători” – căci copilul surdo-mut sau orb fie studia la Viena, fie ajungea la mila publică – autorităților provinciale și celor din Cernăuți li se sugerau diferite soluții, inclusiv transferul fondurilor pentru monumentul dedicat împărătesei Elisabeta către o investiție mai mare: un institut care să poarte numele acesteia și unde dezmoșteniții soartei să afle „binecuvântarea instrucției și îngrijirii”³². În ceea ce privește corpul profesoral, formarea, perfecționarea și întreținerea sa urmau a fi făcute pe cheltuiala statului³³.

La 16 martie 1907, la Cernăuți lua ființă Asociația de îngrijire a orbilor și surzilor din Bucovina, sub patronajul căreia avea să se deschidă și o școală specială. Nu era doar o organizație caritabilă – cu toate că obiectivele sale se puteau mai ușor atinge prin apelul la componenta „umanitară”, „emoțională” și „creștinească” a populației – ci și forma (regională) de manifestare a unui activism declanșat în anii 1880 și care viza schimbarea modului în care comunitatea privea persoanele cu dizabilități. Inițiativa constituirii Asociației aparținea unui grup de politicieni bucovineni, avându-l în frunte pe guvernatorul Oktavian Regner von Bleyleben care, la începutul lui martie 1907 primise titlul de „cetățean de onoare al Cernăuților”, în semn de apreciere pentru „măreața sa contribuție la înflorirea

³¹ „Blinden- und Taubstummensfürsorge-Verein in der Bukowina”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul V, nr. 1343, 3 August 1907, p. 3.

³² „Taubstummens- und Blindenfürsorge”, în „Bukowinaer Post”, anul XIII, nr. 1916, 13. Mai 1906, p. 2.

³³ „Die VI. Landeslehrerkonferenz in Czernowitz”, în „Bukowiner Schule”, anul IV, Heft 3, 1907, p. 157.

orașului”. Acordarea distincției, „pe cât de consistentă, pe atât de rară”, i-a oferit înaltului demnitar prilejul de a-i propune primarului să folosească premiul de 1 000 de coroane în scopul construirii unei școli pentru nevăzători³⁴. Momentul nu putea fi unul mai nimerit decât aniversarea a 60 de ani de la urcarea pe tron a împăratului Franz Iosef, căci dovada devotamentului față de Coroană și a împărtășirii idealurilor sale umaniste se reflecta cel mai bine în interesul și afecțiunea arătate celor suferinzi și nevoiași.

Marcând importanța evenimentului, periodicul „(Neue) Freie Lehrer-Zeitung” amintea despre modul în care, cu un „entuziasm înălțător, figurile reprezentative ale țării, cărora li s-a solicitat sprijinul, au promis să facă tot posibilul pentru deschiderea institutului”. Asociația reprezenta un prim pas către demararea lucrărilor de construcție sau „o etapă de pregătire”, urmând ca, după inaugurare, să se ocupe, pe termen lung, de întreținerea clădirii. Și pentru ca proiectul să se materializeze într-un timp relativ scurt, întregii populații a Bucovinei i s-a cerut să își „exprime spiritul patriotic și civic” și admirația pentru monarh, adică să plătească o taxă anuală în cuantum de două coroane³⁵. Declarațiile de aderare la Asociație erau adresate Prezidiului Guvernului de Stat, iar calitatea de membru, membru fondator sau membru în consiliul de conducere atrăgea după sine obligația de a participa cu sume cuprinse între 2 și 200 de coroane³⁶; acestora li se adăugau donațiile, așa cum s-a întâmplat în cazul Ignatz Milch când, după decesul industriașului bucovinean, 1 000 de coroane intrau în fondul Institutului pentru orbi și surdo-muți din Cernăuți³⁷. Cu unanimitate a fost votată și „generoasa sugestie” a guvernatorului, adresată Casei de Economii a Bucovinei de a contribui cu 200 000 de coroane la construirea aceleiași școli³⁸.

Din consiliul de administrație al Asociației făceau parte, alături de guvernatorul von Bleyleben (care era și „principalul curator”), personalitățile „potrivite pentru a iniția și a desfășura toate demersurile, în timp util, astfel încât la 2 decembrie 1908 Institutul să poată fi servi nobilelor țeluri”. Era vorba de primarul orașului Cernăuți, baronul Felix Brewer von Fürth; viceprimarii Balmosch și Weißelberger; consilierul aulic Moritz Barleon; președintele Tribunalului, Kajetan Klar; președintele Camerei

³⁴ Wilhelm Rosenstrauch, „Ein Appell an die Bukowinaer Landtagsabgeordneten”, în „Bukowinaer Post”, anul XIV, nr. 2129, 29. September 1907, p. 2.

³⁵ „Gründung einer Blinden- und Taubstummenanstalt in der Bukowina”, în „(Neue) Freie Lehrer-Zeitung”, anul VII, nr. 16, 20 April 1907, p. 5.

³⁶ „Blinden- und Taubstummen-Fürsorge-Verein”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul V, nr. 1821, 18 Mai 1907, pp. 3–4. Potrivit presei cernăuțene, guvernatorul von Bleyleben donase, încă de la început, 500 de coroane, încercând să fie „un bun exemplu și un model de urmat” pentru ca institutul să fie construit în cel mai scurt timp. Cf. „Blinden- und Taubstummenfürsorge-Verein in der Bukowina”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul V, nr. 1343, 3 August 1907, p. 3.

³⁷ „Spenden anlässlich des Todes Ignatz Milch”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1010, 26. Mai 1907, p. 5.

³⁸ „Blinden- und Taubstummen-Fürsorgeverein”, în „Bukowinaer-Volks-Zeitung”, anul I, nr. 82, 14. Juni 1907, p. 2.

de Comerț, Friedrich Langenhan; președintele Băncii Țării, Florea Lupu; secretarul Universității, Anton Norst; consilierul guvernamental Wladimir Philipowicz și doctorul primar Prokopowicz; mitropolitul Vladimir de Repta și parohul catolic Josef Schmidt; deputatul Smal-Stocki; președintele comunității evreiești din Cernăuți, Benno Straucher; consilierul directorului Casei de Economii, Stroner și cel al Domeniilor, Ullman; oftalmologul dr. Swierzcho; fostul guvernator al Bucovinei, Alexandru Wassilko de Serecki; profesorul și deputatul Wolczynski; directorul Oficiului de Stat, consilierul guvernamental Zachar. În calitate de consilieri erau cooptați referentul sanitar al Bucovinei, doctorul Kluczenko; inginerul guvernului, Finkelstein și profesorul de practică Johann Boszniag. În cadrul primei ședințe, ținute la 16 iunie 1907, după o „dezbateră aprinsă și îndelungată”, s-au creat trei comisii; prima – însărcinată cu stabilirea „programului de construire a institutului” – era compusă din Fürth (președinte), Kluczenko (vicepreședinte), Finkelstein, Langenhan, Philipowicz, Smal-Stocki și Swierzcho; cea de-a doua – având rolul de a stabili cadrul de funcționare a imobilului – îi cuprindea pe Schmid (președinte), Balmosch (vicepreședinte), Barleon, Boszniag, Philipowicz, Prokopowicz și Ullmann; a treia comisie, de „organizare”, era condusă Klar (președinte) și Zachar (vicepreședinte) și îi reunea pe Fekete, Lupu, Norst, Weißelberger și Wolczynski.

În mai puțin de patru luni, Asociația își sporea capitalul, câțiva dintre susținătorii proiectului donând câte 1 000 de coroane, 50 de persoane oferind câte 200 de coroane, iar alți 700 de membri sume care porneau de la minimum 2 coroane³⁹. Cu alte cuvinte, era o reacție (pentru unii firească, iar pentru alții surprinzătoare) la apelul adresat populației provinciei încă din vara anului 1907: „Cine nu ar ajuta la ridicarea vălului nopții veșnice, lăsând o lumină prietenoasă să pătrundă în întunericul pustiu al unor suflete nefericite? Credem că niciunul dintre supușii Coroanei, indiferent de naționalitate sau confesiune, nu ar trebui să se eschiveze de la o asemenea îndatorire de onoare. Nu este însăși nenorocirea o oroare fără de naționalitate și confesiune?! Altminterea, membrii din aproape toate comunitățile naționale și religioase ale țării noastre s-au pus în slujba acestei cauze; dar acest lucru nu este îndeajuns. Mai degrabă vrem să sperăm că toți membrii tuturor națiunilor și denominațiilor vor servi acestei cauze extrem de umanitare; pentru că toată lumea va trebui să admită că unul dintre cele mai nobile eforturi ale milosteniei umane este preocuparea față de acești nefericiți și încercarea de a suplini prin instrucție și educație ceea ce Dumnezeu le-a hărăzit”⁴⁰.

Cu toate că „țara” avea mijloacele prin care putea dispune construirea școlilor pentru copiii cu deficiențe și angajarea unor cadre didactice specializate, „lăsată să rezolve singură problemele acestora”, devenise „pentru unii, tată și mamă, iar pentru

³⁹ „Blinden- und Taubstummensfürsorge-Verein in der Bukowina”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul V, nr. 1343, 3. August 1907, p. 3.

⁴⁰ *Ibidem*.

alții tată-vitreg și mamă-vitregă”⁴¹. În timp ce prevenirea bolilor și a urmărilor lor ținea, în mare măsură, de fiecare individ în parte, vina „imperfecțiunilor sociale” și a condițiilor de viață și muncă trebuia asumată de „țară”. Dar și aceste „păcate” puteau fi iertate dacă „țara” înțelegea să se îngrijească de cetățenii săi vulnerabili, cu atât mai mult cu cât „umanitatea și justiția cereau ca orbi, surzii și muții să nu fie lăsați în starea lor deplorabilă”; și chiar dacă soarta nu le putea fi „schimbată de vreo mână omenească”, situația lor materială se putea îmbunătăți, redându-li-se astfel demnitatea. „Înalt preasfințitului Părinte, cel mai venerabil Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei” i se solicita ca, printr-o circulară adresată clerului ortodox, „să conștientizeze importanța îngrijirii orbilor și surdo-muților”, reamintind că, potrivit raportărilor medicale făcute în Bucovina anulului 1900, din totalul nevăzătorilor, 77,1% aparțineau Bisericii greco-orientale. Căpitanii de district, profesorii, medicii și „toate celelalte autorități” își puteau „face partea, cu cinste”, folosind orice oportunitate („în biserică, de la amvon, la nunți, botezuri și înmormântări”) pentru a-i convinge pe oameni de „nevoia imperioasă de a înființa instituții pentru nevăzători și surdo-muți și de a-i trimite pe aceștia la școală. [...] Printr-o propagandă adecvată și prin bunăvoința acestor factori care sunt chemați să învețe, să instruiască, să educe, să conducă, să îndrume, să sfătuiască poporul – și nu vrem să ne îndoim de asta – până și cele mai sărace familii din comunitate au devenit membrii ai Asociației prin contribuția lor anuală de 217 (coroane). Dumnezeu luminii și al iubirii îi va binecuvânta pentru aceasta”. De asemenea, se propunea organizarea unor colecte în cadrul sau după terminarea liturghiei și confecționarea unor casete sau cutii plasate în incintele așezămintelor de cult, ale școlilor, instituțiilor publice, băncilor și caselor de avocatură. [...] Picăturile formează marea”⁴².

În definitiv, schimbarea atitudinii comunității față de aceste persoane și „sacrificiul pe altarul celei mai pure iubiri umane” erau „în beneficiul ambelor părți” și în onoarea „slăvitului împărat”. Ani la rând, până la izbucnirea Marelui Război, în paginile cotidienele cernăuțene au fost menționate numele celor care au alimentat fondurile Asociației pentru nevăzători și surdo-muți din Bucovina, de la primari ori funcționari în instituțiile statului, la medici, farmaciști, avocați, judecători, ofițeri, profesori și clerici (preoți, pastori, rabini), de la silvicultori la mari proprietari funciari, industriași și proprietari de prăvălii; li s-au alăturat membrii unor trupe de teatru de amatori, coruri și organizații precum cea a veteranilor din Bucovina. De altfel, orice aniversare sau realizare în plan personal putea fi asociată campaniei de ajutorare a persoanelor cu dizabilități, familia comerciantului Jakob și Anna Töpfer dăruind 50 de coroane cu prilejul împlinirii a 25 de ani de căsătorie⁴³.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Ibidem.*

⁴³ „Dem Blinden- und Taubstummen Fürsorgeverein”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1215, 30 Januar 1908, p. 5.

Pentru că în toamna anului 1907 exista o oarecare nedumerire legată de profilul institutului și potențialii școlari, Wilhelm Rosenstrauch, din Vatra Dornei, s-a adresat parlamentarilor bucovineni, cerând garanții pentru deficienții de auz și vorbire⁴⁴. Performanțele acestora – scria el – se datorau normelor obligatorii pe care o școală trebuia să le respecte chiar și atunci când finanțarea cădea în sarcina populației și nu în cea a statului. Pentru că școlile speciale erau și cele mai costisitoare „instituții de asistență”, susținătorii lor mergeau „fără încetare, pe căile nobilelor învățături ale Mântuitorului ale cărui minuni cu vindecarea surzilor și dezlegarea vorbirii sunt alese ca subiect de predică”. Intenția oficialităților bucovinene de a ridica un Institut pentru orbi era laudabilă, dar, în egală măsură, „a provocat durere în rândul surzilor și muților: surdul și mutul ar trebui uitați în aceste ocazii?! Preferința față de orbi se justifică. Iar surzii și muții nu vor să-și bată joc de orbi!”.

Făcând referire la mărturisirea guvernatorului von Bleyleben (cum că, în călătoriile sale prin Bucovina, „găsise pretutindeni cerșetori orbi, neputincioși și fără căpătâi, pentru care viața însemna martiriul până la mormânt”), Rosenstrauch se întreba dacă nu cumva oficialitățile acordau mai multă atenție orbilor, crezând că surdo-muții își puteau asigura, mai facil, traiul zilnic. Aceleași autorități trecuseră cu vederea succesul unor profesori precum Michael Kuszniuruk⁴⁵ (directorul centrului de pregătire a profesorilor din Cernăuți) și Johann Boszniag⁴⁶ (absolvent al unui institut cu profil pedagogic, din Viena) și interesul acestora pentru o școală a surdo-muților; nu numai că planul lor a fost ignorat, dar „unii profesori din școlile elementare și-au bătut joc de el”. Însuși autorul amintitului text a încercat să-i convingă pe membrii Dietei Bucovinei „verbal și în scris, de necesitatea inevitabilă a creării unei școli pentru surzi și muți”, dar răspunsurile primite au fost „puțin diferite unele de altele: 1. De ce vii la mine? De ce ar trebui să-mi pese?; 2. De ce au surdo-muții nevoie de educație? Și-apoi, Dieta nu are bani pentru ei; 3. Nu am timp să vorbim; 4. Mai întâi trebuie majorate salariile profesorilor, apoi Parlamentul se va ocupa de crearea unor așezăminte de asistență socială; dar finanțele statului sunt teribil de sărace, așa încât nu se poate vorbi de sprijinirea educației surdo-muților”⁴⁷. Cu alte cuvinte, dacă în Bucovina începutului de secol XX nu existau centre de îngrijire și educare a acestor persoane, iar surzii și muții erau priviți ca „povară” și „spaimă pentru siguranța vieții și proprietății”, vina și responsabilitatea nu aparțineau altcuiva decât statului și societății. Dacă și membrii consiliului desemnat să se ocupe de construirea Institutului pentru copiii

⁴⁴ Wilhelm Rosenstrauch, *op.cit.*

⁴⁵ În diferite documente, numele său apare caligrafiat Kushniriuc sau Cușniriuc.

⁴⁶ În alte texte, numele apare drept Boșniag sau Boșneag. În 1887, în cadrul unor prelegeri ținute la Adunarea Preoților din Bucovina, profesorul Ioan Boșneag pleda pentru înființarea, la Cernăuți, a unui Institut pentru orbi. Cf. George Halarevici, „Public Welfare, Education and Instruction of the Blind in Roumania”, în „... And There was Light”, American Braille Press Inc, vol. 7, nr. 25, June 1939, p. 2.

⁴⁷ *Ibidem.*

cu deficiențe se pronunțaseră, „în termeni călduroși”, în favoarea nevăzătorilor, ce se întâmpla cu cei „200 de surzi de vârstă școlară”, lipsiți de posibilitatea de a fi educați în străinătate? Pentru Rosenstrauch, singura soluție era direcționarea a jumătate din suma oferită de Casa de Economii a Bucovinei către o școală pentru orbi, iar cealaltă jumătate către o școală pentru surdo-muți⁴⁸.

În sprijinul aceleiași propuneri a venit și mesajul profesorului vienez M. Berkun, căruia „redactorul” publicației „Czernowitzer Tagblatt” îi solicitase „un articol despre organizarea adecvată a Institutului pentru surdo-muții din Bucovina, în conformitate cu cerințele moderne”. Cei 17 ani petrecuți ca pedagog în școala din capitala imperiului și experiența dobândită în timpul călătoriilor întreprinse în scopul perfecționării profesionale îl făceau să considere Institutul „o certă nevoie pentru Bucovina”. Fără a nega importanța unui așezământ în care nevăzătorii să fie educați și pregătiți practic, el credea că deschiderea centrului pentru deficienții de vorbire și auz era mult mai oportună, pe de o parte datorită numărului mai mare de potențiali elevi (100 de copii surdo-muți, față de 24 de copii orbi sau cu probleme grave de vedere), iar pe de altă parte datorită perioadei mai reduse de instruire, deci costurilor mai mici: „Timpul îndelungat de pregătire a nevăzătorilor care rămân în instituție până când deprind, pe deplin, o meserie, facilitățile aferente practicii – ateliere pentru confecționarea periilor și coșurilor – și nu în ultimul rând personalul numeros (profesori de muzică sau de lucru manual, maiștri) fac ca toate cheltuielile de constituire și întreținere să fie semnificativ mai mari decât cele specifice unui institut pentru surdo-muți”⁴⁹. Așadar, argumentele statistice și financiare trebuiau să încline balanța în favoarea surdo-muților, proiectul școlii pentru copiii cu probleme de vedere putând fi amânat până la strângerea unor fonduri care să garanteze funcționarea sa pe termen lung. Totuși, pentru a veni și în ajutorul acestora din urmă, Berkun sugera Asociației pentru nevăzători și surdomuți din Bucovina să colaboreze cu Institutul pentru orbi din Viena și, eventual, să asigure școlarizarea câtorva elevi bucovineni.

Referitor la organizarea instituției cernăuțene pentru surdo-muți, în opinia profesorului vienez ideală era școala-internat, destinată copiilor din întreaga provincie și nu doar celor din Cernăuți și împrejurimile sale. Se impunea și o departajare a școlărilor în funcție de gradul de handicap, „pentru a nu obliga profesorul să se ocupe mai mult de cei cu deficiențe grave, dezavantajându-i astfel pe ceilalți”. Perioada de instruire dura cel puțin opt ani, iar numărul de elevi dintr-o clasă nu trebuia să fie mai mare de 15, în condițiile în care „la cursurile de articulare”, exercițiile se făceau „unu-la-unu”, restul lecțiilor fiind predate cât mai aproape de copii; astfel, ei puteau citi, „de pe buze”, mesajul profesorului, „fără să-și forțeze ochii – cel mai important organ de simț pentru surdo-muți”⁵⁰. Lipsit de ajutorul fraților, părinților sau al altor persoane, „surdo-mutul se bazează doar pe profesorul

⁴⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁹ M. Berkun, *op. cit.*, p. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 2.

său [...], mai ales dacă urmează o școală-internat”. În acest sens, profesorilor li se cerea să probeze „o pregătire tehnică adecvată din punct de vedere teoretic și practic”, cu o vechime de minimum doi ani în învățământul special, așa cum era prevăzut în rezoluția Asociației Profesorilor Surzi și Muți din Austria, înaintată Ministerului Culturii și Educației. Din perspectiva lui Berkun, era o greșeală „să trimiți la Viena un profesor de școală elementară ca să se califice în decursul unui an școlar, iar apoi să-l pui la conducerea unei clase. Copiii care ajung în mâinile unui astfel de profesor nu pot decât să regrete că devin cobai. Pentru a instrui elevii surzi și muți, acest profesor ar trebui să lucreze câțiva ani sub îndrumarea unui coleg priceput, cu experiență”.

Vârsta de intrare în Institut era de 7 ani, admiterea făcându-se după efectuarea unui „examen medical amănunțit”, care oferea profesorului informații despre „natura organelor senzoriale” (pentru a alege cele mai bune metode de instruire, „economisind timp și renunțând la eforturi inutile”), iar directorului posibilitatea de a da părinților sfaturi legate de profesia potrivită copiilor lor și care să le asigure traiul după ce vor părăsi instituția⁵¹. Orice întârziere în procesul de educație și instrucție atrăgea după sine noi probleme, crezându-se că tinerii cu vârsta de peste 17 ani erau mai greu de mobilizat și modelat. Tocmai de aceea, consiliile școlare, autoritățile locale și presa aveau datoria de a contribui la informarea populației în legătură cu un viitor pentru surdo-muții din Bucovina. Până și utilizarea limbii germane în cadrul pregătirii școlare avea o finalitate „practică”: „În primul rând, dispunem de manuale în limba germană aprobate pentru școlile de surzi și muți. Nici nu există alte asemenea manuale⁵². În al doilea rând, surdo-muților care învață o meserie și trăiesc la oraș – acolo unde își găsesc mai lesne de lucru decât la țară – le este mai ușor să-și câștige pâinea folosind germana și nu una din cele două limbi naționale, mai ales că pot munci și dincolo de granițele Bucovinei”.

De asemenea, celor care credeau că un Institut pentru copiii cu deficiențe de auz și vorbire nu se deosebea mult de o școală elementară, profesorul Berkun le atrăgea atenția asupra sălilor și facilităților absolut indispensabile funcționării adecvate: „două dormitoare cu spălătoarele aferente (pentru băieți și fete), băi, vestiare, două camere pentru infirmerie, o sală de mese și una de bal pentru băieți și fete, o bucătărie care se putea conecta la sala de mese printr-un lift, o spălătorie și altele două încăperi pentru desfășurarea orelor de lucru manual. Se adaugă un loc de joacă și o grădiniță. Se impunea ca sălile de clasă să fie destul de luminoase, iar camerele utilizate seara să beneficieze de un excelent sistem de iluminat. O bancă

⁵¹ *Ibidem*, p. 3.

⁵² Pledând pentru înființarea unei școli pentru orbi și surdo-muți în Bucovina, „dascălul preparandial Ion Boșneag din Cernăuți”, prezent la o conferință pe teme de educație organizată în 1906, afirma: „Cărți rumânesce de acest soi probabil se vor găsi în România, fiindcă acolo există o școală pentru surdo-muți la Focșani”. Cf. Mihail I. Ionescu, „Cursul special pentru surdo-muți, bătăiți, idioți etc.”, în „Învățătorul». Revista Asociației învățătorilor români din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, Cluj”, anul III, nr. 17–20, 15 decembrie 1922, p. 24.

era prevăzută doar pentru doi copii”. Izvorât dintr-o „dragoste pură față de cei pedepsiți atât de tare de soartă, fără a avea vreo vină”, apelul profesorului vienez ar fi trebuit să ajungă la „inimile nobile, pline de compasiune”, încurajându-le să sprijine Asociația de îngrijire a orbilor și surzilor din Bucovina în efortul său de a deschide, „cât mai curând posibil, așezăminte menite să schimbe trista soartă a celor dezmoșteniți de la natură”⁵³.

În martie 1908, în textul primului Raport de activitate al Asociației, se preciza că „din cauza imposibilității de a satisface imediat toate necesitățile”, s-a avut în vedere „înființarea și administrarea unui institut de învățământ pentru orbi”, în care și copiii surdo-muți să fie instruiți, fără însă a primi cazare; o școală specială pentru aceștia din urmă s-ar fi putut deschide ulterior, în funcție de „mijloacele disponibile”, asemenea altor centre de pregătire și asistență a persoanelor cu dizabilități. În cifre, timp de un an, Asociația număra 12 inițiatori, 180 de fondatori și 2 012 membri cu drepturi depline; alte 1 618 persoane donaseră diferite sume de bani, așa încât veniturile se ridicau la 91 410 coroane și 25 de helleri⁵⁴; la acestea se adăugau banii alocați de stat și de Fondul Religionar și câștigurile direcționate de Loteria de caritate.

În numărul din 7 iunie 1908 al cotidianului „Czernowitzer Tagblatt”, alături de schița „Spitalului de copii”, dedicat jubileului de 60 de ani de la urcarea pe tron a lui Franz Iosef I, inginerul superior Elias Finkelstein dezvăluia detaliile noului Institut pentru orbi din Cernăuți.

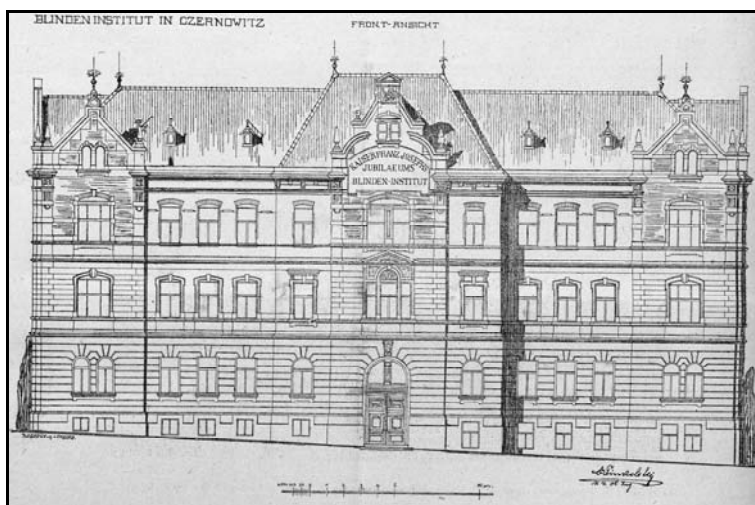

Fig. 1. Schița Institutului pentru Orbi.
Sursa: „Czernowitzer Tagblatt”, 7. Juni 1908, p. 10.

⁵³ M. Berkun, *op. cit.*, p. 3.

⁵⁴ „Blinden- und Taubstummen-Fürsorgeverein im Herzogtum Bukowina (Jahresbericht für das erste Vereinsjahr 1907/1908)”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1256, 18. März 1908, p. 4.

Amplasată pe un teren achiziționat de primăria orașului, cu o suprafață de 6 168 mp⁵⁵, clădirea avea „3 caturi”. Bucătăria, camerele pentru bucătar și personalul care deservea bucătăria, cazanul care alimenta sistemul central de încălzire și camera fochistului se aflau la subsol, alături de o baie și un vestiar, de spălătoria și camera în care erau călcate efectele Institutului, de cămara pentru cărbune și de alte spații de depozitare. La parter, lângă locul portarului, erau dispuse biroul cu anticameră și apartamentul (cu trei camere) aparținând directorului, spațiul pentru materialele didactice și sala de mese. Două scări permiteau accesul spre subsol, iar altele două spre etajele superioare, elevii și cadrele didactice folosindu-le pe toate numai în cazuri excepționale. La primul etaj se amenajau auditoriul, biblioteca, cele patru săli de clasă și atelier cu vedere spre curte și altele două de infirmerie, iar la ultimul etaj dormitoarele pentru aproximativ 20 de băieți și 20 de fete, sala de bal și „camerele de zi”, în care elevii își făceau lecțiile și lucrările practice. Lucrările de construcții fuseseră încredințate unor antreprenori locali precum Proste, Salter, Bucher, Tennenbaum, Schuster, Wurmbrand și Schonhaus, costurile totale ridicându-se la aproximativ 180 000 de coroane⁵⁶.

Dacă generosul proiect îi entuziasmase pe mulți dintre bucovineni, dorneanul Wilhelm Rosenstranch îl privea cu o nedisimulată amărăciune: „Ca surdo-mut, simt încă povara grea a nefericitei mele sorți față de care sunt profund răbdător și care mă determină să acționez ca publicist, cu toate că am dobândit doar cunoștințele date de o școală elementară. Chestiunea surzilor și muților a fost ridicată acum 14 ani, apoi cu 10 ani în urmă în Consiliul municipal al Cernăuților, atunci când magistratul i-a acordat profesorului Karl Dubensky un concediu de un an pentru a-și însuși tehnica predării la elevii surzi și muți. Repetatele cereri adresate consilierilor școlari Isopescul și Picker și profesorului universitar Zieglauer în vederea înființării unui departament pentru surzi și muți în cadrul unei școli elementare au fost întotdeauna primite cu «amin». Totuși, până acum nu am auzit nimic despre soarta acestor propuneri. Ce înseamnă, deci, «amin» dacă decizii atât de importante care afectează educația poporului sunt luate de Consiliul local, dar nu sunt puse în aplicare?”

Soluția organizării unor clase pentru deficienții de auz și vorbire în cadrul Institutului pentru orbi era salutară, dar nu și satisfăcătoare. Cum magistratul orașului Cernăuți a fost degrevat de sarcina construirii spitalului pentru copii, grație donației doctorului Hermann Fischer, banii destinați așezământului de sănătate puteau fi folosiți în alte scopuri sociale, deci și pentru o școală specială: „Mulțimea surzilor și

⁵⁵ „Lokal- und Provinznachrichten. Das Regierungsjubiläum des Kaisers. Die Schlutzsteinlegung des Blindeninstitutes”, în „Czernowitzer Tagblatt”, VI, nr. 1746, 5 Dezember 1908, p. 3. O altă sursă indica suprafața de 6710 mp. Cf. Антонина Анистратенко, Антон Мендель, „Из истории благотворительных институций г. Черновцы (на материале истории заведений по современной адресу ул. Аксенина 6)” [From the History of the Charitable Institutions of Chernivtsi (based on the History of Institutions at the Current Address Aksenina str. 6)], în „Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal”, 2018, nr. 2, p. 74.

⁵⁶ „Das Jubiläumsblindeninstitut in Czernowitz”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul VI, nr. 1598, 7. Juni 1908, pp. 10–11.

mușilor ni se înfățișează mult mai tristă și mai precară decât cea a orbilor. Aceasta este neîndoiește superioară prin capacitățile sale intelectuale. Tonalitatea sunetelor care înalță inima și mintea nu poate fi auzită de urechile surzilor și mușilor, dar muzica și cântatul sunt o mângâiere pentru orbi în întreaga lor viață. Dacă orbii ascultă cuvintele profesorilor, preoților și se bucură de plăcerile muzicale, ce le rămâne surzilor și mușilor? [...] În unele orașe din Ungaria există școli-internat pentru surzi, care sunt întreținute din fondurile locale. Cernăuții nu pot rămâne în urmă. În consecință, ar trebui să se renunțe la înființarea unor clase pentru elevii externi surdomuți, centrele de zi fiindu-le, în mod decisiv, dăunătoare în lipsa unei griji adecvate față de dezvoltarea lor educațională și morală, mai ales atunci când părinții analfabeți nu pot exercita o influență benefică asupra copiilor lor⁵⁷. Cu alte cuvinte, pentru Rosenstranch o școală-internat era garanția educației și pregătirii profesionale a tinerilor surdo-muți, din rândul acestora ridicându-se viitorii cetățeni „loiali, utili Cernăuților, pictori, sculptori, artiști de tot felul, faima și mândria orașului!”⁵⁸.

Deși părtinitoare, afirmațiile lui Rosenstranch puteau fi susținute de statisticile anului 1908, în care numărul persoanelor surdo-mute era mai mare față de cel al nevăzătorilor⁵⁹.

Districtul	Nr. surdomuți				Nr. nevăzători			
	M	F	Absolut	La 100 000 locuitori	M	F	Absolut	La 100 000 locuitori
			Total				Total	
Orașul Cernăuți	17	11	28	41	15	7	22	32
Districtul Cernăuți	42	32	74	68	25	27	52	48
Gura-Humorului	34	45	79	125	24	13	37	59
Câmpulung	52	33	85	136	25	17	42	67
Coțmani	7	4	11	23	9	5	14	30
Răăuți	66	41	107	117	35	20	55	60
Siret	22	30	52	77	16	11	27	40
Storjineț	31	26	57	89	22	15	37	58
Suceava	50	38	88	129	12	18	30	44
Vășcăuți	18	9	27	54	15	14	29	58
Vijnița	33	36	69	126	26	18	44	82
Zastavna	22	8	30	54	8	5	13	23
Total Bucovina	394	313	707	88	232	170	402	50

În funcție de vârsta persoanelor cu dizabilități, în Raportul medical întocmit de referentul sanitar al Bucovinei, doctorul Kluczenko oferea, pentru anul 1908, următoarele cifre⁶⁰:

⁵⁷ Wilhelm Rosenstranch, „Die Bitte der Taubstummen. Ein Appell an den Czernowitzer Gemeinderat”, în „Bukowinaer Post”, anul XVI, nr. 2311, 26 November 1908, p. 2.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁵⁹ Basil Kluczenko, *Sanitätsbericht der Bukowina für die Jahre 1907, 1908 und 1909*, Czernowitz, K. K. Landesregierung, 1911, pp. 148–149.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 149–150.

Grupa de vârstă	Numărul surdo-mușilor		Numărul nevăzătorilor	
	Absolut	Din totalul surdomușilor	Absolut	Din totalul nevăzătorilor
Sub 5 ani	7	1,0	14	3,6
5–10 ani	45	6,4	11	2,8
10–15 ani	76	10,7	12	3,0
15–20 ani	82	11,6	15	3,7
Peste 20 ani	497	70,3	350	86,9
Total	707	100,0	402	100,0

La 2 decembrie 1908, în ziua celebrării celor 60 de ani de domnie a împăratului Franz Iosef I, ca semn al prețuirii și loialității Bucovinei – despre care monarhul afirmase că „nu e cu nimic mai prejos decât oricare altă provincie a coroanei”⁶¹ – se deschidea la Cernăuți prima instituție de educare și formare a copiilor și tinerilor cu deficiențe de vedere, auz și vorbire. La festivitatea de inaugurare organizată cu fast de autoritățile orașului, au fost invitați să participe, alături de oficialități, personalități politice și religioase, reprezentanți ai administrației, localnici și vizitatori care „puteau vedea cu proprii ochi” cum, „într-un timp atât de scurt, se ridicase pentru persoanele nefericite un refugiu în care să le fie alinate suferințele și redat viitorul”. După discursurile primarului Fürth și guvernatorului Bleyleben și după ceremonialul semnării certificatului de fondare, al înmânării cheii, urmate de loviturile de ciocan (însoțite de exclamații precum: „Recunoștință împăratului, binecuvântare copilului” – Finkelstein; „Viribus unitis” – Bleyleben; „Și pentru binecuvântarea copiilor” – soția guvernatorului Bleyleben; „În amintirea veșnică a Majestății Sale” – Fürth, Weißelberger, Smal-Stocki) a fost dezvelită placa aniversară, iar după alte luări de cuvânt a fost făcut „turul de onoare” al clădirii⁶².

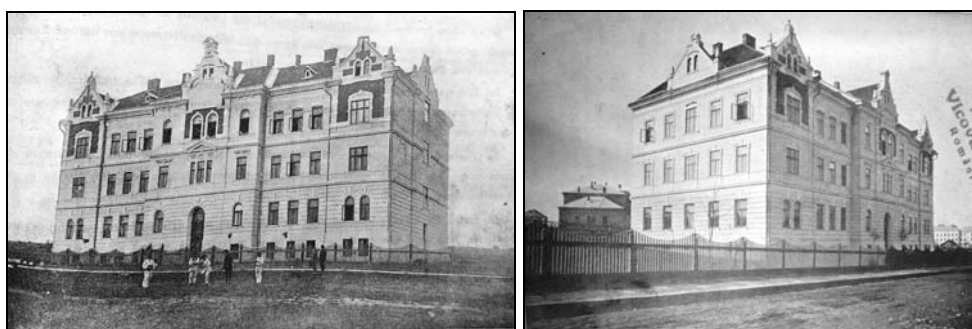

Fig. 2–3. Institutul pentru Orbi din Cernăuți.

Sursa: *Sanitätsbericht der Bukowina für die Jahre 1907, 1908 und 1909*, Czernowitz, 1911, p. 245; „Școala”, nr. 2, 1912, p. 146.

⁶¹ „Lokal- und Provinznachrichten. Der 2 Dezember in der Bukowina”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul VI, nr. 1744, 3. Dezember 1908, p. 3.

⁶² *Ibidem*.

Despre Institutul din Cernăuți, profesorul Dimitrie Rusceac preciza, în revista cernăuțeană „Școala”, că „urmărește scopul unei școale primare bine organizate firește că întru cât se poate el ajunge cu privire la infirmitatea elevilor. În sensul mai larg al cuvântului, ținta institutului e mult mai sublimă, căci prin cultură și învățătură caută el să-i răpiască din neactivitatea lor atât corporală, cât și spirituală, să le îmbunătățească starea deplorabilă și să-i facă după putință utili pentru comunitate. Deci dară problema culturii orbilor e creșterea copilului orb pentru o chemare corespunzătoare puterilor sale, iar ținta e exercitarea chemării numite, vra să zică: independența economică a orbilor. De aici iese limpede năzuința institutului, de-a crește pe orbi asemenea celor (cu ochi) înzestrați cu toate simțurile, ca apoi orbul independent de cel cu vedere, să-și câștige mijloacele de existență singur, luând astfel comunității din cârcă datoria de-a îngriji pentru el”⁶³. Educația viza trei componente: „intelectuală, musicală și profesională”⁶⁴, iar durata pregătirii teoretice și practice era de 8+3 ani (în primii opt parcurgându-se „programa școlii primare”, pentru ca în ceilalți trei să se însușească abilitățile profesionale)⁶⁵.

La aproape o jumătate de an de la inaugurare, în 16 iunie 1909, s-a desfășurat „prima examinare publică” a elevilor școlii speciale din Cernăuți, la ea luând parte guvernatorul Bleyleben și vice-guvernatorul Smal-Stocki, primarul Fürth, preoți, pastori și rabini, inspectori școlari și profesori, ofițeri și avocați. Deschiderea ceremoniei i-a dat ocazia directorului Johann Boszniag să întreprindă o incursiune în istoria așezămintelor de educație pentru copiii cu probleme de vedere, vorbire și auz din Monarhia austriacă, insistând asupra susținerii cauzei Institutului din Bucovina prin gesturi filantropice, manifestări caritabile și propagandă⁶⁶. Testarea propriu-zisă, „emoționantă și interesantă, în egală măsură”, a constat în recitarea unor poezii în limbile germană, română și ruteană, „până și surzii și muții putând articula câteva cuvinte ușor de înțeles. Au fost sfâșietoare rostirile nefericiților despre suferințele lor. În scurte și frumoase discursuri, aceștia și-au arătat speranța de a fi ajutați în continuare”. Atât „cititul și scrierea nevăzătorilor” – care se foloseau de pasaje din Biblie și din alte cărți în alfabet Braille – cât și interpretarea la vioară a unui fragment din „Trubadurul” lui Verdi, în acompaniament la pian, au stârnit „admirație generală și aplauze”⁶⁷.

Asupra realizărilor „atât de mari”⁶⁸ obținute în Institut în numai câteva luni s-a insistat și în timpul celei de-a doua Adunări generale a Asociației de îngrijire a

⁶³ Dimitrie Rusceac, „Institutul de Orbi din Cernăuți. Câți orbi are Bucovina?”, în „Școala”, Cernăuți, anul III, nr. 2, 1912, p. 146.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Gheorghe Moldovan, *op. cit.*, p. 95.

⁶⁶ „Prüfung im Blinden- und Taubstummen-Institut”, în „Bukowinaer Post”, anul XVI, nr. 2396, 17 Juni 1909, p. 3.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 4.

⁶⁸ *Ibidem*.

orbilor și surdo-muților din Bucovina, membrii acesteia salutând eforturile, entuziasmul și succesul directorului Boszniag. Pentru a sprijini elevii surdo-muți, în condițiile în care dormitoarele erau destinate numai nevăzătorilor, membrii Asociației au decis extinderea facilităților de cazare, plătind din fondurile proprii lucrările de construcție și mentenanță a clădirii. La rândul său, magistratul orașului se obliga să suporte costurile de salarizare a unui profesor special pentru copii cu deficiențe de auz și vorbire (Josef Kamil), în grija căruia să intre nu mai mult de 12 școlari. Calificarea profesorului presupunea, la rândul său, parcurgerea unor etape obligatorii; un astfel de cadru didactic trebuia să fie absolvent de „școală normală” și să dețină și diploma de învățător pentru școlile publice. După cel puțin doi ani de activitate în învățământ și promovarea examenului de capacitate, el se putea înscrie la Universitatea din Viena, unde timp de alți doi ani se specializa în învățământul medico-pedagogic și abia după trecerea examenului final intra în posesia diplomei care îi conferea titlul de „profesor pentru institutele de surdomuți”⁶⁹. Printre cei care se ocupau de copiii din Institut se numărau Alexander Opolski, Elias Bendas și Paul Kersten (religie la clasele de orbi și surdo-muți), Eufrosine Wilhelm (lucru de mână la clasa de fete nevăzătoare), Alma Kerek (2 ore de artizanat/săptămână la clasa de fete surdo-mute) și Julius Zlamal (2 ore de modelaj/săptămână la clasele de băieți surdo-muți). Administratorul școlii era „doamna Schimek, a cărei grijă și spirit de sacrificiu” se reflectau în „ordinea din institut și în evidenta prosperitate a elevilor”.

Fig. 4. Cursul de lucru de mână pentru elevele nevăzătoare.
Sursa: „Școala”, nr. 2, 1912, p. 145.

⁶⁹ Aspiranții la postul de profesor în institutele medico-pedagogice din Imperiul Austro-Ungar primeau în timpul studiilor făcute la Viena sau Budapesta „salarul întreg de la postul lor din învățământul primar, precum și o bursă din partea statului”. Cf. Gheorghe Moldovan, *op. cit.*, p. 96.

În ceea ce privește admiterea în Institutul de Orbi, un candidat trebuia să facă: 1. „dovada vârstei școlare de minimum 7 și maximum 13 ani” (certificatul de naștere sau de botez); 2. „dovada apartenenței la patrie” (document care să indice cetățenia sau locul de rezidență); 3. „dovada stării de sănătate” (atestat medical cu precizarea afecțiunii, a capacității intelectuale, psihice și fizice și a vaccinărilor) și 4. „dovada situației materiale a familiei” (în baza căreia cheltuielile de școlarizare să fie acoperite total sau parțial). La acestea se adăugau, începând cu anul 1911, „raportul școlar” (în cazul în care copilul fusese înscris la o altă școală) și o declarație prin care părinții, tutorii sau reprezentanții comunității se obligau să aducă elevul la Institut, îngrijindu-se de nevoile lui, și, eventual, să-l ia de la Institut, în situația în care se impunea acest lucru. Dacă un copil contracta o boală gravă sau se dovedea „incapabil de a urma cursurile școlii”, el trebuia retras în termen de șase luni⁷⁰. Cererile de admitere, însoțite de actele doveditoare, se adresau Asociației de îngrijire a orbilor și surdo-mușilor, până la data de 31 iulie⁷¹.

Ajutorul acordat copiilor a îmbrăcat diverse forme, de la donațiile necesare funcționării acestuia și până la plata „călătoriei la rude în timpul vacanțelor”, „pălăriile de vară” oferite elevelor de proprietara unui salon de modă⁷² sau la dulciurile, jucăriile și decorațiunile specifice sărbătorilor de Paște și Crăciun⁷³.

La sfârșitul anului școlar 1908/1909, în Institutul din Cernăuți, 11 profesori se ocupaseră de pregătirea a 8 elevi nevăzători și 16 surdo-muși, iar în 1909/1910, de 15 nevăzători și 16 surdo-muși, numai 21 dintre aceștia fiind „interni”⁷⁴. În materialul semnat de profesorul Rusceac în revista „Școala”, în 1910/1911 figurau 30 de elevi, din care 4 erau germani, 3 evrei, 9 români, 12 ruteni și 2 polonezi; după confesiune, 21 se declarau ortodocși, 4 romano-catolici, 2 evanghelici și 3 mozaici⁷⁵. În comparație cu celelalte provincii ale coroanei, Bucovina avea printre cele mai puține locuri alocate școlărilor cu deficiențe de vedere, deși trebuie precizat faptul că în statistica apărută în publicația vieneză „Zeitschrift für das Österreichische Blindenwesen” erau asimilați în categoria „nevăzători” toți cei 30 de elevi care frecventau Institutul⁷⁶.

⁷⁰ „Aufnahme von blinden Kindern ins Blindeninstitut”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul IX, nr. 2519, 18. Juli 1911, p. 4.

⁷¹ „Blinden- und Taubstummenfürsorge”, în „Bukowinaer Post”, anul XVI, nr. 2397, 20 Juni 1909, p. 7.

⁷² „Dem Blinden und Taubstummenfürsorgevereine”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1641, 6. Juli 1909, p. 5.

⁷³ „Das Blindeninstitut”, în „Czernowitzer Tagblatt”, anul VII, nr. 1847, 11. April 1909, p. 11; „Weihnachtsbescherung im Blindeninstitute”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1789, 31. Dezember 1909, pp. 4–5.

⁷⁴ „Dem Blinden- und Taubstummen-Fürsorgeverein in der Bukowina”, în „Bukowinaer Post”, anul XVIII, nr. 2682, 30. April 1911, p. 6.

⁷⁵ Dimitrie Rusceac, *op. cit.*, p. 146.

⁷⁶ „Gegenwärtigen Stand des Blindenbildungswesens in Österreich”, în „Zeitschrift für das Österreichische Blindenwesen”, anul I, nr. 2, Februar 1914, p. 17.

Provincia	Număr nevăzători	Nr. nevăzători din grupa de vârstă 4–19 ani (cf. Recensământului din 1910 și convenției de atribuire către această grupă de vârstă a 1/6 din totalul nevăzătorilor)	Număr de nevăzători în instituții de învățământ
Austria Inferioară	2 524	420	276
Austria Superioară	564	94	46
Salzburg	178	30	–
Știria	1 097	183	59
Carintia	286	48	24
Tirol și Vorarlberg	710	120	18
Craina	342	57	–
Triest	163	27	–
Gorizia și Gradisca	149	25	–
Istria	313	52	–
Dalmația	714	120	–
Boemia	4 019	670	208
Moravia și Silezia	2 081	347	133
Galiția	5 558	926	50
Bucovina	546	91	30
Total	19 244	3 210	844

Același număr era raportat și în 1913 într-o „Prezentare generală a instituțiilor de învățământ pentru nevăzători din Austria (învățământul preșcolar, școlar și profesional)”⁷⁷.

Orașul	Denumirea	Anul înființării	Nr. elevi	Finanțat din fondul	Limba de predare
Grădinițe					
Viena	Azilul pentru copiii orbi	1885	24	Asociației „Prietenii copiilor și tinerilor” din Viena.	Germana
Praga	Grădinița „Așezământul pentru nevăzători al lui Klar”	1897	27	„Așezământului pentru nevăzători al lui Klar”	Germana și ceha
Instituții de educație școlară					
Viena	Institutul imperial pentru educația orbilor	1804	78	Fundației institutului	Germana
Viena	Institutul israelit pentru orbi	1872	50	Fundației institutului	Germana
Viena	Unitatea școlară orașenească pentru copiii nevăzători (externi)	1884	23	municipalității vieneze	Germana
Purkersdorf lângă Viena	Așezământul pentru orbi al provinciei Austria Inferioară	1873	101	de stat al Austriei Inferioară	Germana
Linz	Institutul particular pentru orbi	1824	46	Fundației institutului	Germana

⁷⁷ *Ibidem*, p. 18.

Graz	Așezământul pentru orbi Odilien	1881	59	Fundației Odilien și Asociației pentru îngrijirea orbilor din Știria	Germana
Klagenfurt	Așezământul pentru orbi al Provinciei Carintia	1898	24	Fundației și statului Carintia	Germana
Innsbruck	Institutul pentru orbi din Tirol și Vorarlberg	1907	18	Asociației nevăzătorilor din Tirol Vorarlberg	Germana
Praga	Institutul privat de educație și tratament pentru copiii săraci orbi și cu probleme de vedere	1807	82	Fundației institutului și contribuțiilor provinciei Boemia	Germana și ceha
Praga	„Școala pentru orbi a lui Deyl”	1910	46	Fundației și Asociației pentru creșterea copiilor orbi din Regatul Boemiei	Ceha
Praga	„Așezământul pentru orbi al lui Klar”	1832	37	Fundației așezământului	Germana și ceha
Praga	Școala germană pentru orbi (filiala Klar)	1913	16	Asociației de îngrijire a nevăzătorilor germani din Boemia	Germana
Brunn	Institutul de educație a nevăzătorilor din Moravia și Silezia	1847	133	Fundației institutului și contribuțiilor alocate de Moravia și Silezia	Germana și ceha
Lemberg	Așezământul galițian pentru orbi	1851	50	Fundației și subvențiilor acordate de autoritățile galițiene	Poloneza
Cernăuți	Institutul de orbi „Jubileul Împăratului Franz-Josef”	1908	30	Fundației și Asociației pentru îngrijirea orbilor și surdo-mușilor din Ducatul Bucovinei	Germana Poloneza Româna Ruteana

În ajunul primei conflagrații mondiale, în Institutul de Orbi din Cernăuți funcționau 4 clase pentru 30 de elevi cu probleme de vedere și alte 2 clase pentru cei 20 de copii și tineri cu deficiențe de auz și vorbire⁷⁸. Numai că, începând cu vara anului 1914, „frumoasele activități” și rezultatele elevilor care atrăgeau din ce în ce mai mulți participanți atât la festivitățile școlare, cât și la „examinările publice”⁷⁹ au fost întrerupte de ceea ce profesorul Dimitrie Rusceac numea „lupta cu o întregă lume de dușmani”⁸⁰.

Cum lecțiile nu se mai puteau face din cauza stării de război, clădirea urmând să servească, „temporar, scopurilor militare”, la 8 august 1914, „consiliul de administrație a convenit, de comun acord cu autoritatea școlară competentă, închiderea instituției până la o nouă notificare”; în consecință, „de voie, de nevoie,

⁷⁸ Антонина Анистратенко, Антон Мендель, *op. cit.*, p. 75.

⁷⁹ „Oeffentliche Prüfung im Blindeninstitut”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 2540, 13. Juli 1912, p. 4.

⁸⁰ Demeter Rusceac, „Die Blindenanstalt zu Czernowitz”, în „Der Blindenfreund Zeitschrift für Verbesserung des Loses der Blinden”, anul XXXVI, nr. 1, 15. Januar 1916, p. 82.

angajații intrau în concediu”, iar elevii trimiși „la rudele lor”. În timpul primelor cinci săptămâni de ocupație rusă, datorită vigilenței membrilor Asociației, „tolerați” de trupele țariste și „vecinilor” din zonă, clădirea a fost ferită de devastare și distrugere. În noiembrie 1914, în școală puteau fi găsiți doar îngrijitorul și soția acestuia (angajată la bucătărie), directorul Rusceac plecând la Viena, acolo unde inspectorul școlar de stat Rieger și omologul său Druzhba, de la Institutul imperial pentru surdo-muți, i-au oferit „un refugiu fratern”⁸¹. Conducerea instituției i-a fost încredințată „președintelui în exercițiu al Asociației de îngrijire a nevăzătorilor și surdo-muților din Ducatul Bucovinei”, dr. Eudoxius Procopovici, care s-a ocupat și de administrarea Spitalului de stat din Cernăuți în timpul celei de-a doua invazii ruse. Într-un „Comunicat” publicat de revista germană „Der Blindenfreund Zeitschrift für Verbesserung des Loses der Blinden” se menționa că școala „scăpase și de această dată de jefuire”, deoarece în sălile și camerele de la parter și etaj rămăseseră numai băncile elevilor, restul obiectelor fiind încuiate în subsolul imobilului⁸².

La începutul anului 1915, odată cu înfrângerea și retragerea trupelor ruse, oficialitățile locale și provinciale au luat în discuție „situația administrativă și financiară a Institutului”, deopotrivă cu „posibilitatea redeschiderii lui”⁸³. Dar pentru că prioritățile în vreme de război erau într-o permanentă schimbare, în luna mai, timp de câteva săptămâni, în clădire a fost amplasată o stație de telegraf, apoi s-au amenajat locuri de cazare pentru trupele imperiale, pentru ca din iunie să se deschidă un spital de campanie în care s-au utilizat „paturile, saltelele, cearcefurile etc.” din inventarul Institutului; ultima dintre destinațiile date acestuia a fost, în opinia lui Rusceac, și cea mai „umană”, căci „medici pricepuți și o mulțime de surori de la Crucea Roșie, precum și un număr corespunzător de asistente militare au pus suflet în alinarea durerii și vindecarea rănilor cauzate de război. Datorită facilităților noastre, precum și a băilor și toaletelor corespunzătoare, totul s-a desfășurat așa cum trebuia”⁸⁴. Spitalul a fost relocalat în toamna lui 1915, lăsând clădirea liberă, dar la dispoziția „patriei și a luptătorilor loiali”, întrucât reluarea cursurilor nu se putea face decât atunci când „autoritatea școlară supremă considera că este adecvat”; și chiar dacă directorul Institutului revenise la post, restul colectivului didactic se împrăștiase, unii încetând din viață (Michael Chisanovici), alții părăsind țara (Stefanie Chisanovici, George Halarevici) sau acceptând o slujbă nouă (Pauline Hauser)⁸⁵. Exista, totuși, speranța că școala va fi redeschisă, iar guvernatorul Bucovinei, contele Meran, își înnoia constant „atitudinea binevoitoare” și „sprijinul”⁸⁶, una dintre propuneri fiind legată de instruirea, în cadrul ei, a soldaților polonezi, ruteni și români care își pierduseră

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, p. 83.

⁸³ Idem, „Blindeninstitut in Czernowitz. Schicksale während des Krieges”, în „Zeitschrift für das österreichische Blindenwesen”, anul III, nr. 5, p. 536.

⁸⁴ Idem, „Die Blindenanstalt zu Czernowitz”, în „Der Blindenfreund Zeitschrift für Verbesserung des Loses der Blinden”, anul XXXVI, nr. 1, 15. Januar 1916, p. 84.

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 84–85.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 85.

vederea în timpul operațiunilor militare. O structură similară funcționa deja în cadrul Institutului imperial din Viena, iar profesorul George Halarevici dobândise experiență în acest sens⁸⁷.

Starea de lucruri a rămas neschimbată în următorii doi ani, în spirit solidar Direcțiunea Institutului pentru Educația Nevăzătorilor de la Viena oferind Consiliului Școlar și Asociației nevăzătorilor și surdo-mușilor din Ducatul Bucovinei șase locuri (sau „posibil, chiar mai multe”) pentru elevii care doresc să studieze acolo „până la deschiderea Institutului de nevăzători și surzi din Cernăuți”. Documentele care probau identitatea, vârsta și condiția medicală trebuiau să fie adresate magistratului orașului Cernăuți până în data de 15 martie 1918⁸⁸. La sfârșitul războiului, pagubele suferite de așezământul destinat educării și instruirii copiilor cu deficiențe de vedere, auz și vorbire din Bucovina se ridicau la 260 000 de coroane⁸⁹.

După unirea cu România, Institutul a primit numele Reginei Maria, în anul școlar 1919–1920 fiind înscriși 24 de elevi (12 nevăzători și 12 surdo-muși), cu vârste cuprinse între 7 și 12 ani. Beneficiau de gratuitate cei care făceau dovada rezidenței în Bucovina și a unei situații materiale precare, restul plătind integral (1 000 de lei) sau parțial (500 de lei) taxele de școlarizare, cazare și masă⁹⁰. Într-o perioadă relativ scurtă (până în 1922), efectivul școlar a crescut la 70⁹¹, directorul Rusceac – considerat, ulterior, „cel mai mare specialist în surdologie pe care l-a avut România interbelică”⁹² – implicându-se în crearea unui sistem de învățământ medico-pedagogic performant⁹³. „Duse pe mai multe căi”, prin articolele publicate în revista „Glasul Bucovinei” din Cernăuți și prin memoriile depuse la Ministerul Instrucțiunii, campaniile sale urmăreau adoptarea unei legi de organizare a școlilor speciale și stabilirea unor norme privitoare la obligativitatea învățământului pentru deficienți, tipologia, administrarea și controlul institutelor, pregătirea și retribuirea corpului profesoral, rezolvarea problemelor financiare la nivel de comune, județe și țară⁹⁴. La rândul său, profesorul cernăuțean George Halarevici a preluat conducerea Institutului de orbi din Cluj, ținând „cursurile medico-pedagogice de pe lângă Universitatea din această localitate”⁹⁵. Rămași la Cernăuți sau plecați la Cluj, profesorii fostului „Institut Jubiliar Franz Iosef I” au continuat, până spre mijlocul secolului trecut, să facă dovada realei dedicării și a profesionalismului veritabil. De fapt, atunci când sunt puse „în slujba aproapelui” – cu sau fără dizabilități – aceste valori își dezvăluie durabilitatea și rodnicia.

⁸⁷ „Zeitschrift für das österreichische Blindenwesen”, anul III, nr. 5, p. 396.

⁸⁸ „Die Direktion des Blindenerziehungs-Institutes”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 171, 10. März 1918, p. 4.

⁸⁹ Антонина Анистратенко, Антон Мендел, *op. cit.*, p. 75.

⁹⁰ „Blinden- und Taubstummeninstitut”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung Tagblatt”, nr. 546, 17 Juni 1919, p. 3.

⁹¹ Антонина Анистратенко, Антон Мендел, *op. cit.*, p. 75.

⁹² Gheoghe Moldovan, *op. cit.*, p. 100.

⁹³ *Ibidem*, p. 98.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 100.

⁹⁵ „Din lumea orbilor. Studiu tiflopedagogic”, în „Învățătorul”, ediție specială, anul V, 1924, p. 7.

PATRIMONIUL CONSTRUIT ÎN PROXIMITATEA BUCOVINEI ISTORICE. MOȘIA REGALĂ BROȘTENI

BOGDAN-ILIE COCIERU

Build Heritage in the Proximity of Historical Bukovina Brosteni Royal Estate

*(Abstract)**

Six years after Prince Karol purchased Sinaia estate, in June 1877, he buys the Broșteni estate, formed after 1866, from Alecu Baș, with the price of 2 500 000 lei, for a total surface of 44 000 ha.

Broșteni Royal Estate was bordered in 1894 to the North and East with Bucovina, to the West with Dorna estate, to the South with Transylvania and Borca Royal Domain.

The image of road infrastructure in Romania, at the end of the 19th century, is preserved suggestively by the Road Map from 1898 in which it can be observed that Broșteni Royal Estate was crossed by a rough national road (Mălini–Broșteni–Panaci, developing Mălini–Stânișoara section) and a local rough road (Borca–Rarău).

The first church was built in 1752 on Broșteni estate, in Crucea. Around the year 1780 the second church was built in Broșteni village, nowadays included on the List of historical monuments from Suceava County: “St. Nicholas” wooden church. About the Rarău hermitage we know that in 1800 it was moved from the Bukovinian part of the Rarău Mountain to the Moldavian part.

The school from Broșteni was one of the oldest primary schools in the whole country. It was founded in 1840 by the great chancellor Alecu Baș. In 1892, under the coordination of King Carol I, the construction of a new building for the school was completed. In the same time, a girls’ school was set up beside the boys’ school.

During the royal administration Broșteni registered many large scale transformations, thus the following administrative bodies could be found here: the City Hall, the Gendarmerie, the Subprefecture, the Peace Court, the Telegraph–Post Office and the “Carmen Sylva” County Hospital, established in 1898.

Keywords: Bukovina, Suceava, Neamț, Broșteni, estate.

Patrimoniul construit constituie un factor puternic pentru dezvoltarea unei economii locale și crearea de locuri de muncă. Este recunoscut faptul că istoria,

* Traducere: Bogdan-Ilie Cocieru.

Analele Bucovinei, XXVII, 2 (55), p. 453–470, Rădăuți – București, 2020

prin studiul patrimoniului, contribuie la dezvoltarea turismului cultural. Iar turismul cultural și studiile muzeale sunt incluse în bioeconomie, ca sector economic cu potențial de creștere recunoscut în România¹.

Patrimoniul construit atrage turiști datorită valorii culturale și istorice pe care acesta o reprezintă. Acesta este un generator de valoare primară. Valoarea primară a patrimoniului construit este dată de componenta culturală, arhitectonică, mediul istoric și elementele de originalitate ale edificiilor, dar și de sentimentul unei identități pe care o dezvoltă oamenii care locuiesc într-o zonă cu un patrimoniu construit pus în valoare. Aceasta are numeroase beneficii indirecte, cum ar fi o coeziune socială mai bună și un sentiment de siguranță a traiului într-o astfel de zonă. De asemenea, o zonă cu un patrimoniu construit pus în valoare are un important impact pozitiv și asupra zonelor învecinate. Ca element definitoriu al patrimoniului cultural tangibil, patrimoniul construit are o puternică încărcătură simbolică, care, prin caracterul istoric, asigură conexiunea cu trecutul și întreține sentimentul de continuitate. Protejarea patrimoniului construit aduce cu sine o serie de efecte multiplicatoare într-o economie locală, deoarece clădirile istorice reprezintă o resursă locală importantă care pot deveni incubatoare pentru micile afaceri locale.

În Europa, reabilitarea istorică creează cu 16,5% mai multe locuri de muncă decât construcțiile noi, iar fiecare loc de muncă, direct în sectorul patrimoniului cultural, creează 26,7 locuri de muncă indirecte. Comparați acest lucru cu industria auto, unde factorul este de doar 6,3 la 1².

În esență, patrimoniul construit constituie fundația pe care se clădește sentimentul unei identități și un vector de bază pentru dezvoltarea turismului și creșterea economiilor locale.

Deplin conștient de importanța dezvoltării unei culturi locale puternice, iată ce declara Regele Carol I al României cu referire la patrimoniul construit: „Popoarele care îngrijesc monumentele lor se ridică pe ele însele, căci pretutindenea monumentele sunt povestirea vie a istoriei, oglinda trecutului, semnele vederate pentru generațiile viitoare”³.

Subiectul patrimoniului construit nu a mai fost tratat anterior cu referire expresă la arealul moșiei regale Broșteni. Indirect însă, despre patrimoniul construit în această zonă, în această perioadă de timp, a existat o serie de lucrări, cum ar fi: „Amintiri din Moldova, moșia regească Broșteni”, articol publicat în „Bulletin de la Societe d’etudes scientifiques d’Angers”, 1884, de către Arnold Montandon,

¹ Ordinul nr. 5376/2017 din 19 octombrie 2017, emis de Ministerul Educației Naționale, privind aprobarea domeniilor și specializărilor/programelor de studii universitare corelate cu sectoarele economice cu potențial de creștere în România, în „Monitorul Oficial”, nr. 851, 27 octombrie 2017; <https://www.edu.ro/sites/default/files/fisiere%20articole/ordin%205376-2017.pdf> (15.01.2020).

² https://www.globalurban.org/GUDMag08Vol4Iss1/Rypkema.htm#_edn4 (20.01.2020).

³ Nicolae Cristea, *Imaginea publica a monarhiei în România. 1866–1947*, București, Editura Cavallioti, 2011, p. 50.

subadministrator al moșiei în perioada 1877–1884; *Jurnalul Regelui Carol I, 1881–1887*; albumul de fotografii realizat de către fotograful Julius Dutkiewicz, 1883; „Analele arhitecturii”, 1890; *Albumul general al României*, realizat de către Alexandru Antoniu, 1901; *Descrierea moșiei regale Broșteni, județul Suceava*, 1906; *Familia Regală a României. Pagini de istorie din Ținutul Neamțului*, 2015; „Analele Universității din Craiova”. Seria Istorie, 2006.

Lucrarea de față își propune să clarifice devenirea din punct de vedere istoric a unei regiuni importante din zona de est a Carpaților Orientali, să atragă atenția asupra încărcăturii istorice deosebite pe care localitatea Broșteni a dobândit-o prin proximitatea cu Bucovina și prin intrarea în proprietatea Casei Regale și să pună în lumină elementele de patrimoniu construit cu valoare istorică ce pot deveni resurse importante pentru creșterea economiei locale.

Moșia Broșteni a fost o moșie mănăstirească de munte, parte a „Braniștei Mănăstirii Voronețului”, dăruită de Ștefan cel Mare, Domnul Țării Moldovei⁴. Mănăstirea Voroneț a stăpânit-o, în hotarele vechi, până la ocuparea nordului Moldovei, în 1774.

Prin ocuparea teritoriului moldav de către armatele imperiale austriece, partea din Braniștea Voronețului, care ulterior va forma Moșia Regală Broșteni, a rămas în Moldova, iar în Bucovina a rămas Mănăstirii Voroneț acea bucată din Braniște pe care sunt așezate satele Stulpicani, Negruleasa, Frasin, Slătioara, Gemenea, Ostra.

După 1798, s-a luat hotărârea ca mănăstirile din Bucovina să se despartă de moșiile pe care le aveau în Moldova. În acest scop, s-a alcătuit o asocierie de boieri din partea Moldovei, care, în urma negocierilor cu negustorul Teodor Musteață, reprezentantul Fondul Bisericesc Ortodox Român al Bucovinei, au cumpărat moșiile mănăstirilor din Bucovina⁵. La împărțeala acestor moșii între cumpărători, moșiile Crucea, Holda și Broșteni au revenit negustorului Teodor Musteață. Acestuia însă, fiind supus austriac, nu i s-a permis a stăpâni moșii în Moldova și așa a fost silit să-și vândă, în februarie 1807, moșiile Crucea, Holda și Broșteni logofătului Constantin Balș, cu prețul de 85 000 lei⁶.

Până pe la 1870, satele Crucea, Cojoci și Chiril au alcătuit comuna Crucea, ulterior intrând în componența comunei Broșteni⁷.

În anul 1866, Alecu Balș cumpără de la Nicolae Marcovici și așezarea Negrișoara, adică Dealul Omului și Dealul lui Ciubuc, care, până la 1840, făcuseră parte din moșia răzășească Dorna⁸. Stăpânirea Bălșeștilor a durat între anii 1807 și 1877.

Pentru a creiona o imagine de ansamblu în ceea ce privește decizia, aparent hazardată, a principelui Carol al României, de a cumpăra, în plină campanie de

⁴ A. Popovici, Gh. T. Kirileanu, *Descrierea moșiei regale Broșteni, județul Suceava*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906, p. 4.

⁵ *Ibidem*, p. 5.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 45.

⁸ *Ibidem*, pp. 3–7.

pregătire a Războiului de Independență, o proprietate cu o suprafață impresionantă, izolată din punct de vedere al infrastructurii de transport și amplasată într-o zonă de graniță, merită evocate câteva elemente cu o puternică încărcătură geopolitică, relevante pentru dezvoltarea regională a României sub conducerea lui Carol I.

În primul rând, pe fondul refuzului contelui Filip de Flandra, Ion C. Brătianu s-a îndreptat în 1866 spre Dusseldorf, unde a discutat cu viitorul principe Carol, arătându-i acestuia și o hartă a Principatelor Române cu „țările vecine” (Transilvania, Basarabia, Bucovina și Banatul), explicându-i că și acestea sunt locuite în majoritate de români, sugerându-i astfel o viitoare unire a acestor teritorii cu România⁹. De altfel, clasa politică a vremii a fost consecventă cu promovarea acestei narațiuni, dovadă stând hărțile României cu țările învecinate locuite de români, publicate în anii 1890¹⁰ și 1915¹¹.

Pe fondul mișcărilor antiunioniste de la Iași, este de notat faptul că, la scurt timp după proclamarea sa ca domn al României, la data de 10 mai 1866, în luna august a aceluiași an, principele Carol face prima vizită de informare în Moldova. Cu această ocazie el a ajuns inclusiv în împrejurimile județului Neamț, potrivit informațiilor aflate în fondurile Serviciului Județean Neamț al Arhivelor Naționale. La această primă descindere în zonă, domnitorul Carol a fost însoțit de ministrul de Finanțe, Petre Mavrogheni și de ministrul de Interne, respectiv președinte al Consiliului de Miniștri, Ion Ghica. Cei doi miniștri moldoveni se bucurau de simpatie în provincia lor de baștină. În călătoria sa de 17 zile, prințul a vizitat 11 din cele 14 județe ale Moldovei, parcurgând peste 1 500 km cu trăsura, folosindu-se circa 3 000 de cai de poștă¹².

Primul pas în dezvoltarea proprietăților private ale Casei domnitoare este făcut de principele Carol I în anul 1871, când achiziționează moșia Sinaia de la Eforia Spitalelor. Acesta este locul unde viitorul rege va alege să pună, în august 1875, piatra de temelie a castelului Peleş¹³.

La șase ani de la achiziția moșiei Sinaia, în luna iunie 1877, moșia Broșteni formată după 1866, este cumpărată de către principele Carol de la Alecu Balș¹⁴, cu prețul de 2 500 000 lei, pentru o suprafață de 44 000 hectare¹⁵.

⁹ Lavinia Mihaela Vlădilă, *Monarhia constituțională și guvernele regale ale României în perioada 1866–1930*, Iași, Editura Lumen, 2015, p. 47.

¹⁰ *România cu țările române-vecine. Hartă întocmită pentru folosul școlilor primare*; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53025029d>. (15.01.2020).

¹¹ *Harta generală a României cu țările învecinate locuite de români*; <https://www.muzeulhartilor.ro/event-item/cartografii-sonore-harta-general-a-romaniei-cu-tarile-invecinate-locuite-de-romani/> (25.01.2020).

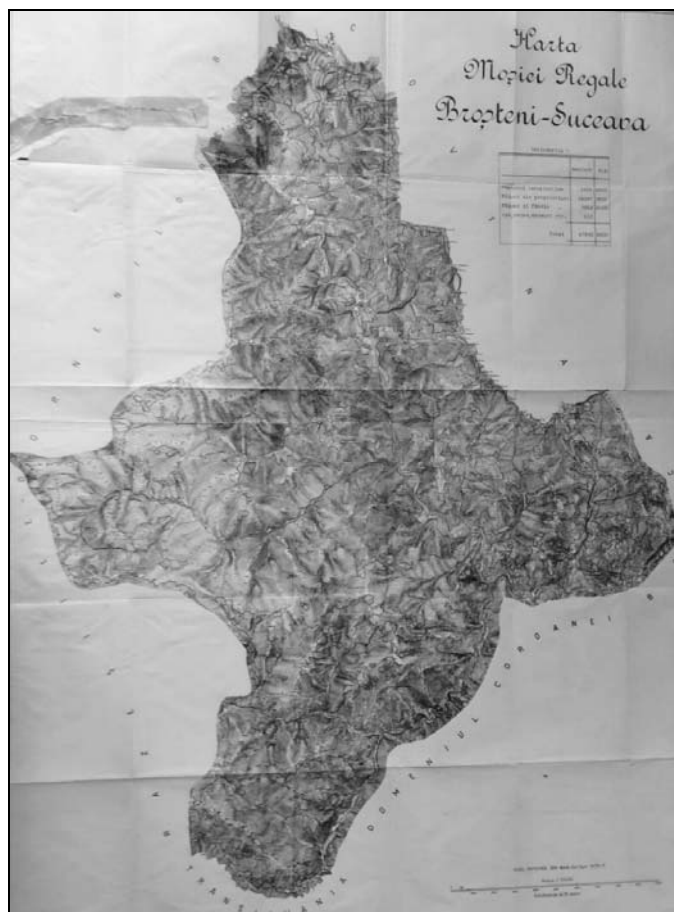
¹² Mihaela Cristina Verzea, Nicolae Dumitrașcu, *Familia regală a României. Pagini de istorie din Ținutul Neamțului*, Piatra-Neamț, Muzeul de Istorie și Arheologie, 2015, pp. 9, 10, 14.

¹³ <http://peles.ro/istorice/istoricul-castelului-peles/> (20.01.2020).

¹⁴ A. Popovici, Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, pp. 3–7.

¹⁵ Societatea Geografică Română, *Dicționar geografic al județului Suceava* (în continuare se va cita: *Dicționar geografic al județului Suceava*), București, Stabilimentul Grafic „J. V. Socecu”, 1894, p. 51.

Moșia regală Broșteni avea forma unui poligon neregulat, înclinat de ambele părți, nord-est și sud-vest, spre albia Bistriței. În anul 1894, se mărginea la nord, nord-est cu Bucovina, la vest cu moșia răzășească Dorna, la sud cu Transilvania și la sud-est cu Domeniul Coroanei Borca. Hotarele moșiei au fost fixate prin cartea de hotărnicie a moșiilor Broșteni și Negrișoara, realizată de inginerul A. Davidescu în 1894¹⁶.

Harta moșiei regale Broșteni, Suceava.
Sursa: Biblioteca Județeană „G. T. Kirileanu” Piatra-Neamț.

Imaginea infrastructurii rutiere în România, la sfârșitul secolului al XIX-lea, este reflectată în *Harta drumurilor 1898*¹⁷, din care se observă că moșia regală

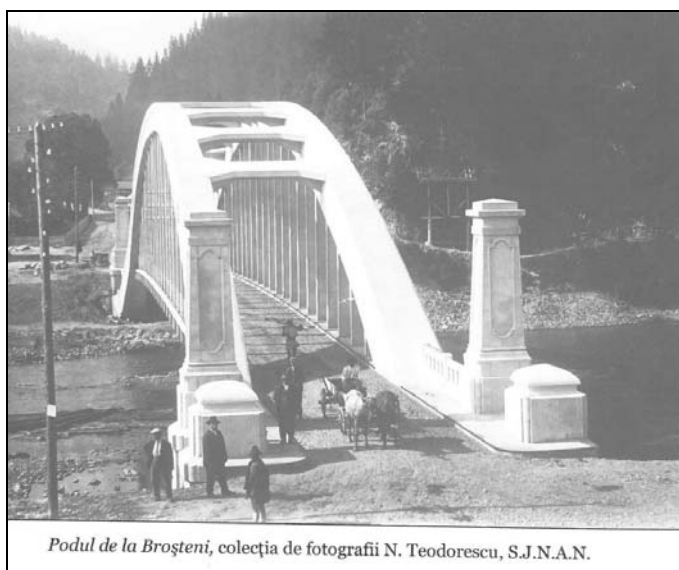
¹⁶ A. Popovici, Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, pp. 22, 145.

¹⁷ *Căi de comunicație. România, 1859–1918*, București, Stabilimentul Grafic „I. V. Socecu”, 1898; <http://digitool.bibnat.ro/> (15.01.2020).

Broșteni era traversată de o cale națională neșoseluită (Mălini – Broșteni – Panaci, cu sectorul Mălini – Stânișoara în curs de execuție) și de o șosea vicinală neșoseluită (Borca – Rarău). Un drum comunal greu și rău întreținut lega satele Crucea, Holda și Holdița de Broșteni. Și mai greu era drumul ce lega satele Chiril și Cojoci de Crucea, precum și drumul de pe Bărnărel prin Băda spre Dorna.

Practic, până pe la 1880 comuna Broșteni nu avea nicio legătură rutieră funcțională. Locuitorii se duceau la târguri pe plaiuri și pe obcini. Însă, în perioada de timp ce s-a scurs până la anul 1906, situația s-a remediat în mod considerabil. Astfel, moșia regală era conectată de căi județene și naționale de Fălticeni (peste muntele Stânișoara, 1200 m înălțime, prin Mălini), de Piatra-Neamț (pe valea Bistriței) și de Târgu Neamț (peste muntele Petru Vodă). O șosea județeană lega Broșteniul de Dorna, pe Neagra și Negrișoara, în timp ce o șosea comunală lega Broșteniul de satele Crucea, Holda și Holdița¹⁸.

Un important obiect de patrimoniu construit cu valoare arhitectonică, parte a infrastructurii rutiere, datează din perioada interbelică: podul peste râul Bistrița din centrul moșiei regale Broșteni, edificat în cursul anului 1925¹⁹.

Podul de la Broșteni, colecția de fotografii N. Teodorescu, S.J.N.A.N.

Sursa: *Familia Regală a României. Pagini de istorie din Ținutul Neamțului*, Piatra-Neamț, 2015.

Anterior modernizării din 1925, podul peste râul Bistrița era un pod din bârne construit de administrația moșiei regale²⁰. În vara anului 1883, în urma

¹⁸ A. Popovici, Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, pp. 46–47.

¹⁹ Mihaela Cristina Verzea, Nicolae Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 245.

²⁰ *Dicționar geografic al județului Suceava*, p. 54.

vizitei efectuate la proprietatea sa din Broșteni, Regele Carol I nota în jurnalul său: „Marți, 14/26 iunie. Broșteni – Hangu. [...] Dejunat în grădină, apoi făcut diferite fotografii, pe plută, la pod etc. Decorat pe administratorii mei, Bolomey, Steaua României clasa a II-a, Montandon, Ordinul Coroanei clasa a II-a, medalii etc.”²¹ Din fericire, în suita regelui s-a aflat și fotograficul bucovinean Julius Dutkiewicz, de la care avem o imagine sugestivă cu podul din bârne construit în centrul comunei, peste râul Bistrița²².

Regele Carol I călătorind cu o plută pe râul Bistrița la Broșteni.

Sursa: Julius Dutkiewicz, *Broșteni, album de fotografie*, 1883; <http://digitool.bibnat.ro/>.

O dovadă în plus a valorii arhitectonice este fotografia cu titlul „Pod peste Bistrița la Broșteni”, inserată în volumul IV al *Enciclopediei României*, publicată în anul 1938, la pagina 44, deși din *Harta României cu drumurile internaționale, naționale și județene 1937* se observă că drumului Mălini – Broșteni i-a fost redusă importanța, fiind reclasificat de la categoria de drum național la drum județean.

În prezent, podul construit în perioada interbelică nu mai există, acesta fiind distrus cel mai probabil prin dinamitare de către armatele germane aflate în retragere, după momentul 23 august 1944.

O primă descriere a elementelor de patrimoniu construit și arhitectură locală în comuna Broșteni a fost realizată de naturalistul francez Arnold Montandon, fost subadministrator al moșiei regale Broșteni în perioada 1877–1884²³.

²¹ *Jurnal. Carol I al României, 1881–1887*, vol. I, București, Editura Polirom, 2007, pp. 231–232.

²² Julius Dutkiewicz, *Broșteni, album de fotografie*, 1883.

²³ *Ibidem*, p. 129.

Potrivit consemnărilor autorului francez, casele erau aproape toate construite pe același model: un pătrat alungit, din lemn tencuit în alb, cu modele albastre sau negru-înroșit în jurul geamurilor. Acoperișul, realizat din șindrilă, avea patru fețe, fără coș de fum; fumul era evacuat prin mici deschideri laterale, sub linia acoperișului. Ușa, foarte joasă, oferea acces la o primă cameră, mai mică, care servea drept spațiu de depozitare pentru: porumb, lapte de oaie, butoaie cu varză. Restul șarpantei acoperea o altă cameră mare, luminată de trei mici deschideri care servesc drept ferestre; pe jos era un compus din noroi și bălegar frământat și întărit. La colț, lângă ușă, se afla vatra, urmată de un cuptor imens, care ocupa aproape jumătate din cameră. Partea superioară a acestui cuptor era dispusă pe orizontală pentru a primi întreaga familie care își petrecea mult timp acolo în nopțile lungi de iarnă. Vara însă toată lumea doarme afară, în coliba instalată lângă casă²⁴.

Patrimoniul construit de pe moșia Broșteni include în mod firesc așezămintele bisericesti, monahale. În anul 1906, pe raza comunei Broșteni existau cinci biserici și un schit²⁵.

Prima biserică pe teritoriul moșiei se ridică abia la 1752, în Crucea. Pe la 1780, se ridică a doua biserică în satul Broșteni, care astăzi este inclusă pe *Lista monumentelor istorice din Județul Suceava*, Biserica din lemn „Sf. Nicolae”.

Ca element de patrimoniu construit cu o importantă valoare istorică se remarcă schitul Rarău (cel vechi, din partea bucovineană, care data din vremea lui Petru Rareș, a fost distrus de nemți după 1777). Aici existau în 1906 schitul din lemn, mai multe chilii și o casă cu două rânduri clădită la indicațiile Regelui Carol I²⁶. Schitul Rarău a fost mutat în anul 1800, din partea bucovineană a muntelui Rarău (fost Dodu) în partea Moldovei²⁷.

Epoca modernă a adus pentru Broșteni o serie de adânci transformări politice și social-economice, devenind una dintre localitățile cele mai importante de pe valea Bistriței. După transferul de proprietate din anul 1877 se pune în discuție exploatarea minelor de pe moșie; lipsa unor căi de comunicație a zădărnicit aceste tentative. Totuși stăpânirea Casei Regale marchează o perioadă de mari prefaceri social-economice, când Broșteniul era reședința subprefecturii Plășii Muntele și avea instituții precum Primăria, Jandarmeria, Subprefectura, Judecătoria de Pace, Oficiul telegrafic și poștal, Spital, Școală de meserii etc.²⁸.

La 13 ani de la intrarea comunei Broșteni în administrarea Casei Regale, în anul 1890 se construiește clădirea primăriei Broșteni, după cum reiese din placheta amplasată pe un perete exterior al clădirii: „clădire construită în anul 1890,

²⁴ Arnold Montandon, „Amintiri din Moldova, moșia regească Broșteni”, în „Bulletin de la Societe d'etudes scientifiques d'Angers”, 1884, pp. 365–390; <https://www.biodiversitylibrary.org/>; <https://antipa.ro/personalitati/arnold-lucien-montandon/> (15.04.2020).

²⁵ P. Gheorgheasa, *Monografia școlilor și bisericilor de pe moșia regală Broșteni*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906, p. 98.

²⁶ *Ibidem*, pp. 101–103.

²⁷ A. Popovici, Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, pp. 19–20.

²⁸ *Dicționar geografic al județului Suceava*, p. 54.

renovată în anul 2001”. Într-o fotografie de epocă, păstrată la Serviciului Județean Suceava al Arhivelor Naționale, se pot observa elemente incipiente ale stilului neoromânesc și prevalența lemnului ca material de construcție utilizat²⁹. Deși are o vechime apreciabilă și a rezistat celor două războaie mondiale, clădirea nu se află pe Lista monumentelor istorice din Județul Suceava și găzduiește în prezent, în condiții improprii, primăria orașului Broșteni³⁰.

Primăria Broșteni.

Sursa: *Familia Regală a României. Pagini de istorie din Ținutul Neamțului*, Piatra-Neamț, 2015.

Administrarea moșiilor regale, implicit a moșiei Broșteni, intră într-o nouă etapă începând cu publicarea³¹, în anul 1884, a Legii pentru Domeniul Coroanei. Practic, Moșia Regală Broșteni intră într-o fază de dezvoltare accelerată, date fiind resursele financiare îndestulătoare de care dispunea Casa Regală, generate de exploatarea moșiilor regale, a Domeniului Coroanei și de Lista Civilă. Lista finală a imobilelor rurale/moșiile, care formau Domeniului Coroanei, includea cinci moșii de munte, iar trei dintre acestea se aflau în proximitatea moșiei regale Broșteni: Borca, Sabasa-Farcașa și Mălini, toate aparținând județului Suceava la acea dată.

²⁹ Mihaela Cristina Verzea, Nicolae Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 247.

³⁰ https://www.facebook.com/pg/primariaorasbrosteni/photos/?tab=photos_albums (20.01.2020).

³¹ „Monitorul Oficial”, nr. 53, 10/22 iunie 1884, pp. 1097–1098.

Un alt element important al patrimoniului construit au fost clădirile de școală. Școala din Broșteni a fost una dintre cele mai vechi școli primare din întreaga Țară a Moldovei. Aceasta a fost înființată în 1840 de către marele logofăt Alecu Balș, proprietarul de atunci al moșiei Broșteni³². La „Școala lui Balș”, care căpătase un renume deosebit datorită primului dascăl, Neculai Nanu, învățau aproximativ 100 de elevi, inclusiv de la Târgu Neamț, Fălticeni și Bucovina. La această școală a învățat și vestitul Ion Creangă³³.

Între 1891 și 1892, Regele Carol I a dispus construcția unui nou local de școală în Broșteni, un adevărat palat, în condițiile în care vechea școală consta dintr-o clădire cu cinci camere. Costurile de construcție (fără materiale) s-au ridicat la peste 20 000 lei, iar cu înființarea și înzestrarea atelierului de dogărie și cu alte cheltuieli pentru materiale, Casa Regală a mai cheltuit peste 5 000 lei, costurile totale depășind 30 000 lei. În 1892, s-a înființat în Broșteni pe lângă școala de băieți și una de fete³⁴. Momentul festiv s-a păstrat într-o fotografie de epocă aflată în posesia Liceului Tehnologic „Nicolai Nanu” din orașul Broșteni, județul Suceava.

Despre determinarea Casei Regale de a schimba în bine comunitatea locală stă mărturie succesiunea evenimentelor care a condus la inaugurarea oficială a impunătorului local de școală (includea un atelier de lucru manual, dogărit și țesătorie, complet echipat) într-o zi de duminică, 18 octombrie 1892. În anul 1890 s-a adunat materialul de construcție, în anul 1891 s-au inițiat lucrările, iar în 1892 acestea s-au încheiat. La inaugurarea realizată printr-o ședință solemnă au participat: H. Bolomey, administratorul moșiei regale Zorleni, A. Wutrich, administratorul moșiei regale Broșteni, Serafim Ionescu, revizorul școlar, protoiereul județului, subprefectul, toți învățătorii și preoții din comunele vecine și o mare mulțime de săteni³⁵.

Dezvoltarea infrastructurii educaționale trece la un nivel superior în anul 1898, când s-a înființat o cantină școlară cu scopul de a furniza asistență copiilor săraci cu: mâncare, haine, cărți și adăpost pentru cei care locuiau la mare distanță. Cantina a funcționat în trei camere libere ale școlii și a fost condusă de un comitet format din administratorul moșiei regale Broșteni, un preot și un învățător³⁶.

Practic, între anii 1886 și 1906, pe raza comunei Broșteni s-au construit cu ajutorul Administrației Regale cinci clădiri de școală în: Broșteni (1890–1892), Cotârğaș (1893–1895³⁷), Cojoci-Chiril (1895³⁸), Crucea (1896–1897³⁹) și Holda (1905⁴⁰).

³² P. Gheorgheasa, *op. cit.*, p. 3.

³³ *Ibidem*, p. 4.

³⁴ *Ibidem*, pp. 5, 24.

³⁵ *Ibidem*, pp. 26–27.

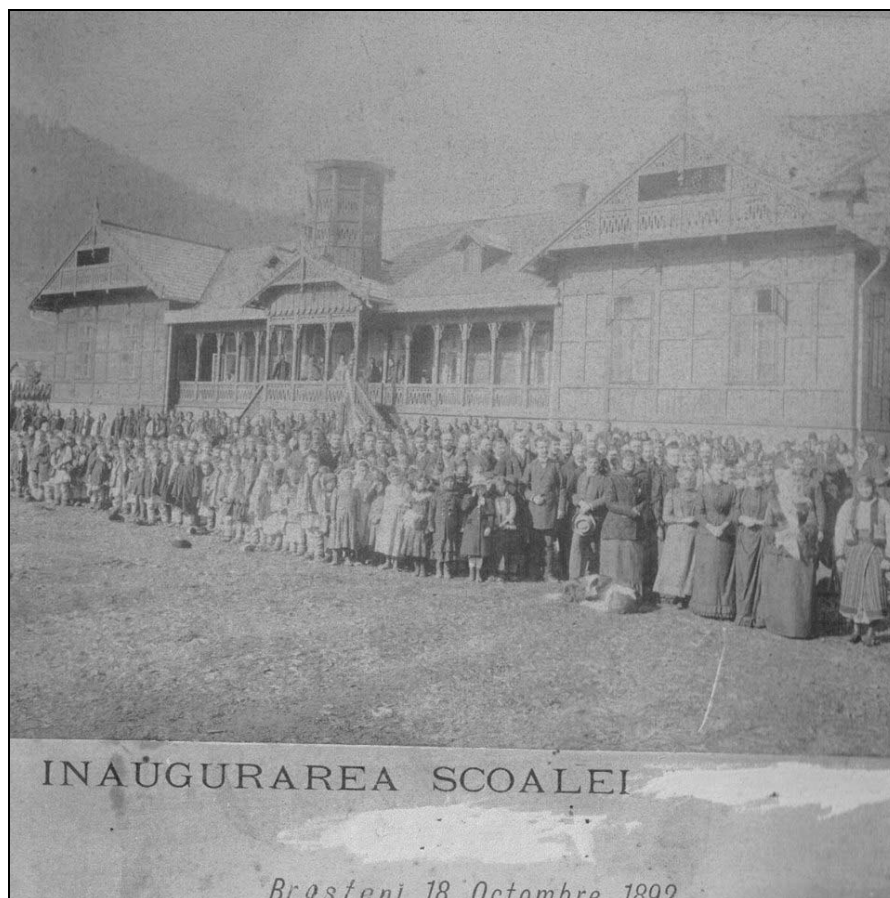
³⁶ *Ibidem*, p. 54.

³⁷ *Ibidem*, p. 63.

³⁸ *Ibidem*, p. 83.

³⁹ *Ibidem*, p. 77.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 87.

Școala de Fete din Broșteni, 1892.

Sursa: Arhiva Liceului Tehnologic „Nicolai Nanu” din orașul Broșteni, județul Suceava.

Din corespondența purtată de Louis Basset, secretarul Regelui Carol I, cu autoritățile locale, aflăm că la data de 9/21 februarie 1890 planurile pentru construcția școlii erau în lucru.

În anul 1898, cu contribuția Casei Regale se construiește Spitalul Județean „Carmen Sylva” din Broșteni. Așezat pe un mic platou deasupra satului Lungeni, la aproximativ trei km de centrul comunei, spitalul a fost realizat după sistemul pavilionar, fiind format din corpul principal și patru clădiri mai mici (bucătărie, spălătorie, secție boli infecțioase și cameră mortuară)⁴¹.

În vara anului 1901, Principele Ferdinand și Principesa Maria plecau din capitală spre Fălticeni, de unde au efectuat vizite în diferite localități din județul Suceava. Din Suceava, familia princiară a sosit cu pluta, via Broșteni, la Bicăz în

⁴¹ A. Popovici, Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, p. 139.

ziua de 13 august. Iată cum prezenta Regina Maria această incursiune în județele Suceava și Neamț în memoriile sale: „Ion Kalinderu îl convinsese pe rege că un turneu la domeniile Coroanei, pe valea Bistriței, ar fi foarte folositor educației prințului și prințesei”⁴².

Casa
Regelui

București 9/21 Februarie 1890.

Domnule Primar,

Am pus la cunoștința Majestății Sale Regelui cererea Consiliului Comunal din Broșteni, anexată la adresa D-v. din 6 curent.

Majestatea Sa a văzut cu plăcere interesul ce purtați răspândirii instrucțiunii și a binevoit să mă însărcineze a vă exprima Înălțele sale felicitări pentru această înțeleaptă sollicitudine, făcându-vă în același timp cunoscut, că împărtășește ideea de a se construi școala de fete sub acelaș acoperiș cu cea de băieți.

Școala se va clădi dar sub îndoitul control al Administrației noastre și al Consiliului Comunii Broșteni.

Planurile sunt aici în lucrare ; îndată după a lor terminare, vi se vor trimite prin Administrația Moșiei Regale Broșteni.

Rugându-vă să comunicați aceste dispoziții Consiliului Comunal, vă reînnoiesc, Domnule Primar, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

Basset.

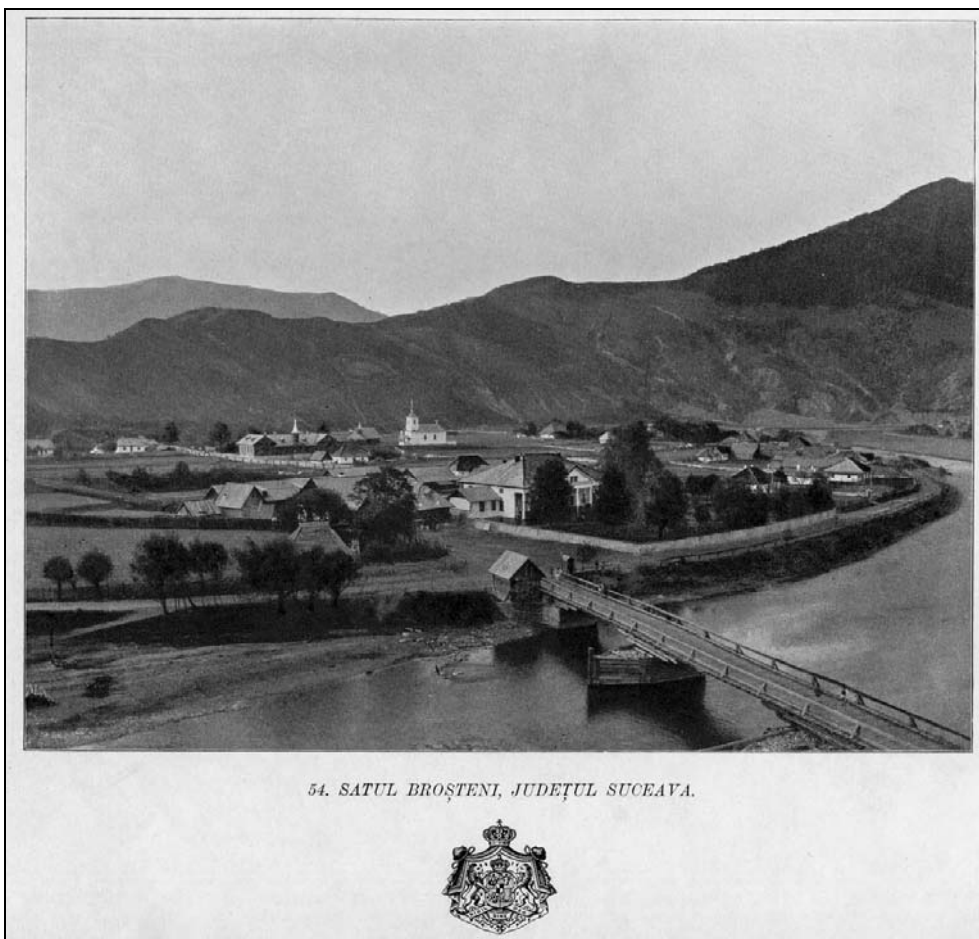
Scrisoare către Primăria Broșteni, semnată de Louis Basset, secretarul Regelui Carol I, 1890.

Sursa: *Monografia școlilor și bisericilor de pe moșia regală Broșteni*, București, 1906.

Din același an 1901 avem o serie de mărturii fotografice, cuprinse în *Albumul general al României*, realizat de către Alexandru Antoniu și publicat la Editura „Stengel & Co.” din Dresda. Albumul este compus din 100 de tablouri, iar la finalul volumului fiecare imagine este descrisă în limba română, în câteva date esențiale. Deosebit de importantă este imaginea care surprinde centrul comunei Broșteni, unde în plan apropiat observăm podul din bârne de lemn și casa

⁴² Mihaela Cristina Verzea, Nicolae Dumitrașcu, *op. cit.*, pp. 123–124.

administratorului moșiei, iar în plan îndepărtat putem observa școala, alături de cele două biserici, din lemn și din piatră⁴³.

Satul Broșteni, comuna Broșteni, plasa Muntele.

Sursa: Antoniu Alexandru, *Album general al României*, partea 1, 1901;

<http://digitoool.bibnat.ro/>.

Hotelul și casa administratorului moșiei Broșteni sunt descrise de profesorul I. Simionescu, în anul 1913, astfel: „casa administratorului, spațioasă și gospodărească... [h]otelul, de curând clădit”. Descrierea este însoțită și de o fotografie realizată de Vasile C. Buțureanu⁴⁴.

⁴³ <http://digitoool.bibnat.ro/> (15.01.2020).

⁴⁴ I. Simionescu, *O excursie în nordul Moldovei (împrejurimile Broștenilor)*, București, „Minerva”. Institutul de Arte grafice și Editură, 1913, pp. 9–10.

Hotelul și casa administratorului moșiei Broșteni.

Sursa: *O excursie în nordul Moldovei (împrejurimile Broștenilor)*, București, 1913.

În anul 1929, hotelul din centrul comunei Broșteni avea destinația de Cămin cultural, întemeiat de Alteța Sa Regală, Principele Nicolae⁴⁵.

Patrimoniul Casei Regale a fost transmis, prin testament, moștenitorului tronului, Principele Ferdinand. Potrivit voinței Regelui Carol I (redactată la 14/26 februarie 1899, împreună cu un Codicil, redactat la 14/27 decembrie 1911) „moșia mea Broșteni, din județul Suceava, revine, asemenea, viitorului rege al României din Casa de Hohenzollern”⁴⁶.

Istoricul Sorin Liviu Damean reproduce *Inventarul averei lăsată de M.S. Regele Carol I, întocmit pe ziua de 1 Octobrie 1914*, scris de mână, în limba română, pe trei file de culoare albastră, legate cu un șnur tricolor și sigiliul cu ceară roșie al Tribunalului Ilfov, Secția II civilo-corecțională⁴⁷. Astfel, aflăm faptul că Regele Carol I reușise să creeze de-a lungul vieții o rețea de cinci moșii pe teritoriul României: Moșia Broșteni (comuna Broșteni și Crucea din județul Suceava), moșia Slobozia-Zorleni (comuna Zorleni, Tutova), moșia Mănăstirea (comuna Mănăstirea, județul Ilfov), moșia Poeni (comuna Poeni, județul Iași), moșia

⁴⁵ <https://bibgtkneamt.ebibliophil.ro>. (15.01.2020).

⁴⁶ *Testamentul Regelui Carol. Textul in extenso și un Codicil* (în continuare se va cita: *Testamentul Regelui Carol*), București, Tipografia „A. Grossmann”, 1914, p. 7.

⁴⁷ Sorin Liviu Damean, „Averea personală a Regelui Carol I al României la 1 octombrie 1914”, în „Analele Universității din Craiova”, seria Istorie, anul XI, nr. 11, 2006, pp. 157–164; http://www.istoriecraiova.ro/wp-content/uploads/2015/03/ANALE_2006_FULL-TEXT.pdf. (28.01.2020).

Sinaia-Predeal (județul Prahova). De asemenea, din testament aflăm că Regele Carol I deținea moșia Umkirch, situată în Marele Ducat de Baden din Germania⁴⁸.

Căminul cultural (fost hotel) al Domeniului Princiar Broșteni, 1929.
Sursa: Biblioteca Județeană „G. T. Kirileanu” – Piatra-Neamț.

Realizarea statului național unitar după Primul Război Mondial a creat condiții favorabile progresului economic al comunei Broșteni, care, integrată în județul Neamț, cunoaște intensificarea exploatărilor forestiere ca principală activitate economică, plutăritul constituind principala activitate de transport a lemnului exploatat.

Începând cu anul 1925, comuna Broșteni intră în proprietatea Alteței Sale Regale, Principele Nicolae, fiind gestionată prin Administrația Domeniului Princiar Broșteni. În data de 2 iunie 1925, Regele Ferdinand consemna în testamentul său următoarele: „Fiului meu, Principele Nicolae al României, îi las moșia Broșteni din Valea Bistriței Moldovenești și casele din București din Strada Imperială, cu tot cu locul lor, unde se află acum Administrația Domeniului Coroanei”⁴⁹.

Anul 1925 aduce importante transformări de ordin administrativ, care au afectat și moșia Broșteni. Astfel, prin Legea privind unificarea administrativă din 14 iunie 1925, comunele Borca, Mădei, Farcașa și Broșteni sunt trecute în județul

⁴⁸ *Testamentul Regelui Carol*, p. 14.

⁴⁹ Mihaela Cristina Verzea, Nicolae Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 239; http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/carpatii/1937/BCUCLUJ_FP_279437_1937_005_002.pdf (28.01.2020).

Neamț⁵⁰. Această lege a fost promovată de guvernul Ion I. C. Brătianu (la elaborarea ei participând multe personalități ale vremii: Simion Mehedinți, Vintilă Mihăescu, Vasile Meruțiu ș.a.), județul și comuna fiind stabilite ca structuri administrativ-teritoriale de bază, cu personalitate juridică⁵¹. În anul 1927, moșia regală Broșteni-Negrișoara era evaluată la suma de 93 749 511 lei⁵².

Atașamentul membrilor familiei regale pentru moșia regală Broșteni și împrejurimile acesteia s-a tradus în numeroase vizite, pe care aceștia le-au efectuat de-a lungul anilor în zonă. Aceste vizite au avut numeroase urmări pozitive, cea mai importantă fiind atenția sporită din partea fotografiilor și arhitecților care au gravitat în jurul Casei Regale.

Printre cei care au contribuit la păstrarea memoriei patrimoniului construit se numără fotografiile Julius Dutkiewicz, Alexandru Antoniu și Adolph A. Chevallier⁵³.

Plute trecând pe sub podul de la Broșteni, clișeu pe sticlă, 1930.

Sursa: Complexul Muzeal Județean Neamț, <http://imageromania.ro>.

⁵⁰ <http://www.primariaborca.ro/comuna/istoric-comuna/> (28.01.2020).

⁵¹ <http://www.studii-economice.ro/2018/seince181218.pdf> (28.01.2020).

⁵² http://bmim.muzeulbucurestiului.ro/fisiere/20-Bucuresti-Materiale-de-Istorie-si-Muzeografie-XX-2006_169.pdf (28.01.2020).

⁵³ Adolph A. Chevallier a văzut lumina zilei în 7 noiembrie 1881, în comuna Broșteni, județul Neamț, fiind fiul lui Adolph Chevallier, inginer silvic, și al Smarandei Vasiliu. În jurul anului 1897, Adolph Chevallier este trimis în Elveția, la Lausanne, unde învață meseria de fotograf, meserie pe care o va practica în România, devenind unul dintre cei mai de seamă artiști fotografi din prima parte a secolului al XX-lea. Ca nimeni altul, Chevallier a reușit să surprindă pitorescul patrimoniului construit pe Valea Bistriței, la Broșteni. În anul 1921, Adolph Chevallier devine fotograf al Curții Regale, iar în anul următor hotărăște să-și ridice un nou atelier, pentru care primește autorizație de la Primăria Piatra-Neamț, primărie care l-a declarat, *post-mortem*, Cetățean de Onoare al orașului; https://www.primariapn.ro/documents/10179/14037/cetateni_de_onoare_04.pdf (20.01.2020).

Schitul de la Broșteni, clișeu pe sticlă, 1930.

Sursa: Complexul Muzeal Județean Neamț, <http://imageromania.ro/>.

În prezent, Broșteni este unitatea administrativ teritorială din județul Suceava cu cea mai mare suprafață, 42 440 de ha, 5% din suprafața județului⁵⁴.

Potrivit listei monumentelor istorice din județul Suceava, elaborată de Ministerul Culturii pentru anul 2015, pe raza orașului Broșteni sunt următoarele monumente istorice⁵⁵: 1. Inscripții runice, sat Cotârğași; oraș Broșteni, „Dealul Goia”, la 4 km de sat, sec. XI–XII; 2. Biserica de lemn „Sf. Nicolae”, oraș Broșteni, 1779; 3. Casa administratorilor Domeniilor Coroanei, azi spații comerciale și depozit, oraș Broșteni, 1895; 4. Cuptor de ars var, sat Dârmoxa, oraș Broșteni, 1924; 5. Școală, sat Holdița, oraș Broșteni, 1905.

Din cele prezentate mai sus, în special prin compararea fotografiilor realizate în anii 1901 și 1913, rezultă că, în lista monumentelor istorice din județul Suceava pentru anul 2015, anul construcției Casei administratorului moșiei Broșteni, denumită impropriu Casa administratorilor Domeniilor Coroanei, este probabil corect. Însă, clădirea Casei administratorului moșiei Broșteni, amplasată în proximitatea hotelului construit în centrul localității (hotel construit în apropierea anului 1913, care a avut destinația de Cămin cultural, în perioada în care Alteța Sa

⁵⁴ Actualizarea planului de amenajare a teritoriului județean Suceava, aprilie 2019; http://www.cjsuceava.ro/2019/amenajare_teritoriu_urbanism/etapa1/032.pdf (12.01.2020).

⁵⁵ <https://patrimoniul.ro/images/lmi-2015/LMI-SV.pdf>. (15.01.2020).

Regală Principele Nicolae era proprietarul moșiei/domeniului regal, acum aici funcționând spații comerciale și de depozitare) astăzi nu mai există.

Deoarece patrimoniul construit format din vechea școală, primăria și hotelul din centrul localității au o importantă încărcătură istorică și o deosebită valoare arhitectonică, necesitând măsuri urgente de realibilitate, este binevenită aprofundarea cercetării prin identificarea planurilor de construcție pentru: primăria construită în anul 1890, școala construită în perioada 1890–1892, hotelul construit aproape de anul 1913 și podul construit în anul 1925.

Studiul de față poate fi continuat și printr-o comparație a elementelor de patrimoniu construit cu valoare istorică de pe raza fostelor moșii regale Broșteni și Sinaia-Predeal, ambele fiind moșii de munte, cu evidențierea impactului acestora asupra economiei locale.

**BIBLIOTECA COLEGIULUI NAȚIONAL
„ȘTEFAN CEL MARE” SUCEAVA, DE LA FONDARE
PÂNĂ LA MAREA UNIRE (1860–1918)**

CORINA DOMINTE

**Die Bibliothek des „Ștefan cel Mare“ Nationalgymnasiums
Suczawa, von der Gründung bis zu der Großen Vereinigung
(1860–1918)**

*(Zusammenfassung)**

Dieser Artikel rekonstruiert wesentliche Aspekte aus der Bibliotheks-vergangenheit der aller ersten Sekundarschule aus der südlichen Bukowina – das Griechisch-Orientalische Kaiserlich-Königliche Ober-Gymnasium in Suczawa, heute aktiv unter dem Namen Colegiul Național „Ștefan cel Mare“ Suczawa, gegründet durch kaiserlichen Erlass am 30. Juni 1860. Ins Leben gerufen und konsolidiert von bedeutenden Kulturpersönlichkeiten aus der Bukowina, wie zum Beispiel Samuil Isopescu (der erste Autor von Lehrhandbüchern in rumänischer Sprache mit lateinischer Schrift), Dr. Animpodist Daschievici (Gründungsmitglied der Bukowiner Archäologischen Gesellschaft „Muzeul“, mit Beiträgen zur Erforschung der Suczawaer Geschichte), der Historiker Ion Nistor oder der Germanist Victor Morariu, wurde die Schulbibliothek später von den Ereignissen des Ersten Weltkriegs geprägt. Die Einführung in den wissenschaftlichen Kreislauf der von der Bibliothek gesicherten, besonders kostbaren Spezialsammlungen, die von den Gymnasiallehrern fleißig gesammelt wurden, liefert wichtige Informationen für die Geschichte der Kultur und Bildung in der Moldau, vervollständigt das Bild des Kampfes der rumänischen Gemeinschaft für die nationale Einheit, die Wahrung der rumänischen Sprache und der kulturellen Identität in Bukowina in den Zeiten der temporären Besatzung.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bibliothek, Spezialsammlungen, voruniversitäre Ausbildung, Bukowina.

Înființarea bibliotecii Gimnaziului din Suceava

Organizarea sistemului bibliotecar al școlilor medii din Imperiul Austriac s-a dezvoltat în corelație cu noua reformă a sistemului de învățământ austriac din

* Traducere: Mihaela Kozlowski.

Analele Bucovinei, XXVII, 2 (55), p. 471–500, Rădăuți – București, 2020

prima jumătate a secolului al XIX-lea și cu înființarea școlilor secundare. Biblioteci gimnaziale puteau fi întemeiate numai în localitățile care nu aveau biblioteci universitare sau liceale, potrivit decretului Comisiei aulice de studii de la Viena (Studien-Hofkommission) nr. 883, din 21 aprilie 1825. În fiecare școală trebuia să existe o bibliotecă profesorală și una școlară¹, conform art. 55.§4 din noul *Plan de organizare a învățământului secundar din Imperiul Austriac*, intrat în vigoare la 15 septembrie 1849 și implementat în perioada 1851–1857². Scopul fondării bibliotecilor era de a sprijini formarea continuă, științifică și pedagogică a cadrelor didactice și de a oferi elevilor lectura adecvată. Biblioteca școlară putea fi administrată de directorul gimnaziului sau de un profesor de limbă maternă din clasele superioare, cu acceptul explicit al acestuia, remunerat numai în cazul în care biblioteca era „organizată, creată și catalogată începând de la bază”³.

Demersurile comunității românești bucovinene pe lângă Curtea de la Viena s-au concretizat în anul 1860, prin înființarea primului liceu românesc din ținutul Sucevei, numit „Griechisch-Orientalische Kaiserlich-Königliche Ober-Gymnasium in Suczawa”, în baza raportului ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Imperiul Austriac, contele Leon de Thun, din 10 iunie 1860, aprobat prin Rezoluția imperială din 30 iunie 1860⁴. Decretul a fost înaintat guvernului regional imperial pentru Bucovina de ministrul subsecretar de stat Helfert. Caracterul greco-ortodox al noii școli a fost subliniat prin emisul Guvernului Țării nr. 11166, din 31 iulie 1860, în contextul susținerii sale de către Fondul bisericesc al Bucovinei. Gimnaziul a fost inaugurat în 4 septembrie 1860, în baza Ordinului nr. 14805 al Ministerului Învățământului din Austria. Cursurile primului an școlar au debutat pe 17 septembrie 1860. Limba de predare era limba germană, deși Rezoluția imperială din 20 iulie 1859 stabilise limba română, „limba populațiunii” pentru care a fost creat institutul⁵.

Biblioteca a fost înființată din primul an de activitate a Gimnaziului Superior din Suceava. Din nota nr. 8 la *Planul de organizare a liceului*, deducem că bibliotecii i-a fost repartizată una dintre cele șase săli puse la dispoziția școlii de primăria Sucevei. Nota cuprinde necesarul de „elemente de recuzită” pe care primul director al liceului, dr. Josef Marek, le solicita guvernului local „cât mai repede posibil”: plăci de plumb cu inscripțiile *Directionskanzlei, I Cl., II Cl., Bibliothek, Physicalisches Cabinet, Naturalienkabinet*, un birou cu sertar, clopot,

¹ F. Grassauer, *Handbuch für österreichische Universitäts- und Studien-Bibliotheken sowie für Volks-, Mittelschul- und Bezirks-Lehrerbibliotheken*, Wien, Verlag von Carl Graeser, 1883, p. 15.

² E. Popovici, *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava. 1860–1935*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 25.

³ F. Grassauer, *op. cit.*, p. 15.

⁴ Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita: S.A.N.I.C.), Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXVIII, dosarul nr. 7, ff. 23–29, concept; E. Popovici, *op. cit.*, p. 21.

⁵ E. Popovici, *op. cit.*, pp. 21–22; F. Moraru, C. Dominte, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare” Suceava. 1860–2016*, ediția a 4-a revizuită, Suceava, Editura Colegiului Național „Ștefan cel Mare”, 2017, pp. 18, 247.

ceas bun și fiabil și o stemă cu vulturul imperial, inscripționată cu titulatura „Obergymnasium”⁶.

Custodia bibliotecii Gimnaziului Superior din Suceava a fost acceptată de Josef Marek⁷. În perioada mandatului (1860–1866), directorul Marek s-a ocupat personal de întemeierea și de consolidarea unui nucleu de bibliotecă. Prima cumpărătură a făcut-o în anul 1860, „pe cale telegrafică”, de la Viena, deoarece la Suceava „nu exista nicio librărie”, iar în Cernăuți „cărțile didactice trebuincioase” erau epuizate pe 16 septembrie⁸. Catalogul de achiziții, alcătuit de Josef Marek în colaborare cu profesorii gimnaziului, cuprindea 48 de titluri în limba germană⁹ și a fost aprobat de guvernul local cu decizia nr. 56910, din 5 ianuarie 1861¹⁰.

Pentru studiul limbii române, catihetul Constantin Andrievici a solicitat 71 de titluri de cărți românești: 16 titluri din „sfera religioasă bisericească”, nouă titluri „morale, mai ales pentru învățacei”, nouă „istorice profane”, patru „geografice”, 15 titluri de cărți de „poesii”, trei „filosofice”, patru de „fizica și istoria naturală” și șapte „vocabulare și gramatică”.¹¹ Deoarece fondurile disponibile pentru achiziția de carte în primul an școlar erau limitate la suma de 200 de florini alocați de primăria Sucevei „spre întemeierea și înăbușirea bibliotecii gimnaziale”¹², iar școala trebuia să asigure material didactic pentru fiecare disciplină prevăzută în programa școlară, din lista propusă de Andrievici au fost acceptate, inițial, doar patru titluri – *Vocabulariu*, de Barițiu; *Vocabulariu*, de I. Eliade; *Gramatica germano-română*, de V. Ianoviciu; *Gramatica*, de Munteanu –, ulterior fiind aprobate și *Letopisețele* lui Kogălniceanu. Se motiva că jumătate din suma de 400 de florini primită de la primărie trebuia păstrată pentru anul școlar următor, în vederea procurării de aparate pentru fizică¹³.

Deoarece librăria Gerold's Sohn din Viena nu deținea cărțile românești solicitate de catihetul Constantin Andrievici, iar librăria lui Winiarz din Cernăuți avea doar un titlu, directorul Marek a cerut profesorului Andrievici altă listă de

⁶ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fond *Liceul „Ștefan cel Mare” Suceava* (în continuare se va cita: S.J.S.A.N., L.S.C.M.), dosar nr. 1/1860, f. 17.

⁷ Ceh de origine, Josef Marek s-a născut în 20 decembrie 1813, la Walern (ceh. Volary), în Boemia. A fost custodele bibliotecii în perioada 1860–1866. Profesor de limbi clasice transferat la Suceava de la Gimnaziul din Brünn, director interimar prin Ordinul ministerial nr. 10855, din 7 august 1860, apoi definitiv prin Rezoluția imperială din 18 septembrie 1862, Marek a fost inspector general al învățământului secundar și primar în Bucovina din iulie 1869, până la pensionare, în anul 1877. Cf. E. Popovici, *op. cit.*, p. 22, 42; S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 1/1860, f. 18; Ligia Maria Fodor, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014, p. 112.

⁸ E. Popovici, *op. cit.*, p. 24.

⁹ C. Morariu, *Biografia lui Constantin Morariu Andrieviciu, fostu profesor ord. de teologia morala la institutul teologicu din Cernautiu scrisa de Unu adêncu stimatoriu a dênsului* (în continuare se va cita: C. Morariu, *Biografia lui Constantin Morariu Andrieviciu*), Gherla, Tipografia „Aurora P. A. Todoranu”, 1889, p. 26.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, pp. 16–20.

¹² *Ibidem*, p. 20.

¹³ *Ibidem*, pp. 23–24.

cărți pentru studiul limbii române, alcătuită de această dată în limba germană¹⁴. Noul catalog, mai cuprinzător, conceput de Constantin Andrievici tot în limba română și prezentat în conferința corpului didactic din 28 ianuarie/9 februarie 1861, cuprindea 124 de titluri de cărți românești, structurate în două secțiuni: 54 de cărți pentru „promovarea studiului limbii române în cele patru clase inferioare ale gimnasiului” și 70 „menite să lărgescă cunoștința limbii române și știința literară în clasele cele superioare”¹⁵. Constantin Andrievici solicita, pe lângă balade, fabule și poezii de Alecsandri, Văcărescu, Asachi, Bolintineanu, Anton Pann, vocabulare și manuale de gramatică de Ianovici, Munteanu și Bellissimus, achiziționarea *Letopisețelor* lui Kogălniceanu și *Istoria Țării Românești și a Moldovei*, ilustrată cu portretele domnilor moldo-români în două volume – „să cunoască școlarii și istoria românilor..., pentru că în istoria numită universală, dară scrisă nemtiesce, nu este amentitu nimica despre români”¹⁶.

Greutățile întâmpinate în achiziția cărților necesare studiului disciplinei limba română la Gimnaziul din Suceava l-au determinat pe catihetului Constantin Andrievici să întemeieze biblioteca cu cărți românești în locuința personală¹⁷. Demersul a beneficiat și de sprijinul autorilor și tipografiilor din Principate, care au donat „cărți și publicații școlilor și bibliotecilor române din Bucovina”, urmare a apelului făcut de guvernul român în anul 1861¹⁸. Interzise de autoritățile de la Viena, deoarece puteau contribui la trezirea conștiinței naționale la elevii gimnaziului sucevean, cărțile românești au circulat la început clandestin, colecția fiind asaltată de „tinerimea studioasă” în zilele de duminică și în sărbătorile religioase de peste an¹⁹. Promovat profesor de morală și dogmatică la Institutul Teologic greco-oriental din Cernăuți, în anul 1869,²⁰ Constantin Andrievici a lăsat în grija profesorului de religie Ion Beldean cele „113 opere, mai ales românești, în 119 volume”, pe care le-a adunat „în calitate de catihet al gimnaziului pentru elevii români”. În anul 1872, la plecarea din gimnaziu, profesorul Beldean a donat cărțile bibliotecii școlare²¹.

După primul an școlar, inventarul încheiat pe 10 octombrie 1861 consemna doar două titluri de cărți în limba română intrate prin donație în bibliotecă: *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, de Dimitrie Cantemir (un volum) și *Liturgica greco-orientală*, de Silvestru Morariu-Andrievici (două volume). Celelalte achiziții erau opere în limbile germană, latină și greacă: 43 de titluri în 252 de volume,

¹⁴ *Ibidem*, p. 26.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 27–35.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25.

¹⁷ *Ibidem*, p. 37.

¹⁸ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p.149.

¹⁹ C. Morariu, *op. cit.*, p. 37; I. Cernat, E. Lazarovici, *Mitocu Dragomirnei, satul de lângă „Cordun”*: carte monografică, Botoșani, Editura AXA, 2006, p. 572.

²⁰ E. Popovici, *op. cit.*, pp. 23, 33.

²¹ J. Limberger, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1872. Herausgegeben von dem Director des Gymnasiums Joh. Limberger*, Czernowitz, Buchdruckerei des Rudolf Eckhardt, 1872, p. 71 (în continuare se va cita: *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1872*).

dintre care 41 de volume cu finanțare publică (174 de florini austrieci) și 211 volume reprezentau donații diverse, dintre care 150 erau programe gimnaziale²².

Analizând evoluția resursei umane a liceului, constatăm că în perioada 1860–1864 numărul elevilor și a cadrelor didactice a înregistrat o creștere semnificativă. Dacă în septembrie 1860, primul an școlar a debutat cu patru profesori și 79 de elevi (60 de elevi în clasa I și 19 elevi în clasa a II-a), în al doilea an școlar, liceul completase ciclul inferior cu clasele III și IV. În anul 1863 a fost inaugurat ciclul superior al liceului, clasa a V-a, cu 19 elevi, iar în anul 1864, clasa a VI-a, cu 16 elevi; totodată, numărul elevilor înscriși în clasa I a crescut semnificativ, de la 76 de elevi în anul 1863, la 79 în anul 1864. În anul 1866, Gimnaziul din Suceava era liceu clasic complet, cu opt clase în care învățau 288 de elevi – 130 români, 60 germani și 60 polonezi și ruteni – și predau 14 profesori, dintre care patru erau români²³.

Fondurile repartizate de stat bibliotecii liceului din Suceava pentru achiziția de carte erau insuficiente, în contextul creșterii accelerate a resursei umane în gimnaziu. Pentru a suplini această lipsă, spre sfârșitul anului 1864 a fost înființat un Comitet cu scopul de a sprijini activitatea noului institut de învățământ. Comitetul a fost înființat, „prin inițiativă personală, altruistă”, de Johann Kostin senior, moșierul Berzorad, administratorul biroului telegrafic Adam Müller, avocatul de stat dr. Frisch, directorul principal Johann Mitkiewicz, grefierul curții judecătorești Klodnicki și profesorii gimnaziali August Klimfinger și Ștefan Nosiewicz²⁴. Pe 25 decembrie 1864, comitetul a predat conducerii liceului suma de 587 de florini și șapte creițari și 12 ducați în aur, iar în scrisoarea de însoțire, „și-a exprimat dorința ca cca. 150 de florini din această sumă să fie utilizată pentru înființarea unei biblioteci școlare”, diferența de 398 de florini și 40 de creițari fiind împărțită „fără întârziere studenților săraci și merituoși, [...] fără ca să se facă vreo diferență de religie sau naționalitate”²⁵.

Pentru înființarea bibliotecii elevilor, directorul Marek a trimis Autorității Regionale a Bucovinei o cerere de extindere a bibliotecii școlare cu nr. 12 589, prin care solicita „pentru trei ani, începând cu 1864/5, câte 300 de florini, pentru următorii 3 ani câte 200, iar apoi câte 50 de florini anual”. Prin corespondența din 25 august/6 septembrie 1865, episcopul greco-oriental a modificat cererea depusă de Marek. Se aproba o „contribuție din Fondul religios greco-oriental al Bucovinei de 200 de florini pentru anul școlar 1866 și cu 50 de florini pentru anii următori”. Însă, nota explicită introdusă venea în contradicție cu politica de achiziții reglementată de la Viena. Mai precis, episcopul solicita ca „jumătate din cărțile cumpărate să fie în limba română”, iar selecția cărților românești „trebuia făcută de cei doi catiheți greco-orientali, în colaborare cu profesorul de limba română și cu comisarul

²² S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 3/1860, ff. 1–3.

²³ J. Marek, „Schulnachrichten”, în *Programm des griechisch-oriental. Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1866*, pp. 38–40.

²⁴ J. Marek, *op. cit.*, p. 40.

²⁵ *Ibidem*.

episcopal, iar lista respectivă trebuia înmănată Direcției gimnaziului în vederea achiziționării”. Cererea depusă de Josef Marek a fost acceptată de Autoritatea Regională Cernăuți prin raportul din 30 septembrie, prezentat în 10 octombrie 1865. Era acceptată contribuția stabilită de Consistoriu, însă a fost respinsă procedura de selecție a cărților, deoarece „contravenea reglementărilor existente și domeniului de activitate al directorului gimnaziului”.

Organizarea bibliotecii elevilor, ca extindere a bibliotecii gimnaziale, a fost aprobată cu Decretul înaltului Minister de Stat din 14 octombrie 1865, nr. 9759²⁶. Biblioteca școlară, atât de necesară „pentru a împiedica elevii de la distracții nepermise în timpul liber și pentru a oferi un înlocuitor al relațiilor sociale cu influență asupra spiritului și sentimentelor”²⁷, a fost dotată, conform uricului de fondare, „cu 200 de florini în primul an, iar în anii următori cu 50 de florini din Fondul bisericesc”²⁸.

Prima achiziție de cărți pentru biblioteca elevilor (46 de titluri, în 112 volume) a fost finanțată din suma donată de Comitet, în cuantum de 187 de florini și 67 de creișari și 12 ducați. Dintre cele 112 volume achiziționate pentru elevi în anul 1866, doar 21 de titluri în 21 de volume erau cărți în limba română: *Din poeziile lui George Sion* (1857, București, Tipografia Națională a lui Iosif Romanov); *Compendiu de Istoria Transilvaniei: cu distinctă privire la români*, de Ioane V. Rusu (1864, Sibiu, Tiparitu și în comisiune la S. Filtsch); *O victorie de Margat, Cânturi intime*, poezii de R. Ionescu (1854, București, Libraria lui A. Daniilopolu); *Din poeziile lui Andrei Mureșanu* (1862, Brașov, Tipografia „Ioann Gott”); *Novelle*, de Bucșenescu; *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*, tomul I–III, de Dionisiu Fotino (1859, București, Tipografia Națională a lui Iosif Romanov et Companie; traducere de George Sion); *Arhiva românească*, de Mihail Kogălniceanu (1860, Iași); *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I–II, de Alexandru Papiu-Ilarian (1851–1852, Viena); *Istoria românilor din timpurile cele mai vechie până în zilele noastre*, de August Treboniu Laurian (1862, București, Tipografia Statului); *Istoria Țării Românești*, editată de frații Tunusli (1806, Viena; autor Mihail Cantacuzino – BRV, vol. II, p. 488); *Istoria politică*, de Fătu; *Instituțiunile României*, de Ion Heliade-Rădulescu (1863, București, Typographia Heliade și Asociații); Colecțiune de poezii *Faptele eroilor*, cu ilustrație de Alessandru Pelimon (1857, București: Imprimeria Națională a lui Iosif Romanov et Companie); *Melodii intime*, poezii de George Cretianu (1855, București); *Melodii române*, de Bolintineanu (1858, București, Imprimeria „C. A. Rosetti”); *Poesii umanitare*, de Cezar Bolliac (1866); *Flori de câmp*, de I. C. Fundescu (1864); *Flori de Moldo-România*, de Alexandru Pelimon (1864); „Progresul”, pe anul 1866; *Repertoriul biblio-cronologic*, de Dimitrie Iarcu (1865) etc.²⁹ Dintre aceste titluri, *Poesiile* lui Sion s-au păstrat până astăzi.

²⁶ S.A.N.I.C., dosar nr. 3/1860, ff. 1–3.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ J. Marek, *op. cit.*, p. 39.

²⁹ J. Marek, *op. cit.*, p. 39.

Inițiativa comitetului din anul 1864 s-a concretizat în fondarea, în anul școlar 1869–1869, a Asociației pentru ajutorul elevilor săraci și meritoși de la Gimnaziul din Suceava, cu scopul de a „susține elevii săraci ai gimnaziului din Suceava, care se caracterizează prin comportament și sârguință, și anume fără deosebire de religie sau naționalitate”³⁰. Statutul asociației a fost aprobat de Guvernul provincial cu Decretul nr. 1580, din 23 februarie 1869. Din comitetul de conducere făceau parte: dr. Josef Marek, directorul liceului – președinte; Abraham von Prunkul, notar și reprezentant al Consiliului municipal – vicepreședinte; profesorul Dimitrie Isopescul – secretar; Johann Lass, vameș – casier și Adam Müller, administrator birou telegraf – contabil³¹. În scurt timp, asociația, care avea sediul în Suceava, a strâns 600 de florini din contribuția membrilor, a comunităților locale din Gura Humorului și Ițcani, precum și din partea Societății Muzicale din Suceava, care a donat 200 de florini și patru ducați de aur, „ca venit net al unui concert special organizat în acest scop umanitar”³². Articolul 22 din Statut prevedea ca, în cazul dizolvării asociației, indiferent de motive, „întregul său patrimoniu va intra în biblioteca elevilor liceului din Suceava”³³. În anul 1890, s-a constituit Asociația de Ajutor Gimnazială, instituție autonomă, pe baza statutului modificat al fostei Asociații pentru ajutorul elevilor săraci și meritoși ai Gimnaziului din Suceava, înființată în 1869³⁴.

Înființarea paralelelor românești în anul 1881 a deschis porțile gimnaziului copiilor de țărani români, populația școlară înregistrând o creștere progresivă la ciclul inferior. Prima clasă divizionară românească a fost organizată în septembrie 1881, cu 38 de elevi, în baza Ordinului ministerial din 7 iunie 1881 și cu Rezoluția imperială din 4 februarie 1882³⁵. Anul școlar 1881–1882 a debutat cu 19 profesori

³⁰ Idem, „Schulnachrichten”, în *Programm des griechisch-orientalischen Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1869*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1869, p. 81.

³¹ „Până la 13 iulie se alăturaseră asociației în ordine cronologică: a) ca membri fondatori domnii *pleno titulo* și laudabilele corporații: dr. Josef Marek; Demet. Ritt. v. Popowicz (30 florini); Konst. v. Myrza (3 ducați în aur); Baron Demeter v. Petrino (20 florini); Freiherr Nikol. v. Kriste (12 florini); Alex. Ritter v. Popowicz (30 florini); Georg Ritter v. Popowicz; Gemeinde Skeja; Ferd. Eus. Ritter v. Popowicz (30 florini); d-na Pulcheria v. Grigorcze; Sigm. v. Gorzecki Lichtenberger, cu un cadou de 20 florini, districtul Gura Humorului; Nikol. Stefanowicz; Berl Perker (15 florini); prototopul Georg Grigorowicz; pastorul Georg Popowicz; Aut. Stokera, districtul Snirawa, cu 50 florini, împreună cu declarația că dorește să contribuie anual cu 2 florini, ca și Elias Botezat; b) ca membri contributori domnii *pleno titulo* și laudabilele corporații: dr. Jos. Berggrün; Konst. Polonik; Joh. Mitkiewicz, comuna Ițcani (5 florini); venerabilul pastor senior Herakl Gołębiowski (5 florini); venerabilul pastor senior Ig. Stefanowicz, comuna Buninți (4 florini); Adam Jaworski (3 florini); Fleischmann (3 florini); Aaron Rosenfeld, C. Ebert și Ansamblul de Canto din Suceava au dedicat asociației 200 florini și 4 ducați în aur, ca venit net dintr-un concert special organizat în acest scop umanitar”. Cf. J. Marek, *op. cit.*, p. 79.

³² J. Marek, *op. cit.*, pp. 79–80.

³³ *Ibidem*, p. 87.

³⁴ Șt. Draczinski, „Schulnachrichten”, în *Programm des Gr.-Or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahre 1890*, Czernowitz, Concess. Typo- und Lithographie des Erzb. Silvester Morariu-Andriewicz, 1890, p. 69.

³⁵ E. Popovici, *op. cit.*, p. 57.

și cu o populație școlară de 374 de elevi, dintre care 330 rămași la sfârșitul anului. După naționalitate, au finalizat anul școlar 139 de elevi români, 142 de germani, șase armeni, 30 de polonezi, 10 ruteni, doi ruși și un elev ungar. Colectivul didactic era alcătuit din 19 profesori³⁶. În anul 1884–1885, au predat 23 de profesori³⁷ și au fost organizate patru clase paralele românești la ciclul inferior al liceului; gimnaziul avea o populație școlară de 499 de elevi înscriși în septembrie (392 rămași), dintre care 256 la clasele de germană și 136 la cele românești. Situația statistică a resursei umane s-a menținut aproximativ în aceiași parametri până în septembrie 1902, când a fost inaugurată prima clasă românească la ciclul superior al liceului.

Pentru a menține echilibrul între cerere și ofertă, biblioteca avea nevoie de fonduri suplimentare pentru achiziția de carte. La solicitarea profesorilor, în anul 1884 a fost înființată societatea „Lădița școlii”, care putea dubla sursele de ajutor pentru elevii cu posibilități financiare limitate. Societatea a fost autorizată cu Decretul nr. 987, din 5 iulie 1884, emis de Consiliul Școlar Regional. Era „un fel de magazin școlar” de unde elevii „puteau împrumuta manuale școlare sau alte ajutoare didactice”³⁸. Ca primă investiție, cărțile achiziționate pentru biblioteca profesorilor și pentru cea a elevilor au fost atribuite „Lădiței”. Celor 580 de manuale existente, s-au alăturat cărțile donate de profesorii Ștefan Repta, Gherasim Buliga, Hieronim Muntean, donații din partea editurilor „Tempsky” din Viena și „Kleinmayer” din Laibach, din partea absolvenților promoției 1883 – Aristarch Gribowski, Ferdinand Zettel, Theodot Jarema, Georg Horga, Leib Lauer și de la elevii Ziegler Hermann cl. II, Ignatz Ackermann cl. II, Marcus Sigall cl. II și Chaim Plitter cl. III³⁹.

Însă, „Lădița școlii” era dependentă aproape în totalitate de donațiile de carte din partea elevilor și absolvenților. Cele 587 de volume existente în anul școlar 1888–1889 au „deservit” 166 de elevi. Pentru ca instituția „să-și îndeplinească scopul mai departe și chiar în mod mai extins”, profesorii liceului au propus modificarea statutului, aprobată de Consiliul Școlar Regional prin Decretul nr. 431, din 16 aprilie 1889. Conform §2 din statut, au fost asigurate „Lădiței școlii” „contribuții periodice și considerabile”, elevii organizând colecte voluntare la sărbătorile importante, de Paști și de Crăciun. Fondurile strânse de elevi în anul 1890, în cuantum de 84 de florini și șase creițari, au fost utilizate în anul școlar următor. Din anul 1888, „Lădița școlii” a primit 160 de cărți donate de editurile „F. Tempsky” (șapte volume), „C. Graeser” (două volume) și „C. Gerold” (11 volume) din Viena,

³⁶ J. Limberger, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1881*. Veröffentlicht von dem Director des Gymnasiums Johann Limberger, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1881, pp. 62–65.

³⁷ E. Popovici, *op. cit.*, p. 35.

³⁸ Șt. Dracinski, „Schulnachrichten”, în *Programm des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1885*, Suczawa, Druck von Rudolf Eckhardt in Czernowitz, 1885, p. 63.

³⁹ *Ibidem*, pp. 68–69.

„Școala Română” din Suceava (șase volume), Asociația de Ajutor Gimnazială (16 volume), absolvenți (58 de volume) și elevi ai liceului din clasele II–IV și VI–VII (60 de volume)⁴⁰. Alături de valoroasele donații de cărți care au îmbogățit „Lădița școlii” în 1897, „partea mai săracă a tineretului studios” a beneficiat de tratamente „fără onorar” din partea medicilor suceveni, dr. Teofil Lupu, absolvent al liceului, și dr. Krämer⁴¹.

Din anul școlar 1908–1909, clasele de liceu s-au dublat și la cursul superior. Înființat în anul 1860 pentru comunitatea majoritar românească din Bucovina, gimnaziul sucevean a devenit integral românesc după jumătate de secol de la fondare. În septembrie 1908, au fost organizate 16 clase în care studiau 849 de elevi și predau 47 de profesori. După naționalitate, dintre cei 422 de elevi înscriși la clasele de germană și cei 427 care studiau în clasele divizionare românești, 457 erau români, 360 germani, trei armeni, 24 polonezi, patru ruteni și un ceh. 20 de elevi erau înscriși la învățământul privat.

Extinderea claselor paralele românești la cursul superior al liceului a reprezentat o izbândă a comunității românești și a profesorilor români ai liceului, cu contribuția hotărâtoare a elevilor clasei a VIII-a din anul 1906 – diriginte Ion I. Nistor, istoric, profesor al gimnaziului între 1904 și 1907 –, verificați la disciplina Limba germană de inspectorul școlar venit special de la Cernăuți. Printre absolvenții acestei promoții de elită îi regăsim pe Ioan Bilețchi – viitorul director al Liceului „Dragoș Vodă” din Câmpulung Moldovenesc în perioada interbelică, Ion Grămadă – eroul de la Cireșoia, Dimitrie Marmeliuc – voluntar în armata română, rănit în luptele de la Mărășești, Alexandru (Leca) Morariu – profesor universitar, publicist⁴². Pentru existența divizionarelor românești la liceul din Suceava, profesorii români ai școlii au asigurat elevilor manuale în limba română. Comisia de cenzură înființată de ministerul de resort pe lângă Consiliul școlar al Bucovinei putea acorda, din anul 1903, aprobări prealabile manualelor școlare pentru clasele cu predare în limba română. Manuscrisele cărților didactice primeau, însă, aprobare definitivă exclusiv de la Ministerul Învățământului și Cultelor din Viena. Au rămas în manuscris manualele de limba română pentru clasele VII–VIII alcătuite de Eusebie Popovici, deși primiseră aviz favorabil (1913) de la Comisiunea de cenzură. Ministerul Învățământului din Viena le-a returnat autorului după doi ani (1915) pentru completarea cu lectură patriotică austriacă „la care nici într-un caz nu

⁴⁰ Șt. Draczinski, „Schulnachrichten”, în *Programm des Gr.-Or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. für das Schuljahre 1890*, pp. 69–71.

⁴¹ Șt. Repta, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des Gr.orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1896/97*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, 1897, p. 73.

⁴² Idem, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1905/6 von Stefan von Repta Gymnasial-Direktor*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, 1906, pp. 1–2, 33.

s-ar putea renunța” și care în literatura română nu exista⁴³. Cărțile didactice, alcătuite sau traduse după manuale germane oficiale și aprobate de comisie, au fost editate și tipărite la Suceava, în Editura „Hermann Beiner”, înainte de război, când Bucovina era sub ocupație austriacă: *Geografie*, cl. I și a II-a, de Isopescul; *Geometrie*, cl. I–III, de Em. Antonovici; *Cartea de cetire*, cl. I, de Șt. Ștefureac; *Gramatica latină*, de Lazăr Vicol; *Exerciții latine*, de Euseb Popovici etc.⁴⁴

Dezvoltarea continuă a fondului de carte a făcut ca biblioteca gimnaziului sucevean să devină deținătoarea unei colecții care, pe lângă operele scriitorilor antici, memorii, cronici și biografii, albume cu fotografii din domeniul artei, operele scriitorilor clasici moderni, tezuriza și cărți valoroase prin vechimea, raritatea, tehnica executării. Înainte de Primul Război Mondial, biblioteca Gimnaziului din Suceava deținea circa 11 000 de titluri în două-trei exemplare (cca 7 000 de titluri în biblioteca profesorală și cca 4 000 de titluri în biblioteca elevilor).

Evenimentele derulate în Suceava după intrarea României în război (1916) au marcat existența bibliotecii gimnaziului. Importante pierderi materiale au fost consemnate în timpul celei de a doua ocupații rusești (21 iunie 1916 – 2 februarie 1918)⁴⁵, când liceul a fost rechiziționat pentru armata rusească – ca spital de campanie, apoi cazarmă militară, în decembrie 1916. Biblioteca și muzeele școlii au fost inițial sigilate, apoi „concentrate”, din 27 martie 1917, în Muzeul de Fizică⁴⁶. Liceul și-a reluat activitatea în februarie 1917, în primul sediu de la fondare, clădirea Liceului de Fete din localitate (astăzi sediul Colegiului de Artă „Ciprian Porumbescu”).

În anul școlar 1916–1917 au fost organizate cursuri particulare cu predare numai în limba română. Elevii înscriși au fost distribuiți în șase clase. Cursurile s-au desfășurat în perioada 6 februarie – 20 iulie 1917, la început în două încăperi. Până la rezolvarea problemei spațiului, clasa a 5-a a fost organizată în locuința particulară a consilierului de tribunal Eugen Tarnavschi. Secțiile germane s-au redeschis după plecarea rușilor și revenirea austriecilor în Suceava. Anul școlar 1917–1918 a debutat pe 15 martie 1918, cu 259 de elevi publici și 25 de elevi particulari (români și germani) la cursul inferior. La cursul superior au fost organizate numai secții germane⁴⁷.

⁴³ E. Popovici, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁴ S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 28/1942, f. 130.

⁴⁵ V. Morariu, „Liceul din Suceava în timpul războiului mondial, 1914–1918”, în „*Anuarul Liceului ort. or. «Ștefan cel Mare» în Suceava publicat la finele anului școlar 1921/22 de Vasile Burduhos director*”, Suceava, Tip. „Școala Română”, 1922, pp. 6–7.

⁴⁶ „Se făcuse și un demers pentru sigilarea bibliotecilor și a muzeelor; sigilarea s-a și făcut, dar s-a dovedit apoi iluzorică, și la 24 ianuarie s-a putut constata acum o mare desordine în biblioteca profesorilor. La 27 martie a venit ordin ca toate bibliotecile și muzeele liceului să se concentreze într-o singură încăpere, celelalte având să servească de spital militar. S-a concentrat deci totul în muzeul de fizică și s-a sigilat ușa. Dar, în era bolșevică liceul a mai fost și cazarmă și astfel, după plecarea Rușilor, am găsit haos”. Cf. V. Morariu, *op. cit.*, p. 9.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 9–12.

Deși biblioteca și muzeele școlii au fost sigilate, colecțiile speciale au fost „cercetate” de soldații ruși care „se știa prin oraș că distrugau cărțile, întrebându-le drept combustibil”. Au fost arse nenumărate tomuri, cărți rare și bibliofile, valori patrimoniale de excepție, pe motiv că „aveau conținut tendențios austriac”. În timpul ostilităților, s-a pierdut inventarul bibliotecii încheiat la 31 august 1914 și au fost distruse sau au dispărut circa 7 275 de volume (3 858 din biblioteca profesorală și 3 416 din cea a elevilor). Au fost sustrate hărțile geografice de interes pentru ruși; atlasele geografice și cele istorice au fost și ele epurate. După război, biblioteca era „un vraf inform de cărți aruncate la întâmplare”. Au mai rămas în biblioteca gimnaziului aproximativ 3 226 de volume (3 141 în biblioteca profesorilor și 584 în biblioteca elevilor). Dintre cele 584 de volume rămase în biblioteca elevilor, 67 erau cărți românești și 517 germane⁴⁸.

Dezvoltarea colecțiilor bibliotecii

Politica de achiziții a bibliotecii gimnaziului a fost întocmită de primul director al gimnaziului, dr. Josef Marek, în conformitate cu planul de organizare al învățământului secundar austriac din anul 1849, cu completările ulterioare. Achizițiile trebuiau să respecte principiul continuității, să țină cont de specificul bibliotecii, de programa școlară în vigoare, de specialitatea profesorului, în vederea „îmbunătățirii cunoștințelor în materia respectivă și pentru o predare temeinică”, cu încadrarea în bugetul alocat disciplinei. Bibliografiile întocmite pentru fiecare clasă⁴⁹, pe baza necesarului înaintat directorului de fiecare profesor al școlii⁵⁰, cuprindeau cărțile selectate de consiliul profesoral, în funcție de „necesitățile de educație ale tineretului gimnazial” și de „literatura în cele două limbi ale regiunii româna și ucraineană, pe lângă limba germană”⁵¹. Pentru biblioteca elevilor trebuiau cumpărate „operele clasice ale limbii materne” și lucrări care să contribuie la aprofundarea cunoștințelor elevilor la disciplinele studiate⁵². „Crearea, conservarea și îmbogățirea colecțiilor de carte” pentru disciplinele de învățământ, cu fonduri de la bugetul de stat, trebuia aprobată explicit de Curtea de la Viena⁵³.

Asigurarea materialului didactic necesar studiului disciplinelor prevăzute în programa primului an școlar, 1860–1861, a fost prioritară pentru directorul gimnaziului.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 3–15.

⁴⁹ F. Grassauer, *op. cit.*, p. 18.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 17.

⁵¹ S.A.N.I.C., *loc. cit.*; J. Marek, „Schulnachrichten”, în *Programm des Gr. orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1866*, p. 39.

⁵² F. Grassauer, *op. cit.*, p. 17.

⁵³ *Ibidem*, p. 194: „Instructions für die k. k. Universitäts- und Studienbibliotheken, provisorisch erlassen mit Stud. Hof-Comm.-Decrete vom 23. Juli 1825”, Z. 2930.

În colaborare cu profesorii școlii, dr. Marek a alcătuit un catalog de achiziții care a fost discutat în conferința corpului didactic din 18/30 octombrie 1860 și înaintat guvernului local spre aprobare⁵⁴. La cele 48 de titluri în limba germană, s-au adăugat cinci titluri de cărți românești dintre cele 71 de titluri propuse de catihetul Constantin Andrievici, primul profesor român al liceului. Deoarece cărțile solicitate de Andrievici se găseau în librăriile din Iași și București, achiziția publicațiilor românești nu s-a concretizat. Lista achizițiilor cuprindea opera scriitorilor clasici greci și latini, manuale școlare, atlase, majoritatea în limba germană, achiziționate prin cumpărătură – 24 de titluri în 41 de volume, în valoare totală de 174 de florini austrieci; donațiile se cifrau la 19 titluri, în 211 volume⁵⁵.

Între 1860 și 1866, directorul Josef Marek s-a ocupat personal de organizarea bibliotecii Gimnaziul din Suceava. Au fost achiziționate 236 de titluri, în 561 de volume, în valoare totală de 1 325 de florini și 96 de creițari. Dintre acestea, 27 de titluri, în 247 de volume, au fost donate de instituții, profesori, personalități locale. Media anuală a fondurilor alocate pentru achiziția de cărți a fost de 220 de florini și 99 de creițari⁵⁶. Centralizarea cheltuielilor la nivelul sistemului de învățământ secundar din Imperiul Austro-Ungar se făcea prin intermediul anuarelor aferente fiecărei școli, comunicate ministerului de resort de la Viena. Primul anuar al gimnaziului a fost publicat la Cernăuți, în anul 1863, la tipografia lui Rudolf Eckhardt. Periodicul consemnează 41 de titluri, în 55 de volume, intrate în biblioteca gimnazială, dintre care 33 de titluri, în 47 de volume, au fost achiziționate din fonduri bugetate, iar opt titluri, în opt volume, reprezintă donații diverse. Printre lucrările de critică literară la opera clasicilor greci și latini, atlase, periodice și modele de manuale școlare, regăsim opera filologului român Timotei Cipariu (*Cipariu philol. Werke 4 Bde. – Crestomație sau Analecte literarie*, Blaj, 1858; *Elemente de limba română*, Blaj, 1854; *Compendiu de gramatica limbei române*, Blaj, 1862; *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860)⁵⁷. Obligativitatea publicării achizițiilor în anuare, cu specificarea provenienței, a fost reglementată cu Decizia ministerială nr. 8710, din 9 iunie 1875⁵⁸.

Dezvoltarea colecțiilor bibliotecii s-a făcut prin cumpărătură și prin donații. Fondurile alocate pentru achiziția de carte variau, în funcție de veniturile adunate „pentru materiale didactice”. Finanțarea de bază provenea din sume alocate de Direcția Cultură-Educație din cadrul Ministerului de Stat, cu sprijinul consistent al Fondul Bisericesc din Bucovina, din sumele pe care primăria Sucevei se obliga să le

⁵⁴ C. Morariu, *Biografia lui Constantin Morariu Andrieviciu*, p. 26.

⁵⁵ S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 3/1861, ff. 1–4.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar nr. 3/1861, ff. 1–3; dosar nr. 3/1862, ff. 1–3, 5–7; dosar nr. 3/1863, ff. 1–4; dosar nr. 3/1866, ff. 1–2.

⁵⁷ J. Marek, „Schulnachrichten”, în *Programm des k. k. gr. n. unirten Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1863*, Czernowitz, Buchdruckerei von Rudolph Eckhardt, 1863, p. 21.

⁵⁸ F. Grassauer, *op. cit.*, p. 18.

asigure gimnaziului⁵⁹, din taxele legale de admitere în gimnaziu și pentru eliberarea certificatelor duplicat⁶⁰, din contribuții oferite de societățile înființate pentru a sprijini învățământul românesc în Bucovina⁶¹. Suma parțială alocată era desemnată de corpul didactic în conferință publică. Biblioteca putea beneficia și de mici contribuții oferite de elevi, la solicitarea școlii, care trebuiau publicate în anuarele instituției⁶². La gimnaziul din Suceava, fiecare elev nou intrat în școală trebuia să achite taxa de un florin austriac pentru bibliotecă. Fondul, constituit astfel pentru achiziția de cărți, a fost utilizat mai târziu pentru „furniturile școlare”⁶³. Pentru achiziția cărților didactice necesare deschiderii primului an școlar, gimnaziul sucevean a dispus în anul 1860 de 561 de florini și 70 de creițari austrieci, dintre care 161 de florini și 70 de creițari proveneau din taxele școlare, iar 400 de florini erau din partea primăriei Sucevei, care „se obliga de a da în fiecarele an câte 200 de florini [...] spre întemeierea și inavățarea bibliotecii gimnasiale”⁶⁴. Contravaloarea achizițiilor de cărți varia în funcție de oferta pieței. Din suma alocată bibliotecii în primii șase ani școlari s-au folosit 1 325 de florini și 96 de creițari, cheltuielile anuale fiind următoarele: 174 de florini (1861), 354 de florini și 79 de creițari (1862), 272 de florini și 17 creițari (1863), 184 de florini și 81 de creițari (1864), 141 de florini și 88 de creițari (1865) și 198 de florini și 31 de creițari (1866)⁶⁵.

„În mod regulat și gratuit”, bibliotecile din sistemul de învățământ public austriac primeau exemplare din cărțile comandate sau editate de Ministerul Învățământului de la Viena din fonduri bugetare, volume primite de la guvernele țărilor străine și rapoarte de la Camerele de Comerț și de Întreprinderi Mici, potrivit Decretului nr. 16 417, emis de Ministerul pentru Cultură și Educație pe 23 noiembrie 1854. Cu titlu gratuit ajungeau în școli și dispozițiile elaborate de

⁵⁹ J. Marek, „Schulnachrichten”, în *Programm des Gr.orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1866*, p. 39.

⁶⁰ S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 3/1876, ff. 12–13; dosar nr. 2/1877, ff. 6–8; dosar nr. 2/1878, ff. 2–3; dosar nr. 2/1879, f. 8–12; dosar nr. 3/1882, ff. 1–3; dosar nr. 2/1884, ff. 1–3.

⁶¹ J. Marek, „Schulnachrichten”, în *Programm des Gr. orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1866*, p. 40; idem, „Schulnachrichten”, în *Programm des griechisch-orientalischen Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1869*, p. 81; Șt. Dracziński, „Schulnachrichten”, în *Programm des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1885*, pp. 63, 68–69.

⁶² F. Grassauer, *op. cit.*, p. 16.

⁶³ J. Limberger, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1877*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1877, p. 55; idem, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1878*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1878, p. 112; idem, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1879*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1879, p. 59; idem, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa, für das Schuljahr 1880*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1880, p. 68.

⁶⁴ C. Morariu, *op. cit.*, p. 20.

⁶⁵ S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 3/1861, ff. 1–3; dosar nr. 3/1862, ff. 1–3, 5–7; dosar nr. 3/1863, ff. 1–4; dosar nr. 3/1866, ff. 1–2.

minister, în conformitate cu decretul nr. 8482 emis de aceeași instituție pe 11 august 1862⁶⁶.

Donațiile primite de bibliotecă au fost valoroase și consistente, demonstrând profunda prețuire arătată instituției de învățământ sucevene. Instituțiile de stat din imperiu și din Principate, comunitățile locale, editurile românești și străine, persoane fizice, profesori și elevi ai liceului care au contribuit la sporirea colecțiilor speciale au fost consemnate în anuarele școlii: anul 1869 – donația *post-mortem* „Ștefan Nosievici”, 19 lucrări de matematică și de fizică oferite școlii de mama și de cumnata profesorului⁶⁷; anul 1872 – donațiile dr. Blasius Knauer, profesor de științe naturale și matematică între 1860 și 1871 (12 volume de științe socio-umane, o lucrare de matematică și opt titluri în 34 de volume de științe naturale); preotul Ioan Beldean – profesor de limba română și religie ortodoxă în perioada 1863–1864 (113 titluri în limba română, în 119 volume, donate bibliotecii elevilor de profesorul Constantin Morariu-Andrievici); Josef Fleischer – absolvent al gimnaziului, promoția 1878, și profesor de latină și elină la liceul din Suceava în perioada 1883–1900⁶⁸; anul 1880 – comerciantul sucevean Markus Krämer a îmbogățit colecțiile bibliotecii cu opera *Istoria generală a lumii*, în 87 de volume, o completare a *Istoriei universale* a autorilor englezi Wilhelm Guthrie și Johann Gray, realizată de istoricii germani între 1785 și 1808⁶⁹; anul 1884 – cetățeni ai Sucevei și elevi ai gimnaziului au donat 210 titluri, printre care se regăsesc șase volume cu valoare patrimonială, trei păstrate până astăzi: *Dictionariu romanesc-latin și unguresc*, de Ioan Bobb (1822, 1823, Cluj); *Dictionnaire italien-francois-espagnol* (1671, Geneva); *Grammatica Daco-Romana*, de Alexi Ioannes (1826, Viena)⁷⁰; anul 1907 – donația profesor Ștefan de Repta, 472 de titluri, în 495 de volume, pentru biblioteca profesorilor și 54 de titluri, în 54 de volume, pentru biblioteca elevilor⁷¹.

⁶⁶ F. Grassauer, *op. cit.*, p. 245.

⁶⁷ S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 3/1870, ff. 7–8; J. Kriz, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1870*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1870, p. 117.

⁶⁸ J. Limberger, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1872*, pp. 69–71.

⁶⁹ Idem, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa, für das Schuljahr 1880*, p. 53.

⁷⁰ H. Muntean, „Schulnachrichten”, în *Programm des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1884. Veröffentlicht vom Directors-Stellvertreter Prof. Hieronymus Muntean*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1884, pp. 70–79.

⁷¹ S. Repta, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1904/5 von Stefan von Repta Gymnasial-Direktor*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, Im Selbstverlage der Anstalt, 1905, pp. 20–24; Idem, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa, veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1905–1906 von Stefan von Repta Gymnasial-Direktor*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, 1906, pp. 19–23; K. Kossowicz, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1906/7 von Konstantin Kossowicy, Leiter*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, 1907, pp. 22–32.

Colecția de carte veche, majoritatea intrată în bibliotecă prin donație, cuprinde șapte cărți românești tipărite între 1794 și 1830: în Iași (două), Cluj (una), Viena (două) și București (două) și o carte apărută la Iași în anul 1831. Cele 11 cărți vechi, străine (11 titluri, în 9 volume), imprimate în perioada 1581–1750, au apărut în oficinile din Strasbourg (două), Ursel (două), Leiden (una), Frankfurt (trei), Geneva (una), Bruxelles (una), Utrecht (una). Cărțile străine tipărite după 1750 (19 titluri, în 115 volume) provin, preponderent, din spațiul german: Frankfurt (una), Leipzig (șase), Dresden (patru), Halle (trei), Riga (doi), Mitaviae (opt), Troppau (81), Nürnberg (una), Jena (una), Augsburg (una), Viena (șase) și din Veneția (una). Din punct de vedere lingvistic, cărțile din colecție provin în procent de 58,43 din spațiul german, 34,09% din provinciile românești, 3,24% din Franța, 1,26% din Cehia, 0,66% din Italia, iar în număr restrâns (2,32%), sunt disponibile în alte limbi. Cele două volume din secolul al XVI-lea au fost imprimate la Strasbourg și Ursel în limba latină; șapte exemplare din secolul al XVII-lea au fost tipărite în limba latină în Frankfurt, Strassbourg, Geneva, Bruxelles și Utrecht; dintre cele 27 de titluri tipărite în secolul al XVIII-lea, 15 sunt în limba germană, celelalte în limba latină; dintre cele 11 cărți apărute la începutul secolului al XIX-lea, cinci continuă opera în 81 de volume, tipărită la Troppau între 1785 și 1808, iar șase sunt cărți vechi românești publicate de oficinile din Iași, Cluj, București și Viena, în limba română, cu caractere chirilice românești, sau bilingv, în limba română și în limba latină. Originea cărților vechi din bibliotecă este documentată doar în unele situații.

În anul 1872, profesorul dr. Blasius Knauer, donează școlii 21 de titluri, printre care regăsim și cărți străine tipărite după anul 1750: *Lehrbuch der Logik*, de Christian Weiss (1801, Leipzig)⁷²; *Grundriss der Moralphilosophie für Vorlesungen* (1793, Jena)⁷³ – lucrare de etică și filosofie publicată de Erhard Carl Christian Schmid (1761–1812), profesor de teologie și filosofie la Giessen și Jena, adept al filosofiei kantiene; cartea are structura unui curs academic și cuprinde o parte analitică, una sintetică și bibliografie selectivă.

Din donația primului profesor român al gimnaziului sucevean, preotul Constantin Morariu-Andrievici (1860–1869), regăsim în colecție un titlu din opera istorică a lui Voltaire, *Versuch einer allgemeinen Weltgeschichte*, tomul I–IV (1760–1762, Dresden & Leipzig, Walther) și *Geschichte des transalpinischen Daciens*, alcătuită de Franz Joseph Sulzer, tom I–III (1781–1782, Wien, Graässer).

Profesorul de istorie și geografie Wilhelm Schmidt (1869–1870), donează școlii *Allgemeine Geschichte von Polen*, opera nefinalizată a Cavalerului de Solignac, tradusă în limba germană de Karl Friedrich Pauli (1763, Halle, Franck) și continuată, în anul 1765, de istoricul Johann Friedrich Joachim, bibliotecar la Universitatea din Magdeburg (1765, Halle, Franck).

O donație valoroasă și consistentă a primit școala în anul 1884 din partea unor cetățeni ai Sucevei și elevi ai gimnaziului, care au dorit să-și păstreze

⁷² J. Limberger, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1872*, p. 69.

⁷³ *Ibidem*.

anonimatul⁷⁴. Cărțile au intrat în gestiunea bibliotecii profesionale și în cea a elevilor, fiind înregistrate în anuarul școlii. Dintre cele șase cărți vechi donate, patru au rezistat în timp: *Dictionariu românesc-latin și unghuresc*, în două volume, de Ioan Bobb (1822–1823, Cluj); *Grammatica daco-romana*, de Ioan Alexi (1826, Viena) și *Dictionnaire italien-francois-espagnol*, alcătuit de Girolamo Vittori (1671, Geneve, Tournes). În același an, Ackermann Ignatz, elev în clasa I, donează bibliotecii profesorilor lucrarea *Lucians von Samosata, Sämtliche Werke. Aus dem Griechischen übersetzt und mit Anmerkungen und Erläuterungen versehen*, von C. M. Wieland, Sechster Theil (1789, Leipzig, im Verlag der Weidmannischen Buchhandlung)⁷⁵.

În anul 1887, profesorul Josef Fleicher, suplinitor de limba latină și limba greacă, donează gimnaziului 15 titluri, în 34 de volume, printre care regăsim cărți vechi străine: *C. Cornelii Taciti – Notae politicae*, de Christophori Forstneri, în două volume (1661–1662, Francofurti)⁷⁶ și *Ezechielis Spanhemii in Callimachi hymnos observationes*, de Ezechiel Spanheim (1697, Ultajecti)⁷⁷; Caius Valerius Catullus, *Catullus Tibullus et Propertius ex recensione Jo. Antonii Vulpii cum notis selectoribus et indice locupletissimo*, tom II (1786, Venetiis, Thomam Bettinelli)⁷⁸.

La retragerea din activitate, în anul 1906, directorul liceului, eruditul profesor de filologie clasică și limbă germană Ștefan von Repta, „cunoscător temeinic a istoriei și literaturii românești”, a oferit liceului „o adevărată comoară de cărți și reviste”⁷⁹. Printre cele 456 de titluri donate bibliotecii profesorilor și 53 de titluri oferite bibliotecii elevilor, regăsim și cărți vechi străine: *Epistolarum M.T. Ciceronis Ad Atticum*, Libri XVI. (1581, Argentorati; cea mai veche carte din bibliotecă)⁸⁰; *Luciani Samosatensis, Opera omnia*, Curavit Ioan. Pet. Schmidt. Mitav., tomul IV, V, VI, VIII (1776–1800)⁸¹; *Supplementa Liviana*, de Joh. Freinshemio (1662, Argentorati & Francofurti: Simonem Paulli)⁸²; Christian David Iani, *Artis poeticae latinae*, Libri IV (1774, Halle, Orphanotropei)⁸³; Quintus Horatius Flaccus, *Opera*, Illustravit Christian Wilhelm Mitscherlich, tomul I–II (1800, Lipsiae, Crusius)⁸⁴.

⁷⁴ H. Muntean, „Schulnachrichten”, în *Programm des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1884*, pp. 70–79.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 74.

⁷⁶ Șt. Draczinski, „Schulnachrichten”, în *Programm des Gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1887*, Suczawa, Erbischofliche Buchdruckerei in Czernowitz, 1887, p. 59.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 59–60.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 59.

⁷⁹ I. Nistor, „Ștefan de Repta”, în *Calindariul poporului bucovinean pe anul 1912*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1912, p. 54.

⁸⁰ K. Kossowicz, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1906/7*, p. 23.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 24–25.

⁸² *Ibidem*, p. 27.

⁸³ C. D. Iani, *Artis poeticae latinae*, Libri IV, Halle, Orphanotropei, 1774.

⁸⁴ K. Kossowicz, *loc. cit.*

Colecția de periodice cuprinde 28 de publicații tipărite în limba română, în officinele românești și străine (până în anul 1818), precum și periodice germane publicate la Viena și Cernăuți (până în anul 1870). Publicarea anuarelor colegiului din perioada austriacă (1862–1914) a fost sistată după izbucnirea războiului. Anuarul aferent anului școlar 1875–1876 nu a fost publicat, ca urmare a Decretului Ministerului Educației din Viena nr. 10299, din 30 iunie 1876.⁸⁵ Periodicele vechi, românești și străine, au intrat în colecție prin cumpăratură și prin donații. Achizițiile s-au făcut cu sume din Fondul școlar de stat (der Landesschulfond)⁸⁶ și din veniturile Fondului bisericesc (der griechisch-orientalische Religionsfond der Bukowina)⁸⁷, fiind „destinate exclusiv pentru întreținerea Bisericii greco-orientale (ortodoxe) și a școlilor ei confesionale”⁸⁸: „Convorbiri literare” (1900, 1905–1906, 1908, 1910–1911, 1913); „Viața românească” (1908, 1910–1911); „Natura” (1908, 1910–1911, 1913); „Candela” (1910–1911, 1913)⁸⁹. Au donat periodice vechi românești (până în 1918) instituții publice, societăți culturale, case de editură și tipografii din Imperiul Austro-Ungar și din Principate: Consistoriul Arhiepiscopal din Cernăuți („Candela”, 1884–1907, „Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diöcese”, 1881–1913, „Foaia ordinăciunilor”, 1885–1913), profesor dr. Orest Tarangul de Valea Uței („Candela”, 22 volume din 1882–1905), Academia Română, București („Analele”, seriile I–II), Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina („Foaia” și „Calendarul” Societății, 1878–1885), Tipografia „W. Krafft” din Sibiu („Amicul poporului”, 1867 și 1883; „Căilindar pe anul 1883”), redacția periodicului „Bukowiner pädagogische Blätter in Czernowitz” (1899–1900), revista „Familia” din Oradea Mare, din partea redacției (1899–1900), Societatea de Științe din București („Buletinul” Societății, 1910–1913), revista „Junimea literară”, Suceava – Cernăuți, din partea redacției (din 1905), săptămânalul „Viitorul”, oferit de redacție (1905–1913),

⁸⁵ J. Limberger, „Schulnachrichten”, în *Programm des griech.-orient. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1877*, p. 39.

⁸⁶ F. Grassauer, *op. cit.*, p. 11.

⁸⁷ Sorin Toader Clipa, *Fondul Bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948–1949)*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2006, p. 29; Isidor Onciul, „Der griechisch-orientalische Religions-Fonds”, im Band: *Herzogtum Bukowina in Wort und Bild*, Wien, Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof und Staatsdruckerei, Alfred Hölder k. und k. Hof- und Univesitätsbuchhändler, 1899, p. 165.

⁸⁸ Sorin Toader Clipa, *op. cit.*, p. 11.

⁸⁹ S. Repta, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1899/1900 von Stefan von Repta, Gymnasial-Direktor*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, Im Selbstverlage der Anstalt, 1900, p. XX. Vezi și rapoartele directorilor publicate în „Jahres-Bericht/1905”, p. 22; „Jahres-Bericht/1906”, p. 20; *Jahres-Bericht des Gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1908/9 von Konstantin Kossowicz, Direktor*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, 1909, p. 60; *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1910/11*, Suczawa, Buchdruckerei Soc. „Școala Română”, 1911, p. 47; *Jahres-Bericht des gr.-or. Obergymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1911/12*, Suczawa, Buchdruckerei Soc. „Școala Română”, 1912, p. 30; *Jahres-Bericht des gr. or. Obergymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1913/14*, Suczawa, Buchdruckerei „Școala Română”, 1914, p. 31.

Societatea Geografică Română din București („Buletinul” Societății, 1906–1913), profesor dr. Animodist Dașchievici („Sămănătorul”, 1905), Alexandru Lăpedatu – secretarul Comisiunii Monumentelor Istorice din București („Buletinul”, 1912 și 1913), studentul la filologie Ilie Torouțiu („Curierul românesc” pe doi ani)⁹⁰. Academia Română donează bibliotecii liceului *Bibliografia românească veche* (BRV), alcătuită de Ioan Bianu și Nerva Hodoș (tomul I/1903⁹¹, tom II, fasc. I/1905⁹²).

Majoritatea calendarelor a intrat în colecție prin donație, în anul 1884, din partea Societății „Junimea română” din Suceava, de la elevul Ilie Pantasi, de la personalități ale Sucevei și elevi ai gimnaziului, care au dorit să-și păstreze anonimul. În donația anonimă pe anul 1884, regăsim periodicele: „Calendar pentru români” (1853, Iași, Institutul Albinei), „Kalendar pe anul... cuprinzătoriu de 365 zile cu profetiile lui Kazamia” (1857 și 1858, Iași, Buciumul Român), „Calendar pe anul bisextile 1876” (Botoșani, Imprimeria Adrian), „Calendaru anticu” (1862, 1863 și 1866; București, Tipografia „Stephan Rassidescu”), „Calendarulu pentru toți: amasantu și popularu” (1874, București, Librăriile Warta-Joannide), „Curier de ambe sexe” (1844, București, tipografia lui Eliade)⁹³.

Organizarea bibliotecii

Biblioteca gimnaziului din Suceava a fost organizată și condusă, până în anul 1918, de directorii școlii sau de profesori ocupați la clasele superioare ale gimnaziului: profesorul de limbi clasice și primul director al liceului, dr. Josef Marek⁹⁴ (1860–1866); profesorul de istorie și geografie Dimitrie C. Isopescul⁹⁵ (1866–1869);

⁹⁰ J. Marek, „Schulnachrichten”, în *Programm des griechisch-oriental. Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1868*, Czernowitz, Buchdruckerei des Rudolf Eckhardt, 1868, p. 80. Vezi și rapoartele directorilor publicate în *Programm/1878*, p. 98; *Programm/1979*, p. 40; *Programm/1881*, p. 80; *Programm des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1882. Veröffentlicht von dem Direktor des Gymnasiums Johann Limberger*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1882, p. 77; *Programm des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1883*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1883, p. 68; *Programm/1884, passim*; *Jahres-Bericht/1885*, p. 63; *Jahres-Bericht/1887*, p. 59; *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1898/99 von Stefan von Repta, Gymnasial-Direktor*, Suczawa, Buchdruckerei Hermann Beiner, 1899, p. XVIII–XIX; *Jahres-Bericht/1900*, p. XVIII–XX; *Jahres-Bericht/1905, passim*; *Jahres-Bericht/1906*, pp. 19–20; *Jahres-Bericht/1907, passim*; *Jahres-Bericht/1909*, pp. 59–60; *Jahres-Bericht/1910*, pp. 35–36; *Jahres-Bericht/ 1911*, pp. 46–47; *Jahres-Bericht/1912*, pp. 29–30; *Jahres-Bericht/1914*, pp. 30–31.

⁹¹ S. Repta, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1904/5*, p. 20.

⁹² Idem, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1905/6*, p. 19.

⁹³ H. Muntean, „Schulnachrichten”, în *Programm des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1884*, pp. 70–73, 76.

⁹⁴ Vezi nota 7.

⁹⁵ Profesor de istorie și geografie la gimnaziul sucevean între 1864 și 1869, autor de manuale școlare, pedagog și om politic.

profesorul de limbi clasice Johann Kriz⁹⁶ (1872–1876); profesorul de istorie și geografie Samuil Isopescu⁹⁷ (1876–1883); profesorul de istorie și geografie dr. Animpodist Dașchievici⁹⁸ (1883–1886); profesorul de istorie și geografie Ion Nistor⁹⁹ (1904–1907); profesorul de limba germană și limba și literatura română dr. Victor Morariu¹⁰⁰ (1907–1918).

Biblioteca elevilor a fost gestionată, până în anul 1886, de custozii bibliotecii profesorilor: directorul dr. Josef Marek, Dimitrie C. Isopescul, Johann Kriz și Samuil Isopescul. Dezvoltarea colecțiilor a impus împărțirea responsabilității bibliotecii liceului. Astfel, conform planului de organizare a învățământului din anul 1849, gestiunea bibliotecii elevilor a fost acceptată de cadre didactice ocupate la ciclul superior al liceului: profesorul de istorie și geografie Constantin Mandicevschi (1886–1893); profesorii de filosofie dr. Emil Sigall (1893–1894) și dr. Moses Sigall (1894–1896); profesorul de limba latină, de limba germană și de istorie Victor Nussbaum (1896–1903);

⁹⁶ Profesorul de limbi clasice Johann Kriz, dirigintele promoției 1872, a preluat inventarul bibliotecii de la Dimitrie C. Isopescul, pe 2 august 1872. Născut în Moravia, în anul 1829, cu studii universitare la Praga, profesorul Kriz a fost transferat la Suceava de la liceul din Preßburg. După plecarea directorului Josef Marek ca inspector școlar general (1869), a asigurat interimatul la conducerea gimnaziului sucevean. Cf. S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 12/1897, f. 18; dosar nr. 12/1897, f. 1–122; E. Popovici, *op. cit.*, pp. 31, 43; Ligia Maria Fodor, *op. cit.*, p. 112.

⁹⁷ Profesor de istorie și geografie, Samuil Isopescu a preluat gestiunea bibliotecii gimnaziale pe 16 septembrie 1876, de la profesorul Kriz. A fost primul autor de manuale didactice în limba română cu caractere latine, contribuind la salvarea claselor paralele românești de la dispariție. Cf. S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 12/1897, f. 90.

⁹⁸ Licențiat al Facultății de Filosofie din cadrul Universității din Cernăuți (1879), după finalizarea studiilor liceale la gimnaziul din Suceava (1870), Animpodist Dașchievici a devenit doctor în filosofie la Universitatea din Viena (1881). A fost profesor de istorie și geografie la Gimnaziul Superior greco-oriental din Suceava (1880–1910), secretar al Societății culturale „Școala Română” din Suceava, membru fondator al Societății arheologice „Muzeul” din Bucovina, cu contribuții la cercetarea istoriei Sucevei, autor de manuale școlare și animator al vieții cultural-științifice din Bucovina. Cf. S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 12/1897, f. 10; I. Cernat, E. Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama: studii și schițe monografice*, ediția a 2-a, revăzută și adăugită, Iași, Editura PIM, 2009, pp. 531–532.

⁹⁹ În toamna anului 1904, istoricul Ion Nistor intra în corpul didactic al Gimnaziului Superior din Suceava. A predat istoria și geografia la clasele I și IV de limba germană și la clasa a 8-a paralelă românească. A fost dirigintele promoției 1906 a liceului sucevean, care a introdus clasele paralele românești la cursul superior al liceului, salvându-le astfel de la dispariție. Cf. S. Repta, „Schulnachrichten”, în *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa, veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1905–1906, passim*.

¹⁰⁰ Sfârșitul etapei clasice din existența bibliotecii gimnaziului sucevean și mare parte din perioada interbelică, până la marea criză economică din anii '30, a fost gestionată de profesorul dr. Victor Morariu. Născut pe 12 februarie 1881 în Toporăuți, județul Cernăuți, cu studii secundare începute la Cernăuți și finalizate cu distincție la Suceava, în anul 1899, absolvent al Facultății de Litere din cadrul Universității din Cernăuți, Victor Morariu a intrat în învățământul secundar la liceul din Suceava ca profesor de limba germană și limba și literatura română (1905–1931). A fost director al gimnaziului între 1917 și 1918 și custode al bibliotecii profesorilor pentru 21 de ani, în 1907–1929. Cf. V. Burduhos, „Raportul directorului”, în „Anuarul Liceului «Ștefan cel Mare» din Suceava, publicat la finele anului școlar 1930/31 de Vasile Burduhos, directorul liceului”, Suceava, Tipografia Hermann Beiner, 1931, pp. 46–47.

profesorul de limbi clasice dr. Eusebie Popovici (1903–1904) – absolvent al liceului, promoția 1882, autor de manuale școlare pentru clasele paralele românești; viitorul istoric dr. Ion Nistor (1904–1905); profesorul de limba latină și limba greacă și director al liceului în anul 1918, George Palamarciuc (1909–1912).

Activitatea bibliotecarilor și custozilor a fost una de voluntariat până în anul 1896, când Consistoriul a aprobat remunerarea bibliotecarului școlii din resursele Fondului bisericesc al Bucovinei¹⁰¹.

Regulamentul de organizare și funcționare al bibliotecii era stabilit de bibliotecar împreună cu directorul liceului, conform legilor disciplinare pentru școlile medii din provincie, hotărâte în ședința Consiliului școlar al Bucovinei din 6 mai 1806, aprobate de Ministerul de Culte și Instrucțiune la sfârșitul secolului al XIX-lea, prin Decretul nr. 1393, din 14 iunie 1896¹⁰². Studenții aveau acces la biblioteca elevilor pentru „studiu privat și pentru lectura de petrecere”¹⁰³.

Lectura privată a elevilor trebuia îndrumată de profesorul de specialitate. Consultarea cărților din biblioteca profesorilor era permisă elevilor „demni de încredere”, în mod excepțional, numai cu aprobarea directorului¹⁰⁴. Împărțirea cărților la elevi a intrat în atribuția bibliotecarului sau a profesorilor diriginți, care monitorizau atent lectura elevilor din primele clase gimnaziale, deoarece aceștia „nu erau încă apti pentru o lectură independentă și folositoare”¹⁰⁵. Elevii trebuiau să suporte integral contravaloarea refacerii stucturii cărților împrumutate pe care le-au deteriorat; utilizatorul bibliotecii care a pierdut cartea împrumutată trebuia să o înlocuiască cu aceeași carte (același titlu, același autor) și să suporte contravaloarea achiziției¹⁰⁶.

Din anul 1882, au fost interzise în școli cărțile care puteau degrada respectul pentru religie, atașamentul față de dinastie, sentimentul patriotic și respectul față de instituțiile statului, conform Ordonanței Ministerului Culturii și Educației nr. 315, din 12 iulie 1875, completată cu decizia nr. 13 456, din 3 ianuarie 1882. Lecturile private ale elevilor, stabilite în conferințele corpului didactic, trebuiau îndrumate și evaluate periodic de profesori și prin lucrări scrise¹⁰⁷.

Registrele de inventar și cataloagele bibliotecii erau documente obligatorii¹⁰⁸ și trebuiau ținute regulamentar, pentru a fi verificate de inspectorul școlar¹⁰⁹.

¹⁰¹ F. Moraru, C. Dominte, *op. cit.*, pp. 22–23.

¹⁰² S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 1/1922, f. 316, original. Legile au fost tipărite în limba română în anul 1918, la Cernăuți, în Tipografia Universității „R. Eckhardt” (J. Brüll).

¹⁰³ *Ibidem*, f. 312v, original.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ F. Grassauer, *op. cit.*, p. 18.

¹⁰⁶ S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 1/1922, f. 312v, original.

¹⁰⁷ Ministerium für Cultus und Unterricht, „Erlass des Ministers für Cultus und Unterricht vom 3. Jänner 1883, Z. 13456 ex 1882”, în *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht. Jahrgang 1883*, Wien, Verlag des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht, 1883, p. 6.

¹⁰⁸ S.J.S.A.N., L.S.C.M., dosar nr. 4/1861, ff. 1–83.

¹⁰⁹ Ministerium für Cultus und Unterricht, p. 6.

Inventarele erau întocmite anual și menționau stocurile și noile achiziții. Înregistrarea cărților putea fi generală, însă registrul inventar trebuia să cuprindă toate operele, ordonate după scop și înregistrate cronologic, după data intrării în bibliotecă. Datele înregistrate pentru fiecare carte trebuiau să fie exacte și să conțină numărul de exemplare, valoarea în florini și creșteri austrieci, starea cărții – „bună, mediocră sau proastă”, note privind achiziția cărților (cumpărătură, donație etc.), numărul de volume „aruncate la deșeurii” (casate) în timpul anului școlar, conform regulamentului, situația la sfârșitul anului școlar – „bună, mediocră sau proastă”¹¹⁰. Bibliotecarul avea libertatea de a alege forma inventarului, tipul și numărul cataloagelor. Aranjarea cărților la raft nu a fost reglementată¹¹¹.

Structura registrului inventar aleasă în anul 1866 de către profesorul Dimitrie C. Isopescul, custodele bibliotecii, era sumară, înregistrându-se doar autorul, titlul operei și numărul de volume¹¹². Dimitrie C. Isopescul a catalogat colecțiile bibliotecii în opt clase: Filologie latină, Literatură și filosofie, Literatură recentă și filosofie, Filologie greacă, Filologie recentă, Istorie și geografie, Matematică, Științe naturale. Remarcăm absența clasei Limba și literatura română. Publicațiile românești au fost catalogate astfel: *Stenografia română*, de Demetriu Racuciu (Sibiu, 1864) – la clasa Literatură recentă și filosofie; opera lui Timotei Cipariu – la clasa Filologie recentă (*Crestomație sau Analecte literare*, Blaj, 1858; *Elemente de limba română*, Blaj, 1854; *Compendiu de gramatica limbei române*, Blaj, 1862; *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860) și *Hronicul romano-moldo-vlahilor*, de Dimitrie Cantemir (Iași, 1835) – la clasa Istorie și geografie¹¹³.

Dezvoltarea continuă a colecțiilor bibliotecii și diversificarea clasei Limbă și literatură a impus o nouă clasificare a fondului de carte. Au fost introduse noi clase, printre care și Limba și literatura română. Cele 20 de clase decelate de profesorul Johann Kriz sunt: A. Woerterbücher und Encyklopaedien, B. Lateinische Philologie, C. Griechische Philologie, D. Geschichte, E. Geographie, F. Deutsche Sprache und Literatur, G. Romaenische Sprache und Literatur, H. Slavische Sprache und Literatur, I. Italienische Sprache und Literatur, K. Franzoesische Sprache und Literatur, L. Philosophie – Paedagogik und Didaktik, M. Mathematik und Physik, N. Naturwissenschaften, P. Bilder, R. Zur Methodik gehörige Schriften, S. Allgem. Sprachl., T. Theologie, U. Jurisprudenz, V. Verschiedene andere Werke und Schriften, Y. Englische Sprache¹¹⁴. Indicele de clasificare era exprimat prin litere¹¹⁵. La intrarea în inventarul bibliotecii, cartea primea două numere de ordine: un număr în inventarul general și unul în cadrul clasei. Cota cărții era formată din numărul de inventar și semnătura locală (sau codul de identificare), alcătuită din litera clasei urmată de numărul curent primit la intrarea în cadrul clasei¹¹⁶.

¹¹⁰ S.J.S.A.N., L.S.C.M, dosar nr. 3/1870, f. 4.

¹¹¹ F. Grassauer, *op. cit.*, pp. 18–20.

¹¹² S.J.S.A.N., L.S.C.M, dosar nr. 4/1861, ff. 1–83.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ *Ibidem*, dosar nr. 12/1897, ff. 1–122.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ F. Grassauer, *op. cit.*, p. 22.

Concluzii

Înceind perioada austriacă a existenței bibliotecii Colegiului Național „Ștefan cel Mare” Suceava, putem concluziona că această instituție de cultură, întemeiată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a contribuit semnificativ la menținerea unității naționale în Bucovina aflată sub ocupație austro-ungară, prin promovarea și conservarea limbii române și a identității culturale românești.

Constituită în anul 1860, cu 48 de titluri de cărți în limba germană și cu cinci titluri de cărți românești pentru studiul disciplinelor Limba română și Religie ortodoxă, cu o creștere medie anuală de 135,69 de volume, biblioteca gimnaziului sucevean a devenit deținătoarea unei colecții care, pe lângă operele scriitorilor antici, memorii, cronici și biografii, albume cu fotografii din domeniul artelor plastice, operele scriitorilor clasici moderni, teauriza și cărți valoroase prin vechimea, raritatea, tehnica executării. Înainte de Primul Război Mondial, Biblioteca Gimnaziului din Suceava deținea aproximativ 11 000 de titluri în două-trei exemplare (cca 7 000 de titluri în biblioteca profesorală și cca 4 000 de titluri în biblioteca elevilor).

Colecțiile speciale teaurizate, adunate cu sârguință de profesorii liceului, de elevi și absolvenți, însemnările manuscrise, casele de editură și tipografiile reprezentate, oferă date valoroase privind circulația cărților în Europa și între provinciile românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, precum și importante informații pentru istoria culturii și a învățământului românesc.

ANEXĂ

Descrierea cărților vechi

Specimen de catalog

Carte veche românească (1794–1830)

1794

I. GRACIÁN Y MORALES, Baltasar, *Critil și Andronius*, traducere de Gherasim Clipa, Iași, Tipografia Mitropoliei, 1794.

1. <KRITIL | ȘI ANDRONIUS. | Acuma întâi tipărită, în zilele pre lumnatului, și | pre înălțatului Domnului nostru, MIHAIU KONSTANDIN ȘUȚUL VOEVOD. | Ku mila lui Dumnezeu, Domn țării Moldaviei | Ku blagoslovenia, și toată keltuiala, Preosfinții sale | kiriu kir, IACOB ARHIEPISCOP, și | mitropolit Moldaviei. | Pre cât sau putut tălmăci noao kapete până acum, | de pre limba grecească, pre limba noastră moldovenească. | Sau dat în tipariu, în Tipografia preosfinții sale, cea | din

nou făcută, în Sfânta Mitropolie, în Iași. | Anulu dela Hr., 1794. | Sau tipărit de popa Mihalake Tipograf. | Și de Gherasim Erodiacon Tipograf.>

4086; 8 R(016)/C 86 (6634; Sign. A. 296b, G. 841).
[2] f., 108 p., 2° (215 × 300) 35 R

Cuprinde: Întâia parte: Pentru tinereate. Sau cea dinu tâiu vârstă a omului. – f. 1–108. Capu întâi. Critilu fiindu aruncatu întrunu ostrovu, află pe Andrinus, cari îi povestește a sa minunată întâmplare (1–8). – Capu aldoilea. Marea privește a omului (9–17). – Capu altreilea. De frumusețea firii (18–28). – Capu alu patrule. Nălucirile vieții (29–42). – Capu alu cincile. La ce dinu tâiu intrare înlume (42–52). – Capu alu șasele. Caracterulu veacului (52–66). – Capu alu șaptele. Fântâna Amăgiriloru (66–86). – Capu alu optule. Istorie pentru Artemi (86–93). – Capu alu noule. Anatomia morală a omului (94–108).

Descriere: carte incompletă (lipsesc primele două foi liminare). Identificată după exemplarul aflat în colecțiile speciale de la B.C.U. Cluj-Napoca, disponibil online; tipar negru, 35 de rânduri pe pagină, prima literă din text este ornată; legătură nouă, coperte din carton multistratificat învelit în hârtie marmorată în tonuri de negru cu verde; cotor și colțuri îmbrăcate în pânză neagră; hârtie cu filigran; tranșe marmorate; corpul cărții prezintă consolidări empirice; pe prima pagină, frontispiciu în trei rânduri paralele, un rând de cruciulițe încadrat de două șiruri cu flori; pe fiecare pagină de text, vignetă fitomorfa (trei grupe cu câte trei flori); limba: română, text cu caractere chirilice românești; proveniență: necunoscută; însemne de proprietate: ștampilă dreptunghiulară „Liceul Ștefan cel Mare» Suceava, biblioteca profesorilor” (forțat 1, p. 1); însemnări manuscrise: Critil și Andronius^[C-0] este a me, a lui Ioan Țurcan cleric^[C-1] din Seret. Și este dăruită de^[C-2] Moșul mieu, Macarie Arhimandrit^[C-3] și egumen Sfintei Mănăstiri pângărați^[C-4] spre pomenire vecinică^[C-5] iară furânduo cineva^[C-6] să fie afurisit de Soborul de la^[C-7] Nicheia și să margă întrun loc cu Iuda^[C-8] mai mult nu zic, spre aceasta iscălesc^[C-9]. Se dă la Seret la 30 ghenar 807 Ioan Țurcan cleric^[C-10]. Această carte^[C-11] ea se numește Critil și^[C-12] Andronius^[C-13] este apoi iscălitului^[C-14] dăruită de fiica a răpăusatului^[C-15] Ioan Țurcan paroh din Vatra^[C-16] Dorna spre a lui vecinică pomenire^[C-17]. Iară cine a îndrăzni a o fura să^[C-18] fie supt canonisirea Sfinților^[C-19] 318 părinți dela Soborul din Nicheia^[C-20] și ne iertat de Dumnezeu^[C-21]. Ciocănești la 14/29 iulie 1846^[C-22] Gheorghie Zugrav, Preot.^[C-23] (f. 1r–17r). Bibliografie: BRV II (574): 359–361; BRV IV: 574.

1820

II. Florian, Jean-Pierre Clairs de, *Istoria lui Numa Pompilie*, traducere de Alexandru Beldiman, tomul I, Iași, 1820.

2. <ISTORIA | LUI | NUMA POMPILIE | AL DOILEA KRAIU | AL ROMII. | Tălmăcită din Limba Franțuzească, de | DUMNEALUI POSTELNICUL |

ALEXANDRU BELDIMAN. | Și dată și în Tipariu ku a Dumisale | kieltuială, Spre podoaba Limbii Românești, | și îndeletnicirea Patrioților. | În zilele Prea Luminatului și Prea Învăța-|tului nostru DOMN, al Moldaviei. | MIHAIL GRIGORIU ȘUȚUL VOEVOD. | Întru al doilea an al Domniei Înălțimii sale. | La Anul 1820.>

8206; 9(371)/P 77 (2707, Sign. D. 179)
3–192 p., 4⁰ (195 × 150), 27 R

Pe prima pagină din text este scris: „lui Numa Pompilie | Numa Pompilie | Cap: 1. | Nu departe de împărția Kiurie, în țara sabineni-|lor, în mijlocul unii păduri foarte vechi, iaste | înălțată o capiște întru slava Dumnezeoaei Seres. | Ulmi și plopi de o vechime nepove-|stită, umbresc capeștea | aceasta. Pârăul Kiures, | după ce cu curgerea apii sale spală zidiurile zidi-|rii aceștia, să sloboade ca un șarpe înmulte încujbături, și măрге de adapă multe grădini a-|unor case împăstiate încoace și încolo, care | să văd a fi zidite înpreajma capeștii aceștia. | În tru aciaste locuri sfinte, și lăcașuri depăr-|tate, fieștecare preot a Dumnezeoaei, împreună | cu femeia, și cu toți copiii săi, petrec zilele | întru rugăciune, întru lucrarea pământului, și | întru desfătarea cea mai mare. Apărați, și o-|crotiți de cătră Dumnezeoal aceasta. Hrăniți | de rodirile pământului pe care ei lucrează, iubiți | de soțiile lor, care îi aduc spre fericire. Bine | cuvântați [...]”.

Descriere: Carte incompletă (lipsă coperte originale, foile liminare, pagina de titlu, Înainte cuvântare, Pricina înscurt), hârtie albă, dintr-un singur sort, fără filigran; Tomul I, cu titlul *Numa Pompilii al Doilea Craiu al Romii*, a fost identificat după exemplarul tipărit în anul 1820, aflat în colecțiile speciale din B.C.U. Cluj-Napoca (597744). Tomul întâi are paginile nr. 3–192 (lipsă foaia de titlu); corpul cărții a fost consolidat empiric în zona cotorului (p. 3–18), cu hârtie din pastă celulozică care prezintă atac stopat de insecte xilofage; legătură nouă; coperte din carton multistratificat cu învelitoare din hârtie marmorată în tonuri de negru cu crem, cotor din carton maro. La sfârșitul primului capitol, vinieta fitomorfa (50 × 25, p. 35); la sfârșitul capitolului al doilea, vinieta cu peisaj (40 × 22, p. 64); la sfârșitul capitolelor al treilea și al șaselea, viniete fitomorfe (53 × 23, p. 94; 51 × 23, p. 192); greșeli de paginație: la cap. 4, filele 113–120 au fost numerotate 133–140; limba: română, text cu caractere chirilice românești; proveniență: necunoscută; însemne de proprietate: șampilă rotundă „k. k. Gr.-or. Ober-Gymnasium in Suczawa” (p. 3, 19, 25, 47, 79); șampilă ovală „Soțietatea Literariae a Junimii Rumâne Suceava” (p. 47); șampilă dreptunghiulară „Liceul «Ștefan cel Mare» Suceava. Biblioteca profesorilor” (p. 3); Bibliografie: BRV III (1071), 328–330.

1822

III. BOBB, Ioan, *Dictionariu rumanesc, lateinesc si unguresc*, tomul I [A-L], Cluj, Tipografia Colegiului Reformaților (St. Török), 1822.

3. DICTIONARIU | RUMANESC, LATEINESC, | SI UNGURESC, | DEIN ORENDUIALA EXCELLENTII SALE | PREOSFINTITULUI | IOAN BOBB | EPISCOP FAGARASULUI ASEDIAT | SI CU VENITU CASSI CLERULUI TYPARIT | IN DOAO TOMURI. | TOM. I. | A-L. | IN CLUS | cu typariul Typografii Collegiumului Reformatilor | prin STEPHAN TÖRÖK 1822.

1597; 413=R=71=M/B60 (1527, Sign. A. 40a)
[2], 656 p., 8⁰ (230 × 155), 36 R

Cuprinde: Cuvent innainte. Vladeica Ioan Bob m. pr. – f. [2r]; Dictionarum | valachico-latinum | et hungaricum. [A-L]. – p. 1–656

Descriere: carte completă, hârtie albă dintr-un singur sort; tipar negru, text pe două coloane; 36 de rânduri pe pagină; ornamente tipografice liniare pe foaia de titlu și frontispicii stelate pe a doua filă liminară și pe prima pagină de text; prima literă din text „A”, ornată; vinieta sugerând o sulită pe f. [2v] (Chindriș 2016); legătură de epocă; coperte din carton multistratificat, cu învelitoare din hârtie marmorată în tonuri de maro; cotor și colțuri învelite în piele maro; pe cotor, ornamente în aur coloidal, cu numele autorului, titlul și numărul volumului; greșeli de paginatie: p. 68 numerotată 86, p. 78 numerotată 7 (Andriescu 2013a); limbă: română, latină; proveniență: donată de personalități ale Sucevei și de mai mulți elevi ai gimnaziului care au dorit să-și păstreze anonimatul (Anuar 1884, p.70); însemne de proprietate: ștampilă ovală „Sotietatea Literariae a Junimii Rumîne Suceava” (p. titlu, pp. 243, 656); ștampilă rotundă „K.k. Gr.-or. Ober-Gymnasium in Suczawa” (p. titlu, p. 1); ștampilă dreptunghiulară „Liceul «Ștefan cel Mare» Suceava. Biblioteca profesorilor” (forzaț 1r mobil, p. titlu, f. 2); însemnări manuscrise: „colega | Dela Samuila Ianovică. | 25/2 865. Ilie Pantasi | III” (coperta 1, verso, tuș negru); Bibliografie: BRV III (1150), 391–393.

1826

IV. ALEXI, Joannis, *Grammatica daco-romana sive valachica*, Viena, Geistinger, 1826.

4-5. GRAMMATICA | DACO-ROMANA | SIVE | VALACHICA | LATINITATE DONATA, AUCTA, AC IN HUNC | ORDINEM REDACTA | OPERA ET STUDIO | JOANNIS ALEXI | CLERICI ALMAE DIOECESIOS G. R. C. MAGNO-VARADINENSIS | IN CAESAREO REGIO CONVICTU VIENNENSI ALUMNI | THEOLOGI ABSOLUTI. | VIENNAE | APUD BIBLIOPOLAM JOSEPHUM GEISTINGER. | 1826.

Cuprinde: Praefatio ad Candidum Lectorem (III–VIII); Conspectus Grammaticae Daco-Romanae sive Valachicae (IX–XX); Pars Prima. De Orthoepia, et Orthographia

(3–23); Pars Secunda. Etymologia (24–175); Tabella quatuor Conjugationum Regularium, prout etiam Temporum in escu. Tempora Simplicia. Zur Seite 96 (inserată între p. 96–97); Pars Tertia. De Syntaxi (176–218); Appendix. De Prosodia (218–221); Vocabularium Romanescu si Latinescu (222–269); Dialogi (270–313); Glume și Istorii iscusite (313–318); Fabulele lui Esopu quele mai alese (319–336); Errata (337–338); Index nominum D. D. Praenumerantium (339–347).

Ex. 1

1828; 4R-5/A 38 (3880, Sign. G. 111)

XX, 347 p., [1] (207 × 140), 28-41 R (170 × 98)

Descriere: carte completă; hârtie albă, dintr-un singur sort; conține o anexă nenumărată, intercalată între paginile 96 și 97, cu titlul: „Tabella quatuor Conjugationum Regularium, prout etiam Temporum in escu. Tempora Simplicia” însemnată „Zur seite 96”, nemenționată în BRV (Andriescu 2013a); tipar negru, 29 de rânduri pe pagină (Chindriș, 2016, menționează număr variabil de rânduri pe pagină, până la maxim 41); legătură nouă; coperte din carton multistratificat învelit în hârtie marmorată în tonuri de maro; cotor din pânză crem neornamentată, fără inscripții; greșeli de paginatie (nemenționate în BRV): p.141 numerotată 241, p. 307 numerotată 367 (Andriescu 2013a); stare bună de conservare; limbă: latină, română, text cu caractere latine; proveniență: donată de personalități ale Sucevei și de mai mulți elevi ai gimnaziului care au dorit să-și păstreze anonimatul (Anuar 1884, p. 71); donată de elevul Ilie Pantasi din clasa a V-a, conform semnăturii de pe pagina de titlu; însemnări manuscrise: „Ilie Pantasi <cl.> V.” (p. titlu; tuș negru); însemne de proprietate: ștampilă rotundă „k.k. Gr.-or. Ober-Gymnasium in Suczawa” (forțat 1v, p. titlu); ștampilă ovală „Soșietatea Literariae a Junimii Rumîne Suceava” (titlu, p. 347v); ștampilă dreptunghiulară „Liceul «Ștefan cel Mare» Suceava. Biblioteca profesorilor” (p. titlu).

Ex. 2

1829; 4 R-5/A 38 (Sign. G. 1592)

XX, 347 p., [1] (207 × 140), 28–41 R (170 × 98)

Descriere: carte completă; hârtie albă, dintr-un singur sort; conține o anexă nenumărată, intercalată între paginile 96 și 97, cu titlul: „Tabella quatuor Conjugationum Regularium, prout etiam Temporum in escu. Tempora Simplicia”, nemenționată în BRV (Andriescu 2013a); tipar negru, 29 de rânduri pe pagină (Chindriș 2016 menționează număr variabil de rânduri pe pagină, până la maxim 41); legătură nouă; coperte din carton multistratificat învelit în hârtie marmorată în tonuri de maro; pe cotorul din pânză crem ornamentată este inscripționat titlul cărții „Alexi. Grammatica Valachika”, încadrat de ornamente fitomorfe stilizate; greșeli de paginatie: cartea are greșeli de paginatie (nemenționate în BRV): p. 141

numerotată 241, p. 307 numerotată 367 (Andriescu 2013a); restaurări empirice cu hârtie celulozică, la partea superioară, în tot corpul cărții; hârtie îmbrunită și puternic fragilizată, cu potențial risc de pierdere; limbă: latină, română, text cu caractere latine; proveniență: necunoscută; însemne de proprietate: ștampilă rotundă „Liceul ortodox «Mitropolitul Silvestru» Cernăuți” (titlu, III); ștampilă rotundă „Gr. Or. Ober-Realschule in Czernowitz” (titlu, p. 101); ștampilă dreptunghiulară „Biblioteca profesorilor” (titlu), ștampilă dreptunghiulară „Lehrer-Bibliothek gr.-or. Oberrealschule in Czernowitz. Inv. 588/ 1355/ 1445, Sign. VI.d.5” (coperta 1v, etichetă albă); însemnări manuscrise: forțaț 1r, tuș negru, mss în limba germană; Bibliografie: BRV III (1266), 482–484.

V. STAGHIRITUL, Atanasie, *Prescurtarea istorii universale*, vol. 1, București, Privilegiata Tipografie, 1826.

6. PRESCURTAREA | ISTORII UNIVERSALE. | Tălmăcită după cea elinească în limba noastră | românească, și închinată la iubitorul de neam, | marele Dvornic și Vistier al Prințatului | Valahiei | DOMN MIHAIL DIMITRIE GHICA. | Cu a căruia osârdie și cheltuială s-au tipărit | spre trebuința Școalelor noastre și obștescul | folos al neamului românesc | de | Cuviosul Igumen al Mănăstirii | Sfântului Ioann din București | KIR GRIGORIE. | TOMU I. | Și dată în tipar la Privilegiata Tipografie din | BUCUREȘTI. | Supt Eforia Dumnealor Boerilor Răducanul Clinceanul Biv Vel | Stolnic, și Dimitrache Topliceanul Biv vel Serdar. | 1826.

7292; 9(498)09/G 84

12 p., 340 p., [1] f. (210 × 160), 23 R

Cuprinde: Închinarea și prefața (3–12; numerotare chirilică); intrarea în istoria universală (1–5); dela Zidirea Lumii pînă la despărțirea oamenilor (5–11); Începutul neamurilor (11–19); Întîia parte. Istoria Sfântă (19–122); Partea a doa. Istoria Lumească a celor mai vechi Neamuri (123–340); Îndreptarea greșalelor, ce sau greșit cu vederea într această carte [340v]

Descriere: carte completă; hârtie albă, dintr-un singur sort; tipar negru; 25 de rânduri pe pagină; legătură de epocă; coperte din carton multistratificat, învelit în hârtie marmorată în tonuri de maro și roșu; cotor pe patru nervuri fals profilate, învelit în piele de culoare maro, iar colțurile, în pânză neagră; pe cotor, titlul cărții și numărul volumului; tranșe marmorate; vignetă triunghiulară, cu vas de flori (90 × 85; p. 122, la sfârșitul primei părți); **limbă:** română, text cu caractere chirilice românești; proveniență: necunoscută; **însemnări manuscrise:** pe pagina de tilu, cu cerneală albastră „Prescurtarea ist. universale”; însemne de proprietate: ștampilă rotundă „Liceul «Aron Pumnul» Cernăuți. Biblioteca profesorilor” (coperta 1v, forțaț 1r, p. titlu, pp. 35, 101, 145, 201, 301, forțaț 2r); ștampilă

rotundă „Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina” (titlu, p. 101); etichetă albă dreptunghiulară „Biblioteca Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina, nr. 579, Sign. V.E.g.” (coperta 1v); ștampilă dreptunghiulară „Biblioteca profesorilor. Sign. D 1025” (forzaț 1v mobil); Bibliografie: BRV III (1278), 495–499.

1828

VI. THEODORIT, Episcop al Cirului, *Cuvinte zece...*, traducere de Mitropolitul Grigorie, București, Tipografia Mitropoliei, 1828.

7. <ALE PREAFERICITULUI | THEODORIT | Episcopul Cirului | Cuvinte zece pentru Dumnezeiasca Pronie. | Care | acum întâi sau tipărit după | venirea armiei preaputernicului și | a toată pravoslaviia apărătoarei | împărății a toată Rosia. | Cu blagoslovenia celui de acum | Mitropolit al Ungrovlahiei | KIRIU GRIGORIE. | De carele s-au și tălmăcit. | În București | În Tipografia Sfintei Mitropolii | La anul 1828. | De Matthei Băbeanul Tipograful.> [chirilică]

608; 28/T 59 (5123, Sign. T. 35)
[2], 268 p., 8⁰ (205 × 125), 26 R

Cuprinde: Cătră cititori [2r]; Scară a cuvintelor celor pentru Dumnezeiasca Pronie [2v]; Ale prea fericitului și prea înțeleptului Theodorit episcopul Cirului. Cuvinte pentru pronie (adecă pentru purtarea de grijă a lui Dumnezeu) (1–268); Povestire dela Ceriu, și dela Soare, și dela Lună, și dela celelalte Stele. Cuvânt 1 (1–24); Povestire dela aer, și dela pământ, și dela mare, și dela râuri, și dela izvoare. Cuvânt 2 (24–40); Povestire dela alcătuirea trupului omenească Cuvânt 3 (40–63); Povestire dela minunile cele omenești și dela meșteșugurile cele aflate, Cuvânt 4 (64–84); Povestire dela supunerea dobitoacelor celor necuvântătoare, Cuvânt 5 (85–109); Cum că slugi afli și stăpâni, de folos iaste vieții omenești, Cuvânt 6 (110–134); Cum că și bogăția și sărăcia sânt de folos înviața aceasta, Cuvânt 7 (134–162); Cum că pre cei ce au bună socoteală, nici a sluji ei la răi stăpâni nui vatămă, Cuvânt 8 (163–199); Cum că nu iaste fără de roadă osteneala dreptății, măcar de și înviața aceasta nu să arată: Și pentru înviere, din socoteale firești, Cuvânt 9 (199–228); Cum că dintru început D<u>mnezeu nu numai de Iudei, ci și de toți oamenii au purtat grijă: Și pentru înomenirea Mântuitorului, Cuvânt 10 (228–268).

Descriere: Carte incompletă (lipsă pagină titlu); identificată după BRV; tipar negru; 26 de rânduri pe pagină, paginație chirilică; prefață cu frontispiciu floral și inițială ornată; pe verso, „Scara cuvintelor celor pentru Dumnezeiasca Pronie”; pe fila următoare, un frontispiciu (90x40) cu frunze stilizate, cruce și biserici, flancate de două flori în medalioane rotunde; inițială „L”, ornată cu reprezentarea

Prorocului Daniil, cu biserică, peisaj și cu „Ochiul cel atoaate văzător”; inițiale ornate fitomorf pentru fiecare capitol; colontitluri încadrate de viniete florale, pe fiecare pagină; legătură de epocă; coperte din carton multistratificat, cu învelitoare din hârtie marmorată în tonuri de maro și verde; cotor și colțuri învelite în piele maro; pe cotor, etichetă din hârtie albă cu numele autorului, titlul și semnătura, „Teodorit, zece cuvinte. T 35” (tuș negru); limbă: română, text cu caractere chirilice românești; Proveniență: necunoscută; însemne de proprietate: ștampilă rotundă „K.k. Gr.-or. Ober-Gymnasium in Suczawa” (p. 1, 34); ștampilă dreptunghiulară „Liceul «Ștefan cel Mare» Suceava. Biblioteca profesorilor” (p. 1r); ștampilă ovală „Soțietatea Literariae a Junimii Rumâne Suceava” (p. 134, 268); însemnări manuscrise: „Ale preafericitului și prea înțeleptului Theodorit episcopul Kyrului, cuvinte pentru pronie” (coperta 1v, cerneală albastră, scris între 1959–1960); „Euftimii^[p.262] Constantin^[p.263]” (chirilică); bibliografie: BRV III (1380), 603–604.

1831

VII. COSTACHE, Veniamin, *Funie sau Frânghie întreită*, Iași, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1831.

8. <FUNIE | SAU | FRINGHIE | ÎNTREITĂ | Tălmăcită din grecească în romanodachicească | sau moldovenească. | DE | SMERITUL KIRIU KIIR. | VENIAMIN KOSTAKI | MITROPOLIT SUCEVII ȘI | MOLDAVIEI | Și acum întâeș dată tipărită, cu toată | cheltueala Preosfinției Sale, spre folosul de | obște al neamului. | În tipografia S. M. În Iaș 1831. | Grigorie Iconom ostenitoriu.>

539; 28/F 87 (1253, Sign. T. 88)

336 p., [2] f., (175 × 130), 25 R

Cuprinde: Cercetări pentru Arătarea cea (esotiricească) din lăuntru a Hristianismului. Înainte înălțătură (3–18); Protasul (punerea înainte) 1. Să află la noi o Carte ce să poartă între noi, cartea să numește Noul Testament (18–24); Protasul 2. Cumcă noauă, cumcă covârșitoare și preaînalte sânt dogmele Evangheliei (24–49); Protasul 3. Săvârșirea și covârșirea hristianicescului Moral, mai presus de toată astă moralicească Sustimă (49–93); Simperasma. Încheierea socotițelor (94–106); Înpotriviri și întâmpinări (107–161); Evangheliceasca dovadă, întru care searată de sineș crezământul stăpânirii D<u>m<ne>zeeștilor evanghelii, și adevăriciunea mărturiei sfințiților evangheliști (161–279); Învoirea, sau unirea (280–281); Ghenealoghia (282–285); Iisus (286–336); Îndreptarea greșalelor [337v, 338r].

Descriere: Carte incompletă, lipsă pagină titlu; tipar negru; 25 de rânduri pe pagină; legătură de epocă; coperte din carton multistratificat cu învelitoare din hârtie verde imprimată; cotorul pe șase nervuri fals profilate, învelit în piele maro

ornamentată; pe cotor, etichetă roșie cu titlul cărții, cu scriere chirilică: „Frînghie întreită”; lacune de material la cotor și în corpul cărții; pete de etiologie diferită; limbă: română, text cu caractere chirilice românești; proveniență: necunoscută; însemnări manuscrise: pe coperta 1v, cu creion negru, însemnarea „Funie întreită | împotriva mincinoșilor bântuitorilor neprihănitei biserici | cei întru Iisus Christos”, locul și anul însemnate cu culoarea roșie: „Iași 1831”; însemnări manuscrise cu tuș negru, în corpul cărții: „-----^[p.3] -----^[p.5] această^[p.7] Donai eu^[p.9] săi dea^[p.11] înțelepciune^[p.13] cini a ceti^[p.15] întrânsa^[p.17] Iuni 17. an 1850; Euftimii Con<stantinu>: (ss)^[p.19], Euftimii Constantinu^[p.95]; însemne de proprietate: ștampilă rotundă „K.k. Gr.-or. Obergymnasium in Suczawa” (p. 9); ștampilă ovală „Soțietatea Literariae a Junimii Rumâne Suceava” (p. 161); ștampilă dreptunghiulară „Liceul «Ștefan cel Mare» Suceava. Biblioteca profesorilor” (p. I, 101, 201); Bibliografie: BRM I-1984, 2174.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA FENOMENULUI DEMOGRAFIC ÎN SATUL VAMA, JUDEȚUL SUCEAVA

ION CERNAT

Contributions to the Knowledge of the Demographic Phenomenon in Vama Village, Suceava County

*(Abstract)**

The following article presents the demographic phenomenon in Vama village, Suceava county, beginning with the first documentary information about the people of this village (in the 13th century) and ending with the present. The autor refers to the various demographic factors which influenced the amount and the social and economical development of the population during the mentioned period.

Keywords: Vama, Suceava, village, demographic changes, population, development.

Este îndeobște cunoscut că în istoria Țărilor Române nu a existat o preocupare pentru înregistrarea populației și nici pentru păstrarea acelor înscrisuri care ar fi putut să ne scoată din incertitudini și îndoieli în legătură cu multiple aspecte din istoria poporului român. Dacă s-au făcut asemenea consemnări, înregistrări, documente și înscrisuri – și cu siguranță s-au făcut, altfel n-ar fi putut funcționa administrația și justiția, economia, comerțul, schimbul de produse, nu s-ar fi putut desfășura viața de stat –, ele nu s-au păstrat din multiple cauze, mai des vorbindu-se de năvăliri și distrugerii, când se pierdeau și actele de proprietate ale posesorilor privilegiați.

În aceste condiții, este dificil să ne facem o imagine cât mai aproape de realitate despre populația satelor românești, în perioada stătalității depline, iar despre populația satelor din prestatalitate nu putem să emitem decât presupuneri cu valoare de posibilitate credibilă, în baza izvoarelor scrise bizantine, slave, papale, maghiare, orientale, care au avut în vedere și realitățile demografice din teritoriile românești.

Dacă restrângem sfera de investigație și ne referim strict la viitorul sat Vama, de la vărsarea Moldoviței în Moldova, putem să afirmăm cu deplin temei

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

că factorul demografic local a existat sub forma unei populații rare, în locuințe grupate în cuiburi, ducând o existență modestă, de crescători de vite și agricultori pe mici parcele. Descoperirile arheologice și analiza scheletelor atestă, pentru secolele XI–XIII, existența tipului europoid amestecat cu tipul mongoloid¹. În ceea ce „privește densitatea de locuire, pare să fi fost relativ uniformă în partea centrală și nordică a Moldovei”, fără să excludem, ci dimpotrivă, aportul demografic din Ardeal și Maramureș². Zona Obcinilor și zona muntoasă au fost străbătute de un drum care unea Moldova cu Transilvania încă din timpul stăpânirii romanilor, drum care a fost străbătut și de o coloană a armatei mongolo-tătare la 1241, din cele cinci coloane care au atacat Europa Centrală, victimă fiind Ungaria, dar stăpânirea mongolă s-a instalat, pentru cel puțin o sută de ani, asupra Moldovei și a Europei estice³. Date importante despre situația politică, implicat cea demografică, din viitorul areal românesc întâlnim în articolul „Cercetări preliminare asupra «Codexului Rohonczii»”, al cercetătoarei Viorica Enăchiuc și folosit de profesoara Viorica Cernăuțeanu în *Monografia Pojorâtei (File de istorie)*⁴. Codexul descrie evenimentele petrecute în secolul al XI-lea (1065–1095) și acțiunea „de forță” a împăratului bizantin Alexie I Comneanul, care vorbește de Vlad Blakul, aflat, după cum se înțelege, într-o relație de subordonare față de Imperiul Bizantin, din moment ce o solie bizantină îi cere să apere de migratorii uzi (pecenegi) „linia de bătaie de la Rarău la Mare”⁵. Să fie acest centru de rezistență și pază, Rarăul adică, centrul viitorului Ocol al Câmpulungului Moldovenesc, despre care se susține de către unii istorici și cercetători că are o existență prestatală? Un scenariu despre vechimea și aria acestei „republici a Câmpulungului” ar trebui să pornească, sau măcar să amintească, despre „cetatea de la Frasin”, localizată de istoricul Constantin Cihodaru⁶. Din „republica Câmpulungului”, după cum denumesc Dimitrie Cantemir acest Ocol, care a cuprins 15 sate de pe valea Moldovei și, peste pasul Mestecăniș, valea Bistriței și râul Dorna, a făcut parte, cu siguranță, și satul Vama, amintit într-un document de danie de la Alexandru cel Bun către Mănăstirea Moldovița, din 1409. Ocolul Câmpulungului Moldovenesc nu putea fi, în condițiile Evului Mediu românesc, decât un pământ domnesc, iar locuitorii așezați în satele ocolului beneficiau de unele

¹ Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, pp. 194–195.

² *Ibidem*, p. 176.

³ Al. Vasilescu, „Drumurile «tătărăști» în lumina noilor descoperiri din județul Suceava”, în „Studii și materiale istorice”, Suceava, 1969.

⁴ Viorica Enăchiuc, „Cercetări preliminare asupra «Codexului Rohonczii»”, în „Analele de istorie”, anul XXIX, nr. 6, 1981; Viorica Enăchiuc, *Rohonczii Codex, descifrare, transcriere și traducere*, București, 2002, apud Viorica Cernăuțeanu, *Pojorâta Bucovinei (File de istorie)*, Suceava, f. ed., Tipar Dejalu Techprint SRL, 2017.

⁵ Viorica Cernăuțeanu, *op. cit.*, p. 71.

⁶ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie a satului Vama – studii și schițe monografice*, ediția a II-a, Iași, Editura PIM, 2010, p. 47.

⁷ Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1960; Idem, *Noi documente câmpulungene*, Cernăuți, f. ed., 1929.

avantaje ca apărători ai hotarelor, aveau drepturi (dreptul de vânat și pescuit, dreptul de morărit și de desfacere a băuturilor alcoolice, dreptul de lăzuire a pădurii) pe care țărani dependenti de boieri și de mănăstiri nu le aveau⁷. Domnul Țării avea dreptul de a dăruia din domeniul domnesc părți variind ca întindere, pentru „credincioasă slujbă”, pentru pomenirea din veac în veac, unor biserici sau mănăstiri. În anul 1402, domnitorul Alexandru cel Bun ctitorește, pe valea Moldoviței, Mănăstirea Moldovița, căreia îi dă, prin actul din 18 noiembrie 1409, dat din Suceava, veniturile vămii domnești de la vărsarea Moldoviței în Moldova, unde se vămuiau mărfurile ce veneau sau treceau în Ardeal și Ungaria. Acest punct de vamă trebuie să fi funcționat și în timpul stăpânirii tătarăști, vama domnească continuând-o, și trebuie să ne imaginăm că punctul de vamă n-a funcționat într-un loc pustiu, trebuie să fi funcționat cu un personal „specializat” și cu oameni de ajutor, luați dintre localnici.

Considerând că veniturile vămii sunt insuficiente pentru nevoile mănăstirii, domnitorul Alexandru cel Bun întărește, prin actul de danie din 14 aprilie 1411, veniturile vămii, „uric cu tot venitul, neclintit, în vecii vecilor”, adăugând ca danie și satul de lângă vamă, prevăzut cu hotare care, în linii mari, sunt hotarele satului Vama de astăzi. Urmașii lui Alexandru cel Bun au întărit dania prin care satul de la vamă a devenit sat dependent de călugării mănăstirii Moldovița. Așa, de exemplu, Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, întărește dania părintelui său prin actul din 14 februarie 1447, în care menționează „satul care este la Vama”, „unde a fost jude Cârstea”. Și nepotul Ștefan, Ștefan cel Mare, prin actul din 15 noiembrie 1499, dat din Hârlău, întărește Mănăstirii Moldovița vama de la Moldovița și satul de la vamă, la care adaugă alte danii în sate (Voculița, Sașii, pe Costâna)⁷. Nu știm cu precizie când a fost mutată vama de la Moldovița la Câmpulung, posibil în secolul al XVI-lea, știm însă că numele instituției de vamă a rămas satului Vama, ca sat dependent de Mănăstirea Moldovița. În acest sat, primul locuitor amintit cu numele este Cârstea, judele satului, cel investit cu funcții administrative și judecătorești.

În Evul Mediu românesc, locuitorii satelor, în special cele dependente, erau denumiți cu numele generic de sat, grămadă, podani, vecini etc., rar fiind pomeniți ca indivizi cu nume și prenume⁸, atunci când erau folosiți ca martori în procesele dintre proprietarii moșiilor, deși țărani dependenti nu aveau dreptul de a depune mărturie; ei aparțineau stăpânului.

După judele Cârstea, care poate fi plasat la începutul secolului al XV-lea, este amintit, la aproape un secol distanță în timp, în 1514, Pașco din Vama, care are numele înscris pe o icoană care se află la Mănăstirea Sucevița⁹. Icoana a fost

⁷ Franz Adolf Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowitz*, Druck von Jacob & Holzhausen, Wien, 1862, pp. 72–73.

⁸ Ileana-Marina Sabados, „Une icône moldave inconnue du commencement du XVIe siècle”, în „Revue Histoire-Arts”, București, série Beaux-Arts, tome XXVIII, 1991, p. 31.

⁹ Simion Florea Marian, *Însemnări despre satul Vama*, mss, Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita S.J.S.A.N.).

pictată de călugărul Amfilohie de la Mănăstirea Moldovița, „detașat” în Vama pentru servicii religioase, de unde bănuim că la începutul secolului al XVI-lea, în Vama era biserică. Numele Pașco este, după cum spune Simion Florea Marian, o prescurtare de la Lupașcu; Lupu și Ursu fiind folosite des în onomastica românească, cel puțin în zona de munte. Dacă, într-adevăr, întâlnim un Lupașcu în Vama în secolul al XVI-lea, ar însemna că actuala familie Lupașcu este cea mai veche din Vama.

În același secol al XVI-lea, în a doua jumătate, îl aflăm pe Nicoară, șoltuz în Vama la 1582, funcție administrativă a cărei denumire a fost preluată de la „ungurii” și sașii din Ardeal. Să observăm că în secolul al XVI-lea, „satul de la vamă”, „satul unde a fost jude Cârstea” pătrunsese în documente cu numele de Vama. Între cei dintâi vămeni amintiți în documente cu numele se află și Arsenie Vătăman la 1699 (fruntaș al satului ales de cetățeni și de egumenul mănăstirii Moldovița) și Pavel Cioată, din același an, care vinde lui Gheorghe Mercheș din Câmpulung o „moșie” din Sălătruc pentru 30 de lei bătuți. Pământul era, însă, proprietatea mănăstirii, iar vămenii nu aveau dreptul să-l vândă, având numai dreptul de folosință. Și alți vămeni au vândut câmpulungenilor terenurile cuprinse între Podul Secăturii și pâraul Hurghiș, dar Mănăstirea Moldovița, adresându-se Divanului și domnitorului Mihail Racovița la 1719, și-a recuperat moșia vândută de vămeni, care s-au manifestat ca proprietari deplini.

O altă categorie de documente, din care aflăm numele altor vămeni care au trăit în secolul al XVII-lea, o constituie cărțile, manuscrise și editate, care s-au folosit în Biserica „Înălțarea Domnului” până la Primul Război Mondial¹⁰. Pe marginea cărților religioase, preoții și diaconii au făcut de-a lungul timpului însemnări despre oameni și evenimentele politice, chiar despre vreme și despre întâmplări din sat. Așa, de exemplu, între filele unui Praxiu (*Faptele Apostolilor* din 1567) găsim o însemnare care arată că Frimul (Ifrim?) și femeia lui, Magina, au cumpărat de la Andronic, crâșmarul din Iași, la anul 1660, această carte, care a stat un timp la Mănăstirea Moldovița. Apoi, dintr-o altă însemnare, aflăm despre alți cumpărători, anume Vlad și sora sa, Marina, care i-au dat-o preotului Iacob. Pe un *Ceasloveț* slavon scris înainte de anul 1582, sunt înscrși diaconii Toader, Sandu și Ștefan din Vama și preotul Isac, care scrie că el „a legat acest *Ceasloveț* din satul Vama, la anul 7228 (1720 martie 12)”¹¹. În altă carte, pe un *Sobornic* (texte amestecate, frânturi), care conține și un *Molitvelnic* românesc, tipărit de mitropolitul Moldovei Dositei, la Iași, în 1681, se spune că „această liturghie a cumpărat-o Isac, ginerele lui Hurghiș, de la feciorul popei Ilie în anul 1684, octombrie 23”. Apoi, cu trei scrisuri diferite, sunt trecuți nou-născuții, probabil dintr-o familie: Ileana – 1 mai 1689, Maria – 19 mai 1681, Simion – 22 mai 1684, Caterina – 29 mai 1683, Toader – 8 februarie 1685, Dumitru – 4 august, „când a murit fecioară, în mijlocul zilei,

¹⁰ Simion Florea Marian, *Inscripțiuni pe cărțile vechi din Bucovina*, Suceava, f. ed., 1900, p. 11.

¹¹ *Ibidem*, p. 11.

Maria, în anul 1686”, Toader – 13 februarie 1694¹². Mai aflăm că s-a călugărit Miftodie, ginerele preotului Grigoraș din Vama, la 1740. De pe o *Evanghelie* slavonă aflăm „când a șazut preut feciorul lui Zmucilă, Gligorie, la 1706”, apoi pe altă filă este trecut Michael Hurghiș din Vama, la 10 aprilie 1746.

La Biserica „Înălțarea Domnului” s-a aflat și opera lui Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Carte românească de învățătură* (1643), care a fost legată a doua oară, în 1779, cu banii credincioșilor Mihalache Tâmpescu, Toader Bosancu, Vasile Bosancu, Grigore Badale, Pentelei Râlea, Chiruț Pașcan, Mihai Humoreanu, Petre Râlea, Ștefan Lipan, Ulsu Balmoș și Nichita Botezat.

Pe lângă însemnările despre slujitorii bisericii și despre credincioși, aflăm, de exemplu, că în Vama a venit zăpciu Vasile Movilă, în 1757 (scrie chiar el, zăpciul), fapt care ne duce cu gândul la fiscalitate excesivă, într-un sat care era dependent de Mănăstirea Moldovița.

Pe o filă din *Cartea românească de învățătură* ni se spune că un Lupașcu a învățat copiii lui Pircu, pe fata lui Puiu, Mărioara, și pe feciorul pârcălabului, în 14 decembrie 1719. Era, evident, un progres: se învăța cititul și scrisul, se puteau citi cărțile sfinte, se deschidea un alt orizont pentru copiii din Vama.

Cărțile, inclusiv cele de cult, erau rare și scumpe și erau cumpărate pentru biserică de toți credincioșii. În zilele lui Ioan Antonie, voievodul Țării Moldovei, când mitropolit era Dositei, toți oamenii bătrâni au cumpărat o *Evanghelie* românească. Despre aceasta a scris „păcătosul erei” [hierodiacon] Miron, în 27 martie 1675¹³.

În secolul al XVIII-lea, se ascut disensiunile și conflictele dintre vămeni și Mănăstirea Moldovița, încât a fost necesară intervenția repetată a organelor statului pentru a impune obligațiile oamenilor față de mănăstire¹⁴. În procesele care au avut loc între vămeni și Mănăstirea Moldovița, vămenii și-au desemnat reprezentanții, ca să le apere interesele, adică o comisie a țăranilor, din care făceau parte fruntașii satului: Toader Lucan, Grigore Badale, Ioniță Lucanul, Toader Mândrilă și Ioniță Chiruț. Vămenii au fost „lăsați de lege”, fiind nevoiți să plătească toate datoriile pe care le aveau față de mănăstire, iar fruntașii țăranilor au fost pedepsiți. Spre deosebire de secolele trecute, în secolul al XVIII-lea vămenii sunt identificați după nume și prenume, la fel ca oamenii liberi. Pentru a se stabili hotarul dintre Mănăstirea Moldovița și Mănăstirea Voroneț, domnitorul Mihai Cehan Racoviță dispune, în 1756, formarea unei comisii de cunoscători și jurători, care a cuprins și pe vămeni: Mihail, preot din Vama, de 65 de ani, Vasile Sasu, Pintilie Șistac, Grigore Badale, Axinte Leontieș, Ursu Balmoș, Vasile Călinescu, Matei Tâmpescu, Grigore Bosancu și Gavril Lucanul.

Într-un document din 10 august 1772 sunt arătate obligațiile vămenilor față de Mănăstirea Moldovița (12 zile de clacă pe an, zeciuiala din toate cele ce se fac pe

¹² *Ibidem*, p. 15.

¹³ *Ibidem*, p. 30.

¹⁴ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, pp. 72–75.

moșie, cărăușie, zile de meremet, de lucru la construcțiile mănăstirii etc.), respectarea interdicțiilor (pescuit, vânatoare, moară, vânzare de băuturi alcoolice), obligații care, e drept, n-au fost îndeplinite întotdeauna. Dintre vămenii care n-au respectat interdicția de a face stână pe moșia mănăstirii sunt nominalizați Grigore Badale și Ioniță Sasu, obligați să plătească daunele produse și să suporte 50 de lovituri la talpă¹⁵.

Pentru perioada de timp cuprinsă între anii 1500 și 1750 avem puține nume de vămeni despre care putem afirma că, din punct de vedere etnic – atât cei nominalizați în document, cât și satul, ca întreg – erau români, iar din punct de vedere confesional creștini ortodocși. Nu excludem faptul că în sat erau locuitori de alte etnii și de alte confesiuni care, în timp, s-au contopit în masa românească. Mai puține putem spune despre satul Vama ca unitate productivă: creșterea vitelor mari și a oilor, schimbul de produse (târguri, iarmaroace), meșteșuguri și meșteșugari, instalații hidrotehnice. Cu mai multă siguranță putem afirma că înmulțirea populației a determinat, începând cu secolul al XVII-lea și, poate, înainte de acest secol, defrișarea pădurii, începând de la luncile apelor spre etajele superioare¹⁶.

Dacă ne întrebăm ce nume de botez erau atunci, putem afirma că se întrebuntau relativ puține nume din calendarul creștin-ortodox; numele sfinților și părinților bisericii sunt relativ puțin folosite. Încă nu intrase în uz numele Gheorghe și Ion, dar se foloseau mai des numele de Ștefan, Toader și Mihai (Mihăilă, Mihael). Nu s-a renunțat la numele Lupu și Ursu, despre care cred că sunt foarte vechi în onomastica românească. Care sunt numele bărbățești folosite? Cristea, Pașco (Lupăescu), Nicoară, Arsenie, Pavel, Frimu (Ifrim?), Vlad, Iacob, Toader, Sandu, Ștefan, Isac, Hurghiș, Ilie, Simion, Dumitru, Mihăilă, Miftode, Grigoraș, Zmucilă (Zmucitu), Grigore, Mihael, Mihalache, Vasile, Pintilei, Chiruț, Pașcan, Mihai Petru, Ursu, Nichita, Ioniță, Mihail (preot), Axinte, Matei și Gavril. Între numele feminine întâlnim: Marina, Ileana, Maria, Ilinca, Caterina, Mărioara și Magina.

Populația satului Vama după recensământul „rusesc” din 1774

Inițiativa unui recensământ în Țara Românească a Moldovei, a aparținut feldmareșalului rus Rumianțev, guvernator al Moldovei în timpul războiului ruso-turc din anii 1768–1774, când Țările Române au fost ocupate de armatele imperiale, cu intenția vădită de a anexa Imperiului Țarist. Dacă este să dăm crezare aceluia *Testament* al lui Petru cel Mare, toată politica externă și numeroasele războaie cu turcii se subsumează scopului de a ocupa Constantinopolul, a doua Romă, moștenită,

¹⁵ S.J.S.A.N., Fond personal T.B., *Documentele mănăstirilor din Bucovina, Inventar 405, Documentele mănăstirii Moldovița*.

¹⁶ Ioan-Emil Emandi, „Aspecte demoeconomice privind zona de nord a Moldovei (din secolul IX până în prima jumătate a secolului XIV) în lumina cercetărilor istorice, arheologice, paleobotanice și antropografice”, în „Anuarul Muzeului Județean Suceava”, Suceava, VIII, 1981, pp. 199–226.

sub raport spiritual, de creștinismul răsăritean ortodox, de pravoslavnică Rusie, de Moscova, care era percepută de diriguitorii Rusiei drept a treia Romă. În calea acestei expansiuni, armatele ruse s-au lovit, începând cu războiul purtat de Petru cel Mare în 1711, în alianță cu domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, de Imperiul Otoman. Pretextul eliberării de sub jugul otoman a jalonat toate invaziile și ocupațiile rusești, iar această idee de schimbare a stăpânirii otomane cu cea rusească a avut, în Țările Române, destui adepți¹⁷. În aceste condiții, țarina Rusiilor, Ecaterina a II-a, se și vedea „noua cneaghină moldoveană”, iar o delegație de clerici și mireni din Moldova, din care n-a lipsit starețul Mănăstirii Moldovița, Venedict (Benedict), a plecat la Moscova, făcând act de supunere, de unde s-a întors cu niște icoane și odoare bisericești¹⁸.

Cu siguranță, ideea anexării Țărilor Române, gândită de Cancelaria imperială, impunea și cunoașterea cât mai exactă a numărului de contribuabili, pe ce venituri se putea conta, în vederea întreținerii armatei și a funcționarilor. Alarmat de trecerea peste granița a populației, feldmareșalul Rumianțev a trecut la efectuarea, începând cu 1772, a unui recensământ care să cuprindă pe toți contribuabilii. Comisia de recensământ a fost formată din boieri români, dregători cu funcții la Curtea domnească și în ținuturile Moldovei, care a trecut la efectuarea recensământului. A fost recenziată toată populația satelor și târgurilor Moldovei, capii de familie, contribuabili sau scutiți („rufeturi”), fiind înscris numele și prenumele sau numai prenumele cu un determinativ („fiul lui”), locul de unde este venit, un determinativ etnic (ungurean, sas, rus), ocupația, pe lângă cea de agricultor (crescător de vite, lucrător în pădure). De asemenea, recenzorii înregistrează și casele, de unde s-ar trage concluzia că fiecare cap de familie are o casă proprie. Pentru Vama, 122 este toată suma caselor, deși din alte documente aflăm că numărul caselor din Vama era de 42. Acestea erau grupate, dând localității un aspect de târg, asemănător Câmpulungului, iar numărul familiilor era de 117¹⁹.

Deși este greu de înțeles cum pot încăpea 117 familii în 42 de case, admitem că o locuință era adăpostul pentru o familie mare: părinții, copiii lor, bunicii, alte rude. Cu toate că nu putem să ne bazăm pe numărul populației dat de Gabriel von Splény, primul guvernator al Bucovinei, și nici pe datele furnizate de Daniel Werenka, acestea sunt, totuși, un punct de orientare și nu le putem ignora sau ocoli²⁰.

Prezentăm în continuare, „Populația satului Vama din ținutul Câmpulung – Suceava, după vedomastia ce s-a făcut în 20 iunie 1774, (recensământul) zis rusec”²¹:

¹⁷ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 53.

¹⁸ T. A. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldovitz*, Wien, 1862, p. 114.

¹⁹ *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 353.

²⁰ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, Cernowitz, 1895, pp. 112–136.

²¹ P. G. Dimitriev, P. B. Sovietov, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I și a II-a, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774*, Chișinău, Editura Știința, 1975.

122 toată suma caselor;

21 scădere rufeturile, însă: 7 popi i diaconi, 1 panțir, 9 femei sărace, 3 scutelnici ai mănăstirii Moldovița, 1 țigan, 101 rămân birnici;

Anume birnicii: 1. Vasile sin Tomulesii; 2. Ion Lipan; 3. Ștefan Lipan; 4. Simon Faraon; 5. Mihăilă, humorean; 6. Ion sin diaconului Laza; 7. Nicolai Leuștean; 8. Chiruță Pașcan; 9. Ursul Balmoș; 10. Neculai Ciocan; 11. Gavril Balmoș; 12. Nichita Botezat; 13. Vasile, ungurean; 14. Gheorghe Lipan; 15. Vasile Crăcană; 16. Grigore Bădală; 17. Vasile, crav; 18. Ion Leontieș; 19. Ion Bădală; 20. Toma Balmoș; 21. Gavril Călinescu; 22. Grigore, sas; 23. Toader, rus; 24. Toader Badală; 25. Pântelei Rîlă; 26. Nistor, ungurean; 27. Vasile Călinescu; 28. Dumitrașco Bădală; 29. Pintilei, rus; 30. Constantin Bădală; 31. Nicolai, ungurean; 32. Lupu sin Istrate; 33. Ion sin Istrate; 34. Grigore Crăcană; 35. Dumitru Rusu; 36. Nichita Iosip; 37. Vasile sin Ioanei; 38. Petrea Lucan; 39. Grigore Lucan; 40. Grigore Șiștac; 41. Gheorghe Nediloi; 42. Ion Lucanul; 43. Ion Șiștacul; 44. Petrea Șiștac; 45. Ion sin Niculăesii; 46. Acsinte Bosancu; 47. Crăciun Bosancu; 48. Ion Căprian; 49. Acsinte Leontieș; 50. Ion sin Ilie; 51. Toadir Toma; 52. Toadir sin diaconului Crăciun; 53. Ion Balmoș; 54. Andrei Rusul; 55. Matei Tâmpescu; 56. Mihăilă sin Tâmpescu; 57. Vasile, rus; 58. Ion sin Vasile, rus; 59. Ion Sasul; 60. Nichifor, ungurean; 61. Nistor Ciusnar; 62. Istrate Râlea; 63. Chiruți Botezat; 64. Ion Toma; 65. Ștefan Laza; 66. Toader Mândrilă; 67. Lupașco sin Ion Lucan; 68. Toader Șiștac; 69. Constandin Balmoș; 70. Gherasim, rus; 71. Ion Crăcană; 72. Ion Brânzilă, ungurean; 73. Tofan sin Nistor Cupă; 74. Nicolai sin Măriuții Cupoaei; 75. Miron sin Măriuții Cupoaei; 76. Chirilă sin Istrate; 77. Nichita sin Lupașco; 78. Gavril Chircu; 79. Ștefan Chircu; 80. Duminte sin Tomei; 81. Istrate Ignătescu; 82. Constandin Tâmpescu; 83. Pântelei Sasul; 84. Iftodi sin Lazăi; 85. Vasile, zet (ginere); 86. Simion Bârdan, vornicel (slujbaș, subaltern vornicului, însărcinat cu judecarea pricinilor mai mici, funcționar în comunele rurale, distribuia corespondența, convoca sătenii la adunări, anunța știrile); 87. Tănasă Romașciuc, rus; 88. Petru Fircal, rus; 89. Isai Timaficiuc, rus; 90. Ștefan Iurciuc, rus; 91. Ion Călinescu; 92. Vasile, țaran; 93. Gheorghită Leontieș; 94. Tihon, rus ot Frumosu; 95. Neculai sin Tihon, rus ot tam (tot de acolo); 96. Ștefan sin Tihon, rus ot tam; 97. Ivan sin Tihon, rus ot tam; 98. Neculai zet, rus ot tam; 99. Dumitru, rus ot tam; 100. Vasile Știblei, ot tam; 101. Stan Constandin, ot tam.

Rufeturile ot Vama: 1. popa Ștefan; 2. popa Pintilii; 3. popa Ion; 4. popa Toadir; 5. diaconul Crăciun; 6. diaconul Nistor; 7. diaconul Ștefan; 8. Ștefan Ignătescu, panțir; 9. Maria, săracă; 10. Irina, săracă; 11. Cristina, săracă; 12. Maria, săracă; 13. Paraschiva, săracă; 14. Irina, fată săracă; 15. Sanda, săracă; 16. Irina, ruscă, săracă; 17. Măriuța, săracă; 18. Constandin sin Macsin, scutelnic mănăstirii Moldovița; 19. Ion Lipan, tij (asemenea); 20. Ion, morar, tij; 21. Grigoraș, țigan, tij a mănăstirii.

Recensământul din anii 1772, 1773 și 1774, care înregistrează toată populația birnică, dar și pe cea scutită de dări, poate fi întregit de un document cartografic foarte valoros, intitulat *Planul Districtului Bucovina în 72 secțiuni* (1778). Cele 74 de file

mari ale hărții sunt însoțite de un studiu amplu, în limbile germană și română, pe 56 de file mari, o „radiografie” cartografică a peisajului Bucovinei de la începutul epocii moderne (1778)²². Valoarea hărții este dată de informațiile demografice, economice, strategice (este o hartă militară) și religioase. Aflăm că în partea de nord-vest a Moldovei, ocupată din toamna anului 1774 de către trupele imperiale austriece (viitoarea „Bucovină”, nume dat de ocupanți), erau 330 de așezări umane, cu trei orașe (Siret, Suceava și Cernăuți); 333 de râuri și pâraie; 145 de lacuri și izvoare sărate; 237 de instalații tehnice, mori, pive, fierăstraie; 259 de biserici, mănăstiri și schituri; 44 de locașuri vechi, în ruine. Planul redă cu exactitate toate tipurile de așezări: sate, cătune, orașe. Cartografierea așezărilor s-a făcut prin simboluri plane (p. 30), folosindu-se culoarea roșie pentru reprezentarea casei – mici patrulete, cuprinse într-un patruleter mai mare, incluzând mai multe case mari și mici. Vama de acum 240 de ani era o grupare de case așezate la drumul principal Câmpulung – Suceava, foarte aproape de vărsarea Moldoviței în Moldova. Spre deosebire de alte așezări sătești de tip răsfirat și risipit, Vama este o așezare de tip grupat, având un șir de case la drumul principal, la fel cum erau Câmpulungul, Humorul incipient și satele de colonizare (Ițcanii Noi). Din această cauză, generalul Gabriel von Splény considera Vama drept târg; poate și din cauză că avea două biserici și, în afara satului de atunci, se afla vechiul Stâlp Tătăresc (p. 50), Stâlpul lui Vodă.

Configurația celor două râuri este bine reprezentată. Ele aveau pe atunci mai multe brațe, iar trecerea, atât cea principală, cât și cele două secundare, se făcea prin vad. Pe râul Moldova, în amonte de Vama, în partea sudică, era un pod, dincolo de granița dintre Vama și Câmpulung.

În secțiunea 63 și 64 a *Planului*, fără curbe de nivel, este reprezentat satul Vama prin două tipuri de mici patrulete, deosebite între ele prin volum, ceea ce ar însemna că erau atât case mari, cu două încăperi și o tindă, cât și locuințe monocelulare, de tip bordei, în care puteau locui tinerii însurăței, desprinși din familia mare – așa s-ar înțelege după patruleterul trasat în jurul mai multor locuințe, grupate în cuiburi. Dacă punem față-n față *Recensământul* din 1774 și *Planul* din 1778, putem să ne explicăm de ce, de exemplu, Lupu sin Istrate și Ion sin Istrate, Vasile sin Ioanei, Ion sin Neculai, Ion sin Ilie, Toader sin diaconul Crăciun și alții, ajunși la vârsta birului și a însurătorii, puteau ocupa locuințele mai mici, în aceeași curte cu bătrânii. La o numărătoare suficient de atentă, s-a constatat că satul Vama, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, avea în vatra propriu-zisă, de la vărsarea Moldoviței în Moldova, 77 de case, la care se adaugă opt case mari în Strâmtura, sub pădure, și patru case mari dincolo de apă, spre viitorul sat Molid, acolo unde

²² Ioan Iosep, Constantin-Emil Ursu, Simona Palagheanu, *Planul Districtului Bucovina în 72 de secțiuni (1778), întocmit după ridicări geometrice în anii 1773, 1774 și 1775 de Departamentul Cezaro-Crăiesc al Statului Major General*, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2011 (74 file mari, 56 pagini de text bilingv germano-român).

vămenii aveau delnița, părți din locul cu fânețe, în total 89 de case, în care locuiau 101 capi de familie birnici și 21 de „rufeturi”, scutiți de bir, preoții, diaconii, slujbașii domnești (panțiri), femeile sărace, văduve sau nemăritate, la care adăugăm pe scutelnicii Mănăstirii Moldovița. Între scutelnici îl găsim pe Ion, morar, deși în Vama nu era moară, nu-i reprezentată pe *Plan* vreo roată cu palete și nici alte instalații hidraulice nu sunt, ceea ce pare surprinzător pentru un sat mare, de câteva sute de locuitori. Spunem sat mare pentru Vama deoarece, spre exemplu, Frasinul nu exista, Bucșoia avea trei case, Voronețul, cu mănăstirea, avea 22 de case. Câmpulungul, fiind sat mare, târg, răsfiat, începând de la Valea Caselor, avea 396 de case.

Observăm că văile râurilor principale, Moldova și Moldovița, precum și ale pâraielor care curg pe moșia Vama (hotarele din secolul al XV-lea au rămas, în principal, aceleași), erau defrișate pe etajul I. Abia în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au fost defrișate etajele superioare. Nu sunt reprezentate stânele, deși vămenii erau crescători de oi, după cum o dovedesc documentele, nici locuințele sezoniere de pe suprafețele cu fân, nici staulele de vite, care ar fi vorbit de ocupații și activități economice.

Între cele 259 de biserici, mănăstiri și schituri și 44 de biserici în ruină, sunt reprezentate vizibil cele două biserici din Vama, „Înălțarea Domnului” (Vama de Jos) și „Sfântul Dumitru” (Vama de Sus). În 1774 și 1778, ele erau destul de vechi, ceea ce a făcut ca sătenii să se gândească la construirea unor noi biserici, care, ca monumente istorice, rezistă și astăzi. Existența celor două biserici întărește afirmația că Vama avea câteva sute de oameni, deoarece se știe că un preot deservea 150 de enoriași, iar Vama avea patru preoți (Ștefan, Pintilii, Ion și Toader) și trei diaconi (Crăciun, Nistor și Ștefan).

Înregistrarea populației Bucovinei, ca număr, din punct de vedere etnic și social, indiferent de recenzi, demonstrează fără tăgadă că, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, marea parte a populației (peste 70%) din Bucovina o formau românii. Admitem că s-ar fi făcut greșeli la numărătoarea populației, că unii au fost omiși, iar alții au fost numărați de două ori, că o parte dintre locuitori – mai ales cei dinspre munte, din cauza războiului și a intrării cătanelor împărătești –, a plecat în bejenie în Moldova sau în Transilvania, dar s-a întors după liniștirea lucrurilor. În cadrul recensământului din 1774 (reluat după cel din 1772–1773), înregistrarea birnicilor (plătitori de impozite și taxe), a scutiților („rufeturi”) și a capilor de familie conduce spre o cifră orientativă a întregii populații, dacă luăm în considerare că o familie avea, în medie, câte cinci persoane. Din recensământ nu reiese că toți cei înregistrați erau capi de familie; mulți au fost înregistrați cu prenumele și determinativul „fiul lui”: „Lupu sin Istrate, Ion sin Istrate. Fiii lui Istrate, Ion sin diaconu Laza, Vasile sin Ioanei, Ion sin Nicolăesii, Toader sin diaconului Crăciun, Mihăilă sin Tâmpescu, Ion sin Vasile, rus, Lupașcu sin Lucan” ș.a. Nu toți sunt capi de familie, sunt birnici, pentru că se socotea atunci că holteiul de la 16 ani împliniți este plătitor de dări. Din documentele vremii, se cunoaște că populația românească din Țările Române, în special cea dependentă, nu avea nume, era cunoscută după tată,

după însușiri fizice, după infirmități, după originea etnică etc., dar populația satului Vama, deși dependentă de Mănăstirea Moldovița, în majoritate, este înregistrată cu nume și prenume, ceva ce arată un anumit grad de emancipare. Ce se observă analizând numele de familie ale vămenilor de la sfârșitul secolului al XVIII-a? După 240 de ani de la recensământul zis rusesc, numele de familie sunt, în cea mai mare parte, aceleași. Și astăzi întâlnim familiile Lucan, Șiștac, Badale, Balmoș, Grămadă, Ciosnar, Tâmpescu, Lupașcu, Chircu (Pircu), Sasu, Nedeloi ș.a. Unele familii au dispărut, altele le-au luat locul, fie că s-au desprins familii lăstar din familia de bază, (familii dinastii), fie că s-au adăugat altele, venite din alte locuri. Și înainte și după recensământul din 1774, în Vama s-au așezat sași și ungureni, dar și mulți „ruși”: Grigore, sas și Toader, sas, lângă alții mai vechi, românizați; Ion Sasu; Pintilei Sasu; Vasile, ungurean; Nistor, ungurean; Nicolai, ungurean; Nichifor, ungurean; Ion Brânzilă, ungurean; Dumitru Rusu; Andrei Rusu; Vasile, rus; Ion sin Vasile, rus; Tănasă Romașciuc, rus; Petrea Fîrcal, rus; Isai Tomoficiuc, rus; Ștefan Iurciuc, rus; Tihon, rus ot Frumosu; Neculai sin Tihon, rus; Ștefan sin Tihon, rus, ot tam; Ivan sin Tihon, rus ot tam; Niculai sin Tihon, rus ot tam; Dumitru, rus ot tam; Vasile Stiblei ot tam, Stan Constantin ot tam²³.

După cum lesne se poate observa, sașii, ca majoritatea dintre ruși, sunt trecuți cu nume românești, poate și din cauză că erau integrați societății românești, pe cale de românizare. De exemplu, familia Sasu este integrată de la jumătatea secolului al XVIII-lea societății românești din Vama. Într-un document din 1756, de la domnitorul Mihai Cehan Racovița, referitor la conflictul de hotar dintre Mănăstirea Moldovița și Mănăstirea Voroneț, între martorii aduși, cunoscători ai vechilor hotare, s-au aflat: Mihail, preot din Vama, Vasile Sasu, Pintilii Șiștac, Grigore Badale, Axinte Leontieș, Ursu Balmoș, Vasile Călinescu, Matei Tâmpesc, Grigore Bosancu și Gavril Lucanul. Pe un Ioniță Sasu și pe Grigore Badale îi știm dintr-un document din 1772, din care aflăm despre conflictul dintre vămeni și Moldovița cu starețul Beniamin, care cere autorităților să-i oblige pe vămeni să-și îndeplinească îndatoririle către mănăstire, să facă cele 12 zile de clacă, să dea zeciuală din toate, să nu vândă băutura fără aprobarea mănăstirii, să nu-și facă stâni pe munți și să nu calce iarba. Ioniță Sasu și Grigore Badale au recunoscut că și-au făcut stâni pe muntele Măgura fără știrea egumenului, drept pentru care au fost obligați să achite folăritul (darea pe caș), 18 vedre pe an, și li s-a aplicat o corecție de „50 de bote la tălpi”²⁴.

În judecata din 1772, vămenii l-au ales delegat pe Toader Lucan și pe alți patru fruntași, să le apere interesele economice – Grigore Badale, Ioniță Lucanul, Toader Mândrilă și Ioniță Chirilă –, dar au fost „lăsați de lege” și obligați să respecte

²³ Acești ruși sunt veniți în timpul ocupării nordului Moldovei de către trupele poloneze între anii 1691 și 1699 și apoi, în timpul războiului ruso-turc din anii 1768–1774. „Rușii” așezați în Frumosu și Vama s-au românizat.

²⁴ S.J.S.A.N., Fond personal T.B., *Documentele mănăstirilor din Bucovina, Documentele mănăstirii Moldovița*, vol. X, documentul 58, p. 146.

îndatoririle față de mănăstire. Se pare că amenințarea că le strică casele și-i alungă din sat n-a fost pusă în practică. Dintre cei trei „ruși”, de fapt huțuli și rusini, se mai păstrează și astăzi familiile Fercal, Știblei și Iurcec. Între cei 122 de capi de familie, 101 birnici și 21 scutiți, îi aflăm pe Simion Bârdan, vornicel, pe Vasile, crav, croitor, și la scutiți îi avem pe Ion, morar, și Grigoraș, țigan, probabil fierarul satului. Între cei fără bir întâlnim patru scutelnici ai mănăstirii, categorie socială aflată în expansiune. Boierii și mănăstirile aveau scutelnicii lor, nu aduceau niciun venit statului și mai adăugăm că, în timpul războiului dintre 1768 și 1774, feldmareșalul Rumianțev a acordat două salvogvardii – scutiri în interesul Mănăstirii Moldovița, dar a acordat scutiri în ideea de a mobiliza o armată de români, ca să lupte alături de ruși împotriva turcilor. În afara celor patru preoți și trei diaconi și un panțir, au fost scutite de bir nouă femei sărace: trei au prenumele Maria (Măriuța), trei au numele Irina („Irina, săracă”, „Irina, ruscă, săracă”) – nume grecesc, preluat de ruși și venit prin ei și la noi. Mai avem pe Paraschiva, Sanda și pe Cristina, nume aflate în tot arealul românesc. Să-l amintim și pe Cârstea (Cristea) – primul jude din Vama, cunoscut după nume, aflat într-un document de la Ștefan Voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, dat din Suceava, la 11 februarie 1447 –, ca să întărim caracterul creștin al locuitorilor de la vama Moldoviței.

În ce privește numele de botez al birnicilor și al rufeturilor din anul 1774, din Vama, vom arăta că prenumele Ion îl întâlnim de 12 ori, Vasile de 10 ori, Nicolai de opt ori, la egalitate cu Ștefan, Toader de șapte ori, Grigore de cinci ori, Gavril de trei ori, la fel și Constantin, și Gheorghe, spre surprindere, numai de două ori. În afară de aceste nume cu rezonanță în calendarul creștin ortodox, întâlnim nume ca Simion, Nichita, Pintelei, Nistor, Petrea, Andrei, Matei, Nechifor, Tofan, Miron, Iftodii, Petrea, pronunțat românește, dar și prenume care au devenit nume de familie: Chiruță Pașcan, care amintește de Pașco din Vama, primul mirean din Vama, amintit de documente, cumpărătorul unei icoane pictate de călugărul Amfilofie, pe la anul 1514, din care s-a format familia Chiruță și familia Pașcanu și Pașcaniuc. Din numele Toma Balmoș s-a separat familia Toma, renumită în Vama (Balmoș este mai veche), care a dat un ctitor de biserică, un primar și pe Iorgu G. Toma, jurist, literat și om politic. Din familia Axinte Bosancu și Axinte Leontieș s-a desprins familia Axinte, Axintoi, Axintioi, des întâlnită și astăzi. Din familia Istrate Râlea (Râlea) s-a desprins familia numeroasă Istrate, iar prenumele Chirilă devine nume de familie. O mențiune aparte se cuvine pentru numele Lupu și Ursu, des întâlnite în onomastica românească, devenite nume de familie. Numele acestor animale cu care românii au venit foarte des în contact, are rădăcini mai adânci: în steagul dacic și în Lupa Capitolina (Lupoanca cu puii), iar numele Ursu presupune un transfer de forță de la animal la om.

Exemplificăm procesul de apariție a noi familii cu familia veche a Lucanilor. Pe Ion Lucan, tatăl, îl întâlnim în recensământul rusesc de la 177 și admitem că era născut pe la 1740, din moment ce avea patru feciori: 1. Lupașcu Lucanu (recenzat și el); 2. Grigore Lucanu; 3. Andrei Lucanu; 4. Toader Lucanu. Din *Cartea de însemnări*

a cronicarului Vamei, Neculai Lucanu, care alcătuiește vița Lucanilor, aflăm că feciorii lui Lupașcu Lucan au avut ca feciori pe Ioniță Lupașcu, Nistor Lupașcu, Toader Lupașcu și Constantin Lupașcu. De aici, zice cronicarul, și el din neamul Lucanilor, s-au despărțit Lupașcanii de Lucani²⁵. Această despărțire a avut loc pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar cele două familii rezultate și-au continuat existența, întâi ca rude directe, apoi s-au despărțit în două linii, familii distincte. Urmașii Lucanilor și ai Lupaștilor s-au căsătorit și s-au încuscrit cu alte familii, până când locuitorii Vamei au ajuns o comunitate de rude. De exemplu, Vasile al lui Grigore Lucanu s-a căsătorit cu Anastasia, fiica lui Iosep Călinescu, și a avut un fecior, pe Constantin, care, în condițiile grele prin care tatăl a pierdut toată averea, a trecut în Moldova, unde a și murit. Ioniță a lui Grigore Lucan a fost vornic (după 1800, probabil); nu mai era dependent de Mănăstirea Moldovița, era supus austriac, stăpânire cu care vornicul Ioniță și vâmenii vor intra în conflict pe la 1810.

La familiile vechi – să-l amintim pe Nicoară (șoltuz la 1582), pe Pavel Cioata (1699), pe cei veniți din Ardeal și din Maramureș (Ungureanu, Moroșan, Ciocan, Buburuzan, Căilean, Nimigean, Popa, Doboș, Boca, Mândrilă, Coca, Ursu, Buga, Șuhani, Munteanu, Borșan, Gherasim) – s-au adăugat alte și alte familii (Balabașciuc, Cotlarciuc), formând comunitatea vâmenilor. Integrați acestei comunități românești au fost coloniștii evrei (1784–1984) și germani (1775–1940), cu rol bine definit în meșteșuguri și comerț. De numele familiei Balabașciuc se leagă crucea de piatră, de la 1843, de lângă Biserica „Înălțarea Domnului”, de la Vama de Jos. Un urmaș al acestei familii a îndeplinit și funcția de primar, la fel și familia Cotlarciuc, care vine în Vama după anul 1800, probabil de pe valea Suhăii, din Stulpicani. Această familie a dat dascăli, primari și secretari. De asemenea, familia Dașchievici, în secolul al XIX-lea a dat preoți și dascăli. Preotul Gh. Dașchievici a locuit în casa parohială de la Vama de Sus, care a ajuns în proprietatea familiei Jucan; după unele reparații și ajustări, este locuită și acum. Această casă a familiei Jucan, precum și casa Nicorescu, locuința bordei fostă a familiei Tâmpescu, și casa cantorului Nicolae Lucan, cronicarul Vamei, sunt printre cele mai vechi locuințe de lemn din Vama.

În timpul stăpânirii habsburgice (1775–1918), Bucovina întregă a cunoscut o creștere spectaculoasă a populației, datorată politicii demografice aplicate de Curtea de la Viena care, prin colonizări, a modificat compoziția etnică a Bucovinei. Noua administrație a înregistrat de mai multe ori populația din Vama, care a crescut de la 122 de capi de familie în 1774, la 136 de capi de familie în 1776, 144 în 1779 și 195 în 1780²⁶. Evident, aici nu poate fi sporul natural al populației (51 de familii, cu 255 de locuitori, în 5 ani), ci este sporul datorat colonizărilor cu elemente străine, germane și evreiești, în principal. În Vama a staționat, chiar de la început, o unitate militară, s-au construit locuințe pentru funcționarii germani, iar aprovizionarea cu mărfuri și alimente a fost acaparată rapid de evreii veniți din Galiția. Explozia demografică a fost „temperată” de boli, foamete și epidemii

²⁵ Nicolae Lucan, *Carte de însemnări*, mss, aflat în posesia familiei.

²⁶ Daniel Werenka, *op. cit.*, pp. 112–136.

(secetă și foamete în 1780, 1786 și 1778), moarte naturală, lipsa asistenței sanitare și a pazei la granițe, de oprire a epidemiilor de holeră și ciumă, venite din Imperiul Otoman²⁷.

Din anul 1781, stăpânirea a organizat serviciul stării civile pe lângă fiecare parohie, înregistrându-se născuții, căsătoriții și decedații. Fiecare preot de parohie, care era un funcționar de stat, înregistra populația, copiii și tinerii, în special, trimitea rapoarte la Consistoriu și înregistra evenimentele deosebite din viața comunității. Astfel, preotul din Vama, Onofrei Dașchievici, raporta în 19 ianuarie 1831, existența a 134 de familii, cu 698 de locuitori. Cifra de 698 de locuitori cuprinde numai populația românească, ortodoxă, pentru celelalte confesiuni lipsesc documentele, ceea ce conduce la interpretarea datelor existente în 1841 ca fiind o explozie demografică în Vama. Astfel, în 1841, sunt înregistrate 1 682 de persoane, cu 1 000 de persoane mai mult decât în 1831, iar în 1865, 2 180 de locuitori²⁸, cifre care nu se pot explica prin sporul natural, ci numai prin colonizări masive. Punem această creștere în legătură cu dezvoltarea economică a localității: exploatarea și prelucrarea minereurilor de fier, exploatarea lemnului, construcția de drumuri și poduri, dezvoltarea meșteșugurilor. Pe lângă colonia de nemți din Prisaca Dornei (Eisenau), au fost aduși mulți coloniști germani și în Vama, nu numai funcționari, ci și agricultori și meseriași. De asemenea, în Vama se păstrează tradiția că evreii au venit în număr mare începând cu 1864–1865, formând, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, o comunitate numeroasă, de 501 persoane în 1890 și 618 în 1910²⁹.

Pentru a crește numărul germanilor în ansamblul populației, administrația a elaborat o nouă lege, prin care recensământul populației s-a făcut după limba de conversație. Cum limba germană era obligatorie în învățământ, justiție, administrație și se vorbea peste tot, toți vorbitorii de limbă germană au fost trecuți la naționalitate germană. De exemplu, la recensământul realizat în 1890, populația românească din Vama a fost înregistrată la religia greco-orientală, cu 2 564 de persoane, iar după „limba actuală a populației bășinașe”, vorbitorii de limbă română erau numai 2 530. Românii care vorbeau limba ucraineană, cei care trăiau în sate mixte, au fost trecuți la naționalitate ucraineană³⁰.

Politica demografică a habsburgilor de modificare a compoziției etnice a Bucovinei a dus la formarea unui mozaic etnic, în care elementul românesc mai cuprindea, la recensământul din 1910, doar 34% din totalul populației. Dacă românii, după datele recensământului anterior celui rusesc, din 1774, datorat lui Gabriel von Splény, primul guvernator militar al Bucovinei, cuprindeau 66,23% din populație, iar după stabilirea hotarelor noii achiziții teritoriale – 77,33% (55 485), în 1910 au ajuns să fie minoritari în propria lor țară, ocupând ceva mai mult de o treime din populație.

²⁷ *Ibidem*; *Protocolul poruncilor. Circularele Consistoriului Ortodox de la Cernăuți*.

²⁸ S.J.S.A.N., *Colecția Schematismus der Bucovina*.

²⁹ Ion Cernat, *Evreii din Vama, jud. Suceava, România*, Iași, Editura PIM, 2016. Sunt veniți din Galiția, via Gura Humorului, Vama.

³⁰ S.J.S.A.N., *Colecția Schematismus der Bucovina*.

Față de această situație, toată politica culturală, economică, administrativă, juridică a Imperiului Austriac, care nu poate fi negată, pălește când este pusă față în față cu tragedia suferită de românii din Bucovina. Toate populațiile străine aduse, timp de peste o sută de ani, în toate satele și orașele Bucovinei, au crescut spectaculos, în timp ce românii au scăzut constant, chiar dacă s-au adăugat elemente românești din Maramureș, Ardeal și Moldova. Exemplificăm cu etnia evreiască, care crește de la 524 de familii în 1774, la 11 581 de suflete în 1836, apoi la 47 000 în 1848, pentru ca la recensământul din 1890, acestea să se ridice la un număr de 82 717 (12,79%). În 1910, evreii reprezentau 14% din populație. La fel, etnia rutenilor a crescut în perioada 1774–1848 de la 5 305 la 108 907 de suflete, adică de 21 de ori, în timp ce numărul românilor a crescut de 4 ori³¹.

La recensământul din 1910, românii erau în număr de 273 354, adică 34,24%, mai puțini decât rutenii, care erau 305 101, număr în care intră și huțulii (33 000) și aproximativ 150 000 de români care vorbeau și limba ucraineană³². În același timp, în Vama erau 5 306 locuitori, dintre care români erau 3 196, germani – 1 468, evrei – 618, ruteni – 40 și poloni – 13. Între cei 1 468 de germani sunt cuprinși și germanii din Prisaca Dornei (Eisenau), colonie de țipseri din 1808, și coloniștii din Vama, majoritatea agricultori și meseriași. Oricât de intensă a fost colonizarea cu elemente străine, niciodată, în Vama, nu a fost schimbată compoziția etnică, populația românească fiind în majoritate.

În anul 1910, când au avut loc alegeri pentru Consiliul local și pentru primar, din cei 1 267 de alegători, 470 (37,10%) erau germani și evrei, iar 789 erau români, adică 62,90%. Românii, combătându-i energic pe străini, au ocupat toate locurile eligibile³³. Până în 1940, administrația locală a fost în mâna germanilor și evreilor, ca urmare a unui nou val de coloniști la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Spre deosebire de celelalte etnii, care au sporit exagerat de mult datorită colonizărilor ordonate de statul austriac, populația românească a crescut datorită sporului natural. Natalitatea s-a situat între 35 de suflete (în 1801) și 116 (în 1900), la mia de locuitori, iar mortalitatea a fost accentuată, în unele perioade, de epidemiile de ciumă din 1832 (care a secerat 97 de vieți) și de holeră (care a răpus 82 de persoane)³⁴. Sporul natural, în aceeași perioadă, a variat de la 7 la 52 de suflete în 1900.

Din registrele de stare civilă aflăm că în 1830 s-au înregistrat 68 de nou-născuți, în 1850 – 49, în 1880 – 110, în 1900 – 116³⁵. De când avem date exacte despre nașteri, căsătorii și decese, s-a putut determina o rată a mortalității infantile foarte ridicată, numărul copiilor între 0–1 an ajungând la jumătate din numărul născuților. Această rată a mortalității infantile, menținută la un nivel înalt până în prezent, datorată unor cauze diverse de ordin economic, cultural și moral („l-a luat Dumnezeu,

³¹ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, pp. 152–181.

³² *Ibidem*.

³³ „Patria”, Cernăuți, 14 aprilie 1910, pp. 1–2.

³⁴ S.J.S.A.N., Colecția *Starea civilă din Vama*.

³⁵ *Ibidem*.

n-a avut zile”), cumulată cu rata mortalității la bătrâni, nu a afectat sporul natural decât începând cu anul 1992. După Primul Război Mondial, în 1920, s-au născut 62 de copii, apoi, în toată perioada interbelică, până în 1940, natalitatea s-a menținut la un nivel ridicat.

Recensământul din anul 1930, organizat pe baze științifice, înregistrează toată populația (5 782 de persoane), sub multiple aspecte, nelipsind datele despre știința de carte și clasele de profesioniști ale celor 2 927 de persoane active. Secole la rând, marea majoritate a românilor a avut drept ocupație munca brută a pământului, care nu solicita niciun fel de cunoștințe, se făcea așa cum au apucat, într-o adâncă beznă a neștiinței de carte.

În Vama, deși avem dovezi că se învăța carte cu învățători veniți din Ardeal de la începutul secolului al XVIII-lea, românii n-au avut școală decât din anul 1860. Actul de subscripție publică din 1859, pentru suma de bani necesară deschiderii școlii, a fost semnat cu degetul de 224 de cetățeni. Inimosul preot Ilie Dașchievici a raportat Consistoriului despre necesitatea deschiderii școlii încă din anul 1827, când erau 197 de copii buni de școală, apoi din nou, în 1832 și 1833, dar fără rezultat. Pentru anul 1835 erau 38 de băieți și 28 de fete, „buni de școală”, dar numai doi urmează școala la Suceava, zice preotul, repetând cererea de deschidere a școlii în 1841, când erau 45 de băieți și 33 de fete gata să înceapă școala³⁶.

După deschiderea școlii populare, mai mulți elevi vor urma Școala Normală de la Cernăuți, Liceul de la Suceava, Școala Teologică, apoi Universitatea din Cernăuți, deschisă în 1875. Se formează o intelectualitate provenită din rândurile țărănimii, se poate vorbi de conștiința mulțimii, legăturile culturale cu românii din Ardeal și din Regat se intensifică, încât putem vorbi de pregătirea marelui act politic al unirii tuturor românilor. După Unirea din 1918, se deschid porțile școlilor și pentru toți copiii români, iar recensământul din 1930 înregistrează populația de la șapte ani în sus – 4 398 de persoane (2 123 de bărbați și 2 275 de femei), dintre care 3 335 (76%) sunt știutori de carte. După categoriile de instrucție, cele 3 335 de persoane sunt repartizate astfel: instrucție extrașcolară – 21; instrucție primară – 3 074; instrucție secundară – 171; instrucție profesională – 37; instrucție universitară – 28; alte școli superioare – 4.

Într-adevăr, rămân mulți în afara învățaturii – 1 056 (433 de bărbați și 623 de femei nu știu carte), meseriile și comerțul sunt încă dominate de germani și evrei, în administrație, justiție și sănătate, aproape toate locurile sunt ocupate de străini. Cu toate acestea, se observă un progres vizibil, palpabil în perioada interbelică. Bolile mai fac ravagii, mortalitatea infantilă este ridicată, nici alimentația nu este corespunzătoare, lipsesc proteinele de bază³⁷, analfabetismul este ridicat, dar românii, inclusiv cei din Vama, își găsiseră o cale de urmat, care, însă, a fost întreruptă de al Doilea Război Mondial.

³⁶ *Recensământul general al populației României, 1930, VI*, Institutul Central de Statistică, p. 59, 321.

³⁷ S.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei, Comuna Vama*, dosar 82/1827–1841.

În anul 1940 au avut loc nouă căsătorii, iar numărul deceselor a fost de 100. La Dispensarul din Vama, în perioada 1948–1957, natalitatea s-a menținut ridicată – 27 de născuți la mie, urmată de o scădere 16,1‰ în perioada 1957–1966, urcând la 22,9‰ în perioada 1967–1974, creștere datorată decretului de interzicere a întreruperilor de sarcină.

Între anii 1965 și 1987, datorită măsurilor sanitare, a creșterii nivelului de trai, numărul deceselor variază între 35 (în 1965) și 68 (în 1987). Un număr mare de decese s-a înregistrat în 1973 (115 persoane), numărul morților rămânând ridicat și în perioada 1976–1988, când au decedat în Vama 602 persoane. Timp de 200 de ani, din 1806 până în anul 2001, sporul natural a fost excedentar, chiar și în anii cu epidemii severe³⁸. Până la Revoluția din 1989 a existat un echilibru între nașteri, căsătorii, decese, un echilibru numeric între bărbați și femei, între grupele de vârstă și între grupele de elevi de școală generală, liceu, școli profesionale și învățământul superior și tehnic, așa încât fiecare sector productiv era acoperit cu forță de muncă calificată. În întreprinderile din Vama (Fabrica de Mucava „Molidul”, Fabrica de cherestea, Atelierul de confecții metalice Prisaca Dornei, Cariera de piatră) lucrau aproximativ 1 500 de muncitori, iar în școli și grădinițe erau cuprinși toți copiii de vârstă preșcolară și școlară.

Câteva considerații despre criza demografică actuală și manifestarea acesteia în comuna Vama

La 30 de ani de la Revoluția din 1989, România cunoaște cea mai gravă criză demografică, manifestată prin scăderea drastică a populației și printr-un fenomen nemaiîntâlnit de emigrare în țările Uniunii Europene. Cauzele acestui fenomen, cu implicații grave asupra situației generale a României, sunt, după cum spun specialiștii în domeniu³⁹, sărăcia, corupția și grija zilei de mâine, care scad natalitatea și determină milioane de oameni să emigreze.

Datele Institutului Național de Statistică arată că România, din 1990 până în 2019, a pierdut 3,7 milioane de oameni, iar dacă nu se vor lua măsuri eficiente de atenuare a declinului demografic, până în 2050 România va avea doar 16 milioane de locuitori. Mai suntem în prezent (2019) 19,5 milioane de locuitori; în același an, la deschiderea anului școlar, populația școlară era de 2,8 milioane, mai puțin cu două milioane față de 1989⁴⁰. Specialiștii IMS și ai ONU apreciază că populația ar putea scădea cu până la nouă milioane, dacă nu se vor aplica politici demografice adecvate de creștere a natalității, care ar putea echilibra balanța nașteri-decese, diminuându-se procesul de îmbătrânire a populației. Se constată că numărul

³⁸ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, pp. 280–283.

³⁹ Institutul Național de Statistică, București; Vasile Ghețău, directorul Centrului de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici” al Academiei Române.

⁴⁰ Vasile Ghețău, *Declinul demografic și viitorul populației României*, Buzău, Editura Alpha MDN, 2007.

persoanelor în vârstă de peste 65 de ani este în creștere, în timp ce numărul persoanelor active, apte de muncă, este în scădere, cu urmări negative asupra acoperirii cheltuielilor sociale necesare pentru populația îmbătrânită.

Potrivit *Anuarului demografic al României* pe anul 2015, se apreciază că: „Rata de natalitate a cunoscut o scădere importantă din anul 1975 până în anul 2014, de la valoarea de 19,7 născuți vii la 1 000 de locuitori, până la valoarea de 8,3 născuți vii la mia de locuitori”. În paralel cu această situație alarmantă, rata de creștere a mortalității a înregistrat o creștere constantă până în 1996, când s-au înregistrat 12,5 decese la 1 000 de locuitori, pentru ca în anul 2014 să atingă valoarea de 11,4 decese la 1 000 de locuitori.

Scăderea într-un ritm alarmant a populației României este generată, în principal, de doi factori care se condiționează reciproc: primul este fenomenul de migrație a populației, determinat de factorul economic, apoi de factori sociali, culturali, politici (avem în vedere migrația externă, în țările Uniunii Europene), iar al doilea este scăderea natalității, ajungându-se să se înregistreze, an de an, un spor negativ. Menționăm că majoritatea emigranților sunt cei tineri, cu vârstă de muncă, care își iau copiii cu ei sau nasc copii în țara de emigrare. Plecarea în masă a forței de muncă tinere are urmări negative asupra economiei țării, agenții economici fiind nevoiți să aducă forță de muncă din țările asiatice.

Procesul de scădere a populației, cauzele și urmările pot fi cunoscute, urmând cu atenție situația populației dintr-o unitate administrativă cum este comuna Vama. La recensământul din anul 2011, populația Vamei era de 5 159 de locuitori, din care 526 erau plecați, pe perioade îndelungate, în țările Europei. Numărul celor plecați nu se cunoaște cu precizie; ce se știe este că, în unele perioade ale anului, numărul crește datorită angajărilor sezoniere. Numărul locuitorilor (5 159) arată că peste 10% din populația totală este plecată la diverse munci în străinătate. La fel ca în întreaga țară, și din Vama este plecată populația tânără, activă, în mare parte calificată. Tinerii, bărbați și femei, își lasă copiii în grija bunicilor, a rudelor sau, mai rar, cu unul dintre părinți, provocând adevărate drame familiale. S-au luat măsuri de monitorizare a copiilor rămași, se cunoaște numărul lor și numele, se știe și în grija cui au rămas.

Potrivit informațiilor primite de la Primăria Vama, sunt în grija bunicilor sau a unui părinte un număr de 21 de copii de vârstă școlară. O parte din tinerii plecați și-au luat copiii cu ei sau au dat naștere urmașilor în localitatea de reședință, acolo unde au găsit loc de muncă relativ stabil. Numărul copiilor plecați cu părinții nu se cunoaște, însă putem să ne facem o idee, dacă avem în vedere că numai de pe Strada Unirii sunt plecați cu părinții 15 copii. S-ar putea crede că au plecat, în lumea largă, doar cei lipsiți de posibilități materiale, locuință proprie, fără copii, însă, din analiza registrelor agricole, rezultă că aceștia posedă gospodărie, pământ și vite (evident, nu toți), provin din familii înstărite, care n-au părăsit niciodată țara. Concluzia este că munca pământului, grea și neproductivă, nu-i atractivă pentru cei tineri, cu atât mai mult cu cât micile parcele, acolo unde există, nu pot fi lucrate decât folosind tehnici depășite.

Exodul populației tinere din Vama n-a început imediat după 1989, deoarece, un timp, s-a mai putut lucra la vechea fabrică de cherestea din Vama, la fabrica de mucava și la alte unități productive. După închiderea acestora, prin retrocedarea pădurilor, s-au mai putut obține venituri din lucrul la pădure și din vânzarea lemnului pe piața internă. Când România a devenit membră UE, începând cu 1 ianuarie 2007, libera circulație fiind asigurată în țările Uniunii, forța de muncă din Vama și-a găsit loc pe piața muncii din străinătate. De regulă, se vorbește că exodul tinerilor s-ar datora exclusiv lipsei locurilor de muncă. Afirmatia este parțial exactă, deoarece o bună parte dintre cei plecați aveau un loc de muncă plătit în România, de patroni români în goană după „acumularea primitivă de capital”, cu 150–200 de euro pe lună. Oricare dintre muncile prestate în țările UE sunt plătite cu de 5–6 ori mai mult; acolo este puțin, dar banii trimiși familiei din România sunt mulți, ținând seama de paritatea leu-euro. Pornind de la legile economiei, se poate afirma că plecarea tinerilor, care-și abandonează locurile de muncă din țară, are drept cauză o rată înaltă de exploatare a forței de muncă, în condițiile unor mijloace de producție învechite, depășite, cu o productivitate scăzută, fiindcă angajatorul român nu este dispus să facă investiții în tehnologie, nici nu tezaurizează, ci cheltuie pentru consumul direct.

Care sunt urmările directe, imediate și de perspectivă ale plecării forței de muncă tinere? Sunt aceleași urmări care se produc și la nivelul țării: stagnarea producției; creșterea exagerată a consumului; în plan social, scăderea dramatică a populației, ca urmare a scăderii nașterilor, a procesului de îmbătrânire a populației și a mortalității, ceea ce dă țării un aspect de țară a pensionarilor bătrâni. Vom exemplifica cu situația nașterilor, căsătoriilor și deceselor din comuna Vama în perioada 2010–2019⁴¹:

Anul	Născuți	Căsătoriți	Decedați
2010	8	26	68
2011	4	25	58
2012	2	32	63
2013	9	34	70
2014	4	33	57
2015	5	32	63
2016	15	38	69
2017	9	49	80
2018	18	35	67
2019	8	31	57
Total	82	335	652

Să admitem că cei născuți în orașe, la casele de nașteri, sunt tot atâția câți s-au născut în Vama, asta însumând 164 de născuți în 10 ani. Este puțin, chiar foarte

⁴¹ Arhiva Primăriei Vama, *Oficiul Stării Civile*, dosar nenumărat.

puțin, dacă ne raportăm la numărul decedaților – 652. În perioada 2010–2019, numărul născuților este de patru ori mai mic decât al decedaților, un spor natural negativ, alarmant. Dacă înainte de 1989 erau înscriși la școlile din comună, de la grădiniță până la clasa a X-a generală, fără învățământul liceal seral, aproape 1 100 de elevi, acum, la 35 de ani distanță, mai sunt 570 de elevi, școlari și preșcolari⁴².

În timp ce, prin scăderea ratei natalității și prin exodul tinerilor, populația se reduce accentuat, crește numărul populației de peste 65 de ani, a pensionarilor. În acest fel, forța de muncă angajată în țară resimte tot mai greu presiunea unui prea mare număr de pensionari, cărora trebuie să le asigure acoperirea cheltuielilor sociale. Numărul pensionarilor din comuna Vama este de aproximativ 1 200 de persoane, peste o cincime din populația totală, 23,2% peste media pe țară. Perspectiva sumbră de scădere a populației țării, până în 2050, la 16 milioane, impune guvernelor măsuri urgente de redresare, atât a nașterilor, cât și a emigrației celor tineri.

⁴² Date preluate din Arhiva Școlii Gimnaziale „Iorgu G. Toma” din Vama și de la Oficiul Poștal Vama.

VISUELLE KULTUR JENSEITS VON TEXTEN UND BILDERN. DOKUMENTATION ÜBER DIE BUKOWINA IN DER *ENZYKLOPÄDIE RUMÄNIENS* (BUKAREST, 1938)

IOANA HAPCA

Cultura vizuală dincolo de texte și imagini. Informații despre Bucovina în *Enciclopedia României* (București, 1938)

(Rezumat)*

Scopul acestui articol este de a descrie relația care există între informațiile vizuale transmise de reprezentări și apariția percepțiilor sau senzațiilor în rândul publicului, pe baza analizei conținutului imaginilor, precum și a modului în care informația poate crea imagini. Utilizarea perspectivei lui Gillian Rose în împletirea acestor două niveluri de observație creează o înțelegere mai complexă.

Enciclopedia României a fost aleasă ca studiu de caz: o publicație extinsă, în patru volume, care este considerată una dintre cele mai importante în promovarea dezvoltării identității naționale românești. Lucrarea a fost publicată în 1938 și finanțată de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, fondată în 1921, după Primului Război Mondial. Dimitrie Gusti, fondatorul primei școli de sociologie din România, a fost inițiatorul proiectului de realizare a acestei lucrări. Enciclopedia oferă contribuții metodologice teoretice și ilustrative și informații din toate zonele istorice ale României, prin care Bucovina este analizată și prezentată ca un spațiu unic, care, la acea vreme și pentru ultima dată, a avut o singură administrație.

Cuvinte cheie: Bucovina, cultură vizuală, *Enciclopedia României*, Dimitrie Gusti.

Zweck dieses Beitrags ist es, die Beziehung zu beschreiben, die zwischen den visuellen Informationen besteht, die durch Darstellungen übermittelt werden, und der Entstehung von Wahrnehmungen bzw. Empfindungen beim Publikum aufgrund der Analyse des Inhalts der Bilder, sowie die Art und Weise, wie Informationen Bilder schaffen können. So entsteht durch den Einsatz der Perspektive nach Gillian Rose bei der Verflechtung dieser beiden Betrachtungsebenen ein komplexeres Verstehen.

Als Fallstudie wurde die *Enciclopedia României* / *Enzyklopädie Rumäniens*, gewählt, eine umfangreiche, vierbändige Veröffentlichung, die zu den wichtigsten

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

gezählt wird bei der Förderung der Herausbildung der rumänischen Nationalidentität. Das Werk wurde im Jahr 1938 herausgegeben und von der Königlichen Kulturstiftung Kronprinz Carol finanziert, die 1921 gegründet worden war im Gefolge des Ersten Weltkrieges. Initiator des anspruchsvollen Forschungsprojektes war Dimitrie Gusti, der Begründer der ersten Soziologen-Schule Rumäniens. Die Enzyklopädie bietet methodisch-theoretische und illustrative Beiträge bzw. Informationen aus allen historischen Gebieten Rumäniens, wobei die Bukowina als einheitlicher Raum analysiert und dargestellt wird, Raum, der damals zum letzten Mal als ganzer derselben Verwaltung angehörte.

Heuer sind es 100 Jahre seit der Einführung des rumänischen Hochschulunterrichts in Cluj-Napoca und 99 Jahre seit dem Besuch des Wissenschaftlers Gusti an der Klausenburger Universität zwecks Förderung eines performanten akademischen Systems an dieser Uni. Bei seinem Besuch begegnete Gusti erneut der Enzyklopädie Ungarns und erklärte beeindruckt dazu u. a., dass es „schwere“ (gewichtige) und „schön eingebundene“ Bände seien, die „den Eindruck der Größe eines Staates“ vermitteln.

Ausgehend von diesem Impuls und aufgrund seiner Erfahrungen, die der Soziologe hatte durch seine Ausbildung an den Universitäten in Leipzig und Berlin, reifte die Absicht eines ähnlichen Projektes über die Herausbildung eines Gesamtbildes der rumänischen kulturellen Identität. Entworfen wurde das Projekt als ein Instrument zur Schaffung eines einheitlichen „Bildes“ des Landes und des rumänischen Volkes. Er argumentierte, dass „die Macht des Bildes die Grenzen der Wahrnehmungen der eigenen Entwicklungen und historischen Verwirklichungen“ überschreitet und diese kräftigen würde in den Augen der anderen „durch die Wahrnehmung der eigenen Symbolen“¹.

Was es diesbezüglich bis damals im Land gab, war die „Rumänische Enzyklopädie“, an der in den Jahren 1898-1904 gearbeitet worden war und die von der Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român – Siebenbürgischer Verein für rumänische Literatur und Kultur des Rumänischen Volkes (ASTRA) in Sibiu herausgegeben worden war von Corneliu Diaconovici.

Verwirklicht wurde die Enzyklopädie Rumäniens durch die Einbindung des Lehr- und Forschungspersonals sowie von Studenten der Universität Cluj und von anderen Hochschulen sowie der Fachleute des „Institut Social Roman“. Dimitrie Gusti übernahm die Koordinierung des Projektes, die Königliche Kulturstiftung unter der Schirmherrschaft des Königs Carol II. die Finanzierung.

Quantitativ gesehen wollte man eine monumentale Enzyklopädie Rumäniens. Es beteiligten sich dabei über 800 Studenten und Professoren an der Feldforschung, der Grundlage des Werkes. In über 650 Ortschaften wurde vor Ort gearbeitet, wurden

¹ D. Gusti, *Enciclopedia României*, Bd. II, *Țara Românească*, București, Editura Fundației Regale, 1938, S. V.

Evidenz-Fragebögen angelegt zu verschiedenen Bereichen: Geschichte, Geographie, Bevölkerung, Wirtschaft, Ethnographie, Sprache, Kultur, Gesundheit usw.

Zum Abschluss der Forschungen wurden vier Bände veröffentlicht mit insgesamt 5000 Seiten, 800 Farbtafeln, 800 Landkarten und über 5500 fotografische Darstellungen. Die Forschungen an dem Gesamtprojekt dauerten von 1925 bis 1948 an.

Wie der Titel Enzyklopädie besagt, sollte es qualitativ ein allumfassendes interdisziplinäres Werk werden, das das gesamte theoretische Grundlagenwissen aus allen Bereichen enthalten sollte, dargelegt aufgrund eines wissenschaftlichen systematischen Planes. Als Veröffentlichung stellt diese im Land bis dahin und bis heute einzigartige Enzyklopädie und Nachschlagewerk ein Abbild des gesamten rumänischen Raumes dar zu allen Interessensbereichen.

Auf visueller Ebene wurde vorwiegend organisiert und gezielt auf die Förderung und Präsentation der rumänischen Nationalkultur hin gewirkt, ohne dabei gleichermaßen auf die ethnischen Gemeinschaften im Land einzugehen, die zur Gesamtentwicklung wesentlich und sichtbar beigetragen hatten. Das Foto- und graphische Material, die Tafeln und Reproduktionen wurden einer strengen Auswahl unterzogen. Die Abbildungen mussten relevant und aussagekräftig sein für das Anliegen, das die Forscher und Herausgeber verfolgten: Eine Gesamterfassung, eine Bestandsaufnahme und eine Form der „Inventur“ aller wichtigen Aspekte und ein „Leitfaden“, ein richtunggebendes Werk².

In diesem Sinne wurden vorwiegend Bilder aufgenommen, die rumänische Elemente präsentieren, begonnen mit kirchlichen Bauten, touristischen Stätten, Gemälden, Ethnografie, Graphiken rumänischer Künstler wie auch Bilder von Persönlichkeiten der rumänischen Kultur.

Die Erstellung dieser Enzyklopädie stellte in Rumänien einen Paradigmenwechsel in der Forschung dar durch das viel- und interdisziplinäre Herangehen, aber auch für den europäischen Raum, wo bis dahin allgemein eine klassische, alphabetische Präsentation vorgelegt wurde in Anlehnung an die Wörterbücher. Gusti schätzte ein, dass diese Art des funktionalen Herangehens eine leichtere Erfassung und ein besseres Verstehen ermöglicht. Es ging ihm um die Erfassung sowohl der Makro- als auch Mikro-Ebene, um die kollektive wie auch persönliche, individuelle Wahrnehmung, der Informationsgewinnung für die Benutzer und Leser.

Das Grundlagenwerk hatte auch den Zweck, die rumänische Realität zu erkennen zwecks Erarbeitung von gesellschaftlichen Reformen, für die die Forschung bis in die Welt des Dorfes durchgeführt werden sollte im Agrarland Rumänien. Es musste mit den einfachen Menschen gesprochen werden, um die „Herde“ der großen Probleme auf dem Lande zu ermitteln und deren komplexen Ursachen³.

² Idem, S. VII.

³ D. Gusti, „Sociologie românească“, III. Jahrgang, Nr. 10–12, Oktober – Dezember 1938, S. 431.

So behauptete Gusti, dass er das dokumentarische Vorlagenmaterial vorbereite, auf das sich „jegliche künftige soziale Reform der Dörfer“, der Politik das Landleben betreffend und die „Kulturalisation des Dorfes“ stützen kann⁴.

Bezugnehmend auf die Arbeit „Visual Methodology“ von G. Rose⁵, erschienen im Jahr 2001, konnte ich nicht umhin herauszustreichen, dass die Intentionen Dimitrie Gustis, vielleicht etwas überbetont, als visionär eingeschätzt werden können. Seine Feldforschungen, besonders im fotografischen und filmischen Bereich, bewirkten eine neue Epoche in der Dokumentation bei Feldforschungen. Es handelte sich nicht nur um den Erwerb und die Durchsetzung von neuen Arbeitsmethoden, um die Ausweitung von Methoden, sondern besonders um die Herausbildung der nationalen Identität anhand von Bildern, Statistiken, Darstellungen sowie anhand von Filmen und Filmreportagen. Die Gesamtdokumentation für die Veröffentlichung und die Enzyklopädie bieten uns heute eine Kulturperspektive, die nachvollzogen werden kann durch die sozialen und identitären Prozesse im Verlauf von Zeit und Raum sowie aufgrund des sozialen wie auch konfliktuellen Wandels, der Veränderungen, die vom rumänischen Volk bewusst oder unbewusst geäußert wurden.

Dokumentation über die Bukowina

Die rumänische Kultur in der Bukowina war ein gesellschaftlich sehr anpassungs- und aufnahmefähiges Element, ständig in Bewegung – so auch festgehalten in der Tracht, der Architektur, in der Presse, den Fotografien und Filmen. Sie alle bieten ein Spiegelbild des rumänischen Kulturlebens landesweit wie auch in der Bukowina jener Zeit. Die Gewohnheiten und Traditionen, die von den Fotografen bei den monographischen Felforschungen erstellt wurden für die Enzyklopädie wurden in dem Werk verschiedenartig interpretiert und es wird auf Eigenheiten hingewiesen, so dass wir heute unterschiedliche Wahrnehmungen haben können was die Vergangenheit bildlich betrifft und auch was die eigene Sicht über die Vergangenheit ermöglicht. Visuell ist der Teil, den das Auge aufnimmt und den das menschliche Hirn davon wahrnimmt⁶. Aus dem haben wir die Fähigkeit, eine Sicht zu erwerben von dem, was wir nicht gesehen haben bzw. von dem was für das Auge direkt unsichtbar ist.

Die Bukowina wurde in der Enzyklopädie anhand von Texten, Zahlen, Statistiken, Graphiken, vor allem aber mit Bildern vorgestellt. Viele Informationen wurden für die Veröffentlichung bearbeitet, ausgewählt, klassifiziert, aber das erfasste und erhaltene Feldmaterial bleibt von einer besonderen Bedeutung.

⁴ Idem, „Plan de acțiune pentru anul 1938“, in „Sociologie românească“, III. Jahrgang, Nr. 1–3, Januar – März 1938, S. 1.

⁵ Gillian Rose, *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. Sage, London, 2001.

⁶ *Ibidem*.

Gusti hob in öffentlichen Diskussionen oft hervor, „dass die sozialen Lebensformen, die in Bildern festgehalten sind, das Leben auf dem Dorf in Rumänien lebendiger darstellen als alles andere“. Fast ein Jahrhundert später können wir heute so anhand oder durch das Prisma der Bilder eine verschwundene Zeit nachvollziehen dank ihrer Präsenz in den verschiedenartigen Darstellungen.

Diachronisch betrachtet haben diese Bilder jedoch ihren Zweck bzw. die Funktionalität weitgehend verändert, den Wandel vom Beitrag zur nationalen Identitätsbildung zur Durchleuchtung und zum besseren Verstehen des Alltagslebens jener Zeit: die Lebensabschnitte, die Feldarbeit, Viehzucht, die Gefühls- und Glaubenswelt, die Siedlungen und Bauten, die Trachten und Traditionen.

Dimitrie Gustis Feldfotograf war der offizielle Fotograf des königlichen Hofes, der gebürtige Bukowiner Iosif Berman⁷. Von ihm stammen einige der besten und besonderen Aufnahmen. Dem erfahren Pressefotographen mit Auslandserfahrung gelang es, die Fotografie als Dokumentationsarbeit auf einen neuen Stand zu bringen was die Komplexität der Elemente betrifft, die fotografisch identifizierbar sind. Die Dokumentar-Fotographie in Rumänien kann im 20. Jahrhundert in zwei deutlich unterschiedliche Abschnitte aufgeteilt werden, nicht nur chronologisch, sondern auch stilistisch: die Zeit vor Berman und die nach ihm⁸. Im Unterschied von Vorgänger-Fotographen bietet Berman ein viel vollständigeres Bild des rumänischen Dorfes. Es ist bei ihm ein lebendiges Dorfleben, so wie es war, mit Armen und Reichen, mit den täglichen Verrichtungen, mit neuartig festgehaltenen Wohnräumen wie auch im Lichte nationaler Festlichkeiten⁹.

Visual turn bzw. die Auswahl der Bilder für die Enzyklopädie ist in diesem Kontext der eines Wechsels von Aussagen und Bedeutungen. Die nach dem Ende des Ersten Weltkrieges erschütterte Wahrnehmung der eigenen Identität wandelte zu einem konstruierten Nationalpatriotismus mit Hilfe von Wort und Bild.

Gusti war überzeugt, dass „schleunigst alle Ursachen der Schwächen der Nation beseitigt werden müssen und vor allem alle Qualitäten verstärkt zur Geltung kommen“ sollen¹⁰. Eingesetzt wurde das Werk auch zu politischen Propagandazwecken – zur Unterstützung der Reformen Carols II. –, aber auch zur Vorbereitung für die erkennbare aufkommende Instabilität in Europa. Hauptsächlich aber sollte die Enzyklopädie die Schaffung von rumänischer Identität im neugeschaffenen Großrumänien fördern durch die monographische Forschungen, das Foto- und Filmarchiv von hoher Aussagekraft. Aber auch reichhaltiges Bild- und Wissensmaterial sollte das Werk einem breiten Publikum bieten und so begleitend Vorstellungen übertragen zum deskriptiven Inhalt und der bildlichen

⁷ Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, Suceava, 2004, S. 107–108.

⁸ Presseartikel: Tomasz Oginski; <https://www.icr.ro/roma/fotografia-lui-iosif-berman-1892-1941-ajunge-in-polonia> (15.04.2020).

⁹ Presseartikel: Ioana Popescu, „Muzeul țaranului român“; <https://www.natgeo.ro/articole/locuri-si-oameni/8672-iosif-berman> (15.04.2020).

¹⁰ D. Gusti, ebenda, S. 1.

Kommunikation. Bezweckt wurde damit der Übergang von der Perspektive der Momentaufnahme zu einem Visual thinking-Moment in der Schaffung von Elementen der nationalen Identität. Dabei war die Strategie Gustis eine innovative und weitgehend angepasst an die politischen und sozialen Bedingungen Zwischen-Kriegs-Rumänien.

In der unmittelbaren Zeit nach der Vereinigung der Bukowina mit Rumänien blieben dort unausweichlich ein großer Teil der Organisationsformen aus habsburgischer Zeit bestehen, verpflichtend wurde die rumänische Sprache in der Verwaltung und im Bildungswesen eingeführt in den fünf Kreisen der Bukowina: Campulung, Cernauti, Radauti, Storojinetz und Suceava. Die Czernowitzer Universität wurde in eine rumänische umgewandelt und ein übergeordnetes kontrollierendes Appellationsgericht wurde eingerichtet¹¹.

Der große, umfangreiche und einzige Zensus in Rumänien in der Zwischenkriegszeit, vom Dezember 1930, ergab für die bukowinischen Kreise eine Gesamtbevölkerung von 853.009 Einwohner. Der Anteil der Rumänen betrug 44,5 Prozent, der Prozentsatz der Ukrainer und Huzulen 29,1%, als Juden bekannten sich 10,8, als Deutsche 8,9, als Polen 3,6 und Ungarn 1,4 Prozent. Anders waren die Verhältnisse in den Städten mit einem hohen jüdischen Anteil von 30 Prozent, von 14,7 Prozent Deutschen, 13,9 Prozent Ukrainer und 6,3 Prozent Polen. Die alte Bukowiner Landeshauptstadt Czernowitz war von der Bevölkerungszahl her gesehen die drittgrößte in Rumänien. Was die konfessionelle Struktur der Buchenländer betraf waren im Jahr 1930 genau 71,9 Prozent Orthodoxen¹².

Die Berichte über die Feldforschungen in Fundu Moldovei – deutsch Louisenthal – vermitteln auch Informationen zur Multikulturalität in der Bukowina, zum Zustand des Dorfes zu jener Zeit und die großen Probleme, die den Menschen zu schaffen machten. Als Fall-Dorf wurde Fundu Moldovei gewählt, weil es verglichen mit anderen Orten der Gegend viel früher historische belegt ist, weil es ein Ort im Grenzraum der habsburgischen Bukowina zur Moldau war, wegen des archaischen Charakters und der Organisation auf alten Strukturen gemeinsamer Vorfahren. Sie hielten die Ahnen/Vorfahren – neam – als Grundlage ihres Rechtssystems. Vorgeschlagen hatte diesen Ort aufgrund dieser Argumente der Bukowiner Historiker der Rumänischen Akademie der Wissenschaften Ion Nistor.

Als Forschungszeit waren vier Wochen vorgesehen worden, vom 16. Juli bis 13. August 1928. Das Team umfasste etwa 60 Forscher und Spezialisten, größtenteils

¹¹ M. Hausleitner, „Die Folgen der Rumänisierungspolitik in der Bukowina für die jüdische Bevölkerung nach 1918“, in Carola Heinrich-Thede Kahl (Ed.), *Litterae magistra vitae Heinrich Stiehler zum 70. Geburtstag*, Berlin, Frank&Timme GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2018, S. 126–127.

¹² Idem, *Die Rumänisierung der Bukowina: Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Großrumäniens 1918–1944*, Oldenbourg Verlag, München, 2001, S. 39 und A. Nacu, *Atlas istoric al Bucovinei*, Bukarest, Verlag der Rumänischen Akademie, 2018, S.16.

von der Bukarester Universität, Fachleute aus den Bereichen Medizin, Statistik, Historiker, Wirtschaft etc.¹³

Infolge der Zwangseinstellung der soziologischen Forschungen 1940 und der Auflösung des Forschungsinstituts (ISR) wurden Teile der Forschungsunterlagen vernichtet. Zu Fundu Moldovei konnten nur drei Ordner wiederhergestellt werden, aber daraus fehlen die Karteien zu Gesundheit und die Aufzeichnungen des Biologen-Teams. Erhalten sind die Daten zur Typologie der Wohnungen und Wirtschaften, zur Verwaltungs- und politischen Lage des Ortes, zu Religion, Unterricht, Intellektuellen des Dorfes, Kultur und Presse. Festgehalten wurde auch die Art des Erbschaftsbrauchtums und der Weitergabe des Besitzes, hier meist an den jüngsten Sohn, der dann die Pflege der Eltern übernahm¹⁴.

Erfasst sind desgleichen die Transformationen, die stattfanden beim Übergang von der alten Eigenverwaltung zur habsburgischen, beispielsweise über das Verbot Bäume in bestimmten Waldzonen zu fällen für den Hausbau, und über die Durchsetzung der neuen josephinischen Forstgesetze, eine Waldordnung, die unregelmäßige Baumfällungen ohne Aufforstung streng verbot. Was das Kultur- und Bildungsniveau im Ort zur Zeit der Forschung betraf, ist zu erwähnen, dass die Mehrheit der Bewohner mindestens zwei Sprachen beherrschten, Zeitungsleser waren, nicht nur von lokalen rumänischen, sondern auch von deutschen und ausländischen Publikationen (Czernowitzer Morgenblatt, Czernowitzer deutsche Tagespost, Ostjüdische Zeitung, Heimat, Grüne Post aus Berlin, Kirchliche Blätter, Arader Zeitung, Deutsche Buchgemeinschaft – insgesamt 11 deutschsprachige Publikationen). Der Bildungsstand war überdurchschnittlich, die Zahl der „Gebildeten“ groß.

Der in der Bukowina gebürtige Medizinwissenschaftler Francisc Rainer, einer der wichtigsten Forscher im Gusti-Team, beschreibt die medizinischen Investigationen. Angewendet wurden die Meinicke-Reaktion sowie Methoden zur Diagnose von Syphilis und zur Blutgruppenbestimmung. Neu eingeführt wurden anthropologische Photographien, ärztliche Untersuchungen verbunden mit der Verabreichung von Medikamenten und die Abnahme von Fingerabdrücken. Rainer, dessen Namen auch heute eine Straße in Bukarest trägt, merkte an, dass das Team zu gesundheitlichen Aspekten aus dem Personal des Bukarester Instituts für Anatomie und Embryologie der Medizinfakultät ausgewählt wurde¹⁵.

Dieser Kontext belegt, dass die Forschungen für die Erstellung der Enzyklopädie mehrere Ziele verfolgten. Einerseits war es das Aufleben oder die Auffrischung der nationalen Identität durch Vermittlung eines komplexen, realen

¹³ F. Țone, „Exercițiu de recuperare: portretul sanitar al comunei Fundul Moldovei în vara anului 1928”, in „Transilvania”, Nr. 11–12, Hermannstadt, 2012 (on-line Ausgabe).

¹⁴ Paula Popoiu, *Fundu Moldovei. 80 de ani de la prima campanie monografică (1928–2008)*, Cluj-Napoca, Mega Verlag, 2008, S. VII.

¹⁵ Fr. I. Rainer, *Enquêtes anthropologiques dans trois villages roumains des Carpathes. Avec 34 planches, dont 20 photographiques*, București, Imprimeria Centrală, o. J., S. 57–58.

Situationsbildes und dann einen Aufwind zu fördern in der rumänischen Bevölkerung, die sich gerade in dem neuen System in Großrumänien einrichtete.

Die Realitäten in der Bukowina wurden in kurzen, aber treffenden Texten vermittelt, weiter anhand von Statistiken, Graphiken und suggestiven und relevanten Bildern, wie Bauern in Volkstracht, Klöster der Bukowina, Kur- und Badeorte, kulturelle und sonstige Ereignisse aus dem alltäglichen Leben. Als Grundlage standen dafür die umfangreichen Feldforschungen, die sich gleichermaßen für die materiellen wie auch geistigen Bereiche bezogen: örtliche Mentalitäten, religiöses Brauchtum und Volksfrömmigkeit, Formen archaischer Organisation u. a.

Ergänzt werden für die Bukowina die Bilder von Berman, die keine Zweifel an ihrer Exzellenz und sonst Wünschenswertem zulassen, durch einen soziologischen Film aus dem Jahr 1937, erstellt von zwei bekannten Fachleuten jener Zeit, Henri Stahl und Constantin Brailoiu. Es ist ein Dokumentarstreifen von mittlerer Länge mit vorwiegend ethnographischer und folkloristischer Ausrichtung. Er umfasst eine Totenwache, Aufnahmen zum Sterbebrauchtum, eine Spinnstube, einige Neujahrs- und Weihnachtsbräuche, Synchron-Aufnahmen in Fundu Moldovei. Leider konnte ich den Film bisher selbst nicht anschauen und musste mich hier auf Berichte in Ethnographie-Fachschriften stützen.

Die hier vorgestellte Enzyklopädie stand mit an der Basis der Bemühungen zur Modernisierung des jungen Großrumänien, bei der Schaffung der nationalen Identität und eines neuen kollektiven Wiederfindens. Das übermittelte Wissen aus den Forschungen hat wesentlich dazu beigetragen, wirtschaftliche, politische und kulturelle Hürden zu identifizieren und zu beseitigen für die vorgeschlagenen Reformen in der Landwirtschaft, im Kulturellen und Sozialen. Die Enzyklopädie, die in der Nachkriegszeit weitgehend aus den Bibliotheken entfernt worden war und auch heute im Ausland selten zitiert wird, bleibt ein wichtiger Investigations-Beleg zu nationalen Fragen der Zwischenkriegszeit im Königreich Großrumänien.

ANALIZA STATISTICĂ A DINAMICII FONDULUI LOCATIV AL JUDEȚULUI SUCEAVA ÎN PERIOADA 1990–2018

LUMINIȚA-MIRELA LĂZĂRESCU
VASILICĂ-DĂNUȚ HORODNIC

Statistical analysis of the dynamics of the Suceava County housing stock between 1990 and 2018

*(Abstract)**

This article aims to characterize the current situation of housing stock on the territory of Suceava County as a result of the changes that occurred between 1990–2018 in the structure and characteristics of the housing fund and to highlight a series of territorial disparities at different scales of analysis. The analysis was carried out on two reference scales: at the county level and at the territorial administrative units level, with the aim of highlighting the general dynamics at the level of the entire county as well as some territorial differentiations of the rates of development of the housing fund during the analyzed period. In order to achieve the study purpose, in the analysis of the dynamics of the housing fund of Suceava county, the following indicators were taken into account: the number of existing dwellings, the annual number of completed dwellings, the total number of rooms, the habitable surface of the dwellings. For the analysis, statistical data from the censuses of 1992, 2002, 2011 and data corresponding to time series provided by the National Institute of Statistics, were used.

The graphical and cartographic representations obtained were the starting point for the subsequent analyses and interpretations that allowed the characterization of the dynamics of the housing stock (at county and territorial level) as well as the formulation of the study conclusions.

The results of the research highlighted the existence of a well represented quantitative housing fund, with a good dynamic at county level for the analyzed period, but marked by high inequalities on a territorial level. The high growth rates of the main indicators of the housing fund recorded by some rural localities (especially those located near the urban centers) are positively reflected at the level of the whole county and influence the position that Suceava County occupies in the regional and national hierarchy. Data processing showed the existence of major differences in the development and renewal of the housing stock between the localities in the mountain area and the plateau area, between the rural areas located in the polarization area of

* Traducere: Vasilică-Dănuț Horodnic.

the cities and the other rural localities of the county. The conclusions regarding the dynamics of the Suceava County housing fund were formulated in relation to the aspects identified at the county level and at the level of the component localities.

Keywords: housing stock, dwelling, dynamics, territorial differences, growth rates.

Introducere

Factorii antropici joacă un rol important în asigurarea calității locuirii, deoarece între populație, pe de-o parte, și contextul politic și socio-economic, în care are loc dezvoltarea așezării, pe de altă parte, se stabilesc multiple relații. Aceste interacțiuni îmbracă forma unor premise favorabile sau restrictive și diferențiază necesitățile de locuire în raport cu specificul fiecărei etape de evoluție în parte. Satisfacerea nevoilor și preferințelor populației pentru locuire presupune implicarea, în timp, a unui număr mare de persoane, din diferite domenii de acțiune, precum și a unor actori aflați la diferite nivele de decizie politică și administrativă, în acțiuni de edificare a infrastructurii specifice fondului locativ. Cumulul acestor demersuri inițiate și finalizate determină, în timp, amenajarea teritoriului și așezărilor pentru locuire: configurarea infrastructurii specifice, amenajarea corespunzătoare a spațiilor din vecinătatea locuirii, diversificarea serviciilor. Locuirea, ca funcție esențială a unei așezări, prin cerințele sale, impune demersuri politice și socio-economice concordante cu specificul fiecărei perioade de evoluție și are ca rezultat structurarea funcțională a localității, ceea ce se reflectă și asupra condițiilor de locuire.

Fondul locativ include toate spațiile destinate locuirii care sunt locuite permanent, locuințele pot fi amplasate în clădiri destinate exclusiv locuirii sau în clădiri cu altă destinație, în clădiri individuale sau în spații colective de locuit, în clădiri finalizate sau aflate în curs de construcție, care sunt ocupate parțial de populație. Principalii indicatori utilizați pentru caracterizarea fondului locativ urmăresc aspecte privitoare la numărul de locuințe existente și la numărul de locuințe terminate în cursul anului (pe surse de finanțare, medii de rezidență, forme de proprietate), la suprafața locuibilă și numărul de camere (existent, sau din cadrul locuințelor terminate în cursul anului), precum și indicatori care privesc tipologia acestora, vechimea, materialele din care sunt construite, numărul de camere, accesul la utilități etc.

În România comunistă și postcomunistă, dinamica sectorului construcțiilor de locuințe și a segmentelor sale (proprietate privată/publică, locuințe rurale/urbane, individuale/colective, locuințe) reflectă ideologii politice, economice și de locuire¹.

¹ D. Vîrdol, B. Suditu, Liliana Dumitrache, D. G. Vâlceanu, „Dinamica fondului locativ în România între politică și politici”, în „Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography”, București, Editura Universității, vol. 9, nr. 2, 2015, pp. 207–223; www.humangeographies.org.ro, p. 1. (20.03.2020).

Trecerea fondului locuințe de la moștenirea comunistă la situația actuală s-a realizat printr-un dublu proces: pe de o parte, prin păstrarea, reabilitarea și modernizarea stocului existent de locuințe, pe de altă parte, prin includerea în structura fondului locativ a unor noi unități de locuire. Deși, necesitățile vitale au stat mereu la baza locuirii, de-a lungul timpului, nevoile umane relaționate cu locuirea s-au diversificat, direct proporțional cu elementele de progres ale societății, în ansamblu ei, și ale comunităților umane, în particular. Inițial, locuința reprezenta doar un adăpost, un acoperiș deasupra capului, cu timpul, tot mai multe atribute asociate sferei psihologicului au fost asociate acesteia: spațiu de relaxare, de relaționare, de refacere, spațiu de dezvoltare personală, de retragere din cotidian, un spațiu de care ocupanții sunt afectiv legați, pe care-l construiesc și-l amenajează ca atare.

Aria de studiu

Județul Suceava are o suprafață de 8 553,5 km², după datele din 2011, deține 3,58% din suprafața României², fiind al doilea ca mărime din țară. Se învecinează la nord cu Republica Ucraina (frontieră de stat), la est cu județul Botoșani, la sud-est cu județul Iași, la sud cu județele Mureș, Harghita și Neamț, la vest cu județele Maramureș și Bistrița-Năsăud.

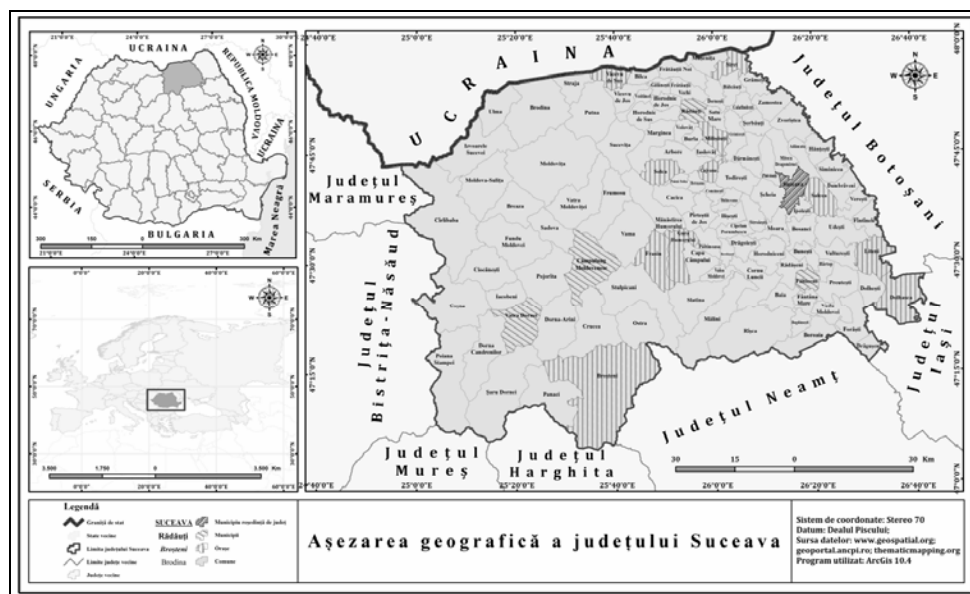

Figura nr. 1. Localizarea și organizarea administrativ-teritorială a județului Suceava, 2018.

² C. Brânduș, Al. I. Cristea, *Județul Suceava*, seria „Județele României”, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 11.

Date și metodologie

Studiul a fost structurat în trei părți: prima parte propune identificarea și descrierea unor factori care au influențat, după 1990, dinamica fondului locativ, a doua ilustrează particularitățile evoluției principalilor indicatori ai fondului de locuințe la nivel județean, precum și valorile unor indicatori derivați, legați de locuire, iar ultima parte abordează diferențierile teritoriale existente la nivelul unităților administrativ-teritoriale din județul Suceava cu privire la rata medie anuală de creștere a numărului de locuințe și a suprafeței locuibile.

Descrierea cadrului în care au evoluat, după 1990, așezările umane din județul Suceava a avut în vedere trecerea în revistă a unor aspecte de natură politico-administrativă, demografică, economică care au influențat direct sau indirect locuirea și, implicit, structura fondul locativ. Obținerea informațiilor utile pentru creionarea acestui cadru a presupus: consultarea lucrărilor de specialitate, a legilor care au reglementat, în timp, organizarea administrativ-teritorială a României, a strategiilor de amenajare teritorială și dezvoltare economică a județului Suceava; selectarea datelor statistice relevante din baza de date Tempo ONLINE a Institutului Național de Statistică; un demers de prelucrare a informațiilor axat pe interpretare și deducție, completat cu metode de analiză statistico-matematică și reprezentare grafică a datelor cu ajutorul programului Microsoft Excel.

Analiza dinamicii fondului locativ al județului Suceava s-a bazat pe prelucrarea matematico-informatică a datelor statistice corespunzătoare următorilor indicatori: număr total de locuințe existente, număr de locuințe terminate în cursul anului (pe medii de rezidență; forme de proprietate, surse de finanțare); suprafața locuibilă existentă și aferentă locuințelor terminate în cursul anului (total și pe medii, urban/rural); număr de camere (total/pe medii de rezidență) și pe interpretarea rezultatelor. Datele statistice pentru indicatorii amintiți au fost preluate din baza de date Tempo ONLINE a Institutului Național de Statistică. Valorile unor indicatori derivați au fost calculate pe baza datelor asociate indicatorilor principali ai fondului locativ: mărimea locuințelor (suprafața locuibilă/numărul de locuințe, suprafața medie a unei camere calculată ca raport între numărul de camere existente/terminate în cursul anului și numărul de locuințe existent/terminat în cursul anului) și gradul de aglomerare a locuințelor (suprafața medie/locuitor; numărul de camere/locuitor). Aceste valori s-au dovedit relevante pentru creionarea tabloului general al dinamicii fondului locativ și locuirii la nivel județean. Pentru această secțiune, anul 1994 a fost utilizat ca an de referință al începutului perioadei, din cauza lipsei datelor statistice privitoare la suprafața locuibilă pentru anii 1990–1993 și a imposibilității de a calcula valoarea unor indicatori derivați și de a uniformiza și compara datele pentru toți indicatorii în vederea surprinderii tendințelor dinamicii.

Evoluția fondului locativ la scara unităților administrativ-teritoriale a fost pusă în evidență prin prelucrarea și reprezentarea datelor cu ajutorul programului ArcGis 10.4. Reprezentările cartografice rezultate au fost analizate și interpretate pentru a explica disparitățile referitoare la rata anuală de creștere a numărului de

locuințe și a suprafeței locuibile în perioada analizată identificate la nivel teritorial. Dificultăți în prelucrarea datelor statistice și reprezentarea cartografică a situației la nivelul unităților administrativ-teritoriale au fost impuse și de lipsa datelor statistice pentru comunele al căror teritoriu a fost reorganizat în perioada 2002–2007. În această categorie intră comunele: Bălăceana, Berchișești, Burla, Capu Câmpului, Ciocănești, Ciprian Porumbescu, Comănești, Coșna, Fântâna Mare, Hănțești, Hârtop, Horodnic de Sus, Iaslovăț, Poieni Solca, □erbăuți și Voitinel. Pentru completarea șirului de date și uniformizarea la nivel județean, acestora li s-au asociat datele statistice pentru comunele din care au făcut parte înainte de reorganizarea teritoriului.

Rezultate și discuții

1. Analiza elementelor care influențează dezvoltarea fondului locativ în județul Suceava

Situația actuală a fondului de locuințe din județul Suceava este rezultatul unei evoluții care s-a realizat în diferite contexte politice și socio-economice dar și a reflectării, în practica construcțiilor de locuințe, a deciziilor politice luate în diferite perioade și a preferințelor de locuire exprimate de populație de-a lungul timpului, în general, și în ultimele decenii, în special.

În tabloul general al edificării și evoluției fondului locativ al județului Suceava se impun, cu o influență hotărâtoare, factorii istorici, demografici și cei socio-economici.

Analiza modului în care a continuat, după anul 1990, amenajarea teritoriului județului Suceava pentru locuire și cercetarea dinamicii fondului locativ trebuie să aibă în vedere faptul că cea mai mare parte a fondului locativ al județului Suceava este moștenită din perioade mai vechi. În structura actuală a fondului de locuințe intră clădiri ce datează din secolele XIV–XV, din secolele XVIII–XIX, din perioada comunistă și locuințele construite după anul 1990.

Meleagurile acestui întins teritoriu, cu un peisaj montan și subcarpatic pe mai bine de 60% din suprafață și de podiș pe aproape 40%, au oferit, încă din Pleistocen, un potențial natural deosebit de favorabil vieții și activității umane³. În contexte istorice care deseori s-au manifestat restrictiv în raport cu locuirea și dezvoltarea economică, acest potențial natural a susținut un proces continuu de populare a teritoriului, caracterizat prin creșterea continuă a numărului de locuitori, apariția, dezvoltarea și extinderea teritorială a așezărilor umane. La recensământul din 1930, pentru întreaga suprafață a județului au fost înregistrați 472 111 locuitori (91 893 în mediul urban și 380 218 în mediul rural)⁴ care trăiau în opt orașe și 90 de comune⁵. În prezent, din cei 755 094 de locuitori care au domiciliul în județul

³ C. Brânduș, Al. I. Cristea, *op. cit.*, p. 11.

⁴ *Ibidem*, p. 98.

⁵ *Ibidem*, p. 114.

Suceava, 331 418 locuiesc în orașe și 423 676 în așezări rurale, rețeaua de localități a județului Suceava include 16 orașe (din care cinci municipii), 96 de comune și 379 de localități⁶. Această creștere demografică a impus, în timp, configurarea unui fond locativ, a cărui structură este în permanentă modificare, în raport cu intrările, respectiv ieșirile de locuințe care afectează anual acest stoc.

Luând în considerație criteriile de natură petrografică, structurală, morfogenetică și altitudinală, pe teritoriul județului pot fi separate trei mari trepte de relief: montană (carpatică) și subcarpatică (submontană), care împreună dețin 53% din suprafața județului și deluroasă (de podiș) care reprezintă 47% din întinderea județului⁷. Potențialul natural diferit, depărtarea față de capitală și de centrele urbane mari, lipsa drumurilor de legătură, potențialul economic mai modest au făcut ca, în județul Suceava, locuirea rurală să se păstreze, ca forma predominantă de locuire, până în prezent.

Suprafața județului, limitele și organizarea sa administrativă au cunoscut numeroase modificări în secolele al XVIII-lea, al XXX-lea și al XX-lea, „județul” ca formă de organizare administrativ-teritorială fiind reintrodus începând cu anul 1968⁸. În anul 1970, pe teritoriul județului existau, ca și în 1930, opt orașe și 90 de comune (din care patru suburbane, aparținând orașului Suceava), acestea din urmă includeau 396 de sate, din care 17 erau componente ale comunelor suburbane amintite și ale orașelor Vatra Dornei, Fălticeni, Siret și Gura Humorului⁹. După anul 1990, procesul de reorganizare administrativ-teritorială a continuat, unele dintre comunele desființate în perioada comunistă au întreprins, prin reprezentanții administrațiilor locale, demersuri de recăștigare a statutului de comună, în cele mai multe cazuri acestea finalizând-se cu succes.

Datele din Tabelul 1 oferă o imagine sugestivă asupra modificărilor survenite în organizarea administrativ-teritorială a județului, după anul 1990.

După anul 1990, ca urmare a reorganizării administrative a teritoriului României, în județul Suceava patru orașe au fost declarate municipii: Rădăuți și Fălticeni (Legea 104/1994); Câmpulung Moldovenesc (Legea 11/1995) și Vatra Dornei (Legea 133/2000); începând cu 2004 au obținut statut de așezări urbane localitățile: Broșteni, Cajvana, Dolhasca, Frasin, Liteni, Milișăuți, Salcea și Vicovu de Sus; au devenit comune prin reorganizare administrativ-teritorială: Capu Câmpului, Ciocănești, Comănești, Iaslovăț (2002); Coșna, Fântâna Mare, Hănțești, Horodnic de Sus, □erbăuți (2003), Bălăceana, Burla, Ciprian Porumbescu, Hârtop, Voitinel (2004); Poieni Solca (2007). Acest proces s-a derulat în paralel cu creșterea treptată a autonomiei locale, ceea ce a influențat hotărâtor procesul de administrare a teritoriului așezărilor umane și de restructurare a fondului locativ.

⁶ Institutul Național de Statistică al României, Baza de date Tempo ONLINE, www.statistici. insse.ro (20.03.2020).

⁷ C. Brânduș, Al. I. Cristea, *op. cit.*, p. 23.

⁸ *Ibidem*, pp. 12–13.

⁹ *Ibidem*, p. 114.

Tabel 1

Dinamica numărului de unități administrativ-teritoriale
la nivelul județului Suceava, după 1990

Forme de organizare administrativ-teritorială	1992	2002	2011	2012	2018
Municipii	1	5	5	5	5
Orașe	7	3	11	11	11
Localități componente ale municipiilor și orașelor	–	16	33	33	33
Comune	90	93	98	98	98
Sate	396	396	379	379	379
Din care: aparțin de municipii și orașe	1	1	24	24	24

Sursa: Baza de date Tempo ONLINE, Institutul Național de Statistică al României.

Populația constituie o componentă dinamică a locuirii care contribuie esențial la configurarea cererii de locuințe și, parțial, la satisfacerea necesarului de locuințe prin demersuri individuale de construcție, cumpărare sau închiriere a locuințelor.

Componentele dinamicii populației în cadrul unui teritoriu (mișcarea naturală și migratorie) au o contribuție însemnată la dimensionarea cererii de locuințe. Dinamica naturală a populației reprezintă punctul de plecare pentru structurarea populației pe grupe de vârstă și un reper pentru aprecierea necesarului de locuințe, dacă se ia în calcul ponderea tinerilor cu vârste cuprinse între 25–30 de ani în totalul populației, precum și numărul de căsătorii încheiate.

Contextul social, politic și economic în care a avut loc evoluția numerică a populației până în anul 1989, dar și după acest an, și-a pus amprenta puternic asupra componentelor care determină dinamica populației țării și a județului. Până în anul 1990, numărul populației României și, implicit, al județului Suceava a cunoscut o creștere importantă, ca rezultat al regimului pronatalist instaurat de statul comunist și de restricțiile impuse, în special, migrației externe. Decretul 770/1966 a avut ca efect creșterea natalității și menținerea acesteia, pentru o perioadă destul de mare de timp, la valori ridicate. Efectul acestei politici s-a resimțit mai puternic după anul 1990, când generațiile născute în perioada 1966–1975 s-au maturizat și au întemeiat noi gospodării, determinând o cerere importantă de locuințe care, însă, nu a putut fi satisfăcută în contextul socio-economic în care evolua societatea românească în primul deceniu de după Revoluția din 1989. Acestei cereri i s-au adăugat și cele ale următoarelor generații, astfel că, primele decenii ale secolului al XXI-lea au stat, atât în România, cât și în județul Suceava, sub semnul manifestării unei profunde crize de locuințe.

Evoluția componentelor bilanțului total, respectiv a sporului natural și a sporului migrator, pentru perioada analizată în județul Suceava, este reprezentată în Figura nr. 2.

La începutul intervalului de timp analizat (1990–2006), valoarea sporului natural a înregistrat un trend descendent accentuat, urmat de o evoluție oscilantă, caracterizată prin creșteri și scăderi în limite mici, care s-a menținut până în 2018,

valorile maxime fiind atinse în anii 2005, 2008 și 2013. Sporul migrator a înregistrat, între anii 1990 și 2012, valori negative (excepție făcând anul 2010), numărul plecărilor fiind superior celui al stabilirilor cu domiciliul în județ în acest interval.

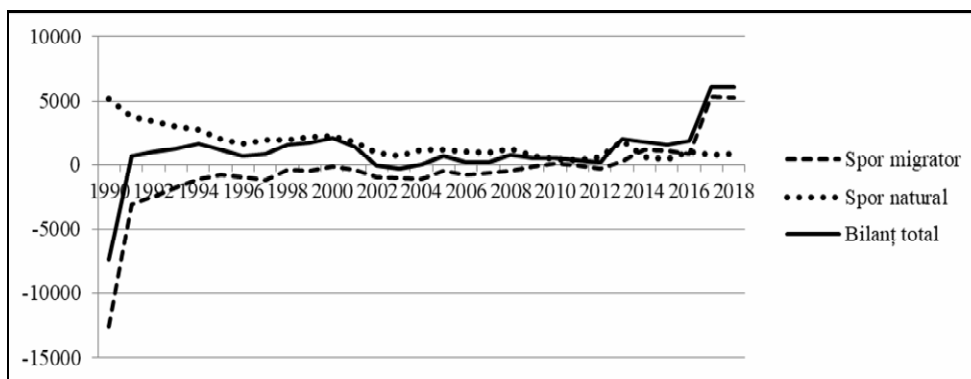

Figura nr. 2. Evoluția sporului natural, migrator și a bilanțului total al populației, exprimate în valori absolute, în județul Suceava, în perioada 1990–2018¹⁰.

Începând din anul 2013, valorile sporului migrator au devenit pozitive și au cunoscut o dinamică mai accentuată spre finalul perioadei, în anii 2017 și 2018, marcată de creșteri de peste 5 000 persoane. Aceeași evoluție oscilantă caracterizează și valorile bilanțului total, ca expresie a sumei dintre soldul natural și cel migrator. Dinamica bilanțului total s-a reflectat în creșterea numerică a populației în județul Suceava de la 714 687 în anul 1992, la 755 094 în 2018¹¹ și a contribuit, indirect, la dimensionarea cererii de locuințe și la creșterea numărului acestora în intervalul de timp analizat.

Un element important, cu influență asupra structurii, tipologiei locuințelor, precum și a formei de proprietate îl reprezintă structura populației pe medii de viață. Astfel, în perioada analizată, la nivelul județului Suceava, populația rurală a deținut o pondere dominantă în raport cu cea urbană, datele statistice indicând o creștere a ponderii populației urbane în totalul populației județului de 6% în această perioadă (de la 37% în 1992 la 43% în 2018). Populația din mediul rural și-a păstrat ponderea majoritară chiar în condițiile în care, între anii 1992–2018, numărul locuitorilor din mediul rural al județului s-a diminuat cu 30 016 persoane, în timp ce cel din mediul urban a sporit cu 70 423 persoane.

O marcă a progresului social și economic o reprezintă capacitatea societății de a satisface cererea de locuințe prin asigurarea stocului necesar și a unor condiții adecvate de locuire. Dezvoltarea economică asigură resursele financiare necesare

¹⁰ Institutul Național de Statistică al României, Baza de date Tempo ONLINE; www.statistici.INSSE.ro (16.03.2020).

¹¹ Institutul Național de Statistică al României, Baza de date Tempo ONLINE; www.statistici.INSSE.ro (18.03.2020).

construirii locuințelor iar factorii politici și administrativi au un rol hotărâtor în luarea deciziilor pentru asigurarea necesarului de locuințe și condițiilor adecvate de locuire.

Înainte de 1989, deciziile politice au susținut trecerea României de la o economie predominant agrară la una industrială, astfel s-a derulat un proces accelerat de industrializare a întregului teritoriu al țării, marcat de construirea și punerea în funcțiune a unor mari capacități de producție în orașele mari și a unor întreprinderi de talie mai mică în orașele mici și mijlocii. Necesarul de forță de muncă pentru noile întreprinderi din orașele mici și mijlocii a fost asigurat din resursele umane provenite din zonele rurale limitrofe. În consecință, în orașele devenite atractive prin oferta consistentă de locuri de muncă și posibilitatea calificării la locul de muncă, s-au stabilit numeroși locuitori veniți din satele din jur. Acest context social și economic, în care populația urbană a crescut peste posibilitățile de cazare în locuințe gratuite existente sau în locuințele construite, a creat premisele aplicării primelor reguli stricte privind locuirea urbană¹². În mediul urban a fost generalizată construirea cartierelor blocurilor de apartamente, această practică fiind transpusă chiar și în mediul rural, astfel, stocul de locuințe existent, reprezentat în majoritate de locuințe individuale, s-a îmbogățit, anual, cu sute și mii de apartamente. Dacă la începutul perioadei socialiste principalul material folosit pentru ridicarea blocurilor a fost cărămida, ulterior, din spirit de economie, s-a generalizat utilizarea prefabricatelor de beton. Apartamentele construite aveau dimensiuni mici, nu erau izolate termic, igrasia, frigul, lipsa de confort și intimitate erau probleme frecvente cu care se confruntau locatarii blocurilor comuniste. Trebuie subliniat și faptul că toate apartamentele, cu mici excepții, se aflau în proprietate majoritară de stat, fiind ocupate cu chirie. În mediul rural, cu excepția unor situații izolate, forma principală de locuire a teritoriului a rămas locuința individuală, aflată în proprietate personală. Doar în câteva sate au fost construite locuințe colective (de obicei, modelul unui bloc de apartamente cu un singur etaj și patru apartamente) pentru angajații agriculturii cooperatiste sau pentru alți angajați ai micilor întreprinderi industriale sau miniere¹³.

După anul 1990, apartamentele au fost vândute chiriașilor care le ocupau, majoritatea trecând în proprietate personală ceea ce a limitat, în timp, posibilitatea statului de interveni pentru întreținerea lor.

O lungă perioadă, sectorul construcțiilor de locuințe a stagnat, fapt care a determinat adâncirea crizei locuințelor atât la nivel național, cât și la cel regional și județean. Procesul de restructurare a economiei, în general, și a industriei în special, a lăsat fără locuri de muncă o parte importantă a populației nou-venite în orașele supuse industrializării socialiste. Lipsa locurilor de muncă, a veniturilor și a posibilităților de susținere a familiei a impulsionat populația să caute noi opțiuni pentru găsirea resurselor necesare traiului și întreținerii familiei. În consecință,

¹² D. Vîrdol, B. Suditu, Liliana Dumitrache, D. G. Vâlceanu, *op. cit.*, p. 209.

¹³ *Ibidem*, p. 211.

o parte dintre cei disponibilizați s-a întors în localitățile natale, alții au emigrat în căutarea unor condiții mai bune de trai, o altă parte a rămas și s-a adaptat economiei de piață, valorificând oportunitățile nou-apărute pe piața muncii. Trecerea de la o economie centralizată la una de piață a avut drept consecință restructurarea economiei în spiritul acceptării și aplicării modelului economic occidental, caracterizat prin ponderi dominante ale populației ocupate în activități asociate sectorului terțiar (de servicii).

Condițiile social-istorice de dezvoltare a țării și-au pus amprenta și asupra industriei județului Suceava, care s-a reorganizat, conform noilor principii ale economiei de piață. Județul Suceava ocupă un loc distinct în economia românească datorită diversității și, în unele cazuri, abundenței bogăției resurselor sale naturale. O marcă a dezvoltării economice a județului și a locului pe care-l ocupă în cadrul economiei naționale și regionale este valoarea produsului intern brut (PIB), precum și contribuția acestui macroindicator economic la formarea produsului intern brut regional și național.

Pe ansamblu, în perioada 1995–2017, valoarea produsului intern brut al județului Suceava a înregistrat o creștere accentuată de la 180 milioane de lei în 1995, la peste 13 932 milioane în 2017.

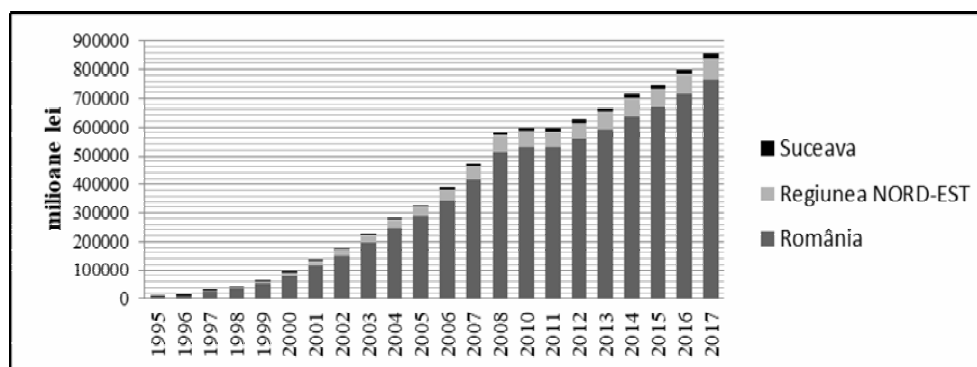

Figura nr 3. Dinamica produsului intern brut a României, Regiunii de Nord-Est și a județului Suceava¹⁴.

Analiza datelor statistice indică faptul că, în timp, contribuția județului Suceava la realizarea PIB-ului regional a crescut, aceasta oscilând între 17,33% (pondere înregistrată în anul 2009) și 19,28% (2007). La nivel național, ponderea acestui indicator a scăzut de la 2,35% (2009), la 1,82% (2017), oscilând între un maxim de 2,4% (2002) și 1,79% (2016). În consecință, dimensiunea economică a județului Suceava este mai vizibilă în ansamblul economiei Regiunii de Nord-Est, aceasta ocupând locul al III-lea după județul Iași și județul Bacău, decât la nivelul economiei naționale.

¹⁴ Institutul Național de Statistică al României, Baza de date Tempo ONLINE; www.statistici.insse.ro (5.04.2020).

Structura activităților economice la nivel județean este mixtă, existând o distribuție majoritară a sectorului secundar și terțiar în localitățile urbane, dar și în unele localități rurale, care se află în vecinătatea acestora. Sectorul primar se dezvoltă cu preponderență în localități rurale ale județului, localități care au un caracter pronunțat agrar și care sunt lipsite de influența marilor centre economice și de infrastructură adecvată¹⁵. Din repartitia cifrei de afaceri pe cele trei sectoare principale ale economiei se constată că în localitățile urbane sunt realizate preponderent activități ale sectorului secundar și ale celui terțiar. Aceste sectoare sunt reprezentative în partea de est a județului pe axa de dezvoltare Rădăuți – Suceava – Fălticeni. În zona de graniță a județului, în partea de est, nord-vest, vest și sud-vest, o distribuție mai mare este înregistrată de sectorul primar¹⁶.

Contextul socio-economic caracterizat în perioada analizată prin declin industrial, reducerea resurselor de forță de muncă (creșterea emigrației, îmbătrânirea demografică a populației), instabilitate economică, competitivitate și productivitate redusă, atractivitate economică, în principal, în marile orașe urbane, penuria investitorilor, mai ales în localitățile rurale s-a reflectat, în general, negativ asupra capacității societății de a se implica în îmbunătățirea condițiilor de locuire și satisfacerea cererii de locuințe.

2. Analiza dinamicii fondului de locuințe la nivelul județului Suceava

În perioada post-comunistă, s-au modificat mecanismele și principiile privind construcția și distribuția locuințelor. Eliminarea restricțiilor de mobilitate, a celor referitoare la accesul la proprietate, libertatea de a construi locuințe prin forțe proprii, libertatea de a alege locul de reședință dorit, sunt elemente esențiale care au transformat structurile fondului de locuințe și caracteristicile rezidențiale ale satelor și orașelor¹⁷.

Fondul de locuințe existent, la nivel local și la nivel județean, se modifică, anual, pe baza includerii în cadrul acestuia a unui număr de locuințe (nou-construite, extinderea locuințelor prin diferite amenajări, schimbarea destinației unor spații și transformarea lor în locuințe) și a ieșirii din uz a altora (demolare, schimbarea destinației locuinței). Conform datelor statistice, numărul locuințelor existente în județul Suceava a crescut de la 220 210 locuințe în anul 1994, la 271 910 în anul 2018. Pe ansamblu, în fondul locativ al județului, ca rezultat al proceselor menționate au intrat 51 700 de locuințe în această perioadă.

Prezentarea comparativă a datelor asociate principalilor indicatori ai fondului locativ și indicatorilor derivați din aceștia, sintetizată în Tabelul 2, ne oferă o imagine de ansamblu asupra dinamicii fondului locativ la nivelul județului pentru perioada 1994–2018.

¹⁵ Consiliul Județean Suceava, *Actualizarea Planului de Amenajare a teritoriului județului Suceava. Structura activităților economice*, vol. IV, 2019, p. 11.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ D. Vîrdol, B. Suditu, Liliana Dumitrache, D. G. Vâlceanu, *op. cit.*, p. 218.

Tabel 2

Indicatorii fondului locativ și principalii indicatori derivați în județul Suceava, pentru anii 1994 și 2018

Indicatori	1994			2018		
	Total	din care:		Total	din care:	
		în urban	în rural		în urban	în rural
Locuințe existente (număr)	220 210	79 539 (36,12%)	140 671 (63,88%)	271 910	116 361 (43%)	155 549 (57%)
Suprafața locuibilă existentă la sfârșitul anului (mp. arie desfășurată)	7 316 000	2 650 523 (36,23%)	4 692 473 (63,77%)	13 696 737	5 810 712 (42%)	7 886 025 (58%)
Camere de locuit existente (număr)	505 941	183 191 (36,21%)	322 750 (63,79%)	771 197	312 101 (40%)	459 096 (60%)
Populație după domiciliu (număr locuitori)	717 005	265 460 (37,02%)	451 545 (62,98%)	755 094	331 418 (44%)	423 676 (56%)
Mărimea medie a locuinței (mp. arie desfășurată)	33,22	33,32	33,36	50,37	49,93	50,69
Numărul mediu de camere/locuință	2,29	2,30	2,29	2,83	2,68	2,95
Suprafața medie cameră (mp. arie desfășurată)	14,46	14,46	14,53	17,76	18,61	17,17
Grad de aglomerare locuitori/locuință (număr)	3,25	3,33	3,20	2,77	2,84	2,72

Date prelucrate de autori din baza de date statistice Tempo ONLINE a Institutului Național de Statistică.

Dinamica numărului total de locuințe existente prezintă, pentru perioada analizată, un trend ascendent în ambele medii de rezidență, urban și rural. Numărul locuințelor existente în mediul rural a deținut, în toți anii intervalului, o pondere mai mare din totalul locuințelor existente în județul Suceava, în comparație cu ponderea deținută de locuințele din mediul urban al județului. Datele statistice și reprezentarea lor indică faptul că, în orașele județului, numărul de locuințe existente a crescut mai accentuat în raport cu cel din localitățile rurale.

Astfel, în perioada de referință, fondul locativ urban s-a îmbogățit cu 36 822 de locuințe, în timp ce cel rural doar cu 14 878 locuințe. Acest fapt a determinat și o creștere a ponderii locuințelor existente în mediul urban în totalul numărului de locuințe existente în județ de la 36,12% (1990), la 43% (2018).

Este interesant de subliniat faptul că această creștere s-a produs în mediul rural pe fondul diminuării numărului de locuitori cu 27 869 iar în mediul urban, în baza creșterii cu 65 958 locuitori.

Suprafața locuibilă existentă a crescut, per total, la nivelul județului, cu 6,38 milioane m² arie desfășurată, dinamica pe cele două medii de rezidență (urban și rural) înregistrând o creștere mai mare în mediul rural.

Numărul total de camere existent a sporit cu 265 256 la nivelul întregului județ, în mediul rural s-au construit cu 7 436 de camere mai mult decât în mediul urban.

În ceea ce privește evoluția indicatorilor derivați, care reflectă condițiile generale de locuire la nivelul județului, remarcăm faptul că toate valorile au înregistrat un trend ascendent, marcat de creșterea substanțială a mărimii medii a locuinței (de la 33 mp, la 50 mp), a numărului mediu de camere al unei locuințe de la două la trei camere, a suprafeței medii a unei camere (cu 4 m²) și a scăderii ușoare a gradului de aglomerare a locuințelor, pus în evidență de diminuarea numărului de ocupanți/cameră.

În perioada de timp analizată, structura pe forme de proprietate a fondului locativ al județului Suceava s-a modificat substanțial prin creșterea numărului de locuințe aflate în proprietate majoritar privată de la 75,24% (1990), la 98,69% (2018), concomitent cu scăderea numărului de locuințe aflate în proprietate majoritară de stat de la 24,75% (1990), la doar 1,3% (2018). Acest lucru a fost determinat, în primul rând, de schimbarea legislației care reglementa proprietatea și locuirea, și de trecerea, prin vânzare, a unui număr apreciabil de locuințe (în special apartamente) din proprietatea statului în proprietate privată, începând cu anul 1990. Dacă în anul 1990, în mediul urban, o parte însemnată din fondul de locuințe se găsea în proprietatea statului (59,72%), în 2018 această pondere a scăzut la 2,3%. În mediul rural al județului Suceava, proprietatea majoritar privată asupra locuințelor s-a menținut și după anul 1990, crescând de la 95% în anul 1990, la 99,48% în 2018.

Un alt indicator al cărei evoluție ne oferă repere pentru caracterizarea dinamicii de ansamblu a fondului locativ îl reprezintă numărul locuințelor terminate în cursul anului. Dacă analizăm, per total, evoluția acestui indicator la nivelul județului Suceava, observăm un trend ascendent până în 2009, an în care a fost înregistrat cel mai mare număr de locuințe terminate, respectiv 4 013, și o evoluție descendentă ulterior, până în anul 2018, când au fost terminate doar 1 884 locuințe (comparativ cu 1 181 locuințe finalizate în cursul anului 1990). În cadrul intervalelor menționate, respectiv 1990–2009/2010, respectiv după 2009/2010, evoluția a inclus perioade de accelerare, de stagnare sau de încetinire a ritmului de finalizare a locuințelor, după cum se poate observa și în Figura nr. 5.

Dacă ne raportăm la cele două medii de rezidență, observăm, pentru fiecare mediu, atât caracteristici care se înscriu în tendința de ansamblu a dinamicii locuințelor terminate în cursul anului, cât și caracteristici specifice, care le diferențiază față de aceasta, dar mai ales între ele. Un prim aspect care poate fi remarcat ar fi faptul că rata medie anuală a creșterii anuale a numărului de locuințe terminate în cursul anului în mediul rural depășește valoarea ratei înregistrată în mediul urban. Comparând dinamica pe medii de rezidență, observăm faptul că, în perioada 1990–2004, evoluția a avut un sens ascendent în mediul rural, în timp ce în mediul urban unul descendent.

Scăderea numărului de locuințe construite în orașe a fost o consecință a ruperii echilibrului economic și restructurării activității în aproape toate sectoarele economiei urbane, implicit, și în domeniul construcțiilor de locuințe. Creșterea numărului de locuințe terminate în cursul anului în mediul rural a fost rezultatul emigrării populației (în mare parte, întoarsă din orașe în urma închiderii fabricilor) în diferite țări ale Europei, odată cu deschiderea granițelor României în 1993, și a investiției veniturilor câștigate în construcția de locuințe personale în localitățile natale. Perioada de creștere a numărului de locuințe terminate anual a început în mediul urban în anul 2000 și a atins apogeul în 2009 (1 851 locuințe), în timp ce în mediul rural a debutat în 2004 și a atins vârful în 2010 (2 321 locuințe). După 2010, s-au remarcat perioade de creștere a numărului de locuințe terminate anual (2014 în mediul urban și 2016 în mediul rural), situația actuală fiind marcată de un declin în localitățile rurale ale județului și de o stagnare în cele urbane. Numărul mai mare de locuințe construite anual în localitățile rurale ale județului Suceava are legătură, în primul rând, cu numărul mare de emigranți (proveniți în special din mediul rural) care și-au construit locuințe cu banii câștigați în străinătate, în al doilea rând, cu schimbarea preferințelor de locuire ale populației după 1989. Mulți orașeni și-au construit o a doua reședință în localitățile rurale din apropierea orașelor, ținând cont de potențialul peisagistic și turistic, de costurile mai mici ale terenurilor, de peisajele deosebite și de calitatea mediului.

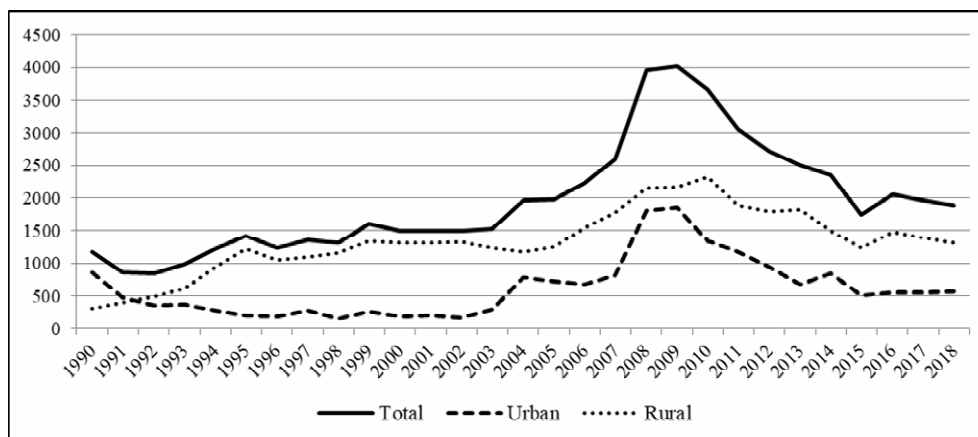

Figura nr. 5. Dinamica locuințelor terminate în cursul anului, în județul Suceava, între anii 1990 și 2018, per total și pe medii de rezidență¹⁸.

În ceea ce privește sursele de finanțare utilizate pentru construirea locuințelor în această perioadă, observăm (Figura nr. 6) că, per total, contribuția financiară majoră o au locuitorii și că intervenția statului s-a diminuat considerabil după 1990,

¹⁸ Institutul Național de Statistică al României, Baza de date Tempo ONLINE; www.statistici.INSSE.ro (7.04.2020).

chiar lipsește în anumite intervale de timp și ani (1997–2000; 2002; 2006; 2011–2013; 2015–2017). Remarcăm, de asemenea, că începând cu anul 2004, în special în mediul urban, au fost ridicate locuințe și din alte fonduri private, fiind vorba despre întreprinzători particulari care ulterior vând sau închiriază locuințele.

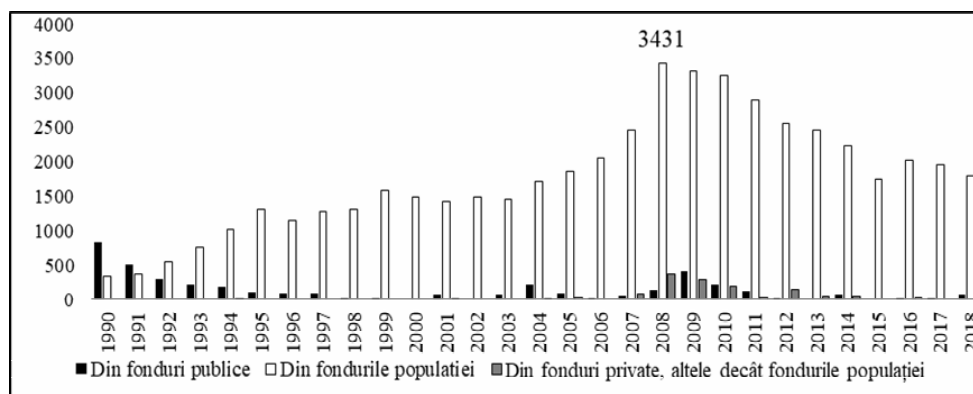

Figura nr. 6. Locuințe terminate în cursul anului, în județul Suceava, după sursele de finanțare¹⁹.

Evoluția suprafeței locuibile a locuințelor terminate (Figura nr. 7) urmărește modelul evoluției numărului de locuințe terminate în cursul anului. La nivel județean, în perioada analizată, suprafața locuibilă a crescut cu 4 068 920 m² arie desfășurată, în medie cu 145 319 m²/an, ceea ce reprezintă 4,1% din creșterea realizată la nivel național și 33,67% din cea regională. Datele statistice indică faptul că, la nivel județean, ponderea suprafeței locuibile existente în locuințele construite anual în mediul rural este net superioară (68,28%) celei deținute de mediul urban (31,72%). Acest aspect este o consecință a lipsei spațiilor pentru construcții, a costurilor mari ale terenurilor în mediul urban și a dorinței de confort a populației care preferă locuințele mai spațioase. Pe de altă parte, după 1990, s-a investit foarte mult în mediul rural pentru îmbunătățirea condițiilor de viață, înregistrând-se progrese însemnate în ceea ce privește accesul la utilități și la diferite tipuri de servicii, altădată disponibile doar în mediul urban, ceea ce a contribuit la creșterea atractivității pentru locuire a localităților rurale.

Dinamica suprafeței locuibile a cunoscut, în mediul rural, un trend ascendent până în 2010, o scădere după această perioadă până în anul 2015 (ca efect al crizei financiare resimțite pe plan mondial) și o menținere a unor valori mult mai ridicate, după 2016, în raport cu cele înregistrate în mediul urban. În orașe s-a construit foarte puțin la începutul intervalului, creșterea a început târziu, după 2003, fiind susținută de privatizarea sectorului de construcții și intrarea pe piață a unui număr

¹⁹ Institutul Național de Statistică al României, Baza de date Tempo ONLINE; www.statistici.insse.ro (7.04.2020).

mai mare de dezvoltatori în domeniul construcțiilor rezidențiale. După criza din 2008, construcția de locuințe în mediul urban a cunoscut un declin, la care au contribuit prețurile foarte mari ale locuințelor noi, lipsa facilităților de creditare, instabilitatea economică ș.a.

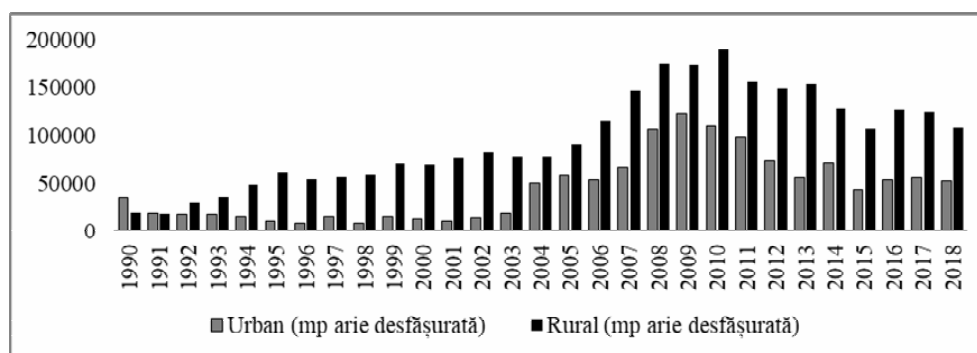

Figura nr. 7. Evoluția suprafeței locuibile a locuințelor terminate în cursul anului, în județul Suceava, pe medii de rezidență (1990–2018).

Un indicator relevant pentru structura fondului locativ îl constituie tipologia locuințelor terminate după numărul de camere. Dinamica acestui indicator la nivelul județului Suceava, pentru perioada analizată, este evidențiată în Figura nr. 8.

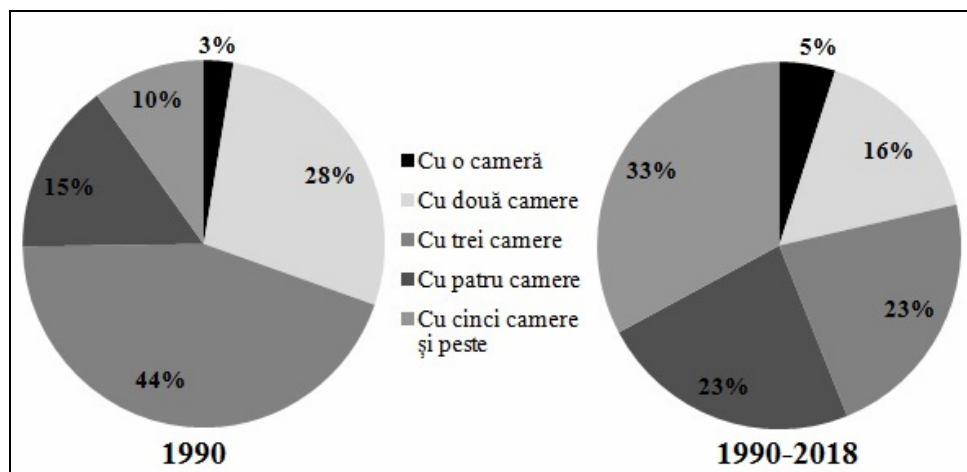

Figura nr. 8. Structura locuințelor terminate, după numărul de camere al locuințelor, în județul Suceava (1990–2018).

La nivelul județului, structura locuințelor după numărul de camere s-a modificat în intervalul analizat, astfel s-a înregistrat o scădere a numărului de locuințe cu două camere (de la 328 în 1990, la 182 în 2018) și cu trei camere (de la 524 în 1990,

la 315 în 2018) și o creștere a numărului locuințelor terminate cu patru camere (de la 180 în 1990, la 639 în 2018) și cu cinci camere și peste (de la 118 în 1990, la 709 în 2018). Dezvoltarea economică și creșterea veniturilor au contribuit la constituirea unei clase sociale potente financiar pentru care locuința reprezintă mai mult decât un adăpost, un bun de patrimoniu, o investiție și după caracteristicile proprii și după amplasare, o marcă de prestigiu social, un simbol al succesului²⁰. Această modificare poate fi pusă în legătură și cu redefinirea noțiunii de confort a locuirii, populația manifestându-și dorința de a avea locuințe spațioase, dar și cu faptul că, după 1990, a crescut numărul de locuințe individuale de tip pavilion construite, în raport cu numărul de apartamente date în folosință.

Pe ansamblu, putem aprecia, că dinamica fondului de locuințe la nivelul județului, ilustrată prin analizele realizate asupra evoluției indicatorilor selectați, a fost una dictată de contextul social și politic în care s-a produs dezvoltarea economică care a determinat pentru anumite perioade, anumite trenduri de evoluție. Diferențele față de anul 1990 sunt semnificative la toți indicatorii analizați, ceea ce denotă faptul că fondul locativ județean se află în prezent în plin proces de restructurare.

3. Dinamica fondului locativ la nivelul unităților administrativ-teritoriale

Evidențierea dinamicii teritoriale a fondului de locuințe la nivelul județului Suceava a presupus prelucrarea șirurilor de date statistice corespunzătoare indicatorilor număr de locuințe terminate în cursul anului și suprafață locuibilă, calculul ratei medii anuale de creștere pentru unitățile administrativ-teritoriale (UAT) componente, reprezentarea cartografică și interpretarea rezultatelor obținute.

Repartiția teritorială a valorilor ratei medii anuale de creștere a numărului de locuințe terminate în cursul anului, în cadrul județului Suceava, este reprezentată în figura nr. 9.

În funcție de mărimea ratei medii anuale de creștere a numărului de locuințe terminate în cursul anului, UAT-urile din județul Suceava au fost împărțite în șase grupe valorice, astfel: cu valori de peste 2,51% ale ratei de creștere (4 UAT-uri); de 2,01–2,5% (o localitate); de 1,51–2,00% (11 UAT-uri); 1,01–1,50 (20 de UAT-uri); 0,51–1,00% (34 UAT-uri) și cu valori ale ratei sub 0, 50% (28% UAT-uri).

Grupa valorică superioară include localitățile care au înregistrat cele mai ridicate rate anuale de creștere a numărului de locuințe, între 3,89 și 2,01% (Ipothești, ☐cheia, Moara, Marginea, Cajvana). Primele trei sunt comune limitrofe orașului Suceava, proximitatea reședinței județului a constituit o premisă favorizantă creșterii numărului de locuințe din multiple perspective. Descentralizarea activităților economice din Suceava și relocalizarea lor în zonele suburbane limitrofe a oferit multiple oportunități care au impulsivat diversificarea activităților economice și orientarea lor către sectorul terțiar (în localitățile menționate activitățile economice

²⁰ B. Suditu, „Extinderea urbană – contextul juridic și practicile teritoriale în România”, în „Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography”, București, Editura Universității, 2012, vol. 6, nr. 1, p. 84.

din sectorul serviciilor contribuie cu peste 75% la realizarea cifrei de afaceri²¹; localitatea □cheia a ocupat, în 2018, locul IV la nivelul județului, după numărul de firme, întrecând orașul Fălticeni la cifra de afaceri, profit și număr de angajați²² și a înregistrat, în perioada 1991–2017, cea mai accentuată creștere a numărului de angajați din județ, 513%²³). Creșterea atractivității economice a avut consecințe și pe plan demografic, în aceste localități stabilirile cu domiciliul devansând plecările, sporul migrator pentru perioada analizată având valori pozitive (Ipotești + 2 738 persoane; Moara + 1 124; Salcea + 967²⁴). În cazul comunelor Marginea și Cajvana, deși se poate vorbi despre o anumită diversificare în timp a profilului economic (mai pregnantă pentru Marginea), creșterea numărului de locuințe s-a realizat, îndeosebi, prin dirijarea veniturilor localnicilor plecați să muncească în străinătate spre construirea locuințelor personale.

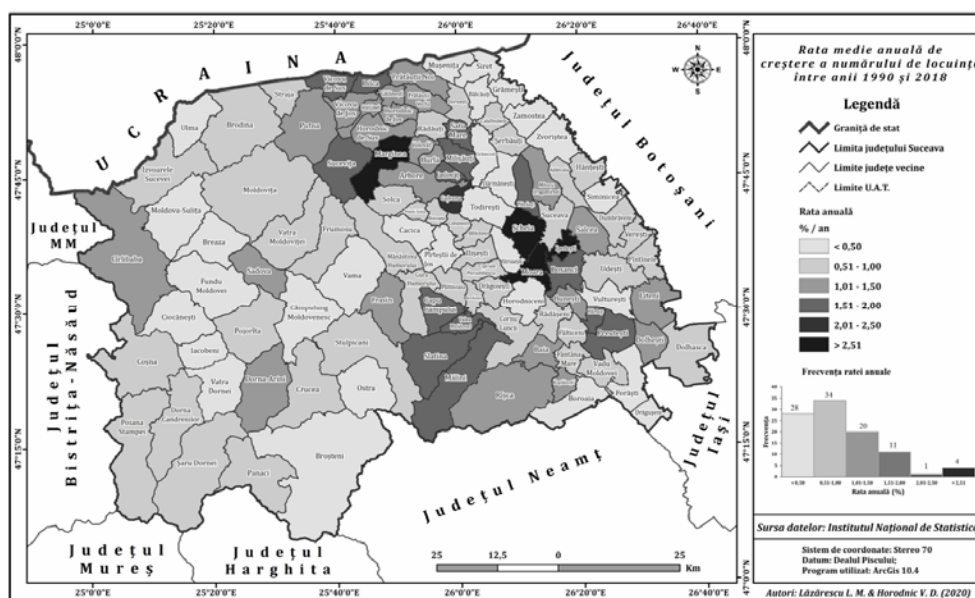

Figura nr. 9. Rata medie anuală de creștere a numărului de locuințe în județul Suceava (1990–2018).

Grupa valorică mediană include 31 de UAT-uri cu rate anuale de creștere cu valori între 1,01 și 1,82%, care sunt asociate teritorial spațiilor de polarizare ale principalelor centre urbane: din zona de influență a Rădăuțiului și Vicovului de Sus (Sucevița, orașul Milișăuți, Bilca, Satu Mare, orașul Vicovu de Sus, Vicovu de Jos,

²¹ Consiliul Județean Suceava, *op. cit.*, pp.156–157.

²² *Ibidem*, p. 71.

²³ *Ibidem*, p. 149.

²⁴ Institutul Național de Statistică al României, Baza de date Tempo ONLINE; www.statistici.inssse.ro (20.03.2020).

Horodnic de Jos, Gălănești, Frătăuții Vechi, Arbore, Volovăț, Frătăuții Noi, Putna); din spațiul metropolitan al Sucevei (Bosanci, Pătrăuți, orașul Salcea, Mitocu Dragomirnei); asociate zonei Gura Humorului (Valea Moldovei, Frasin, Slatina, Mălini); din zona Fălticeni (Baia, Preutești, Bunești); în spațiul limitrof al orașelor Câmpulung (Sadova), Vatra Dornei (Dorna Arini) și Liteni (Dolhești), la care se adaugă Râșca și Cârlibaba.

Dintre factorii care au influențat creșterea numărului de locuințe în localitățile menționate putem aminti: investirea câștigurilor obținute de emigranți în ridicarea propriilor locuințe (majoritatea cazurilor); valorificarea atractivității exercitate de potențialul peisagistic, balneoclimatic, cultural pentru construirea unei reședințe secundare sau a unei pensiuni agroturistice care este folosită, temporar, și ca reședință (Sucevița, Putna, Sadova, Dorna Arini, Cârlibaba); creșterea demografică (Arbore, Baia, Bosanci, Frătăuții Vechi, Vicovu de Sus, Pătrăuți, Sucevița, Valea Moldovei, Volovăț), dezvoltare industrială (Râșca); prezența unor axe de dezvoltare formate din orașe cu rol de poli de dezvoltare județeană (Suceava, Rădăuți), intrajudețeană (Vatra Dornei, Câmpulung, Gura Humorului) și a unor poli locali de dezvoltare (Frasin ș.a.).

Grupa valorică inferioară include unități administrativ-teritoriale care au înregistrat rate medii anuale de creștere mici și foarte mici cu valori sub 1% (34 localități 0,51–1%; 28 cu valori sub 0,50%) și deține 63,26% din numărul total al UAT-urilor din județul Suceava.

Din perspectiva localizării în cadrul județului, remarcăm că această categorie include majoritatea comunelor din zona montană, orașul Siret și a localitățile limitrofe acestuia, comunele localizate în estul județului, la limita cu județul Botoșani, cele situate între aria de influență a Sucevei și Rădăuțiului, localitățile amplasate în sud-estul județului și majoritatea orașelor și municipiilor din județ.

Valorile mici ale ratei medii anuale de creștere a numărului de locuințe pot fi corelate cu o serie de factori dintre care amintim: destructurarea industriei corelată cu un proces intens de depopulare (orașul Siret, Mușenița, Calafindești, Zamostea); ponderea ridicată a agriculturii în cadrul structurii economiei ce se reflectă negativ asupra veniturilor și puterii de cumpărare a populației (Mușenița, Pojorâta, Breaza, Iacobeni, Mănăstirea Humorului, Țerbăuți); descreșterea demografică alarmantă corelată cu lipsa performanțelor economice reflectate în valori scăzute ale cifrei de afaceri (Moldova-Sulița, Breaza, Ciocănești, Fundu Moldovei, Coșna, Poiana Stampei, Țaru Dornei); existența unor spații defavorizate (ca urmare a sistării activității miniere) cu capacitate redusă de absorbție a forței de muncă disponibilizate în alte activități economice (Poiana Stampei, Broșteni, Ostra); accesibilitatea redusă a terenurilor pentru construcții (lipsa spațiilor virane, costurile foarte ridicate ale terenurilor, amplasare nefavorabilă a parcelelor existente față de principalele puncte de interes ale orașelor și în zone nedeservite de utilități) asociate cu costurile ridicate ale locuințelor noi (municipii și orașe).

Un alt indicator principal al fondului locativ îl constituie suprafața (aria) locuibilă desfășurată (totală) care reprezintă suma suprafețelor destinate pentru locuit

a tuturor locuințelor sau spațiilor de locuit în clădiri. Situația teritorială a dinamicii acestui indicator, la nivelul județului Suceava, pentru perioada 1990–2018, este evidențiată în Figura nr. 10.

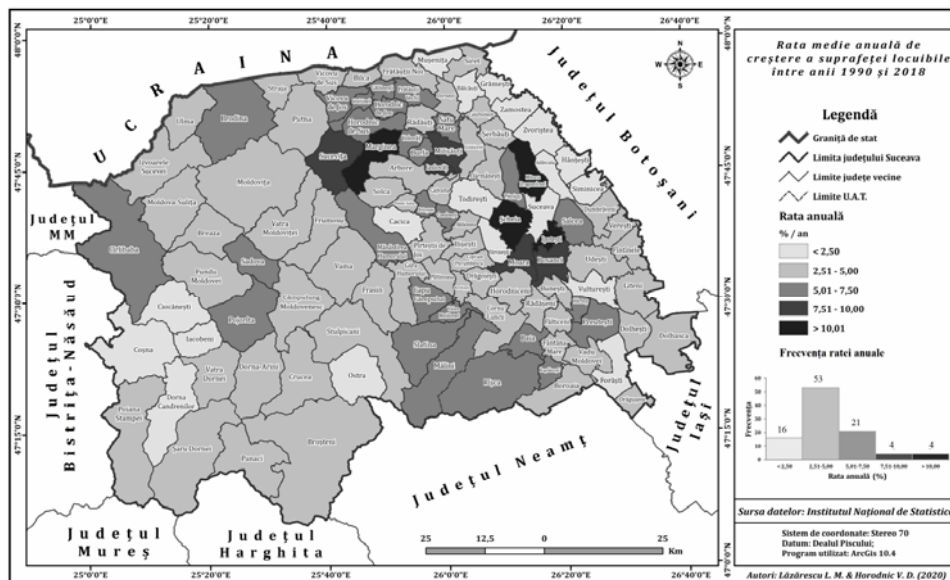

Figura nr. 10. Rata medie anuală de creștere a suprafeței locuibile în județul Suceava, între anii 1990 și 2018.

În funcție de mărimea ratei medii anuale de creștere a suprafeței locuibile totale, unitățile administrativ-teritoriale (UAT) din județul Suceava au fost împărțite în cinci grupe valorice, astfel: cu valori ale ratei de creștere care depășesc 10% (10 UAT-uri); cu valori ale ratei de creștere cuprinse între 7,51 și 10% (cinci UAT-uri); între 5,01 și 7,50% (21 UAT-uri); între 2,51 și 5% (53 UAT-uri); rate sub 2,50% (16 UAT-uri).

Cu valori peste medie ale ratei de creștere a suprafeței locuibile totale (peste 7,51%) se înscriu localități limitrofe reședinței de județ (Mitocu Dragomirnei, ☐cheia, Moara, Ipotești, Bosanci) și orașului Rădăuți (Marginea, Sucevița, orașul Milișăuți). Valoarea ridicată a ratei de creștere își găsește, în această situație, corespondent în valorile mari și foarte mari înregistrate de rata de creștere a numărului de locuințe, cu cauzele prezentate anterior.

Ratele de creștere moderată (între 5–7,50%) sunt caracteristice pentru 21 de UAT-uri din județul Suceava și sunt relaționate, în principal, dimensiunilor mai mari ale locuințelor construite după anul 1990 în județul Suceava, sub influența modelului occidental de reședință preluat de către emigranții suceveni din localitățile Uniunii Europene în care și-au stabilit, temporar, reședința. În această situație se încadrează marea majoritate a localităților din Depresiunea Rădăuți, din jurul Sucevei

și celorlalte orașe din cadrul județului, precum și cele din partea de sud a județului, de la contactul zonei montane cu cea de podiș (Capu Câmpului, Vadu Moldovei, Baia, Bogdănești). O altă categorie de localități o reprezintă cele în care creșterea ratei poate fi corelată cu valorificarea potențialului turistic al zonei și construirea unor reședințe secundare, unele dintre ele fiind introduse ca pensiuni în circuitul turistic județean (Brodina, Cârlibaba, Sadova, Pojorâta, Slatina, Mălini, Râșca).

Valorile cele mai scăzute ale ratei de creștere din județul Suceava, sub 5%, au fost înregistrate în 16 localități sucevene în care principala cauză rezidă în numărul mic de locuințe construit în această perioadă (Grămești, Zamostea, Zvoriștea, Siminicea, Adâncata, Vulturești, Forăști, Cacica, Todirești, Ciocănești, Coșna, Iacobenii, Dorna Candrenilor, Ostra).

Situația reședinței de județ caracterizează, în general, orașele mari și este determinată de schimbarea preferințelor în materie de locuire a rezidenților și de costurile foarte ridicate ale locuințelor și terenurilor din interiorul orașului. Orașenii aleg pentru amplasarea locuinței personale zone liniștite, nepoluante, cu potențial peisagistic ridicat, situate la mică distanță de orașele în care lucrează.

Concluzii

Dezvoltarea și restructurarea fondului de locuințe a fost, în județul Suceava, în perioada 1990–2018, un proces continuu, care a cunoscut ritmuri teritoriale diferențiate, impuse de un complex de factori, între care cei politici, economici și demografici au jucat un rol hotărâtor. Trăsăturile dominante ale dinamicii fondului locativ la nivelul întregului județ în perioada 1990–2018, pusă în valoare de specificul evoluției principalilor indicatori ai stocului de locuințe, dar și de valorile unor indicatori derivați, sunt: creșterea, pe ansamblu, a valorii tuturor indicatorilor analizați (număr existent de locuințe, număr de locuințe finalizate în cursul anului, număr de camere, suprafață locuibilă); o evoluție de detaliu caracterizată de un trend ascendent până în 2009/2010 și unul descendent în anii următori, dar cu tendințe de revenire după 2016; indicatorii fondului locativ analizați prezintă ritmuri superioare de creștere în mediul rural în raport cu mediul urban; o evoluție diferențiată rural-urban pentru primele două decenii de după 1990, caracterizată de creșterea valorilor indicatorilor în mediul rural cu accentuarea contribuției individuale și declin înregistrat în mediul urban (creștere condiționată de privatizarea pieței și de creșterea numărului de firme în domeniul construcțiilor rezidențiale); ponderea majoritară (în ambele medii de rezidență) a proprietății private asupra locuințelor în raport cu proprietatea de stat; construirea locuințelor a fost finanțată majoritar din fonduri private (în mediul rural fondurile provin în proporție de 100% din fondurile populației, în timp ce în mediul urban, o contribuție în creștere la construcția locuințelor o au și fondurile private provenite din alte surse); evidențierea unei tendințe de creștere a numărului de locuințe cu patru și cinci camere în raport cu cele cu două și trei camere.

La nivelul unităților administrativ-teritoriale ale județului Suceava dinamica fondului locativ, analizată prin prisma valorii ratei medii anuale de creștere a numărului de locuințe și a suprafeței locuibile, pune în evidență o serie de diferențieri teritoriale generate de: ritmul de restructurare economică diferit înregistrat la nivelul UAT-urilor; prezența centrelor urbane care impulsionează, în calitate de poli de dezvoltare, diversificarea profilului economic al localităților din zonele suburbane limitrofe și contribuie la creșterea atractivității respectivelor localități pentru desfășurarea activităților economice din sectorul terțiar și, implicit, și pentru locuire; creșterea numărului populației în unele localități ale județului și menținerea vitalității acestora prin valorificarea oportunităților economice oferite de centrele urbane existente dar și a capitalului provenit de la populația stabilită temporar sau definitiv în străinătate.

Dinamica fondului locativ la nivel teritorial pune în evidență trei tipuri de creștere: accentuată – specifică localităților situate în proximitatea orașelor care au avut capacitatea de a valorifica oportunitățile economice oferite de mediul urban; moderată, cu o pondere însemnată la nivel județean, care este rezultatul păstrării echilibrului demografic și al valorificării potențialului natural și a unor oportunități economice existente pe plan local; creștere modestă, relevantă pentru majoritatea orașelor din cadrul județului în condițiile manifestării crizei de spațiu, corelată cu costurile ridicate ale locuințelor și pentru localitățile care au întâmpinat dificultăți în procesul de restructurare a industriei și care nu au reușit să absoarbă forța de muncă disponibilă în alte activități economice.

Creșterile înregistrate de indicatorii principali ai fondului locativ, la nivel județean, se realizează pe seama valorilor mari și foarte mari ale ritmurilor de creștere ale acestor indicatori înregistrate de număr foarte mic de localități (cinci localități pentru creșterea numărului de locuințe și opt pentru creșterea suprafeței locuibile), în timp ce majoritatea așezărilor înregistrează rate medii (31 de localități, respectiv 21), mici și foarte mici (60 de localități, respectiv 67).

În concluzie, apreciem că ritmurile ridicate de creștere ale principalilor indicatori ai fondului locativ, înregistrate de unele localități rurale (în special de cele situate în proximitatea centrelor urbane), se reflectă în mod pozitiv la nivelul întregului județ și influențează poziția județului Suceava în ierarhia regională și națională ce privește dinamica fondului locativ.

NICHITA DANILOV ȘI MARIANA CODRUȚ DE LA POEZIA ESOTERICĂ LA POEZIA ETICĂ

ANCA-ELENA PUHA

Nichita Danilov and Mariana Codruț. From Esoteric Poetry to Ethical Poetry

(Abstract)*

Representative figures of the eighty's generation, Nichita Danilov and Mariana Codruț were placed by Radu G. Țeposu, in the study "The tragic & grotesque history of the dark new literary decade" (2006), in the category of gnomics, esoterics and mannerists. The choice of the critic can be seen as controversial, especially since in most theoretical studies Nichita Danilov is associated with Matei Vișniec, Ion Mureșan, or Lucian Vasiliu (to give just a few examples), and Mariana Codruț is associated with the prose writers, with the "Monday group"; in other words, closer in style to the poetry of Mircea Cărtărescu, Magda Cârneli, Alexandru Mușina, or Florin Iaru. Therefore, the present study aims to illustrate – by analyzing the debut volumes, *Cartesian Fountains* (1980), in the case of Nichita Danilov, and *The Brier from the Wood Warehouse* (1982), in the case of Mariana Codruț – what are the things that the two types of poetry have in common, so that both authors can be placed in the same category, and what differentiates them. As it can be seen from the analysis presented, there are several elements that bring the two poets together: the use of the parable / allegory, the decadent tone in some places, the use of symbols, the confrontation of the individual with society. More important are, however, the differences: the tendency towards transcendence of Nichita Danilov's poems and the ethical commitment of Mariana Codruț's poems.

Keywords: eighty's poetry, gnomic, esoteric, transcendence, prose, ethical commitment.

Figură deja consacrată în lirica bucovineană și nu numai, Nichita Danilov s-a impus în cadrul generației optzeciste printr-o poezie foarte individualizată, care s-a construit, încă de la primul volum, pe câteva repere evidente – disoluția ființei, fascinația morții, alegorii religioase, esoterism, metafizică. Dar este, oare, această puternică notă individualizantă a poeziei sale un avantaj sau un dezavantaj în

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

cadru contextului optzecist? Unde se poziționează poezia lui Nichita Danilov pe harta optzecismului?

Conform afirmațiilor lui Mircea Cărtărescu din *Postmodernism românesc* (2010), Nichita Danilov ar face parte din direcția neoexpresionistă a poeziei optzeciste: „preocupată de o problematică etică și metafizică, în care, chiar dacă agresivitatea limbajului duce de multe ori la efecte de o concretețe halucinantă ținând de temele suferinței, abjecției, nebuniei și morții, sensul rămâne până la urmă unul transcendent și impersonal, specific modernismului. Emil Hurezeanu, Ion Mureșan, Marta Petreu, adică poeții clujeni ai generației, ca și numeroșii lor discipoli, dar și moldoveanul Nichita Danilov și lunedista Mariana Marin sunt reprezentanții acestei orientări, impresionantă valoric, dar destul de neevoluată ca poetică”¹. Altfel spus, atât Nichita Danilov, cât și toți congenerii lui enumerați de Mircea Cărtărescu, scriu o poezie valoroasă prin sensurile ei adânci pe care le transmite, dar care se îndepărtează în mod cert de direcția principală a optzeciștilor, direcție impusă de nucleul lunedist.

Într-o altă clasificare, realizată de această dată de Ion Bogdan Lefter, poezia lui Nichita Danilov este citată la grupa „orgolioșilor moraliști”, alături de cea a Marianeii Marin, a lui Ion Mureșan, a lui Petru Romoșan, Lucian Vasiliu, dar și a lui Matei Vișniec. Poezia acestora este „deschisă marilor categorii filosofice și etice, transcriere a obsesiilor ființei aflate față în față cu sine și cu lumea, necruțătoare în judecățile de existență pe care le face și orgolioasă în retorica ei”². Cu riscul de a mă repeta, comparând cele două afirmații critice, realizate nu doar de doi teoreticieni ai fenomenului optzecist, ci chiar de doi colegi de generație ai lui Nichita Danilov, se pot sintetiza câteva linii definitorii ale lirismului acestuia – valoarea filosofică și etică a poemelor sale, tendința spre metafizic.

În aceeași direcție s-a îndreptat și Radu G. Țeposu, care, în studiul său „Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă” (2006), îl încadra pe Nichita Danilov în gruparea gnomiilor, esotericilor și manieriştilor, alături de Eugen Suci, Viorel Mureșan, Lucian Vasiliu, Ion Bogdan Lefter, Mariana Codruț, Ligia Holuță și Nicolae Panaite. Ce se poate înțelege prin gnomici, esoterici și manierişti? Radu G. Țeposu explică sintagma prin faptul că sunt „seduși cu toții de fondul obscur al ființei, de resorturile magice ale cunoașterii, care închipuie, pe ton de patetism sibilinic, apocalipse suave, extaze delicate, încremeniri ale spiritului în metafore strălucitoare”³.

Dintre toate, clasificarea lui Radu G. Țeposu a fost cea care a generat analiza ce urmează. Dacă între poezia lui Nichita Danilov și cea a lui Matei Vișniec, ori a lui Ion Mureșan, sau Lucian Vasiliu (ca să luăm doar câteva exemple din listele

¹ Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, București, Editura Humanitas, 2010, p. 157.

² Ion Bogdan Lefter, *Flashback 1985: începuturile „noii poezii”*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, p. 135.

³ Radu G. Țeposu, *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu nouă*, București, Editura Cartea Românească, 2006, p. 36.

anterioare) afinitățile sunt evidente, mi-a atras atenția prezența poetei optzeciste, Mariana Codruț, în lista criticului Radu G. Țeposu. Alegerea lui Radu G. Țeposu de a-l plasa pe Nichita Danilov în aceeași categorie cu Mariana Codruț mi s-a părut intrigantă, mai ales că la Ion Bogdan Lefter aceasta apare într-o categorie total diferită, aceea a poezilor „prozaizanți”. Cu alte cuvinte, Ion Bogdan Lefter considera că poezia Mariane Codruț ar fi mai apropiată ca stil de cea a direcției lunediste, adică mai apropiată de poezia lui Mircea Cărtărescu, Alexandru Mușina, Florin Iaru, Romulus Bucur, ori cea a Magdei Cârneli și în nici un caz de poezia lui Nichita Danilov. Prin urmare, am considerat că este un bun prilej să realizez un scurt studiu comparatist, prin care să supun analizei decizia lui Radu G. Țeposu de a plasa poezia lui Nichita Danilov și a Mariane Codruț în aceeași categorie. Pentru a realiza demersul propus, am ales să mă opresc doar asupra volumelor de debut ale celor doi poeți, astfel încât lucrarea să aibă un reper comun, dar și pentru faptul că volumele de debut ale tuturor optzeciștilor sunt cele care dau tonul noii direcții literare.

Astfel, volum de debut al lui Nichita Danilov, *Fântâni carteziene* (1980)⁴, surprinde prin poemele sale care amintesc despre o ordine arhetipală a lumii. Titlul provoacă la câteva interogații. Prin termenul „cartezian”, vrea oare autorul să-și plaseze poemele sub rigorile rațiunii? Sau poate acesta consideră că poemele sale, în ordinea gândită de el, sunt surse ale cunoașterii, și nu doar a cunoașterii raționale, ci chiar a revelării divinității (*Sum, ergo Deus est*). Sunt poemele lui „fântâni” ale transcendenței? Consider că singurul lucru de care putem fi absolut siguri este faptul că autorul își propune să obțină mult mai mult decât un simplu volum de poezie, poate o carte apocrifă? De altfel și Mircea A. Diaconu făcea următoarele precizări: „Poezia aceasta, care e, în fond, profund religioasă, pare un fel de evanghelie apocrifă, a cărei învățătură originală este legată de misterul morții. Iluminat, poetul descoperă identitatea dintre nicăieri și pretutindeni și știe că neantul este o altă formă a ființei, ba poate chiar forma esențială”⁵.

Încă din *Preludiu*, care deschide volumul, construit în maniera tragediilor grecești, corul de femei întreabă: „Dincolo dincolo/ ce este dincolo?”, iar corul de bărbați răspunde: „Să îngenunchem în amurg/ sub candela sfântă/ a inimii noastre/ și să cerem iertare/ iertare iertare/ trupului nostru/ umbrelor noastre de dincolo/ dincolo dincolo/ o ce este dincolo?”. Acest „dincolo”, atât de vag și totuși atât de plin în semnificații. Ar putea fi transcendența, ar putea fi lumea din text, ar putea fi chiar moartea, sau ar putea fi toate acestea. Tot acest „joc” al semnificațiilor nu face altceva decât să confere volumului un sens criptic și o oarecare ambiguitate. Dacă e să luăm următorul poem, „Odată cu timpul și apa”, „dincolo” poate fi înțeles ca o contopire a tuturor ființelor vii într-una singură, poate divinitatea, poate absolutul: „Odată cu timpul și apa/ toate se vor scurge într-una:/ mâna mea și mâna ta/ și toate mâinile noastre/ se vor scurge într-una singură/ atotputernică;/ glasul meu

⁴ Nichita Danilov, *Fântâni carteziene*, Iași, Editura Junimea, 1980.

⁵ Mircea A. Diaconu, *Biblioteca română de poezie postbelică*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2016, p. 177.

și glasul tău/ și toate glasurile noastre/ se vor scurge într-un singur glas/ atoateștiutor [...] și un singur creier/ care își va întinde toate brațele sale,/ toate privirile și toate gândurile sale,/ ca un păianjen uriaș, pretutindeni./ Și în afara lui/ nu va fi decât pacea eternă...”. În alte poeme, autorul plonjează efectiv în dogmă, se simte trăirea nedisimulată: „Fața voastră, vai, fața, vai fața/ ca și sângele lui este roșie, roșie,/ la lumina lor, la lumina torțelor.../ Oameni, oameni, cine dintre voi, cine/ are un suflet mai curat decât mielul?// Jertfiți-l, jertfiți-l pentru voi și pentru liniștea voastră,/ și spălați-vă mâinile și fața/ cu sângele lui, cu sângele mielului,/ stingând astfel mormintele pline de flăcări.../ Oameni, oameni, care dintre voi și cine, o cine/ are sufletul mai curat decât mielul?” (*Și focuri, focuri...*). Mai apoi, de la extazul mistic autorul ajunge la deznădejde. Omul este absolut singur, abandonat într-o lume care nu este capabilă să se ridice deasupra condiției naturale, care nu mai are substanță, esență: „Să privim lucrurile în față/ și să ne întoarcem fața/ de la adevărata față a lucrurilor/ și să ne întristăm singuri/ și pentru noi înșine.// Singuri și pentru noi înșine!// Căci înăuntrul lucrurilor/ sunt lucrurile și esența lor/ care nu e nimic/ și înăuntrul nostru nu suntem decât noi/ și ființa noastră/ și care nu e nimeni.// Singuri și pentru noi înșine!// Singuri!” (*Fața lucrurilor*). În *Cain*, cele două trăiri ating paroxismul. Poemul este un amestec de parabolă biblică și profecție a răului. Decorurile apocaliptice au un iz sarcastic, de parcă autorul trăiește cu voluptate și satisfacție declinul lumii. Lumea își merită soarta, lumea, care asemenea lui Cain, a sfidat divinitatea, a comis *hybrisul*: „Ninge sau poate plouă/ peste un câmp de cadavre./ Ninsoarea e neagră și umedă,/ ploaia e neagră și rece [...] Prin ninsoare sau poate prin ploaie/ un om stă îngenuncheat în fața unui câmp de cadavre./ Fața lui este albă sau neagră,/ dar expresia ei este tristă./ Ochii lui sunt albaștri sau negri,/ dar expresia lor este tristă./ Părul lui e blond sau poate negru,/ dar fața lui este tristă./ – Caine, Caine,/ de ce ești așa de negru,/ Caine?/ – Taci și privește,/ fratele meu Abel jertfește un miel roșu/ pe câmpul semănat de cadavre./ Peste el ninge sau plouă./ Ninsoarea e neagră și umedă/ și ploaia e neagră și rece,/ deasupra lui veghează în liniște domnul./ Plouă sau poate ninge/ peste un câmp de cadavre...”. Poemul geamăn, *Abel*, aduce în prim-plan scindarea ființei. Abel, aici un *alter-ego* al poetului, umblă pe străzi, despicaț în două, căutându-și fratele. Întregul poem poate fi privit drept alegoria unei căutări tragice și nesfârșite a sinelui, ori poate a confruntării arhetipale dintre Bine și Rău, ori doar a confruntării dintre individ și societate: „Trece un om despicaț în două/ pe o stradă într-adins înfrigurată./ Bărbatul e înalt și poartă/o mantie albă cu glugă./ Fața lui este trasă./ Trece un om despicaț în două,/ pe o stradă într-adins înfrigurată,/ fix la orele șapte și un sfert după-amiază,/ și fața lui este trasă./ I se văd plămâni, creierii, inima.// Inima bate,/ plămâni răsufală/ creierul gândește:/ «L-am iubit pe fratele meu ca pe mine însumi,/ și el m-a ucis,/ l-am iubit pe fratele meu ca pe mine însumi,/ și acum iată-mă înjunghiat/ de fratele meu...» [...] – Încotro, bunule Abel,/ încotro?/ – Îl caut pe fratele meu Cain,/ să-i dau capul de miel roșu/ și paloșul negru./ Trece un om despicaț în două/ și deasupra lui ușor se înnoptează...”. Grotescul atinge, însă, proporții terifiante în *Ghilotina*. Simbolul capului de miel din poemul *Abel*

se regăsește și aici – un simbol al sacrificiului, al jertfei, ori poate al celor nevinovați, care ajung victimele unei ordini sociale absurde: „deasupra mea capul de miel behăie de 16 ori [...] Ghilotina cade pe gât./ Ochii se holbează./ capul se rostogolește în coș./ gura cască./ Mulțimea aplaudă./ Trupul se cabrează./ sângele țâșnește din gât și împrășcă fereastra./ În spatele ferestrei, bărbatul tânăr/ caligrafiază atent [...] Bărbatul scrie atent./ și într-adevăr trebuie să scrie atent./ pentru că orice greșeală îl costă./ Bărbatul scrie./ apoi se șterge pe mâini/ își închide registrul./ În fața lui e un abator de miei/ în spatele lui, un câmp verde”.

Lăsând deoparte simbolistica ori alegoria, interesant este faptul că aici poemele par a-și schimba direcția. De la cele ale esențelor metafizice, în poeme cu tentă subversivă, poeme în care Nichita Danilov pare că părăsește pentru câteva clipe direcția neoexpresionistă și se încadrează în atitudinea de frondă a generației. Cum am putea să înțelegem altfel imaginea bărbatului care transcrie fidel, obedient, execuția, cu teama că „orice greșeală îl costă”? O tentă politică, de data aceasta nedisimulată, dezvoltă și în *Se înroșește zăpada*: „Stă încremenit cel de-al patrulea Führer deasupra EUROPEI/ alături de mareșalii celui de-al patrulea Reich./ toți cu chipul turnat ca de bronz./ încremeniți într-o tăcere de moarte...[...] Ninsoarea cade peste militarii./ bombe, tunuri și tancuri./ peste orașele prefăcute-n ruină./ peste satele șterse de pe fața pământului./ peste batalioane în plin marș [...] Astfel eu zac rănit sau poate chiar mort./ în timp ce ninsoarea acoperă întreaga Europă./ eu zac și ascult cum răsună/ orga lui Johann Sebastian BACH./ «Heil Hitler! Heil Hitler! Heil! Heil!»/ Trec o mie de cizme de fier/ la pas de paradă./ Și ninsoarea acoperă totul...”. Și, iată cum o realitate istorică este folosită pentru a denunța o nouă formă dictatorială. Cazul amintește de volumul *Aripa secretă* (1986) al Marianeii Marin, care folosește ca pretext jurnalul Annei Frank (victimă inocentă a nazismului), și care devine o adevărată parabolă a singurătății individului în fața absurdității contextului socio-politic. Faptul că autorul și-a propus să demaște ororile regimul este evident și în *Jertfa*: „L-au împușcat în spatele morii de vânt/ când seara se lăsa peste livada de meri și de vișini./ L-au împușcat sub un măr înflorit.// – De ce? a strigat fratele./ – De ce? a șoptit sora./ – De ce? a căzut cu fruntea la pământ mama./ – De ce? au repetat păsările strigătul lor/ prin ninsoarea de meri și de vișini.// Mâinile îi erau mari./ pletele negre și ochii nespuse de albaștri./ Avea cămașa albă de mire descheiată la piept./ Era încins cu un brâu roșu./ strălucitor ca de purpură...// A căzut încet, plutind ca prin apă./ I-au strălucit ochii albaștri./ i s-au strâns pumnii mari, i-a zâmbit gura fierbinte./ Iarba era verde și fragedă./ Seara era liniștită și limpede./ Clopote roșii se legănau fără glas peste acoperișuri înalte./ Oamenii stăteau uluiți în fața bisericii vechi./ Soldații își încăreau arma cu privirea plecată-n țărână...”. Însă spiritul optzecist nu se vede doar în aceste câteva poeme care denunță, unele deschis, altele mai voalat, realitatea, ci se poate observa și în ironia din spatele versurilor: „– Pe cine imiți tu, Nichita Danilov./ pe cine vrei să imiți tu, Nichita Danilov./ croncăni corbul lui Poe” (*Din jurnalul unui cabotin*). Interogația se produce în contextul în care optzeciștii au fost adesea considerați niște simpli „imitatori” ai poezilor din generațiile anterioare, fără a se

înțelege faptul că ei tocmai asta își propuseseră, să revalorifice formele literare tradiționale, oferindu-le un context modern. Dacă avangardiștii se deziceau de tot ce însemna literatura tradițională (ori, poate mai corect, de până la ei), optzeciștii reinterpretează formele literare deja consacrate: „Era în decembrie./ cu baston, barbișon și cu pipă./ treceam seara, agale, prin parcul cu nume COPOU./ Era în decembrie./ – O, eu vreau să-l imit/ pe marele Edgar Allan POE./ de aceea mi-am lipit barbișonul./ mi-am luat bastonul, papionul, țilindrul și pipa/ și-am ieșit la plimbarea de seară/ prin parcul COPOU” (*Din jurnalul unui cabotin*). Cât despre aceste versuri, Ion Bogdan Lefter formula următoarele concluzii: „Piesa antologică a volumului *Din jurnalul unui cabotin*, care adună toate caracteristicile acestui tip de poezie: (auto)ironia orgolioasă, sfidătoare, poza teatrală, «cabotină», romantică, retorica obsesiilor, deopotrivă «autentice» și «jucate» stilul repetitiv, «redundant», permutarea abia perceptibilă a elementelor de recuzită (baston, barbișon, papion, pipă, țilindru, pantofi lăcuiți)”⁶.

Spiritul ludic intertextual, care-l apropie de optzeciști, se simte și în *Noapte în Danemarca*: „Era deja noapte în Danemarca/ și luna pe țărături băntuia violet./ Platoșe, coifuri, arbalete./ halebarde și sulți/ se îngrămădeau lângă foc pe terasă./ Era o noapte liniștită/ și ceața acoperea Danemarca.../ – Horațio, Horațio./ tu ești, Horațio? răsună un glas/ depărtându-se undeva în spatele meu.../ – Horațio, Horațio./ tu ești, Horațio? i-am răspuns/ depărtându-mă încet de cheuri învăluite în ceață./ în timp ce marea se ondula greoi lângă țarm [...] Mi-a fost interzis să fiu Hamlet./ nu pot să fiu încă el./ am adăugat continuându-mi plimbarea nocturnă/ pe lângă oștenii adormiți./ – Hamlet, Hamlet./ dacă nu ești Hamlet/ atunci semeni cu el./ pot să jur că ești Hamlet”. Dar, parcă autorul nu-și permite multe astfel de „deraieri”, deoarece poemele se repliază imediat pe direcția principală, gravă, a volumului. Astfel, în *Bărbatul cu pipa*, conștiința lirică trăiește revelația inutilității propriei existențe: „Un bărbat la aproape 27 de ani/ stă cu spatele la cimitir/ și fumează pipă./ Nu e fumător și totuși fumează./ La 27 de ani Napoleon era general./ traversa Alpii și cucerea Italia./ Lermontov murea străpuns de un glonț/ undeva în munții Caucaz./ Esenin încerca să se spânzure./ Bărbatul stă cu spatele la cimitir/ și fumează din pipă./ În fața lui e un câmp gol/ și dincolo de câmpul gol e orașul./ În spatele lui e un șir de cruci/ și dincolo de șirul de cruci e orașul”. Ca mai apoi să-l găsim îngenuncheat pe treptele bisericii: „La fiecare colț/ îmi răsare în față/ chipul celui răstignit sub măslini înroșiți/ după fiecare colț/ pun un zlot de argint/ în gura cerșetorului mort și strig:/ acesta nu sunt eu și aceasta nu este fața mea/ și gura celui mort îmi răspunde:/ acesta ești tu și aceasta este fața ta/ pe care o ascunzi în clarul albastru de lună// În fața bisericii vechi/ mă prăbușesc pe treptele roșii”. Însă, așa cum preciza și Mircea A. Diaconu: „Plină de îngeri, de Criști și de simboluri ezoterice, poezia lui Nichita Danilov nu are temperatura fiorului religios, ci febra căutării de sine, însă în perspectiva mântuirii”⁷.

⁶ Ion Bogdan Lefter, *op. cit.*, p. 331.

⁷ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 174.

Concluzionând, volumul *Fântâni carteziene* al lui Nichita Danilov este plin de oscilații între cruzimea vieții și posibilitatea unei transcendențe și pare a fi mai mult „o carte de nisip borgesiană”, cu sensuri ce se multiplică și se metamorfozează continuu. Revenind la Radu G. Țeposu, deoarece de aici a pornit întreg demersul, acesta făcea următoarele observații în ceea ce privește poezia lui Nichita Danilov: „Versurile sale sunt bântuite de obsesii nocturne, un aer lunatic stăpânește imaginația poetului și, în decorul halucinant al peregrinărilor, fiecare gest are valoarea unui ritual. În confuzia simbolică, prefigurată de imagini ale decrepitudinii, poetul dă la iveală nostalgia discretă a purificării. Spiritul însetat de transcendență caută convulsia, dizolvarea în elementar, sinteza fastuoasă a contradicțiilor”⁸.

În comparație, poemele Mariane Codruț din *Măceșul din magazia de lemne* (1982) reduc perspectiva la una a microcosmosului, așa cum mai degrabă făcea poezia lui Romulus Bucur, care se rezuma la propria biografie. Lumea Mariane Codruț este redusă la mahala, ca spațiu personal al experienței. Observând, însă, acest spațiu închis, se pot formula câteva idei generale despre cotidian. Este evident că mahalaua este o replică la scară mai mică a realităților socio-politice ale vremii. Deși scurte, spre deosebire de poemele scrise de colegii bărbați, ori față de cele ale Magdei Cârnecki, poemele Mariane Codruț sunt expresive, lumea surprinsă fiind degradantă: „zi zguduită de marfare/ -marginile de oraș./ sârma de rufe/ sprijinită într-o prăjină/ apără victoria unui cearșaf alb/ între boarfe pestrițe și vechi [...] bucata de pâine, teama de moarte/ rana secretă a universului/ văzut printr-un geam blocat/ de gunoaie. hei, nervii preafrazezi...”⁹. Aglomerarea de lucruri (boarfe, gunoaie, cearceaful) formează o lume pestriță, o lume prevestitoare de moarte. De altfel, fiorul morții atinge paroxismul în versurile: „muzica tăia zigzaguri mărunte/ în trupul lipit de perete./ lucrurile clipeau repede, repede/ ghearele lor lipicioase, subțiri/ alunecau pe arborele de metal/ din mijlocul camerei/ un rudiment de moarte/ topăia peste hârtii, scoțând strigăte/ ascuțite. Intră vântul, spuse: aici!/ și coada solzoasă mătură totul” (*Mică istorie*). Baletul morții peste o lume fără scăpare oferă textului o tonalitate decadentă. Nici ironia, nici intertextualitatea, care au rolul de a tempera furia și agresivitatea mesajului, nu-și găsesc locul în poezia scrisă de Mariana Codruț. Lucrurile au o gravitate care obligă la seriozitate paroxistică. Totul pare a se descompune: „alb fulgeră absența./ drumuri fără consistență./ meșele părului căzând peste ochi,/ înțepând porii dilatați de căldură./ vitralii sparte, lucruri/ alunecate în decrepitudine (acul lor/ magnetic înoată în praf)./ mâna face balansul mecanic,/ ab...dar nu – chiparoșii există/ îi văd pe marginea străzilor/ acestui oraș sud-est european./ de ce nu recunoști? Întreb amiaza./ ești...! murmură ea, îndepărtându-se” (*Amiază*).

Alteori, Mariana Codruț folosește parabola pentru a surprinde relația individ – societate. Individul care este metodic îndoctrinat, până în momentul în

⁸ Radu G. Țeposu, *op. cit.*, p. 102.

⁹ Mariana Codruț, „Măceșul din magazia de lemne”, în *Areal (antologie de poezie: 1982–2007)*, Pitești, Editura Paralela 45, 2011.

care ajunge să nu mai recunoască adevărul de minciună, până cedează și crede că minciuna generală este singurul adevăr: „o femeie apasă cu tot trupul/ pe mânerul cișmelei (apa țâșnește/ cu spumă în vasul emailat). Lângă ea/ se oprește un trecător, o măsoară/ și-i spune cu voce șoptită: minți!/ ea se uită mirată: nu mint!/ trecătorul dispare, se întoarce în grabă/ cu un altul. Minte, îi spune el/ noului adus, arătând spre femeie./ acesta îi țipă și el: minți!/ femeia își apără obrazul cu palmele:/ nu mint! trecătorii pleacă/ (apa dăduse de mult peste margini),/ se întorc amândoi cu alți câțiva:/ minte, spuse primul celui de-al doilea,/ minte, spuse acesta următorului./ minte, minte, minte...minți!!!/ îi aruncă toți deodată. femeia/ dă drumul mânerului, îi privește/ buimacă, se șterge mașinal/ de salivă: mint! – recunoaște ea” (*Amiază*). Consider că versurile anterioare ilustrează perfect impactul nefast al cotidianului asupra eului. Parabola scriitoarei descrie tocmai minciuna generalizată, dar și presiunea socialului asupra individului care, încolțit, afirmă ceea ce dogma vrea să afirme.

Față de poezia cu o tonalitate foarte fermă a Magdei Cârneli și Marianeii Marin, poezia Marianeii Codruț este, așa cum preciza Mircea A. Diaconu, o poezie bazată pe „discreție”: „Discreția insurgentă nu este doar o marcă a ținutei intelectuale a Marianeii Codruț, ci și a sensibilității ei, care se edifică nu numai din revoltă, dezgust și dezamăgire, ci și din singurătate și conștiința a demnității umane, din fragilitate și încredere în frumos”¹⁰.

Dar, cu toată „discreția”, se pot totuși desprinde din textele primului volum, *Măceșul din magazia de lemne*, câteva atitudini definiții ale eului. În primul rând, repetiția aproape obsesivă a cuvântului *criză*, care se regăsește în titlurile mai multor poezii ale volumului, oferă un prim indiciu asupra modului în care eul se percepe. Ce anume aruncă eu-l în criză? Pe de o parte, poate fi vorba de lumea exterioară, de impactul cotidianului, așa cum reiese din versurile: „se lasă noaptea./ am senzația/ că știu pe de rost/ toate întâmplările lumii./ Și senzația aceasta/ e una/ din întâmplările lumii” (*Criză*). Despre acest poem, Radu G. Țeposu făcea următoarele observații: „Simplitatea scenariului liric e calea cea mai directă către o poezie gravă, concisă, încărcată de premoniții”¹¹.

Lumea aceasta care a devenit previzibilă, monotona, pare că nu mai poate surprinde eul cu nimic. Pe de altă parte, eul poate fi în criză din cauza unui conflict interior, deoarece pare că nu-și mai găsește motivația, este descurajat. Faptul că individul nici măcar nu mai poate avea aspirația de a fi așa cum este el cu adevărat, ci trebuie mereu să se supună așteptărilor celorlalți îl determină pe acesta să capituleze. Poezia *Univers fără halou (V)* este o parabolă despre deznădejdea de a mai încerca să fii cu adevărat cel care ești: „și s-ar putea continua/ dacă un scaun și o umbrelă/ (între noi până acum era/ o adevărată prietenie) nu s-ar fi repezit la mine nervoși/ și neadmițându-mi drept la/ replică: fii scaun, fii scaun,/ altfel...! Ba fii umbrelă, fii/ umbrelă, altfel...! Mi-au țipat,/ descurajându-mă cu totul”.

¹⁰ Mircea A. Diaconu, *op. cit.*, p. 129.

¹¹ Radu G. Țeposu, *op. cit.*, p. 111.

Replierea aceasta în sine generată de agresiunea cotidianului este semnificată și prin metafora *măceșului din magazia de lemne*, metaforă care trimite spre izolare și singurătate: „când în magazia de lemne/ măceșul suportă dogoarea întunericului”. *Magazia de lemne* poate fi echivalată cu imaginea *cuștii* din poezia Marianeii Marin, ambele fiind spații ale captivității eului, ambele fiind echivalente ale societății închise totalitariste.

În calitate de poet, subiectul se simte apartenent la o generație, așa cum se întâmplă și în cazul Magdei Cârnelci, sau în cazul lui Romulus Bucur. Mărturie a acestei apartenențe recunoscute stă poezia *Lumina electrică*: „lumina electrică/ înfigându-și colții în întuneric./ acum, tinerii mei camarazi/ scutură poezia/ ca pe un bolnav închipuit”. O altă imagine comună optzeciștilor este aceea a poetului decapitat, care instaurează un mit al sacrificiului personal pentru a obține schimbarea. Chiar dacă imaginea surprinsă de Mariana Codruț nu este la fel de terifiantă și plină de revoltă ca cea surprinsă de Magda Cârnelci în volumul ei, totuși ideea rămâne aceeași, tonul fiind mai degrabă unul elegiac: „el trece fără cuvânt/ are aripile legate/ cu un fir subțire de ață./ penele de jos zgârie în mers/ drumul: un norișor de praf/ în urma lui. am voie?/ îl întreb și-mi scufund fața/ cu ochii larg deschiși/ în vârtej. El se întoarce./ îmi desprinde impasibil/ capul de trup și se scutură/ praful adunat în cutele/ fine ale feții. Fir cu fir// ...cotorul zilei/ stă aruncat la picioare” – *Poem despre dragoste (VIII)*. Poezia poate fi și o preocupare periculoasă, de care Mariana Codruț este conștientă, chiar dacă, în stilul caracteristic, ideea este exprimată mai voalat decât în cazul Marianeii Marian, sau al Magdei Cârnelci: „în plină lumină a zăpezii/ ba chiar și altădată/ e de-a dreptul primejdios/ să ieși cu fața descoperită:/ o pasăre îți poate înghiți/ ochii ca pe un miez de nucă;/ frigul îți poate arunca/ lătrăturile lui furioase; cineva/ îți poate folosi epiderma/ strălucitoare drept țintă/ pentru săgețile lui;/ în totul riscul e prea mare/ pentru o bucurie efemeră...// doar poezia le suportă pe toate:/ în numele ei, îngheț/ cu fața lipită de metalul nopții” (*Doar poezia*).

În concluzie, cazul poeziei optzeciste este interesant mai ales prin faptul că permite coabitarea sub tutela aceleiași generații a unor formule literare nu doar diverse, ci chiar opuse uneori, cum este și cazul lui Nichita Danilov și al Marianeii Codruț. Ce unește, totuși, acești poeți care adoptă stiluri atât de diferite? Toți simt că paradigma literară trebuie să se schimbe, deoarece nu mai exprimă spiritul veacului. Așa cum preciza și Mircea A. Diaconu în studiul său, „Poezia postmodernă”: „*optzecismul* ca atare e un concept destul de vag, el definind pentru unii o generație biologică – simpla simultaneitate temporală – însumând opțiuni artistice extrem de diferite, dar fiind pentru alții expresia «noii sensibilități» postmoderne, reductibilă, însă, în mare măsură la poetica *lunedistilor*, falanga bucureșteană a Cenaclului de Luni condus de Nicolae Manolescu”¹². Unii optzeciști se consideră responsabili față de realitatea istorică trăită, simt că trebuie să reacționeze, că nu pot rămâne indiferenți. Eclectismul poeziei/ literaturii generației optzeciste este, de fapt, motivul

¹² Mircea A. Diaconu, *Poezia postmodernă*, Brașov, Editura Aula, 2002, p. 21.

pentru care și teoreticienii au întâmpinat dificultăți în clasificările lor, și de aici și multitudinea de viziuni asupra aceluiași scriitor (așa cum s-a putut observa și în deschiderea studiului). Este drept că poeții din nucleul lunedist vor fi cei care vor da tonul postmodernismului de mai târziu, cum este drept și faptul că Nichita Danilov scrie o poezie ce se „abate” de la această direcție, dar asta nu înseamnă că poezia bucovineanului este mai puțin importantă, chiar Mircea Cărtărescu recunoștea că neoexpresioniștii scriu o poezie valoroasă prin profunzimea mesajului ei, dincolo de orice program literar. Așa cum preciza și Mircea A. Diaconu: „În fine, pentru a surprinde, totuși, voi spune că a vorbi despre poezia lui Nichita Danilov înseamnă a readuce în discuție *condiția însăși a poeziei* și, implicit, a proiecta actul poetic într-o anumită descendență, cu totul personală, care-i presupune pe Eminescu, Emil Botta, sau pe Nichita Stănescu, pe Gogol sau pe Samuel Beckett. Forța acestui discurs poetic se întemeiază tocmai pe deconspirarea traiectului supraindividual și suprageneraționist, fără ca acest lucru să însemne în cele din urmă o transferare a crizei din planul existenței în planul situației istorice”¹³. Aici drumul celor doi poeți, Nichita Danilov și Mariana Codruț, se separă. Dacă Nichita Danilov este captiv în propria criză existențială, în propriile frământări metafizice și ontologice, Mariana Codruț depășește sfera personalului. De la particular, poeta reușește să construiască un discurs cu puternice implicații istorice, politice, sociale. Poezia ei depășește sfera frământărilor personale, iar acest fapt îl determina pe Mircea A. Diaconu să afirme: „Poemele ei se construiesc, în fond, pe acest echilibru între propria criză și criza lumii. De aici și întrebarea dacă propria identitate nu este cumva tocmai consecința situației în acest spațiu uman degradat, spațiu aparținând istoriei”¹⁴.

¹³ Mircea A. Diaconu, *Biblioteca română de poezie postbelică*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2016, p. 179.

¹⁴ *Ibidem*, p. 133.

MEMORIILE DE RĂZBOI ALE GENERALULUI EDUARD FISCHER. PROLEGOMENE TRADUCTIVE ȘI CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA SUBTEXTUALITATE, INTERTEXTUALITATE ȘI HIPERTEXTUALITATE

CAROL-ALEXANDRU MOHR

The War Memories of General Eduard Fischer. Translative Prolegomena and Considerations Regarding Subtextuality, Intertextuality and Hypertextuality

(Abstract)*

In this paper we present some aspects regarding the Romanian translation of the memoirs of General Eduard Fischer. In the Romanian texts, he appears as a sinister, cruel figure, as a tyrant without any scruples. But in Austrian war chronicles, published during World War I and the interwar period, Fischer is described as a personality with heroic and dignified behaviour. Using a corpus of Romanian and German texts about Fischer, we showed that the documentary value of his war memoirs is enhanced if the subtext is considered and an inter-textual analysis is made. Memories can also be used as hypertext, if certain keywords or phrases are identified, which can be used as hyperlinks leading to interesting research topics.

Keywords: Bukovina, General Eduard Fischer, documentary value, subtextuality, intertextuality, hypertextuality.

Prolegomene traductive

Înainte de a începe traducerea, am considerat necesar să ne clarificăm în privința relevanței și impactului pe care memoriile lui Eduard Fischer¹ le-ar putea

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ Pentru cei care, până acum, nu au mai citit/auzit despre Eduard Fischer, reproducem, în traducerea noastră, date din nota biografică atașată Fondului *Fischer*, păstrat în Arhivele de Stat Austriece: Eduard Fischer s-a născut la 18.1.1862, în Carapciu, Bucovina, ca fiu al unui arendaș. În 1879, s-a înrolat voluntar în Regimentul de Infanterie nr. 41. Între 1882 și 1885 a frecventat Școala de Cadeți de Infanterie, fiind avansat, în 1.11.1888, la gradul de locotenent. La izbucnirea războiului, pe când avea gradul de locotenent-colonel și era comandantul Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13, a purtat un mic război victorios contra trupelor rusești. El a organizat o contrabandă de

avea în spațiul cultural și lingvistic românesc. Pentru aceasta, ni s-a părut adecvată aplicarea paradigmei formulate în două teorii traductologice: teoria scopului („Skopostheorie” – elaborată de Hans. J. Vermeer și Katharina Reiß)² și teoria actului traductiv („Translatorisches Handeln” – susținută de Justa Holz-Mänttari, ca teză de doctorat, în 1984)³. Am avut în vedere și constatarea lui Eugen Coșeriu, potrivit căreia aprecierea traducerii unui text nu poate fi făcută fără a se ține cont de scopul urmărit prin traducere. El afirmă că nu există cea mai bună traducere „absolută” a unui text și-și motivează afirmația în modul următor: „Un ideal general valabil al traducerii este o «contradictio in adiecto», căci nu poate exista un invariant optim general valabil pentru traducere, așa precum nu există un optim general pentru vorbire. Traducerea este mai degrabă analogă vorbirii și, din acest motiv, sunt valabile, atât în cazul traducerii, cât și în cazul vorbirii, doar norme motivate și diferențiate de finalitatea urmărită. Din același motiv, nu există nici «cea mai bună traducere absolută» a unui text. Există numai cea mai bună traducere a unui text raportată la anumiți receptori, un anumit scop și o anumită situație istorică”⁴.

Reiß și Vermeer susțin că factorul determinant al oricărei traduceri este scopul acesteia. Obiectul actului traductiv este un text care a fost produs în limba sursă într-un anumit scop. Produsul actului traductiv are de asemenea un scop, care însă, în cele mai multe situații, este diferit de scopul textului original. Atât textul original, cât și produsul traducerii acestuia, trebuie privite ca oferte de informații. Textul original constituie pentru un potențial receptor o ofertă de informații, care poate fi percepută și interpretată în mod diferit. Textul produs de traducător constituie, de asemenea, o ofertă de informații, care suportă percepții și interpretări diverse. Modul de interpretare este influențat de situația sau starea de fapt în care sau pentru care a fost produs textul⁵.

Prin urmare a trebuit, mai întâi, să identificăm scopul care l-a determinat pe Fischer să publice în 1935 – deci după douăzeci de ani de la consumarea

amplouă cu vite, din România în Austria. În 1.10.1914 a fost avansat, în mod excepțional, la gradul de colonel și în 17.3.1918 la cel de general-maior. Universitatea din Cernăuți i-a acordat titlul de *Doctor Honoris Causa*. În 1918, a fost numit comandant al Jandarmeriei cezaro-crăiești din Galiția și Bucovina, calitate în care a organizat achiziții și rechiziții, destinate, cu precădere, aprovizionării Vienei și regiunilor industriale din Austria. În noiembrie 1918, a fost arestat de români și ținut în prizonierat, la Iași, până în 1920. În urma unor îndelungate intervenții diplomatice, a fost eliberat. În 1927, i s-a acordat Ordinul Militar „Maria Tereza”. A murit în 21.6.1935, la Viena. Singura sa fiică (vitregă) a căzut victimă unui bombardament, în martie 1945.

² Katharina Reiss, Hans J. Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen, M. Niemeyer, 1984.

³ Justa Holz-Mänttari, *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia, 1984.

⁴ Vezi Eugeniu Coșeriu, „Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie”, în Wolfram Wills (ed.), *Übersetzungswissenschaft*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981, p. 27.

⁵ Pentru alte aspecte cu privire la teoria lui Reiß și Vermeer, vezi Carol-Alexandru Mohr, „Teorii traductologice germane și aplicabilitatea acestora în practica traducerii”, în *Studii de știință și cultură*, vol. VIII, nr. 3 (septembrie 2012), Arad, f. ed., pp. 95–112.

principalelor fapte relatate – cartea *Krieg ohne Heer*⁶ [Război fără armată], pentru ca apoi să ne putem da seama dacă o traducere a cărții este necesară și care ar fi scopul traducerii.

Autorul declară explicit, la începutul cărții, că nu dorișta de recunoaștere și nici îndemnurile camarazilor sau editorilor l-au determinat să scrie, ci doar povara datoriei neîmplinite de a mulțumi eroilor necunoscuți din popor, adică „oamenilor din Bucovina, de diverse etnii, iubitori de pace” și „uniți de voința de a se jertfi pentru țara în care s-au născut”⁷. După o lectură atentă și integrală a cărții, dar și a multor alte texte despre Eduard Fischer și despre faptele sale, am ajuns la concluzia că scopul declarat este plauzibil, însă, în opinia noastră, autorul a avut și un scop adiacent: acela de a fi înțeles și prețuit, măcar pentru acțiunile sale de luptă din perioada august – decembrie 1914, de oamenii simpli, în special de cei care au luptat, fără oscilații de fidelitate, în Primul Război Mondial și care acum trăiau într-unul din statele reîntregite sau înființate în urma destrămării Dublei Monarhii.

Această intenție, Fischer încearcă să o materializeze printr-un transfer de capital simbolic asupra tuturor celor care i-au fost alături și care, deși comunicau „în limbi diferite” și se rugau „diferit veșnicului Dumnezeu – în stil creștin, evreiesc sau specific unei alte confesiuni –”⁸, erau dispuși să moară pentru pământul natal, dar și pentru împărat și imperiu. Interpretarea publicării memoriilor lui Fischer ca tentativă de transfer de capital simbolic ne-a fost sugerată de tezele lui Pierre Bourdieu cu privire la tipologia capitalului⁹. Acesta definește patru tipuri de capital: economic, cultural, social și simbolic. Capitalul simbolic, a cărui posesie conferă putere simbolică (adică „puterea de a schimba viziunea asupra lumii”¹⁰), este în accepțiunea lui Bourdieu, înainte de toate, potențialul de a câștiga recunoaștere și prestigiu. Pentru dobândirea unei oarecare cote de capital simbolic, bucovinenii – jandarmi, rezerviști sau voluntari – care au luptat pentru Dubla Monarhie (și nu pentru reîntregirea României) i-ar fi fost recunoscători lui Fischer, deoarece ei înșiși nu-și puteau valorifica propriile „fapte de vitejie” din timpul războiului, pentru a câștiga prestigiu social în România reîntregită: singura lor șansă de a obține, dacă nu prestigiu, măcar acceptabilitate socială era să demonstreze sau să declare în mod credibil că au fost obligați să execute ordine și să lupte într-un război care nu era al lor.

După cum putem constata azi, memoriile lui Fischer nu au avut efectul scontat, scopul adiacent al acestora, acela de transfer de capital simbolic, nefiind atins. Cred că niciunul dintre „vajnicii luptători” ai lui Fischer, care au rămas în Bucovina după război, nu a beneficiat de o creștere a prestigiului personal sau

⁶ Eduard Fischer, *Krieg ohne Herr. Meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen*, Wien, Militärwissenschaftlicher Verlag GM d.R. Franz Schubert, 1935.

⁷ *Ibidem*, p. XXIV.

⁸ *Ibidem*, p. 195.

⁹ Pierre Bourdieu, „Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital”, în *Soziale Ungleichheiten Sonderband 2*, volum editat și tradus de Reinhard Kreckel, Göttingen, 1983, pp. 183–98.

¹⁰ Idem, *Limbaș și putere simbolică*, București, Editura Art, 2012, p. 182.

măcar de o reabilitare a propriei imagini ca urmare a publicării memoriilor. Putem explica și acest fapt din perspectiva tezelor lui Bourdieu, care consideră că puterea cuvintelor este determinată doar de „condițiile sociale de utilizare” ale acestora, nefiind altceva „decât puterea delegată a purtătorului de cuvânt, iar cuvintele acestuia – adică, indisociabil, materia discursului său și modul său de a vorbi¹¹ – constituie cel mult o mărturie, una oarecare, printre altele, a garanției delegării cu care e investit”¹². La data publicării în volum a memoriilor sale¹³, Fischer se bucura de capital simbolic, aspect dovedit, printre altele, de faptul că în ziarele vremii era felicitat de ziua sa de naștere¹⁴ sau că a fost înmormântat cu onoruri militare. Mai jos, redăm o imagine a cortegiului funerar, cu textul: „Generalul-maior Eduard Fischer care a salvat Bucovina la începutul războiului a fost înmormântat festiv. El, acționând cu mult elan pentru mobilizarea tuturor forțelor disponibile, a reușit să împiedice înaintarea rușilor. În fotografie se vede sicriul pus pe un afet în momentul părăsirii Monumentului Eroilor din Viena”.

Generalmajor Eduard Fischer, der Retter der Bukowina bei Ausbruch des Weltkrieges, wurde feierlich beigesetzt. Der Verstorbene hatte mit Tatkraft durch schnelle Eröffnung aller nur verfügbaren Kräfte den weiteren Einbruch der Russen verhindert. Bild zeigt die Lajette mit dem Sarge beim Verlassen des Heldendenkmals in Wien.

Sursa: Almanahul *Innviertler Kalender 1936. Braunauer Heimatkalender*, 1936, p. 106.

¹¹ Sau a scrie (n.n. – C. M.).

¹² *Ibidem*, p. 139.

¹³ Memoriile fuseseră publicate anterior, sub formă de foileton, în ziarul vienez „Sonn- und Montagszeitung”, nr. 15–26, 1928.

¹⁴ De exemplu, în ziarul vienez „Neue Freie Presse”, nr. 24188, din 16.01.1932, este felicitat anticipat pentru împlinirea vârstei de 70 de ani (la 18 ianuarie 1932). În acest articol, la pagina 7, sunt menționate principalele sale realizări militare și culturale, fiind numit „unul dintre acei conducători din timpul războiului despre care deja contemporanii săi țeseau legende”. Conform aceluiași articol, Fischer trăia în 1932 la Viena și era paralizat.

Însă, îi lipseau cu desăvârșire celelalte tipuri de capital definite de Bourdieu. Fischer nu poseda capital economic (deși, în timpul războiului, ar fi avut posibilitatea să se îmbogățească și să se asigure din punct de vedere material pentru tot restul vieții), nici capital social (pentru că nu făcea parte din elita politică a noii Republici Austria) și nici măcar capital cultural (căci operele sale istorico-geografice, deși valoroase în sine, nu mai prezentau interes deosebit în anii treizeci ai secolului trecut, nici în Republica Austria – din cauza spațiului cultural și geografic la care se refereau, nici în Bucovina – din cauza limbii în care fuseseră scrise)¹⁵. Capitalul simbolic nu poate fi transferat altor persoane dacă transferul nu este susținut de celelalte tipuri de capital¹⁶ sau dacă respectivele persoane trăiesc într-un mediu social structurat de sisteme simbolice diferite (adică de altă deontologie, de altă limbă, de altă religie).

Ratarea transferului de capital simbolic, intenționat de Fischer în speranța de a fi înțeles și prețuit de oameni proveniți din toate comunitățile etnice și religioase ale Bucovinei, rezultă și din faptul că memoriile sale nu au fost reeditate decât o singură dată (și anume, în același an în care a apărut prima ediție și de către aceeași editură) și, după știința noastră, nu au fost traduse până în prezent. Cu toate acestea, au fost și sunt citate foarte des. O altă dovadă a ratării este totala lipsă de reacție în spațiul cultural românesc la faptul că acei care au avut de suferit din cauza activității structurilor de forță austriece, în perioada 1914–1918, l-au numit „călăul Bucovinei”. Imaginea de călău s-a răspândit viral și iese pregnant în evidență la orice analiză, sincronică sau diacronică, a oricărui corpus, electronic sau tipărit, de texte românești referitoare la Fischer. Un neajuns al acestor texte este absența argumentațiilor și dovezilor concludente cu privire la crimele și celelalte fapte odioase, pe care le-ar fi comis el sau jandarmii lui. Personal, până în prezent, nu am identificat niciun text original în limba română, în care să se acorde circumstanțe atenuante actelor represive, executate din dispoziția ofițerului de jandarmi Eduard Fischer¹⁷.

După ce am identificat scopul (neîmplinit al) memoriilor lui Fischer, a trebuit să fixăm scopul traducerii noastre. Am încercat să găsim răspunsuri la unele întrebări,

¹⁵ După cum se știe, lucrările științifice ale lui Eduard Fischer au fost scrise în limba germană și se refereau la Bucovina și Moldova. În noua și mica Republică Austria, publicul nu mai era interesat de Bucovina. Pe de altă parte, în Bucovina, limba germană își pierduse prestigiul cultural și funcționalitatea, după Primul Război Mondial.

¹⁶ De exemplu, de capitalul economic – prin sponsorizare, sau de capitalul social – prin relații cu persoane influente.

¹⁷ Am identificat o descriere obiectivă a acțiunilor represive din timpul războiului într-o lucrare a istoricului Volodimir Sapolovskyj (tradusă și în limba română), care prezintă perspectiva autorului „asupra momentelor esențiale ale situației operative, care au influențat activitatea organelor represive în condițiile stării de război”. Această lucrare este valoroasă din două puncte de vedere: evidențiază subiectivitatea multor istorici care au scris pe această temă și sugerează necesitatea analizei faptelor și evenimentelor din mai multe perspective. Vezi Volodimir Sapolovskyj, „Activitatea structurilor de forță austriece în Bucovina în condițiile «stării excepționale» (1914–1918)”, traducere de Ștefan Purici, în „Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 2 (27), 2006, pp. 619–628.

cum ar fi: Oare de ce este necesară, în anul 2020, o traducere în limba română a acestei cărți? Care ar putea fi valoarea documentară? Ce impact ar putea avea? Paul Ricoeur avertizează traducătorii că trebuie să țină cont și de „rezistența” opusă de cititori, pentru că „pretenția la autosuficiență [și] refuzul medierii străinului au alimentat în secret nenumărate etnocentrisme lingvistice și, lucru și mai grav, nenumărate pretenții la hegemonie culturală”¹⁸.

Am avut în vedere faptul că mulți dintre cititorii români, care au auzit de faptele lui Fischer, vor deschide această carte considerând-o aprioric creația celui mai odios criminal, prigonitor de neam și distrugător de țară, care a activat vreodată în Bucovina. Sintagma „călăul Bucovinei”, care, după cum am arătat mai sus, s-a răspândit viral în discursuri publice și în scrieri istorice, literare sau publicistice, a dobândit o asemenea notorietate încât, atunci când este rostită la conferințele și simpoziunile pe teme de istorie, cultură și civilizație în Bucovina, întreg auditoriul știe că este vorba despre Eduard Fischer și nu despre altcineva¹⁹.

În memoriile sale, Fischer nu pomenește deloc despre arestări, deportări sau execuții și se referă doar foarte lapidar la trădători și rechiziții de bunuri. În mod cert, această omisiune diminuează valoarea documentară a cărții și determină o scădere a interesului cititorilor români, punând astfel în discuție oportunitatea și/sau necesitatea unei traduceri în limba română. Nu ne dorim ca traducerea noastră să contribuie la producția de balast istoriografic, generator de prejudecăți, mai ales după ce am citit o analiză elaborată cu precizie cvasi-carteziană de istoricul și arhivistul Arcadie M. Bodale, care se întreabă, retoric sau nu, dacă, în prezent,

¹⁸ Paul Ricoeur, *Despre traducere*, traducere de Magda Jeanrenaud, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 67.

¹⁹ Chiar și după o sută de ani, resentimentele față de Fischer nu au dispărut și sunt intens mediatizate. De exemplu, în numerele din perioada 26 octombrie – 5 noiembrie 2018 ale cotidianul „Crai nou”, este publicat foiletonul „Chestiunea Fischer. Suferințele Bucovinei sub generalul austriac Fischer”, în care este prezentată cuvântarea parlamentarului Aurel Morariu în ședința Adunării Deputaților din 4 februarie 1920. În preambulul foiletonului, Dumitru Teodorescu, directorul de la acea dată al publicației, consideră că „mulți dintre noi”, inclusiv domnia sa, nu suntem suficient de edificați în privința suferințelor îndurate de bucovineni din cauza generalul Fischer și jandarmilor săi. El spune: „Fără a cerceta, devii foarte ușor purtător de vorbe frumoase despre realități pe care nu le-ai cunoscut, dar, „știitor”, îți dai cu părerea. Când puținii care știu adevărul vorbesc despre cruzimea autorităților austriece ocupante, despre adevărate atrocități comise de jandarmii imperiali asupra românilor îndeosebi, mulți dintre noi (și-mi pun și eu cenușă în cap), ne declarăm uluiți, total neîncrezători. Neobositul căutător prin arhive, care este profesorul Ion Filipciuc, care avea informații despre represaliile austrieților în Bucovina ce se afla sub ocupația lor, a căutat și mărturi în acest sens. Le-a găsit (și) într-o cuvântare rostită în Parlamentul României la începutul anului 1920, de deputatul bucovinean Aurel Morariu. Reproducem, începând de astăzi, un amplu fragment din cuvântare, jertfele românilor necombatanți în anii Primului Război Mondial sporind, prin „osârdia” acelu satrap, care a fost generalul Fischer, și jandarmii săi, apărători ai ocupației austriece în Bucovina, vinovați și de spolierea fără milă a provinciei în folosul împărăției, dar și în propriul interes. Cuvântarea este remarcabilă nu numai prin onestitatea abordării acestei grave „chestiuni” a Bucovinei, ci și prin apelul la autoritățile românești de a face dreptate urmașilor celor uciși de un militar abuziv și fără onoare”. <https://www.crainou.ro/2018/10/26/chestiunea-fischer-i/> (15.01.2020).

se manifestă o nouă tendință istoriografică²⁰. El a constatat că există o „efervescentă editorială” care „nu este însoțită totdeauna de reflecții critice [...]. Prin urmare, orice pasionat de istorie poate fi lesne manipulat de pseudo-cercetători, iar adevărații profesioniști trebuie să amintească de acest balast istoriografic atunci când acesta se intersectează cu subiectul de care se ocupă”²¹.

Pentru a ieși din impasul „a traduce sau a nu traduce” și pentru a descoperi sau a da un scop travaliului traducerii, am apelat la teoria actului traductiv elaborată de Justa Holz-Mänttari²². Această lingvistă a creat, utilizând o terminologie specifică, un model în care, pentru prima dată în teoria traducerii, sunt incluși toți „actanții” implicați în actul traductiv, cu diferite roluri, adică: persoana sau grupul care are nevoie de traducere („der Bedarfsträger”), persoana sau grupul care lansează comanda traducerii („der Besteller”), autorul textului sursă („der Ausgangstext – Texter”), traducătorul/mediatorul lingvistic („der Translator”), persoana sau grupul care lucrează cu traducerea („der Zieltext-Applikator”) și receptorul sau grupul de receptori ai traducerii („der Zieltext-Rezipient”). Holz-Mänttari consideră că între acești actanți, cu diferite specializări profesionale, trebuie să existe o colaborare, fiecare actant având atribuții și răspunderi specifice.

În cazul traducerii textului la care ne referim, modelul lui Holz-Mänttari este pe deplin aplicabil. Comanda traducerii a fost lansată de Consiliul științific al Institutului Bucovina (care, prin urmare, este „der Besteller”), la propunerea directorului institutului, Marian Olaru, și a secretarului științific, Rodica Jugrin. Eduard Fischer este autorul textului sursă („der Ausgangstext-Texter”) și Carol Mohr – traducătorul („der Translator”). Ștefan Purici a scris introducerea și Rodica Jugrin – notele și comentariile (ei fiind așadar „Zieltext-Applikatoren”). Ne place să credem că receptorii traducerii („die Zieltext-Rezipienten”) vor fi istoricii români profesioniști și că de traducere au nevoie pasionații de istorie („die Bedarfsträger”), care vor să afle și altceva despre Fischer, dincolo de imaginea sa de călău. Desigur că istoricii profesioniști pot opina, pe bună dreptate, că valoarea documentară a memoriilor lui Fischer este modestă (nu datorită mistificării faptelor, ci datorită omiterii relatării altor fapte relevante). Din acest motiv, vom încerca mai jos, în limitele competenței noastre de lingvist și traducător, să convingem istoricii că valoarea documentară nu rezidă numai în text, ci și în subtext și în posibilitatea de valorificare intertextuală și hipertextuală a conținutului textului.

În modul acesta, am identificat scopul traducerii și am început prin căutarea unei formule adecvate pentru titlul versiunii românești a memoriilor lui Fischer.

Pentru a se putea traduce adecvat titlul unei cărți, trebuie constatat dacă autorul a aplicat principiul *nomen est omen*, adică dacă și în ce măsură titlul prefigurează

²⁰ Arcadie M. Bodale, „O tendință istoriografică?”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, vol. XLIII, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2016, pp. 283–298.

²¹ *Ibidem*, p. 283.

²² Justa Holz-Mänttari, *op. cit.*

conținutul cărții. Textul fusese publicat anterior, în 1928, ca foileton, în săptămânalul „Wiener Sonn- und Montagszeitung”, cu titlul „Warum Tausende sterben mussten” [De ce au trebuit să moară mii de oameni]²³. Volumul, care apare în anul 1935, poartă titlul *Krieg ohne Heer* [Război fără armată]. Titlul foiletonului este în mod cert un *omen*, adică un grup de semne lingvistice previzionale, ușor de înțeles și de interpretat: din titlu, cititorii contemporani apariției foiletonului (la zece ani de la terminarea ultimului război al Austro-Ungariei) puteau intui la ce se referea acesta. Dar titlul foiletonului nu a mai fost considerat adecvat pentru un volum care avea să apară șapte ani mai târziu, în timpul austro-fascismului, perioadă în care s-a promulgat și așa-numita „Lege cu privire la protecția prestigiului Austriei”²⁴. Nu am reușit să aflăm dacă ideea sau inițiativa schimbării titlului a aparținut autorului sau editorului, dar putem afirma, cu multă certitudine, că noul titlu corespundea mai bine vremii din punct de vedere politic și era mai atractiv pentru potențialii cititori. Însă, noul titlu, deși mai expresiv, era mai puțin relevant din punct de vedere metatextual. De aceea, probabil, i s-a adăugat subtitlul *Meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen*. Am tradus subtitlul prin *Lupta mea de apărare a Bucovinei contra rușilor*, considerând această formă mai adecvată decât varianta indicată de enciclopedia online Wikipedia²⁵, în versiunea românească a articolului „Eduard Fischer” („Apărarea Bucovinei de către mine împotriva rușilor”)²⁶. Mesajul transmis prin titlu are preponderent o funcție fatică, iar cel transmis prin subtitlu – una referențială.

Subtextualitate, intertextualitate și hipertextualitate

Întrucât nu există o definiție unitară a termenilor subtextualitate, intertextualitate și hipertextualitate, aplicabilă în toate științele culturale, vrem ca, la început, să prezentăm semnificația cu care folosim noi acești termeni.

Prin subtext, înțelegem conținutul de idei și mesaje, sugerat dar neexprimat explicit în text. Când vorbim de intertextualitate, avem în vedere faptul că textul analizat este o componentă a unui ansamblu de texte, între care există relații de natură referențială sau tematică. Prin urmare, conceptul de intertextualitate nu se referă la texte în sine, ci la raportul care există între anumite texte. Pentru a desemna grupul de texte conectate prin intertextualitate, utilizăm conceptul de hipertext. În cadrul hipertextului, memoriile lui Fischer le privim ca pe o platformă în care putem identifica anumite referințe relevante, ce pot fi transformate în hiperlink-uri, adică în elemente de navigație, nu numai în World Wide Web, ci și în tezaurul documentar depozitat în arhive și biblioteci de prestigiu.

²³ Vezi detalii în Carol-Alexandru Mohr, „Război fără armată. Generalul Eduard Fischer între datorie și bucovinalgie”, în „Analele Bucovinei”, anul XXVII, nr. 1 (54), 2020 (în curs de apariție).

²⁴ Legea a fost publicată în „Monitorul Oficial al Statului Federal Austria” din 5 iunie 1935.

²⁵ Și citată, ca atare, de autorii români care nu au citit cartea.

²⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer (15.03.2020).

Nu ne propunem aici să facem o prezentare exhaustivă a conotațiilor subtextuale din memoriile lui Fischer. De altfel, acest lucru ar fi imposibil: fiecare cititor va găsi, în funcție de propriile judecăți sau prejudecăți, conotații și valențe subtextuale diferite. De exemplu, cititorii interesați de istorie militară, vor fi tentați să descopere dacă este adevărată sugestia lui Fischer, potrivit căreia Primul Război Mondial ar fi decurs altfel, cel puțin în primul an, dacă Comandamentul General al Austriei ar fi acordat importanța cuvenită rapoartelor sale. Noi vrem doar, în scop pur exemplificativ, să precizăm câteva nuanțe subtextuale, care ne-au atras atenția pe parcursul traducerii.

Când se referă la conceptul românesc de patrie, Fischer utilizează lexemele germane „Heimat” și „Vaterland”. Într-o altă lucrare, am explicat că aceste lexeme exprimă noțiuni diferite²⁷, care au avut, în plan emoțional, efecte diferite asupra lui Eduard Fischer. De „Vaterland” (adică de întreaga Dublă Monarhie) el era legat prin valori precum unitate, fidelitate și respect față de autoritatea legitimă sau legitimată asupra teritoriului în care trăia, iar de „Heimat” era atașat prin „bucovinalgie” (termenul nostru)²⁸. Cuvântul „Heimat” apare de optsprezece ori în volumul *Krieg ohne Heer*: de cinci ori în introducerea scrisă de Emil Seeliger și de treisprezece ori în textul scris, efectiv, de Fischer. Prin cuvântul „Heimat”, Fischer se referă la Bucovina în unsprezece cazuri și doar de două ori la Monarhia Austro-Ungară (și anume, atunci când relatează că locuitorii Austriei, în special, vienezii, sufereau de foame²⁹ și atunci când amintește de perioada sa de detenție la Iași³⁰). Cuvântul „Vaterland” apare o dată în introducerea scrisă de Seeliger și de șapte ori în textul lui Fischer. Din punct de vedere subtextual, este relevantă incidența acestor două cuvinte (și contextul în care sunt folosite): Fischer sugerează că a iubit pământul său natal (Bucovina), dar a fost fidel Dublei Monarhii.

Tot la nivel subtextual, Fischer dă de înțeles că era apreciat de toți bucovinenii, care n-ar fi manifestat vreo intenție de a-l trăda, nici atunci când rușii au declarat că vor plăti o imensă sumă de bani pentru uciderea sau capturarea lui. Acest mesaj subtextual reiese din următoarele rânduri scrise de Fischer:

„Marele duce³¹, care era și comandantul suprem al forțelor rusești de pe frontul de răsărit, și-a manifestat indignarea³² trimițând o muștrare scrisă lui Evreinov, noul guvernator al Cernăuțiului. Acesta, la rândul său, și-a manifestat indignarea și mânia printr-un comunicat oficial, care a fost tipărit și afișat pe zidurile din Cernăuți

²⁷ Carol-Alexandru Mohr, *op. cit.*

²⁸ Noi am definit bucovinalgia (termenul nostru) ca stare emoțional-intelectuală, care are drept cauză fapte ce s-au petrecut în spațiul cultural, social și fizic Bucovina și care se manifestă în diverse forme, condiționate de apartenența etnică, religioasă, socială și de formarea intelectuală a indivizilor. Nu vrem să se înțeleagă că prin bucovinalgie ne referim la o tulburare patologică. Dimpotrivă, bucovinalgia este o stare normală, dar caracterizată de o hipersubiectivitate în percepția sau interpretarea sincronică și diacronică a anumitor realități bucovinene.

²⁹ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. 181.

³⁰ *Ibidem*, p. 191.

³¹ Nicolae Nicolaevici (1856–1829), nepotul țarului Nicolae I (n.n. – C. M.).

³² Față de eșecul planului de ofensivă al rușilor în Bucovina, în septembrie 1914 (n.n. – C. M.).

încă din data de 17 septembrie. Redau textul comunicatului: «Apel către întreaga populație, indiferent de naționalitate! Acela care îl va ucide pe locotenent-colonelul Eduard Fischer, Comandantul Bucovinei, sau îl va aduce într-o stare de incapacitate totală de a desfășura activități de comandă, va fi răsplătit cu 50 000 de ruble. Acela care îl va preda pe susnumitul viu, va fi răsplătit cu 100 000 de ruble și va fi angajat în serviciul statului. Evreinov».

La vremea respectivă, sumele specificate în comunicat erau exorbitante. Eu, însă, continuam să mă deplasez, la fel ca înainte, printre oamenii mei, dar și printre oamenii din popor, atât pe timp de zi, cât și pe timp de noapte, deseori singur. În acele timpuri grele, nimeni nu s-a gândit vreodată să încaseze acea răsplată oferită de ruși³³.

Prin acest mesaj, Fischer sugerează că era înțeles și apreciat de către popor. Noi, analizând intertextual acest fapt, am descoperit și o altă variantă. Feldmareșalul Franz Conrad von Hötzendorf afirmă, în memoriile sale, că ar fi existat totuși un atentat asupra lui Fischer, în zona Cârlibaba, zădărnicit de jandarmii maghiari³⁴. Și în ampla cronică de război *Der Völkerkrieg. Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914* [Războiul popoarelor. O cronică a evenimentelor începând cu 1 iulie 1914], există o referință la enormă sumă de bani oferită de ruși pentru neutralizarea lui Fischer. Este consemnat că rușii „au oferit o răsplată de optzeci de mii de ruble pentru uciderea locotenent-colonelului Eduard Fischer³⁵. Valoarea răsplății oferite, menționată în cronică, diferă față de cea pe care o indică Fischer și Conrad. Dar aceasta nu este singura diferență. Cronică îl contrazice pe Fischer și prin următoarea afirmație: „Un român, care a vrut să câștige acești bani, a fost împușcat, conform deciziei curții marțiale³⁶”.

Așadar, și din componenta germană a corpusului analizat de noi, rezultă că Fischer nu a fost iubit chiar de toți bucovinenii.

Prin citarea ultimului opus, am intrat deja în sfera intertextualității. Pentru a evidenția importanța analizei memoriilor lui Fischer din perspectivă intertextuală, am ales un corpus de texte românești (care nu conțin nimic „de bine” despre Fischer) și germane (în care totul este „de bine”), neconsiderând niciunul din aceste texte complet fals, adică pornind de la premisa că în fiecare text este măcar un sâmbure de adevăr. Am putea intitula corpusul nostru „Amintiri despre tiran versus evocări glorioase”. Relevantă pentru scopul nostru a fost culegerea de texte *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, editată de Ion I. Nistor la „două decenii de la Unire”, pentru „a sărbători în mod convenit această aniversare³⁷”. Editorul apelează la „foștii

³³ General Eduard Fischer, *op. cit.*, pp. 110–111.

³⁴ Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit: 1906–1918. Band 5, Oktober – November – Dezember 1914: die Kriegsergebnisse und die politischen Vorgänge in dieser Zeit*, Wien, Rikola Verlag, 1925, p. 961.

³⁵ Casimir Hermann Baer, ed., *Der Völkerkrieg. Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914; mit zahlreichen Kunstbeilagen und farbigen Karten*, vol. 2, Stuttgart/ Wien, Verlag von Julius Hoffmann / Österreichisches Verlagsinstitut, 1915, p. 202.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*, Cernăuți, 1938, p. II.

membri ai Consiliului Național și Congresului General al Bucovinei” să scrie fiecare câte ceva din „amintirile personale [...] din timpul Unirii”. Cartea jubiliară cuprinde și unele cuvântări ale membrilor decedați înainte de 1938. Cel mai sinistru erou al acestei culegeri de texte este, în mod cert, Eduard Fischer, numele său fiind pomenit în multe articole și niciodată „de bine”.

Astfel, țăranul dornean Gheorghe Boncheș declară, în ședința Consiliului Național din 13 noiembrie 1918, că nu dușmanii „care s-au luptat în țară” au transformat Bucovina într-o ruină, ci un „domn care se cheamă Fischer”. Acesta a fost, spune Boncheș, „individul cel mai mare [care] a fost pus de noi ca apărător, dar, el a fost nimicitorul țării”, „[...] a călcat țara sub picioare, deci [...] a luat pe Români, pe care cum i-au prins, și i-au înfundat în lagăre, care le-au rămas tabără până în ziua de azi, de nu s-au mai întors acasă”³⁸. În încheiere, țăranul dornean solicită scoaterea lui Fischer la judecată „înaintea lumii”, dând asigurarea că vor veni să depună mărturie toți cei care au „suferit din partea lui”³⁹.

Filaret Doboș, „profesor și ofițer voluntar, fost membru al Consiliului Național din Bucovina”, îi numește pe jandarmii lui Fischer „sbiri de cumplită memorie”, a căror prezență în sate, la sfârșitul războiului, „nu numai că profana mărețele clipe ale Unirii, dar producea și confuzii”⁴⁰. M. Hackman, „profesor universitar și fost membru în Consiliul Național”, afirmă că generalul de jandarmi Fischer „în repetite rânduri dovedise Rumânilor din Bucovina că pentru «iredentiști trădători» nu avea decât o singură pedeapsă, cea capitală”⁴¹. Gheorghe Lanivski, care, în 1938, era „preot de serviciu la Catedrala din Cernăuți”, se evocă la persoana a treia și scrie că „zbirii generalului de tristă memorie, Fischer, supranumit călăul Bucovinei, s-au aruncat cu furie asupra victimelor, preoți români nevinovați, dintre cari a fost și preotul Gheorghe Lanivski. Pe acesta l-au legat în lanțuri cu un țăgan desculț și sdrențuros din Bădeuți, cu numele Toader Bancilă, și l-au târât prin toate orașele țării, ca să fie scuipat, batjocorit și bătut de jidovi, care se țineau mari patrioți”⁴².

Leca Morariu este prezent în volumul lui Nistor prin eseul cu titlul apelativ „Deșteaptă-te române!”. Autorul, întorcându-se „după mai cinci ani de zile” din război, își găsește țara „frumoasă ca nealte țări și, mai presus de toate, slobodă, scăpată de jugul nemților și al jidanilor”⁴³. El este mirat și mâhnit constatând că, în ciuda acestei realități, „bietul țăran nici azi nu-și dă seama ce mare și sfântă minune s-a săvârșit în vremea din urmă”. Țăranul, în loc „să-l auzi chiuind de bucurie [...] prinde a se smiorcăi după bunătățile și fericirile avute de la jidovitul împărat al Austriei”, ba, mai mult, „plânge după bătăile și biciul jandarmului austriac”⁴⁴. Leca Morariu se bucură, totuși, pentru că mai există „minți deștepte” ale unora care

³⁸ *Ibidem*, p. 69.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 15.

⁴¹ *Ibidem*, p. 155.

⁴² *Ibidem*, p. 189.

⁴³ *Ibidem*, p. 234.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 235.

nu plâng. Printre aceștia se numără și mulți „oameni de inimă, cari de groaza ștreangului și a plumbilor călăului general de jandarmerie Fischer au trebuit să apuce calea pribegiei”⁴⁵.

În articolul „Cum a luat ființă «Glasul Bucovinei». Pagini de ziar”, scris de Sextil Pușcariu la 13 octombrie 1918 și republicat de Ion I. Nistor în 1938, Fischer apare în postură de sperietoare. Pușcariu afirmă că Aurel Onciul l-ar fi amenințat spunându-i: „Nu uita că ești căpitan în armata austriacă și că Generalul Fischer are puteri discreționale în Bucovina. O vorbă din partea mea, și mâine ai apucat pe drumul trădătorilor de patrie”. La această amenințare, Pușcariu ar fi răspuns „Sânt gata să port toate consecințele, dar una s-o știi: nu va trece un ceas după ce Fischer va fi pus mâna pe mine, și dumneata nu vei mai fi între cei vii!”⁴⁶. „Sperietoarea” Fischer nu reușește să-l intimideze nici pe Cornel Topor Tarnoviețchi, care a salvat „biblioteca, laboratoriile și colecțiunile institutelor universitare pentru Universitatea din Cernăuți”⁴⁷. Acesta, în toamna anului 1918, pe când era conducător al Direcțiunii Căilor Ferate din Cernăuți, înlocuindu-l pe „conducătorul titular, care în momentele acelea grele s-a declarat bolnav”, a refuzat punerea la dispoziție a „optsprezece vagoane potrivite pentru transportarea bibliotecii Universității din Cernăuți la Viena”, cu toate că a fost amenințat că va fi denunțat generalului Fischer⁴⁸.

Din amintirile la care ne-am referit mai sus, ne putem da seama cât de puternice erau resentimentele multor români bucovineni, aparținând celor mai diverse categorii sociale și profesionale, față de Generalul Eduard Fischer, chiar și după douăzeci de ani de la terminarea războiului. Având în vedere aceste resentimente, se impun două întrebări:

1) De ce generalul Fischer nu a fugit din Bucovina înainte de intrarea trupelor românești, în noiembrie 1918? și

2) De ce autoritățile românești l-au eliberat după doi ani, fără să-l condamne, fără ca nici măcar să-l judece?

Întrucât aceste aspecte încă nu au fost elucidate pe deplin și în mod obiectiv de către istorici, până acum formulându-se doar supoziții mai mult sau mai puțin credibile, și, neavând până în prezent posibilitatea să consultăm anumite documente din Arhivele de Stat de la Viena, despre care vom vorbi mai jos, nu ne rămâne decât să luăm „de bune” răspunsurile date de însuși Fischer, în memoriile sale. El scrie că:

„La începutul lui noiembrie 1918, când Monarhia s-a prăbușit după un război care a durat 52 de luni, am rămas în Cernăuți și am coordonat, până în ultima ora de viață a Imperiului, acțiunea de aprovizionare a populației din spatele frontului, care era disperată din cauza foametei. Așteptam armata română liniștit și cu conștiința împăcată: niciodată nu făcusem altceva decât să-mi îndeplinesc

⁴⁵ *Ibidem*, p. 236.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 338.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 422.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 425.

datoria de soldat, de patriot, de comandant, fără a mă abate în nici un fel de la calea statuată de lege. Aveam în vedere și faptul că, din luna mai a acelui an, după semnarea Tratatului de Pace, Regatul României nu mai avea statut de inamic al Puterilor Centrale.

Pe la mijlocul lui noiembrie 1918, trupele românești au intrat în Bucovina pentru a lua țara în posesie. Dr. Iancu de Flondor, fostul deputat în Dieta austriacă a țării, a fost numit ministru pentru Bucovina în Guvernul României. Imediat după ce a fost numit în funcție, acesta mi-a transmis solicitarea fermă de a rămâne la Cernăuți, motivând că, datorită confuziei generale determinate de noua situație, este chiar imperios necesar ca «o personalitate cu multă autoritate și notorietate să se pună în slujba binelui public, chiar dacă numai în calitate de persoană privată»⁴⁹.

Despre eliberarea sa din detenția de la Iași, Fischer scrie că:

„Inițial, în țările fostei Monarhii Austro-Ungare a domnit haosul. Apoi a început adaptarea la o nouă ordine. Milioanele de locuitori erau copleșite de apăsătoare griji, colective sau individuale. Nu rămânea mult timp pentru acțiuni caritative. Totuși, neașteptata mea dispariție nu putea rămâne lung timp neobservată. În Austria se auzea din ce în ce mai des întrebarea: «Unde este generalul Fischer?». De acest lucru am aflat mai târziu de la prietenii mei vienezi.

În vara anului 1920 a fost trimisă în România o delegație economică a Republicii Austria. Atunci am fost vizitat de un membru al acestei delegații, care a invocat un pretext credibil. Am reușit să expediez prin acest vizitator o scrisoare adresată lui Riedl, șeful misiunii. Întrucât scrisoarea nu urma să fie cenzurată, am putut să descriu în ea situația mea reală.

Drept urmare, s-au făcut de la Viena demersuri pentru eliberarea mea. Deosebit de activi în susținerea cauzei mele au fost generalul baron Tisljar și fostul meu colaborator, consilierul economic de război Storfer. Aceștia au adresat o cerere regelui României, lucru neștiut de mine la data respectivă. Cererea, care era semnată de 33 de personalități ale vechii și noii Austrii, a fost predată fostului ambasador al Austriei, Albert conte de Mensdorff. Acesta, la rândul său, a transmis scrisoarea ambasadorului Elveției la Viena.

Până la urmă, după mai multe intervenții ale ambasadelor țărilor neutre, în special a Ambasadei Elveției, s-a pus capăt exilului meu: în 28 noiembrie 1920 am ajuns la Viena. Eram foarte bolnav, soția mea era pe moarte, nu aveam locuință, nu aveam nici un ban.

Acesta a fost epilogul drumului vieții mele⁵⁰.

Partea germană a corpusului nostru este formată din cronici de război. Amintim prima dată de o lucrare apărută, la fel ca și lucrarea lui Nistor, după douăzeci de ani, însă nu de la terminarea războiului, ci de la terminarea primilor doi ani de război. În anul 1936, Franz Neubauer publică cartea *Österreichs*

⁴⁹ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. 187.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 190–191.

*Heldenkampf. 1914–1918. Kurzgefaßte Geschichte des Weltkrieges*⁵¹ [Lupta eroică a Austriei. 1914–1918. Scurtă istorie a Războiului Mondial], în care prezintă, într-un stil patriotic și, uneori, chiar patetic, fapte din timpul războiului, cu scopul declarat de a trezi interesul cititorilor și mediului academic pentru lectura operelor istorice care apăruseră până atunci. Cartea conține și referințe despre Fischer. Autorul amintește „că și Jandarmeria Bucovinei sub comanda genialului locotenent-colonel Eduard Fischer a înlăptuit fapte de arme inedite. La ordinul acestuia, douăzeci și șase de posturi [de jandarmi] au atacat, în data de 6 august, două brigăzi de frontieră rusești. După ce au învins trupele de pază a frontierei, au trecut granița, au ocupat înălțimile strategice pe care, prin lupte eroice, le-au menținut până în 31 august 1914”⁵². După ce relatează alte acțiuni coordonate de Fischer, autorul amintește că acesta a fost avansat, în mod excepțional, la gradul de colonel, datorită „organizării geniale a apărării în Bucovina”, unde nu existau trupe regulate. În felul acesta, s-a împiedicat și pătrunderea rușilor în Ungaria, în primele luni ale războiului.

În perioada 1917–1919, se editează la Viena, de către „Editura pentru literatură patriotică”, lucrarea *Die Geschichte des großen Weltkrieges mit besonderer Berücksichtigung Österreich-Ungarns*⁵³ [Istoria marelui Război Mondial cu referințe speciale la Austro-Ungaria]. Volumul I al acestei lucrări conține articolul „Die Bukowina im Kriege. Bis zur ersten Befreiung von Czernowitz”, scris de Alfred Polgar⁵⁴. Acesta afirmă că corpul de jandarmi, „condus de un genial și curajos bărbat” și-a făcut mai mult decât datoria. „Faptele colonelului Fischer și ale armatei sale improvizate reprezintă unul din cele mai însemnate capitole ale războiului”, în care s-a arătat „ce rol imens poate juca forța creativă a unui singur bărbat, chiar într-o luptă în care sunt antrenate mase enorme de oameni, mașini și tehnică militară”⁵⁵.

Eduard Fischer ocupă un loc de cinste printre ofițerii decorați cu Ordinul Militar Maria Tereza, care sunt menționați în volumul *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*⁵⁶ [Ordinul Militar Maria Tereza. Decorațiile acordate în Războiul Mondial 1914–1918]. Despre Fischer se spune că „prin inițiativele și măsurile energice pe care le-a luat, s-a asigurat protecția flancului sudic al corpurilor de armată care operau în Galiția, dar, totodată, s-a împiedicat înaintarea dușmanului și pătrunderea acestuia în Ardeal”⁵⁷.

⁵¹ Franz Neubauer, *Österreichs Heldenkampf. 1914–1918. Kurzgefaßte Geschichte des Weltkrieges*, Wien, Verl. d. Gendarmerie-Jubiläumsfonds, 1936.

⁵² *Ibidem*, p. 31.

⁵³ Emil Woinovich von Belobreska și Maximilian von Hoen, ed., *Unteilbar und untrennbar. Die Geschichte des großen Weltkrieges mit besonderer Berücksichtigung Österreich-Ungarns*, vol. 1, Wien, Verlag für vaterländische Literatur, 1917.

⁵⁴ Alfred Polgar, „Die Bukowina im Kriege”, în *Unteilbar und untrennbar. Die Geschichte des großen Weltkrieges mit besonderer Berücksichtigung Österreich-Ungarns.*, ed. Emil Woinovich von Belobreska și Maximilian von Hoen, vol. 1, Wien, Verlag für vaterländische Literatur, f.a., pp. 427–440.

⁵⁵ Alfred Polgar, *op. cit.*, p. 440.

⁵⁶ Oskar von Hofmann, Gustav von Hubka, *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*, Wien, Verl. Militärwiss. Mitteilungen, 1944.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 105.

Am considerat necesar să amintesc acest opus – cu toate că majoritatea celor care au scris despre Fischer știu că el a fost cavaler al Ordinului Militar „Maria Tereza” (cea mai înaltă distincție militară în timpul Dublei Monarhii) – pentru a evidenția o condiție, poate mai puțin cunoscută, de acordare a acestei distincții, specificată aici. Ordinul Militar „Maria Tereza” se acorda „doar pentru fapte de arme victorioase întreprinse din proprie inițiativă, care au avut un efect esențial asupra acțiunilor de război”⁵⁸. În plus, faptele, oricât de eroice ar fi fost, nu trebuiau să fie consecințe ale îndeplinirii obligațiilor militare asumate; neîndeplinirea acestora n-ar fi atras niciun fel de repercusiuni asupra onoarei ofițerului. În acest aspect constă valoarea deosebită a acestei distincții militare.

Lucrarea *Der Völkerkrieg. Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914*, editată de istoricul Casimir Hermann Baer, la care ne-am referit și mai sus, este după știința noastră, cea mai amplă cronică de război în limba germană, care a fost tipărită chiar în timpul războiului (între 1914 și 1918)⁵⁹. În această cronică, binecunoscută atât în Germania, cât și în Austria, există și alte relatări referitoare la Eduard Fischer, în afară de cea cu privire la prețul oferit de ruși pentru prinderea sau uciderea lui. Cronică are la bază rapoarte oficiale ale tuturor părților beligerante (nu numai ale Austro-Ungariei și Germaniei), evenimentele fiind prezentate în ordine cronologică. În capitolul „Rușii în Bucovina”⁶⁰, persoana și acțiunile lui Fischer sunt prezentate într-un mod deosebit de elogios, fiind reprodus un articol scris de Karl Fr. Nowak, care, inițial, fusese publicat în ziarul „Leipziger Neuesten Nachrichten”. În acest articol, sunt confirmate acțiunile lui Eduard Fischer din toamna anului 1914 și este scos în evidență caracterul deosebit al acestora, nemaîntâlnit pe alte fronturi. Pentru faptele sale, „împăratul l-a avansat la gradul de colonel”, scrie Nowak, exprimând și supoziția că „poate odată, va căpăta și Crucea Ordinului «Maria Tereza»” (lucru care, de altfel, s-a și întâmplat), căci „nimeni nu i-a dat ordin și însărcinări [să facă ce a făcut]. A fost chestiunea lui personală cu domniile rușii”. Nowak își încheie relatarea despre Fischer cu remarcă: „Bărbatul era șvab”⁶¹.

Și în opera de istorie militară *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*⁶² [Ultimul război al Austro-Ungariei], care a fost tipărită sub egida Ministerului Forțelor Armate și a Arhivei de Război din Austria, Eduard Fischer este amintit în zece locuri. Editorii acestei vaste lucrări și-au propus să relateze acțiunile armatei austro-ungare din Primul Război Mondial în mod obiectiv, fără exagerări, fără cosmetizări și fără omiteri⁶³. Am constatat că editorii au realizat ceea ce și-au propus: cartea nu conține aprecieri elogioase și patetice, ci doar fapte. Nici Eduard Fischer nu este

⁵⁸ *Ibidem*, p. 106.

⁵⁹ Casimir Hermann Baer, *op. cit.*, p. 202.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 239–241.

⁶¹ *Ibidem*, p. 241.

⁶² Österreichisches Ministerium für Heereswesen și Kriegsarchiv, ed., *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, vol. 1, Wien, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930.

⁶³ *Ibidem*, p. V.

elogiat explicit, dar evenimentele descrise de el în memorii sunt confirmate și în această lucrare.

Ne-am referit mai sus la diverse texte românești și germane pe care le-am descoperit pornind de la conținutul memoriilor lui Fischer. Astfel am arătat că, dacă avem în vedere raporturile intertextuale, putem obține, marcând în textul original sau în traducerea acestuia anumite referințe și transformându-le în hiperlink-uri, un hipertext care are valoare documentară mult mai mare decât textul în sine și acoperă o porțiune mai extinsă din spectrul intereselor cititorilor. Aceștia, de obicei, nu sunt interesați de întreg conținutul hipertextului, ci doar de anumite aspecte particulare, cum ar fi: acțiunile militare ale lui Fischer și/sau cele represive, genealogia lui Fischer, apartenența sa etnică și religioasă sau acțiunile de rechiziție și averea acumulată de acesta. După cum am evidențiat anterior, memoriile conțin informații detaliate doar despre acțiunile de luptă de pe frontul bucovinean, din toamna anului 1914. Fischer nu pomenește nicăieri despre apartenența sa etnică (ci doar despre apartenența sa religioasă, spunând că este catolic). Nici noi, până în prezent, nu am putut să determinăm cu certitudine etnia lui Fischer. În articolele cu privire la Fischer din enciclopedia online Wikipedia se afirmă, fără a se indica niciun fel de surse, că el ar fi fost „fiul unui mic arendaș de origine evreiască din Carapciu” (vezi versiunea românească⁶⁴), care, „cândva, în decursul vieții sale, s-a convertit la catolicism, probabil în perioada 1908–1911, în care numeroși creștini ortodocși și protestanți, dar și evrei și musulmani, au făcut acest pas” atunci când împăratul și-a sărbătorit 50 de ani de domnie (în 1908) sau când a împlinit 80 de ani de viață (vezi versiunea germană⁶⁵).

Considerăm această interpretare puțin hazardată, cu atât mai mult cu cât nu se aduc niciun fel de dovezi în sprijinul ei. Pe de altă parte, Emil Seeliger, afirmă cu totul altceva. În introducerea la memoriile lui Fischer, el scrie următoarele:

„În vremea aceea⁶⁶, a emigrat din Suabia (Schwaben) în Bucovina și tânărul fermier, de confesiune evanghelică, Fischer. Plin de vigoare și de speranță în viitor, el a venit în Bucovina pentru a găsi o nouă patrie și pentru a-și întemeia o familie. În urmă cu o sută cincizeci de ani, acest temerar a devenit un austriac loial. El este străbunicul eroului nostru. Fiul acestui emigrant Fischer, care s-a născut în Bucovina, a intrat în serviciul statului, a devenit comisar fiscal și a întemeiat Biserica Evanghelică din Cernăuți. În a treia generație, nepotul Gustav Fischer a devenit arendașul moșiei Carapciu de pe Ceremuș. El și soția sa Antonia, o fiică a străvechii familii de patricieni vienezi Leibenfrost, au avut cinci fii și o fiică. Întrucât mama era de confesiune catolică, toți copiii au fost botezați și educați catolic. Cel mai mic fiu a văzut lumina zilei la 18 ianuarie 1862 și a primit numele Eduard⁶⁷. Din păcate, nici Seeliger nu indică sursa din care a preluat datele cu

⁶⁴ https://ro.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer (10.01.2020).

⁶⁵ [https://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer_\(General\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer_(General)) (10.01.2020).

⁶⁶ După anexarea Bucovinei (n.n. – C. M).

⁶⁷ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. X.

privire la genealogia lui Fischer. Fischer însuși nu pomenește nimic de ascendenții sau de frații săi.

Există încă multe aspecte necunoscute legate de acest general intransigent. Dar, navigând prin hățișul hipertextual, electronic sau tipărit, după link-uri preluate din memoriile de război, cum ar fi „Emil Seeliger”⁶⁸, „Berthold Storfer”⁶⁹, „Franz Conrad von Hötendorf”⁷⁰, „luptele de la Rarancea”, „sectorul Siret – Ceremuș”, „frontul Prut – Ceremuș”, „evacuarea vitelor din Bucovina”, pătrundem într-un imens tezaur documentar, păstrat în arhive și biblioteci, o mare parte a acestui tezaur fiind publicată sau semnalată și pe internet. Totuși, înțelegerea deplină a personalității și faptelor lui Fischer nu este posibilă, dacă hipertextul consultat conține doar texte publicate, nu și documente inedite. Către asemenea documente ne-a condus tot un link din memoriile lui Fischer. Acest link a fost enunțul „Pentru fiecare cuvânt scris posed documente doveditoare.”, pe care îl face Fischer în contextul prezentării ajutorului pe care i-l oferă Emil Seeliger la redactarea memoriilor. El scrie: „Însă, am fost ajutat, în mod cu totul dezinteresat, de Emil Seeliger, prietenul adevărat și camaradul meu din vremuri grele. El a citit, a verificat, a pus în ordine multele materiale păstrate în biroul meu. Erau mii de foi și însemnări din timpul Marelui Război. Erau jurnale și acte care, odată, au fost strict secrete. Erau informații și rapoarte ale agenților referitoare la situația inamicului, consemnate nemijlocit, la data producerii evenimentelor. Astfel, printr-un efort comun, s-a născut cartea mea. Din prima și până în ultima pagină sunt relatate doar fapte, fie că acestea au relevanță pentru istoria universală sau doar importanță la nivel local. Pentru fiecare cuvânt scris posed documente doveditoare; pentru orice afirmație există în sertarul biroului meu măcar un document justificativ original din perioada evenimentelor”⁷¹.

Ne-am spus atunci că, dacă Fischer nu minte, există o mare probabilitate ca aceste „mii de pagini” să mai existe. Cu multă satisfacție am constatat că documentele, la care Fischer face referință, încă există și sunt păstrate într-un fond al Arhivei de Război de la Viena.

Fondul Fischer – un instrument de orientare în hățișul hipertextului

Prezentăm, în continuare, traducerea inventarului Fondului *Fischer*, păstrat la Departamentul Arhivă de Război, din cadrul Arhivelor de Stat ale Austriei, în

⁶⁸ La Emil Seeliger, care a scris introducerea la memoriile lui Fischer, ne-am referit mai detaliat în studiul nostru „Normalitate, obiectivitate și multiperspectivitate în narațiunile istorice, cu referire la imaginea generalului Eduard Fischer”, publicat în „Analele Bucovinei”, anul XXVI, nr. 2 (53), 2019, pp. 571–593.

⁶⁹ Berthold Storfer a fost cel mai bun prieten și colaborator a lui Fischer, atât în timpul războiului, cât și după. Vezi General Eduard Fischer, *op. cit.*, pp. 192–194.

⁷⁰ Despre imaginea lui Franz Conrad von Hötendorf în cartea lui Fischer, am scris în lucrarea deja amintită, „Război fără armată. Generalul Eduard Fischer între datorie și bucovinalgie”.

⁷¹ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. XXV–XXVI.

colecția de fonduri „Militärische Nachlässe (NL)”⁷². Acest fond cuprinde: 1) Înscrisuri (acte) personale; 2) Ordinul Militar „Maria Thereza”; 3) Corespondență referitoare la averea generalului-maior Fischer și a soției acestuia, avere care a fost confiscată de români după terminarea războiului; 4) Corespondență diversă; 5) Decupaje din ziare referitoare la generalul-maior Fischer; 6) Diverse decupaje din ziare; 7) Diverse eseuri și articole scrise de generalul-maior Fischer, precum și un manuscris neterminat cu titlul „Amintirile unui general austriac”; consemnări din domeniul istoriei religiilor; 8) Corespondență cu privire la perioada de detenție la Iași (1918–1920); 9) Dosare ale Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13; 10) Alte dosare ale Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13; 11) Jurnalul Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13 (perioada 25 iulie – 18 decembrie 1914); 12) Hărțile I până la XXV (lipește harta XXIII), schițe, fotografii; 13) Extrase și copii din ziare referitoare la războiul din Bucovina, din 1914 până în 1915; 14) Rapoarte trimise de Fischer căpitanului Stephan de la Inspectoratul General al Jandarmeriei din Viena, din anul 1914 până în anul 1915; 15) Dosare ale Comandantului General cezaro-crăiesc al Galiției și Bucovinei – 1918 (Serviciul de informații); 16) Dosare ale Comandantului General cezaro-crăiesc al Galiției și Bucovinei – 1918 (achiziții și rechiziții); 17) Diverse (printre care, un manuscris al dr. Edmund Eisler din 1919, cu titlul *Soarta unui general austriac* și un manuscris nepublicat al colonelului Emil Seeliger, cu titlul *Dr. h.c. Eduard baron de Fischer – un destin austriac*; dosare ale Inspectorului de Jandarmerie cezaro-crăiesc. 18) Scrisori ale generalului de infanterie baron de Tisljar către Fischer (1914–1918); 19) Rapoarte trimise de Fischer generalului de infanterie baron de Tisljar (1913–1918); 20) Rapoarte ale căpitanului (maiorului) Stephan către generalul de infanterie baron de Tisljar (1913–1918); 21) Dosare ale Inspectorului de Jandarmerie cezaro-crăiesc; 22) Jurnal de război al Inspectorului de Jandarmerie cezaro-crăiesc (1914–1918), adnotat olograf de Fischer; 23) *Apărarea Bucovinei în toamna anului 1914* – manuscris al generalului de infanterie baron de Tisljar (note olografe și două exemplare bătute la mașină); 24) Set de fotografii de la înmormântarea lui Fischer la Viena.

Ne exprimăm convingerea că o lectură atentă și integrală a documentelor din acest fond arhivistic ar contribui, în mod esențial, la elucidarea multor mistere care planează în jurul personalității istorice Eduard Fischer și ar face posibilă o identificare a originii acestuia și o judecare obiectivă a faptelor sale, văzute în ansamblul lor. Până când vom avea posibilitatea să consultăm Fondul arhivistic *Fischer*, ne exprimăm doar supoziția că acesta reprezintă componenta cea mai prețioasă și cea mai edificatoare din întregul hipertext cu privire la Fischer.

Fiind întru totul de acord cu afirmația istoricului Volodimir Sapolovskij, potrivit căreia „nici cel mai avizat cercetător nu va fi în stare să determine nivelul de «austriacism» al reprezentanților oricărui grup etnic din Bucovina”⁷³, credem totuși că proveniența dintr-un anumit mediu familial și social, precum și apartenența

⁷² Fondul *Fischer* este înregistrat cu cota AT-OeStA/KA NL 8 (B,C).

⁷³ Volodimir Sapolovskij, *op. cit.*, p. 624.

etnică au fost principalii factori care au influențat faptele, atitudinile, oscilațiile de fidelitate, orientările și reorientările politice ale demnitarilor bucovineni în timpul și, în special, la sfârșitul Primului Război Mondial.

Încheiem lucrarea exprimându-ne speranța că am reușit să atragem atenția asupra utilității interpretării memoriilor lui Fischer, luând în considerare nu numai textul, ci și conotațiile subtextuale și hipertextul, ale cărui piese de rezistență sunt documentele autentice.

„BUCOVINA LITERARĂ”, SPAȚIU AL AFIRMĂRII EXPRESIEI IDENTITARE

ALEXANDRU-OVIDIU VINTILĂ

„Bucovina literară”, A Space of Affirming the Identity Expression

(Abstract)*

In the study “«Bucovina literară», a Space of Affirming the Identity Expression” we propose to clear the aspects relating to the complicated way that the publication that appeared at Cernauti in 1940 have had until the present. We used the collection of the revue and the texts of literary history signed by Dimitrie Vatamaniuc and Ion Filipciuc. This is why, for many years, everybody wrongly believed that this publication was published for the first time in 1941. In addition, our demarche sustains the 75th anniversary of the revue that always promoted the regional spirituality. We wrote about the first series, but also about the second one. The conclusion is that “Bucovina literară” has followed a belief, sustaining the identity, the specific and maximal values, as Mircea Eliade said.

Keywords: revue, spirituality, values, Bucovina, publication.

Într-o lume în care pseudo-paradigma bazată pe ideea simplificării estetice câștigă tot mai mult teren, când resimțim pregnant confuzia valorilor, „Bucovina literară” și-a propus să promoveze specificitatea culturii bucovinene, parte a spiritualității românești. Asta, bineînțeles, fără a neglija literatura de pretutindeni și fără a ne enclaviza, căzând în capcana provincialismului, searbăd și lipsit de suflu, precar stilistic. Din acest motiv, este necesar să medităm cât mai profund asupra unei astfel de problematice.

Referindu-se la literatura română în general, scriitorul Gheorghe Crăciun afirma răspicat: „Astăzi aproape toată lumea vrea să scrie americănește, minimalist, autist și cât mai cinic”. Tot el preciza, în continuare, că: „După decenii de comunism și ideologie, reacția e poate de înțeles. Dar ea nu reprezintă și o condiție necesară și suficientă pentru conturarea unei identități pe măsura amplitudinii și potențialităților spiritului autohton, pe care să ne-o putem asuma fără complexe”.

* Traducere: Alexandru-Ovidiu Vintilă.

Kant, gânditorul german a cărui operă în integralitatea sa a fost tradusă de un bucovinean, filosoful și sociologul Traian Brăileanu, profesor al universității cernăuțene în perioada interbelică, a formulat, în *Critica facultății de judecare*, maxima de a gândi în concordanță cu tine însuși, imperativ, spunem noi, semnificativ în contextul a ceea ce susțineam mai sus. Evident, în ceea ce ne privește, importante sunt și celelalte maxime enunțate de filosoful de la Königsberg: de a gândi independent și de a gândi din punctul de vedere al celuilalt. Astăzi, poate mai mult ca oricând, adoptarea unei gândiri largi, a unei filosofii a deschiderii reale, a dialogului în sensul unei întrepătrunderi autentice de idei, înseamnă, și nu doar pentru noi, o regulă de aur. Dar pentru a putea să o urmăm, se impune, în primul rând, să aflăm cine suntem noi cu adevărat. Așadar, definirea de sine, adică identitatea, reprezintă primul pas pe care trebuie să ni-l asumăm pentru a limpezi apele.

Comunicând în chip personal și, implicit, exprimându-ne identitatea, atenți la ceea ce suntem, ne validăm în acest teritoriu larg al culturii române și nu numai.

Încă de la înființarea revistei „Bucovina literară”, menționează Mircea Grigoroviță, s-a urmărit strângerea rândurilor scriitorilor bucovineni, s-a căutat crearea unor condiții favorabile pentru activitatea lor și, de asemenea, s-a încercat ca aceștia să se cunoască mai bine și astfel să se creeze o emulație în adevăratul sens al cuvântului.

Dacă ar fi să rememorăm traseul parcurs de „Bucovina literară”, nu putem ignora faptul că revista a văzut lumina tiparului continuând o tradiție ale cărei repere pornesc din secolul al XIX-lea, de la „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” sau „Aurora Română”. Acestea au fost succedate de „Junimea literară” și, mai târziu, de „Iconar”. În 1940, din păcate, cultura română în Bucovina a înregistrat un recul, refugiul dureros din acest an dezbinând și împrăștiind în toate părțile țării rămase libere grupul scriitorilor bucovineni, cei mai mulți dintre aceștia stabilindu-se în București. Revenirea administrației românești în nordul Bucovinei, în frământatele zile ale verii lui 1941, îi face pe unii dintre refugiați să se întoarcă acasă, ceilalți rămânând pe front sau în locurile de adopție. Scriitorii care au revenit pe pământurile natale s-au grupat, așa cum se știe, în jurul Societății Scriitorilor Bucovineni, activând la Cernăuți. Aici este fondat ziarul „Bucovina” din inițiativa ministrului Propagandei Naționale și a unui grup de tineri bucovineni, data de naștere a ziarului fiind 14 iulie 1941, exact când s-au împlinit trei săptămâni de la reîntoarcerea refugiaților în localitățile pe care le părăsiseră după 28 iunie 1940. În subsidiar se pregătea și înființarea unui supliment literar, ceea ce s-a și întâmplat în 1942.

În sfârșit, în paginile „Bucovinei literare” au publicat: Mircea Streinul, Traian Chelariu, George Drumur, Teofil Lianu, George Voevidca, Nicolae Tcaciuc Albu, E. Ar. Zaharia, Constantin Loghin, Dragoș Vitencu ș.a. – cu toții personalități recunoscute ale Țării Fagilor.

Pe de altă parte, publicația cernăuțeană a găzduit și numeroase debuturi literare, tinerii promovați confirmându-și valoarea în timp. De exemplu, Dimitrie Vatamaniuc, cunoscutul eminescolog, debutează în „Bucovina literară”.

Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Liviu Rebreanu, Gala Galaction, Al. Brătescu-Voinești, Radu Gyr sau Nichifor Crainic sunt nume care au participat la diverse întruniri desfășurate în cadrul Cercului literar „Bucovina literară”, devenit societate legală în mai 1942. Cu toate eforturile celor enumerați, dar și ale altora, „Bucovina literară” își va întrerupe activitatea în 1944.

Publicația omonimă care vede lumina tiparului în prezent, însă la Suceava, încearcă să redea scopul primei serii a revistei, acela de a promova literatura autentică din Bucovina și de oriunde, ajungând la peste 300 de apariții.

„Bucovina literară”, care ființează la Suceava, este fără doar și poate un veritabil spațiu al afirmării expresiei identitare atât de necesare astăzi și întotdeauna.

După ce am sărbătorit, în anul 2017, în primăvară, 150 de ani de existență neîntreruptă a „Convorbirilor literare”, a sosit timpul să ne bucurăm și de împlinirea a șapte decenii și jumătate de la întemeierea revistei „Bucovina literară”. Asta tot în 2017, însă în toamnă.

Dimitrie Vatamaniuc, dar și Ion Filipciuc susțin, în cunoștință de cauză, după ce au cercetat arhivele existente, că putem vorbi strict despre titulatura „Bucovina literară” începând cu data de 14 septembrie 1942, când Suplimentul literar al cotidianului „Bucovina” din Cernăuți își schimbă denumirea. Așadar, „Bucovina literară” va lua locul „Suplimentului literar”, continuând să vadă lumina tiparului în corpul ziarului „Bucovina”, fără o numerotare a paginatiei distinctă, ci de interior, 5-6-7-8, fără un colontitlu propriu. De remarcat totuși că sintagma „Bucovina literară” de pe fronton este imprimată cu cerneală albastră.

Drumul sinuos înregistrat până să ajungă „Bucovina literară” o publicație cu adevărat independentă începe să devină tot mai limpede odată cu data de 5 octombrie 1942, când în ziarul „Bucovina”, an II, nr. 390, va apărea „Bucovina literară. Supliment”, cu următorul marcaj: „anul II, nr. 28”. Dimitrie Vatamaniuc va concluziona, tocmai pentru a nu se mai face confuzii cu privire la anul în care s-a întemeiat „Bucovina literară”, că aceasta se înființează la Cernăuți, în 5 octombrie 1942. Ulterior, la 11 ianuarie 1943, va deveni publicație literară independentă, cu apariție paralelă în ziarul „Bucovina”. De această dată, frontonul poartă inscripția „«Bucovina literară»”. Supliment săptămânal. Apare cu concursul Societății Scriitorilor Bucovineni”, fără a se specifica componența colegiului redacțional și fără vreo mențiune cu privire la adresa redacției. În publicația cernăuțeană se va titra doar faptul că este vorba despre numărul 35, anul III, din ziua de luni, 11 ianuarie 1943.

În sfârșit, după o punere pe tapet în detaliu a parcursului istoric al Bucovinei literare”, unde demonstrează că publicația etalon a literaturii bucovinene nu a apărut sub nicio formă în 1941, cum s-a crezut o bună perioadă de timp, Dimitrie Vatamaniuc va preciza: „La capătul acestor însemnări încărcate de cifre și numere rămâne stabilit că «Bucovina literară» se înființează la Cernăuți în paginile ziarului «Bucovina», în 5 octombrie 1942, iar din 11 ianuarie 1943 este publicație literară independentă, cu apariție paralelă în ziarul «Bucovina». Cele două publicații înscriu o perioadă nouă în literatura din Bucovina, în continuarea celei din perioada interbelică”.

O altă dată, deloc de neglijat din istoria „Bucovinei literare”, este 21 februarie 1943. Acum va deveni mai consistentă, mai diversă, îmbunătățindu-și, totodată, ținuta grafică și primind un coloncifru propriu: 1-2-3-4-5-6-7-8.

Prima serie a „Bucovinei literare” va ieși de sub tipar pentru ultima oară duminică, 19 martie 1944, având imprimat pe fronton „anul IV, nr. 94”. Așadar, o primăvară tristă pentru literatura română din Bucovina și nu numai pentru aceasta. România va înregistra din nou, după momentul 1940, pierderi teritoriale masive. Caracterul antiuman al totalitarismului începea să prindă contur.

Una peste alta, cum am arătat deja, actuala „Bucovina literară” se revendică de la suplimentul omonim din ziarul „Bucovina”, cotidian politic dispus să publice literatură. Prin urmare, începând cu nr. 19 din 3 august 1941 se va rezerva literaturii, în ziarul „Bucovina”, o pagină intitulată „Duh și slovă”. George Drumur, Traian Chelariu și Mircea Streinul, scriitori reprezentativi pentru spațiul bucovinean, vor fi primii care vor fi publicați cu câte o poezie în pagina literară a ziarului menționat. Din 6 noiembrie 1941, „Duh și slovă” își schimbă denumirea în „Artă și literatură”, pentru ca imediat să se opereze o inversiune, și să devină „Literatură și artă”.

Cunoscutul istoric literar Dimitrie Vatamaniuc afirmă: „Pagina «Literatură și artă» se publică număr de număr în noiembrie–decembrie 1941, apoi în ianuarie–decembrie 1942, ianuarie–decembrie 1943 și ianuarie–martie 1944, după care nu mai apar decât două numere și ziarul își încetează apariția, la noua ocupare a Bucovinei de Nord și a Basarabiei de către Uniunea Sovietică. În această perioadă, sunt puține numere când nu se publică pagina literară și numai atunci când prezentarea evenimentelor politice ocupă întreg spațiul numerelor respective. Se cuvine remarcat că «Bucovina», cotidian politic, acordă, și în acele condiții, mare atenție literaturii. Nu întâlnim un exemplu asemănător în presa românească din acei ani”.

În același timp cu pagina „Literatură și artă”, din 5 aprilie 1942, cotidianul cernăuțean va tipări un „Supliment literar”. De acum datează sintagma: „Apare cu concursul Societății Scriitorilor Bucovineni”. Practic, întocmai cum am arătat deja, de la acest „Supliment literar” care își va schimba, ceva mai târziu, denumirea în „Bucovina literară” se revendică și actuala revistă care va apărea, în serie nouă, la Suceava, imediat după decembrie 1989.

De remarcat că o reală deschidere a avut „Bucovina” și „Bucovina literară” și către tineri. Aici au publicat, aflați fiind la început, cum am mai spus, de altfel: Dimitrie Vatamaniuc, viitorul important eminescolog român, membru de onoare al Academiei Române; poetul Nicolae Tăutu; prozatorul George Sidorovici; Dimitrie Păcurariu, cel care avea să devină un respectat istoric și critic literar, profesor universitar la București; Gruia Bodnărescu sau Dragoș Vicol, ambii poeți și prozatori cunoscuți în spațiul bucovinean.

În mod cert, „Bucovina literară” a reprezentat un moment de reviriment al literelor românești din Țara Fagilor. De menționat că George Drumur este cel care a fost prim redactorul „Bucovinei literare” din anii '40.

Mai amintim că la Cernăuți, în acel răstimp, s-a înființat Cercul „Bucovina literară”, care a organizat, la 15 august 1943, „Sfatul scriitoricesc de la Putna”. Invitații la eveniment, „scriitori și ziariști români din întreaga țară”, au fost primiți la Cernăuți, pe 14 august, la sediul Cercului „Bucovina literară”, din strada General Mircescu nr. 8. „Țin comunicări: Augustin Z. N. Pop, Aurel Vasiliu, Gh. Noveanu, Sergiu Matei Nica, Ion Munteanu, G. Bugarin, iar Ilie Mandiuc redactează un referat despre activitatea scriitorilor bucovineni. «Sfatul scriitoricesc de la Putna» întocmește și un program pentru activitatea viitoare, în zece puncte, din care reținem: întocmirea unei antologii din lucrările scriitorilor căzuți pe fronturile de luptă, susținerea prin toate mijloacele a scriitorilor în activitatea creatoare, sprijinirea creației originale, cu restrângerea traducerilor. Se adoptă propunerea ca «Sfatul scriitoricesc» să se țină la Putna în fiecare an în 15 august. Nu se va întâmpla. «Sfatul scriitoricesc de la Putna» din august 1943 va fi primul, dar și ultimul care se va ține”, arată Dimitrie Vatamaniuc. Din articolul „Reportaj cu «Bucovina literară» de gât”, al lui Ion Filipciuc, aflăm că în *Cartea de aur* a Mănăstirii Putna au semnat: Tit, Mitropolitul Bucovinei; general C. I. Dragalina, guvernatorul Bucovinei; dr. Radu Capril; preotul basarabean Vasile Țepordei; Gavril Pop (Brașov); Grigore Bugarin (Banat); I. Fortunescu (Craiova); I. Valerian, membru al Societății Scriitorilor Români din București. Vor figura în *Carte* și cernăuțenii: Ilie Mandiuc, Iulian Vesper, Nic. N. Munteanu, Augustin Z. N. Pop, Nicolae Tăutu, Ion Munteanu, Viorel Șuluțiu, Dragoș Luța, George Drumur ș.a.

Seria nouă a „Bucovinei literare” a apărut în ianuarie 1990, inițiativa aparținând unui grup de scriitori suceveni, catalizatorul fiind criticul literar Mihail Iordache. În editorialul primului număr al publicației, serie nouă, se aduce la cunoștința potențialilor cititori și, în general, a celor interesați, că „Bucovina literară” își propune să valorifice, în contextul spiritualității românești, tradițiile istorice, literare și lingvistice ale scriitorilor din partea de nord a țării, timbrul specific bucovinean. De asemenea, refuzul de a se închide între hotarele unui provincialism anacronic este cât se poate de ferm. Ideea unei deschideri în consens cu cerințele contemporaneității s-a conturat încă din primele numere ale acestei noi serii a „Bucovinei literare”. Pe lângă condeierii bucovineni, sunt publicați autori din toate colțurile țării, dar și din literatura universală. Apar traduceri din mari scriitori europeni și de pe cuprinsul întregii lumi, precum și foarte multe recuperări. Practic, în toți acești ani de după decembrie 1989, în „Bucovina literară” s-au regăsit, fiind readuse în actualitate, aproape toate, dacă nu chiar toate numele importante care au activat în spațiul cultural bucovinean. Nici tinerii nu au fost neglijați de redactorii revistei, aceștia apărând mereu în cuprinsul publicației literare bucovinene.

De-a lungul timpului scurs de când apare seria nouă, revista a fost condusă de: Mihail Iordache, Marcel Mureșeanu, Mircea A. Diaconu, Ion Beldeanu, Constantin Arcu. Până nu demult, revista avea un director, Carmen-Veronica Steiciuc și un redactor-șef, Alexandru-Ovidiu Vintilă. Până acum, revista a ajuns la

numărul 343, fiind finanțată de Consiliul Județean Suceava, în caseta redacțională, în dreptul conducerii, apărând doar funcția de redactor-șef, aceasta fiind ocupată de Alexandru-Ovidiu Vintilă.

Parcurgând colecția „Bucovinei literare”, fie că este vorba de seria din 1942, fie de cea nouă, de după decembrie 1989, ne dăm seama că mereu și-a propus să cultive, potrivit formulei lui Mircea Eliade, „valorile maxime și specifice”.

DEPUTAȚI BUCOVINENI ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE. BENNO STRAUCHER (LEGISLATURA 1920–1922)

RODICA JUGRIN

Bukovinian Deputies in the Parliament of the Kingdom of Romania. Benno Straucher (Parliamentary Term 1920–1922)

*(Abstract)**

An important leader of the Jewish community in Bukovina, Benno Straucher represented its interests both in the Bukovinian Parliament (where he had a long term as deputy of the city of Chernivtsi) and in the Viennese Parliament. He campaigned for the recognition by the Habsburg central authorities of the Jews of the Empire as a distinct nation, not only as a religious denomination, but equal in rights to other nationalities, while also being involved in defending the interests of his compatriots in Romania and Russia. This desideratum of the Bukovinian Jews will find its solution in the new legislative framework of the Romanian Kingdom. After 1918, Straucher continued his political activity in the new Romanian Parliament, fighting for the maintenance of the rights of the Jews of Bukovina. He protested against the unification policy promoted by the governments of Bucharest, especially in the field of education. In the 1920–1922 legislature, Straucher argued on issues related to unification and the situation of the Jews in Bukovina after 1918 (two of his debates are presented in the appendix). He also, together with other parliamentarians from Bukovina, initiated or supported several bills presented in this legislature. Throughout his career, Straucher has distinguished himself by condemning the spread of any form of anti-Semitism.

Keywords: Bukovina, Parliament, Benno Straucher, parliamentary activity, anti-Semitism.

Avocatul Benno Straucher (1854–1941)¹, unul dintre liderii importanți ai evreilor bucovineni, s-a născut la Rohozna, localitate situată în apropiere de Sadagura, în familia unui mic industriaș. Urmează cursurile Gimnaziului din Cernăuți și pe cele de drept la Universitatea din Viena, unde obține și doctoratul în

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ După alte surse, 1852–1940.

științe juridice. După terminarea studiilor s-a stabilit la Cernăuți, unde a practicat avocatura². Este autorul lucrării *Darea de seamă asupra comunităților israelite din Cernăuți la finele anului 1924*, Cernăuți, 1925³.

Benno Straucher a apărut interesele evreilor, fiind membru (1882), apoi președinte (1903) al Comitetului de conducere al Comunității religioase evreiești din Cernăuți. S-a implicat în viața politică, fiind consilier imperial (1897–1907) și membru, în mai multe legislaturi, în Consiliul Municipal Cernăuți (1897–1930). A fost membru în Camera Deputaților a Consiliului Imperial din Viena și deputat în Dieta Bucovinei: deputat al curiei orașelor (Cernăuți) în legislatura a IX-a (1900–1903) și a X-a (1904–1910) și al curiei a VI-a (evreiască) în legislatura a XI-a (1911–1914).

În privința orientărilor politice, Benno Straucher a aderat la Partidul Liberal German, apoi la Partidul Progresist German, a fost membru fondator și președinte al Partidului Popular Evreiesc (1902), membru fondator și președinte al Partidului Național Evreiesc (1907). A editat ziarul „Der Volskwehr” (organul de presă al Partidului Național Evreiesc) și a fost membru al Asociației Liberale (1903), alături de Aurel Onciul, Arthur Skedl, Ștefan Smal-Stocki și Nicolae Vasilco. În anul 1903 a fost ales președintele comunității evreiești din Cernăuți⁴.

Odată cu apariția pe scena politică din imperiu a unor noi curente, cum ar fi cel național sau cel social-creștin, s-au constituit partide „cu un discurs ce se adresa mai ales germanilor creștini, tinzând să-i separe pe aceștia de evreii asimilați în cultura și civilizația germană”⁵. De asemenea, apariția unui nou val de antisemitism în rândul germanilor din imperiu și măsurile antievreiești stipulate în diferite programe ale Partidului Național German sau cel Social-Creștin German au dus la o ruptură a relațiilor politice tradiționale dintre evrei și germani și la apariția unei mișcări naționale a evreilor din Monarhie. Aceste idei au prins teren și în Bucovina, unde asistăm la apariția unui sentiment național la nivelul elitei populației germane și evreiești bucovinene și la „spargerea comunității de interese politice, sociale și culturale de până atunci dintre evreii germanizați și germanii creștini”⁶. Astfel, s-au conturat două direcții de acțiune politică în ceea ce privește rezolvarea problemei evreiești: sioniștii militau pentru crearea unui stat evreiesc, iar naționalii aveau în vedere recunoașterea evreilor ca națiune distinctă în cadrul

² Benno Straucher a participat la procesul societății „Arboroasa” (1775–1777), fiind delegat din partea Tribunalului Penal Cernăuți să „asiste” la arestarea membrilor comitetului de conducere (Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescul și Eugen Siretean), acuzați de „înaltă trădare”. Cf. Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, vol. II, ediție îngrijită, prefațată, adnotată, glosar și catalog al creației lui Ciprian Porumbescu de Vasile Vasile, Suceava, Editura Lidana, 2015, pp. 306–307.

³ Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Suceava, Iași, Princeps Edit, 2004, pp. 434–435.

⁴ Mihai-Ștefan Ceașu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918)* (în continuare se va cita: Mihai-Ștefan Ceașu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică*), Iași, Editura Junimea, 2004, pp. 456–457, 527; Emil Satco, *op. cit.*, pp. 434–435.

⁵ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 332.

⁶ *Ibidem*, p. 333.

Monarhiei Habsburgice. În acest context, Benno Straucher devine liderul grupării evreilor „naționali” bucovineni, care a militat pentru recunoașterea evreilor din imperiu ca naționalitate distinctă și nu numai ca o confesiune religioasă⁷.

În anul 1902, Benno Straucher și gruparea politică condusă de acesta s-au desprins din rândul grupării progresist-liberale germane (facțiune desprinsă din Partidul Liberal German, deschisă colaborării cu evreii) și au fondat Partidul Popular Evreiesc din Bucovina. Din programul noului partid reținem faptul că era împotriva ideii de asimilare a evreilor în rândul germanilor și milita pentru recunoașterea de către autoritățile centrale habsburgice a populației evreiești ca o naționalitate distinctă, egală în drepturi cu celelalte naționalități (având idișul drept limbă națională) și nu doar ca o confesiune religioasă. De asemenea, în programul partidului se regăsesc și alte obiective: modificarea legii electorale provinciale, liberalism politic, autonomie culturală și reforme social-economice⁸. Partidul Național Evreiesc a format o coaliție cu Partidul Democrat Român (Aurel Onciul), Partidul Progresist German (Arthur Skedl) și Partidul Democrat-Național Ucrainean (Nicolae Vasilco), asigurându-și victoria în alegerile din anul 1904 pentru Dieta Bucovinei⁹.

Benno Straucher a făcut parte din Comitetul Executiv Electoral al Asociației Liberale (Tovărășia Țărănească), constituită în iunie 1904 în preajma alegerilor pentru Dieta Bucovinei, alături de Arthur Skedl, Ștefan Smal-Stocki și Aurel Onciul. Asociația Liberală avea ca obiective: reformarea sistemului electoral provincial, crearea unei instituții provinciale de credit, desființarea domeniilor și includerea lor în cadrul comunelor rurale, redresarea finanțelor țării, măsuri în domeniul școlar, egalitate în drepturi a tuturor naționalităților și confesiunilor¹⁰.

În anul 1907, ca urmare a sciziunilor existente în rândul elitei politice evreiești din Bucovina, facțiunea majoritară a evreilor naționali, condusă de Straucher, s-a desprins din Partidul Popular Evreiesc, fondând Partidul Național Evreiesc (președinte – Benno Straucher, secretar – Max Diamant, organul de presă – „Volkswehr”/„Apărarea poporului”). Cealaltă grupare politică, rămasă în Partidul Popular Evreiesc, s-a alăturat profesorului universitar Leon Kellner, sionist (organul de presă – „Volksrat”/„Consiliul poporului”). Până la izbucnirea Primului Război Mondial, cele două grupări politice evreiești s-au luptat pentru putere¹¹.

⁷ Astfel, Benno Straucher a intrat în opoziție cu Mayer Ebner, liderul grupării sioniste, lupta pentru putere între cele două grupări manifestându-se până în anul 1918, atingând uneori cote maxime. Astfel, la alegerile din anul 1901 pentru Consiliul Imperial din Viena, a fost nevoie de intervenția lui Theodor Herzl pentru a aplana disputele și a facilita realegerea lui Straucher ca deputat în Parlamentul vienez. Cf. Mihai-Ștefan Ceașu, „Recunoașterea evreilor ca naționalitate în Monarhia de Habsburg la începutul secolului XX. Deziderat și realitate politică” (în continuare se va cita: Mihai-Ștefan Ceașu, „Recunoașterea evreilor ca naționalitate”), în „Studia et acta historiae iudaeorum romaniae” (în continuare se va cita: SAHIR), București, VII, 2002, p. 112.

⁸ Mihai-Ștefan Ceașu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică*, pp. 349–350.

⁹ *Ibidem*, p. 157.

¹⁰ *Ibidem*, p. 354.

¹¹ *Ibidem*, p. 370.

Benno Straucher a reprezentat interesele evreilor bucovineni atât în Dieta Bucovinei (unde a avut un mandat îndelungat, ca deputat al orașului Cernăuți, din 1901 până la destrămarea Monarhiei)¹², cât și în Camera Deputaților a Consiliului Imperial din Viena.

La alegerile din anul 1897 pentru Camera Deputaților a Consiliului Imperial din Viena, Straucher a candidat din partea Partidului Progresist German, dar, după câștigarea mandatului, nu s-a raliat niciunui club politic, declarându-se, alături de alți 16 deputați, independent¹³. La următoarele alegeri, din 1901, a fost ales din partea orașului Cernăuți, acesta declarându-se acum național-evreu independent¹⁴. La alegerile din anul 1907, Benno Straucher a fost ales în districtul electoral al orașului Cernăuți, acesta fiind singurul reprezentant al Partidului Național Evreiesc ales deputat și „reprezentant explicit al evreilor, la scara întregii părți austriece a Monarhiei” (în cursa electorală s-au înscris, din partea evreilor bucovineni, în cea de a doua circumscripție electorală cernăuțeană, dr. Albert Salter și dr. Neumann Wender, membrii ai Consiliului Municipal al orașului Cernăuți). Straucher a format, împreună cu trei deputați sioniști, de orientare naționalistă, din Galiția, Clubul Național Evreiesc. În activitatea parlamentară, Straucher a colaborat cu deputații ucraineni bucovineni conduși de Nicolae Vasilco¹⁵. La alegerile din 1911, Benno Straucher a candidat în circumscripția urbană nr. 1, Cernăuți Est, alături de Leon Kellner, șeful grupării politice a Consiliului Popular Evreiesc. Șansele lui Straucher de a fi reales deputat erau mai mari datorită faptului ca avea numeroși susținători, mai ales printre alegătorii din Sadagura, dar și pentru că acesta realizase o înțelegere cu social-democrații, care îi promisese sprijinul în schimbul susținerii, din partea evreilor naționali, a candidatului social-democrat din districtul Cernăuți Vest. Straucher a fost ales din primul tur de scrutin¹⁶. După deschiderea lucrărilor celei de-a XII-a perioade legislative, la 17 iulie 1911 (ultima legislatură), a Parlamentului vienez, cei 14 reprezentanți ai Bucovinei din Camera Deputaților s-au grupat în funcție de criteriile naționale și politice adoptate. Astfel, Benno Straucher, singurul deputat evreu național, s-a afiliat blocului celor 232 de deputați germani¹⁷.

În privința activității politice în cele două foruri parlamentare, menționăm câteva dintre inițiativele lui Benno Straucher: a prezentat, în sesiunea din anul 1903, un proiect de reformă electorală, susținut de membrii Alianței Liberale¹⁸; a reușit

¹² Cererea lui Straucher de a candida la alegerile din aprilie 1892 pentru Dieta Bucovinei (în condițiile în care deputatul orașului Siret, Johann von Woynarowicz, a decedat în plină sesiune parlamentară), cu sprijinul grupării liberalilor germani, nu a fost admisă de către Ministerul de Interne din Viena. Cf. Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 324.

¹³ *Ibidem*, pp. 199–200, 202.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 205, 206.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 218–220, 223.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 226, 228.

¹⁷ *Ibidem*, p. 232.

¹⁸ Acesta s-a lovit de opoziția lui Iancu Flondor, atitudine care a dus la acuzații grave de antisemitism și obstrucționarea lucrărilor Dietei. Cf. Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 352.

să impună, în sesiunea din anul 1904, în numele coaliției pe care o reprezenta (Partidul Național Evreiesc, Partidul Democrat Român, Partidul Progresist German și Partidul Democrat-Național Ucrainean), adoptarea unei legi privitoare la reorganizarea învățământului primar public pe baze naționale, care a dus la dezvoltarea învățământului primar și la scăderea ratei analfabetismului¹⁹; în sesiunea din anul 1907, a ridicat problema referitoare la reglementarea salariilor personalului didactic²⁰; a militat pentru o reprezentare proporțională a tuturor grupurilor etnice din Bucovina, motiv pentru care, în anul 1909, a susținut introducerea unui cadastru național separat pentru populația evreiască, propunere respinsă de guvernul central de la Viena, care nu a fost de acord cu „ideea existenței unei minorități evreiești distincte, atât în Bucovina cât și în întreg imperiul”²¹.

În contextul dezbaterilor pe marginea reformării sistemului electoral din Monarhia de Habsburg, Benno Straucher a adresat guvernului Gautsch, în ianuarie 1906, un memorandum în care, pe baza unor argumente de ordin demografic, economic, fiscal, cultural, solicita mai multe mandate pentru evrei și recunoașterea acestora ca naționalitate în cadrul imperiului (crearea curiilor electorale evreiești, pe baza cadastrului electoral național iudaic și introducerea reprezentării proporționale). Aceste idei nu au putut fi transpuse în practica politică, autoritățile centrale austriece, precum și cele provinciale, opunându-se separării, pe criterii naționale, a evreilor de germani și recunoașterii evreilor ca naționalitate distinctă în cadrul imperiului. Cu toate acestea, Straucher a militat în continuare pentru recunoașterea identității naționale evreiești: cu ocazia schimbării legii electorale pentru Dieta Bucovinei, pe baza dreptului de vot universal, a introdus în proiectul de lege (cu sprijinul deputaților români, ruteni, germani și poloni) prevederea referitoare la instituirea unei curii electorale naționale evreiești la nivelul provinciei, în care urmau să fie aleși doar evreii – propunere respinsă de autoritățile imperiale din Viena, ca fiind neconformă cu legile în vigoare²².

Așadar, în cele două foruri parlamentare (Dieta bucovineană și Parlamentul de la Viena), Benno Straucher a militat pentru apărarea intereselor evreilor din Bucovina și din Imperiul Habsburgic, dar a avut în vedere și apărarea drepturilor conaționaliilor săi din România și Rusia, manifestându-se împotriva oricărei forme de antisemitism. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, odată cu dezvoltarea conștiinței naționale a evreilor, politica de asimilare și integrare în rândul germanilor a evoluat către „sionism și, mai ales, spre o autoidentificare națională”²³, Straucher fiind cel care, prin Partidul Național Evreiesc, a încercat

¹⁹ *Ibidem*, p. 157.

²⁰ *Ibidem*, p. 364.

²¹ *Ibidem*, p. 142.

²² *Ibidem*, pp. 210–211, 376; Mihai-Ștefan Ceaușu, „Recunoașterea evreilor ca naționalitate”, pp. 115–120.

²³ Idem, „Reprezentarea evreimii în Dieta Bucovinei (1861–1918)”, în SAHIR, tomul V, 2000, p. 208.

să obțină recunoașterea evreilor ca una dintre naționalitățile componente ale Monarhiei Habsburgice – deziderat rămas neîmplinit.

În timpul Primului Război Mondial, Benno Straucher și-a exprimat loialitatea față de Imperiul Austro-Ungar, evreii bucovineni considerând că provincia ar trebui să rămână parte a unui stat austriac, pe care-l vedeau ca fiind garantul drepturilor minorităților și apărătorul lor împotriva antisemitismului²⁴. În contextul în care, spre sfârșitul anului 1918, evenimentele anunțau o apropiată destrămare a Monarhiei Austro-Ungare, iar în Bucovina se derulau principalele momente ale acțiunii naționale românești, care au dus la unirea provinciei cu Regatul României, liderii comunității evreiești din provincie (Benno Straucher, Iacob Pistiner și Mayer Ebner²⁵) au format Consiliul Național Evreiesc, care a avut o poziție rezervată față de actul unirii de la 1918, delegații acestuia neparticipând la Congresul General al Bucovinei (cu toate acestea, comunitățile mozaice din Rădăuți, Suceava, Câmpulung au declarat că aderă la actul unirii). Această poziție a fost justificată prin faptul că drepturile politice ale evreilor din noile teritorii unite nu erau precizate, Consiliul prezentând, prin intermediul Comitetului delegațiilor evreiești, un protest oficial la Conferința de Pace de la Paris²⁶. Ulterior, reprezentanții evreilor din Bucovina, precum și ai celorlalte minorități, au trimis mai multe memorii către Comisia statelor noi și a minorităților, formată în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, precum și către Societatea Națiunilor, în care formulau plângeri privitoare la încălcarea drepturilor acestora. La începutul anului 1919, Benno Straucher a trimis delegației britanice la Conferința de Pace de la Paris

²⁴ Ștefan Purici, „Evreii și românii din Bucovina, 1919–1923: împreună sau separat”, în SAHIR, tomul VIII, nr. 8, 2003, p. 128.

²⁵ Aceștia aveau convingeri ideologice diferite: socialiști (liderul acestora era Jacob Pistiner), poale-sioniști și sioniști (cea mai importantă grupare, condusă de către Mayer Ebner). Socialiștii și cei reuniți în jurul societății „Poale-Zion” erau priviți de către autoritățile române drept asociații care se ocupau cu „răspândirea comunismului”. În anul 1928, Benno Straucher a fost înlocuit în Consiliul Național Evreiesc cu Schlomo Kinsbrunner și Severin Lazarovici. Cf. Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 136; Emanuel Bălan, *Minoritățile naționale din Bucovina în cadrul procesului electoral din perioada interbelică*, Bacău, Editura Egal, 2012, pp. 47–50.

²⁶ Drepturile politice ale evreilor din noile teritorii alipite au fost reglementate prin Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române, intrată în vigoare la 24 februarie 1924. La art. 56, această lege prevedea că „sunt și rămân cetățeni români, fără a fi obligați să îndeplinească vreo formalitate, locuitorii de mai jos care, până la data promulgării legii de față, nu vor fi optat pentru o altă naționalitate: toți locuitorii din Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș care aveau indigenatul (apartenența) la 18 noiembrie/1 decembrie 1918; persoanele originare din Bucovina, Transilvania, Banat, Sătmar, Crișana și Maramureș, domiciliat la data unirii în Vechiul Regat, întrucât posedau indigenatul (apartenența, apartenența sau competența) într-una din comunele din teritoriile menționate; persoanele care, la data unirii, deși nedomiciliate în vreuna din comunele din Bucovina, Basarabia, Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, erau însă născute în acele comune din părinți domiciliați acolo”. La votul final al proiectului de lege, Benno Straucher a fost împotriva, deoarece considera că acest articol din lege este „neîndestulător și nu rezolvă chestiunea evreiască pentru populația Bucovinei”. Cf. Emanuel Bălan, „Evreii în viața electorală a Bucovinei interbelice”, <https://www.academia.edu/37799071>; <https://lege5.ro/Gratuit/gi3tgnjsgeyq> (19 februarie 2020).

două memorii în care cerea divizarea Bucovinei (partea de nord, împreună cu orașul Cernăuți, urma să fie alipită Galiției, iar partea de sud rămânea României, acestea fiind demarcate de așa-numita linie Onciul–Popowicz, trasată pe harta publicată în lucrarea lui Stephan Rudnyckij, *Ukraina, Land und Volk*, apărută în anul 1916) și „reinstalarea funcționarilor evrei excluși din administrație, justiție, poliție pe motivul necunoașterii limbii române, întoarcerea evreilor alungați din satele bucovinene în timpul războiului și restituirea proprietăților”. În condițiile în care unirea Bucovinei a fost recunoscută de Marile Puteri, comisia care a analizat aceste memorii nu a formulat un punct de vedere, mărginindu-se a preciza doar că „nu putem insista pe lângă guvernul nostru pentru numirea unor oficiali evrei în Bucovina”²⁷.

Consiliul Național Evreiesc a boicotat alegerile parlamentare din toamna anului 1919, principalul motiv fiind legat de sistemul electoral introdus în Bucovina, cenzura instituită în provincie, îngrădirea întrunirilor publice, politica statului față de minorități în domeniul învățământului și culturii. Decizia Consiliului a fost contestată de Jakob Hecht, care a candidat independent, acesta obținând un mandat de senator al orașului Cernăuți (a murit în timpul exercitării mandatului, în anul 1920). Comunitatea evreiască a sancționat această decizie, numindu-l „trădător”, luând în considerare și faptul că Hecht a declarat, în nume propriu, că evreii bucovineni recunosc unirea necondiționată a Bucovinei cu Regatul României. Un alt evreu, Iosif Vihovici, a candidat pe listele Partidului Democrat al Unirii, obținând un mandat de deputat (circumscripția Coțmani, județul Coțmani)²⁸.

În ceea ce privește atitudinea minorităților naționale din Bucovina față de procesul electoral din mai–iunie 1920, vizita familiei regale în provincie (16–18 mai 1920) și întreprinderile prim-ministrului Alexandru Averescu cu reprezentanții acestora au avut un rol important în decizia acestora de a participa activ la alegeri. În anul 1920 a fost constituit Blocul Evreiesc, însă această formațiune nu a reușit să-și trimită niciun reprezentant în Parlament în legislatura 1920–1922. Etnicii evrei au candidat fie independenți, fie din partea Partidului Social Democrat din Bucovina. Benno Straucher a candidat independent și a obținut, cu 3 261 de voturi, un mandat de deputat al orașului Cernăuți²⁹. Acesta a participat și la următoarele alegeri parlamentare, obținând mai multe mandate de deputat al orașului Cernăuți. A candidat pe listele Partidului Democrat al Unirii (1922) și pe cele ale Partidului Național Liberal (1926, 1927)³⁰.

²⁷ Franz Pieszcuch, „Siretul și blestemul graniței”, în „Crai nou”, Suceava, anul XXXI, nr. 8194, 5 februarie 2020, p. 10; nr. 8196, 7 februarie 2020, p. 10.

²⁸ Dezbaterile Constituantei – Senatul, „Monitorul Oficial” (în continuare se va cita: D.S, M.O.), nr. 3, 28 noiembrie 1919, p. 10; Dezbaterile Adunării Deputaților, „Monitorul Oficial” (în continuare se va cita: D.A.D., M.O.), nr. 5, 29 noiembrie 1919, p. 37; Daniel Hrenciuc, „Integrarea minorităților naționale din Bucovina în Regatul României Mari (1918–1928). Unele considerații”, în „Codrul Cosminului”, Suceava, vol. 12, 2006, p. 162.

²⁹ D.A.D., M.O., nr. 5, 27 iunie 1920, p. 47.

³⁰ Florin Răzvan Mihai, „Dinamica electorală a candidaților minoritari din Bucovina la alegerile generale din România interbelică”, în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. V, Sibiu, Editura „Techno Media”, 2010, pp. 89–90.

În legislatura 1920–1922, Benno Straucher a avut mai multe intervenții: a susținut o declarație pentru apărarea drepturilor evreilor (ședința Adunării Deputaților din 30 iulie 1920); l-a interpelat pe ministrul Instrucțiunii Publice, Petre P. Negulescu, cu privire la incidentele dintre studenții români și cei evrei de la Universitatea din Cernăuți (12 aprilie 1921); a adresat o interpelare ministrului de Finanțe, Nicolae Titulescu, referitoare la schimbul coroanelor (12 aprilie 1921); a susținut o comunicare privitoare la votarea bugetului și asigurarea drepturilor evreilor (19 iulie 1921)³¹. De asemenea, Straucher, alături de alți parlamentari bucovineni, a inițiat sau susținut câteva proiecte de lege prezentate în această legislatură: Proiectul de lege referitor la statutul funcționarilor publici³², Proiectul de lege referitor la organizarea secției din Transilvania a Înaltei Curți de Casație³³, Proiectul de lege cu privire la sporirea pensiilor ofițerilor și a văduvelor acelora care au făcut campania din 1877–1878 (Straucher a fost unul dintre inițiatorii acestui proiect)³⁴, Proiectul de lege referitor la combaterea celor mai periculoase molime: tuberculoza și sifilisul (proiect inițiat de Straucher)³⁵, Proiectul de lege prin care „se majorează la 2 000 lei lunar pensiunile de 500 lei lunar ale d-nelor Leontina Marian și Emilia Ștefanelli de la 1 septembrie 1920”³⁶. În cadrul dezbaterii pe marginea Regulamentului Adunării Deputaților cu privire la acordarea imunității deputaților (ședințele Adunării Deputaților din 17 și 18 decembrie 1920), Straucher a susținut amendamentele la art. 146 și 147, referitoare la acordarea imunității și în afara sesiunilor parlamentare, deși Constituția prevedea imunitate numai pe timpul sesiunilor parlamentare³⁷. În această legislatură, Straucher a făcut parte din Comisia de lucrări publice, căi ferate, căi de comunicație, marină comercială, alături de deputații Ion V. Crețu (Suceava) și Rudolf Gaidosch (deputat supleant, Cernăuți-oraș)³⁸.

În calitate de parlamentar, Benno Straucher a militat pentru menținerea drepturilor evreilor din provincie și a luat atitudine față de politica de unificare. Astfel, în ședința Adunării Deputaților din 30 iulie 1920, acesta a prezentat declarația de apărare a drepturilor evreilor, considerând că este „o datorie sfântă de a lupta pentru încetățenirea completă și desăvârșită a întregii populații evreiești; de a lupta pentru recunoașterea comunităților evreiești, căci astăzi comunitățile evreiești nu sunt recunoscute de [cătore] stat, neavând dreptul de a administra averile obștii evreiești; de a lupta pentru autonomia culturală și religioasă; [...] considerăm ca

³¹ Intervențiile lui Benno Straucher din legislatura 1920–1922 au fost publicate în vol. *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2016, pp. 175–191.

³² D.A.D., M.O., nr. 101, 14 iunie 1921, pp. 2605–2612.

³³ *Ibidem*, pp. 2615–2621.

³⁴ *Idem*, nr. 154, 14 martie 1922, p. 4347.

³⁵ *Idem*, nr. 86, 27 aprilie 1921, p. 1935.

³⁶ *Idem*, nr. 20, 31 decembrie 1920, p. 426.

³⁷ *Idem*, nr. 12, 22 decembrie 1920, pp. 260–261.

³⁸ *Idem*, nr. 74, 5 aprilie 1921, p. 1501.

o datorie de a lupta pentru contribuirea statului la întreținerea instituțiilor noastre școlare și de cult și pentru valabilitatea certificatelor noastre școlare; de a lupta pentru întronarea unei democrații sincere și cinstitute în toate domeniile vieții publice [...]; de a lupta contra prejudiciilor nefondate împotriva evreilor; de a lupta, mai ales, contra antisemitismului oficial. Va fi și datoria Parlamentului să vegheze ca drepturile cheazășuite prin lege să fie îndeplinite astfel încât libertatea din lege să devină o libertate vie, o libertate de fapt în toate ramurile organizației și [în] serviciile statului, fără vreo restricție”³⁹. Aceeași temă este reluată și în ședința Adunării Deputaților din 19 iulie 1921, când Straucher invocă situația grea în care se afla comunitatea evreiască, supusă unui proces de „românizare forțată”, care a dus la „nedreptăți administrative” și a împiedicat „dezvoltarea culturală”, prin acțiunile îndreptate împotriva școlilor evreiești⁴⁰.

În ședința Adunării Deputaților din 12 aprilie 1921, Benno Straucher a adresat o interpelare ministrului de Finanțe, Nicolae Titulescu, referitoare la problema preschimbării coroanelor, în contextul în care, după anul 1918 s-a procedat la ștampilarea bancnotelor care circulau în paralel cu leul emis de Banca Națională a României: rubla Lwoff, rubla Romanoff și coroana austro-ungară. Deputatul a făcut referiri la ordonanța Ministerului de Finanțe care decidea că băncile nu trebuie să plătească depunătorilor dobândă pentru reținerea, cu ocazia schimbării coroanelor, a 40% din sumele schimbate, măsură care era „o flagrantă încălcare a Constituției unui stat civilizată și a legilor existente, precum și o încălcare nemaipomenită a drepturilor private. [...] Acest procedeu este ilegal, imoral și aduce daune populației care, în afară de aceasta, prin schimbul coroanelor, pierde jumătate din avere”⁴¹.

În contextul agitațiilor antisemite de la începutul anilor 1920, manifestate atât în mediul universitar, cât și în viața politică, Benno Straucher a luat atitudine de la tribuna Parlamentului, militând pentru stoparea acestora (în ședința Adunării Deputaților din 12 aprilie 1921, a făcut referire la incidentele dintre studenții români și cei evrei de la Universitatea din Cernăuți)⁴². Ulterior, alături de alți parlamentari bucovineni, Straucher a criticat legislația antisemită (Legea pentru dobândirea și pierderea cetățeniei române din 1924, Legea asupra învățământului particular din 1925, legile și ordonanțele din perioada guvernării Goga-Cuza).

³⁹ Idem, nr. 33, 6 august 1920, pp. 588–591.

⁴⁰ Idem, nr. 155, 15 martie 1922, pp. 4378–4380.

⁴¹ Idem, nr. 86, 27 aprilie 1921, pp. 1934–1935.

⁴² Idem, nr. 86, 27 aprilie 1921, pp. 1934–1935. Pe marginea acestei interpelări, deputatul A. C. Cuza, profesor la Universitatea din Iași, a avut o intervenție adresată ministrului Instrucțiunii Publice, P. P. Negulescu: „Cunoscând spiritele de ordine și de toleranță largă, care însuflețesc pe studenții noștri români, precum și uneltirile anarhice ale studenților evrei, am onoare a interpela pe d-l ministru al Instrucțiunii, rugându-l să binevoiască a-mi spune care sunt măsurile ce crede că sunt necesare a se lua pentru a înfrâna aceste uneltiri periculoase statului și care sunt cauza adevărată a conflictelor ce se produc în Universitate, întrucât jignesc sentimentele naționale și de ordine, legitime, ale studențimii românești de la toate universitățile noastre și cu care eu mă declar solidar. Rog pe d-l președinte a dispune conexarea interpelării mele cu aceea a d-lui Straucher și să binevoiască a fixa o zi pentru dezvoltarea lor”. Cf. D.A.D., M.O., nr. 86, 27 aprilie 1921, p. 1936.

Precizăm că și în timpul celorlalte mandate pe care le-a avut ca parlamentar, Benno Straucher, alături de reprezentanții comunității evreiești din Bucovina, a militat pentru menținerea drepturilor evreilor din provincie și a luat atitudine față de politica de unificare, în special în domeniul învățământului. La 1918, așa cum remarca Irina Livezeanu, „stratificarea societății bucovinene se reflecta în sistemul de învățământ al provinciei. [...] Stratificarea educațională poate fi reprezentată ca o piramidă așezată pe o bază populațională mixtă, alcătuită în special din ucraineni și români; pe măsura îngustării sale către vârf, evreii și germanii ocupă din ce în ce mai multe din locurile tot mai puține rămase”⁴³. În acest context, în domeniul învățământului de stat au fost adoptate legi care urmăreau unificarea sistemului de învățământ și eliminarea disproporțiilor care existau între numărul instituțiilor școlare românești și cele aparținând minoritarilor. Reacția comunității evreiești față de politicile educaționale promovate de guvernele de la București era legată, mai ales, de naționalizarea școlilor primare și secundare din Cernăuți și de situația școlilor evreiești⁴⁴.

În corespondența purtată cu Ion I. C. Brătianu și Wilhelm Filderman (liderul comunității evreiești de la București), Benno Straucher a prezentat situația întâlnită la școlile din Cernăuți: lipsa sprijinului financiar pentru reconstrucția școlilor; directorii evrei din școlile primare erau demiși, pensionați sau retrogradați la rangul de învățători; învățătorii evrei erau suspendați sau pensionați; în școlile secundare evreii erau înlocuiți cu români, germani, ucraineni; profesorii de religie aleși de comunitate erau înlocuiți cu alți evrei⁴⁵. „Bucovina – afirma Straucher într-un discurs susținut în Parlament în anul 1924 – este tratată acum în mai multe privințe, ca un copil vitreg, deși Bucovina, cu populație civilizată, patriotică și ascultătoare, recunoscătoare și plină de sentimente, formează astăzi o parte integrantă a României Mari și de aceea populația noastră fără deosebire are dreptul ca să fie tratată în toate privințele pe picior de egalitate cu populația din Vechiul Regat. [...] Orașul înfloritor Cernăuți [oraș în care evreii reprezentau până la 50% din populație și plăteau 90% din taxe, cum a afirmat Straucher în alt context], cu populația foarte patriotică și leală, civilizată și chibzuită, a pierdut funcțiunea și pozițiunea de o capitală, a suferit pagube economice, morale, politice, cu un cuvânt [...] pierde zilnic însemnătatea”⁴⁶. Pe lângă revendicările specifice comunității evreiești din Bucovina, în discursurile lui Straucher „nemulțumirile regionale alcătuiau un subtext. Situația de copil vitreg, din prezent, fusese precedată de vremuri mai fericite pentru Bucovina, iar evreii fuseseră beneficiarii acestui trecut mai favorabil de autonomie. Soarta mai bună a Bucovinei în genere, ca provincie austriacă, apărea în argumentația lui Straucher ca un corolar al prosperității evreilor și al înfloririi școlilor lor”⁴⁷.

⁴³ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1995, pp. 77, 81–82.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 88.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 90.

⁴⁶ Apud Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 94.

⁴⁷ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 94.

Lider important al comunității evreiești din Bucovina, Benno Straucher, reprezentant al intereselor „omului de rând”⁴⁸, a militat pentru împlinirea dezideratelor naționale evreiești – recunoașterea de către autoritățile centrale habsburgice a evreilor din Imperiu ca națiune distinctă și nu numai ca o confesiune religioasă, egală în drepturi cu celelalte naționalități, implicându-se, în același timp și în apărarea intereselor conaționalilor săi din România și Rusia. Straucher considera că recunoașterea evreilor ca națiune „va fi pentru evreii acestui imperiu cea mai fericită [oră] de la pășirea pe acest pământ, ea va fi pentru poporul evreu o nouă epocă, eliberarea acestui nefericit popor va fi împlinită cu adevărat, o nouă vârstă de aur va începe pentru ei”⁴⁹. Însă, „acesta a rămas dezideratul neîmplinit al populației evreiești bucovinene până la sfârșitul Monarhiei de Habsburg, care își va găsi rezolvarea doar în noul cadru legislativ al României Mari”⁵⁰.

După anul 1918, Straucher și-a continuat activitatea politică în Parlamentul României Întregite, luptând pentru menținerea drepturilor evreilor din Bucovina. A protestat la adresa politicii de unificare promovată de guvernele de la București, în special în domeniul învățământului, deși „a aprobat o versiune a asimilării evreiești”, fiind de acord cu înființarea de clase cu predarea în limba română la școlile evreiești. În toată activitatea sa, Straucher s-a remarcat prin condamnarea răspândirii oricărei forme de antisemitism.

Prezentăm, în continuare, două interpelări susținute de Benno Straucher, în calitate de deputat în primul Parlament al României Întregite (ședințele Adunării Deputaților din 30 iulie 1920 și 19 iulie 1921), pe teme legate de problemele unificării și situația evreilor din Bucovina după anul 1918.

Ședința Adunării Deputaților din 30 iulie 1920⁵¹

D-lor deputați, cu adâncă emoție iau cuvântul în Parlamentul României Mari, în îndoita mea calitate de mandatar al orașului Cernăuți și ca alesul și reprezentantul evreilor bucovineni. Simt măreția acestei clipe istorice și, în deplină conștiință a răspunderii ce o am față de populația evreiască din țară, fac declarația în numele meu și în numele colegilor mei evrei, deputații [Mihail] Schor și [Nathan] Lerner din Basarabia, sincer și loial: în trecut, guvernele României au păcătuit foarte grav în contra populației evreiești și a intereselor vitale ale României însăși. Evreii români nu aveau drepturi, evreii români au fost expuși la multiple persecuții și starea lor devenită rușinoasă, de ocară și disperată. România era pentru evrei o patrie vitregă. D-lor deputați, subjugarea aduce cu sine sclavia, pe când libertatea omenia! Vremurile sclaviei sunt trecute și pentru evrei! Din toate

⁴⁸ Mihai-Ștefan Ceaușu, „Recunoașterea evreilor ca naționalitate”, p. 113.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 116.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 121.

⁵¹ D.A.D., M.O., nr. 33, 6 august 1920, pp. 588–591.

partidele au vorbit până azi toți reprezentanții din majoritate și din minoritate, dar nicio voce nu s-a ridicat pentru a apăra drepturile evreilor. Niciun reprezentant al vreunui partid n-a pus chestiunea modificării sau completării Constituției în sensul libertății și egalității evreilor. Niciun orator nu s-a ocupat nici cu decretele-lege din 28 mai 1919 privitoare la încetățenirea evreilor⁵². Dar nici chiar vreun reprezentant al guvernului n-a făcut-o! Din toate părțile se cer drepturi și dreptate, numai când

⁵² Reglementarea situației evreilor din România s-a făcut în timp, prin elaborarea unor documente privitoare la statutul politico-juridic al acestora. Conferința reprezentanților celor șapte puteri europene (Marea Britanie, Franța, Austria, Regatul Sardiniei, Prusia, Rusia și Imperiul Otoman) a adoptat Convenția de la Paris (1858), care stabilea statutul politic, social și administrativ al Principatelor Române. Conform art. 46 al acestui document, doar locuitorii „de orice rit creștin” beneficiau de drepturi politice. Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris (1864), prin care se precizau atribuțiile domnitorului și ale Parlamentului, nu făcea nicio referire la ritul religios, dar se înscria în limitele Convenției de la Paris. Constituția din 1866 relua prevederile Convenției de la Paris în privința dobândirii cetățeniei, pe care o puteau obține doar străinii de rit creștin. Însă, prin art. 11, „toți cetățenii aflători pe pământul României se bucură de protecția dată de legi persoanelor și averilor în genere” (libertatea individuală, inviolabilitatea domiciliului, garantarea proprietății, libertatea conștiinței, libertatea învățământului etc.). Începând cu anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea, au fost elaborate unele documente internaționale privitoare la acordarea de drepturi cetățenilor evrei, care au vizat și România. La Conferința internațională evreiască din octombrie 1872 s-a cerut acordarea de drepturi civile și politice pentru evreii din România. Tratatul de Pace de la Berlin (1878) recunoștea independența României în condițiile respectării, printre altele, a art. 44 al acestui Tratat, care prevedea că „în România, deosebirea credințelor religioase și a confesiunilor nu va putea fi opusă nimănui ca motiv de excludere sau de incapacitate în ceea ce privește beneficiul drepturilor civile și politice, admiterea în funcții publice sau exercitarea diferitelor profesii și industrii în orice localitate”. În octombrie 1878 a fost modificat art. 7 al Constituției României, care admitea egalitatea religioasă, iar cetățenia se acorda tuturor evreilor care participaseră la Războiul de Independență, ceilalți evrei putând s-o obțină în urma unei cereri individuale și prin votul Parlamentului. În iulie 1917 a fost modificată Constituția, art. 57 al acesteia nemaifăcând nicio mențiune privitoare la excluderea de la vot a unor cetățeni având o altă religie decât cea creștină. După unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu Regatul României, locuitorii acestor provincii au devenit cetățeni români, dacă aceștia nu optau pentru o altă cetățenie. În timp ce evreii din aceste provincii erau de drept cetățeni români, Constituția României, prin art. 7, conținea unele restricții în privința evreilor din Regatul României, care au fost înlăturate prin Decretul-lege din 30 decembrie 1918 și cel din 29 mai 1919, prin care s-a acordat cetățenie tuturor acestora. Problema minorităților naționale s-a dezbătut și în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, cu prilejul elaborării Tratatului de Pace cu Austria și a Tratatului minorităților (semnat de România în decembrie 1919), care prevedea, la art. 7, că „România se obligă a recunoaște ca supuși români, de plin drept și fără nicio formalitate, pe evreii locuind în țară pe teritoriile României și care nu se pot preleva de nicio altă naționalitate”. Constituția din 1923 stabilea drepturile și obligațiile cetățenilor României (art. 5, 7, 8, 22, 28, 29, 72, 119); art. 133 preciza că se ratifică decretele-lege din 30 decembrie 1918 (acordarea drepturilor cetățenești), 28 mai 1919 și 13 august 1919 (încetățenirea evreilor locuitori în Regatul României), precum și toate decretele de încetățenire individuală care s-au făcut înaintea acestor decrete-lege. În anul 1909 s-a înființat Uniunea Evreilor Pământeni, care a promovat interesele acestei comunități pe plan intern și internațional, transformată, în anul 1923, în Uniunea Evreilor Români, înglobând organizațiile locale din Basarabia, Bucovina și Transilvania; în anul 1928 s-a creat Clubul parlamentar evreiesc, în anul 1931, Partidul Evreiesc, iar în anul 1936, Consiliul Național al evreilor din România. Cf. Ioan Scurtu, *Statutul politico-juridic al evreilor din România (1858–2004)*, <http://www.ioanscurtu.ro/statutul-politico-juridic-al-evreilor-din-romania> (12 februarie 2020).

este vorba de evrei, se tace din toate părțile. Dacă, însă, guvernele României nu-și vor schimba radical vechile procedee, vor păcătui și mai grav! Nu numai condițiile vieții internaționale s-au schimbat radical, dar însăși condițiile naționale sunt schimbate, căci în țară trăiesc evrei, care se cifrează aproape la un milion și care, alături de români, au luptat pentru cucerirea dreptului minorităților și nu vor consimți de bună voia lor a li se încălca drepturile lor sfinte.

D-lor, este de neînțeles și foarte dureros că astăzi, în veacul al XX-lea, după marea Revoluție Franceză, care a proclamat declarația *Drepturile omului* (libertate, egalitate și fraternitate), după prăbușirea tuturor întocmirilor reacționare, produse de Războiul Mondial, să se poată contesta încă, tocmai în România democratică, egalitatea deplină a evreilor, acest popor care reprezintă una din[tre] cele mai vechi și mai glorioase culturi din lume! Sperăm că spiritul timpului nou și suferințele comune, prin care am trecut în Războiul Mondial, precum și spiritul de dreptate și libertate vor schimba radical situația de până acum și vor inaugura o eră nouă a progresului modern.

D-lor, toți oamenii au fost făcuți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. După cărțile sfinte este recunoscută egalitatea tuturor oamenilor pe pământ. Pentru ce să nu fie ea recunoscută și de către state? Existența sigură a statelor nu se bazează pe baionete, ci este clădită pe fericirea popoarelor lor. În aceasta constă mulțumirea drepturilor naturale ale fiecărui popor. Evreii neromâni, complet încetățeniți, vor fi fericiți să arunce vâlul uitării asupra trecutului dureros. Ca cetățeni români egali după Constituție și în toate ramurile administrației statului, declarăm solemn că noi, evreii din țară, vrem și înțelegem a fi credincioși și devotați fii ai României, vrem și înțelegem a conlucra la propășirea și mărirea statului. Mănat de aceste sentimente, care sunt acelea ale tuturor evreilor din țară, îmi voi îndeplini cu sfințenie datoriile de mandat al țării și voi contribui cu toate puterile mele la dezlegarea marilor probleme de refacere și întărirea statului român.

Între problemele de primenire organică a statului este și aceea a chestiei evreiești, partea esențială a libertății, care formează cheia de boltă a statului modern și o voi socoti ca o datorie imperioasă a stării în interesul suprem al țării, pentru desăvârșita egalitate a tuturor evreilor din toată țara în viața politică și civilă. Noi, evreii din Bucovina și cei din provinciile alipite, vom urma a ne bucura în România întregită de libertățile noastre de mai înainte, fără nicio știrbire. Întrucât privește pe evreii din Vechiul Regat, numai o parte a populației evreiești a fost încetățenită printr-un îngust decret-lege. Va fi una din[tre] lucrările cele mai urgente și mai însemnate ale acestui Parlament, nu numai să ratifice aceste decrete-legi, dar și să le lărgească și să le completeze în așa chip, ca să încetățenească pe toți evreii din țară, căci azi sunt încă mulți dintre ei lăsați afară din cetatea română și să li se garanteze deplină autonomie culturală și religioasă, sub scutul și cu ajutorul statului. Nu numai atât, dar decretul-lege provizoriu va fi tot provizoriu ratificat, căci numai Constituanta va consolida în mod definitiv statutul civil și politic al evreilor din România. Până atunci, în niciun caz chestiunea nu se va putea socoti ca rezolvată.

Numitul decret-lege este din 28 mai 1919, nr. 2 085, al cărui articol 1 dispune: „Locuitorii evrei ai Vechiului Regat, majoritatea născuți în țară sau întâmplător în străinătate, din părinți așezați în țară, care n-au fost supuși unui stat străin, sunt cetățeni români și se vor bucura de toate drepturile cetățenești, dacă...” ș.a.m.d. Prin cuvântul „sunt”, dispoziția acestui decret-lege este imperativă, declarativă de drepturi, recunoscând calitatea de cetățeni români evreilor pământeni, priviți până azi ca „străini fără protecție străină”, împotriva adevărului istoric și al noțiunilor de drept public. Fără a voi câtuși de puțin să apăr regimul decretelor-legi, trebuie, totuși, recunoscut că interzicerea ratificării de către puterea legiuitoare dă un caracter precar multor instituții publice, cărora le-a dat ființă și atinge chiar legalitatea Parlamentului, ales pe baza unor asemenea decret-lege. Este inadmisibil ca să se refuze aceste dispoziții imperative, caracterul validității legale. Este, mai departe, inadmisibil să se joace cu sfântul drept de cetățean. Nicio autoritate, nicio instanță judecătorească nu poate desființa un asemenea decret-lege. Numai Parlamentul are căderea de a da sau a refuza ratificarea. Până la acest vot ele rămân în deplină vigoare. Totuși, deoarece într-un stat constituțional regimul decretelor-legi este o anomalie, datoria Parlamentului este de a le examina și a se pronunța asupra lor, fără nicio interzicere. Aceasta se aplică, mai ales, la decretul-lege citat, privitor la încetățenirea evreilor – lege care înseamnă triumful libertății și egalității drepturilor, temelia și fala României Mari, României noi. În interesul acestei României noi, precum și în interesul evreilor români, este imperios ca acest decret-lege nu numai să se ratifice de urgență de Parlament, dar să se completeze, primind în calitate română și miile de evrei care încă au rămas în afară și aplicând egalitatea în toate ramurile organismului de stat, așa încât populația evreiască să se bucure în fapt de toate drepturile, precum îndeplinește și va îndeplini toate datoriile cetățenești.

Considerăm ca o datorie sfântă de a lupta pentru încetățenirea completă și desăvârșită a întregii populații evreiești; de a lupta pentru recunoașterea comunităților evreiești, căci astăzi comunitățile evreiești nu sunt recunoscute de stat, neavând dreptul de a administra averile obștii evreiești; de a lupta pentru autonomia culturală și religioasă; este anormal și greu de priceput de ce până în ziua de azi guvernul n-a găsit prilejul ca să vină cu un proiect de lege pentru organizarea comunităților evreiești în Vechiul Regat, care n-au personalitate juridică și ființă legală; considerăm ca o datorie de a lupta pentru contribuirea statului la întreținerea instituțiilor noastre școlare și de cult și pentru valabilitatea certificatelor noastre școlare; de a lupta pentru întronarea unei democrații sincere și cinstite în toate domeniile vieții publice – fiindcă democrație constituie o parte integrantă în firea poporului evreiesc, pentru care a sângerat și va sângera; de a lupta contra prejudiciilor nefondate împotriva evreilor; de a lupta, mai ales, contra antisemitismului oficial. Va fi și datoria Parlamentului să vegheze ca drepturile cheazăsite prin lege să fie îndeplinite astfel încât libertatea din lege să devină o libertate vie, o libertate de fapt în toate ramurile organizației și [în] serviciile statului, fără vreo restricție.

Se știe că în războaiele de independență și mărire ale României, evreii din România au adus mari jertfe – în toate aceste războaie, soldații evrei din armata română au luptat cu credință, cu curaj, cu vitejie, au suferit și au răbdat împreună cu camarazii lor creștini, cu toate că se băteau cu chinuitoarea umilință că sunt egale, drepturi egale! Constituția nu trebuie să cuprindă nelămuriri și echivocuri în ceea ce privește emanciparea evreilor. Hotărârile trebuie să fie precise – clauze și îngrădiri nu au loc într-o decizie și nu pot să le îngreuneze prin nicio controversă. Casa de unde izvorăsc legile este adevăratul templu al dreptului și al legalității. Constituția este *Magna Charta* și *Magna Charta* a statului trebuie să aibă o deviză: „datorii egale – drepturi egale”. Noi credem că chestiunile care privesc cultul, exercitarea cultului și [a] instrucției școlare evreiești, nu pot și nu trebuie să fie rezolvate decât de oameni care cunosc aceste chestiuni.

În acest scop, cerem ca la Ministerul de Culte și [al] Instrucțiunii Publice să fie angajați, după normele obișnuite, funcționarii evrei competenți, afectați exclusiv rezolvării chestiunilor de care v-am vorbit, căci funcționarii neevrei, cu toată buna lor voință, nu pot rezolva aceste chestiuni, necunoscându-le așa cum ele trebuie cunoscute. Numirea acestor funcționari, care vor trebui să se bucure de același tratament ca și colegii lor români, va fi făcută de [către] stat, însă numai în urma unei prealabile înțelegeri cu organizațiile evreiești, pe care vom avea onoarea să le indicăm ca reprezentând totalitatea evreilor din România Mare.

Iată un exemplu caracteristic tratamentului inegal și neglijarilor injurioase a evreilor. În timpul războiului au fost distruse în Bucovina multe biserici, sinagogi și case de rugăciuni, iar avutul lor jefuit. Cu ocazia refacerii, statul a contribuit la cheltuielile reparațiilor tuturor bisericilor, numai pentru refacerea și reparația sinagogilor evreiești, distruse și jefuite la fel, statul n-a dat niciun ajutor. Cu toate acestea, se știe că evreii nu posedă niciun fond religios. Numărul evreilor din Bucovina este aproape de 140 000 [de] locuitori, egal sau ceva mai mare decât numărul catolicilor și se șase ori mai mare decât numărul protestanților. Nu sunt oare și evreii contribuabili? Nu este acest fapt o eclatantă atingere a dreptății și o grea ofensă adusă evreilor? Dacă protestanții au căpătat de la stat, pentru scopul arătat, 600 000 de coroane, atunci cât s-ar cuveni proporțional evreilor care, totuși, n-au căpătat nimic? Pentru ce? Iată și un alt caz. La începutul anului 1919 au fost scoși din funcțiile lor toți jandarmii evrei, între care mulți au un serviciu de 20–30 de ani, distinși și lăudați. Au fost aruncați pe drumuri, fără hrană și fără niciun ajutor. Este de necrezut, la câte nevoi, mizerie și disperare au fost expuse toate aceste familii prin asemenea măsuri arbitrare. Vreau să dovedesc imediat acest caz. Dați-mi voie să citesc următorul document: „Comanda Jandarmeriei Zastavna, nr. 7. Dovadă. Prin aceasta se atestă că Solomon Grossmann a fost în serviciul activ al armatei din anul 1895 până la 1898 și apoi până la 1919 la Jandarmerie și scos din acest serviciu din cauză că aparține religiei mozaice. Zastavna, 1 februarie 1919”. Acest Solomon Grossmann este brigadier de acum 48 de ani, născut în Vășcăuți, din Bucovina, posedă toate limbile țării, părinte a trei copii,

în etate de 6–12 ani și cu întreaga sa familie [a] rămas azi pe drumuri, fără hrană, fără ajutor. Grossmann a fost de trei ori rănit, de opt ori distins și lăudat. Ca și acesta au mai fost scoși din serviciu alți treizeci [de] jandarmi evrei, numai pentru că sunt evrei, rămânând fără vreun ajutor. Orice comentariu e de prisos! Consider ca o datorie imperioasă ca guvernul, în interesul dreptății și al moralei publice să șteargă, fără întârziere, aceste nedreptăți și să reintegreze pe toți acești funcționari în serviciile lor, achitându-le salariile pe tot timpul cât au fost scoși. Aștept să se facă dreptate!

Ceea ce se petrece în Basarabia, d-lor deputați, cunoașteți și d-voastre. Bătaie de joc și apăsare în general, destul de bine descrise, atât aici, în Cameră, cât și în Senat, de [cătore] d-nii deputați basarabeni. Însă, d-lor, ceea ce a suferit toată populația basarabeană este o simplă jucărie față de nenorocirile și înjosirile ce a îndurat și îndură încă populația evreiască din Basarabia. Numai presupunerea că înaintea autorității se află un evreu, ființă fără apărare, dă și a dat autorităților militare și civile o mare energie pentru a călca demnitatea omenească cu cea mai mare sfidare. Pentru a înțelege mai clar cele expuse, dați-mi voie, d-lor, să vă prezint aici numai câteva fapte. Se știe ordinul medieval al căpitanului Dimitriu, care a impus populației târgului Iediniț să salute cu fața veselă chipiul d-sale, așezat pe un băț de lemn! Pentru neexecutarea acestui ordin s-au aplicat bine cunoscutele „25”. În târgul Securenii, căpitanul Chițulescu a pus 25 de evrei frunțași ca să-l salute până în genunchi în glodul străzii. D-l deputat Dragomirescu cunoaște cazul. La Briceni, locotenentul Timoșoi bătea populația pașnică dacă nu-l saluta! Tot în târgul Briceni, locotenentul Jochin a alungat oamenii de pe trotuare și i-a bătut, dacă cumva nu-l salutau. Diferite insulte și arestări a operat în târgușorul Lipcani colonelul Steriade, din Regimentul 8 Călărași, tot pentru că n-a fost salutat la timp. A fost insultat cu agresiuni de [cătore] acest colonel și arestat la comenduire însuși președintele societății evreilor din Hotin și dr. Mihail Schor, actualul deputat al acestui județ, în martie a.c., tot pe motivul că n-a salutat pe numitul colonel; d-l deputat Schor a reclamat cazul și s-a instituit o anchetă. Rog pe d-l ministru de Război [Ion Rășcanu] să-mi pună la dispoziție dosarele.

Perceptorii au găsit și ei un mijloc de a ruina populația evreiască. Cunoașteți legea firmelor. Ea nu obligă pe comerciant să-și înscrie firma. Singura sancțiune este bancruta simplă, în caz de faliment. Ori perceptorii silesc pe toți negustorii, inclusiv pe cei ambulănți, să-și înscrie firma. N-ar fi nimic, d-lor, dacă pentru acest scop nu li s-ar cere la tribunal asistența unui avocat, pentru care se ia 300–400 de lei, atunci când tot capitalul său nu este poate atât de mare. Atrag atenția d-lui ministru de Finanțe [Nicolae Titulescu] și-l rog să dea ordin perceptorilor să nu se amestece în aceste lucruri și d-l ministru de Justiție [Matei Cantacuzino] să dispună la tribunale ca identitatea să se poată stabili cu bilete, iar nu numai cu certificarea unui avocat. Guvernul să se îngrijească ca dispozițiile să fie strict observate.

Ce se mai spune astăzi despre plaga generală a permiselor și autorizațiilor, dacă această plagă este o piedică pusă în calea refacerii și o pricină de mizerie în

România veche, unde acestea se cer ministerului. Vă închipuiți, d-lor, toată grozăvia situației, când autorizațiile și permisele în Basarabia trebuie cerute celui dintâi jandarm sau agent de poliție. Este o altă chestiune și mai gravă, dacă pot vorbi astfel. Reduși la cea mai neagră mizerie, oamenii vor să părăsească țara nașterii lor, ei vor să se ducă în America. Nici asta nu se poate. Luni de zile administrația răspundea că nu are formulare pentru pașapoarte. Iar când, în sfârșit, ele au venit, plăteau între 3 000 până la 5 000 de ruble pentru un asemenea pașaport. Aceeași situație în Bucovina, unde negustorii, bolnavii și alți călători, nu pot obține pașapoarte, fiindcă li se spune că nu sunt formulare pentru pașapoarte. Această situație rușinoasă ține de luni de zile. Guvernul nu poate dezlega imediat această tristă chestiune? Priviți ca străinii, fără căpătâi, cu toate că au fost maltratați, insultați, bătuți, batjocoriți față de camarazii lor. D-lor, va veni momentul pentru a destăinui ororile săvârșite și a fixa răspunderile. În aceste războaie, sângele soldaților evrei s-a amestecat cu acela al luptătorilor creștini; trupurile soldaților evrei morți pe câmpul de onoare zac cu acelea ale camarazilor lor creștini în morminte comune și pietre funerare comune vestesc posterității pe acești eroi căzuți pentru țară. Sângele acestor eroi cere ca frații lor rămași în viață să fie tratați cu dreptate în această țară pentru care au murit. Prin aceasta, România Mare va adopta, în privința evreilor, largă și înțeleaptă politică a marilor săi aliați, alături de care a luptat în Războiul Mondial, politică ce s-a dovedit folositoare și rodnică pentru acele țări.

România este aliata Angliei, Franței, Italiei, Statelor Unite, Iugoslaviei și Greciei. În toate aceste țări, evreii se bucură de o egalitate și de o libertate desăvârșită în exercitarea drepturilor lor politice. Toate aceste state prosperă și înfloresc politicește și economicește. Pentru ce, deci, să nu imite și România mărită și întregită pilda aliaților ei față de evrei? Interesul statului cere imperios o mulțumire [adusă] pretențiilor juste a[le] tuturor minorităților: o echitabilă lege electorală, o împărțire justă a cercurilor electorale și libertatea alegerilor, ca să fie în Parlament reprezentate corespunzător toate națiunile țării. Atunci va înflori acea putere morală, care este adevărata forță a statului. Astfel, România Mare va deveni România Nouă și toate popoarele în țară vor fi unite prin adevărata libertate și egalitate și prin sinceră frăție.

Bucovina a fost greu încercată în acest groaznic război; cea dintâi datorie din partea guvernului este de a începe, fără întârziere, cu executarea reclădirilor, pentru că în decursul războiului au dispărut de tot sau în parte mai multe sate, pentru că mii de clădiri au fost distruse și mii de locuitori au rămas fără locuință. De la alipirea Bucovinei la Patria Mamă a trecut un an și șapte luni și aproape nimic nu s-a făcut. Cea mai mare parte a populației păgubite nu este în stare a se ajuta cu puterile proprii, pentru că e cu totul sărăcită. Bucovina este tratată într-un mod nedrept și odios – și totuși Bucovina nu este o colonie a Vechiului Regat. Acest tratament se evidențiază mai mult din pricina măsurilor ilegale ale guvernului, mai cu seamă cu privire la funcționarii și slujbașii statului de toate categoriile, ale căror lefuri în Bucovina sunt mult mai mici decât ale celor mai

inferiori slujbași din Regat. Starea economică și materială a tuturor funcționarilor și slujbașilor din toate categoriile în Bucovina este foarte tristă și deplorabilă.

Funcționarii descriu, într-un memoriu, nevoia lor și eu rog pe d-l președinte a citi unele pasaje: „Toți funcționarii din Bucovina au pierdut avutul lor din cauza multiplelor invazii ce i-au adus într-o stare extrem de tristă. Exemplele aduse pentru ilustrarea lipsei și a mizeriei au arătat că situația funcționarilor în general și, mai ales, cea a funcționarilor inferiori e groaznică și că nevoia a ajuns punctul culminant. Momentul este foarte apropiat, în care funcționarilor [le] va fi imposibil mersul în birou, pentru că ultimul rest de haine a fost dat croitorului spre reparare și pentru că un nou rând de haine ar costa mai mult decât salariul mai multor luni; multiple sunt cazurile în care funcționarii n-au putut veni la birou pentru că ultima pereche de ghete fusese dată cizmarului spre reparare. Pericolul există că insuportabila stare materială a funcționarilor ar putea altera și paraliza munca spornică și poate să-i ducă în ispită de a-și realiza un adaos de venit nepermis. Dacă într-o adunare a funcționarilor de stat s-au putut rosti astfel de vorbe și exprimă astfel de idei de către funcționari, pentru care împlinirea datoriei până la sacrificiu, formă, rostul și fala vieții lor, atunci situația lor materială trebuie să fie în adevăr disperată. Din toate părțile, polipul ispitei își întinde antenele sale către funcționarul sărăcit, gol, flămând, ca să-l poată prinde în mreaja sa spre dauna țării și [a] stării sale, până acum nepătate. Se revoltă sentimentul de cinste și de datorie al fiecărui funcționar conștiincios că principala condiție pentru prosperarea statului și pentru funcționarea mașinii administrative, existența unui corp integru de funcționari, e periclitată și că prestigiul lor ar putea fi redus și toate acestea din simpla cauză că funcționarii nu sunt în stare să-și procure pentru sine și pentru familiile lor mijloacele de trai. Funcționarii de stat vor numai să se sature, să nu-și vadă familiile în mizerie, să nu meargă cu haine ferfenițite în birou și să nu fie mai rău îmbrăcați decât ocnașii”.

Între toți funcționarii statului din Bucovina domnește nemulțumire mare, mișcare periculoasă și agitație foarte acută, provenită de nevoie și mizerie. Și eu atrag atenția guvernului și îi aduc aminte cuvintele: *Videant consules, ne quid detrimenti capiat republica!* Nevoia n-are stăpân! Dorințele cele mai însemnate ale funcționarilor Bucovinei sunt următoarele: crearea legală a unui regulament pragmatic de serviciu pentru toți funcționarii și slujbașii de stat, după principiile prevăzute în pragmatica de serviciu din vechea Austrie; avansarea după un anumit timp, cu dreptul de avans în salariu; dreptul la concediu; drept disciplinar; dreptul la pensie și inamovabilitatea funcționarilor; mărirea salariilor; încadrarea funcționarilor din Bucovina în corpul funcționarilor de stat din România Mare; măsuri economice; prealabil și provizoriu până la unificarea și încadrarea lor definitivă pe calea legislativă pentru funcționari un adaos de 300 lei lunar, pe lângă salariul lor actual, care cuprinde salariul net, adaosul de activitate; adaose și remunerații de scumpete pentru funcționarii de stat din categoriile inferioare, funcționarii auxiliari, servitorii de birouri etc.; un adaos de 200–250 lei lunar pe lângă salariul lor actual, începând

cu 1 mai 1920. Asemenea cereri cu principii egale se întind la învățătorii de școală primară și la profesorii tuturor școlilor. Mai revoltătoare este greua apăsare, prin diferite biruri și tot felul de dări, din[tre] care multe introduse prin măsuri ilegale și de aceea populația bucovineană trebuie să plătească mai mari și mai grele dări decât populația din Vechiul Regat.

Guvernul se interesează, însă, prea puțin de Bucovina, luând măsuri cu totul greșite, mai ales în chestiunea valutei, a preschimbării coroanelor, a plății în lei, a dărilor către stat, la un curs cu totul arbitrar, cursul de un leu la două până la trei coroane, câtă vreme populația nu poate procura lei decât la cursul de cel puțin 3 coroane [și] 50 [de] heleri pentru un leu. Populația Bucovinei protestează cu energie contra acestei nedreptăți, precum și contra încercării de a se preschimba coroanele pe calea unui decret-lege; populația Bucovinei cere ca preschimbarea coroanelor să aibă loc numai prin măsuri legale, luate de Parlament, în înțelegere cu reprezentanții Bucovinei și numai la cursul de un leu coroana. O altă modalitate de preschimbare ar însemna ruina economică a unei mari părți din populația Bucovinei și o confiscare a averii unei mari părți a acestei populații, îmbogățind și avantajând statul, ceea ce e urmare a greșelilor făptuite de guverne.

Declarația d-lui ministru de Finanțe nu ne-a mulțumit, pentru că Bucovina nu e o provincie învinsă, tot așa cum nu e învinsă nici populația. Declarația d-lui ministru de Finanțe („poftă de luptă”) este identică cu anunțarea unei lupte către populație, a cărei consecință poate fi foarte fatală. Să nu se treacă cu vederea că această populație a trebuit să suporte trei invazii dușmănoase⁵³, că a pierdut întreaga avere, a căror clădiri au fost distruse și arse, care a pierdut și prin împrumutul de război o avere considerabilă, diferitele pagube de război, nu mai poate să suporte, în fine, și o confiscare de avere prin preschimbarea coroanelor în sensul amintit de d-l ministru de Finanțe. Bucovina a avut deja de suferit pagube incalculabile de pe urma acestor greșeli ale diferitelor guverne. Proteste și plângeri n-au ajutat la nimic până în prezent, rămânând toate zadarnice.

Bucovina face parte integrantă din statul român și cere, de aceea, să fie impusă la aceleași dări și să fie tratată în toate privințele pe picior de egalitate cu populația din Vechiul Regat. În adevăr, toată populația din Bucovina cere păstrarea autonomiei. Dacă guvernul vrea să ducă la bun sfârșit unificarea întregii administrații în Regat, atunci trebuie să înceapă dând exemplul, tratând ca egali pe toți locuitorii din toate părțile țării, de acord cu toată populația Bucovinei; fac atent guvernul că unificarea dorită nu se va putea realiza prin sistemul de ură și prigonire, ci numai prin adevărata bunăvoință și dragoste în legătură cu dreptele cereri ale popoarelor. Și toate acestea mai cu seamă numai prin cele mai de încredere persoane ale țării, cu cruțarea particularităților țării. Parlamentul trebuie să ceară o reformă administrativă, o administrație care să funcționeze în mod ireproșabil și curat,

⁵³ După izbucnirea Primului Război Mondial, Bucovina a fost ocupată și reocupată, chiar dacă nu în întregime, de către trupele rusești în mai multe rânduri: septembrie–octombrie 1914; noiembrie 1914 – februarie 1915; iunie 1916 – august 1917.

stârpirea oricărei corupții în viața publică, trebuie să ceară dreptate și legalitate față de toată lumea, fără deosebire de persoană. Temelia statului este legea. Ca exemplu de strictă pază a legii trebuie să vină întâi guvernul, pentru ca poporul să aibă încredere în conducătorii statului. Vai de acel stat în care sentimentul de dreptate pentru lege este subminat! Parlamentul trebuie să ceară conștiincioasă muncă în toate ramurile administrației, trebuie să ceară reforme largi sociale – fiecare om cuminte este socialist –, o înlăturare treptată a marelui neajuns de a avea un procent atât de enorm de analfabeți, deci ridicarea nivelului cultural al poporului, căci numai un popor cult poate fi un popor liber. Învățătorii sunt educatorii, amicii și sfinții poporului, învățătorii au o sarcină spinoasă de a răspândi cultura și civilizația, într-adevăr oficiu sfânt! Cine are școală, are tineretul și cine are tineretul – generația viitoare, va avea și toată națiunea! Pentru aceasta are poporul înțelegerea adevărată și zice: cine are carte, are patru ochi. De aceea statul trebuie să trateze învățătoria în mod demn și să-i asigure o existență ușoară, lipsită de griji materiale. Cerem ca guvernul să ia măsuri energice și urgente pentru ameliorarea stării deplorabile, căci continuând a rămâne în această stare, ne apropiem de o prăbușire administrativă. În călătoriile pe calea ferată, viața e periclitată, avutul fiecăruia este expus la pierderi și la multe consecințe grave. Cerem ca guvernul să aibă grijă adevărată, părintească, pentru invalizii și schilozii războiului, care au făcut gloria României, pentru orfanii, văduvele și familiile celor căzuți pe câmpuri de onoare. Nu ne mai mulțumim cu făgăduieli, care rămân *ad calendas graecas*. Cerem ca guvernul să ia grabnice măsuri pentru a înlesni imediată întoarcere a prizonierilor de război, care se găsesc într-o situație disperată, și a căror familii, soții și copii trăiesc în mizerie și deznădejde. Soarta acestor nenorociți, care au pierdut libertatea și trăiesc în cele mai depărtate regiuni ale Siberiei, este de tot amară și tristă; tot așa de nedescrise sunt suferințele sufletești ale nemângâiatelor familii rămase acasă, care trăiesc în nevoie groaznică, căci subvenția statului pentru alimentarea lor este în totul nesuficientă.

Pe baza experiențelor mele, socotesc că nu este parlamentar ca opoziția să fie exclusă în totul de la alcătuirea biroului Camerei, a comisiilor pe specialități și este desigur ultima rămășiță a vechiului și greșitului sistem parlamentar. O mare greșală mai reprezintă și faptul că în Cameră nu există niciun colegiu parlamentar care să stabilească din timp ordinea de zi a fiecărei ședințe. În alte Parlamente există un asemenea colegiu, care este compus din reprezentanții tuturor partidelor, guvernamentale și opoziție și care pregătește ședințele plenului parlamentar, discutând dinainte ordinea de zi și schimbând păreri asupra diferitelor proiecte de legi ce urmează a fi prezentate, fie de guvern, fie de opoziție. În acest mod se produce și apropierea între majoritate și minoritate. Am fost dureros afectat că în Parlamentul care se întrunește pentru a consolida România nouă, n-am auzit minoritatea să arate populației evreiești, siluită și privată și ea. D-lor, socot că într-o adevărată democrație poate exista numai un singur regim de dreptate, de libertate și de egalitate pentru toți fiii țării.

Sunt trei chestiuni mari care trebuiesc să fie rezolvate în modul cel mai echitabil de către acest Parlament: 1) Legalizarea tuturor decretelor-legi, inclusiv ratificarea Tratatului de Pace [Tratatul de la Saint Germain] și a rezolvării mulțumitoare a chestiei evreiești; 2) Reglementarea finanțelor statului, inclusiv rezolvarea satisfăcută a chestiei valutare, a împrumutului și a pagubelor de război; 3) Crearea și introducerea unei reforme de administrație modernă și rezolvarea problemei agrare. Pentru acest scop e necesar un guvern de coaliție și o majoritate capabilă de lucru. Presupunerea este păstrarea păcii. România nu trebuie să ducă o politică de aventură imperialistă, după modelul polonilor. România nu trebuie să-i jertfească oasele unui singur soldat român pentru interese străine.

Ședința Adunării Deputaților din 19 iulie 1921⁵⁴

Onorată Cameră, d-lor deputați, aseară, în preajma închiderii celei de a doua sesiuni parlamentare, camera a votat, în câteva ore, un buget de multe miliarde. Din întâmplare, nu m-au lăsat să vorbesc. Sunt nevoit, ca parlamentar cu suficientă experiență, a declara următoarele. Respectarea drepturilor și [a] privilegiilor membrilor Parlamentului este un principiu elementar, de care orice parlamentarism veritabil trebuie să țină seama. Nu numai Constituția și regulamentul fiecărui Parlament, nu numai istoria parlamentară modernă, nu numai bunul simț și logica situației, dar chiar interesul țării și funcția pe care fiecare dintre noi e chemat să o săvârșească aici în numele poporului pe care îl reprezintă impun președinției îndatorirea să apere imparțial drepturile și privilegiile deputaților. Regula fundamentală este: toți deputații, fără deosebire, sunt egali. Președintele Parlamentului are să fie apărătorul natural al drepturilor tuturor deputaților din Cameră. Președintele Parlamentului englez, care se numește acolo „vorbitorul”, se bucură de autoritate netăgăduită din cauza obiectivității sale clasice. Fiecare mandatar al poporului trebuie să aibă posibilitatea de a-și spune în Parlament, nestingherit, cuvântul, în limitele regulamentului și al buneii cuviințe parlamentare. De aceea protestez cu toată energia în contra încălcării regulamentului prin care libertatea cuvântului mi-a fost suprimată.

După obiceiul parlamentar al tuturor statelor constituționale, discuția bugetului este ocazia principală pentru discutarea chestiunilor cele mai importante pentru toți locuitorii statului, fiindcă economia politică și finanțele statului privesc toți cetățenii. Astăzi, față de nerăbdarea Adunării, este pentru mine foarte greu să se atragă atenția Parlamentului asupra unor chestiuni, deși de mare importanță, dar care se ascultă, totuși, cu neplăcere. Cu toate acestea, trebuie s-o fac. D-lor, eu stau aproape singur în acest Parlament pentru apărarea drepturilor neamului meu. De aceea cer să binevoiți a mă asculta. [...]

Parlamentul nostru este forul unde toate națiunile din această țară trebuie să-și aducă plângerile. Noi, evreii din statul român, suntem fiii credincioși ai

⁵⁴ D.A.D., M.O., nr. 155, 15 martie 1922, pp. 4378–4380.

României Mari, noi trimitem fiii noștri în armată, plătim biruri convenite, ne luptăm pentru gloria țării românești, ne facem toate datoriile către țară ca și ceilalți cetățeni români. [...] De aceea cerem ca și drepturile convenite să ni se dea, la fel cu ceilalți! Noi, evreii, atâta timp cât am fost sub statul austriac, am fost patrioți sinceri austrieci, devenind, prin prăbușirea Austriei, cetățeni români; noi, evreii din ținuturile alipite, suntem cetățeni sinceri și leali patrioți ai acestui stat, fără rezervă și fără restricție mentală și ca atare considerăm patriotismul de a nu tăcea, ci de a releva întotdeauna lacunele și erorile pe care le observăm și suntem convinși că aducem prin aceasta un real serviciu țării și, totodată, mai și păstrăm sentimentele noastre leale.

D-lor, încrezători în înțelepciunea Parlamentului, în conștiinciozitatea guvernului, bazați pe legile și pe principiul fundamental modern al statului român, dreptatea, credem că noi, evreii, în România Mare, suntem cetățeni români cu drepturi depline. Ar fi o jignire adusă guvernului, Parlamentului și autorităților publice ca să se facă să pătrundă o îndoială în sufletele populației evreiești, pentru că, pentru popoarele civilizate, tratatele și legile sunt sfinte. Totuși, această îndoială a făcut să pătrundă în sufletele cetățenilor evrei referatul adresat d-lui ministru și membrilor comisiei însărcinate cu modificarea legislației pentru România Mare, referat care a provocat o adâncă consternare în rândurile întregii populații evreiești. În adevăr, d-l senator Alexandrescu, în raportul său, între altele, spune următoarele: „În privința evreilor, pe care aliații i-au împământenit în bloc, în contra art. 7 din Constituție, pe care nu l-am revizuit noi, pe care, însă, l-au revizuit ei, cu samavolnicie, am reprodus art. 7 din menționatul Tratat de Pace, care are următoarea cuprindere: «sunt români de drept și fără nicio altă formalitate, toți evreii care locuiesc în toate teritoriile României și care nu se pot prevala de nicio altă naționalitate». Starea creată țării noastre prin acest tratat este, d-le ministru, trebuie s-o recunoaștem, foarte gravă, însă, cel puțin deocamdată, nu avem ce face. Trebuie să ne supunem, ca și cum am fi fost biruiți”. Această înțelegere și concluzie sunt neexacte și provocatoare, fiindcă România a încheiat Tratatul de Pace din propria sa voință cu principalele Puteri Aliate și Asociate și Tratatul de Pace este o lege română votată, sancționată și promulgată. Stipulațiile cuprinse în articolele 2 până la 8 din capitolul I al Tratatului trebuie să fie recunoscute ca legi fundamentale, adică prin modificarea și completarea Constituției, lucru ce până azi nu s-a făcut, și aceasta mă îndrituiește pe mine să cer insistență la aducerea la îndeplinire a Tratatului de Pace.

Astăzi, România Mare face parte din concernul țărilor civilizate din Occident, în care ura de rasă a dispărut cu totul. [...] Teoria d-lui senator Alexandrescu face, lăsând antisemitismul odios la o parte, un rău țării, arătând străinătății că România nu vrea să-și țină angajamentele luate. D-l senator Alexandrescu spune: „deocamdată”. Va să zică, cu alte cuvinte, nu va trece mult și vom readuce evreii în starea de sclavie în care au zăcut până acum. Și acum se naște întrebarea: este această atitudine a unui jurist-consult de seamă, de natură ca să se aducă încredere țării din partea aliaților? Se înțelege că în fața unei astfel de amenințări, evreii țării

pe drepturile lor răspund, ce este dreptul nostru? Guvernul, după mai bine de doi ani de la Tratatul de la Saint Germain încă n-a găsit prilej să vină cu legea care să soluționeze definitiv chestia evreiască, diferitele greutăți și imposibilități, judecate diferit, diferite păreri asupra Decretului-lege privitor la încetățenirea evreilor, nedreptăți administrative, arbitrării și tergiversările funcționarilor care au produs o stare haotică și confuză. Se știe că România și-a însușit Constituția belgiană, dar aplicarea nu se face la fel ca în Belgia. De aceea cerem ca Parlamentul să ne dea legea de emancipare, care să recunoască drepturile tuturor evreilor și să ne pună la adăpostul oricăror vexațiuni. Ceea ce ni se datorează și în interesul țării, e lege de emancipare, în masă, fără nicio formalitate, a tuturor evreilor care la încheierea păcii erau stabiliți pe teritoriul României. Sperăm, în special, că dreptatea ni se va face, în primul rând, pe tărâm cultural.

Noi, evreii bucovineni, am intrat în casa ce ni se deschidea în România Mare, căci principiul dreptății urma să fie întronat. O epocă de fericire pentru noi părea a începe – să trăiești într-un stat la a cărui bază este dreptatea și neamul meu să fie recunoscut drept națiune, cu drepturi politice la fel cu celelalte națiuni, cu instituții de cultură națională; cu un cuvânt, cu națiunile în rând! Mai ales când vedeam cu ochii cum se realiza visul nostru de dreptate, cum se ridicau instituțiile culturale, școala noastră națională! Cum binecuvântam noi România, când auzeam de suferințele fraților noștri din statele vecine. România începuse a ne da dreptatea națională și ne recunoscuse drept națiune cu celelalte state ale Antantei, care au încoronat și consfințit opera lor de dreptate față de evrei. Dar noi, evreii, suntem recunoscători! [...] Iubim românismul și copiii noștri și oameni mai în vârstă învață limba română și se străduiesc să posede limba statului în care vor să trăiască și de al cărui pământ îi leagă scumpe amintiri și sentimente gingașe. [...] Constatăm, însă, cu durere, că după doi ani suntem împiedicați în dezvoltarea noastră culturală, școala noastră națională evreiască se prăbușește. Niște funcționari șoviniști, incapabili de spiritul dreptății ce trebuie să cuprindă statul românesc, întronează arbitrarul, părere preconcepută, în contra școlii evreiești. D-lor, ca fiu credincios al României, cred că e de datoria mea să-mi ridic vocea și de la tribuna aceasta să spun: România să nu se abată de la principiul dreptății naționale! România să nu se lase împinsă de câțiva șoviniști în prăpastia nedreptății naționale și să nu uite nobilul ei principiu, de care a fost călăuzită în război și pentru care Dumnezeu i-a și ajutat să-și înfăptuiască idealul milenar. [...] Și noi, evreii, cerem un tratament la fel cu ceilalți cetățeni români, la fel cu celelalte minorități; nu suntem mai răi ca celelalte minorități. Pe când celelalte minorități au școlile lor naționale, nouă ni se răpește școala națională. Noi nu vrem să fim expuși la discreția cutăruia și cutăruia funcționar, incapabil de a pricepe rostul vremurilor în care trăim. Noi nu vrem să depindem de ordonanțe și contra ordonanțe. Noi cerem o viață pe tărâmul de fier al legii, pe tărâmul acelei sfinte și nestrămutate legi, care trebuie să rezulte din principiul fundamental al statului român, dreptatea.

Nu se poate face românizare forțată [...] și fără stadiu de tranziție a tuturor oficiilor și școlilor, căci chiar funcționarii români din Bucovina au început abia să

oficieze în românește. [...] Atunci cum să fie în stare acei ce abia de scurtă vreme învață românește? Cum să se deprindă copiii noștri cu atâtea discipline școlare, predate deodată într-o limbă [pe] care încă n-o înțeleg bine? Și apoi, școala e o instituție culturală și, fiind noi o națiune, doar ar trebui să avem dreptul de a ne folosi în aceeași măsură ca și celelalte minorități naționale de limba lor națională. Maiestatea sa Regele, fiind în Cernăuți, ne-a promis că școlile minorităților se vor dezvolta în limba lor. Cum poate atunci un funcționar să îndrăznească să ne dărâme liceul nostru evreiesc din Cernăuți? Acest funcționar a decretat că, începând de anul viitor, la liceul evreiesc să se românezeze cu desăvârșire clasa întâi și a cincea. D-lor, azi nu mai există niciun pretext de drept prin care am putea fi clasificați de cetățeni de mâna a doua. Istoria a dovedit că e periculos a întrebuița forța contra minorităților. Iubesc România și de aceea vin să vă spun aceasta: feriți-vă de acei ce încearcă de a îndepărta România de la principiul ei de viață, care este dreptatea.

Iată, mai departe, un exemplu al tratamentului ilegal al evreilor. În timpul războiului au fost distruse în Bucovina multe biserici, sinagogi, case de rugăciuni și școli și avutul lor a fost jefuit. Cu ocazia refacerii, statul a contribuit și contribuie la cheltuielile reparațiilor tuturor bisericilor, numai pentru refacerea și reparația sinagogilor și școlilor evreiești, statul n-a dat niciun ajutor! [...] Noi, evreii, ca [și] contribuabili și cetățeni egali îndreptățiți, cerem cu energie, pentru acest scop, sprijinul statului, cum ni se cuvine. Dar, mai mult, d-lor, tot așa noi, evreii, suntem nedrept tratați cu privire la sprijinirea școlilor noastre confesionale și orfelinatelor noastre, pentru care scopuri, cu toate intervențiile noastre, nu am primit până în prezent nici cel mai mic sprijin bănesc. Accentuez îndeosebi că învățătorii noștri au depus la timp jurământul de credință. Dar, în întreg bugetul nu se găsește nicio cifră pentru aceste scopuri. Însă, pe baza legilor, statul are îndatorirea la întreținerea instituțiilor noastre școlare, de religie, de cult și pentru edilitate și binefacere. [...]

Onorată Cameră, în numele grupării parlamentare germane, am onoare a face următoarea declarație. La începutul dezbaterii bugetului, noi, gruparea parlamentară germană, aveam intenția de a lua cuvântul în această importantă chestiune, spre a exprima dorințele și părerile noastre. Spre părerea noastră de rău, ne vedem, însă, siliți a renunța de a lua parte la această discuție, deoarece în modul precipitat cum decurg dezbaterile aici în Parlament, o discuție serioasă nici nu este posibilă, ceea ce noi am avut ocazia de a constata într-un mod deosebit de jignitor pentru noi și în ședința de ieri și alaltăieri. Următoarele considerații, însă, ne determină, mai cu seamă, a lua această atitudine. Guvernul n-a realizat până în prezent nimic esențial din promisiunile date, ceea ce ar justifica speranța noastră într-o rezolvare favorabilă a chestiunii minorităților. Spre a nu fi siliți, după experiențele de până acum, a apărea în fața poporului nostru drept din[tre] aceia care se mulțumesc numai cu promisiuni, ne vedem siliți a accentua din nou cererea noastră pentru o neîntârziată și sistematică rezolvare, în spiritul hotărârilor de la Alba Iulia, a tuturor chestiunilor care ating interesele noastre de minoritate și care

sunt chestiuni de stat de prim rang, a lua în chestiunea bugetului o atitudine pasivă, până când guvernul se va hotărî, în fine, de a trece de la promisiuni la fapte.

D-lor deputați, am încă o observație în chestiune personală. Eu protestez în modul cel mai hotărât și mai energic împotriva modului cum au fost tratați deputații acestui Parlament, care doreau să-și împlinească datoria față de stat și de alegători. Ieri și alaltăieri, pe lângă violarea regulamentului, nu mi s-a dat cuvântul de [către] d-l președinte. Cine a luat parte la ședința de ieri și a văzut cum s-a pus la vot bugetul de miliarde al statului nostru, trebuie să-i fie rușine de modul cum a fost votat bugetul. Eu protestez, în calitate de deputat și în calitate de cetățean, față de o astfel de farsă.

ASPECTE DIN VIAȚA ȘCOLARĂ A BUCOVINEI (I)

NICODIM IȚCUȘ

Aspects from the School Life in Bukovina (I)

(Abstract)*

The text below presents a short history of primary education in Bukovina and capitalizes on the historical data gathered by Nicodim Ițcuș regarding the establishment of primary schools in this province. At the same time, the author presents some relevant data regarding the schooling of pupils in normal schools in Bukovina in 1913/1914 and 1927/1928.

Keywords: Bucovina, primary education, trivial schools, upper secondary schools, school board, school inspectors.

În Fondul personal „Profesor Nicodim Ițcuș”, care se află la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, există un număr important de scrieri despre istoria și cultura Bucovinei. Am ales dintre acestea dosarul cu nr. 103, intitulat „Aspecte din viața școlară a Bucovinei și a regiunii Suceava”, din dorința de a oferi cititorului informații istorice mai puțin cunoscute despre evoluția învățământului din Bucovina. Însoțim acest text cu câteva informații istorice pentru a avea mai clar contextul în care a evoluat învățământul și rețeaua școlară din Bucovina.

Privitor la evoluția învățământului în Bucovina, punctele de vedere exprimate de istoriografiile austriacă, germană, ucraineană, română și poloneză au fost divergente până la începutul secolului al XXI-lea. Unii dintre autorii austrieci sau germani au subliniat că la instaurarea stăpânirii habsburgice, partea de nord-vest a Moldovei, cunoscută sub numele de Bucovina, era pe cea mai de jos treaptă a dezvoltării învățământului și că autoritățile austriece au contribuit în mod decisiv la dezvoltarea culturii și a învățământului în această provincie¹. În timp ce austriecii și germanii au subliniat părțile pozitive ale politicii școlare din Bucovina, istoriografia română a accentuat latura negativă, scoțând în evidență tendințele de catolicizare și deznaționalizare a românilor prin intermediul școlii. Istoriografia ucraineană a fost mai

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ Ligia-Maria Fodor, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014, p. 6.

puțin interesată de acest subiect, considerând că rutenii au fost dezavantajați, fiind supuși unui proces de denaționalizare și românizare².

Până la ocuparea părții de nord-vest a Moldovei de către austrieci, care avea să fie numită Bucovina, ca și în alte părți ale Moldovei, exista un număr de școli și o viață culturală bogată, mai ales că aici se aflau capitalele voievodale de la Siret și Suceava, Episcopia de Rădăuți și cunoscutele mănăstiri de la Rădăuți, Putna Sucevița, Moldovași, Voroneț, Dragomirna ș.a. În secolul al XVIII-lea, unii dintre domnitori, boieri sau episcopi, în spiritul epocii, au înțeles să acorde atenție școlii și formării unui sistem de învățământ. Amintim aici pe domnitorul Grigore Ghica al II-lea, care a creat un fond școlar la Iași, constituit din taxele pe care trebuiau să le plătească preoții și diaconii. Așa cum atestă documentele, în anul 1747 existau patru școli domnești întreținute de fondul școlar de la Iași; între acestea, școala de la Rădăuți a cunoscut o deosebită dezvoltare în vremea lui Iacov Putneanul. Este demn de amintit contribuția vrednicului de pomenire Vartolomeu Măzăreanu, la școala domnească de la Putna, apoi domnitorii Teodor Callimachi și Grigore Callimachi, precum și reforma școlară modernizatoare a lui Grigore Ghica al III-lea, din 1766. Atunci au fost înființate școlile ținutale elementare, în număr de 23, alături de care funcționau și trei școli episcopale. Pe teritoriul care avea să fie anexat de austrieci, numit mai târziu Bucovina, funcționau astfel de școli la Suceava, Rădăuți, Putna, Câmpulung Moldovenesc și Câmpulung Rusesc³. În aceeași perioadă existau în Moldova și școli particulare organizate din inițiativa unor învățători, precum și dascăli ambulanti, al căror număr, la ocuparea teritoriului de nord-vest al Moldovei, era de 86.

Este cunoscut că, în epocă, învățământul se afla sub autoritatea bisericii, care stipendia cea mai mare parte a școlilor, asigura cărțile de învățătură, dar care impunea și conținuturile învățării, așa cum se întâmpla și în alte părți ale estului Europei. De asemenea, situația învățământului din această parte a spațiului românesc a fost influențată de epidemii, războaie, regimul turco-fanariot, situația materială precară a populației etc. În acest context, reținem faptul că școala cea mai înaltă din teritoriul ocupat de austrieci, în anul 1774, a fost Academia teologică de la Putna. Aceasta a fost înființată de Ștefan cel Mare în 1470 și a funcționat până în 1585. Apoi, a fost ridicată la rangul de Academie domnească de domnitorul Ioan Teodor Callimachi, în 15 iunie, 1759 și a continuat să funcționeze până în 1786. Cei mai reprezentativi cărturari care și-au legat destinul de Academia de la Putna au fost Iacov Putneanul și Vartolomeu Măzăreanu.

În vremea în care Bucovina a fost ocupată de trupele austriece, la Viena a fost publicat „Regulamentul școlar general pentru școlile germane normale, principale și triviale în toate țările ereditare împărătești și regale”. Acest regulament preciza că învățământul constituia temelia prosperității și fericirii națiunilor și el trebuia să se adreseze tuturor claselor sociale și nu doar nobilimii. În anul 1774,

² *Ibidem*.

³ Constantin Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2015, p. 37.

a fost introdusă obligativitatea frecventării școlii de către copiii de vârstă școlară, de la 5 la 12 ani. Au fost înființate trei tipuri de școli: primară elementară (trivială), primară superioară sau principală (Hauptschule) și școala normală. Conform acestui regulament, în toate orașele, târgurile și satele din monarhie trebuiau înființate școli triviale. Acestea aveau să fie susținute de comune și marii proprietari. În fiecare district se înființa o școală secundară principală și în fiecare provincie trebuia să se deschidă o școală normală. La terminarea școlii primare, tinerii de până la 20 de ani erau obligați să urmeze o școală de repetiție.

Dacă în școlile triviale materiile de studiu erau scrisul, cititul, istoria biblică, religia, urmărindu-se și crearea unei atitudini civice corespunzătoare, în școlile rurale se predau și cunoștințe de agricultură, iar în cele urbane, cunoștințe necesare practicării meseriilor (fetele învățau cusutul și împletitul). În școlile principale se studiau limba latină, geografia, istoria, desenul, geometrie și instrucțiuni pentru scriere. La școlile normale aveau să se pregătească dascălii pentru școlile triviale și principale.

Generalul Gabriel von Splény a propus, încă din 1774, un proiect de organizare a rețelei școlare în teritoriul ocupat, care însă nu a fost aplicat. Așa că o vreme școlile din Bucovina au funcționat sub autoritatea episcopului de Rădăuți și după vechea organizare. Episcopul de Rădăuți a devenit și diriguitorul fondului școlar. Acesta s-a îngrijit de redeschiderea școlilor existente, iar austriecii, mai ales guvernatorul Karl von Enzenberg, au căutat să integreze noua „achiziție” în sistemul austriac de învățământ, prin crearea unor instituții școlare de tipul celor în care se predă în limbile germană și latină și în care să fie aduși învățători catolici din Transilvania, ce aveau să răspundă nevoilor imperiului. Opoziția dintre Dositei Herescu, episcopul de Rădăuți și guvernatorul Enzenberg a dus la adoptarea unor măsuri care au contribuit la reducerea rolului Bisericii Ortodoxe din Bucovina, între care: secularizarea unor moșii de lângă Coțmani, subordonarea canonică față de Mitropolia de Karolwitz și crearea Fondului bisericesc greco-oriental al Bucovinei (1786). În urma vizitei împăratului Iosif al II-lea în Bucovina, din iunie 1783, a fost emis un rescript împăărătesc prin care se introducea învățământul primar obligatoriu, care era pus sub conducerea Consistoriului episcopal ortodox din Cernăuți și se înființau școli cu învățători aduși din Transilvania, care știau româna și germana.

La sfârșitul administrației militare în Bucovina, numărul școlilor era încă mic, cu atât mai puține erau cele districtuale și cele principale, iar în mediul rural trebuiau înființate școli acolo unde era o parohie. Potrivit Regulamentului bisericesc din 28 aprilie 1786, se iniția procesul de laicizare a învățământului și se institua obligativitatea frecventării școlii pentru copiii între 7 și 13 ani. Bisericii îi reveneau sarcini doar în privința învățământului ecleziastic. Fondul religios ortodox al Bucovinei trebuia să suporte, conform acestui regulament, toate cheltuielile pentru învățământul din Bucovina. Școlile normale din Suceava și Cernăuți au devenit școli model pentru celelalte instituții din Bucovina, iar școlile districtuale erau considerate principale sau „de căpetenie”.

Până în 1786, în Bucovina învățământul a cunoscut o accentuată dezvoltare. În 1792, erau 32 de școli triviale și altele 28 urmau să se deschidă, dintre care unele

erau școli evanghelice particulare. Acestea au contribuit la ridicarea nivelului de culturalizare a populației, fiind un important factor de progres. Reformele în spirit iluminist ale lui Iosif al II-lea, introducerea obligativității învățării limbii germane, în învățământul mediu și superior au contribuit la creșterea coeziunii imperiului și la modernizarea acestuia. Însă, după 1792, după moartea lui Leopold al II-lea, regresul a fost evident, această perioadă fiind una a reacțiunii. Impactul cel mai mare l-a avut înlăturarea obligativității învățământului primar⁴, hotărâre luată de Guvernământul Galiției în 1793 și aplicată din 1795. Totodată, autoritățile publice locale erau scutite de obligația de a înființa școli elementare. Ca urmare, în 1795, funcționau pe teritoriul Bucovinei 14 școli primare, dintre acestea una principală româno-germană și 13 școli triviale (nouă româno-germane, două românești – la Siret și Suceava, una maghiară și una armeană).

La începutul secolului al XIX-lea, odată cu creșterea numărului coloniilor germane protestante, sporește și numărul școlilor elementare. Dar, în această perioadă sunt numeroase informațiile care atestă tendința catolicizării și a polonizării învățământului elementar din Bucovina. Concomitent, și comunitățile de rit mozaic au înființat școli private pentru copiii evrei. Până la jumătatea secolului al XIX-lea, rețeaua școlilor primare a din Bucovina a crescut continuu, mai ales în comunitățile germane, maghiare și evreiești. De remarcat este faptul că în perioada amintită, cele mai multe dintre școlile înființate au fost cele catolice. Către mijlocul secolului al XIX-lea, comunitățile române și ucrainene aveau cele mai puține unități școlare primare (circa 700, din 41 689 copii ortodocși de vârstă școlară în anul 1831). În întreaga Bucovină, în anul 1830 erau 42 de școli primare, frecventate de 2 914 elevi, iar în 1846 erau 46 de școli cu 4 595 de elevi. În același interval, numărul școlilor de repetiție a crescut de la 23 la 40 și numărul elevilor a sporit de la 1 200 la 2 238⁵. Consistoriul catolic a emis, în 1824, un ordin prin care în școli se foloseau ca limbi de predare româna și poloneza, pentru ca elevii să poată înțelege lecțiile, dar în mod obișnuit avea să se folosească limba germană. Ca urmare a situației prezentate, Consistoriul ortodox a înaintat forurilor competente de la Viena numeroase memorii, în care era descrisă starea gravă a învățământului primar din Bucovina, determinată de acțiunile de catolicizare și polonizare. În anul 1844, împăratul a emis o rezoluție prin care Fondul religios al Bucovinei urma să susțină școlile primare ortodoxe, în comunele mixte școala urma să fie catolică, iar controlul școlilor ortodoxe era încredințat Consistoriului ortodox. Conform rezoluției din 1844, Consistoriul ortodox trebuia să primească școlile triviale din Cernăuți și Suceava și cele din Arbore, Broscăuți, Bușcoia, Cincău, Ciudei, Cuciurul Mare, Ivancăuți, Molodia, Pojorâta, Roșa, Solca, Șerăuți de Jos, Tereblecea și Zveneancin, după transferarea învățătorilor catolici⁶. Cu toate acestea, până în 1848, doar școala trivială din Cernăuți a fost deschisă (în 1847), pentru formarea cantorilor bisericești.

⁴ *Ibidem*, p. 51.

⁵ *Ibidem*, p. 61.

⁶ *Ibidem*, p. 64.

În perioada administrației galițiene, învățământul din Bucovina a cunoscut o evoluție lentă sau a stagnat, în comparație cu alte provincii ale imperiului. Școlile primare erau frecventate de doar 4 595 de elevi – aproximativ 10% din populația școlară, care era de aproximativ 50 000 în anul 1840.

Revoluția de la 1848–1849 a cuprins și Bucovina, cea mai îndepărtată provincie a Imperiului Habsburgic. În Petiția Țării, adoptată la Cernăuți, în 8/20 mai 1848, principalele revendicări erau separarea Bucovinei de Galiția și transformarea acesteia în „Kronland”, conservarea naționalității române și crearea de școli naționale, în care limba maternă să fie limbă de predare. Alături de acestea se impunea ca deosebit de importantă trecerea școlilor primare în subordinea Consistoriului ortodox din Bucovina. Pe cât de arzătoare a fost dorința de a rezolva aceste probleme, pe atât de lentă a fost rezolvarea acesteia de către autoritățile vremii. Hotărârea de trecere a școlilor din localitățile cu parohii ortodoxe în subordinea Consistoriului ortodox din Cernăuți a fost luată la 23 februarie 1850, iar transferul a durat în unele cazuri 10–15 ani. În anul 1860 se aflau sub autoritatea Consistoriului ortodox 35 de școli, care erau nou înființate, dintre care școlile principale naționale din Cernăuți, Siret și Școala de Fete din Siret. Cele mai multe școli subordonate Consistoriului ortodox erau în protopopiate: Coțmani (11), Vicov (4), Rădăuți (3), Cernăuți (3), Storojineț (3), Ceremuș (3), Suceava (2) și Câmpulung (2). Constantin Ungureanu constată, pe baza izvoarelor istorice, că în anul 1860 funcționau 35 de școli primare ortodoxe, în care învățau 1 499 de elevi, la care se adaugă 436 de elevi în școlile principale naționale din Cernăuți și Siret, 122 de eleve la școala din Siret și doar 941 de elevi în celelalte școli triviale⁷. În 19 decembrie 1866, erau 16 școli care trebuiau predate de către Consistoriul catolic către Consistoriul ortodox din Cernăuți, constata deputatul dietal Grigore Iliuț.

Pentru perioada 1848–1869, constatăm că s-a dezvoltat mult rețeaua școlară din Bucovina. Statisticile arată că în anul 1862 erau 122 de școli primare, dintre care 64 ortodoxe, 42 catolice, 12 evanghelice, două evreiești, una armeană și una lipovenească. În 1865 erau în Bucovina 13 școli germane, 23 românești, 13 rutene, una maghiară, 107 mixte (10 germano-polone, 40 germano-române, 3 germano-maghiare, 36 germano-româno-rutene și 18 germano-polono-române). Dintre acestea, șase erau principale, 148 erau triviale și trei pentru fete. În același an, funcționau și 48 de școli de repetiție⁸, ceea ce înseamnă că erau multe școli cu două sau trei limbi de predare, numărul școlilor românești era mai mare decât al celor rutene și că în același an încă se preda în limba română la unele școli din partea septentrională a Bucovinei. Izvoarele istorice consemnează faptul că școlile evanghelice germane erau cele mai bine organizate și aveau cea mai bună frecvență școlară, în condițiile în care celelalte școli triviale ortodoxe aveau o frecvență foarte redusă.

După crearea statului dualist austro-ungar, în anul 1867, oficialitățile au resimțit acut nevoia modernizării societății și, în acest context, și a învățământului.

⁷ *Ibidem*, p. 69.

⁸ *Ibidem*, p. 71.

Atunci a fost desprins definitiv învățământul de biserică, popoarele din imperiu aveau dreptul inalienabil de a-și conserva identitatea prin cultivarea limbii și a naționalității, statul prin instituții specializate era singurul care asigura controlul sau supravegherea învățământului. Legea imperială din 14 mai 1869 fixa durata învățământului la opt ani, între șase și 14 ani împliniți. Autoritățile locale erau obligate să înființeze o școală primară acolo unde erau 40 de copii, cinci ani consecutivi și care ar fi fost obligați să parcurgă o distanță mai mare de 4 km. Școala primară unică era de șase clase (patru inferioare și două superioare). Pornind de la această lege imperială și împreună cu alte reglementări, Dieta Bucovinei a adoptat o legislație proprie privitoare la învățământul din Bucovina, începând din 1873 și până în 1894, ultima dintre aceasta având în vedere introducerea în școlile primare publice a cursurilor complementare pentru învățământul cu repetiție. Consiliile școlare provinciale, districtuale și locale erau cele ce aveau drept învățământul primar și local, fapt care întărea controlul autorităților locale asupra procesului de învățământ. Legea din 8 februarie 1869, fixa componența consiliilor școlare din Bucovina, iar membrii acestora se întruneau o dată pe lună pentru a dezbate și aproba măsurile ce se impuneau pentru buna funcționare a învățământului. În acest context, reținem că în consiliul școlar provincial și în cele districtuale era asigurată prezența tuturor confesiunilor recunoscute în provincie. Odată cu creșterea numărului școlilor naționale, la începutul secolului al XX-lea a apărut și necesitatea „naționalizării” inspectorilor școlari în funcție de limba de predare. Astfel, în 1906 erau 17 inspectori școlari districtuali: șase români, cinci ucraineni, trei germani, doi polonezi și un ungur. Această structură a inspectorilor școlari a suferit unele mici modificări până la Primul Război Mondial.

Marian Olaru

Tabel de școli primare înființate în Bucovina între 1775–1860

Nr. crt.	Localitatea	Anul
1.	Siret	1775
2.	Suceava, șc[oala] armen[ească]	1777
3.	Coțmani	1780
4.	Cernăuți	1784
5.	Suceava, l[b]. germ.	1784
6.	Câmpulung M[oldovenesc]	1785
7.	Ițcanii Noi	1787
8.	[?]	1790
9.	Sadagura	1793
10.	Rădăuți, b[ăieți]	1797
11.	Prisaca Dornei	1800
12.	Măneuți	1802
13.	[?]	1805
14.	Gura Humorului	1812
15.	Cacica, germ.	1812

(continuare)

16.	Voevodeasa	1813
17.	Bucșoia	1816
18.	Tereblecea	1816
19.	Crășnișoara Veche	1816
20.	Pojorâta, germ.	1817
21.	Arbore	1819
22.	Roșă	1819
23.	Gura Putnei	1820
24.	Crasna	1820
25.	Țibeni	1821
26.	Bădeuți, germ.	1821
27.	Cuciurul Mare [?]	1836
28.	Satu Mare, germ.	1838
29.	Carapciu pe Cerem[uş]	1838
30.	Boureni	1840
31.	Molodia [?]	1871
32.	Zastavna	1844
33.	Ivăncăuți	1844
34.	Vatra Dornei, b[ăieți]	1845
35.	Vicovu de Sus, centru	1852
36.	Vicovu de Jos	1852
37.	[?]	1852
38.	Putila – Storoj[inet]	1852
39.	Vășcăuți pe Cerem[uş]	1854
40.	Clivești	1854
41.	Banila pe Cer[emuș]	1855
42.	Vilancea	1855
43.	Frătăuții de Sus	1855
44.	[?]	1856
45.	Vrânceni	1856
46.	Valeva	1856
47.	Berhomet pe Siret	1856
48.	Șipeniț	1856
49.	[?]	1856
50.	Șișcăuți	1856
51.	Molatineț	1856
52.	Petriceni	1856
53.	Cadobești	1857
54.	Horodnic de Jos	1857
55.	Satu Mare, rom.	1857
56.	Dubăuți	1857
57.	Marginea	1857
58.	Cerășeni	1857
59.	Volcineț	1857
60.	Corovia	1857
61.	Putna	1857
62.	Ceahor	1857
63.	Vadul Nistrului-Brodoc[?]	1857

(continuare)

64.	Cerepcăuți	1857
65.	Hânceni	1857
66.	Ocna	1858
67.	Toporăuți	1858
68.	Vatra Moldoviței	1858
69.	Storojineț	1858
70.	Frătăuții Vechi	1858
71.	Cernauca	1858
72.	Dărmănești	1858
73.	[?]	1858
74.	Răstoaca	1858
75.	[?]	1859
76.	Berhomet [pe] Siret	1859
77.	Bosanci	1859
78.	Ilișești	1859
79.	Lujeni	1859
80.	Volovăț	1860
81.	Straja	1860
82.	Costești	1860
83.	[?] Centru	1860
84.	Rarancea	1860
85.	Vama	1860
86.	Pătrăuți/ Suc[eava]	1860
87.	Banila [pe] Siret	1860
88.	Bilca	1860
89.	Voitinel	1860
90.	Alexandreni	1860
91.	Mahala	1860
92.	Mihova	1860
93.	Mitocul Dragomirnei	1860
94.	Milișăuți de Sus	1860
95.	Frătăuții Noi	1861
96.	Lucavăț/Siret	1861
97.	Gavrilești	1861
98.	Fundu Moldovei	1861
99.	Costâna	1861
100.	[?]	1861
101.	Stroiești	1861
102.	Zamostea	1861
103.	Sadova	18612
104.	Dorna Candreni	1862
105.	Doroșăuți	1863
106.	[?]	1863
107.	Zadrubeni	1863
108.	Gogolina	1863
109.	Leuțești	1863
110.	Mămăeștii Noi	1864
111.	Stupca	1864

(continuare)

112.	Panca	1864
113.	[?]	1864
114.	Selatin	1864
115.	Șipotetele Sucevei	1864
116.	Pârâul Negru	1865
117.	Voloca – [?]	1865
118.	[?]	1865
119.	Gura Sadovei	1865
120.	Pojorâta	1866
121.	[?]	1866
122.	Vășcăuți	1866
123.	Jucica Veche	1866
124.	Cernăuți	1866
125.	Udești	1866

Em. Iliuț, „Calen[darul] «Glasul Bucovinei»”, 1929, p. 96–97.

În anul șc[olar] 1927/28, obligația copiilor de a frecventa școala era, pe județe:

Județul	De la 5–7 ani	De la 7–16 ani	De la 16–18 ani
Câmpulung	4 055	12 329	2 437
Cernăuți oraș	1 838	7 587	429
Cernăuți rural	9 068	26 461	6 211
Rădăuți	11 536	21 449	3 878
Storojineț	7 015	23 793	5 139
Suceava	4 488	17 467	2 824
Total	38 000	107 086	20 918
Total general			166 004

Numărul școlilor, cu posturile ce au funcționat pe lângă fiecare școală în 1927/28

Posturi	Număr școli
Școli cu 1 post	68
Școli cu 2 posturi	111
Școli cu 3 posturi	81
Școli cu 4 posturi	57
Școli cu 5 posturi	57
Școli cu 6 posturi	68
Școli cu 7 posturi	35
Școli cu 8 posturi	30
Școli cu 9 posturi	9
Școli cu 10 posturi	8
Școli cu 11 posturi	6
Școli cu 12 posturi	8
Școli cu 13 posturi	2
Școli cu 14 posturi	3
Școli cu 15 posturi	1
Școli cu 16 posturi	1

Total: 545 [de] școli, cu 2 349 [de] posturi. La acestea se mai adaugă 53 [de] posturi de maiștri și 90 [de] posturi la grădinițe.

Tablou statistic pe anul școlar 1913/14

Școli	Elevi		Prof[esori]		Ajutoare
	români	minoritari	români	minoritari	
Ș[coala] n[ormală] [de] b[ăieți], Cernăuți	127	221	7	17	9 350 cor[oane] de la stat; 1 680 – Fond bis[ericesc] 4 000 – Țara Buc[ovinei]
Ș[coala] n[ormală] [de] f[ete], Cernăuți	57	94	3	10	6 650 cor[oane] de la stat 4 800 – Țara Buc[ovinei]

b) pe anul școlar 1927/28

Școli	Elevi		Prof[esori]		Burse
	români	minoritari	români	minoritari	
Ș[coala] n[ormală] [de] b[ăieți], Cernăuți	184	45	21	1	937 130 lei
Ș[coala] n[ormală] [de] f[ete], Cernăuți	258	74	17	2	1 161 930 lei
Ș[coala] n[ormală] [de] b[ăieți], Vășcăuți	130	99	12	1	1 239 290 lei

Totalul elevilor de la ș[coala] nor[mală] în 1927/28 a fost de 458 [de] băieți și 332 [de] fete. Această situație, pusă față în față cu cea din toamna anului 1922 (334 [de] băieți și 632 [de] fete)), este destul de elocventă pentru a arăta că ș[colile] normale s-au dezvoltat mult.

**LUMEA SATULUI BUCOVINEAN
PLASA PUTILA ÎN VIZIUNEA PRETORULUI
DR. OTOCAR EMANOIL KRATCHI (1929) (II)**

LIGIA-MARIA FODOR

**The World of the Bukovinian Village as Seen by the Praetor
Dr. Otocar Emanoil Kratchi (1929) (II)**

*(Abstract)**

In 1929, Dr. Otocar Emanoil Kratchi, Praetor of Putyla District in Rădăuți County, issued a micro-monography of the District he administered, following a contest promoted by the Romanian Institute of Administrative Sciences. For editorial reasons, part one of this study was published in *Bukovina Annals* no. 1/2020, and this latter part includes two annexes which support the description made by Praetor Kratchi, supplementing the information on the social, economic and cultural conditions of the population living in the Putyla District villages. The photographs on display significantly show the exterior of town halls, schools, churches, parish houses, lumber factories, as well as the Hutsuls, a majority ethnic group in Putyla District, photographed during important life events, marriages and funerals.

Keywords: Bukovina, Putyla, Dr. Otocar Emanoil Kratchi, Praetor, Hutsuls.

Pentru o bună înțelegere a textului și întrucât din rațiuni editoriale a fost publicat în „Analele Bucovinei” nr. 1/2020 o primă parte a studiului, *Lumea satului bucovinean. Plasa Putila în viziunea pretorului dr. Otocar Emanoil Kratchi (1929)*, am inclus în partea a II-a a articolului două anexe întocmite de către pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi care completează informațiile prezentate în textul lucrării. Anexa nr. 4 cuprinde cele 14 tabele statistice elaborate de către pretorul Kratchi pentru fiecare comună existentă în plasa Putila, și anume: Brodina, Câmpulung pe Ceremuș, Chiseliteni, Coniatin, Dihtineț, Gura-Putilei, Iablionița, Plosca, Putila, Sălășeni, Sărghieni, Seletin, Șipotele Sucevei și Torăceni. În aceste statistici sunt cuprinse informații referitoare la satele sau cătunele din componența unei comune, personalul administrativ, situația economică și financiară a comunei, numărul locuitorilor după confesiune și naționalitate, numărul școlilor, al elevilor, absolvenților și al personalului didactic. Relevante pentru descrierea comunelor

* Traducere: Ligia-Maria Fodor.

Analele Bucovinei, XXVII, 2 (55), p. 623–652, Rădăuți–București, 2020

sunt fotografiile anexate, în care se pot vizualiza din exterior clădiri ale primăriilor, școlilor, bisericilor, caselor parohiale, imagini de la fabricile de cherestea și cu huțuli, populația majoritară a plășii Putila, surprinsă în momente importante ale vieții, căsătorie și înmormântare¹.

În Anexa nr. 5 am inclus două hărți cuprinzând căile de comunicație existente în județul Rădăuți la nivelul anului 1929 ce au fost atașate la lucrarea sa de către pretorul dr. Kratchi. În plasa Putila existau numai șosele județene și drumuri comunale² care se aflau într-o stare relativ bună de întreținere, gradul de uzură al acestora fiind cauzat de cantitatea mare de lemne transportată pe aceste drumuri³.

Considerăm că prin conținutul informațional al acestor anexe ne putem forma o imagine despre starea de fapt existentă în plasa Putila la nivelul anului 1929.

Anexa nr. 4

1929 octombrie 20, Seletin. 14 tabele statistice întocmite de către pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi, cuprinzând informații referitoare la cele 14 comune din plasa Putila⁴

1) Tabelul general statistic al comunei Brodina, conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p,⁵

1	Suprafața comunei	17 521 ha				
		Comuna	Bărbați majori	Femei majore	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
	Numărul populației	Brodina	595	622	874	2 890 cu populație flotantă, 3 440
		populație flotantă	800 suflete	51 recruți		
		Numele cătunului	suflete	Observări		
	Numărul populației după cătune	Falcău	115	800 suflete (lucrători și funcționari particulari) la Fabrica de cherestea a Fondului Bisericesc Ortodox Român		
		Brodina centru	1600			
		Sadău	230			
		Paltin	218			
		Nisipitul	266			
		Brodina de Sus	155			
		Cunuschi	112			
		Ebrește	194			
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 44 km. de la reșed. Preturii: 23 km.				

¹ Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale București (în continuare se va cita S.A.N.I.C.), Fond *Institutul de Științe Administrative*, dosar nr. 11, f. 15-57; vezi Anexa nr. 4

² *Ibidem*, ff. 6, 64-65; vezi Anexa nr. 5

³ *Ibidem*, f. 6

⁴ *Ibidem*, ff. 14-57.

⁵ *Ibidem*, ff. 15-16.

(continuare)

4	Personal adm. sau vet., tech. și de pază	Notar comunal 1 1 șef de post Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 4 1 moașă 1 agent sanitar						
5	Câte școli etc.	Câte școli 2 De câte clase 2 și 7 clase Câți elevi 283 Câți învățători 2 definitivi, 2 suplinitori Analfabeți 1170 Nr. absolvenților 25						
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute 573 porcilor 229 păsărilor 1120 cailor 119 {32 iepe de prăsilă, 3 armăsari} oilor 1123 caprelor 77						
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 14 230 ha Vârsta: 30–140 ani Fondul bisericesc 10 120 ha Particulari 2 080 ha (Stat) comuna 20 ha						
8	Agricultura	Arabil 213 ha Fâneată 330 ha Izlaz – ha Pascătoare 1250 ha Alte – ha						
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 850 731 – Venituri 850 731 – Cheltuieli Comuna plătește impozit: 2 000 700 lei (cea mai mare parte cade asupra Fondului bisericesc) Totalul adărilor: 778 000 lei						
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		4	16	cca 100 000 m ³				
11	Concesii de crâșmărit etc.	Câte concesii de crâșmărit: 9 prăvălii: 14						
12	Mori cu apă sau alte	1						
13	Câți covali, croitori, tâmplari etc.	2 covali, 1 bărbier, 1 tâmplar etc.						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		383	609	1 820	58	570	–	3 440 cca 500–800 populație flotantă
15	Numărul aproximativ de alegători	Femei: 28			Bărbați: 725			

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel 10 fotografii din Brodina: Primăria, școala, casa parohială ortodoxă românească, Biserica ortodoxă românească, Biserica greco-catolică, Fabrica de cherestea „România”, producția lemnului de foc, pereche tânără din Brodina de Sus⁶.

2) Tabelul general statistic al comunei Câmpulung pe Ceremuș conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s⁷

1	Suprafața comunei	1 302 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Câmpulung pe Ceremuș	293	506	380	1 179 suflete
		populație flotantă	suflete	17 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		—	—	Conform propunerii comisiei de plasă (L.O.A.) se alipesc la comuna rurală Câmpulung pe Ceremuș comunele Coniatin și Sălășeni care au fost declarate sate mari.		
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 118 km.				
		de la reșed. Preturii: 51 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal			1	
		Secretar comunal, Casier comunal }			1	
		Gardist comunal			1	
		Șef de post			1	

⁶ *Ibidem*, f. 17.

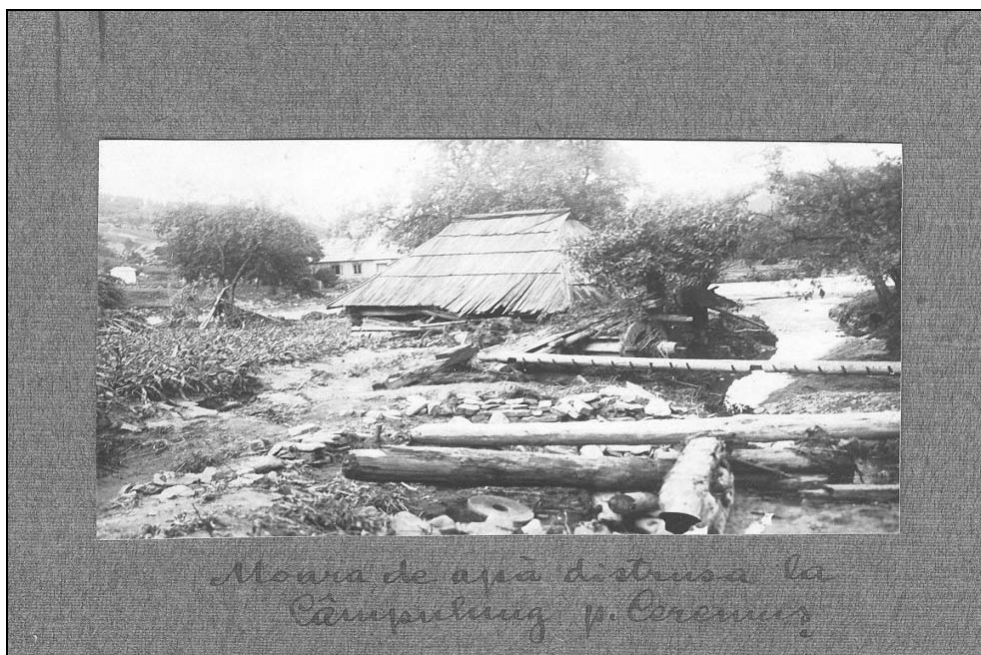
⁷ *Ibidem*, ff. 18–19.

(continuare)

5	Câte școli etc.	Câte școli De câte clase Câți elevi Câți învățători Analfabeți Nr. absolvenților	1 4 clase 135 2 definitivi 1 provizoriu 1 suplitor 247 12					
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute porcilor păsărilor cailor oilor caprelor	538 243 490 56 1 813 34					
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele Vârsta 20–50 ani Fondul bisericesc Particulari Stat (comuna) –	289 ha – ha 279 ha 10 ha					
8	Agricultura	Arabil Fâneată Izlaz Pascătoare } Alte	142 ha 440 ha 382 ha – ha					
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: Comuna plătește impozit: Total adționalelor:	98 505 Venituri 98 505 Cheltuieli 138 00 lei 18 826 lei					
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		–	–	–	–			
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: " prăvălii:	1 comunală 2					
12	Mori cu apă sau alte		1					
13	Câți covali croitori tâmplari etc.		1 coval 1 tâmplar					
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		4	–	1 167	–	8	–	1 179
15	Numărul aproximativ de alegători			Bărbați: 317 Femei: 25				

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel o fotografie cu moara de apă distrusă la Câmpulung pe Ceremuș⁸.

⁸ *Ibidem*, f. 20.

3) Tabelul general statistic al comunei Chiselițeni conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s⁹

1	Suprafața comunei	2 768 ha				
	Numărul populației	Comuna (sat mare)	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Chiselițeni	353	248	292	893 suflete
		populație flotantă	suflete	11 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Centru	250	Comisia de plasă în conf. cu disp. Legii pentru org. adm. locale a declarat comuna Chiselițeni „sat mare”, alipindu-i comunei rurale Putila.		
		Racova	180			
		Mistecica	170			
		Ploșce	193			
Chitleriuca	15					
Liscovaci	85					
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 97 km. de la reșed. Preturii: 30 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal Secretar comunal, Casier comunal } 1 girează de la Dihtineț Gardist comunal 1				

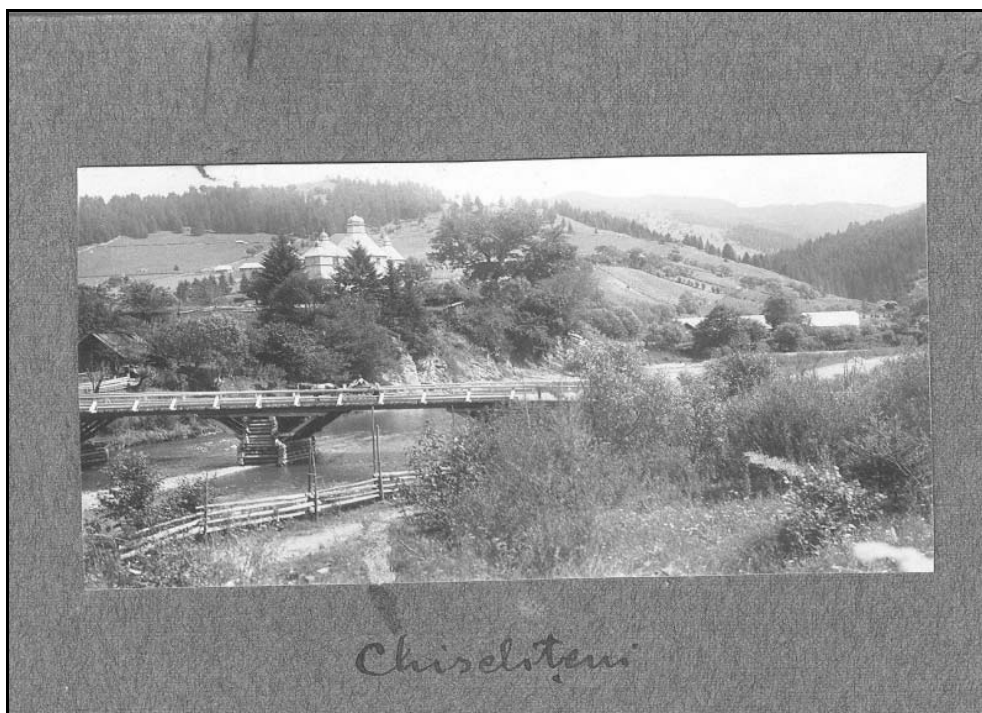
⁹ *Ibidem*, ff. 21–22.

(continuare)

5	Câte școli etc.	Câte școli	1					
		De câte clase	3 clase					
		Câți elevi	98					
		Câți învățători	1 definitiv 1 suplinitor					
		Analfabeți	473					
		Nr. absolvenților	6					
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute	760					
		porcilor	213					
		păsărilor	443					
		cailor	14					
		oilor	1 015					
		caprelor	34					
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag						
		Suprafețele	1333 ha					
		Vârsta 10–45 ani						
		Fondul bisericesc	– ha					
		Particulari	1 333 ha					
		Stat	– ha					
8	Agricultura	Arabil	120 ha					
		Fâneată	747 ha					
		Islaz Pascătoare}	514 ha					
		Alte	– ha					
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929:	40 000	Venituri				
			40 000	Cheltuieli				
		Comuna plătește impozit:	92 000 lei					
		Total adționalelor:	20 000 lei					
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m				Observări
		–	–	–				–
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit:	2					
		"prăvălii:	2					
12	Mori cu apă sau alte	1						
13	Câți covali croitori tâmplari etc.	1 coval 1 cărămidar						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		–	–	883	–	10	–	893
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 268 Femei: 15						

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel o fotografie cu biserica din Chiseliteni¹⁰.

¹⁰ *Ibidem*, f. 23.

4) Tabelul general statistic al comunei Coniatin conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s¹¹

1	Suprafața comunei	2 800 ha				
	Numărul populației	Comuna (sat mare)	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Coniatin	506	510	324	1 353 suflete
		populație flotantă	suflete	10 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	Suflete	Observări		
		Centru Semacova	770 583	Comisia de plasă în conf. cu disp. Legii pentru org. adm. locale a declarat comuna Coniatin „sat mare”, alipindu-i comunei rurale Câmpulung pe Ceremuș.		
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 121 km. de la reșed. Preturii: 54 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal – girează notarul de la Iablonița Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 2				

¹¹ *Ibidem*, ff. 24–25.

(continuare)

5	Câte școli etc.	Câte școli De câte clase Câți elevi Câți învățători Analfabeți Nr. absolvenților	2 Centru 2 clase, Semacova 2 clase Centru 66 elevi, Semacova 65 2 definitivi 2 suplinitori 600 9					
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute porcilor păsărilor cailor oilor caprelor	776 323 285 98 1 510 83					
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele Vârsta 20–60 ani Fondul bisericesc Particulari Stat	– ha – ha 424 ha 200 ha					
8	Agricultura	Arabil Fâneață Islaz Pascătoare } Alte	134 ha 1 072 ha 644 ha – ha					
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 81 600 Venituri 81 600 Cheltuieli Comuna plătește impozit: Total adționalelor:	144 536 lei 24 500 lei					
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gateri	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		–	–	–	–			
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: " prăvălii:	2 2					
12	Mori cu apă sau alte		–					
13	Câți covali croitori tâmplari etc.		–					
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		–	–	1 339	–	14	–	1 353
15	Numărul aproximativ de alegători			Bărbați: Femei:	292 15			

5) Tabelul general statistic al comunei Dihtineț conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s¹²

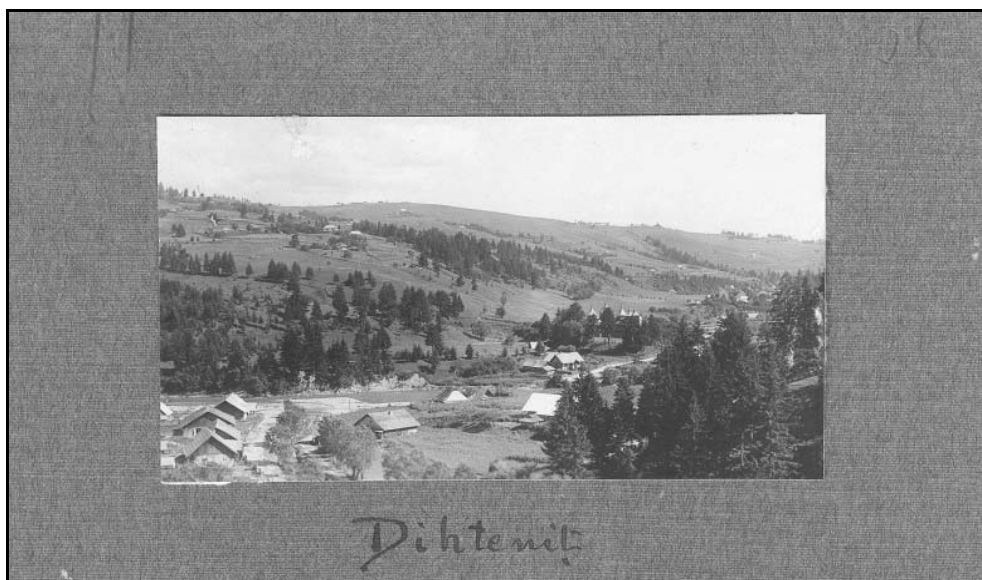
1	Suprafața comunei	3 040 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Ditheniț	847	982	531	2 360 suflete
		populație flotantă	suflete	19 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Dihtineț centru	1 200			
		Dihtineț pârâu	400			
		Greblina	480			
		Lipovăț	40			
		Manciului	160			
Meșe	80					
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 115 km. de la reșed. Preturii: 33 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 1				
5	Câte școli etc.	Câte școli 2 De câte clase Centru 4 clase, Greblina 2 clase Câți elevi Centru – 203, Greblina – 107 Câți învățători 1 definitiv 1 suplinitor Analfabeți 1 160 Nr. absolvenților 12				
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute 931 porcilor 366 păsărilor 517 cailor 68 oilor 2 082 caprelor 54				
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 1 290 ha Vârsta 15–55 ani Fondul bisericesc – ha Particulari 1 290 ha Stat – ha				
8	Agricultura	Arabil 268 ha Fâneață 1203 ha Izlaz Pascătoare } 234 ha Alte – ha				

¹² *Ibidem*, ff. 26–27.

(continuare)

9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 100 000 Venituri 100 000 Cheltuieli Comuna plătește impozit: cca 168 000 lei Total adționalelor: 30 990 lei						
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		–	–	–	–			
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: 5 " prăvălii: 6						
12	Mori cu apă sau alte	2						
13	Căți covali croitori tâmplari etc.	2 tâmplari, 1 cojocar						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		12	4	2 285	10	49	–	2 360
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 480 Femei: 25						

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel o fotografie cu o imagine generală din Dihtineț¹³.

¹³ *Ibidem*, f. 28.

6) Tabelul general statistic al comunei Gura-Putlei conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s¹⁴

1	Suprafața comunei	2 684 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Gura-Putlei	339	320	368	1 037 suflete
		populație flotantă	suflete	13 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Bischiv	277			
		Rojișnci	104			
		Cerepanca	30			
		Horbe	46			
		Sohar	20			
		Chizdie	45			
		Centru	515			
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 108 km.				
		de la reșed. Preturii: 41 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal, Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal } 1 1 medic de circ.				
5	Câte școli etc.	Câte școli	1			
		De câte clase	2 clase			
		Câți elevi	84			
		Câți învățători	1 definitiv, 1 suplinitor			
		Analfabeți	570			
		Nr. absolvenților	8			
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute	348			
		porcilor	142			
		păsărilor	463			
		cailor	-			
		oilor	303			
		caprelor	44			
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag				
		Suprafețele	645 ha			
		Vârsta 20–45 ani				
		Fondul bisericesc	- ha			
		Particulari	645 ha			
		Stat	- ha			
8	Agricultura	Arabil	127 ha			
		Fânață	604 ha			
		Islaz Pascătoare }	520 ha			
		Alte	- ha			
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929:		126 015 Venituri		
				126 015 Cheltuieli		
		Comuna plătește impozit:		118 462 lei		
		Total adiționalelor:		28 715 lei		

¹⁴ *Ibidem*, ff. 29–30.

(continuare)

10	Fabrici de chereștea	Câte		Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări		
		-		-	15 000 m ³ (se transportă cu pluta pe Ceremuș)		-	
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: 7 " prăvălii: 12						
12	Mori cu apă sau alte	2						
13	Câți covali croitori tâmplari etc.	1 cojocar 2 covali etc.						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		35	-	834	4	151	-	1 037
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 215 Femei: 18						

7) Tabelul general statistic al comunei Iablonița conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s¹⁵

1	Suprafața comunei	8 030 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Iablonița	518	526	362	1 406 suflete
		populație flotantă	suflete	17 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Plaiu	400			
		Holoșina	235			
		Ialovicioara de Jos	90			
		Centru	400			
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 126 km. de la reșed. Preturii: 59 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal 1 Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 1				

¹⁵ *Ibidem*, ff. 31–32.

(continuare)

5	Câte școli etc.	Câte școli De câte clase Câți elevi Câți învățători Analfabeți Nr. absolvenților	1 2 clase 84 1 definitiv, 1 suplinitor 600 9					
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute porcilor păsărilor cailor oilor caprelor	963 280 700 – 1 680 18					
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele Vârsta 35–65 ani Fondul bisericesc Particulari Stat Comuna	5705 ha – ha 2 455 ha 2 800 ha 450 ha					
8	Agricultura	Arabil Fânează Izlaz Pascătoare } Alte	136 ha 1 050 ha 1 110 ha – ha					
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: Comuna plătește impozit: Total adționalelor:	196 288 Venituri 196 288 Cheltuieli 411 098 lei 75 200 lei					
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gateri	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		–	–	40 000 m ³ (se transportă cu pluta pe Ceremuș spre Vijnița)		–		
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: " prăvălii: " măcelari:	7 7 2					
12	Mori cu apă sau alte		2					
13	Câți covali croitori tâmplari etc.		1 cojocar 1 tâmplar etc.					
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		3	–	1 373	–	28	–	1 406
15	Numărul aproximativ de alegători		Bărbați: Femei:	236 18				

8) Tabelul general statistic al comunei Plosca conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s¹⁶

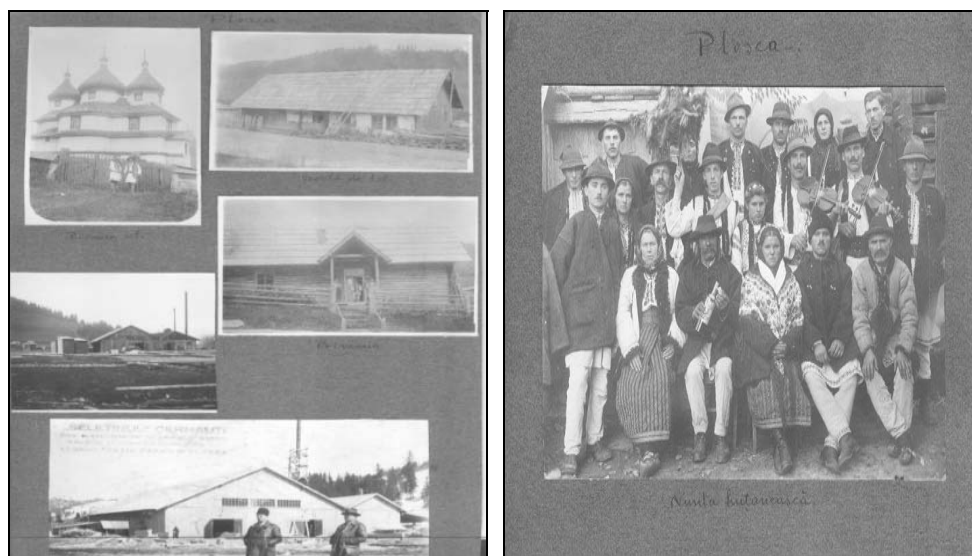
1	Suprafața comunei	5 913 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Plosca	405	447	466	1533 suflete
		populație flotantă	215 suflete	15 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Za Plosca	170			
		Lustun	114			
		Minti	100			
		Comarniceni	221			
Crasne-die	113					
rest	centru					
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 74 km. de la reșed. Preturii: 7 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal girează notarul comunei din Seletin Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 1				
5	Câte școli etc.	Câte școli	1			
		De câte clase	1			
		Câți elevi	53			
		Câți învățători	1 definitiv (fără altă ocupație)			
		Analfabeți	672			
		Nr. absolvenților	4			
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute	500			
		porcilor	20			
		păsărilor	415			
		cailor	28			
		oilor	1 020			
		caprelor	15			
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 977 ha Vârsta 20–60 ani Fondul bisericesc – ha Particulari 252 ha Stat 724 ha				
8	Agricultura	Arabil 79 (17 a.) ha Fâneață 1 282 (81 a.) ha Izlaz Pascătoare } 3 628 (30 a.) ha Alte – ha				
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 139 615 Venituri 139 615 Cheltuieli Comuna plătește impozit: 285 558 lei Total adționalelor: 76200 lei				

¹⁶ *Ibidem*, ff. 33–34.

(continuare)

10	Fabrici de cherestea	Câte		Câte gater	Cât lemn rotund taie pe m	Observări		
		2		6	40 000 m ³			
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: 4 " prăvălii: 6						
12	Mori cu apă sau alte	1						
13	Câți covali croitori tâmplari etc.	2 covali 2 cizmari						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		156 (flotați la fabrici)	21	1 219	11	126	–	1 533
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 297 Femei: 59						

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel fotografii din Plosca: Biserica ortodoxă, Școala, Primăria, Fabrică de cherestea, nuntă la huțuli¹⁷.

¹⁷ *Ibidem*, f. 35.

9) Tabelul general statistic al comunei Putila conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s¹⁸

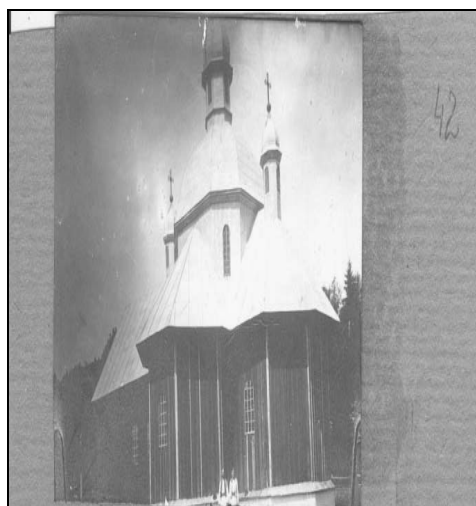
1	Suprafața comunei	6 106 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Putila	431	595	742	1 768 suflete
		populație flotantă	suflete	19 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Putila centru	780	Conform deciziei comisiei de plasă, comuna Putila rămâne comună rurală și se alipesc comunele Torăceni și Chiseliteni ca sate mari la comuna Putila.		
		Rija	246			
		Hrobește	356			
		Porculeni	228			
Jajca	158					
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 88 km. de la reșed. Preturii: 25 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal 1 Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 2 1 medic de circ. 1 șef de post				
5	Câte școli etc.	Câte școli 1 centru, 1 Rija, 1 Porculeni De câte clase centru: 6 clase, Rija și Porculeni: câte 1 clasă Câți elevi centru – 120, Rija – 45, Porculeni – 40 Câți învățători 4 definitivivi, 2 suplinitori Analfabeți 908 Nr. absolvenților 22				
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute 1 210 porcilor 365 păsărilor 1 212 cailor 106 oilor 1 815 caprelor 118				
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 3 977 ha Vârsta 15–120 ani Fondul bisericesc – ha Particulari 2 817 ha Stat 1 160 ha				
8	Agricultura	Arabil 82 ha Fâneață 1 200 ha Islaz Pascătoare } 850 ha Alte – ha Grâu – 6 ha, porumb – 3 ha, orz – 4 ha, ovăz – 14 ha, secară – 6 ha, bob – 5 ha, cartofi – 28 ha, cânepă – 1 ha				

¹⁸ *Ibidem*, ff. 36–37.

(continuare)

9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 306 597 Venituri 306 597 Cheltuieli Comuna plătește impozit: 432 343 lei Total adărilor: 138 000 lei						
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		–	–	–	–			
11	Concesii de crâșmărit etc.	Câte concesii de crâșmărit: 9 " prăvălii: 16						
12	Mori cu apă sau alte	4						
13	Câți covali croitori tâmplari etc.	2 croitori, 2 bărbieri, 3 covali, 1 farmacie						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		24	8	1 348	4	384	–	1 768
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 450 Femei: 40						

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel două fotografii din Putila: Înmormântare cu 4 perechi de boi și Biserica greco-catolică Putila¹⁹.

¹⁹ *Ibidem*, ff. 38, 42.

10) Tabelul general statistic al comunei Sălășeni conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s²⁰

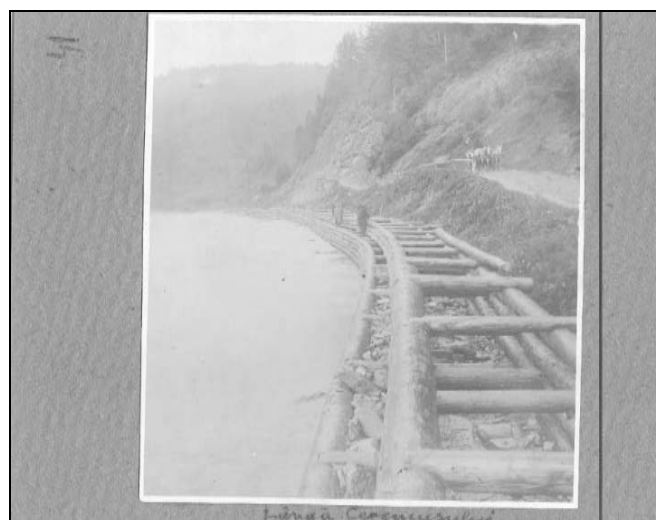
1	Suprafața comunei	900 ha			
Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
	(sat mare) Sălășeni	266	298	236	800 suflete
	populație flotantă	suflete	10 recruți		
Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
	Spetelei	335	Comuna Sălășeni a fost declarată sat mare conform legii pentru org. adm. loc. și alipită comunei Câmpulung pe Ceremuș. Cătunul Spetelei a fost alipit comunei Gura-Putilei.		
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 112 km. de la reșed. Preturii: 45 km.			
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal girează notarul comunal din Câmpulung pe Ceremuș Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 1			
5	Câte școli etc.	Câte școli 1 De câte clase 2 clase Câți elevi 62 Câți învățători 1 definitiv, 1 suplinitor Analfabeți 400 Nr. absolvenților 6			
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute 315 porcilor 123 păsărilor 214 cailor 25 oilor 1 049 caprelor 16			
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 120 ha Vârsta 5–50 ani Fondul bisericesc – ha Particulari 120 ha			
8	Agricultura	Arabil 160 ha Fâneață 400 ha Izlaz 22 ha Pascătoare – Alte 133 ha Legume – puțin, grâu – 2 ha, porumb – 10 ha, orz – 11 ha, ovăz – 6 ha, secară – 1 ha			

²⁰ *Ibidem*, ff 39–40.

(continuare)

9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 57 355 Venituri 57 355 Cheltuieli Comuna plătește impozit: 26 387 lei Total adționalelor: 8 122 lei						
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		–	–	300 – 400 m ³	și se transportă cu pluta pe Ceremuș			
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: 2 " prăvălii: 3						
12	Mori cu apă sau alte	–						
13	Câți covali croitori tâmplari etc.	–						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		–	–	795	–	5	–	800
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 200 Femei: 9						

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel fotografie cu malul Ceremușului²¹.

²¹ *Ibidem*, f. 41.

11) Tabelul general statistic al comunei Sărghieni conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s²²

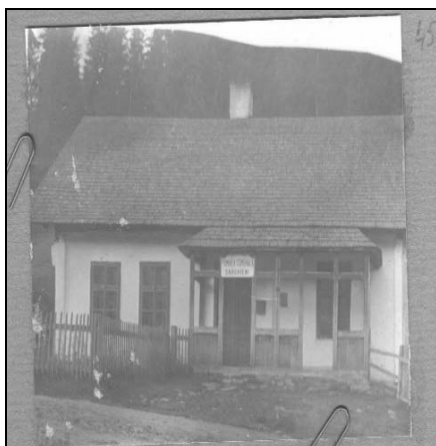
1	Suprafața comunei	11 994 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Sărghieni	985	115	1 000	3 000 suflete
		populație flotantă	suflete	18 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Foșchi	433			
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 80 km. De la reșed. Preturii: 14 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal, Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 1				
5	Câte școli etc.	Câte școli 2 De câte clase centru – 4 clase, Foșchi – o clasă Câți elevi centru – 105, Foșchi – 42 Câți învățători 3 definitivi, 2 suplinitori Analfabeți 1 475 Nr. absolvenților 8				
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute 2 084 porcilor 592 păsărilor 1 443 cailor 304 oilor 3 353 caprelor 77				
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 5 624 ha Vârsta 10–80 ani Fondul bisericesc – ha Particulari 4 535 ha Stat 1 089 ha				
8	Agricultura	Arabil 277 ha Fâneață cca 2 000 ha Islaz, Pascătoare 2 541 ha Alte – ha				
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 209 176 Venituri 209 176 Cheltuieli Comuna plătește impozit: cca 500 000 lei Total adționalelor: 149 573 lei				
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări	
		1	2	15 000 m ³		
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: 5 " prăvălii: 7				
12	Mori cu apă sau alte	2				

²² *Ibidem*, ff. 43–44.

(continuare)

13	Câți covali croitori tâmplari etc.	3 meseriași						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alții	Total
		21	6	2 591	6	290	6	3 000
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 640 Femei: 33						

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel fotografii din Sărghieni: Primăria, școala, Fabrica de cherestea „Wolf Manger”²³.

²³ *Ibidem*, ff. 45–47.

12) Tabelul general statistic al comunei Seletin conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s²⁴

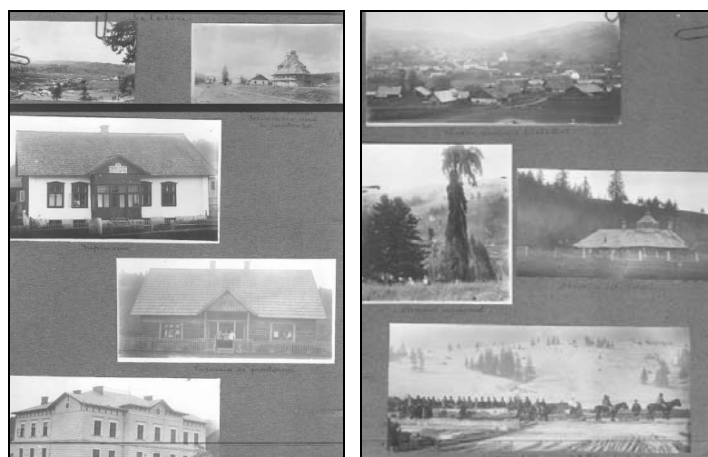
1	Suprafața comunei	16 906 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Seletin	2 021	1 223	682	3 926 suflete
		populație flotantă	1 621 suflete	51 recruți		5 547
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Sălăși	43			
		Măgura	156			
		Lupcin	203			
		Costeleva	107			
		Plosca	238			
		Crasnedie	125			
		Rusca	259			
		Ulma	354			
Ropocel	1 202					
Seletin	1 239					
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 67 km. de la reșed. Preturii: – km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal } 4 1 șef post și secție 1 medic de circ. 1 medic veterinar 1 agent sanitar 1 agent veterinar 1 moașă				
5	Câte școli etc.	Câte școli 1 De câte clase 7 clase Câți elevi 276 Câți învățători 5 definitivi, 2 suplinitori Analfabeți 1 312 Nr. absolvenților 22				
6	Starea vitelor	Numărul ²⁵ vitelor cornute – porcilor – păsărilor – cailor – oilor – caprelor –				
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 15 002 ha Vârsta 30–140 ani Fondul bisericesc 10 490 ha Particulari 4 511 ha Stat – ha				

²⁴ *Ibidem*, ff. 48–49.²⁵ Pretorul nu a completat aceste informații.

(continuare)

8	Agricultura	Arabil	148 ha					
		Fâneață	307 ha					
		Izlaz	– ha					
		Pascătoare	1 406 ha					
		Alte	– ha					
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 742 930 Venituri 742 930 Cheltuieli Comuna plătește impozit: cca 2 354 803 lei (cea mai mare parte o plătește Fondul Bisericesc) Total adărilor: 548 000 lei						
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		2	8	50 000 m ³				
11	Concesii de crâșmărit etc.	Câte concesii de crâșmărit: 29 " prăvălii: 43						
12	Mori cu apă sau alte	3 mori cu apă, 1 moară cu aburi, 1 farmacie						
13	Câți covali croitori tâmplari etc.	Total: 34						
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alți	Total
		213	103	2 635	88	715	172	3 926
15	Numărul aproximativ de alegători	Bărbați: 1 253 Femei: 51						

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel fotografii din Seletin: Școala, Biserica, Infirmeria, Cazarma de jandarmi, Judecătoria rurală, Biserica ortodoxă, transportul butucilor, mire și mireasă²⁶.

²⁶ *Ibidem*, ff. 50–51.

13) Tabelul general statistic al comunei Șipotele-Sucevei conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s²⁷

1	Suprafața comunei	36 742 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Șipotele-Sucevei	1 010	995	1 215	3 220 suflete
		populație flotantă	200 suflete	21 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	suflete	Observări		
		Șipotele-Sucevei centru	2 000			
		Izvoarele-Sucevei	800			
		Sărata	175			
		Ialovicioara de Sus Brodina	320 460			
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 76 km. de la reșed. Preturii: 9 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal 1 Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 2				

²⁷ *Ibidem*, ff. 52–53.

(continuare)

5	Câte școli etc.	Câte școli De câte clase Câți elevi Câți învățători Analfabeți Nr. absolvenților	2 2 clase Izvor, 2 clase Șipotele-Sucevei centru – 85, Izvor – 74 2 definitiv, 1 suplinitor 1 617 8					
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute porcilor păsărilor cailor oilor caprelor	597 460 1 858 472 5 337 165					
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele Vârsta 30–140 ani Fondul bisericesc Particulari Stat	17 150 ha 15 850 ha 1 300 ha – ha					
8	Agricultura ²⁸	Arabil Fâneață Izlaz Pascătoare Alte Ovăz – 11 ha, orz – 5 ha, secară – 1 ha, cartofi – 8 ha, trifoi – 7 ha, varză – 1 ha; porumb, pomi fructiferi etc. nu există	– ha – ha – ha – ha – ha					
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: Comuna plătește impozit: Total adționalelor:	565 400 Venituri 565 400 Cheltuieli cca 1 850 000 lei 420 000 lei					
10	Fabrici de cherestea	Câte	Câte gatere	Cât lemn rotund taie pe m	Observări			
		2	5	15 000 m ³				
11	Concesii de crășmărit etc.	Câte concesii de crășmărit: " prăvălii:	6 4					
12	Mori cu apă sau alte		2					
13	Câți covali croitori tâmplari etc.		4 covali, 2 tâmplari, 2 cojocari					
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alți	Total
		8	33	3 124	11	44	–	3 220
15	Numărul aproximativ de alegători			Bărbați: Femei:	897 43			

²⁸ Nu au fost completate informațiile.

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel fotografii din Șipotetele Sucevei: „Stână părăsită”, „Cioban”, „În fața bisericii”, „Ploacă pentru rachiu”, „Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi în fața Bisericii construită în stil huțănesc”, „Cădere de apă a râului Suceava la Șipotetele Sucevei”²⁹.

²⁹ *Ibidem*, f. 54.

14) Tabelul general statistic al comunei Torăceni conținând și datele asupra întrebărilor c, d, e, f, g, h, i, n, p, s³⁰

1	Suprafața comunei	2 497 ha				
	Numărul populației	Comuna	Bărbați major	Femei major	Bărbați și femei sub 21 ani	Total
		Torăceni	433	348	436	1 217 suflete
		populație flotantă	– suflete	13 recruți		
2	Numărul populației după cătune	Numele cătunului	– suflete	Observări		
		Torăceni	984	Comuna Torăceni a fost declarată sat în sensul Legii pentru organizarea administrației locale și alipită comunei Putila.		
		Hrobescse, Hodinschi grun	175			
		Socole	30			
Rojișnei	28					
3	Distanța comunei	de la reșed. Prefecturii: 94 ½ km. de la reșed. Preturii: 27 km.				
4	Personal adm. sau vet. tech. și de pază	Notar comunal girează notarul comunei din Putila Secretar comunal, Casier comunal } 1 Gardist comunal 1				
5	Câte școli etc.	Câte școli 1 De câte clase 1 Câți elevi 45 Câți învățători 1 definitiv Analfabeți 712 Nr. absolvenților 5				
6	Starea vitelor	Numărul vitelor cornute 635 porcilor 334 păsărilor 3 032 cailor 42 oilor, caprelor 2 745				
7	Păduri	Esența: 80% brad și molid, restul fag Suprafețele 950 ha Vârsta 10–60 ani Fondul bisericesc 3 ha Particulari 889 ha Stat 34 ha				
8	Agricultura ³¹	Arabil 312 ha Fâneață 800 ha Islaz – ha Pascătoare 1 515 ha Alte – ha				
9	Situația financiară	Bugetul pe anul 1929: 60 774 Venituri 60 774 Cheltuieli Comuna plătește impozit: cca 236 868 lei Total adiționalelor: 25 000 lei				

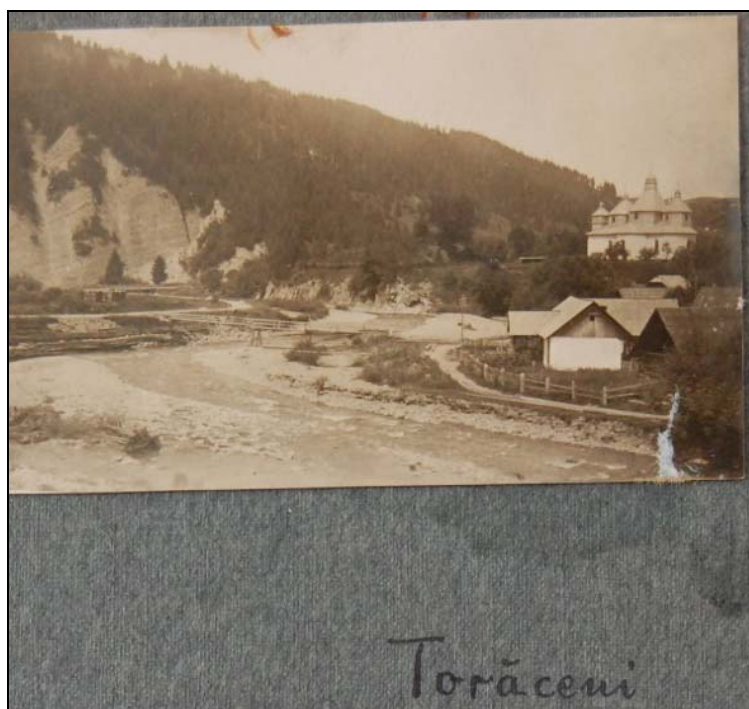
³⁰ *Ibidem*, ff. 55–56.

³¹ Nu au fost completate informațiile.

(continuare)

10	Fabrici de cherestea	Câte		Câte gateri		Cât lemn rotund taie pe m		Observări
		–		–		–		
11	Concesii de crâșmărit etc.	Câte concesii de crâșmărit:		5				
		" prăvălii:		4				
12	Mori cu apă sau alte			–				
13	Câți covali croitori tâmplari etc.			2 cărămidari, 1 tâmplar				
14	Numărul populației după confesiune și naționalitate	Români	Germani	Ucraineni Ruteni	Poloni	Evrei	Alți	Total
		2	–	1 142	–	79	–	1 217
15	Numărul aproximativ de alegători			Bărbați:	279			
				Femei:	14			

Pretorul dr. Otocar Emanoil Kratchi a anexat la acest tabel o fotografie cu biserica din Torăceni³².

³² *Ibidem*, f. 57.

Anexa nr. 5

1929 ianuarie, Seletin, Harta de distanță și a căilor de comunicație
a județului Rădăuți, anexate la lucrarea sa de către pretorul
dr. Otocar Emanoil Kratchi³³

³³ *Ibidem*, ff. 64-65.

DIMITRIE GĂLĂTESCU
ȚARA MEA ȘI VIAȚA MEA. CONSEMĂRI
BUCUREȘTI, 1985 (FRAGMENT) (II)

ȘTEFAN PURICI

Dimitrie Gălătescu. *My Country and My Life. Records, Bucharest, 1985 (Fragment) (II)*

*(Abstract)**

The fragment from the memoirs in the manuscript written by the Bukovinian Dimitrie Gălătescu reproduces the events in which the author was involved in the '30s and '40s of the 20th century. The author presents events, characters and places related to his studies at the , "Aron Pumnul" High School in Chernivtsi and the , "Carol I" National College in Craiova. Dimitrie Gălătescu describes how he perceived and was affected by the USSR occupation of Chernivtsi, the illegal crossing of the new Soviet-Romanian border and the enrollment at the Faculty of Law at the University of Bucharest. Full of drama are the pages where young Dimitrie recounts his brief encounter with his parents and his status as , "deserter". Many details are given about the training period at the School of Infantry for Reserve Officers in Ploiesti. This traineeship and the perfect mastery of the German language have shaped Dimitrie Gălătescu's subsequent military course.

Keywords: Bukovina, Ostrița, family, Lyceum, Army, refugee, deserter, military service.

„Făcând trei cruci, noi am răspuns:
«Amin! și Doamne-ajută!». Apoi...”
[Vasile Alecsandri]

1. Gaudeamus igitur...

Și cât am dorit să ajung student!

Aproape zece ani de muncă și renunțări, sacrificii, foame și nesomn, lipsuri și îndurări de tot felul, câte nu s-au adunat spre a putea tinde spre culmi mai înalte, spre ceva mai bun, curat, sfânt.

* Traducere: Ștefan Purici.

Copilărie nu am avut. De cum am început să fiu bun pentru ceva, am fost pus la treabă: la păscutul bobocilor, la paza pânzei ghilite la Prut, la păscutul vacilor, la prășitul porumbului, la seceratul și adunatul recoltei de pe câmp și câte altele, pe când copiii de seama mea se jucau și se bucurau de copilărie.

Școala, învățătura, ceea ce pentru alții, cei avuți, constituia principala grijă a celor mari, a părinților, în primul rând, și abia în al doilea rând sau poate chiar în al treilea rând constituia a copiilor, pentru care aceasta era un prilej de distracție, pentru cei de seama mea era o adevărată încercare a puterilor și răbdării.

Eram șapte copii la părinți, de aceea grija agoniselii era în ordinea urgenței întâi pentru cei mari, apoi pentru cele două fete care urmau să fie măritate și numai la urmă veneam noi, ultimii doi gemeni.

Tinerete n-am știut și nici n-am simțit ce este. Tot timpul preocupat de învățatură, grija proprie pentru întreținere, îmbrăcăminte, încălțăminte, hrană, toate acestea m-au maturizat și arătam ca la optsprezece ani și abia atârnăm în greutate cam la cincizeci de kilograme. N-am fost până la optsprezece ani la un bal sau vreo petrecere, nu știam nici să dansez sau vreun joc de societate altul decât moara cu boabe de grăunțe sau fasole, jocul preferat din vacanța cea mare, când ne ascundeam în podul grajdului cu Costică și Aurel al mătușii Domnica, vecină cu noi. „Cu răbdarea treci și marea, iar cu răul nici părăul” ne spunea mama, dar marea nu numai că nu se mai termina, dar pare-mi-se abia începea.

În uniformă de școală, pe care mi-am plătit-o singur din banii agonisiți pe lecții și meditații, cu o pereche de sandale, pe care mi le cumpărasem în același mod, o bască pe cap și cu servieta de școală în care aveam brânza, ouăle și plăcinte de la mama [...]¹.

Ajungând la ei, le-am spus „Doamne-ajută!”, iar ei ne-au răspuns mulțumind. Ne-au făcut semn să stăm jos, pe hat, ceea ce era semn că eram aproape de graniță, pentru a nu fi observați de patrulele rusești care erau pe aproape și ar fi remarcat după hainele noastre de școlari că nu suntem țărani de prin partea locului. Am dat bluzele jos și numai în cămașă am încercat să-i ajutăm la lucru cu pricepere, căci mă pricepeam și doar de la câmp veneam. Din vorbă în vorbă am ajuns să le povestim totul, să le spunem ce dorim, de unde venim și unde vrem să ajungem. Oamenii ne-au reținut cu dânșii până seara, ocrotindu-ne, am mâncat cu dânșii, ne-am împrietenit și astfel se dovedea că nu sunt de partea rușilor și nici că ar avea intenția să ne predea autorităților cum auziserăm că s-au petrecut în multe cazuri în zonă. După mărturisirile noastre sincere, oamenii s-au convins de dorința noastră, arătându-se binevoitori, ceea ce ne-a dat curaj. Mi-au venit în minte cuvintele înlăcrămate ale mamei de rămas bun și urarea bunului meu tată. În timpul zilei am luat seamă pe unde patrolau grănicerii ruși, călări sau pe jos, însoțiți de câini și bine înarmați și după ce oamenii aceștia ne-au dat sfaturi și îndrumări de care să ne folosim în realizarea dorinței noastre, au plecat spre casele lor, ne-au lăsat pe hat, urându-ne drum bun. Era a doua noapte pe câmp; simțeam oboseala zilei, foamea și

¹ Pagina 87 a manuscrisului este practic în întregime ilizibilă – n. ed.

setea, am golit gentuțele pe care le aveam în acel loc și așteptam acum miezul nopții pentru a porni „spre victorie sau moarte”, doi copii care nu știam încă ce este viața și nu aveam alt însoțitor decât cerul înstelat, steaua polară, carul mare și toate constelațiile cerești de care ne aduceam aminte de la lecțiile de astronomie. Nici unul nu aveam ceas, dar nu aveam voie să adormim pentru că trebuia să pornim după miezul nopții, așa cum ne sfătuiseră oamenii în timpul zilei, care știau mai bine mersul lucrurilor. Astfel, ne întrețineam cu povești, ne împărțeam gânduri, idei atât ca să ne ținem treji și din timp în timp auzeam zgomotul produs de trecerea grănicerilor în sus și în jos, pe vâlceaua peste care trebuia să trecem și ne gândeam ce bun ar fi acum un potop de ploaie, care ar fi trebuit să vină de Sf. Ilie. Pentru că era la noi credința că Sfântul Ilie, de fiecare dată Ilie Tesviteanul, cel care a trimis apă, ploaie cu tunete, fulgere și trăsnete evreilor din pustiu, unde nu plouase timp de trei ani și jumătate, întotdeauna trimite și nouă ploi torențiale, cu grindină, fulgere și foc de ziua lui. Când eram acasă, mi-aduc aminte, că așa se întâmpla mai întotdeauna ploaie în această zi. N-a trecut poate nici o oră de la discuția aceasta și, cum stăteam noi așa, unul lângă altul, pe răzorul de sub hatul ce ne ferea vederii sub clar de lună pentru cei de care ne feream [...] fiind îndosiți pe o lumină ca de zi, deodată, din senin, apar nori grei, în curând se aud tunete mai îndepărtate, apoi tot mai aproape, deasupra noastră și în curând se dezlănțuie o ploaie năprasnică, cu stropi mari, care ar fi omorât și puii de găină, cerul și pământul păreau un infern. Poate în clipele acelea nimeni nu mai era sub cerul liber, decât noi, doi copii, care ne căutam Patria. Să fi fost miezul nopții, poate trecuse; pământul se făcuse o mocirlă iar noi ne gândeam intens ce-i de făcut. Ne-am spus că pe o așa vreme nici grănicerii ruși n-or mai fi pe linie, s-or fi adăpostit și ei că doar erau și ei oameni; am hotărât că acum era momentul nostru, căci potopul acesta venise în ajutorul nostru, am spus amândoi rugăciunea, am pipăit cărticica de rugăciuni primită de la mama, am zis „să mergem”, „Bunul Dumnezeu să ne aibă în pază” și am pornit târâș, pe coate și pe genunchi, numai cu ce eram pe noi, făcându-ne una cu pământul și înaintând spre direcția pe care ne-o fixasem de cu ziuă. Înaintarea era foarte grea, eram obosiți și toate sudorile ne intrau în ochi, dar nu ne puteam opri. Ne țărăm unul lângă altul neștiind exact pe unde suntem și cât mai avem de mers, îl îmbărbătam pe Gheorghită că mai avem puțin pentru că simțeam că ne lasă puterile pe câmpul devenit o mlaștină. Nu știu câte ore să fi mers așa, dar cred că era pe la trei noaptea când am ajuns la un drum bătătorit, pe care l-am pipăit cu mâinile și pieptul. În curând mi-am dat seama că era într-adevăr un drum umblat de oameni și cai, era plin de apă, dar se putea distinge destul de bine. L-am tras și pe Gheorghită de mână, grăbindu-l să plecăm cât mai repede și cât mai departe, pentru că-mi închipuiam că acesta este drumul pe care patrulează grănicerii ruși. Printr-un efort disperat, pe o noapte întunecoasă de-ți scoteai ochii unul altuia, două ființe vii asemănătoare unor copii, trecuseră dintr-o lume în alta, neprimiți și neașteptați de nimeni. Ne-am îndepărtat mult de acest drum, o sută-două de metri și nemaîntâlnind nimic în cale, nici-o cărare, nici-un alt drum sau semn mai deosebit ne-am încredințat că aceasta a fost linia de demarcație și noi ajunsesem acolo unde

doream să ajungem cu ajutorul Domnului, la care cu siguranță că se rugau toți ai noștri de-acasă, care desigur nu dormeau nici în aceste nopți și poate încă în multe altele, de grija noastră. Am ajuns într-o [...] pe o pantă ușoară; terenul era mai scurs și nu era noroi ca pe cel de unde veneam; eram destul de departe de drumul pe care îl socoteam „cel despărțitor”; nu se auzea nici-un zgomot, ploaia se potolise. Conversam prin semne, spunându-ne că am ajuns, și am hotărât să așteptăm aici răsăritul soarelui. Nu după mult timp am auzit un zgomot, apoi altul și ne-au venit inimile la loc dându-ne seama că eram în apropierea unei așezări omenești și aceasta nu putea fi decât în România, căci lăsaserăm foarte departe apa Siretului, iar localitatea Adâncata și mai departe, care, după cum rețineam de pe harta pe care o consultasem înainte de plecare, era ultima ocupată.

Cocoșii vesteau zorii zilei de 22 iulie și acum ne aflam pe teritoriul României neocupate, ceea ce s-a adeverit la ivirea primelor raze de soare. Uitându-ne înapoi spre creasta și drumul pe care-l părăsisem la revărsatul zorilor ne-am convins definitiv că trecusem de marele pericol și că ne aflam la o distanță care ne puneă în siguranță. Pe drumul peste care trecusem cu vreo două ore, sau poate chiar mai puțin în urmă, acum trecea călare o patrulă a grănicerilor ruși, cu mantale de ploaie și capișon pe cap, cu armele la spate și care cred că ne-au observat în locul unde ne aflam, dar nu mai aveau nimic de făcut. Așteptam soarele să ne mai uscăm puțin și apoi s-o pornim înainte, spre soarele de la care așteptam căldură și dragoste.

Am așteptat până ce patrula rusească a trecut și s-a îndepărtat, apoi ne-am ridicat să ne mai radem noroiul de pe noi, să ne mai stoarcem hainele îmbibate cu apă; când zărim în apropiere niște căpițe de fân și dăm să ne îndreptăm spre ele pentru a ne adăposti, am simțit o mișcare și două siluete în haine militare se ridică de sub ele; am simțit că ni se oprește inima pe loc, gândind că am căzut într-o capcană. Cei doi soldați, săriți de sub căpița unde se adăpostiseră de urgența vremii, și-au îndreptat puștile spre noi strigând: „măinile sus, stați pe loc!”. La auzul acestor cuvinte pe care nu le mai auziserăm niciodată în viața noastră, ne-au zvâcnit inimile în piept, căci auzeam vorbindu-ne românește, deci eram trecuți de graniță, departe de pericolul de care ne temeam, eram deci în România. Nu aveam absolut nimic asupra noastră, așa că percheziția corporală a durat foarte puțin. Apoi, așezați după căpița de fân unde era pânda, le-am povestit grănicerilor români toată povestea noastră din ultimele trei zile și trei nopți, le-am spus cine suntem și ce dorim; aproape că ne-am împrietenit cu ei din primele momente. Povestea noastră i-a umplut de milă și admirație față de curajul nostru, pentru că am fi putut avea soarta altor români prinși la încercările de trecere a frontierei care au fost trimiși în Siberia, ori împușcați pe loc sau zdrențuiți de câinii patrulelor rusești. Discuția cu ei ne-a redat curajul și încrederea în reușita pe drumul pe care plecasem; eram fericiți de reușita noastră și simțeam cum prindem puteri și putem pleca spre ținta noastră, spre capitala țării, București, unde credeam noi că ne vom împlini visele.

Când noaptea cea mai lungă din viața noastră rămânea în urmă, dis-de-diminează, printr-o localitate românească unde cocoșii își zoreau stăpânele să-i elibereze din cotețe și să-i hrănească, doi copilandri erau duși de-a lungul satului,

mânați din spate cu arma cu baionetă a unui soldat, vigilent să nu-i scape de sub escortă. Oamenii care ne întâlneau pe drum sau se aflau pe câmp ori în curți, femeile de după porți ne priveau lung și cu milă și compătimire, ne urmăreau mult timp cu privirea, spuneau „Doamne ferește!”, probabil impresionați de cât de desfigurați eram și plini de noroi. Astfel am ajuns în centrul localității, înțelegând acest lucru după firma pe care am citit-o pe casa cea mare și pe care scria „școala primară mixtă nr. 3 Siret”, fapt ce ne-a confirmat încă o dată că suntem pe drumul cel bun, deși ne aflam sub escortă și pază sigură. La școala primară unde am fost conduși, se afla Comandamentul grănicerilor din această zonă; în curte erau soldați care se spălau la fântână, probabil erau și ostași cu [...] mici; l-am auzit pe unul întrebându-l pe însoțitorul nostru: „ce-i cu papițoii ăștia?”, la care soldatul a răspuns că „au trecut frontiera astă-noapte”, după care ne-a condus în cancelarie. Aici, un tânăr sublocotenent îmbrăcat și încins cu centura, dar cu șapca pe masa de la care abia ridicase capul la auzul scârțâitului ușii pe care intram noi, uzi bine, ofițerul de serviciu, ne-a luat în primire, a semnat pe foaia ce i-a adus-o soldatul, i-a făcut acestuia semn că poate pleca, după care s-a ridicat în picioare, ne-a examinat puțin; însă ținuta noastră detestabilă îl pune în încurcătură neștiind cum să înceapă cu noi; de aceea a chemat un soldat din curte și i-a ordonat să ne ducă la fântână să ne spălăm și să ne mai curățăm hainele și încălțăminte care arătau ca niște cizme cu atâta noroi pe ele, după care urma să ne aducă în cancelarie la venirea domnului maior.

După primenirea noastră sub supravegherea soldaților, care ne-au dat săpun și prosop, ba chiar câte un ceai cu câte un sfert de pâine cu marmeladă și care ni se părea acum mai delicioasă decât pasca de Paști, am fost readuși la domnul ofițer de serviciu care de data aceasta ne-a primit cu bunăvoință și înțelegere. După interogatoriul de rigoare, după ce ne-au înregistrat în catastifele militare de graniță, s-a uitat mai mult și mai lung la mine, mi s-a adresat cu „dumneavoastră” și apoi m-a întrebat dacă îl cunosc, la care i-am răspuns că nu-mi aduc aminte, la care s-a oferit să mă ajute. M-a întrebat apoi ce mai știu despre vărul meu, Gheorghe Ciornei, la care ne-am cunoscut anul trecut, la hramul de la Ostrița, știind că eram cu el văr sau poate chiar vecin. Atunci mi-am adus aminte că militarul din fața mea este tânărul învățător Vaipan din Boian, care venea la Gheorghe al mătușii Domnica la hram, unde se petrecea și unde mai veneam și noi băieții de pe atunci și ne veseleam în rând cu ei, după ce ne cinșteau cu câte un pic de holercă. Acum nu mai știam nimic de vărul meu, era și el concentrat pe undeva, poate plecase cu armata română spre țară, cine putea ști pe unde se afla acum. Am pus mâna pe cărticica de rugăciune care se afla în buzunarul de sus al bluzei, mulțumind în gând Domnului că mi-a dat norocul să întâlnesc în aceste momente de răscruce din viața mea pe un cunoscut; parcă devenisem altul, mă simțeam mai ușor, mai plin de curaj și îndrăzneală.

La venirea maiorului, care trebuie să se fi petrecut după ora opt dimineața, după raportul de rigoare al ofițerului de serviciu, după înșiruirea evenimentelor și telefoanelor primite, sublocotenentul Vaipan ne-a invitat în cancelaria maiorului.

Acesta, un ofițer regățean, cu ifose de ofițer superior, ne-a primit foarte puțin binevoitor, ne-a ținut mult timp în picioare la ușă, ne-a examinat și ne-a cercetat cu privirea și cu gândul, ne-a luat cu „mă” și „bă” ca pe niște borfași de rând, încât am ieșit de la dânsul foarte dezamăgiți de primirea pe care ne-o face armata română retrasă de la nord. Dar bunul și admirabilul locotenent ne-a susținut, îmbărbătat și ajutat să depășim și acest purgatoriu. Două zile i-au trebuit „vigilentului” comandant de frontieră, zbârcit la față și poate depășit de promoția lui, pentru a ne cerceta. Nu-i intra lui în cap cum pe o asemenea vreme, după atâta timp care trecuse de la închiderea frontierei, doi copii să ajungă în cancelaria lui; aceștia nu puteau fi, vezi bine, decât spioni trimiși de ruși, pentru care el nu avea nici o milă și ar fi fost fericit să descopere un eveniment ca să-și evedențieze vigilența, patriotismul, poate și eroismul. Tare i-ar fi plăcut să poată întocmi un dosar pentru curtea marțială; și cu cine își găsisse, cu doi copii care își căutau diplomele de bacalaureat și o intrare la facultate pe teritoriul României libere, care rămăseseră fără patrie prin cedarea de către România a unor teritorii curat românești, a unei populații mult mai curat românească decât gloata din București.

În aceste zile am participat la muncă în garnizoană: curățam cartofi și zarzavaturi la bucătăria unității, măturam curtea și aproape tot drumul. Până la venirea domnului maior, dormeam pe paie într-o clasă a școlii. A treia zi domnul sublocotenent ne cheamă la maior, ne-a întrebat unde vrem să mergem, la care eu i-am răspuns că la Craiova, unde am un frate mai mare, sublocotenent, concentrat la Centrul de artilerie pentru niște cursuri și de acolo voi vedea apoi unde mă voi îndrepta, că în orice caz vreau să ajung la București, să mă înscriu la Facultatea de medicină. Gheorghită a spus că vrea să meargă la București, să ajungă la Căminul poștei, tatăl său fiind poștaş, iar de acolo va vedea cum îl vor sfătui prietenii tatălui său. Așa am primit noi foile de drum, o pâine și câte o cutie de conserve de fasole cu carne și, conduși de Vaipan, pe care nu l-am mai văzut niciodată, am ieșit pe poarta școlii-comandament din orașul Siret, plecând pe jos spre prima gară de cale ferată care era Dornești sau Dărmănești, la o distanță de vreo douăzeci de kilometri, urmând să călătorim cu trenul pe teritoriul României, fără alte griji decât cea a zilei de mâine. Eram fericiți, foarte fericiți că am ajuns liberi, și pe drumul viselor noastre, cu pâinea și cutia de conserve care ne asigură hrana pe câteva zile; oare părinții noștri știu că noi suntem liberi, că am trecut, că trecem veseli pe drumul atât de frumos, prin lanuri de grâu, cartofi, prin câmpuri verzi care ne spun în cor „înainte băieți, nu vă lăsați, vă ajutăm noi la nevoie”.

Două zile și o noapte, pe arșiță sau sub clar de lună plină de iulie, pe acoperișul unui vagon, ne-am aerisit, uscat și răcorit de la Dărmănești la București și eram fericiți că avem ocazia să vedem țara de la nord la sud, de la înălțime, nestânjeniți și nesupărați de nimeni, ci aveam drept acoperiș doar cerul, stelele și luna care nu ne părăseau nici o clipă. Eram fericiți de clipa ce o trăiam, că trenul zbura cu noi spre necunoscutul visat, ne gândeam la cei de acasă și cât am fi dorit să ne vadă că suntem bine, sănătoși, că bunul Dumnezeu ne are în pază, așa cum ne-au dorit ei.

Toate stațiile și gările în care oprea trenul lung și încărcat ne aduceau aminte de date istorice, de lupte, de domni și domnitori, zicându-ne că așa se „face” istorie și geografie, așa se cunoaște țara și locuitorii ei, de la care aveam să simțim un gust amar, în curând.

Trecând prin Chitila, prin care trecusem încă în drumurile noastre spre și dinspre Craiova, ne-am apropiat de București și o clipă cu adevărat tristă, inevitabilă urma: bunul, sincerul și dragul meu coleg și prieten Gheorghită rămânea la București, urmând să meargă să caute Căminul poștei, pe undeva pe lângă gara Obor, unde spera să fie primit și găzduit de colegii și colaboratorii întru profesiunea tatălui său, pe care îl lăsase mai departe poștaș în suburbia Roșă de lângă Cernăuți.

Copii încă, deși aveam peste optsprezece ani, am realizat din plin clipa despărțirii din Gara de Nord, din acea zi călduroasă de 25 iulie 1940 și nu ne-am putut gândi că nu ne vom mai revedea vreodată.

Când după ani am auzit din gura surorilor lui că Gheorghită a murit pe front, ca locotenent de geniu la deminarea unui câmp minat, am plâns împreună cu dânsese și am rețut în minte clipele care ne uniseră cândva, făcându-ne să acționăm ca un trup, ca un suflet și ca un singur gând.

Călătoream acum singur, într-un vagon de clasa a treia, pe drumul pe care cândva l-am însemnat ca să-l țin minte la înapoiere în prima vacanță de la Colegiul „Carol” din Craiova, dar acum la ce vacanță mă mai puteam aștepta, ce voi face și mai ales când mă voi întoarce în locurile pe care le-am lăsat în urmă la sute de kilometri iar dorul de cei de-acasă mă copleșea mai mult decât foamea și lipsurile pe care începeam a le cunoaște.

La prima santinelă de la Centrul de instrucție al artileriei din spatele parcului „Romanescu” din Craiova, un tânăr de talie mijlocie, cu capul descoperit, într-o haină și pantaloni ce semănau cu o fostă uniformă școlară, plâpând, timid și aproape leșinat de foame, solicita să fie chemat sublocotenentul Gălătescu Gheorghe, fiindcă este căutat de fratele său.

După ce s-a convins de spusele mele și după ce mi-a văzut carnetul de elev cu fotografia, singurul act care proba identitatea mea, ofițerul de serviciu m-a chemat în curte, m-a condus în camera ofițerului de serviciu și după multe întrebări urmate de răspunsurile mele clare care redau acele întâmplări zguduitoare din ultimele zile, după un telefon dat comandantului său, m-a condus într-o clădire la etaj, într-un birou mare și frumos pe a cărui ușă scria „Adjutantura”. În fața celor prezenți în acest birou, mai mulți ofițeri de diferite grade, ofițerul de serviciu a intrat la comandant, apoi ieșind mi-a făcut semn să intru, iar dânsul, după salutul în poziția reglementară și un „să trăiți, domnule general”, s-a retras cu spatele înainte, continuând a privi spre interiorul unde mă lăsase spre mirarea ofițerilor din Adjutantură care poate așteptau mai demult intrarea la general.

Generalul, mai mult din neatenție și emoționat de răspunsurile date de mine la întrebările lui, a uitat să mă invite să iau loc în vreunul din fotoliile din fața sa, ținându-mă în picioare și examinându-mă atât pe dinafară cât și pe dinăuntru.

Abia într-un târziu am amintit amănuntul că am un frate acolo; la răspunsul meu afirmativ a sunat și a ordonat adjutantului să fie chemat și introdus.

Chemarea la general i s-a părut fratelui meu extraordinară și mai mare i-a fost surpriza când m-a văzut în ținuta asemănătoare unui dezertor, cu capul descoperit și cu uniforma de școlar de pe care nu putusem îndepărta urmele de noroi și alte pete agonisite pe drum; nu-i venea a crede că sunt eu, dar emoția i-a trecut când s-a convins că eu eram, fratele lui mai mic, pe care l-a lăsat în liceu când a fost concentrat și a plecat de la Cernăuți. Generalul a chemat adjutantul și i-a ordonat să mi se facă loc într-un dormitor și să mi se dea masa la popotă până la alte dispoziții. Fratele meu a salutat militărește, iar eu așa cum credeam că se cuvine să salut o asemenea personalitate, am ieșit amândoi și am plecat spre sala de mese căci se făcuse seară și era ora cinei. Aici erau toți ofițerii care îl așteptau pe fratele meu să iasă de la general. La pătrunderea noastră în sala de mese s-a făcut deodată liniște desăvârșită și toate privirile s-au îndreptat spre noi doi, nedumerite, fiecare punându-și întrebarea cu cine este fratele meu, căci fizionomia ne asocia ca frații.

Am servit masa acolo iar la terminare ofițerii au rămas pe lângă noi, punându-mi care mai de care întrebări curioase despre felul în care am ajuns acolo, ce mai este prin Cernăuțiul ocupat în care aveau și ei familiile și despre care nu mai știau nimic de aproape o lună. Trei zile abia am făcut față la mulțimea întrebărilor ce mi se puneau, timp în care însă m-am și odihnit, m-am hrănit bine căci am primit mâncare bună la popotă, aveam un pat într-o cameră împreună cu câțiva ofițeri în care era instalat și un difuzor care anunța mereu comunicate și anunțuri despre retragerea de dincolo, din Basarabia și Bucovina de nord, persoane și familii care se căutau ori anunțau unde se află și asta îmi aducea aminte de cei de acasă și așa fi dorit să le pot comunica și eu unde mă aflu, dar nu știam cum să procedez.

În discuțiile cu fratele meu referitoare la viitorul pe care trebuia să mi-l făuresc, fratele meu m-a sfătuit să merg la București să-l caut pe unchiul Ceciliei, cumnata noastră, maiorul medic veterinar dr. Știrbu Teodor care locuiește pe strada Dr. Staicovici, să mă sfătuiesc și cu el și să mă orientez în scopul și sensul celor dorite de mine privind profesiunea la care tânjeam.

La București, la sfârșitul unei veri fierbinți, începea pentru mine prima toamnă fierbinte a adolescenței mele.

De la întâlnirea cu maiorul de grăniceri de la Siret mi-am dat foarte bine seama că noi, „transfugii”, nu suntem doriți și așteptați cu prea mare dragoste în România, nu zic cu pâine și cu sare, dar ceva mai multă bunăvoință și înțelegere, căci eram și noi niște năpăstuiți de vremuri și fără nici-o vină și apoi eram doar niște copii abia ieșiți de pe băncile școlii și fără nici-o altă vină decât aceea de a ne fi născut în altă parte a țării, lucru pentru care de fapt mă mândresc și astăzi. Acolo, la Siret, ne-am gândit amândoi, și eu și Gheorghică, că n-ar fi fost de mirare ca maiorul să se gândească să ne trimită înapoi, peste graniță, ceea ce se mai întâmplase și cu alții, altfel de ce i-au trebuit trei zile să ne țină prizonieri în școala primară de la Siret. Poate că norocul meu a fost faptul că m-a cunoscut de-acasă

sublocotenentul Vaipan. Bănuiam de pe atunci că nici în capitala țării nu ne așteaptă o primire mai bună, fapt ce s-a confirmat când am ajuns la Comisariatul pentru refugiați, special instituit în clădirea școlii Ciovea de pe Bulevardul Basarab, unde zăceau de mai multe zile, pe jos, pe scări, în curte o mulțime de oameni, tineri și bătrâni, femei și copii, cărora ne-am alăturat și noi. Bunul și minunatul meu prieten Gheorghiu s-a dus la Căminul poștei de lângă Gara Obor, apoi a intrat la o școală militară pentru a avea asigurată o sursă de existență, dar eu țineam morțiș să-mi realizez visul de a ajunge medic, de a fi admis la facultate cu gândul nestrămutat că voi reuși să ajung cândva la o circumscripție sanitară de pe meleagurile natale. Pentru început lucrurile au demarat altfel.

Am găsit în București, pe strada Anton Pan din cartierul Dudești, un cămin de ucenici care m-a primit ca pedagog, asigurându-mi-se masa și casa, urmând să dorm în dormitorul comun al ucenicilor și m-am bucurat nespus pentru un așa noroc. M-am acomodat repede la noua situație, ucenicii fiind tineri cam de vârsta mea, drept pentru care m-am înțeles bine cu ei chiar din primele momente.

Prima și cea mai mare grijă pe care o aveam acum era să obțin o dovadă că sunt bacalaureat, pentru a mă înscrie la facultate, că nu-mi era suficient carnetul de elev din clasa a opta. Astfel, în căutările mele mi-am amintit de președintele comisiei noastre de bacalaureat din sesiunea iunie 1940, profesor universitar din București căruia îi rețineam numele, profesorul de matematici de la Universitatea București, Florian.

Astfel, m-am prezentat la Ministerul Învățământului din strada Spiru Haret, intrând pentru prima dată în viața mea în cabinetul unui ministru și, în urma celor relatate de mine, în decurs de o oră am primit adevărul de promovare a examenului de bacalaureat, întrucât documentele fuseseră depuse nu demult la minister.

Într-un costum de haine „de gata” și o pereche de ghete primite de la Comisariatul pentru refugiați, cu o bască pe care mi-am cumpărat-o din primii bani câștigați pe meditația unui copil pentru corijență, am pornit cu curaj și hotărâre spre Facultatea de medicină, din strada Ardealului, pe unde mai fusesem pentru a mă familiariza cu împrejurimile și atmosfera, în fața căreia trona impunătoarea statuie de bronz a generalului medic Carol Davila, care parcă mă chema spre medicina militară, așa cum și el a făcut-o cândva.

Examenul de admitere la facultatea de medicină consta atunci dintr-o probă scrisă din anatomia și fiziologia omului și una orală, combinată cu practica de laborator, care se afla la demisolul clădirii, încăpere care servea și ca sală de disecție pentru studenți.

Ajuns în această fază, la descoperirea scheletelor și cadavrelor de sub cearcefurile albe de pe mesele din sală și care intraseră în putrefacție din cauza căldurii destul de mari din luna august, până să-mi vină rândul la masa la care eram repartizat, mi-a venit rău, m-am schimbat la față, am început să vomz și am fost scos pe brațe afară, pe o bancă în curtea facultății. Căldura, mirosurile tari de

formol și putrefacție cu care nu eram familiarizat, precum și gradul avansat de debilitare fizică la care ajunseseam după atâta foame și slabă îngrijire, mi-au jucat un renghii la care nu mă așteptam: într-o clipă toate iluziile și visele mele de ani de zile mi-au fost spulberate; n-am avut putere să mă ridic de pe bancă să intru în sală. Către seară m-am trezit dintr-un somn fără vise pe o bancă din parcul de lângă Medicină, am plâns îndelung și amarnic de unul singur, neavând cui împărtăși necazul meu și am luat-o pe jos, spre cămin unde cei de acolo abia m-au recunoscut, într-atât eram de desfigurat.

La câteva zile de la această pățanie, în timp ce mă plimbam prin Cișmigiu, am luat-o involuntar spre Cotroceni, slab, deprimat și fără nici-un suflu, năpădit de gândurile și întrebările fără răspuns, neștiind pe ce drum să apuc acum după ce l-am găsit închis pe cel visat. Ajuns în fața Facultății de Drept, mi s-au oprit privirile pe mulțimea de statui și statuete care îi reprezentau pe marii juriști, cu care era decorată impunătoarea clădire a facultății și care populau parcul acesteia. Deodată m-a străbătut un gând: „Ce dacă fratele meu mai mare, Vasile, este licențiat în drept, acum aflându-se la Paris pentru doctorat, eu nu pot să ajung jurist, avocat sau magistrat, care este o profesiune și mai frumoasă și mai curată decât medicina? Aș putea să ajung un jurist de faimă, și aici, la București, poate la Cernăuți, unde este și Curte de Apel la care, cred, sunt și magistrați vestiți!”. Am intrat în holul facultății și am citit lista actelor ce se depun la înscrierea în an, la această facultate neținându-se examen de admitere. Am mers deci, degrabă la Medicină, mi-am scos actele depuse, mi-am luat adio de la generalul Dr. Carol Davila și cu un junghi în inimă mi-am îndreptat pașii spre Facultatea de Drept. Pe drum îmi făceam curaj, îmi imaginam cât de frumos trebuie să fie să fii magistrat, să stabilești dreptatea și adevărul în cele mai grele situații din viața oamenilor, cei mai mulți fiind năpăstuiți. M-am înscris și oficial eram student la drept; în aceeași zi mi-am cumpărat insigne pe care am înfipt-o în reverul hainei, ca să vadă oricine că sunt student la drept și încă în București, având privilegiul de a audia cursurile marilor profesori și personalități juridice, mulți din ei foști miniștri.

Într-adevăr, începerea cursurilor a fost un prilej de încurajare pentru mine. Sobrietatea profesorilor îmbrăcați în robă și hermină albă sau roșie, fastul aulei și al amfiteatrelor impunătoare, colegii bine îmbrăcați și foarte prezentabili, majoritatea fii de bogătași, ambasadori, atașați militari – ceea ce se vedea și după mașinile elegante cu care veneau la cursuri – mi-au creat sentimentul de mândrie și m-au stimulat în această alegere. Participam la cursuri cu toată ființa mea, ca și cum aș fi fost încă elev la seminariile și colocviile de după masă; toată ziua eram la facultate și în bibliotecă, fiindcă nu aveam bani să-mi cumpăr cursuri; eram atât de ocupat încât nici nu știam cum se scurge ziua; seara, la căminul de ucenici, în general absorbit de sarcinile și obligațiile de pedagog.

Însă timpul trecea și se apropia iarna cu mari pretenții la îmbrăcăminte și încălțăminte. Tot de la școala Ciovică, de la Comisariatul pentru refugiați am primit un raglan care trebuia să-mi țină și locul de palton, astfel mă consideram

pregătit să înfrunt prima iarnă în pribegie, departe de casa părintească și de orice rudă, fie ea cât de îndepărtată.

Cursurile erau foarte interesante, prelegerile unor profesori ca Cezar Stoicescu² la dreptul roman, Rarincescu³ și Plastara⁴ la civil, Aristide Basilescu⁵ la economie politică și căruia îi plăcea că zică „după umila noastră părere și a mai multor savanți”, apoi I. V. Gruia⁶, ministrul Justiției de atunci, la dreptul constituțional – erau adevărate desfătări intelectuale. Eram foarte entuziasmat de modul în care se desfășura noua mea instruire, de mediul în care mă aflam, deși eram cel mai umil și mai modest student al întregului an; încetul cu încetul m-am familiarizat și cu limbajul de înaltă ținută al profesorilor, cât și cu jargonul de pe coridoarele facultății și mă strecuram prin toate năzuind să realizez și eu ceva pentru a ajunge în situația de a-mi câștiga singur și cinstit existența.

Treptat, am început să mă împrietenesc cu colegii și să fiu acceptat. Am observat chiar că în ciuda ținutei mele vestimentare modeste eram urmărit din ochi de colegele mele; primeam chiar invitații să stau cu ele în bancă; am fost chiar cucerit de colega mea Valeria Marinescu, olteancă din Slatina, cu care am ieșit de mai multe ori la plimbări prin Cișmigiu, acesta fiind singurul mod de a ne distra pentru că neavând bani nu-mi puteam permite nici măcar să o invit la o cofetărie. Faptul că reușeam să iau cele mai bune notițe la cursuri constituia un prilej în plus de a purta discuții cu colegele mele care se interesau mai mult de învățatură decât de a face paradă că sunt studente la drept, cum se întâmpla cu multe dintre colegele noastre care aveau o situație familială bună.

La prima sesiune de examene am obținut note bune și foarte bune, „bila albă”, chiar și la dreptul roman, care era cel mai greu examen la toate facultățile de

² Constantin Cezar Stoicescu (1881–1944), doctor în drept, cu studii la Universitatea din Paris, decan al Facultății de Drept (1934–1936) și rector al Universității din București (1936–1940), ministru al Justiției (1941–1942), este autorul manualului universitar *Curs elementar de drept roman*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Institutul de arte grafice „Bucovina”, București, 1931. În opinia specialiștilor, această ediție „este un standard ce nu a fost încă depășit: expunere clar articulată, antrenantă, elegantă, completă și – foarte important – provocatoare la reflexie prin dezbaterile controverselor” (Mircea Dan Bob, *Avertisment*, în Vladimir Hanga, Mircea Dan Bob, *Curs de drept privat*, ediția a IV-a, revizuită și adăugită, București, Universul Juridic, 2011, p. 6 – n. ed.

³ Mihai G. Rarincescu (1890–1956), doctor în drept, cu studii la Universitatea din Paris, decan al Facultății de Drept (1941–1944), autor al cursului universitar *Noțiuni de drept civil*, vol. I–III, București, 1930–1935 – n. ed.

⁴ George Plastara (1881–1950), doctor în drept, doctor în științe politice și economice al Universității din Paris, autor al prestigiosului *Curs de drept civil român*, vol. I–XI, București, Cartea Românească, 1925–1928 – n. ed.

⁵ Basilescu Aristide (1892–1969), doctor în drept, doctor în științe economice al Universității din Paris, profesor de istoria doctrinelor economice și de economie politică, autor al cursului universitar *Principii de economie politică*, vol. I–IV, 1926–1937 – n. ed.

⁶ Ion V. Gruia (1895–1952), doctor în drept, profesor de drept constituțional și administrativ la Universitatea din București, decan al Facultății de Drept (1941), ministru al Justiției (1940). În cadrul Guvernului Ion Gigurtu (iulie – septembrie 1940), a promovat o legislație antisemită. Este autor al manualului: *Curs de drept constituțional; despre libertăți*, București, 1939–1940 – n. ed.

drept. Urmare rezultatelor obținute la învățătura, am primit bursă și am intrat la căminul Asistenței Universitare din strada Matei Voievod nr. 77; aveam asigurate masa și locuința în condiții optime, ceea ce pentru mine reprezenta aproape totul, celelalte probleme urmând a se rezolva pe parcurs și în limitele umilelor mele posibilități, singura mea sursă de a realiza venituri rămânând meditațiile, neavând pe nimeni în țara în care mă refugiasem printre gloanțele dușmane. Ba, să nu fiu nedrept, am găsit în București pe fostul meu profesor de igienă de la liceu, Dr. Octavian Lupu, care era și dânsul refugiat și acum avea serviciu la Serviciul Sanitar al Capitalei, unde l-am găsit și i-am povestit odiseea mea cu examenul de la medicină, dânsul fiind cel care m-a încurajat în această direcție, văzând în mine un strălucit viitor medic în slujba sănătății omului. La despărțire m-a invitat să-l mai vizitez, să-l caut oricând, apoi mi-a slobozit în buzunarul hainei o sută de lei discret, ceea ce era o sumă imensă pentru mine; din ei mi-am cumpărat o căciulă și mi-au mai rămas și pentru alte cheltuieli. Soarta a făcut ca noi doi să nu ne mai întâlnim decât după vreun sfert de secol și în condiții nu prea fericite, la înmormântarea unui alt binefăcător de-al meu, Dr. Cobilanschi⁷ din Cernăuți, secerat pretimpuriu de boala secolului.

Valeria era singura mea prietenă, ființă căreia m-am confesat în timpul plimbărilor noastre prin Cișmigiu. Ne luam la întrecere la învățătură, ne străduiam care mai de care să obținem note cât mai bune la examene, să absolvim anul și să ne facem intrarea în magistratură cu „brio”. Prietenia ei a avut un efect benefic asupra mea când pe nimeni altul nu-l interesa viața mea.

Valeria m-a invitat să-mi petrec vacanța la Slatina, dar lucrurile s-au aranjat întâmplător mai bine. Din inițiativa rectorului universității, profesorul Horia Hulubei, savant de renume mondial, cel care a înscris pe tabelul lui Mendeleev un nou element – heliu sau moldaviu, în amintirea locului de baștină – vacanța de vară a anului 1941 s-a organizat pentru studenții refugiați și lipsiți de mijloace materiale în tabăra de la Cheia, pentru fete și lângă Mănăstirea Guzana, pe Teleajen – pentru băieți. Astfel, Valeria era destul de aproape, încât ne vedeam destul de des și continuam astfel șirul discuțiilor, sincere și curate de altfel, dar care începeau să devină idilice, așa cum era și firesc între doi tineri de vârsta noastră. Cazarea era foarte bună, hrana de asemenea; aer și apă de munte; întreprindeam adesea drumeții și excursii pe vârfurile munților din apropiere – Siriul și Ciucașul, și viața se scurgea într-o liniște și pace încât nici nu mai realizam că țara este în război, că sângele bravilor noștri soldați curge pe câmpurile de luptă pentru reîntregirea hotarelor patriei, ciuntite de cotropitorii din toate părțile. Noi, băieții, pentru a mai câștiga ceva bani de buzunar ne-am găsit de lucru; lucram cu ziua, de dimineața până seara cu hrană rece primită de la tabără, munceam la trasul pe scoc a lemnelor care se transportau în acest mod, de sus, din munte unde se făceau tăieri. Astfel

⁷ Dr. Ion Cobilanschi /Leon Kobylanski/ (1869–1933?), medic chirurg, locuia pe str. Sportului nr. 2 (fosta Maisgasse, apoi Stasiuka, astăzi Nebesnoy Sotni) – n. ed.

mulți dintre noi am agonisit câteva sute de lei, atât de necesari pentru cărți și câte alte nevoi pe când ne vom înapoia din nou la cămin.

Întors în capitală pe la sfârșitul lunii august am aflat că frontul s-a îndepărtat mult spre răsărit, că Cernăuțiul a fost eliberat încă din luna iunie și că se poate merge în Bucovina de nord. Am fost primit fără nici-un protocol la rectorul universității noastre, căruia i-am mărturisit păsul, care mi-a dat o scrisoare care îmi servea la obținerea pașaportului pentru a ajunge acasă. De la Consiliul de Miniștri, secția militară, am primit un permis de trecere, format tip, și parafat de un general, plus o foaie de drum militar pe ruta București – Cernăuți și retur, cu trecerea prin punctul de frontieră Dornești, valabil pentru treizeci de zile de la data emiterii. Așa încât pe 20 august 1941 am plecat spre casă, despre care nu mai știam nimic de mai bine de un an de zile. În drum am trecut pe la Rădăuți, unde era refugiat Inspectoratul școlar din Cernăuți și mi-am ridicat diploma de bacalaureat în original. Apoi mi-am continuat drumul cu trenul, un drum ce mi se părea că nu se mai sfârșește, încât atunci când am ajuns în stația Cozmin, de unde puteam ajunge și pe jos până acasă, dacă aș fi luat-o pe jos, peste ogoarele unde fusesem în trecut la secerat. Am ajuns acasă noaptea, abia stăpânindu-mi bătăile inimii cu gândul că poate nu mai găsesc pe nimeni dintre ai mei, din cauza zvonurilor despre deportările făcute în masă în anul de ocupație în această zonă. Părinții s-au decis cu greu să deschidă ușa celui mai mic fiu care se arăta în geamul de la verandă, speriați ca de o vedenie. Intrând în casă mi s-a părut că în acest răstimp ei au îmbătrânit zece ani, într-atât erau de slabi, albiți, cu mâinile tremurând și ochii plini de lacrimi. Mă priveau și nu le venea să creadă că este vis aievea. Până la ziuă nimeni n-a dormit, ne-am obișnuit cu gândul că este real; le-am povestit pătaniile prin care am trecut de la plecarea de acasă și le-am bucurat sufletul cu vestea că sunt student în anul doi, și am cămin bun, casă, masă și tot ce îmi trebuie. Ei mi-au spus că trei din frații mei erau pe front, iar Vasile era tot în Franța unde l-a prins războiul, dar nu mai primiseră de mult nici o veste de la dânsul. Câteva zile am alergat prin sat, să vizitez toate rudele, cunoștințele, am cercetat cu de-amănuntul fiecare pom din pomățul nostru și de la mătușa Domnica, vecina și sora tatei rămasă și ea singură ca văduvă cu cei trei copii plecați pe front sau deportați; am fost la câmp, la lucru pe ogoarele noastre, am băut apă cu cofa din izvoarele de unde aduceam altădată apă la secerători și prășitori, am vizitat surorile rămase singure prin plecarea soților pe front sau în deportare. La Cernăuți am făcut primul drum la gazda de unde plecasem ultima dată din țară, tot pe jos, dar nimeni nu era acasă, am trecut pe la internat și liceu unde se făceau oarecare pregătiri pentru începerea unui nou an școlar, acesta fiind primul an în care urma să se învețe în românește de la eliberarea regiunii de sub ocupație străină. Nu m-am întâlnit decât cu foarte puține cunoștințe, totul fiind foarte schimbat în scurtul răstimp de când plecasem. Totuși, am reușit să culeg informații importante de la câteva din cunoștințele și foștii colegi ai fraților mai mari, de la Guvernământul Bucovinei, forul administrativ suprem al Bucovinei „eliberate”. Mă interesa dacă la Cernăuți

va funcționa universitatea, cu ce facultăți, și mai ales dacă va funcționa facultatea de drept, pentru că aș fi avut intenția să-mi continui aici studiile. Dar am aflat că la Cernăuți nu va mai fi universitate, pentru că Bucovina „nu se știe încă a cui va fi”, administrația românească provizorie, sub directa observație a Führer-ului, reprezentat de un general neamț, vice-guvernator, care nu admitea revenirea la vechile instituții românești, până ce Reichul va lua măsurile convenite la terminarea războiului. De la persoane competente am aflat că nemții plănuiau ca pe baza elementului german existent pe aceste meleaguri încă de pe timpul ocupației austriece, cu țipțerii și șvabii din Bucovina, cu sașii din Transilvania și șvabii din Banat să formeze un nou stat german în care să se cuprindă Bucovina, Transilvania și Banatul, ba chiar și zona petrolieră a Munteniei și Olteniei, până la Olt, iar România să-și extindă hotarele până la Bug, ceea ce putea însemna Moldova, Basarabia și Transnistria, cu capitala poate la Chișinău. Dacă ar fi bănuțit cât de cât mareșalul Antonescu ce intenții au cei din bârlogul de lângă Berlin, poate altfel evoluau evenimentele, dar cum militarii sunt cei mai slabi politicieni și diplomați, sfârșitul și prezentul este acela pe care l-am trăit și îl trăim încă.

Cu inima împietrită de îngrijorare și durere am părăsit atunci, la începutul lunii septembrie 1941, casa părintească, locurile natale pentru totdeauna, ceea ce atunci nu putea să-și închipuie nimeni.

N-am mai revenit în București, ci m-am îndreptat spre Iași unde intenționam să mă transfer cu facultatea, pentru a fi cât mai aproape de casă, ceea ce am și reușit având asupra mea carnetul de student cu toate examenele luate și diploma de bacalaureat. Până la începerea cursurilor, neavând ce face, și cum mă răcâia ciuda că am abandonat medicina prea ușor, am trecut și pe la Facultatea de medicină și nu mică mi-a fost surpriza când am citit la avizier anunțul că se ținea peste câteva zile un examen de admitere. M-am informat de îndată la secretariat despre actele necesare și chiar în aceeași zi mi-am făcut înscrierea la examenul de admitere. Îmi ziceam că dacă voi putea urma și dreptul va fi foarte bine, dar dacă reușesc la medicină îmi ating țelul râvnit și, cine știe, poate că la noua mea vizită acasă voi putea da târcoale pe la dispensarul medical din Cozmin, sau poate că până la terminarea facultății să se construiască unul și în satul nostru, sau poate că-l voi înființa chiar eu.

Examenul scris și oral a fost aproape o formalitate pentru că era o mare nevoie de medici și sanitari pe frontul ce se îndepărta, iar războiul se întindea și părea să fie de lungă durată.

Mi-am găsit o gazdă la care locuiam împreună cu un coleg, la fel de oropsit ca mine, o cămăruță în care nu încăpeam amândoi stând în picioare, cu un pat de lemn de o singură persoană, dar nu aveam ce face pentru că ne gândeam și la iarna care venea și că nu puteam avea o altă sursă de încălzire decât cea a corpului nostru și, vorba mea, unde-s doi căldura crește.

Masa de „prânz” o serveam la o pensiune, la o bătrânică care altceva în afară de dragoste pentru studenți mai oferea și o sobă în care fumul servea ca sursă de

încălzire, iar supa pe care ne-o turna în farfuriile cu urme pregnante de la seriile precedente de studenți era îmbunătățită cu muștele care ne concureau la apa chioară din castroane, completând astfel lipsa oricărui conținut al supei.

Seara și dimineața ne descurcam cum puteam, un covrig din cei mai ieftini sau un sandvici aruncat de vreun coleg la cutia de resturi și astfel ne simțeam cu adevărat studenți și puteam cu tot dreptul să cântăm „Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus”.

La cărțile sfinte, spune scriptura, scrie că „nu se cade să iei fărâmiturile de la gura câinilor”, dar iată că mie chiar și asta mi s-a luat și plăteam scump bucuria că acum eram student la medicină, așa cum visasem atât!

Într-o dimineață de toamnă târzie, cum sunt toate diminețile, într-una din pauze. când mă uitam pe notițele pe care le luasem de la curs, a pătruns în sala de cursuri un polițist în uniformă, cu o țidulă în mână, cătând să citească și să strige un nume de student pe care îl avea notat de mai marele lui; un coleg îi vine în ajutor citind cu voce tare de mai multe ori numele meu, mie nevenindu-mi a crede că ar fi vorba despre mine. La a treia strigare am răspuns „prezent” și atunci polițistul, destul de politicos, mi-a comunicat că sunt chemat sau chiar pofit la Poliție.

Nu-mi puteam imagina ce aș putea avea eu cu poliția sau că cel căutat aș putea fi eu, dar ce era de făcut în fața organelor de execuție; m-am dus să văd despre ce era vorba, probabil despre o eroare, de aceea l-am rugat pe colegul meu de bancă să aibă grijă de lucrurile mele până ce mă voi întoarce și să ia notițe la orele următoare, urmând ca eu să-mi transcriu ulterior cursul pierdut.

Niciodată nu mi-ar fi trăs nit prin cap că în acel moment păraseam facultatea de medicină pentru totdeauna, ba chiar și Iașul până în ziua de azi!

Pe drum mi-am dat seama că polițistul nu mă ducea la Poliție ci la comenduirea Pieței, adică la garnizoana militară, ceea ce era și mai semnificativ pentru mine, dar trăgeam nădejde că în scurt timp voi ajunge înapoi la facultate. Pe cât de tânăr eram, îmi dădeam seama că cineva nu poate fi condamnat fără vină. Am fost imediat introdus într-un birou pe a cărui ușă scria „Comandant”. Acesta, după ce mi-a analizat lung ținuta și fizionomia, m-a întrebat cu „unde te ascunzi, derbedeule?!”, la care nu am avut ce să răspund. „De luni de zile te căutăm prin toată țara, dezertorule”, mi-a spus el, „de acum ți s-a înfundat, Curtea Marțială și pușcăria te mănâncă, ticălosule!”. Apoi, chemând la sonerie un supus, i-a ordonat „foaie de drum și cu caporalul ... la Suceava, cu primul tren”. Am mai auzit cuvintele „marș, afară!”, pentru prima oară la adresa mea în viață; fără a mai scoate un cuvânt am ieșit buimăcit și cu lacrimi în ochi, pe care nu le puteam stăpâni. Văzându-mă astfel transformat-transfigurat, un gradat de pe sală mi s-a adresat blând, invitându-mă să iau loc pe bancă și să aștept puțin până ce vor fi gata formele. Stând așa, mi-am adus aminte că am fost recrutat la București, dar nu păstrasem adeverința de recrutare și nici chitanța de plată a amânării la încorporare, care costase vreo două mii de lei, bani ce mi-i dăduseră părinții la plecare; deci nu puteam face nici-o dovadă că sunt în regulă ci, dimpotrivă, eram bun de a fi acuzat pentru „nesupus la încorporare pe timp de război”, abatere care cădea în competența Curții Marțiale.

Caporalul ..., înarmat cu pușcă, cu sacul de merinde în care a introdus în fața mea plicul de trimitere la Suceava, mi-a spus să-l urmez și astfel ne-am îndreptat amândoi spre gară, eu în față și el după mine, ca escortă. În drum am mai privit o dată spre Medicină, unde-mi lăsasem și creionul și caietele de notițe la cursuri; am oftat și am plâns pe drum, dar mergeam înainte, ca un borfaș de rând urmat de militar.

Pe drum am depănat în gând tot episodul vieții mele până la anii când majoritatea tinerilor se bucură de tinerețe, de viață, de lucruri plăcute, pe când eu nu aveam de înșiruit decât necazurile, lipsurile, reținerile și abstenențele, foamea și sărăcia îndurate până la acest ceas și cine știe ce mă mai aștepta! Mi-a venit în minte refrenul „adio viață de student și libertate”, iar „Gaudeamus igitur” n-am mai apucat să-l cânt niciodată și cât mi-am dorit să ajung să fiu student. Eram atât de scufundat în amărăciunea mea încât n-am simțit nici sete, nici foame, deși nu mâncasem nimic toată ziua, iar lacrimile și sughiturile mă sufocau. Acest lucru l-a impresionat probabil și pe caporalul care mă însoțea, încât atunci când a început să mănânce mi-a întins și mie o bucată de pâine tăiată cu baioneta; i-am mulțumit printre lacrimi, apoi când am ajuns la Burdujeni, acesta a coborât să bea apă de la pompa de pe peron și m-a luat și pe mine, că doar avea după ce bea!

Când am ajuns se făcuse seara, iar caporalul se grăbea să ajungă cât mai repede la Cetate, să mă predea, pentru că trebuia să se întoarcă la Iași cu primul tren și să raporteze executarea misiunii.

Vae victis!

1. Încorporarea

Suceava nu avea gară pentru că austriecii au venit cu linia ferată de la Lemberg – Cernăuți numai până la Ițcani, la vreo cinci kilometri de oraș, spre nord-est, iar moldovenii au construit gara Burdujeni la vreo patru kilometri în sud-estul orașului, fiind prima gară în nordul Moldovei la granița cu Austria, de altfel și prima linie ferată a Moldovei pe secțiunea Burdujeni-Roman, fiind construită concomitent cu prima linie ferată din Muntenia pe secțiunea București – Filaret – Giurgiu și care a fost dată în folosință pe la sfârșitul lunii noiembrie 1869, după cum am citit pe placa din gara Burdujeni, unde coborâsem să beau apă împreună cu însoțitorul meu de la Iași.

La Suceava, orașul „sfânt” al Bucovinei, unde se aflau moaștele Sfântului Ioan cel Nou și la care venea de Sânziene toată suflarea Bucovinei în pelerinaj, copiii și bătrânii cu pletele unse cu untdelemn curat, mai fusesem o singură dată când eram copil. Venisem cu părinții, cu căruța, când m-au îmbrăcat în haine noi „să-mi meargă bine toată viața”, călătorind așa vreo trei zile și două nopți, spre marea mea nerăbdare care doream să văd Suceava sfântă și mai ales un sfânt. Acum, când parcurgeam în grabă orașul, urmat de militarul cu armă în spatele meu, trecând pe lângă biserica „Sf. Ioan”, depănam acele întâmplări din copilărie și mi-am

adus aminte cum am dormit noi în căruță lângă zidurile mănăstirii, cum mă învelea mama toată noaptea de frică să nu răcesc, cum am mâncat borșul de fasole, vorba vine fasole, pe care ni-l turna dintr-un butoi omul acela, care nu ne dădea decât un polonic la fiecare. Ce-ar zice mama, dar ce-ar zice bunul meu tată să-și vadă fiul cel mic, nu demult plecat de-acasă cu atâta dor de muncă și învățătură, cu atâta încredere în Unul Dumnezeu, că este dus de la spate de un militar înarmat, întocmai ca un hoț sau chiar mai rău! Pentru că în cele mai grele momente ale vieții mele gândul meu zbura la părinți, chiar și după ce ei nu au mai fost, cerându-le parcă ajutorul și apărarea. Mi-am adus aminte atunci de Epistolia pe care o aveam de la mama, am pus mâna pe ea și m-am rugat în gând de ajutor.

Intrând în Cetate împreună cu însoțitorul meu, căci aici era sediul cercului de recrutare al județului Cernăuți, oprindu-ne în fața unei uși în coridorul de piatră luminat de niște felinare de petrol, acesta mi-a spus să aștept puțin iar el a intrat și după câteva minute a ieșit urmat de o namilă de militar burtos care a întrebat „Ăsta-i?” și, la răspunsul afirmativ, i-a spus însoțitorului că poate pleca, ceea ce a și făcut după ce a salutat din toată inima cu „să trăiți!”, căci își îndeplinise misiunea.

Majurul, căci acesta era primitorul meu, m-a îmbrâncit înăuntru, adăugând și înjurătura caracteristică profesiei și gradului. Apoi, după o scurtă analiză exterioară și câteva întrebări la care abia mai puteam răspunde printre lacrimi, s-a repezit la mine răcnind ca un animal „Dezertorul!” și mi-a tras prin surprindere o palmă cu mâna dreaptă care m-a aruncat în peretele din stânga, apoi cu un pumn în față m-a scos afară pe coridor și m-a împins într-o chilie ce servea acum de carceră, după care a încuiat ușa și a plecat.

Rămas singur în întunericul celulei, prin care pătrundea o licărire de lumină în noapte, mi-am dat seama că-mi curgea sânge din nas, că-mi vâjâie urechea peste care mă lovise ca un sălbatic și, pipăind prin întuneric, am dat de o băncuță de lemn lipită de un perete de piatră; m-am așezat, încercând să-mi revin din acest coșmar.

Mă gândeam la colegul de cameră de la Iași care poate mă aștepta fără să știe nimic de mine, la masa de la bătrâna la care mâncam împreună, la colegi. Răpus de oboseală și de gânduri, să nu mai zic de foame și sete, găsind niște bucăți de pătură care mirosea puternic a grajd, probabil din cele folosite mai demult la cai, mi-am aranjat așternutul și aproape leșinat am adormit cu gândul la ce mă mai aștepta în ziua următoare.

Nu știu cât 'oi fi dormit, căci ceas nu aveam, dar după câtăva vreme de somn am simțit mișcare în jurul meu. Mirosul de sânge și poate și foamea, ca a mea, au pus în mișcare șobolani de prin găurile Cetății. Îngrozit, căci mă temeam groaznic de șobolani încă de acasă, de frică să nu calc pe vreunul care să sară pe mine, m-am tras încet la banca de lemn, m-am așezat cu picioarele ridicate, încercând să stau liniștit până va veni careva să mă scoată.

În noiembrie sunt noapțile lungi, dar aceasta cred că a fost cea mai lungă și o burniță rece făcea să nu mai apară soarele. Dimineața un soldat m-a scos din chilie, m-a condus în curte la o cișmea să mă spăl, mi-a dat un prosop militar cu care să mă șterg pe față. Apoi, după ce eu mi-am spus în taină rugăciunea de dimineață, l-am

urmat pe acesta la magazia de îmbrăcăminte unde am primit tot echipamentul unui soldat, inclusiv o pereche de bocanci desperecheați și cam mari, jambiere pe care nu știam cum să le închei, centură și bonetă. Astfel echipat, mi-am făcut o bocceluță din hainele mele pe care le-am predat magazionerului, și cu o hârtie primită de la magazie am ieșit în curte, la o masă de lemn, unde mi s-a dat o cană de ceai și un sfert de pâine cu marmeladă, pe care le-am înghițit cu ajutorul ceaiului, căci altfel nu mi-ar fi intrat nimic pe gât, căci nu simțeam nimic altceva, nici poftă, nici gustul.

Ofițerul de serviciu m-a prezentat astfel echipat la comandant care, după câteva întrebări de rigoare, mi-a comunicat că, din acel moment, am devenit militar și deși nu am depus încă jurământul mă voi supune regulamentelor și codului justiției militare, fiind încorporat.

Cu însoțitor înarmat, cu bocceluța subțioară, am pornit iarăși la gară, la Burdujeni, după cum mi-a spus pe drum însoțitorul, spre Botoșani, unde fusesem repartizat la Regimentul 37 infanterie. Priveam câmpul și copii care, ca și mine altădată, pășteau vacile și coceau cartofi pe vatră, care erau atât de gustoși că nu ne trebuia altă mâncare când ajungeam acasă. Dar ce diferență mare între vremurile de atunci și acum!

La Botoșani, soldatul se grăbea să mă predea, să preia echipamentul cu care mă adusesse și să se întoarcă înapoi la Suceava. Până seara am fost echipat cu alte haine militare de la regiment și lăsat apoi liber prin marea curte a regimentului, cu alți soldați de la grajd, ordonanțe și furieri, fiindcă regimentul era pe front, iar la Botoșani se afla numai partea sedentară. Am măturat cu ei curtea, am curățat grajdurile unde erau cazați caii ofițerilor și cei de la căruțele regimentului. Seara am mâncat supă de mazăre cu gărgărițe, în loc de carne, și ne-am retras în dormitor unde cei prezenți m-au întrebat cum am ajuns aici și în ce calitate, adică ordonanță la careva dintre ofițeri ca să fiu astfel scutit de front, furier T. R. (termen redus), sau poate că sunt ceva meseriaș care fac mobilă sau haine pentru ofițerii și ofițerașele din garnizoană. Mare le-a fost mirarea când n-am putut răspunde afirmativ la niciuna din aceste variante și când le-am spus că sunt student la drept și medicină. Atunci și-au dat cu părerea că aș fi luat ca furier pentru Consiliul de judecată ori pentru sanitar de front. În orice caz, obosit de toate evenimentele zilei și de lungile lor povestiri de pe front, am adormit la lumina electrică a becului din dormitorul trupei de la Regimentul 37 infanterie din Botoșani, lipsind pentru a treia noapte din pătuțul colegului meu de cameră din strada Sărării din Iași.

Și totuși, la numai o sută și ceva de kilometri depărtare, numai în trei zile, se năruise o viață de om, viitorul unui tânăr curgând la vale... *panta rei*⁸!

Dimineața, spălat și cu surogatul de cafea cu pâine și marmeladă înghițite în sec, am fost prezentat comandantului de companie, căpitanul Dimitriu, un om, adică mai exact un militar, care mi s-a părut a fi și om. După ce a ascultat cu răbdare și înțelegere povestea mea din ultimele zile ale lunii noiembrie 1941, mi-a spus cu regret că acum nu se mai putea schimba nimic, eu sunt ca „nesupus la încorporare

⁸ Din greaca veche: „Totul curge” – n. ed.

pe timp de război”, faptă prevăzută și sancționată la Curtea Marțială, indiferent dacă s-a făcut cu intenție sau fără, căci am dovedit neglijență, neînștiințând comisariatul militar la care am fost recrutat, la care trebuia să depun chitanța de plata taxei de amânare la încorporare, pe care nu o aveam la mine și nici nu știam dacă o mai am sau am pierdut-o. După câteva zile, în care am făcut corvoadă la regiment, am fost prezentat la Consiliul militar de judecată, o instanță judecătorească subordonată Curții Marțiale de la Iași, care avea de judecat mai multe cazuri de indisciplină militară, printre care și pe al meu.

Președintele Consiliului, colonelul Secară, și căpitanul Dimitriu, care știa totul despre mine între timp, și-au arătat bunăvoință multă față de mine ca fiind un biet student căzut în mrejele copoilor de la cercul de recrutare, care încă ar mai fi putut lua în considerare chitanța mea de amânare a stagiului militar pe care ar fi găsit-o în câteva zile, dar ei s-au dovedit a nu avea nici-o bunăvoință, iar acum totul era prea târziu. N-a fost articol și nici nu s-au obosit membrii Consiliului să găsească unul pentru a mă încadra în vreo sancțiune militară, căci de fapt nici nu eram militar, pentru că nu depusesem încă jurământul. Cu tot regretul că nu mă pot elibera, mi-au spus că urmează să fiu încorporat și că acum era prea târziu să fiu trimis la o școală militară de ofițeri în rezervă, dar că totuși aș putea fi trimis la școala de subofițeri de rezervă de la Făgăraș care tocmai își începea cursurile. La rugămintea mea, căpitanul Dimitriu m-a ascultat să fiu trimis nu la Făgăraș, ci la școala de ofițeri rezervă infanterie la Ploiești care, deși își începuse cursurile, trăgeam nădejde că în cel mai rău caz mă vor trimite ei la Făgăraș. Echipat cu cele mai bune efecte militare pe care le avea compania căpitanului Dimitriu, deși și acestea purtau urme de front, cu urarea de „noroc și succes”, am părăsit cazarma și orașul Botoșani, pe care nu l-am mai revăzut până astăzi, mai încrezător și mai împăcat cu soarta și asta datorită bunătații unui om și militar, căpitanul Dimitriu, pe care nu l-am revăzut niciodată, deși aș fi dorit și doresc acest lucru încă.

Nu am putut trece prin Iași pentru că eram urmat tot de un însoțitor înarmat, iar bocceluța cu singurele mele haine și în care n-am apucat să cânt „gaudeamus igitur”, am lăsat-o la cazarmă, la un soldat rănit care urma să se elibereze și nu avea haine cu care să plece acasă și care mi-a promis că le va îmbrăca de marile sărbători și atunci se va ruga de binele și sănătatea mea.

După zece zile de trecere prin atâtea birouri militare și prin fața Consiliului de judecată al Curții Marțiale îmi dădeam perfect de bine seama că civil nu voi mai putea fi curând; odată prins în arcanul militar, nu întrezăream scăparea și așa a fost.

Parcurgeam acum drumul pe care îl mai parcursesem alte dăți ca elev la Craiova, apoi la București cu „Straja țării”, cu un an înainte de catastrofa cu tribunele de la Cotroceni, apoi cu „Tinerimea română”, la concursurile anuale ca reprezentant al Liceului „Aron Pumnul”, împreună cu alți colegi și cu tânărul, dar eruditul profesor Traian Cantemir; apoi și în sens invers, ultima dată spre Cernăuți. Toate mi se depăneau și îmi erau prezente în minte mai mult ca oricând și aveam senzația că nu mă mai îndrept spre libertate, ci spre cazarma care, așa cum îmi închipuiam atunci, era poate ceva mai bună decât o închisoare civilă sau militară.

Trenul era arhiplin cu civili și militari de toate gradele, iar coridoarele erau de necirculat nici pentru a merge acolo unde este nevoie să meargă omul la o călătorie lungă. O întâmplare mi-a dovedit cât de meschini erau în majoritate ofițerii români, mai ales cei cu grade mari, „superiori”, care nu erau nici pe departe superiori. În timp ce traversam coridorul arhiplin spre toaletă, am atins cu coada lopeții Lineman, pe care o aveam la centură și pe care o purtam pentru prima dată în viața mea, pe un maior ce fuma la geam, pe coridor. Acesta, întorcându-se spre mine, după o înjurătură tipic cazonă, mi-a tras un pumn în cap cu atâta ură și tărie încât l-am simțit până la Ploiești.

Ajuns la Ploiești, la biroul mobilizării, căpitanul Georgescu, care a luat în primire corespondența din mâna delegatului care mă adusese de la Botoșani, privind spre mine, mi-a spus că mai este la școală un Gălătescu, tot de prin părțile nordului, și atunci mi-a trecut prin minte că s-ar putea să fie fratele meu geamăn, Costică, plecat de-acasă cu doi ani în urmă. La venirea companiilor de la instrucție am constatat că nu m-am înșelat și că într-adevăr fratele meu, Costică, fusese încorporat și încadrat în această școală, ca toți învățătorii de seama lui care nu efectuaseră încă stagiul militar.

La școală mai erau vreo douăzeci de tineri ca mine, întârziați la încorporare, așa că în câteva zile urma să dăm examenul de admitere, probele practice și mai ales să promovăm cu bine examenul medical și astfel să rămâneam la școală, pentru că era nevoie de noi cadre pe frontul care se adâncea spre răsărit.

La examenul medical am fost respins din cauză de „debilitate fizică generală”, astfel că tot la Făgăraș trebuia să plec, căci deși pentru ofițer eram prea slab fizic, pentru subofițer se înțelegea atunci că aș fi bun, nu știu după ce criterii și judecată ale Comisiei medicale. Nu m-am lăsat și am revenit în fața comisiei cu rugămintea de a mai fi examinat o dată pentru că doream să rămân în această școală avându-l aici și pe fratele meu, dacă am avut în sfârșit norocul să ne regăsim ca să rămânem împreună și de va fi să plecăm pe front, să plecăm tot împreună ca să ne ajutăm și să ne îngrijim unul pe celălalt. La aceste insistențe comisia a fost de acord să fiu declarat „admis”, dar cu amenințarea ca să nu mă prindă la infirmerie bolnav sau rănit cât voi sta în această școală, lucru pe care l-am promis, dar pe care nu l-am putut respecta și asta nu din vina mea.

Am fost repartizat la compania a doua, unde era și fratele meu, eu la plutonul întâi, iar el la trei sau patru. Totuși, dormeam sub același acoperiș, căci fiecare companie care număra cam o sută de elevi era cazată într-un fost grajd al unui regiment de artilerie plecat pe front, cu paturi suprapuse pe două rânduri, cu spălător la un capăt al pavilionului, să nu-i mai zic „fost grajd”, și cu cancelaria comandantului de companie la celălalt capăt, unde fusese probabil camera de gardă, infirmeria zooveterinară, eventual micul depozit de grăunțe pentru câteva zile pentru cai. Dar fiindcă școala de ofițeri de rezervă de infanterie de la Ploiești înghițea și fosta școală nr. 2 de la Bacău, desființată, în asemenea stare de război totul trebuia înțeles și admis.

Instrucția se desfășura cu mare severitate și eram supuși la probe spartane, însoțite de urletele și strigătele colonelului Ionescu Nicolae, comandantul școlii, care

amintea cu orice ocazie ofițerilor instructori că aici nu este pension de domnișoare, ci școală militară care pregătește aprigi luptători pentru întregirea neamului și de aceea să fim supuși celor mai grele încercări de rezistență corporală și chiar la foame și sete, pentru a fi căliți în condiții cât mai asemănătoare celor de pe front.

Comandantul de companie, căpitanul Năescu Nicolae era, și fără aceste îndemnuri ale colonelului, un zbir, fără simț și suflet de om, necăsătorit, deși [era] la o vârstă avansată. Ne-a obligat, într-o iarnă grea, cum nu mai fusese în ultimele decenii în sudul țării, cu frig și geruri care depășeau -30°C , să nu purtăm mantaua, pe care o țineam la bandulieră; cât despre mănuși, nici poveste.

Locotenentul Racoviță, comandantul plutonului meu, un om foarte cumsecade, cult și simțit, sincer și corect, el însuși neavând dreptul să poarte căciulă și mănuși, cu șapcă și cizme de box, nu-și găsea locul pe câmpul de instrucție și, în pauze, apropiindu-se de grupurile de elevi care-și frecau urechile să nu înghețe sub bonetele de pânză, spunea: „de ce nu m-a făcut mama fată, să stau și eu la cald ca toate fetele de seama mea” și bătea din picioare, apoi striga o dată să audă toți: „peste rambleu fuga, marș!” și fugea și el cu noi să se încălzească, alt mijloc de încălzire nefiind pe câmpul de instrucție.

Dar cea mai grea situație era în zilele de tragere în poligon când, din cauza frigului, nu puteam nimeri țintele, astfel că înregistram rezultate slabe la tragere, drept pentru care avertismentele colonelului se răsfrângeau atât asupra elevilor, cât și asupra instructorilor, asupra locotenentului nostru, care nu mai știa ce să facă, de multe ori raportând situații îmbunătățite pe hârtie pentru a ne scuti de consecințe pe toți.

Educația noastră spartană se mai completa cu alarme de noapte, reale ori create, urmate de marșuri cu încărcătură maximă și la distanțe din ce în ce mai mari, uitând de masă sau de condițiile atmosferice, pe un timp când nu-ți venea să scoți din casă nici un câine, cu atât mai mult cu cât la cantonament nu aveam căldura necesară pentru a ne usca ciorapii și obielele ude, pe care le întindeam sub noi, între cearceaf și saltea când ne culcam, iar la sculare eram uzi și noi și obielele, dar le încălțam așa, jilave cum erau, căci nu aveam ce să facem în aceste condiții în care trebuia să ne călim pentru front.

Necazurile instrucției se completau cu foamea de multe ori, deși hrana ce o primeam era substanțială, dar nouă nu ne era îndestulătoare ținând cont de eforturile pe care le depuneam, de frigul pe care îl înduram, fiind mai mult dezbrăcați. Și apoi noi, la douăzeci de ani, eram în plină formare fizică, de aceea ceaiul de dimineață cu un sfert de pâine cu marmeladă, pe care nu mai doresc s-o mai văd tot restul vieții, că-mi ieșea pe nas la primele culcări la instrucție ori la trecerea de câteva ori peste rambleul de cale ferată, mereu „reperat”, nu reprezenta o hrană care să ne mulțumească.

Ca și cum nevoile noastre și necazurile nu erau destule, trebuia să ne mai vină ceva, „colac peste pupăză”. În luna ianuarie 1942, ne-a venit la școală să facă practica la comandă promoția de elevi care urma să fie avansată la 10 mai de la Școala de ofițeri de infanterie de la București. Asta ne mai lipsea, să ajungem cobai de experiență pe mâna candidaților la tresa de sublocotenent!

Au fost printre dâștii și unii mai cumsecade, mai înțelegători, deși în această postură trebuiau să arate tot ce știu, tot ce au învățat în doi ani pe Izvor și Ghencea și, mai ales, trebuiau să-și pună în evidență fiecare veleitățile de viitor comandant de oști. Astfel, s-a abătut nenorocirea pe capul nostru, căci la plutonul I din compania a doua a venit ca încheietor de companie și instructor al plutonului, secundându-l pe locotenentul Racoviță, inimosul și super-elasticul elev plutonier major Alboiu Mircea, oltean cu veleități militare și aspirații mari, mai ales că vremurile îi erau propice, țara fiind în plin război. Din acea zi nu am mai avut liniște, nu numai la instrucție, dar și la programul administrativ și chiar la masă, când în timpul mesei ne scula de nenumărate ori, ba chiar ne fugărea prin curte – culcat, și salt înainte – de ne ieșea mâncarea pe nas, unii chiar vomau, spre marea satisfacție a acestui satrap.

Într-o zi la instrucție, eu fiind culcat și nesimțind că el este pe aproape de mine, mi-a pus la picior o petardă de artilerie pentru a simula un atac aerian. Până să mă ridic și să fug, petarda a explodat atât de aproape de laba piciorului meu drept, încât talpa, fiind lovită de suflul foarte puternic al grenadei și de părțile ei componente, mi s-a umflat pe loc, reculul împingându-mi piciorul și dislocându-mi oasele. Am simțit o durere până la leșin, noroc că afară era frig. Dându-și seama de prostia pe care a făcut-o și de consecințele pe care urma să le suporte pentru gluma lui de prost gust, a ordonat, fără știrea locotenentului Racoviță, să fiu dus pe brațe de câțiva elevi la dormitor, să mi se scoată bocancul și să stau întins. Spre nenorocul lui și al meu ne-am întâlnit pe drum cu căpitanul Năescu care, văzându-mă galben și cu dureri, m-a trimis direct la infirmerie. Necazul era dublu pentru că în virtutea promisiunilor mele la intrarea în școală că nu voi ajunge la infirmerie, acum eram dus de colegii mei tocmai acolo; în plus nu voiam să-l declar pe Alboiu ca fiind făptașul accidentului, că doar aveam să mai am de-a face cu el ca instructor până la începutul lui mai și ar fi fost vai și amar de mine, cu toate că în prostia lui putea să mă omoare. Astfel, am declarat medicului că eu am călcat pe petardă fără să-mi dau seama fiindcă era îngropată în zăpadă, dar medicului nu i se părea verosimil pentru că lovitura era laterală, iar asupra labei efectul fusese în poziția tălpii ridicate și nu prin apăsare, însă s-a renunțat la cercetări.

După câteva zile de dureri și nopți de nesomn am părăsit infirmeria; m-au menajat încă câteva zile, fiind pus de planton la dormitor, apoi am ieșit la instrucție fără să mai schimb o vorbă cu Alboiu până la despărțire. Dacă a rămas pe câmpiile stepei kirghize, așa cum am auzit mult mai târziu, Dumnezeu să-l odihnească, că s-a dovedit a fi destul de iute și isteț în scurta-i viață!

La tragerile de luptă de la Blejoi nici o companie nu era așa de chinată ca a noastră, pentru că atingerea liniei de tragere era foarte anevoioasă, neputând îndeplini condițiile de tragere; din această cauză, căpitanul tuna și fulgera, iar la înapoiere spre școală ne ținea numai în salturi și culcări, încât ajungeam mai obosiți decât toți, cu hainele ude de sudoare și de apele din băltoacele în care ne ordona Alboiu să executăm „culcarea” și mai trebuia să cântăm cu capul sus la trecerea prin Ploiești.

Dar, ca în toate necazurile și impasurile în care m-a împins viața, și acum îmi veneau în minte cuvintele mamei că „toate au un început și un sfârșit” sau îndemnul „cu răbdarea treci și marea, dar cu răul nici părăul” și asta îmi dădea putere și curaj ca să nu ajung să-mi fac singur sfârșitul, cum au fost atâtea cazuri printre colegii din școala noastră sau de la alte unități.

În mai mult de jumătate de an cât am stat la Ploiești nu am ieșit în oraș decât de vreo două-trei ori, duminica între orele 14 și 18, adică tot cam de atâtea ori ca și domnișoarele de la pensionul „Notre Dame”, numai că ele ieșeau „cu rându”, iar noi de astă dată eram liberi să intrăm în cofetărie, plăcintărie sau chiar birt, dar fără a avea dreptul de a consuma băuturi alcoolice.

Cazarma, uscatul ciorapilor și al obielelor, cusutul nasturilor, curățatul armamentului și eventual scrierea corespondenței, dacă aveam hârtie și plicuri, acestea erau preocupările noastre de duminică, întrucât la școală nu era o bibliotecă de la care să putem lua o carte pentru citit, să nu mai vorbim de un aparat de radio la care să putem asculta cel puțin meciurile de fotbal, pentru care erau destui amatori din cei o mie două sute de elevi.

O iarnă cumplită, cu geruri și zăpezi mari cum de mult nu mai fusese în această zonă a țării, îmbrăcămintea fiindu-ne slabă și încălțăminte deteriorată, toate acestea au completat condițiile de „călire” pentru front, așa cum ținea atât de mult colonelul. Dar nimeni nu vedea câți elevi sunt bolnavi, cu urechile degerate sau câți tușesc să-și verse plămânii, mulți dintre noi rămânând pentru tot restul vieții cu grave afecțiuni de sănătate.

Cei mai buni executanți dintre elevii școlii au fost învățătorii, foștii elevi ai școlilor normale. Acești pedagogi la ei acasă erau disciplinați, ascultători, buni executanți, răbdători la toate, pentru că erau pătruși de dorința de a ajunge ofițer și astfel, întors la postul său în sat, să fie mai mare în grad decât plutonierul de jandarmi, iar când de sărbători și-ar fi îmbrăcat uniforma – căci așa era datina și regula – plutonierul să fie obligat să-l salute militărește.

Tot ei au fost sufletul unei mult apreciate serbări organizate în cinstea zilei de 24 ianuarie, când tot ansamblul, condus de talentatul căpitan Georgescu, a arătat conducerii școlii că elevii sunt ceva mai mult decât niște simpli executanți ai programului militar, unii dovedind vădite calități artistice. Auzindu-se în oraș de manifestația tinerelor talente din școala militară, ansamblul școlii a fost solicitat de către autorități, astfel că a dat și acolo mai multe reprezentații, fiind răsplătit cu aplauze și ovații, ceea ce i-a creat o faimă grozavă școlii noastre în orașul petrolului.

Iarna era pe sfârșite, băltoacele rezultate în urma topirii zăpezilor, în care cu atâta sadism ne culca Alboiu, se restrângeau și o primăvară cazonă se anunța și pentru noi, [pentru cei] care auzeam zvonuri despre intențiile școlii de a ne scoate în cantonamente pentru aplicațiile de luptă ce marcau încheierea primului an de învățământ în școlile militare.

Dar cea mai mare bucurie pentru întreaga școală, inclusiv pentru majoritatea ofițerilor-instructori, a fost plecarea, la sfârșitul lunii aprilie, a elevilor-plutonieri ai Școlii de ofițeri de la București aflați în stagiul la școala noastră, care nu numai că

erau vătafii și zbirii noștri, dar și printre ofițerii instructori semănau vrajbă și intrigi, contradicții și nemulțumiri.

Când au plecat stagiarii, inclusiv elevul-plutonier Alboiu, de la noi și locotenentul Racoviță – comandantul plutonului nostru, om bun și de treabă, capabil și înțelegător, bun instructor și pedagog, prieten sincer al viitorilor ofițeri de rezervă, cei care, de fapt, duc greul unui război – a respirat ușurat de năpasta ce se abătuse asupra lui cu acest oltean înfumurat, răutăcios și ambițios.

Și iată că ceea ce bănuiam noi că o să se întâmple, ceea ce auzisem despre plecarea noastră în cantonament, ținută în secret de conducerea școlii pentru a se realiza o ieșire tactică printr-o alarmă cât mai apropiată de realitate, a ajuns la realizare. Între timp, bunul nostru instructor, pedagog și prieten, Racoviță, ne-a pregătit prin îndrumările lui prețioase asupra pregătirii noastre morale și fizice, asupra punerii la punct a echipamentului, a ajustării ținutei și în special a încălțăminteii, pentru că, la un marș, de cea mai mare importanță este ținuta și în primul rând încălțăminteaa.

Bănuita noapte a sosit.

În noaptea de 30 aprilie, spre întâi mai, la ora zero, cum se numește tactic, o alarmă puternică ne-a sculat pe toți din somnul dulce în care ne scufundasem după oboseala zilei precedente și, în prezența tuturor ofițerilor care erau obligați să cronometreze mișcărilor noastre, ne-am echipat complet, am luat armele, sacul de merinde și ranița în spate și ne-am aliniat pe platoul de adunare al școlii. În prezența întregului Stat major al școlii am primit muniții și materiale de luptă: grenade, petarde și altele, astfel că greutatea raniței fiecărui elev să ajungă la douăzeci kilograme, iar în sacul de merinde ni s-a dat hrana pe o zi, adică o pâine și o cutie de conserve de fasole cu carne de porc. După raportul la colonel și citirea ordinului de marș de către șeful Statului major, unitatea noastră, care acum devenise unitate operativă, cu număr și indicativ militar, s-a pus în marș cu direcția zona petroliferă Băicoi-Floreni-Câmpina, cu misiunea de a ajunge și a pune stăpânire în cel mai scurt timp pe pozițiile nord-vest Câmpina-Breaza și a raporta de instalarea unității pe pozițiile ordonate de Statul major. În noaptea în care tot Ploieștiul dormea, când somnul era mai dulce pentru fetele și băieții de seama noastră, o coloană de elevi ce-și satisfăceau stagiul militar, înșiruită pe cel puțin un kilometru, mărșăluia în tăcerea nopții, sub povara greutății din spinarea fiecăruia.

Ziua ne-a prins departe de Ploiești, iar în timpul repaosului dintre ora șapte și opt dimineața fiecare unitate a primit ceaiul cald pe locul unde se afla, întrucât cu noi era și coloana de servicii, administrația și tot ce aparținea de școală, deoarece urma să rămânem în această zonă mai mult timp, așa cum era prevăzut în planul de învățământ al Statului major.

În orașul Câmpina, pe un platou dinaintea amenajat în fața Primăriei, colonelul și Statul major, plus notorietățile orașului, au primit defilarea Școlii de ofițeri din Ploiești, fapt care a stârnit vâlvă în toată zonă și eram așteptați cu interes la cantonamentele unde am fost încartiruiți, în special de către tineret.

Compania noastră a fost încartiruită în satul Cornuri, pe dealurile din dreapta liniei ferate spre Comarnic, mai departe, în spate, având Doftana. Tot în acest sat,

în localul școlii primare, era încartiruit comandamentul școlii noastre, Statul major și serviciile operative, ceea ce pentru noi reprezenta un dezavantaj față de companiile cazate prin alte sate, mai departe de „ochii șefilor” și de „coada calului de care este bine să te ferești întotdeauna”.

Eram cazați câte trei-patru elevi într-o casă, bineînțeles în camera cea mare, cea de oaspeți, și ne-am aranjat foarte bine în cel mai scurt timp, fiind priviți cu drag de gazde și mai ales de către odraslele lor mai tinere. La gazda noastră era o fetiță de vreo șaisprezece ani care, în culmea bucuriei de prezența noastră la ei, ne făcea curat în cameră după ce plecam dimineața la tragerile de luptă care durau toată ziua, ne aerisea camera și ne punea flori în vaza de pe masă, ne aducea apă rece și proaspătă de la fântână, până ce soseam noi de la instrucție.

Pe cât de grea era instrucția, cu armamentul greu și terenul accidentat de la poalele Carpaților, pe vârfurile cărora mai persista zăpada din iarnă, cu efortul sporit pentru a putea satisface condițiile de tragere de luptă și exercițiile complicate, pe atât de bine ne simțeam când ne așezam la masă, în iarba și mușchii care semănau cu covoare verzi din casele moldovene; mâncarea pe iarbă din marmitele aduse pe cai de la bucătăria școlii ne părea acum mult mai gustoasă, pâinea de la Câmpina care se făcea acum pentru noi parcă era mai caldă, mai gustoasă, iar bunăvoința și înțelegerea locotenentului Racoviță, care ne ferea de „ochii șefului și de coada calului” precum își ferește cloșca puii săi de uliu, întregea mulțumirea noastră și ne simțeam fericiți în mijlocul naturii, sub soarele binefăcător pentru niște copii care încă se pregăteau temeinic să omoare de fapt oameni pentru ca să nu fie ei omorâți.

Activitatea și traiul în aer liber, viața de campanie cu un pronunțat dozaj de libertate ne-au făcut alți oameni, eram mai vioi și mai bine dispuși; în pauze se făceau glume, se cântau cântece de tot felul – de dor și jele, de dragoste și speranțe, care plăceau mult și lui Racoviță, necăsătorit și poate visător și el la ceva, tolănit mai la o parte în iarbă și uitând că pauza a trecut și trebuia să reluăm atacul.

Pentru sfârșitul perioadei de aplicații se anunța o mare inspecție de la Marele Stat major al armatei, de la București, ceea ce constituia o mare grijă pentru instructorii noștri, întrucât constatarea unei nereguli soldată cu o eventuală sancțiune ar fi însemnat, de fapt, imediata trimitere pe front și, de aceea, și Racoviță insista să ne însușim temeinic învățămintele aplicațiilor de zi și de noapte și, în special, tehnica tragerilor, pentru a nu risca în timpul inspecției vreo constatare negativă.

Depozitul de muniții era în cimitir, în niște cavouri mai mari, golite de conținutul uman, și la care se făcea de gardă, de santinelă, toată ziua și toată noaptea.

La școală la Ploiești eu n-am făcut nici-un planton la dormitor, cu excepția zilelor în care am stat din cauza piciorului accidentat, pentru că nu-mi venea rândul din pricina celor pedepsiți. Costică, însă, a scăpat puține nopți să nu fie de planton în schimbul doi, adică abia te culcai că imediat te trezea postul să intri în schimb la orele douăsprezece noaptea, apoi la ora trei te culcai din nou ca să te scoli la ora cinci. Ce-i drept este că am făcut câteva posturi de santinelă afară, noaptea, și-mi amintesc de o noapte groaznic de friguroasă, când a fost cât pe aci să adorm și să îngheț,

cum s-a mai întâmplat cu unii de pe la posturile din unitățile vecine, pe la sfârșitul lunii ianuarie, pe un ger năprasnic care completa necazurile noastre de școală.

Acum am fost și eu trimis într-o noapte în schimbul doi la postul de santinelă de la depozitul de muniții din cimitir, pe care nu-l văzusem încă, îndatorire de la care nu mă puteam eschiva și la care ne venea rândul tuturor. Vremea se schimbase brusc și, după o ploaie de început de vară, pe la sfârșitul lui mai, o ceață și un întuneric atotstăpânitor cuprinsese toată zona subcarpatică, de nu se putea vedea om cu om. M-am prezentat la corpul de gardă, la școală, iar de acolo – pe la miezul nopții – am fost condus la postul de la depozitul de muniții din cimitir, unde m-am schimbat în schimbul întâi; am memorat parola și, după retragerea lor, am rămas singur în miez de noapte în cimitirul satului, plin de pomi care acum înfloreau: cireși și vișini. În cele trei ore de stat în post mai mult pe loc, fiindcă orice mișcare producea zgomote pe care nu le recunoșteam chiar dacă erau făcute de mine, mi-au venit în minte tot felul de amintiri și povești cu strigoi, stafii, suflete de morți chinuite, ori despre morți care se zbat să se întoarcă la viață și câte nu mi se năzăreau acum, încât m-au trecut sudorile și mă prinseseră durerile de cap, dar altceva decât să-mi doresc să zboare timpul mai repede ca să vină schimbul următor nu aveam ce face; ba mă muncea și îndoiala că, poate, schimbul următor nu mai vine sau nu vine la timp din cauză că poate au uitat cu voie sau fără voie. Și, ca o completare a zbuciumului care mă stăpânirea și a sudorilor care mă sufocau, observ nu prea departe, în partea opusă a intrării în cimitir, o lumină puternică ce se plimbă când pe copacii din cimitir, când pe deasupra lor, când peste mine și se joacă așa, parcă ar voi să însemne ceva. Zgomotele produse prin frunze de liliaci sau păsările de noapte îmi completeau imaginile bolnave din mintea mea și cele auzite din poveștile cu strigoi și stafiile. Retrăiam în minte și poveștile tatei cu limbi de foc și duhuri rele care i s-au arătat lui într-o noapte când mergea cu căruța la Oroftiana, lângă Herța, după pleavă, și caii s-au speriat și au luat-o la fugă de era să cadă jos din căruță, care nu s-a oprit până ce nu au obosit caii, continuându-și astfel drumul cu dureri de cap, grețuri și vărsături fără să fi mâncat ceva înainte, de la o așa spaimă.

Lumina mare de deasupra cimitirului s-a apropiat între timp și, venind prin spate, pe drumul ce ducea la școală unde era comandamentul, s-a identificat a fi mașina cu care venea colonelul în noapte de la Ploiești, certitudine pe care am căpătat-o la ieșirea mea din post, la trei dimineața; în ziua respectivă am avut liber la cameră și astfel am avut timp să-mi cunosc gazda, pe Cenușăreasa care ne întreținea atât de grijuliu cantonamentul, fiind dați ca exemplu pe școală, noi, cei care locuiam aici.

La 15 mai, pe când soarele de amiază se lăfăia regește în zăpada sclipitoare de pe Omul⁹, iar Crucea de pe Caraiman¹⁰ se profila feeric pe un cer ce amintea de

⁹ Vârful Omu din Munții Bucegi este locul cel mai înalt din România populat permanent (locul 11 în clasamentul celor mai înalte vârfuri din România) – n. ed.

¹⁰ *Crucea de pe Caraiman* este denumirea populară a monumentului *Crucea Eroilor Neamului*, construit pe muntele Caraiman, la altitudinea de 2291 m., în memoria militarilor căzuți în Primul Război Mondial – n. ed.

magnifica arătare pe cer a lui Constantin cel Mare, „In hoc signo vinces”¹¹, s-a ordonat adunarea companiei, de către căpitanul Năescu, într-o poiană sub munți, fapt ce nu se întâmplase de mai multă vreme și care de regulă presimțea a rău. Plutoanele aliniată și cu tot armamentul depus mai deoparte, am prezentat raportul care părea mai deosebit decât altele anterioare și, într-adevăr, s-a anunțat evenimentul crucial din viața mea. Căpitanul a citit scurt și sever un ordin superior și a ordonat ca toți elevii din companie care știu limba germană să iasă cinci pași în fața companiei, aliniați în fața plutoanelor respective. Mi-a trăsnet prin cap că poate este vorba de traducători sau însoțitori pe lângă grupul de ofițeri germani afiliați la școală și pe lângă unitățile române, pentru instrucție, conform unor înțelegeri la nivel superior între cele două armate. După ce am văzut că au ieșit în față mai mulți colegi din celelalte plutoane, am ieșit și eu de la plutonul întâi, chiar la îndemnul locotenentului Racoviță, care știa că eu știu bine nemțește atât ca fiu al Bucovinei, cât și prin instrucția dobândită în liceul de la Cernăuți. Căpitanul ne-a privit sever și, cu răceala-i caracteristică, ne-a interogat pe fiecare în parte ce și cât știm și de unde, dacă putem scrie și vorbi curent nemțește, el care, de fapt, îi ura pe nemți. A ordonat comandanților de plutoane să ne trimită imediat la Comandament.

Fotografia nr. 2. De la poalele Caraimanului* am plecat la 15 mai 1942 spre meridiane ce nu puteau fi gândite la acea dată...!

¹¹ *Sub acest semn vei învinge* – n. ed.

* Imagine înlocuită – n. ed. Sursa: <http://www.blog.kauftravel.com/divpics/varful-caraiman.jpg>.

Peste două ore am fost aliniați în curtea școlii, vreo zece sau chiar mai mulți elevi proveniți din toate companiile; apoi am fost văzuți și interogați de colonelul comandant și șeful Statului major al școlii și, chiar în aceeași zi, am fost trimiși cu trenul de la Câmpina la Biroul de mobilizare de la școală, la Ploiești.

După o minuțioasă examinare a foilor matricole și a noastră, după întrebări și răspunsuri cât mai exacte din partea noastră, după un examen medical și unul de limba germană, zece din elevii veniți de la Câmpina am fost echipați în ținută mai curată și mai bună, de vară, luată de la școală, și am fost trimiși de urgență cu însoțitor, un ofițer de la Mobilizare, la București, la Școala de ofițeri activi de infanterie de pe strada Izvor, în vederea completării unui lot de elevi care se trimiteau pentru a urma școlile militare de ofițeri din Germania.

În curtea școlii militare de pe Izvor zarvă mare, mișcare și agitație printre tinerii în civil, absolvenți ai liceelor militare și civile din toată țara, militari – grade superioare române și germane –, medici și specialiști de toate felurile, croitori și fotografi și alții, demnitari, mai mari sau mai mici, fiecare cu misiunea lui.

La adunarea din sala mare a școlii, dintr-un grup de ofițeri români și germani care se afla la masa mare, a vorbit un colonel de Stat major, foarte energic și accentuat. Ne-a comunicat că suntem selectați pentru a urma școlile militare de ofițeri din Germania și că trebuie să fim mândri de încrederea ce ni se acordă pentru aceasta și pentru perspectivele ce ni se oferă, drept pentru care trebuie să fim exemplu de comportare și disciplină, noi reprezentând acolo armata și poporul român.

Pregătirea plecării noastre se precipita, toți am fost fotografiați și ni s-au întocmit de urgență pașapoarte în civil; toți am fost echipați în costume civile noi-nouțe, confecționate urgent de marii meșteri croitori și cizmari, am primit fiecare câte un geamantan cu tot trusoul strict necesar, începând de la mașina de bărbierit, prosoape și săpun, cămăși și batiste, termos și cremă de ghetă, periuțe de tot felul, ceea ce eu personal nici nu-mi puteam permite să-mi cumpăr la situația mea, fără nici-un venit sau vreun ajutor de la părinți, de la care nu prea aveam ce să le cer, căci nu prea aveau nici pentru ei.

În timpul liber pe care l-am avut, am ieșit din nou prin București, în civil, și parcă nici nu-mi venea a crede. Primul drum l-am făcut la Facultatea de Drept, al cărui student am fost, unde mi-am revăzut foștii colegi, dintre care unii își mai aduceau aminte de mine; mi-am revăzut și colegele, printre care și pe Valeria care, în acea zi, a părăsit cursurile și ne-am refugiat în Cișmigiu pe vechile noastre bănci și alei, unde i-am depănat toată povestea absenței mele, precum și despre perspectiva ce mi se deschidea cu plecarea mea din țară.

Regretele despărțirii erau de ambele părți, dar „alea jacta est”¹², nimic nu se mai putea face și ne-am promis să rămânem pe mai departe prieteni buni și să ne urmăm fiecare drumul trasat, mai mult sau mai puțin, cu voia noastră, în speranța că, poate, odată, drumurile noastre s-ar putea încrucișa.

¹² Zarul este aruncat – n. ed.

Gândul că în felul acesta prelungesc termenul plecării mele pe frontul din răsărit, unde urma să plece promoția școlii din Ploiești în anul următor, și împins și de durerea de a fi pierdut iremediabil orice speranță că voi mai putea reveni la ținta mea – medicina – la care am visat din copilărie –, toate acestea m-au făcut să mă hotărâsc și să accept de-acum încalzarmarea și uniforma militară pentru cine știe câtă vreme și în ce împrejurări.

Mi-a revenit în minte mult apreciatul citat al cronicarului, îndrăgit și des repetat de inimosul meu profesor de limba română din Cernăuți, Dimitrie Logigan¹³, că „nu sunt vremurile în vrerea omului, ci doar omul în vrerea timpurilor”, ceea ce timpul și viața mi-au confirmat pe deplin și cu mare exactitate.

¹³ Dimitrie Șt. Logigan (5 aprilie 1883, Stupca – 5 mai 1967, București), absolvent (promoția 1901) al Liceului româno-german din Suceava, a urmat cursurile Facultății de Litere a Universității din Cernăuți. La absolvire a obținut diploma de profesor pentru limbile română, germană, latină și greacă, fiind ulterior bursier în cadrul unui stagiu de specializare de scurtă durată, pentru latină și greacă, la Universitatea din Viena. După 1918 a fost profesor la Școala Normală din Cernăuți, apoi, până în anul 1944, la Liceul „Aron Pumnul”. A fost surprins de trupele sovietice în Cernăuți, de unde, cu documente false eliberate pe numele Bauer, împreună cu familia (soția Maria și fiicele Georgeta și Silvia), s-a „repatriat” în septembrie 1940 în Germania. După al Doilea Război Mondial s-a stabilit la București – n. ed.

Ion Giurcă, *Trei luni în Pocuția: acțiuni ale Diviziei 8 Infanterie, 23 mai – 24 august 1919*, București, Editura Militară, 2019, 405 p. + anexe

Istoricul militar Ion Giurcă a publicat, în anul 2019, o lucrare de istorie militară pe un subiect mai puțin cunoscut în istoriografia românească. Lucrarea importantă prin tematică și dimensiuni este deosebit de utilă și pentru cititorii pasionați de istoria Bucovinei, nu numai datorită vecinătății teritoriului Bucovinei cu Pocuția, cât și pentru că la operațiunile militare și de asigurare securității acestui teritoriu polonez a participat Divizia 8 Infanterie, condusă de generalul Iacob Zadik, cel care a contribuit împreună cu unitățile militare din subordine la unirea Bucovinei cu România.

Lucrarea se deschide cu un capitol intitulat Pocuția disputa și colaborarea româno-polonă, în care demersul istoric pornește de extinderea dominației poloneze asupra părții de nord teritoriului dintre Prut și Nistru, în vremea lui Cazimir al II-lea (1339), continuă cu evoluția relațiilor moldo-polone în privința teritoriului menționat din vremea lui Lațcu I și Petru Mușat, acesta din urmă consolidând relațiile cu Polonia prin mariajul cu sora regelui Vladislav Jgello și împrumutul de 3000 de ruble de argint francești, care avea ca garanție de restituire Pocuția. Autorul prezintă relațiile moldo-polone legate de acest teritoriu din vremea lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan al III-lea și Petru Rareș. Ultimul care a ridicat, fără succes, chestiunea împrumutului nerestituit, a fost Ioan Vodă cel Viteaz. Nu mai puțin importante sunt și chestiunile abordate în subcapitolul „Relații româno-polone în anii 1918–1919”, din care transpare ideea colaborării româno-poloneze din anii 1918–1919, în condițiile în care pericole însemnate, precum forțele militare bolșevizate ucrainene și maghiare, amenințau tânără Republică Poloneză și Statul Român.

Un capitol important al lucrării este cel privitor la „Contextul intervenției militare române în Pocuția”, în care sunt analizate „Măsurile de apărare a frontierei de nord în Basarabia și Bucovina”, „Primele aspecte privind cooperarea militară româno-polonă”, în care se prezintă sprijinul românilor pentru constituirea, prin recrutare, a unor unități militare poloneze la Cernăuți și Hotin, precum și prezența unui militar polonez la Bender, care să adune militarii polonezi aflați pe teritoriul Basarabiei care au fost încorporați în Divizia 4 poloneză. În subcapitolul „Iminența unei intervenții militare în Pocuția”, autorul prezintă condițiile istorice și militare, rezultate din conclucrarea lui Bela Kun și a lui Cristian Racovski, pregătirile militare pe care armata română le-a făcut în vederea asigurării intervenției în Pocuția, care a fost declanșată la 13 mai 1919. Din această parte a lucrării reținem că „Problema înaintării armatei române în Pocuția nu era nouă, un demers francez în acest sens avusese loc în decembrie 1918 – ianuarie 1919” (p. 53), însă partea română a declinat cererea, având în vedere dificultățile de dotare, materiale și nu numai, pe care le întâmpina.

Reținem ca deosebit de important pentru economia lucrării capitolul „Prezența militară românească în Pocuția”, în care autorul analizează „Pregătirea pentru acțiuni în Pocuția”, la care au luat parte unități și subunități ale Corpului 4 Armată și Divizia 1 Cavalerie. Aflăm importante informații despre constituirea Grupului de divizii „Petala” și despre rolul lui Iacob Zadik, care împreună cu soldații săi aveau misiunea de a acoperi flancul drept și spatele trupelor poloneze, ocupând linia Nistrului, între Niezwiska și Balamutovka (Balamutca). Din informațiile Corpului 4 de Armată, atunci, la Colomeea se afla Divizia 8 Infanterie și, la Melnița, Divizia 1 Cavalerie – ambele ucrainene. Din proclamația adresată la 24 mai 1919, în limbile română și poloneză, se afirma între altele că: „Armata română nu intră deci în Galiția pentru a se război cu armata ucraineană, nici cu populația Galiției și, deci, vă rugăm pe toți, militari și civili din regiunea ce vom ocupa, de a preda de bunăvoie toate armele, munițiunile și materialele de război și a vă vedea cu toții de ocupațiunile de toate zilele” (p. 60). Din subcapitolul „Ocuparea militară a Pocuției”, aflăm zonele de plecare, direcțiile de înaintare și zona de concentrare ale armatei române: Detașamentul „Nord”, de la Kiseleu spre Polny, Detașamentul „Central” de la Nepolocăuți, spre Snyatin și Karton, și Detașamentul de „Sud”, de la Vășcăuți spre Zaluca (p. 67). În Ordinul 22 din 24 mai, se prevedea, între altele, că „trupele vor dormi îmbrăcate,

ostașii în jurul comandantului lor, gata a lua arma. Un pichet veghează neconținut, atât pentru primejdia din afară, cât și pentru ceea ce ar putea veni dinăuntru” (p. 67). În același context, reținem faptul că în prescripțiile Ordinului 22 se spunea că prizonierii de război urmau a fi adunați la Cernăuți și aveau să fie transportați imediat la Botoșani. Multe dintre precauțiile militare aveau în vedere posibila infiltrare a agenților bolșevici în Pocuția și Bucovina. De aceea, înaintarea trupelor române s-a făcut lent, în condițiile unei relații tensionate între Nicolae Petala și Iacob Zadik (pp. 71–72), primul fiind comandantul Corpului 4 Armată și secundul comandantul Diviziei 8 Infanterie. Ne reține atenția măsura luată de Iacob Zadik, care, la intrarea în Colomeea, Abulow și Ottynia, fiind primit sărbătorește de către populație, cu drapelul polonez pe clădiri, a ordonat înlăturarea steagurilor poloneze, pentru că „partea română nu dorește să se implice în disputele polono-ucrainene”, cerând militarilor polonezi din Colomeea să părăsească orașul. Acest fapt a determinat reacția vehementă a diplomaților polonezi de la București (p. 75). După ocuparea în întregime a Pocuției de către armata română, au urmat măsurile de consolidare a prezenței militare românești și asigurarea unui climat de ordine. Colonelul Gheorghe Liciu a fost numit comandant al teritoriului ocupat. Urmarea a fost dizolvarea unităților ucrainene, restabilirea legăturilor pe calea ferată, telefonice și telegrafice. Tot atunci a fost restabilită administrația, au fost internați prizonierii, au fost luate măsuri pentru reluarea vieții economice etc. La 2 iunie 1919, Republica Democratică a Ucrainei a protestat vehement pentru violarea teritoriului său, cu amenințarea că nu va recunoaște la Conferința de Pace de la Paris deciziile în privința României (pp. 78–79). Ca urmare a acestui fapt, la sfârșitul lui mai 1919, controla și apăra teritoriul dintre Nistru, Tisa Mijlocie, precum și Pocuția, în felul acesta asigurând securitatea Transilvaniei și a Bucovinei. Concluziv autorul afirmă: „Se încheie astfel, la sfârșitul lunii mai 1919, luarea sub control a unui teritoriu care în Evul Mediu fusese subiect de dispută moldo-polonă, iar granița de nord și est a Moldovei medievale se afla sub autoritatea românească. Nu a fost o revenire la disputa româno-polonă, ci un răspuns al celor două state vecine la pericolul bolșevic de la est și de la vest” (p. 80).

În capitolul „Zona militară a Pocuției” sunt prezentate „Măsuri organizatorice, nemulțumirile poloneze” ce priveau organizarea acestui teritoriu ca zonă militară, la 22 mai 1919, sub conducerea unui comandament special ce ținea cont de normele prevăzute de art. 43–65 din „Regulamentul asupra legilor și uzurilor războiului pe uscat”. În acest context, remarcăm intervenția lui Ion Nistor – ministru delegat cu administrarea Bucovinei – care, la 30 mai 1919, cerea să-l readucă în Bucovina pe generalul Iacob Zadik. Această solicitare avea să fie împlinită la 4 iunie 1919, fapt de care îl înștiința direct generalul Constantin Prezan. O atenție specială a fost acordată de autor prezentării Serviciului telefonic-poștal, situației căilor ferate din Pocuția, situației sanitare, contactelor cu comandanții din armata poloneză, trecerii unor unități poloneze din Basarabia în Galiția.

Ne reține atenția capitolul „Măsuri și acțiuni pentru apărarea Pocuției”, care se referă la: „Organizarea apărării pe Nistru”, „Vizita generalului Constantin Prezan în Bucovina și Pocuția”, „Generalul Iacob Zadik, comandant al forțelor din Bucovina, Pocuția și nordul Basarabiei”, „Ultimele activități și acțiuni pentru apărarea la Nistru. A doua vizită a generalului Constantin Prezan în Pocuția” și „Generalii Alexandru Lupescu și Iacob Zadik consolidează apărarea Pocuției și a nordului Basarabiei”.

Un amplu capitol este dedicat de autor evacuării Pocuției de către armata română, din care rămâne neelucidat incidentul dat drept atentat la adresa lui Iacob Zadik, care se deplasa la Liiov (Lemberg), pentru negocierile de retragere a armatei române din Pocuția (pp. 233–237). La Lemberg fiind, generalul Iacob Zadik a emis Ordinul 541, prin care se se hotăra retragerea pe etape a armatei române, teritoriul eliberat urmând a fi ocupat de armata poloneză. Această acțiune avea să fie să fie presărată de nemulțumiri, atât ale românilor, cât și ale polonezilor, în legătură cu evacuarea unor materiale rechiziționate în Pocuția. În urma intervenției lui ministrului Alexandru C. Constantinescu, s-a constituit o comisie care a analizat măsurile ce se impuneau pentru stingerea litigiilor româno-poloneze (pp. 244–252).

Lucrarea semnată de Ion Giurcă se încheie cu o amplă trecere în revistă a disputelor româno-poloneze, ce s-au întins pe o perioadă destul de lungă de timp, 1919–1925, pe tema rechizițiilor făcute de armata română și a despăgubirilor pe care polonezii le-au solicitat din partea Statului Român.

Studiul istoricului militar Ion Giurcă, însoțit de un amplu corp de anexe, a fost elaborat printr-o bună valorificare a izvoarelor istorice aflate în Arhivele Istorice Naționale Centrale și a documentelor

cercetate în Arhivele Militare Naționale Române. El tratează un subiect mai puțin cunoscut în istoria României, cu importante conexiuni cu personalități politice și militare române, care au activat și pe teritoriul Bucovinei. În cazul acesta, importante ni se par informațiile despre generalul Iacob Zadik, Ioan Nistor, Corpul 4 de Armată, Divizia 8 Infanterie, care au avut un rol esențial în apărarea țării și a Bucovinei de pericolul bolșevic.

Marian Olaru

Mihai Bocancea, Ionuț-Mihai Nacu, *Vasile Bumbac, profesor, literat și patriot român. Biografie*, ediție revăzută și completată, Suceava, Editura „George Tofan”, 2019, 232 p.

Profesorul Mihai Bocancea și studentul aspirant la o carieră militară Ionuț-Mihai Nacu își unesc eforturile pentru a răspunde unei virtuale curiozități a trecătorului pe Strada Vasile Bumbac din Suceava secolului XXI: – „Cine a fost Vasile Bumbac?”. Mizând, probabil, pe faptul că sub chipul trecătorului curios se poate ascunde oricând un cititor la fel de curios, cei doi autori oferă un răspuns detaliat întrebării de mai sus în cuprinsul volumului *Vasile Bumbac, profesor, literat și patriot român. Biografie*, din care, la pagina 12, privește încrezător spre posteritate figura distinsă a lui Vasile Bumbac, student la Universitatea din Viena secolului al XIX-lea. Până la cel de-al Doilea Război Mondial, despre Vasile Bumbac, scriitor și profesor la Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava în perioada 1874–1906 (azi, Colegiul Național „Ștefan cel Mare”), s-a scris în istoriile dedicate culturii și a literaturii fostei provincii imperiale Bucovina, că a fost „entuziastul cântăreț al generației de la 1860–1870”, care poate sta „cu cinste între plămuitorii limbii poetice românești” (Constantin Loghin); a fost privit ca „cel mai apropiat prieten al lui Eminescu” și s-a afirmat că „nume ca Vasile Bumbac au [...] o reputație de poeți incomunicabilă mai departe” (G. Călinescu).

Autorii volumului biografic dedicat lui Vasile Bumbac încearcă să aducă lămuriri în privința acestor „etichete” aplicate personalității profesorului, poetului și omului de cultură sucevean, oferindu-le cititorilor informații documentate, pentru care mărturisesc că au consultat fonduri documentare și izvoare bibliografice aflate în principal în bibliotecile sucevene. La finalul „Introducerii” pe care o semnează, autorii acceptă că demersul lor poate fi îmbunătățit „prin descoperirea de noi documente în arhivele din țară, de la Cernăuți sau Viena” (p. 14). De altfel, cartea pe care o prezentăm este o „ediție revăzută și completată” a lucrării *Vasile Bumbac – profesor, literat și patriot român. Scurtă biografie* (124 p.), apărută în anul 2016, iar în această a doua ediție autorii reușesc, prin completările aduse, să dubleze numărul paginilor care alcătuiesc volumul. Sumarul cărții conține, după o „Prefață” (pp. 5–11) semnată de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu și „Introducerea” autorilor (pp. 13–14), șase capitole, inegale ca întindere: „Scurtă prezentare a satului Costâna din punct de vedere geografic și istoric, cu privire specială la secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea” (pp. 15–24); „În satul natal” (pp. 25–32); „Elev la Suceava” (pp. 33–35); „Elev la Cernăuți” – în care sunt inserate subcapitolele: „Frații Hurmuzachi și Aron Pumnul, modele de patrioți pentru Vasile Bumbac”, „Mihai Eminovici și frații Vasile și Ioniță Bumbac”, „Alegerile pentru Dieta Bucovinei de la 1861” și „Elev la Blaj”, (pp. 36–84); „Student la Viena” – cu alte două subcapitole: „Societatea «România Jună»” și „Serbarea de la Putna” (pp. 85–120); „Profesor la Suceava” (pp. 121–212), „Bibliografie” (pp. 217–223); „Postfață” pp. 229–232) semnată de Lucian Spetcu. În prezenta ediție, se retipăresc articolele „Cuvânt înainte”, semnat de Gheorghe Giurcă (pp. 224–226) și „Prefață”, de Lăcrămioara Cocârlă (pp. 227–228), din prima ediție. Ca un îndemn în plus la o lectură cu folos, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu își exprimă convingerea că, prin publicarea acestei cărți, Mihai Bocancea și Ionuț-Mihai Nacu „săvârșesc un mare act de recuperare și așezare a acestui fiu al Bucovinei în ierarhia eroilor de frunte ai nefericitei și încă mereu râvnitei Bucovina...” (p. 11).

Vasile Bumbac s-a născut în Costâna (nume dat locului „poate [de] vreo moșie a lui Miron Costin, care se scria «Costân»”, nota Iorga, în anul 1938), la 7 februarie 1837, în familia cu opt copii

a unor „gospodari harnici și chivernisitori”, Ion și Smaranda Bumbac. Copilul a învățat să scrie, să citească și să socotească în sat, cu doi așa-numiți „dascăli călători”, unul din ei fiind (și) „bucătariu boeresc numit Iordachi Bucătariul. La acesta mi-am îndeplinit studiile în *Ceaslov și Psaltire*” (p. 31), deoarece în sat nu exista școală primară. În aceste condiții dificile, specifice învățământului în limba română din Bucovina la mijlocul secolului al XIX-lea, abia la vârsta de 14 ani începe Vasile Bumbac să frecventeze școala primară din Suceava, unde învățământul se făcea în limba germană. După trei ani petrecuți aici, a fost înscris la Gimnaziul de Stat din Cernăuți, în anul 1854.

Unul din cele mai consistente și documentate capitole ale cărții este capitolul „Elev la Cernăuți”, în care autorii prezintă viața de student gimnazist a lui Vasile Bumbac, punctând și începutul activității lui poetice; interesul pentru culegerile de folclor, generos oferite mai târziu lui Eminescu; întâlnirea și prietenia legată în casa lui Aron Pumnul cu Mihai Eminescu, pe atunci un copil, ale cărui rezultate la învățătură cădeau și în grija fraților Vasile și Ion Bumbac, însărcinați de profesorul Pumnul să-i fie meditari; preocuparea și implicarea în acțiuni ce priveau problema națională a românilor și lupta pentru dobândirea unor drepturi politice. La Gimnaziul de Stat din Cernăuți, Vasile Bumbac l-a avut profesor la limba și literatura română pe Aron Pumnul, eminentul dascăl venit în anul 1849 din Transilvania în capitala Bucovinei, cu misiunea asumată de „a închea aici o viață românească” (după expresia „cronicarului duios al Bucovinei”, Emanuil Grigorovitz). Autor al unor prime manuale românești de literatură, în care a cuprins „cele mai interesante texte literare și științifice ale autorilor români din România, Transilvania și Bucovina, ce aveau menirea de a trezi în rândurile tineretului conștiința demnității naționale și a dezvoltă dragostea pentru limbă, lege, neam, pământ, datină, obiceiuri” (p. 48), profesorul Aron Pumnul a militat și pentru introducerea alfabetului latin în scrierea limbii române. În același timp, profesorul participant la Revoluția din 1848 își asumase rolul de a redeștepta conștiința națională a poporului român din Bucovina habsburgică. El a refuzat, în anul 1862, un post universitar la Iași, deoarece „trebuința cere să rămân încă cu tinerimea rumână bucovineană, ca să o deștept din amorțeala și letargia în care se află cufundată” (p. 47), un rol în care a fost permanent susținut de familia Hurmuzachi. Locuind ani de zile în casa profesorului său, Vasile Bumbac a avut prilejul să fie în permanent contact cu ideile și viziunea culturală și politică a profesorului său, pe care și le-a însușit în mare parte. Mai mult, gimnazistul Bumbac (avea 24 de ani!) s-a implicat, împreună cu mai mulți colegi, în campania electorală din anul 1861, care urmărea alegerea românilor în Dieta Bucovinei. Numărându-se, ulterior, între cei arestați „pentru crime de tulburători, revoluționari și vătămarea Majestății”, deși împăratul Franz Iosif „i-a iertat ca «nevinovați întru nemica»” (p. 62), situația lui școlară a avut de suferit până într-atât încât, pentru anul școlar 1861/1862, a fost obligat să-i solicite lui Timotei Cipariu, director al gimnaziului din Blaj, înscrierea în ultima clasă de liceu (a VIII-a) și susținerea aici a examenului de maturitate.

Tot în perioada studiilor gimnaziale la Cernăuți, Vasile Bumbac a fost atras și de muza poeziei, însă autorii biografiei nu aduc informații noi referitoare la data debutului literar (poetic), doar reiterează faptul că unii contemporani ai acestuia fixează debutul în anul 1856 – citând afirmația lui Victor Morariu, cum că Vasile Bumbac ar fi publicat primele poezii „încă de la vârsta de 19 ani, pe la 1856, [...] în «Familia»” – , în timp ce „alți cercetători” (?) consideră că Bumbac ar fi debutat „pe la 1859/1860” (p. 38). Discuția rămâne deschisă.

După promovarea examenului de maturitate, în iunie 1862, Vasile Bumbac s-a înscris la Institutul Teologic din Cernăuți, dar în anul 1864 a obținut o bursă de la Fondul Religionar greco-ortodox, care i-a permis să urmeze cursurile Facultății de Filozofie a Universității din Viena. Biografia săi menționează faptul că acordarea acestor stipendii venea în urma înființării Gimnaziului Superior greco-ortodox la Suceava (1860) și avea ca scop asigurarea celei mai bune pregătiri profesionale pentru tinerii studioși și entuziaști, dornici „a se dedica profesiei didactice la Suceava, fiind conștienți de importanța misiunii lor de a ridica o intelectualitate românească dintre locuitorii satelor bucovinene” (p. 79). Întorși de la studii, tinerii profesori aveau să ocupe apoi catedrele de la gimnaziul nou înființat, determinând, în final, crearea de clase paralele românești și introducerea limbii române ca limbă de predare în gimnaziul sucevean. Prima clasă românească a fost inaugurată aici la 1 septembrie 1881, iar Vasile Bumbac a predat celor 47 de elevi înscriși limba și literatura română și limba latină. Până la acest moment însă, el a petrecut un deceniu la Viena, pentru studiile universitare și obținerea doctoratului.

Capitolul „Student la Viena” acoperă o perioadă prolifică (1864–1874) din viața lui Vasile Bumbac, perioadă căreia autorii biografiei lui îi subliniază, în principal, trei caracteristici: s-a pregătit pentru a deveni profesor de filologie clasică; a avut un rol catalizator în înființarea și funcționarea societăților studențești românești din Viena – Societatea literar-științifică a românilor din Viena (1864) și Societatea „România Jună” (1871) –, implicându-se în organizarea Serbării de la Putna (15/27 august 1871), deși nu a putut participa la ea; nu în ultimul rând, a desfășurat o bogată activitate literară, atingând chiar „apogeul activității sale poetice” (cf. Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775–1918 în legătură cu evoluția culturală și politică*, p. 113). În același timp, s-a implicat în susținerea vieții culturale și literare din Cernăuți, publicând în „Focea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” diverse articole, ode, balade și cântece; aspira chiar să realizeze o epopee românească, „Descălécarea lui Dragoș în Moldova”, proiectată în 12 cânturi, abandonată însă, după publicarea primelor două părți. Alte articole și creații poetice i-au fost tipărite în periodicul „Albina” (Pesta). Autorii biografiei mai subliniază că în perioada vieneză, Vasile Bumbac a legat prietenii durabile cu tineri care au devenit ulterior nume importante în literatura și cultura românească: Mihai Eminescu, Ioan Slavici, Dionisie Bejan ș.a.

Portretul profesorului Vasile Bumbac prinde contur treptat, în cele aproximativ 80 de pagini ale capitolului „Profesor la Suceava”. La începutul capitolului, Mihai Bocancea și Ionuț-Mihai Nacu prezintă un istoric al înființării Gimnaziului Superior Greco-Ortodox din Suceava (Gr.-or. k.k. Obergymnasium), care a fost inaugurat în 4 septembrie 1860, cu limba de predare germana, singurele obiecte la care se predă în românește fiind religia și limba și literatura română. La acest liceu a venit Vasile Bumbac, în august 1874, ca profesor de limba latină și limba română și a funcționat aici până la pensionare, în anul 1906. Profesorul Vasile Bumbac a făcut parte dintr-un corp didactic sucevean de elită, unde i-a avut colegi (pe unii și prieteni) pe: Ștefan Ștefureac, Ștefan Dracinschi, S. F. Marian, Ieronim Munteanu, Samuil Isopescu, Animpodist Dașchievici, C. Mandicevschi ș.a. O scurtă perioadă (1874–1875), frații Vasile și Ion Bumbac au fost colegi de catedră la Suceava. Despre începutul carierei profesionale a lui Vasile Bumbac, biografii amintesc că a purtat amprenta eforturilor de a realiza un învățământ de calitate, chiar în condițiile absenței manualelor în limba română. Profesorul a făcut traduceri din literatura clasică latină pentru elevii săi de la gimnaziul sucevean, iar orele de română le predă încă după *Lepturile* alcătuite de fostul său profesor, Aron Pumnul. De altfel, activitatea de traducător a dublat-o pe cea de profesor, el lăsând în manuscris traducerea *Eneidei*, de exemplu. Problemele școlare și sociale cu care se confruntau elevii în acea perioadă erau mult mai numeroase, din acest motiv Vasile Bumbac, alături de mulți alți profesori și oameni de cultură, sprijină constituirea societății culturale și de binefacere „Școala Română” din Suceava, cu scopul de a asigura fonduri și manuale elevilor români. Când societatea, beneficiind de donația generoasă a preotului Vasile Cocârlă, a ridicat un internat (în anul 1906) pentru elevii din împrejurimile Sucevei, profesorul Bumbac a propus ca acesta să poarte numele mărinosului donator (p. 143).

Biografia profesorului sucevean îi conturează imaginea, introducând în discursul lor fragmente evocatoare ale unor foști elevi ai lui Vasile Bumbac. Ioan Bilețchi-Albescu și-l amintește astfel: „Era profesor de limba română pentru întreg cursul superior al liceului. [...] Avea în voce ceva ascuțit și dur și era în permanență serios. Nu-mi aduc aminte să-l fi văzut cândva zâmbind sau să fi auzit o glumă din gura lui. Era cam ursuz din fire. În ciuda acestor aparențe, Bumbac era un om nespuz de bun nu numai cu oamenii, ci și cu animalele”. (pp. 162–163). Îl descoperim amator de călătorii („escursiuni feriale”) prin Bucovina, România, Transilvania, publicând apoi reportaje/descrieri de călătorie în paginile „Revistei politice” în anii 1890 și 1891, dedicând poezii orașelor prin care trece sau evenimentelor la care participă. A compus ode și imnuri, fabule, poezii pe care le-a numit cântece („Cântec de leagăn”, „Cântecul plugarului” etc.), unele publicate în calendare și reviste, câteva puse pe note, multe altele rămase în manuscris. Dorința sa de a publica un volum în care să cuprindă creația poetică a fost mărturisită de doi profesori și critici literari bucovineni, Victor Morariu și Constantin Loghin, dar a rămas neimplinită. Vasile Bumbac s-a stins din viață la 27 februarie 1918. Autorii biografiei sale menționează (p. 197) instituțiile și fondurile în care se regăsesc manuscrisele rămase de la acesta. Într-un manuscris miscelaneu este cuprinsă poezia cu titlul „Toate-n lume-s poezie”; datată 1863, pare a prefigura sonoritățile poeziei eminesciene.

Volumul *Vasile Bumbac, profesor, literat și patriot român. Biografie*, semnat de Mihai Bocancea și Ionuț-Mihai Nacu, dincolo de unele posibile comentarii asupra felului în care autorii și-au structurat informațiile, oferă cititorilor prilejul unei întâlniri peste timp cu un om care și-a canalizat energia profesională și creatoare spre împlinirea unor țeluri ce și-au păstrat până astăzi noblețea.

Elena Pascaniuc

Gaëlle Fisher, *Resettlers and Survivors: Bukovina and the Politics of Belonging in West Germany and Israel, 1945–1989*, Berghahn Books, 2020, 304 p.

Apărut în seria „Worlds of Memory”, volumul aparținând cercetătoarei germane Gaëlle Fisher oferă o perspectivă originală asupra identității și sentimentului de apartenență la spațiul idealizat, ideologizat și mitificat al Bucovinei. Potrivit autoarei, cartea „spune povestea” a ceea ce s-a întâmplat cu mulți dintre bucovinenii care au părăsit această provincie după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Ea umple un gol atât în istoriografia regiunii, cât și în cea a perioadei Războiului Rece prin informații referitoare la societatea în care „repatriații”, „refugiații”, „supraviețuitorii”, „expulzații” sau „noii-migranți” și-au continuat destinele. Deși surprinzătoare, compararea și juxtapunerea experiențele trăite de germanii bucovineni stabiliți în Germania de Vest și de evreii bucovineni ajunși în Israel se face în lumina a ceea ce autoarea numește „migrație de întoarcere”. Cât privește Bucovina ca loc al memoriei, ea reprezintă o zonă de interferență culturală în care, pentru un timp destul de îndelungat, și unii și alții au interacționat folosindu-se de limba germană ca limba franca sau ca proprietate a lui homo bucovinensis.

„Corpusul eclectic” de resurse bibliografice pe care Gaëlle Fisher și-a clădit lucrarea cuprinde materiale oficiale și texte având caracter personal, documente din arhivele germane, evreiești, românești și broșuri ori ziare, memorii și interviuri de istorie orală la care au participat persoane provenind din regiune sau implicate în activități legate de Bucovina. Toate acestea i-au permis cercetătoarei să analizeze, să interogheze și să încorporeze date și fapte într-o narațiune referitoare la reprezentările idealizate ale „locului de baștină” ca parte intrinsecă a vieții strămutaților din perioada postbelică. Deși fiecare relatare poate constitui un subiect distinct în dezbaterile despre germanism, iudaism, despre un trecut violent ale cărui reverberații s-au resimțit încă mulți ani după încheierea conflictului ce a marcat omenirea la mijlocul secolului al XX-lea, abordarea „istoriilor similare” propusă în volumul *Resettlers and Survivors...* schimbă anumite paradigme naționale și etnice pe care unii dintre contemporanii noștri și le asumă, adesea inconștient. Originalitatea constă, așadar, în exploatarea fără prejudecăți și subiectivisme a literaturii antebelice, din timpul războiului și de după 1945, în special a celei aparținând sau care a fost girată de germanii bucovineni din Germania și de evreii bucovineni din Israel.

Titlurile capitolelor care structurează lucrarea ascund în spatele unor cuvinte precum „Fundaluri”, „Statorniciri”, „Complicații” adevărate serii de probleme legate de identitate, memorie și apartenență culturală și teritorială. Încă din Introducere este adus în discuție „Mitul Bucovinei” și configurarea provinciei ca o „prismă”, autoarea insistând pe caracterul multifacțat al acesteia, generator de proiecții ideologice și permutări contradictorii care îi alimentează, de-a lungul timpului, politicile. Partea I – Backgrounds – tratează, după cum o indică și titlul, fundalurile sau decorurile în care se derulează scene de viață ale bucovinenilor germani și evrei. Cu alte cuvinte, avem de a face cu o amplă schiță de istorie socială referitoare la perioada anterioară anului 1945, atunci când cele două grupuri distincte au acționat, relaționat și s-au confruntat, în funcție de diverse condiționări economice, culturale și politice. Partea a II-a – Establishments – se referă la împrejurările în care s-a produs dislocarea etnică și, ulterior, construirea apartenenței la „noua patrie”. În acest sens, este analizat modul în care populația locală a înțeles să-i primească și să colaboreze cu noii sosiți, identificați și autoidentificați ca „bucoveneni”, „germani din Bucovina”, „strămutați”, „refugiați” sau „expulzați”. Sunt amintite apoi cadrul și motivația înființării unor instituții menite să contribuie la

conservarea identității bucovinenilor, ca, de exemplu, „Landsmannschaft der deutschen Umsiedler aus der Bukowina in Deutschland e.V./Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen”. În oglindă este prezentată situația evreilor bucovineni în primul deceniu de după 1945, perioadă în care majoritatea supraviețuitorilor Holocaustului a emigrat în Palestina. Sunt plasate, într-o succesiune logică, secvențe din strădania acestora pentru dreptul de a ajunge la „casă ancestrală” – imaginată drept „soluție și salvare”, pentru protejarea identității și a moștenirii culturale, pentru dreptul de a împărtăși celorlalte semnificația trecutului lor dramatic și nu în ultimul rând pentru „absorbția” în noua societate sionistă. Ultima parte, a III-a – Entanglements – prezintă câteva modalități (divergente, convergente și conflictuale) prin care „strămutații” au încercat să compenseze, în noua patrie, atât pierderile consumate în anii plini de violență, cât și cele puse pe seama migrației. De asemenea, este explorată relația dintre nostalgie, vinovăție și germanism prin juxtapunerea, compararea și interpretarea diferitelor reprezentări ale Bucovinei. Există astfel imagini disonante, în care personajele și ideile poartă amprenta determinismului etnic antebelic, redefinindu-se în termenii etnonaționalismului din timpul războiului sau din perioada imediat următoare încheierii acestuia. Capitolele care formează această parte a lucrării indică legătura dintre două comunități etnice distincte și o problemă comună: reparațiile ca probă a asumării, ignorării sau negării responsabilității istorice. Sunt apoi reconstruite traiectoriile diferiților scriitori bucovineni de limbă germană (insistându-se asupra efigiei lui Alfred Margul-Sperber) care au creat un adevărat „peisaj literar” cu o dinamică transnațională. Înțelegând contextul istoric al anilor 1970–1980, natura relațiilor Vestului cu Estul, dar și avaturile unei generații decisă să-și afirme identitatea, istoria și apartenența la comunitate, deopotrivă în Germania de Vest și Israel, autoarea conturează parcursul devenirii Bucovinei dintr-un „Heimat” german sau evreiesc într-un teritoriu profund simbolic, dominat de interferențe și simbiozele culturale.

Concluzionând, lucrarea oferă, în mod cert, o perspectivă inedită asupra consecințelor de durată ale celui de-al Doilea Război Mondial ca și asupra istoriei postbelice, în general. Fără a se concretiza într-o narațiune paralelă sau comparativă (ci, mai degrabă într-o „istorie încrucișată”), ea dezvăluie mecanismele transformării Bucovinei într-un loc „imaginat” și într-un obiect „transnațional” al memoriei. Interacționând și reacționând unii față de ceilalți, germanii și evreii din Bucovina – ipostaziați de Gaëlle Fisher în „strămutați”, „coloniști” ori „supraviețuitori” – și-au creat propriile versiuni ale trecutului, schimbându-le accentele în funcție de audiență, vizibilitate și influență, ca o demonstrație a faptului că, indiferent de convingerile multora, istoria servește intereselor prezentului.

Harieta Mareci-Sabol

„Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, anul XIX, Iași, Editura Palatul Culturii, 2019, 470 p.

Muzeul Etnografic al Moldovei a editat anul trecut cel de-al XIX-lea tom al periodicului său. Sutele de pagini ale „Anuarului”, generos oferite an de an colaboratorilor și cititorilor, adună (din aproape cele patru zări ale țării, am spune, având în vedere că autorii sunt din Chișinău, Cluj-Napoca, București, Iași) și de această dată studii și articole de specialitate importante și variate, semnate de nume cu notorietate și cu autoritate în domeniul etnologiei românești, pagini memorialistice, note de lectură, comentarii critice privind noutăți editoriale dedicate civilizației și culturii tradiționale românești.

Sumarul „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” cuprinde, structurate în opt secțiuni, 25 de materiale științifice. Prima secțiune este cea de „Restituiri”, unde se tipărește lucrarea-manuscris a profesorului Eugen D. Neculau, „Activități economice (agricultură, meșteșuguri, comerț) în nordul Moldovei” (pp. 11–56), scrisă în anii ’50–’60 ai veacului trecut. Studiul face parte din „monumentala lucrare” *Sate pe Jijia de Sus*, din care, în paginile „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” au mai fost publicate patru studii, între anii 2003 și 2019. Editorul Marcel Lutic precizează în nota redacțională că a intervenit în titlul materialului, augmentându-l prin „adăugarea cuvintelor «agricultură,

meșteșuguri, comerț» între paranteze rotunde [...] în speranța de a întregi cumva titlul parcă prea «zgârcit» al lui Neculau; de asemenea, precizarea «în nordul Moldovei» ne aparține, deși suntem conștienți de faptul că autorul cercetează în special realități rurale specifice doar județului Botoșani și fostului județ Dorohoi; am dorit astfel ca încă din titlu să fim mult mai expliciti și să dăm de înțeles cititorului la ce zonă anume a Moldovei face referire profesorul Eugen D. Neculau» (pp. 11–12). La fel, cititorul este „avertizat” că, în ciuda unor „mici concesii ideologice” acceptate / făcute de autor, „nota generală și a acestui manuscris este axată preponderent spre înțelegerea sociologică și spirituală a istoriei neamului românesc din nordul Moldovei” (p. 13).

Secțiunea „Studii” cuprinde șase materiale: Teodor Candu, „Pe urma «ierbii fiarelor». Căutători și tănuitori de comori de altădată” (pp. 57–72); Elena Chiaburu, „Cercetarea culturii populare în România după 1945. *Index Librorum Prohibitorum*” (pp. 73–94); Vasile Chiselită, „Dialogul european și structura genurilor muzicii populare instrumentale de dans din Basarabia și Bucovina” (pp. 95–134); Silvia Ciubotaru, „Fata rău măritată” (pp. 135–164); Marin Constantin, „Proto-antropologia scrierilor lui Nicolae Milescu Spătaru despre China (1675–1678)” (pp. 165–180); Lucian-Valeriu Lefter, „Ierarhii familiale în satul românesc. Considerații pe marginea pomelnicului din Zăpodeni – Vaslui” (pp. 181–192). Studiul realizat de Elena Chiaburu se remarcă prin noutatea temei propuse: epurația cărților și epurația persoanelor, imediat după 23 august 1944. O temă pe care autoarea o consideră, de fapt, o investigație „necesară pentru restabilirea adevărului și pentru cunoașterea cât mai completă și corectă a dobândirilor științifice înregistrate de acest domeniu în ultimul secol, din care o parte însemnată au fost oculte din motive politice” (p. 74). În atenția autoarei stau listele de cărți cenzurate și interzise în România după cel de-al Doilea Război Mondial, selectarea celor care aparțin domeniului culturii populare, apoi verificarea lor în Catalogul Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, „pentru a vedea dacă exemplarele păstrate poartă semnele interdicției” (p. 74). Elena Chiaburu identifică 115 lucrări circumscrise domeniului etnologic – se regăsesc în listă cărți ale autorilor bucovineni Elena Niculiță-Voronca (la poziția 82) și Petru Iroaie (cu șase titluri, la pozițiile 55–60), dar și cartea lui Petre Ispirescu, *Basmele românilor*, București, Imprimeria Centrală, f.a., în dreptul căreia se face precizarea: „Se va scoate coperta și foaia de titlu” (p. 92) – prin a căror interdicție a fost distorsionată grav „imaginea corectă și completă asupra evoluției cercetării culturii populare românești” (p. 94). Tot din această rubrică se distinge studiul „Fata rău măritată”, în care Silvia Ciubotaru analizează repertoriul liricii ceremonialului nupțial și cel al liricii de jale din perspectiva relațiilor familiale și a conflictelor psihologice și sociale pe care le trăia adesea femeia în societatea și familia tradițională. Autoarea formulează concluzia că lirica fetei rău măritate „este cristalizarea plânsului multor inimi, spovedania unei întregi categorii sociale” (p. 164).

În rubrica „Materiale. Note și comentarii” sunt incluse lucrările semnate de: Silvia Ciubotaru, „Civilizația pădurilor și poienilor carpatine” (pp. 193–216); Letiția-Mirela Cristea, „Săpânța. Universul crucilor vesele reflectat în patrimoniul Muzeului Național al Țăranului Român” (pp. 217–226); Ion Cuceu, „Obiceiurile agrare din Moldova” (pp. 227–244); Iordan Datcu, „Integrala operei Petru Caraman” (pp. 245–248); Gheorghe Iuțș, „Activitatea istoriografică a etnografului Teodor T. Burada” (pp. 249–262); Laura Cristina Pop, Ioan Toșa, „Gruparea «Ardeleana» a Universității «Regele Ferdinand I». Tradiție, educație și divertisment în anii refugiului la Sibiu (1941–1943)” (pp. 263–292).

Secțiunea „Pagini memorialistice” oferă cititorilor, prin paginile cu titlul „Popas la Muzeul Etnografic” (pp. 293–316) semnate de Ion H. Ciubotaru, un altfel de istoric al Muzeului Etnografic din Iași, trecut prin filtrul afectiv al unui tânăr angajat din anii '60 ai secolului trecut, astăzi coordonator al Colegiului editorial al „Anuarului” instituției pentru a cărei menire și înțelegere corectă în viața publică militase încă de atunci.

La rubrica „Corespondență, documente”, Cosmina Timocea-Mocanu scrie „Note și comentarii la un epistolar inedit: Sextil Pușcariu – Ion Mușlea” (pp. 317–344), ce se întinde între anii 1925 și 1941 și căruia îi identifică trei etape.

Secțiunea „Aniversări” cuprinde două studii, unul dedicat de Marcel Lutic lui „Artur Gorovei – 155 de ani de la naștere” (pp. 345–376), altul prin care coautorii Mihai Ursu, Constantin Gh. Ciobanu marchează „Apariția primului muzeu public din Basarabia și evoluția acestuia până la cel de-al Doilea Război Mondial” (pp. 377–412).

În secțiunea *In memoriam*, profesorul univ. dr. Ion H. Ciubotaru semnează un articol dedicat memoriei lui „Virgiliu Florea (1941–2019)” (pp. 413–421), „unul dintre colaboratorii apropiați ai publicației”, „vrednic discipol” al lui Ion Mușlea, profesor universitar la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, „om harnic și un cercetător în cea mai frumoasă accepțiune a cuvântului” (p. 415), plecat pe ultimul drum la 7 august 2019.

Secțiunea cu care se încheie sumarul periodicului prestigioasei instituții ieșene cuprinde „Recenzii, prezentări, note bibliografice”. Din volumele prezentate, menționăm, selectiv: *Corpusul răspunsurilor la chestionarele Ion Mușlea*, vol. I. *Basarabia și Bucovina. Chestionarele II, IV, VII*; vol. II. *Moldova și Bucovina. Chestionarele II, IV, VII și Șezătoarea*, ediție critică de documente etnologice inedite, introducere, note și indici de Ion Cuceu, Maria Cuceu, Cosmina Timoce-Mocanu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, 690 p.; 2017, 996 p. (Ion H. Ciubotaru) (pp. 430–437); Sanda Golopenția, *Adusul pe sus. Descântatul de dragoste*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2018, 264 p. (Silvia Ciubotaru) (pp. 460–465); Eugen Bâzgu, *Arhitectura tradițională – memorie identitară*, Chișinău, F.E.-P. Tipografia Centrală, 2018, 548 p. (Adina Hulubaș) (pp. 438–443).

Elena Pascaniuc

„«Mesager bucovinean». Revistă de cultură pentru bucovinenii de pretutindeni”, Cernăuți – București – Rădăuți – Chișinău, anul XVI (serie nouă), nr. 1–2 (61–62), 2019, 128 p.

Apărută din anul 2003, inițial ca Buletin al Filialei București a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, transformat ulterior într-o publicație pentru bucovinenii de pretutindeni (2013), revista „Mesager bucovinean” a ajuns la al XVI-lea an de apariție. Publicația, coordonată de Carmen Andronachi (director) și Ștefan Hostiuc (redactor-șef), este editată de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în parteneriat cu Centrul Cultural Român „Eudoxiu Hurmuzachi” din Cernăuți și Asociația social-culturală „Bucovina” din Chișinău și este tipărită cu sprijinul Ministerului pentru Români de Pretutindeni. Din colegiul de redacție fac parte personalități ale culturii românești din Ucraina, România și Republica Moldova.

În acest număr dublu al publicației „Mesager bucovinean” sunt tratate două teme de actualitate privind viața comunității românești din Ucraina: „Literatura română în Ucraina: teme, probleme, dileme” și „Români din Ucraina la câștig în Uniunea Europeană”. Editorialul este semnat de Ștefan Hostiuc și se intitulează „Literatura română și rolul ei salvator pentru comunitățile istorice din afara țării”. Pornind de la ideea că „literaturii îi revine un loc important în menținerea identității naționale a românilor din comunitățile istorice aflate în afara țării”, autorul atrage atenția că „români din Ucraina trebuie să aibă mereu în vedere că, în lipsa unui mediu lingvistic sănătos, literatura română este cel mai important mijloc prin care își formează deprinderi de exprimare corectă și își păstrează identitatea națională, iar instituțiile statului român, înființate special pentru a-i sprijini, nu trebuie să uite nicio clipă că au datoria sacră să le vină în ajutor prin strategii serioase și de lungă durată” (p. 1).

Sub titlul „Literatura română în Ucraina: teme, probleme, dileme” sunt publicate dezbaterile care au avut loc în cadrul unei mese rotunde pe teme referitoare la păstrarea identității etnice, la care au participat: Alexandrina Cernov (membru de onoare al Academiei Române), Marin Gherman (jurnalist), Mircea Irimescu (inginer), Gina Puică (istoric și critic literar), Arcadie Suceveanu (poet și eseist, președintele Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova), Ștefan Hostiuc (poet, critic literar). Reținem câteva dintre propuneri și soluții: „Literatura, cartea, educația au o importanță covârșitoare în deșteptarea sentimentului național și a conștiinței identitare” (Arcadie Suceveanu, p. 4); „Pentru a asimila o cultură cu resorturi intelectuale deosebite, care să se reflecte și în modul de vorbire sau de folosire scrisă a limbii române de către vorbitorii ei nativi din Ucraina, trebuie să fie făcute mai multe eforturi, atât la nivel individual, cât și la nivel instituțional: școală generală, liceu, universitate etc.” (Gina Puică, p. 9); „Dacă într-adevăr dorim sincer să luptăm pentru drepturile noastre naționale,

pentru renașterea culturii noastre, pentru viitorul copiilor noștri, noi, românii din Ucraina, trebuie să fim solidari, să ne sprijinim unii pe alții și împreună să dăm o ripostă hotărâtă celor care doresc să ne dezbină” (Alexandrina Cernov, p. 11); „Avem nevoie de preluarea practicilor și mijloacelor moderne introduse de noua cultură digitală, de biblioteci online, de agenții de știri în limba română, de posturi de radio și TV online” (Marin Gherman, p. 16); „Câtă vreme în nordul Bucovinei tipăriturile în limba română sunt mereu insuficiente, se impune de urgență crearea la Cernăuți a unei edituri românești importante, de nivelul celor ucrainene” (Arcadie Suceveanu, p. 26); „Finanțarea presei scrise a minorităților etnice din Ucraina ar trebui să fie reglementată prin legi speciale, care să ușureze viața publicațiilor ce cu greu își pot monetiza activitatea” (Marin Gherman, p. 28); „Rezistența prin cultură a unei minorități naționale este o formă eficientă de rezistență identitară. Eu cred în ea cu tărie. Cultura ne va salva, dar numai cu condiția că vom fi uniți și vom lucra în echipă pentru a înfrunta pericolul care ne pândește” (Marin Gherman, p. 33).

În cadrul acestei rubrici sunt publicate și alte materiale. O situație a fondului de carte în limba română din bibliotecile publice din Regiunea Cernăuți este prezentată de Vladimir Acatrini, care semnează materialul „Câteva observații privind situația cărților românești în bibliotecile publice din Regiunea Cernăuți”. Din datele prezentate de autor rezultă că, la 1 ianuarie 2018, în bibliotecile din localitățile celor patru raioane cu populație românească compactă din Regiunea Cernăuți, „cartea românească e prezentă în proporție de 7–8 la sută” (p. 35).

Despre prima și singura librărie românească din Ucraina scrie Eugen Patraș, „Librăria «Mihai Eminescu» din Cernăuți”, instituție „unică în raport nu doar cu perioada actuală, ci și cu întreaga perioadă postbelică, care cuprinde mai bine de șaptezeci de ani de izolare culturală și educațional-instituțională a românilor din acest spațiu estic, înstrăinat, al limbii române” (p. 36). Condușă de profesorul Alexandru Țurcan, librăria are o bogată colecție de literatură română și universală, carte istorică, carte pentru copii, majoritatea achizițiilor provenind din România și Republica Moldova. Se amintește aici de proiectul tipăririi la Cernăuți a unor lucrări fundamentale despre trecutul Bucovinei (semnate de Radu Economu, Pantelimon Socaciu, Alexandru Bocănețu, Radu Grigorovici, Dumitru Covalciuc, Ilie Luceac, Anița Nandriș-Cudla ș.a.), de proiectele editoriale viitoare (Traian Popovici, *Sposedania*; Ioan Aurel Pop, *Istoria românilor*), precum și de ideea înființării unei edituri românești la Cernăuți.

Un alt material, care se referă la „Editura «Alexandru cel Bun» din Cernăuți (scurt istoric și perspective de dezvoltare)”, fondată în anul 1995 de către redactorii revistei „Glasul Bucovinei” (Alexandrina Cernov, Vasile Tărățeanu, Ștefan Hostiuc și Ilie Luceac), împreună cu Gheorghe și Valentin Caulea, este semnat de Alexandrina Cernov. Cititorii sunt informați cu privire la activitatea editorială, evenimentele științifice, saloanele și expozițiile de carte și artă plastică organizate aici.

Gheorghe Pârja scrie despre „«Apșa»: o gazetă a românilor de peste apă”, publicație regională social-politică din Transcarpatia, condusă de Ion M. Botoș și Echim Vancea, „sobră, cu articole bine documentate, cu subiecte iscoditoare, scrisă într-o frumoasă limbă română” (p. 60), „un valoros document publicistic de informare și de recuperare a istoriei românilor din dreapta Tisei” (p. 61).

Pomind de la analiza „evoluțiilor pozitive ale procesului de reîntregire culturală a Bucovinei”, „cel mai important proiect al intelectualilor români de pe ambele părți ale frontierei” (p. 62), Edmond Neagoe face scurte „Considerații privind câteva aspecte actuale ale dezvoltării literelor române în nordul Bucovinei”, referindu-se la cenaclul transfrontalier „Mașina cu poeți” și la festivalurile literare cu caracter integrator: festivalul de poezie populară românească (Cernăuți), festivalul național de poezie de la Sighetul Marmației, festivalul internațional „Luna lecturilor de autor”, festivalul internațional de poezie „Meridian Czernowitz” (Cernăuți). În cadrul rubricii „Literatura română din Ucraina: teme, probleme, dileme” este publicat și un amplu interviu cu Nicolae Șapcă, editor de carte românească din Regiunea Cernăuți, director și redactor-șef al ziarului raional „Monitorul de Hliboca”.

Sub titlul „Primăvară înfrigurată la Herța”, Doina Cernica publică, la rubrica „Sărbătoarea cărții”, o cronică referitoare la manifestările desfășurate la Biblioteca raională „Gheorghe Asachi” din Herța, în cadrul celei de a IV-a ediții a Salonului de carte românească.

Rubrica „Aniversări” este dedicată poezilor Ilie T. Zegrea și Mircea Lutic. Cele două materiale (însoțite de creațiile poetice ale autorilor), „Poetul Ilie T. Zegrea – 70 de ani” și „Poetul Mircea Lutic –

80 de ani”, sunt semnate de Ștefan Hostiuc. Rubrica „Proză” este susținută de Gheorghe Calamanciu („Cercul din Ilicatinca. Romanul celor doi protivnici”, fragment) și Teofil Țureanu („Țureanca”).

Fragmente din jurnalul președintelui Filialei Chișinău a Uniunii Scriitorilor din România, Leo Butnaru, sunt publicate la rubrica „Jurnal de scriitor”, sub titlul „La Cernăuți, într-o vacanță de creație pe timpurile U.R.S.S.”. Este evocată imaginea Cernăuțiului din anul 1986, întâlnirile cu Vasile Tărățeanu și Vitalie Demcenco, obiceiurile de Anul Nou de la Voloca, cu „oameni frumoși, cu o recepție spirituală determinată de spațiul în care se află și cu nunațe specifice în vorbire” (p. 89).

La rubrica „Vitrina editorială”, Dumitru Apetri prezintă „Enciclopedia Bucovinei», o nouă ediție”, importantă realizare istoriografică, cu articole de dicționar enciclopedic, apărută în trei volume, coordonate de Alis Niculică. O altă lucrare este prezentată de Ștefan Broască în cadrul rubricii „Cronică de carte”, sub titlul „Câteva gânduri pe marginea unui album de arhitectură a Cernăuțiului”. Este vorba despre lucrarea „Cernăuți. Arhitectură europeană. Arhitectură românească, 1860–1940” (București, Editura Simetria, 2018), „impresionantă carte, prima pe acest subiect în limba română și editată în România în condiții grafice aproape excelente, care conține mai multe studii aparținând unor autori de la București (Octavian Carabela, Mihaela Criticos), Chișinău (Aurelia Carпов) și, evident, Cernăuți (Irina Korotun, Dragoș Olaru)” (p. 92).

Revista „Mesager bucovinean” publică, la împlinirea a 30 de ani de la înființarea Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu”, un amplu interviu cu Eugen Pătraș, cel care a condus societatea în perioada 1990–1993. Sunt evocați primii ani de activitate ai societății, activitățile culturale (simpozioane, conferințe, congrese) și cele legate de revigorarea învățământului românesc, relația cu autoritățile publice și demersurile pentru respectarea drepturilor și intereselor legitime ale comunității românești, acțiunea „forțelor centrifuge” care i-au subminat activitatea (care au culminat cu evacuarea abuzivă din propriul sediu, cu concursul conducerii societății „Golgota”, încercarea închiderii ziarului „Plai românesc”, deschiderea unor dosare penale împotriva liderilor acesteia, atacuri coordonate prin mass-media), relațiile cu mediul asociativ din sudul Bucovinei, situația actuală a societății (aceasta „a încetat să mai fie ceea ce a fost la începuturi – cea mai puternică portavoce a comunității”, p. 111).

La rubrica „Bucoveneni din diaspora”, Mihai Hostiuc semnează materialul „Un mare câștig pentru mentalul națiunii”, iar Maria Toacă este autoarea prezentării „Lacrimi din piatra răbdării” (rubrica „Bucoveneni la muncă în Europa”).

În sumarul revistei „Mesager bucovinean”, la rubrica „Etnologie”, se regăsește, sub semnătura lui Gheorghe Dolinski („Lut, lemn și ... istorie”), cronica manifestărilor desfășurate la Rădăuți, cu ocazia ediției a XXXVII-a a Târgului olarilor, „Ochi de păun”.

Axat pe probleme privind comunitatea românească din Ucraina, între memorie, istorie și actualitate, periodicul „Mesager bucovinean” este o publicație de referință în menținerea românismului din teritoriile înstrăinate.

Rodica Jugrin

„«Mesager bucovinean». Revistă de cultură pentru bucovinenii de pretutindeni”, Cernăuți – București – Rădăuți – Chișinău, anul XVI (serie nouă), nr. 3–4 (63–64), 2019, 128 p.

Materialele cuprinse în acest număr al publicației „Mesager bucovinean” sunt consacrate moldovenismului politic în Ucraina și școlii cu limba română de educație din Ucraina: politici și geopolitici.

Editorialul semnat de Ștefan Hostiuc, „Moldovenismul, o doctrină politică”, aduce în discuție „problema moldoveană”, creație a ideologiei bolșevice, „actualizată și implementată în diferite timpuri, sub diferite forme”, scopul urmărit de ruși fiind acela „de a-i ține mereu în eroare pe cei ce nu înțeleg nuanțele jocului geopolitic și de a demonstra, pe de o parte, că moldovenii ar fi o națiune

separată de români, iar pe de altă parte, că românii i-ar fi asimilat pe moldoveni” (pp. 1–2). Influențând politicile etnice din Ucraina și Republica Moldova, acum moldovenismul „se joacă pe două scene politice [...]. În Moldova, moldovenismul vrea să țină o țară sub papucul Rusiei, în Ucraina, țara vrea să țină, prin moldovenism, o comunitate sub papucul său. Acolo el scindează o țară, aici, o comunitate” (p. 2).

O contribuție valoroasă pe tema moldovenismului politic din Ucraina este cea a lui Marin Gherman, „Moldovenismul din Ucraina: interese geopolitice și realități sociale”. Pornind de la ideea că „moldovenismul, ca temă de reflecție geopolitică, sociologică și psihologică, este actual într-o formă absolut specifică în Ucraina”, autorul prezintă rezultatele cercetărilor efectuate de către echipa Centrului Media BucPress, interesată de „dimensiunea resurselor financiare (proiecte finanțate, granturi de stat, susținerea presei, a evenimentelor culturale ș.a.) oferite de administrație/Consiliul regional ONG-urilor sau presei care aparțin minorității naționale moldovenești în ultimii cinci ani” (p. 5). Reținem concluzia autorului: „Din punct de vedere geopolitic, acțiunile Kievului sunt absolut corecte, dacă luăm în calcul doar interesele și scopurile acestui stat. Însă, menținerea prin diverse metode a limbii și identității «moldovenești» vine în contradicție cu principiile europene declarate și consfințite de Constituție. Și aici situația diferă de Republica Moldova. Pe de o parte, Kievul ar recunoaște «limba moldovenească» ca fiind aceeași cu limba română, economisind astfel fonduri pentru manuale, programe școlare, cursuri de perfecționare a cadrelor didactice și stabilind o relație «mai caldă» cu Bucureștiul. Pe de altă parte, divizarea comunității românești în români și moldoveni permite Ucrainei să negocieze cu România strict despre drepturile celor 150 989 de români (0,31% din populație), iar interesele celor 258 619 de «moldoveni» reprezintă o prioritate a relațiilor diplomatice cu Republica Moldova, și ea destul de divizată lingvistic. [...] În același timp, atât identitatea lingvistică, dar mai ales cea etnică «moldovenească» au devenit deja o constantă sociologică. Trist, dar adevărat. Acest copil născut de U.R.S.S. și neabandonat de Ucraina continuă să crească. Pentru românii din Ucraina, cheia succesului ar putea constitui doar șubrețirea permanentă a identității lingvistice moldovenești prin afirmarea puternică a identității lingvistice românești și, ca o primă etapă, promovarea de către instituțiile statului român a unei politici de sprijin pe cale largă a minorității lingvistice românești din Ucraina, minoritate care include întreaga comunitate etnică, indiferent de felul cum sunt catalogați oficial membrii ei – români sau moldoveni” (p. 8).

Despre „Renașterea moldovenismului în regiunea Odesa” scrie Veaceslav Alexeev, care concluzionează că „moldovenismul și-a demonstrat eficiența în politica de îndepărtare a elementului românesc din sudul Basarabiei de la posibilitatea de a fi tratat egal cu elementul românesc din celelalte două regiuni ucrainene de la frontiera cu România, Cernăuți și Transcarpatia. Întărirea sa slăbește românismul nu doar în cele câteva localități din jurul Ismailului, ci și în Bucovina nordică, iar în curând poate și pe valea Tisei Negre” (p. 13).

Dorin Popescu, în articolul „«Moldovenii» din Ucraina îl așteaptă încă pe țar”, scrie despre: „limba moldovenească” („idiom cameleonic”, „enclavă Kaliningrad locuită de tancuri ideologice rusești la frontiera cu România și Europa”); regiunile Ucrainei „afectate de moldovenism”; „proptelele moldovenismului politic” din Ucraina („izolarea insulară a românilor din regiunea Odesa”, „interesul geopolitic al unor rascolnici de a gestiona de pe înalte poziții oficiale temele «moldoveniste»”, „divizarea artificială a comunității românești din Ucraina în «români» și «moldoveni»”); „clivajul identitar și vectorii corelați” care ar putea grăbi sfârșitul moldovenismului („colapsul total al ideii staliniste privind «poporul moldovenesc» și «limba moldovenească» în Republica Moldova”; „însușirea de către Kiev a limbajelor și mentalităților europene, care să spulbere mitul autocultivat al «imperialismului românesc»”; „consolidarea capacității de intervenție culturală și spirituală a Bucureștiului”).

Câteva contribuții, publicate la rubrica „Moldovenismul: istorii, istorici, izvodiri”, se referă la politicile identitare și de deznaționalizare din R.S.S. Moldovenească. O prezentare a „proiectului etno-cultural de constituire a unei noi identități și culturi «moldovenești», distincte de identitatea și cultura română” este realizată de Elena Negru, în articolul „Cum a fost înfăptuită politica de «moldovenizare» în R.A.S.S. Moldovenească (1924–1940)”. Octavian Țicu publică studiul „*Homo moldovanus* sovietic: teorii și practici de construcție identitară în R.S.S. Moldovenească”, în care se referă la: aspecte teritoriale, indigenizarea și politicile lingvistice, modelarea elitelor, politici ale

culturii, politici de rusificare și sovietizare. Concluzia autorului merită a fi reținută: „Autoritățile sovietice au urmărit [...] modelarea unui «homo moldovanus», [...] un individ cu două fețe: pe de o parte, el trebuia să fie un «om sovietic simplu», atomizat («este ca și toți ceilalți»), dezindividualizat, opus față de tot ce este elitar și original, «transparent» (adică accesibil pentru un control de «sus»), modest (primitiv) în cerințe (reduse la necesitățile „raționale” de supraviețuire), făcut pentru totdeauna, impasibil la schimbări și ușor de condus (de fapt supus mecanismului primitiv de conducere). Dar, în același timp, «homo moldovanus» sovietic trebuia să fie de preferință un anti-român sau cel puțin refractar la tot ce e românesc, convins de faptul că este altceva decât «român», puțin educat, vorbitor de limbă «moldovenească» amestecată cu rusisme, predispus spre îndoctrinare, deznaționalizare, rusificare și sovietizare, pătruns de un complex de inferioritate față de ruși sau față de vorbitorii de limba rusă, complex compensat prin adularea și acceptarea formelor imperiale și culturale de sorginte sovietică, mândru de ideea apartenenței la marea «supraputere» sovietică (chiar dacă aceasta nu-i oferea niciun avantaj). De o manieră deformată, aceste «calități» au continuat să se perpetueze în perioada post-sovietică, dar generând alte complexe și îmbrăcând haina unui individ care este fixat axiomatic pe ideea apărării statalității Republicii Moldova împotriva «dușmanilor» săi «numeroși», interni și externi” (p. 29). Despre „Politica, instrument de formare a unei noi națiuni: «națiunea civică moldovenească»” scrie Ion Eremia, care tratează aspecte legate de: conștiința națională românească la românii moldoveni, ideologia moldovenismului, începuturile procesului de democratizare și crearea unor noi națiuni, națiunea civică în programele unor partide politice din Republica Moldova, națiunea civică moldovenească. Autorul concluzionează că „națiunea civică moldovenească, ca o unitate durabilă, social-economică, politică, culturală etc., a tuturor națiunilor din Republica Moldova, exact ca și pe timpuri poporul sovietic, nu este altceva decât o iluzie” (p. 41).

În cadrul rubricii „Analize, prognoze, evaluări” este publicat studiul semnat de Ion Popescu, „A fi sau a nu fi, aceasta-i întrebarea. Statistici și prevenții în preajma noul recensământ”, ce analizează dinamica componenței naționale a populației Ucrainei pe baza rezultatelor recensămintelor din anii 1926, 1959, 1970, 1979, 1989, 2001. În perspectiva viitorului recensământ al populației din Ucraina, afirmă autorul, „câți vom fi declarați români, cu limba maternă «limba română» în statisticile oficiale [...] depinde de fiecare dintre noi. Iar de numărul nostru și, mai ales, de cota noastră în ansamblul populației din unitățile administrativ-teritoriale în care locuim compact și tradițional, va depinde în foarte mare măsură recunoașterea noastră ca populație autohtonă cu dreptul de a folosi limba maternă în toate sferile administrativ-sociale și în învățământ, conform prevederilor Constituției și obligațiilor internaționale ale Ucrainei” (p. 59).

Despre „Primele divergențe româno-sovietice în problema Basarabiei și Bucovinei” scrie Ion Constantin, la rubrica „Retrospective, reevaluări, revizuirii”. Autorul analizează relațiile româno-sovietice din perspectiva „conceptelor generale elaborate de istoriografia sovietică”, făcând referiri la starea de lucruri din domeniul istoriografiei române („în această perioadă, tot ce s-a publicat despre istoria României trecea printr-o aspră cenzură, fiind admise numai scrieri menite să justifice «drepturile» U.R.S.S. și să glorifice puterea acaparată de comuniști”, p. 61), declinul rollerismului, problema Basarabiei în manualele de istorie, demascarea „moldovenismului stalinist”, mitul „moldovenesc” („teoriile bazate pe acest mit aveau ca obiectiv fundamental contestarea dreptului istoric de netăgăduit al României asupra unei părți din teritoriul său, Basarabia, concomitent cu afirmarea «legitimității» și justificarea acțiunilor anexioniste ale imperiilor țarist și sovietic asupra aceluiași spațiu”, p. 64). În continuare, autorul se referă la apariția primelor manifestări naționale (după dispariția lui Stalin) și a divergențelor cu Moscova, destalinizare vs desatelizare, revoluția maghiară și tacticile Bucureștiului față de Moscova, „primele împotriviri și primele concesii” după evenimentele care au avut loc în Polonia și Ungaria („vechiul concept al dominației și controlului total trebuia să fie înlocuit cu practica influențelor sovietice indirecte în problemele interne ale statelor «lagărului socialist»”, p. 67, retragerea trupelor sovietice din România, opoziția României față de modelul sovietic de reorganizare a CAER), România și „jocul provocator al Moscovei la două capete” în problema Basarabiei și a Transilvaniei.

Studiul „Școlile cu limbă română de instruire din Ucraina: trecut și prezent”, publicat la rubrica „Educația românească în Ucraina”, este semnat de Constantin Ungureanu. Cititorului îi sunt prezentate

informații despre românii (moldovenii) din Ucraina, școlile românești din nordul Bucovinei la începutul secolului al XX-lea, școala românească în perioada interbelică, soarta românilor (moldovenilor) din Transnistria, moldovenizarea învățământului românesc în perioada sovietică, școlile românești din Ucraina după anul 1991, școlile românești din regiunea Cernăuți în primul deceniu de independență a Ucrainei, declinul învățământului românesc din regiunea Cernăuți după anul 2000, școlile românești („moldovenesti”) din regiunea Odesa, școlile românești din regiunea Transcarpatică.

La împlinirea a 30 de ani de la înființarea Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, Ilie T. Zegrea trece în revistă realizările acestei societăți (una dintre cele mai importante fiind deschiderea Școlii Medii nr. 29 din Cernăuți, azi Gimnaziul „Alexandru cel Bun”), exprimându-și totodată regretul pentru starea actuală de lucruri: pierderea unui număr mare de școli românești (în condițiile în care în regiune activează, pe lângă societățile culturale, și trei asociații pedagogice care „ar trebui să aibă în grija lor tocmai funcționarea școlilor cu predare în limba română”), lipsa de activitate a organizațiilor locale ale Societății „Mihai Eminescu”, precum și a celorlalte societăți românești din regiune (peste 20 la număr). Concluzia autorului se regăsește chiar în titlul ales pentru această prezentare: „Avem nevoie de lucruri de esență, nu de manifestări de suprafață”.

În sumarul acestui număr al publicației „Mesager bucovinean” se regăsesc și alte contribuții valoroase, semnate de: Maria Toacă, *Quod licet Iovi, non licet bovi* (o analiză privitoare la situația școlii românești din Ucraina); Clementina Timiș, „Întâmplări cu tălc și întâlniri de suflet”; Vasile Tărățeanu, „Odiseea grădiniței românești din Cernăuți” (rubrica „Educație românească în Ucraina”); Antoaneta Marinescu Lucasciuc, Maria-Gabriela Suliman, „Considerații privind cursul farmaceutic (1879–1925) al Facultății de Filosofie de la Universitatea din Cernăuți” (rubrica „Școli superioare din Bucovina istorică”); Petru Bejinariu, „Bucovineanul Lorin Fortuna: «Azi în Timișoara, mâine în toată țara!»” („Căderea comunismului – 30 de ani”); Eugen Patraș, „Regele Mihai la Bahrinești” (rubrica „Vizite regale”); Doina Cernica, „Solstițiu de vară la Cernăuți, cu Eminescu în limbile lumii” (rubrica „Eminesciana”); Gheorghe Dolinski, „Străbătând pământul românesc” (rubrica „Note de călătorie”); Vladimir Acatrini, „Date noi despre preotul Vasile Mandicevschi, tatăl compozitorului Eusebie Mandicevschi” (rubrica „Analize culturale”); Mircea Irimescu, „Nina Cionca (1926–2019)”); Veronica Hrițcu, „Vasile Huțuleac (1935–2019)” (rubrica „In memoriam”). La rubrica „Interviu” este publicat dialogul purtat de publicistul Gabriel Gherasim cu Ioan Paulencu, solist la Opera Națională din Chișinău, pe teme legate de „cultura daco-română din teritoriile îndepărtate de țară, dar nu și de neam”.

Continuând tradiția numerelor tematice, „Mesager bucovinean” a dezbătut și de această dată teme de interes istoric, dar și de actualitate pentru comunitatea românească din Ucraina.

Rodica Jugrin

CONFERINȚA INTERDISCIPLINARĂ „DIE GESCHICHTE
DER BUKOWINA NACH DEM VISUAL TURN”,
AUGSBURG, 17–19 OCTOMBRIE 2019

HARIETA MARECI-SABOL

**The Interdisciplinary Conference “Histories of Bukovina after
the Visual Turn” Augsburg, 17–19 October 2019**

*(Abstract)**

In an epoch of challenges and in the context of a diversified approach to history, the need to reconsider visual representation (from photography, map, painting, postcard to statistical tables or musical scores) is increasingly invoked. The awakening of the interest for the image in the study of Bukovina's past was the objective of the Conference held in Augsburg between 17 and 19 October 2019, and the conclusions of this meeting that brought together specialists from seven countries refer to the plural interpretation of history by understanding the surface and depth (symbolic) senses that the image has as a historical source or as a stimulating factor in the field of historical research.

Keywords: image, history, Bukovina, Augsburg, dialogue, opinion.

Istoria probează modul în care imaginea unui teritoriu se modelează în funcție de diverse categorii de izvoare. Statisticile, rapoartele, presa, corespondența, memorialistica sunt necesare în analiza și reconsiderarea faptelor, fenomenelor ori proceselor din trecut, sau, cu alte cuvinte, pentru acel „retour de l'événement”, după cum îl numea Pierre Nora. La rândul ei, interdisciplinaritatea propune răspunsuri la provocările „dialecticii interpretării”, atrăgând atenția la raportul imagine-sunet pe de o parte, și realitățile politico-economice și sociale ale unei epoci specifice pe de altă parte. În ceea ce privește narațiunea vizuală, ea a fost mai puțin chestionată din cauza caracterului superficial sau potențialului manipulator invocate, adesea, de istoricii conservatori. Aceeași narațiune vizuală aduce sugestii inovatoare, iar istoriografia structuralistă, franceză și anglo-saxonă oferă suficiente exemple de pledoarii pentru multiplicarea surselor în reconstituirea trecutului. Într-un astfel de curent se înscrie manifestarea organizată de Bukovina Institut de la

* Traducere: Harieta Mareci-Sabol.

Universitatea din Augsburg, cu ocazia aniversării a 30 de ani de la fondarea sa. Conferința internațională „Die Geschichte der Bukowina nach dem Visual” a stat sub semnul interdisciplinarității, accentul fiind pus pe imaginea care, dincolo de anumite filtrele ideologice ori stereotipuri, poate reflecta pluralismul etnic și multilingvismul Bucovinei.

În deschiderea reuniunii, prelegerea *Der Klang der Bilder: Czernowitzer Postmemories*, susținută de profesorii Marianne Hirsch și Leo Spitzer (New York) a demonstrat cum „fotografiile de pe stradă”, specifice perioadei interbelice sau portretele unor rezidenți evrei din Cernăuți, realizate în perioada 1941–1942, pot fi puse în relație cu amintirile, pasajele biografice și fragmente literare. Atrăgând atenția asupra limitei sensibile între realitate și imaginație (evidentă, mai ales, în memorialistică), cei doi cercetători au încercat să completeze secvențe istorice descrise în diverse narațiuni non-vizuale.

Prima sesiune de comunicări – *1849 bis 1918: Visuelle Kodierung des neuen Kronlandes* a fost deschisă de Julia Lienemeyer (Frankfurt am Main), care a prezentat rezultatele unui studiu morfologic urban care îmbină elemente de istorie și arhitectură. Utilizând șase hărți ale orașului Cernăuți din perioada 1774–1912, au fost identificate aspecte ce țin de evoluția urbană, precum extinderea perimetrului rezidențial și modelarea orașului în funcție de trăsăturile pe care i le conferea statutul de capitală de ducat autonom. Dietmar Friesenegger (Ithaca) a adus în primplan parcursul biografic și activitatea lui Eusebie Mandicevski (Eusebius Mandyczewski) de la moartea căruia se împliniseră 90 de ani. Autor al cantatei „Im Buchenland” – interpretată, pentru prima dată, în 1889 în onoarea împăratului – muzicologul și compozitorul cernăuțean a imprimat creației sale particularitățile patriei sale: „interacțiunea și integrarea interetnică”. Bogdana Labinska (Cernăuți) a menționat strategiile didactice adoptate în Bucovina austriacă și modul în care manuale publicate la Viena în perioada 1867–1918 indicau relația dintre centru și periferie. Harieta Sabol și Ștefan Purici (Suceava, Rădăuți) au evidențiat importanța cărților poștale ca sursă istorică, remarcând asocierea lor cu un anumit tip de mesaj politic, social și ideologic. Aceeași temă a fost abordată de Maren Röger (Augsburg), care a descris caracteristicile regionale ale ilustratelor din Bucovina, oferind deopotrivă informații despre estetica, producția, scopul și „beneficiile” circulației cărților poștale. În considerațiile sale pe marginea comunicărilor susținute, profesorul Andrei Corbea-Hoișie (Iași) a remarcat dinamica imaginii și capacitatea acesteia de a ilustra deopotrivă tipologiile, seriile și motivele generalizate în întreg imperiul și paradoxurile vieții cotidiene în Bucovina.

Cartea poștală a rămas laitmotivul primei intervenții în sesiunea de după-amiază – *1918 bis 1940: Rumänisierung, auch visuell?*, Benjamin Grilj (Viena, St. Pölten) propunând o retrospectivă asupra vieții și activității celui mai prolific producător și editor de ilustrate din Bucovina: Leon König. O analiză a culturii vizuale (care „transcede textul și imaginea”) a fost întreprinsă de Ioana Scridon (Cluj-Napoca), autoarea oprindu-se asupra documentării textuale și fotografice a Bucovinei în „Enciclopedia României” apărută în anul 1938. Comentariile Mariane

Hausleitner (Berlin) au vizat consecințele măsurilor luate de regimurile interbelice, în special ale „cronologiei naționalismului și naționalizării”, cu reverberații în plan ideatic și imagistic. Diagramele, tabelele și hărțile – ca modalitate de „vizualizare statistică a germanilor din Bucovina în perioada interbelică” – au făcut obiectul comunicării lui Philipp Kröger (Augsburg), iar Anca Filipovici (Cluj-Napoca) a reconstruit, prin intermediul fotografiei și al memorialisticii, secvențe din „realitatea” tinerilor bucovineni de origine evreiască, amintind atât de activitățile specifice vârstei și timpului liber, cât și de poziționarea acestora față de diverse curente politice.

Grupate sub titlul *Projects and Source*, ultimele două contribuții au aparținut lui Sergij Osatschuk (Cernăuți) – care, folosindu-se de picturi și fotografii despre Cernăuți, a ridicat o serie de întrebări legate de conștientizarea dimensiunii culturale ale orașului – și Constantin Ungureanu (Chișinău), ale cărui preocupări cartografice și statistice au fost reiterate în prezentarea „Atlasului Bucovinei”. Și într-un caz și în celălalt s-a pus în lumină valoarea informativă a resurselor vizuale și rolul acestora în interogarea trecutului.

Ziua a treia a conferinței s-a deschis cu secțiunea *Ideologie und Bild: Die Nachkriegszeit*, în cadrul căreia Alexander Weidle (Augsburg) a explorat conținutul documentar al albumelor fotografice la care echipa Institutului din Augsburg a avut acces în timpul interviurilor luate germanilor bucovineni sau urmașilor acestora. Cât privește intervenția Yuliei Levina (Cernăuți), aceasta s-a construit pe interpretarea afișelor propagandistice sovietice referitoare la „crearea conștiinței colective la bucovineni în perioada de sovietizării”. De altfel, în comentariul Katharinei Haberkorn (Augsburg) s-a subliniat tocmai locul fotografiei și a materialelor ilustrate (precum afișele) în cercetarea istorică, mai ales când aceasta privește un teritoriu al tranziției și interacțiunii ideologice și culturale.

Tematica ultimei secțiuni – *Nach 1989/91: Neue Perspektiven, alte Bilder?* i-a oferit lui Joseph Moser (West Chester) ocazia de a aduce în atenție cinematografia inspirată de viața de zi cu zi sau de simbolistica orașului Cernăuți, investigația sa axându-se pe validarea imaginii prin mărturia personajelor care apar, în special, în producțiile documentare. În același registru al „abordărilor emoționale și socio-istorice”, Anna Skorejko și Kateryna Valiavska (Cernăuți) au demonstrat cum fotografiile de familie pot fi utilizate în discursul metanarativ și evaluativ. Concluzionând, Gaëlle Fisher (München) s-a concentrat asupra criticii surselor vizuale, o critică necesară pentru a le confirma viabilitatea.

Asemenea discuțiilor purtate după fiecare secțiune, comentariile finale au condus către reprezentarea vizuală ca factor stimulator în câmpul cercetării istorice și ca mijloc de aducere în prezent a unor narațiuni uitate, incomplete sau greu de reconfigurat în desfășurarea lor temporală. Diversitatea și originalitatea abordărilor au făcut dovada capacității imaginii de a evoca particularitățile istoriei Bucovinei ca teritoriu de contact și de transfer, deschizând astfel drum unor proiecte viitoare, pe măsura interesului și a preferințelor generației din era vizualului.

NOTES ON CONTRIBUTORS

Ovidiu Bătă – engineer geologist, scientific researcher III at the “Bucovina” Institute of Romanian Academy. He obtained the academic title of Doctor in the field of Geology in 2006 at the “Al. I. Cuza” University of Iași, with the thesis “Palynostratigraphical Study of the Metamorphic Formations from Putna Basin (Bistrița Mountains)”. Fields of interest: geology, the exploitation of the mineral resources, the environmental protection. Participation to scientific conferences organized by: Bukovina Institute – Rădăuți, “Bucovina” Museum Complex, the Faculty of History and Geography of “Ștefan cel Mare” University, the Regional Department for Culture, Cults and National Cultural Patrimony of Suceava. Latest published articles, studies or books: Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna* [Evoluția istorică a băilor feroase Dorna], Bilingual edition by Ovidiu Bătă, Ștefănița-Mihaela Ungureanu, 2012; “Evoluția legislației silvice în Bucovina (IV). Legile Țării din 2 iulie 1897”, in “Analele Bucovinei”, XX, 1, 2013; “Hutele Bucovinei. 200 de ani de la înființarea primei fabrici de sticlă din Bucovina – Crasna-Althütte”, in *ibidem*, XX, 2, 2013; “Serviciul silvic al Administrației politice a Bucovinei. Inspectorul de păduri”, in *ibidem*, XXI, 1, 2014; “Exploatarea aurului aluvionar pe Bistrița Aurie”, in *ibidem*, XXI, 2, 2014; “200 de ani de la moartea naturalistului Balthasar Hacquet (1839/40–1815)”, in *ibidem*, XXII, 1, 2015; “Dr. Hermann Poras (1835–1899) – fondatorul Sanatoriului din Solca”, in *ibidem*, XXII, 2, 2015; “Vizita arhiducelui Rudolf de Austria în Bucovina (1887): Fürstenthal/Voievodeasa”, in “Crai nou”, Suceava, XXVI, 6 752, 21st of January 2015, p. 4; “Piscicultura și pescuitul în Bucovina”, in “Analele Bucovinei”, XXIII, 1, 2016; “Iosif Lepși (1895–1966) – cercetător al spațiului geografic românesc”, in *ibidem*, XXIII, 2, 2016; “Vincenz Manz von Mariensee – proprietar de întreprinderi miniere și metalurgice în Bucovina”, *ibidem*, XXV, 1 (50), 2018; “Coloana lui Rudolf – o mărturie a trecerii prințului Rudolf de Austria prin Bucovina în anul 1887”, in *ibidem*, XXV, 2 (51), 2018.

Ion Cernat – teacher and writer, graduate of the Faculty of History and Philosophy of the “Al. I. Cuza” University of Iași, director of the secondary school in Vama (Suceava) between 1979 and 1989, school inspector (1990–1997). After his retirement he dedicated himself to the study of Vama’s history and famous people and of the Romanian history in general (ancestors, migrations, medieval and modern history). Published books: *600 de ani de istorie ai satului Vama* (with Elena Lazarovici, Iași, 2002); *Cu Iorgu C. Toma despre naționalism și verticalitate* (Iași, 2004); *Momente din istoria României orientale* (Iași); *Mitocu Dragomirnei, satul de lângă “cordun”* (Botoșani, 2006).

Bogdan Ilie Cocieru – Bachelor’s degree in Electrical Engineering and Energy, USV, Master’s degree in Management of International Relations and Cross-Border Cooperation, USV and ANC accredited project manager (since 2009). Publications: the brochure “Active tourism in Bucovina”, ISBN 978-973-30-2635-8, the volume *Historical Heritage of Bukovina*, ISBN 978-973-666-416-8. He participated in various research projects, such as: *PSP - Practice To Practice!*, www.practicasv.ro; *Historical and ethnographic heritage-part of the sustainable development of tourism in Bucovina HERITAGE*, www.heritage-ua-ro.org; *SOCERT. The knowledge society, dynamism through research*, www.socert.usv.ro; *NAP Tourism in Bucovina. Parks for an active tourism in Bucovina*, www.turismactiv.ro.

Corina Dominte – PhD student at the Faculty of History, “Ștefan cel Mare” University of Suceava; librarian at the “Ștefan cel Mare” National College, Suceava; editor in charge and editor (since 2010) of the periodical publication “Yearbook of the National College” Ștefan cel Mare “from Suceava”. Published scientific works: “The Censorship of Books in the Library of «Ștefan cel Mare» National College from Suceava (1860–1990)”, in “Studium. Journal of students, masters and doctoral

students in history / Studium. The Journal of BA, MA and PhD Students in History “(Accepted for publication on 12 September 2019,” Studium “XII / 2019); Book reviews: “Olimpia MITRIC, Catalog of Slavo-Romanian manuscripts from the Library of Sucevita Monastery. Revised and added edition. Foreword by His Eminence Pimen, Alexandru Ioan Cuza University Publishing House (Documenta Collection), Iași, 2018, 300 p. (pp. 223–279, color images), “Library – Journal of Bibliology and Information Science”, Bucharest, 1/2019, pp. 24–25; The Special Collections from the Library of “Ștefan cel Mare” National College from Suceava, in Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, Dumitru-Mircea Buda (Editors), *Multiculturalism through the Lenses of Literary Discourse. History, Political Sciences, International Relations*, Tirgu Mureș, 2019, pp. 283–292; “Practical Investigations and Applications on the Conservation of the Special Collections from the Library of “Ștefan cel Mare” National College”, Suceava (collaboration V. Deac, I. Burz), “Revista Română de Biblioteconomie și Știința Informării = Romanian Journal of Library and Information Science”, 14 (3) / 2018, pp. 75–97; Fl. Moraru, C. Dominte, “Ștefan cel Mare” National College Suceava, from its foundation until now, Suceava, 2017, 568 p.; Exhibition chronicle entitled “Teachers and graduates of the” Ștefan cel Mare “National College from Suceava, book authors. 1860–2010, “Library - Journal of Bibliology and Information Science”, Bucharest, 1/2011, pp. 6–13.

Ligia-Maria Fodor – born on the 24th of October 1978 in Huși/Vaslui. Lecturer at the Faculty of Archivistics, “Alexandru Ioan Cuza” Police Academy of Bucharest. In 2012 she completed her doctoral thesis (Multinational Education in Bukovina: 1861–1918. Secondary Schools) at “Ștefan cel Mare” University of Suceava. She carried out several research internships at “Bukowina-Augsburg Institute”, “Haus des Deutschen Ostens” Munich, Österreichisches Staatsarchiv Vienna, State Archive of Chernivtsi Region, and the National University “Yuriy Fedkovych” Chernivtsi. Her research interests cover the area of History of Bukovina, especially the educational system in Habsburg Bukovina. She published *Învățământul secundar în Bucovina: 1861–1918* [The Secondary Education in Bukovina: 1861–1918] (2014), *Învățământul gimnazial de stat în Cernăuțiul habsburgic – evoluție și importanță* [The State High-School Education in the Habsburg Chernivtsi – Evolution and Importance] (2014), *Cadrul normativ privind modul de organizare a gimnaziilor în Bucovina Habsburgică* [The Normative Framework regarding the gymnasiums organizing in Habsburg Bukovina] (2015), *Institutele private de formare a învățătoarelor în Bucovina habsburgică* [Private Teacher-Training Institute in Habsburg Bukovina] (2016), *Disciplină și indisciplină în școlile secundare din Ducatul Bucovinei* [Discipline and Indiscipline in the Secondary Schools of the Duchy of Bukovina] (2016), *Raimund Friedrich Kaindl – profesor la Cernăuți* [Raimund Friedrich Kaindl – Professor at Cernăuți] (2017), *Învățământul preșcolar în Bucovina habsburgică* [Preschool Education in Habsburg Bukovina] (2018), *Mărturii documentare privind școlile bucovinene în timpul Primului Război Mondial* [Documentary Testimonies regarding the Bukovina Schools during the First World War] (2018).

Ioana Hapca – born in 1985, in Feldru (Bistrița-Năsăud). Graduate of the Babeș-Bolyai University in Cluj-Napoca (specialization: Geography – French Language and Literature). Masters degree in Geomatics in 2010. PhD in Geography since 2012, with the thesis *The Zipser Ethnic Group in Romania. Diachronic Study of Representation Changes inside the Ethnic Identity Space of Vișeu de Sus, Maramureș (Romania)*. The thesis focuses on the migration phenomenon in the Carpathian area in the 18th century, analysing the presence of the Zipser ethnic group in the historical regions of Maramureș, Bukovina and Banat. After a longer research period (2009–2012) as owner of several scholarships in Germany (Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen; Bukowina-Institut an der Universität Augsburg) and Austria (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Stadt- und Regionalforschung Wien), she is currently a member of the Research Center for Urban Settlements in Cluj-Napoca, developing together with the Bukowina Institute Augsburg a new project pertaining to the bibliography of Bukovina.

Vasilică-Dănuț Horodnic is a doctoral student at the “Ștefan cel Mare” University of Suceava, where he is pursuing doctoral studies in Geography, with the research topic “Land use and

landscape modification in the river basin of Suceava”. Graduate of the National College “Eudoxiu Hurmuzachi” from Radauti, class of 2012, attended undergraduate studies (2012–2015), specialization in Environmental Geography and master’s studies (2015–2017), specialization in GIS and Spatial Planning at the Faculty of History and Geography of the “Ștefan cel Mare” University of Suceava. Between September 2015 and January 2016 he received an Erasmus + scholarship at the University of Rennes 2, Brittany, France, while in March–July 2019 he graduated the postgraduate module “GIS in administration and public institutions” under the auspices “Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca. Concerns for geographical activity have materialized through the participation since the early years of students in over 20 sessions of scientific communications, conferences and symposia in the country (Cluj-Napoca, Iasi, Suceava, Vatra Dornei, Fălticeni) or abroad (Vienna, Sofia, Ohrid, Chisinau) and by publishing over 12 scientific articles as an author or co-author, covering a wide range of topics in the field of geography: geographic information systems (GIS), land use, landscape ecology, natural risks and hazards, environmental quality, quality of life, topoclimate, tourism, geomusicology, ecological education. He currently works in the local public administration, holding the position of Public Procurement Advisor at the City Hall of Gălănești commune, Suceava county.

Rodica Jugrin – scientific researcher III at the “Bucovina” Institute of the Romanian Academy. Doctor in the field of History since 2004. Domains of interest: Romanian history (interwar period), cultural history of Bucovina, the history of the communist regime in Romania. She took in charge (Scientific Secretary, Book editor, Name Index) 10 volumes dedicated to the history of Bucovina and 13 numbers of the scientific journal of the “Bucovina” Institute – “Analele Bucovinei”. Participation to scientific conferences organized by: Bukovina Institute – Rădăuți, “Bukovina” Museum Complex, the Faculty of History and Geography of “Ștefan cel Mare” University, the Regional Department for Culture, Cults and National Cultural Patrimony of Suceava. She took part at the Grant CNCIS no. 1 290/2005, *Romanians from outside the country in the context of Euro-Atlantic and European integration of Romania. The case of Romanian communities in Ukraine (1945–2007)*, approved by M.E.C., no. 1298/2005; theme: “Considerations on the evolution of cultural life of the Romanian community from Ukraine”, 1990–2007. Latest published articles, studies or books: “Senatori bucovineni în Parlamentul României Întregite. George Grigorovici (legislatura 1920–1922)” (I, II), in „Analele Bucovinei”, XXIV, 2 (49), 2017, pp. 627–638, XXV, 1 (50), 2018, pp. 287–309; “Senatori bucovineni în Parlamentul României Întregite. Ion Nistor (legislatura 1920–1922)” (I), in „Analele Bucovinei”, XXV, 2 (51), 2018, pp. 573–606; “Bucovina după Primul Război Mondial în dezbaterile parlamentare (1919–1926)”, in *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (București, 2018); “Vasile Bodnărescu”, in Vasile Tărășteanu, *Unirea Bucovinei cu România. Antologie de documente, hotărâri, declarații, adresări, apeluri, telegrame, acte, protocoale unioniste* (București – Brăila, 2018); *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, foreword by dr. Ion Agrigoroaiei, Revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iațencu and Marian Olaru, Name register by Rodica Iațencu (București, 2015); *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, Legislatura 1920–1922*, revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iațencu and Marian Olaru, name register by Rodica Iațencu (București, 2016); *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. II.2, *Senatul, Legislatura 1920–1922*, revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iațencu and Marian Olaru, name register by Rodica Iațencu (București, 2018).

Luminița-Mirela Lăzărescu – (born in 1970, February 16th), graduate of the Geography Faculty of the “Al. I. Cuza” University of Iași (Specialisation Geography – French Language and Literature). Since 1995 teacher of Geography at the “Eudoxiu Hurmuzachi” – National College of Rădăuți; deputy director of the college between 2013–2019; PhD student at the Faculty of History-Geography of the “Ștefancel Mare” University of Suceava; field of research: the quality of housing in the urban environment; in 2019 she participated at the international conference “Geobalcanica”, in Sofia; at the international symposium “Quality of the environment and land use” with paper “Structure And Functionality Of Public Spaces in Rădăuți Municipality”; at the Conference “GeographiaNapocensis -100”

with the communication “Short history of researches in the field of housing quality”; the last published articles: “Reflectarea zonării funcționale în fizionomia peisajului urban al municipiului Rădăuți”, in Terra, the volume of the Annual Conference of the Geography Society of Romania, 2017; “Modificarea caracteristicilor mediului municipiului Rădăuți sub impactul evoluției funcției rezidențiale”, in the volume of the International Symposium “Romania between East and West”, VI, 2017; “The role of functional and territorial evolution in the genesis of Rădăuți’s internal structure”, in *Open Access Geobalkanica Proceedings Book*, 2019; co-author of the study “Climate favourability for tourism in the basin of Suceava river”, in “Georeview, Scientific Annals of Stefan cel Mare University of Suceava”, Geography series, XXIX, 1, 2019.

Ion Lihaciu - associate professor at the Department of German Studies and dean of the Faculty of Letters of the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. Member of the National Evaluation Commission – CEEPUS University Network since 2009, member of the ZDK Research Center- Zentrum für die Erforschung der Deutschen Kultur (Press, Literature, Language and Civilization), coordinated by Prof. Dr. Andrei Corbea-Hoisie from the University “Alexandru Ioan Cuza” of Iași, of the Center of Excellence in Research – Paul Celan coordinated by prof. Dr. George Guțu from the University of Bucharest and of the Center for European and International Studies Research “Czernowitzer Presse”, coordinated by prof. Dr. Susanne Marten-Finnis from the University of Portsmouth – UK.

Participation in congresses, symposia and conferences (selection): “Geschichte des Pressewesens in der Bukowina”, at the Doctoral School “Austrian Studies”, 2017, University of Innsbruck, Austria; “Prospects of Higher Education: Recalling the Past and Exploring the Future”, Tbilisi, Georgia; 9th Edition of the Conference “Text and Religious Discourse”, with the paper: “The religious lexicon from Ioan Piurariu-Molnar’s grammar: Deutsch-Walachische Sprachlehre, Vienna, 1788”, elaborated together with Ana-Maria Minuț, 2018; “Internationaler Kongress der Germanisten Rumäniens”, with the paper: “Zur Deutsch-Walachischen Sprachlehre von Ioan Piurariu Molnar” (Wien, 1788), elaborated together with Ana-Maria Minuț, 2018, University of Oradea.

Volumes (author, co-author, co-editor): Cătălin Constantinescu, Ion Lihaciu, Ana-Maria Ștefan: *Dictionary of Comparative Literature*, “Alexandru Ioan Cuza” University Publishing House, Iași 2007, 322 p.; Andrei Corbea-Hoisie, Ion Lihaciu, Alexander Rubel (Hg.): *Deutschsprachige Öffentlichkeit und Presse in Mittelost- und Südosteuropa (1848–1948)*, “Alexandru Ioan Cuza” University Publishing House, Hartung-Gorre Verlag, Iași / Konstanz 2008, 597 p.; Andrei Corbea-Hoisie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (Hg.), *Zeitungsstadt Czernowitz. Studien zur Geschichte der deutschsprachigen Presse der Bukowina (1848–1940)*, Parthenon-Verlag, Kaiserslautern, 2014, 264 p.; Andrei Corbea-Hoisie u. Ion Lihaciu (Hrsg.): *Toposforschung (...) im Lichte der Utopie: Literarische Erörterungen in / aus Mittel-Osteuropa*, “Alexandru Ioan Cuza” University Publishing House, Hartung-Gorre Verlag, Iași/Konstanz 2017, 662 p.; Ioan Piurariu-Molnar, *Deutsch-walachische Sprachlehre / German-Romanian grammar. Vienna, 1788*, vol. II, critical edition, introductory study, translation and notes by Ana-Maria Minuț and Ion Lihaciu, “Alexandru Ioan Cuza” University Publishing House, Iași, 2018, 561 p.

Translations (selective): Virgil Nemoianu, *Microarmonia*, partial translation, Polirom Publishing House, Iași, 1997; Hermann Hesse, *Klingsor’s Last Summer*, RAO Publishing House, Bucharest, 1999; reissue 2004; Mihai-Ștefan Ceașu, *Habsburg Monarchy*, “A. D. Xenopol” Foundation Publishing House, Iași, 1998, pp. 234–238; Erhard Roy Wiehn, *Memories for the Future*, in: “Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romania”, vol. IV, Hasefer Publishing House, Bucharest, 1999, pp. 251–259; Alexandru Zub, *Der Blick nach Westen. Die europäische Orientierung der rumänischen Kultur*, in: Alexander Rubel (ed.), *Rumänien in Europa*, “Alexandru Ioan Cuza” University Publishing House, Hartung-Gorre Verlag, Konstanz, Iași, 2002, pp. 127–140; Leon Rosenzweig, *Wir Juden - Betrachtungen und Vorschläge von einem Bukowiner Juden / We, the Jews – Observations and Proposals of a Bukovina Jew*, Zurich, Verlag von Caesar Schmidt, 1883, in “Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romania”, Hasefer Publishing House, Bucharest, vol. VIII, 2004, pp. 108–123 and vol. IX, 2005, pp. 43–53; Mihai Ștefan Ceașu, *Österreichische Dokumente in rumänischen Archiven. Austrian documents in the Austrian archives*, romanian-german bilingual edition, Ausstellungskatalog Wien, “Alexandru Ioan Cuza” University Publishing House, Iași, 2006.

Harieta Mareci-Sabol – is associated professor at the Faculty of History and Geography of the “Ștefan cel Mare” University of Suceava. She received her Ph.D. from “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași in 2002 with a thesis on Romanian historiography. She has published several studies and articles pertaining to Bucovina’s history and personalities (“Vasile Grecu, repere în destinul istoric”, in “Glasul Bucovinei”, 3/2004; “Dimitrie Onciul. Etape și valențe formative”, in “Glasul Bucovinei”, 3/2006; “Vasile Grecu și fascinația bizantinologiei”, Iași, 2008; “Looking back to Suceava: Romanians and Turks in Travelers’ Tales”, “International Journal of Black Sea Studies”, Turkey, 6/2009; “Considerations sur l’oeuvre historique de Nicolai Grămadă”, in “Codrul Cosminului”, 16/2010; “La ville de Chernovitsky dans les descriptions des voyageurs étrangers des XVIème – XVIIIème siècles”, in “Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu»”, Cluj-Napoca, XLIX/2010; “Considerations sur l’oeuvre historique de Nicolai Grămadă”, in “Codrul Cosminului”, 16/2010; “Născut, crescut în Bucovina. Prolegomene la o istorie a copilăriei în spațiul Bucovinei istorice”, Cernăuți, 2011; “Entre enfant en Bucovine, entre historire, représentation sociale et mythe”, Suceava, 2011; “Unter Krankheitsbedrohung. Vorbemerkungen zu einer Historischen Erforschung der Grossen Epidemien in der Oesterreichischen Bukowina”, in “Codrul Cosminului”, 18/2013). She has also participated in European Networks and academic projects such as “Cliohnet2”, “Cliohres”, “Cliohworld” and “Healing of Memories”. She is editor assistant for the Scientific Annals of the University “Ștefan cel Mare” Suceava, History Section, „Codrul Cosminului”, member of editorial board for “Glasul Bucovinei” (Chernivtsi – Bucharest) and “Les Cahiers de Framespa” (Toulouse University, France), and of the reviewers board of “Haemus Journal”, Macedonia.

Carol-Alexandru Mohr – doctor of linguistic, translator and research assistant at the Bucovina Institute of the Romanian Academy. In 2012 he conducted a research and research internship at the University of Tübingen, where he dealt with various topics in the field of general linguistic, German linguistic, traductology, sociolinguistic and intercultural phenomenology. During his stay at Tübingen, he worked on the paper “Zur Sprachensituation in Rumänien” (presented at the International Colloquy “Aktuelle Themen der romanischen Sprachwissenschaft”, organized by the Tübingen University Romanism Seminar) and “Die Bedeutung der übersetzungstheoretischen Ansätze Eugen Coserius für die Übersetzungspraxis” presented at the “IX. Internationaler Kongress der Germanisten Rumäniens”, Bucharest, 4–7 June 2012.

Alis Niculică – Head of bibliographic information office at the “I. G. Sbiera”- Library of Bukovina in Suceava; graduate of the Faculty of Letters and Sciences of the “Ștefan cel Mare” – University of Suceava (specialization history-geography), PhD (2006). Fields of expertise: history of culture in Bukovina (music, theatre, press). Author and co-author of several books, such as: “*Junimea literară*” (1904–1914; 1923–1939). *Bibliography* (Iași, 2012); *Sol omnibus lucet. Antologia scriitorilor bucovineni* (with Ștefan Alexandru Băișanu and Carmen Veronica Steiciuc) (Suceava, 2012); “*Bucovina literară*” (Cernăuți, 1942–1944). *Bibliografie* (Câmpulung-Moldovenesc, 2012); “*Revista Bucovinei*” (București, 1916; Cernăuți 1942 – Timișoara, 1945). *Bibliografie* (with Vasile I. Schipor) (Suceava, 2015); “*Făt-Frumos*” (Suceava, 1926 – Cernăuți, 1934 – București, 1940 – Cernăuți, 1941 – Râmnicu Vâlcea, 1944). *Bibliografie* (with Vasile I. Schipor) (Suceava, 2016). Author of over 20 studies published in scientific magazines, such as “Analele Bucovinei”, “Codrul Cosminului”, “Țara Fagilor”, “Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae”, “Crai Nou”, “Scriptum”.

Marian Olaru – scientific researcher at the “Bucovina” Institute of the Romanian Academy. Doctor in the field of History since 2000. Fields of interest: modern and contemporary history, oral history, microhistory and history of mentalities. He published various studies and articles related to the history of Bucovina, regarding the evolution of the political system in this region during the Austrian occupation, the role of personalities, cultural and political elite from this region in advocating the identity at the end of the XIXth century and beginning of the XXth century. He also showed a particular interest in studying the context (phenomena) that resulted in the extinction of the multicultural and multiethnic Bucovina at the end of the Second World War, a process emphasized by

the establishment of communist rule in the Central and Eastern Europe. Papers representative for his scientific research: *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, foreword by acad. Gh. Platon (2001); *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, foreword by D. Vatamaniuc, honorary member of the Romanian Academy, afterword by Vasile I. Schipor (2006); Arcadie Dugan-Opaiț, *Albumul Mare al Societăților "Arboroasa" și "Junimea" din Cernăuți*, vol. I, Revised edition, Foreword, Glossary and Name index by Olaru Marian and Arcadie Bodale, Suceava, University Publishing House (2015); Aurelian V. Chirilă, *Chemarea anilor mici*, Revised edition, Foreword by Marian Olaru, Introductory study by Carmen Andronachi, Suceava, Cygnus Publishing House, 2015; *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, Foreword by dr. Ion Agrigoroaiei, Revised edition, introduction, notes and comments by Rodica Iașencu and Marian Olaru, Name register by Rodica Iașencu, București, Romanian Academy Publishing House, 2014; Recent studies and articles: "Bucovina în timpul Primului Război Mondial – câteva considerații", in "Analele Bucovinei", XXII, 1 (44), 2015; "Bucovina în perioada interbelică. Istorie și statistică" (II), *ibidem*, XXII, 1 (44), 2015; "Bucovina în Primul Război Mondial" (I), *ibidem*, XXII, 2 (45), 2015; "Însemnări cu privire la sărbătorirea centenarului unirii Bucovinei cu Regatul României", *ibidem*, XXV, nr. 2 (51), 2018; "Un memoriu care acuză. Dori Popovici, «Memoriu înaintat domnului mareșal Ion Antonescu, conducător al statului român, cu privire la situația din Bucovina»", *ibidem*, anul XXV, nr. 2 (51) 2018; "Aspecte politico-militare privitoare la Bucovina în anii Primului Război Mondial", in *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (București, 2018); "Dorimendont Popovici (1873–1950)", in Vasile Tărățeanu, *Chipuri luminate de harul iubirii de neam și țară. Antologie de documente, hotărâri, declarații, adresări, apeluri, telegrame, acte, protocoale unioniste* (București, 2018).

Elena Pascaniuc – scientific researcher at the Bukovina Institute of the Romanian Academy in Rădăuți, graduate of the Faculty of Letters of the "Al. I. Cuza" University of Iasi. Research interests: folk culture, folklore, personalities from Bukovina and their role in the Romanian and European culture. Participation to scientific conferences organized by: Bukovina Institute-Rădăuți, "Bukovina" Museum, the Faculty of History and Geography of "Ștefan cel Mare" University, the Regional Department for Culture, Cults and National Cultural Patrimony of Suceava. Latest published articles, studies or books: "Societatea muzicală «Armonia» (1881–1944)", in Ștefan Purici, Dumitru Vițcu (coordinators), *Crezul istoriei. În onoare prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani*, 2013; "Petru Rezuș la centenarul nașterii sale (1913–2013)", "Analele Bucovinei", XXI, 1, 2014; "Valorificarea culturii populare din Bucovina. Personalități. Dimitrie Dan", *ibidem*, XXI, 2, 2014; "Bucovina și bucovinenii în scrierile academicianului Dimitrie Dan. Oameni, mentalități culturale", *ibidem*, XXII, 1, 2015; "Simion Florea Marian – reper în valorificarea culturii tradiționale", *ibidem*, XXII, 2, 2015; "Dragoș Cusiuc (11 noiembrie 1936 – 1 august 2014)", *ibidem*, XXII, 1, 2015; "Vasile S. Cârdei, Folclor medical. Descânțe de deochi" (I), *ibidem*, XXIII, 1, 2016; "Vasile S. Cârdei, Descânțe «de spariet»" (II), *ibidem*, XXIII, 2, 2016; "Academicianul Dimitrie Dan (1856–1927). Actualitatea unui cărturar bucovinean", *ibidem*, anul XXV, 1 (50) 2018; "Stejarul în cultura tradițională. Câteva valențe mitice, magice, terapeutice", *ibidem*, anul XXV, 2 (51), 2018; "Intelctuali români bucovineni pe fronturile Primului Război Mondial. Leca Morariu – viață, război, literatură", in *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (București, 2018).

Dinu Poștarencu – graduate of the Faculty of Geography of the University of Tiraspol (1969–1974); scientific researcher at the Museum of History and Study of the Natal Land in Tighina (1987–1991), at the "M. Kogălniceanu" National Center for Literature and Museography, which is affiliated to the Moldovan Writers' Union (1991–1996), and at the History Institute of the Science Academy of Moldova (since March 1995), where he is currently working as a scientific coordinator. He obtained his PhD in History in 2010 and became an Associate Professor in 2013. In 2016, he was awarded the "Academic Merit". His fields of activity are the modern history of Bessarabia, history of localities, genealogy. He wrote a series of studies regarding the history of Bessarabia during the Tsarist period, the history of localities, the life and activity of Dimitrie Cantemir and of some Bessarabian personalities.

Anca-Elena Puha teacher at “Ion Nistor” Tehnological Highschool from Vicovu de Sus, Suceava, starting from 2006. At present, she is a PhD student at the “Ștefan cel Mare University” of Suceava, Faculty of Letters and Communication Sciences with a research on *Feminine hypostases of poetry from the '80 in Romania*, being coordinated by professor Mircea A. Diaconu from the same university. Scientific papers, articles, or book reviews: “O istorie a Cenaclului de luni” (book review in “Annals of Ștefan cel Mare University of Suceava”, 1/2016, vol. 26, p. 441), “Images of Feminism and Feminin Writings in Romanian literature” (“Annals of Ștefan cel Mare University of Suceava”, no. 2/2018, vol. 31, p. 139), “Meta-textuality in Mariana Marin’s and Magda Cârneli’s Work” (“Annals of Ștefan cel Mare University of Suceava”, no. 1/2017, volume 28, p. 309), “Mariana Marian and Matei Vișniec. Configuration of reality” (“Journal of Romanian Literary Studies”, 20/2020, p. 1116).

Ștefan Purici – teacher at the Department of History and International Relations of the Faculty of History and Geography of the “Ștefan cel Mare” University of Suceava and Prorector of the University. Ph.D. in History (1995) with a thesis on the Romanian national movement in the Bukovina (1775–1861). He teaches contemporary history of the Romanian people and history of European integration. Author of 4 books and over 100 articles on modern and contemporary history.

Ștefănița-Mihaela Ungureanu – scientific researcher at the “Bucovina” Institute in Rădăuți. Fields of interest: German press and literature in Bucovina, translations from/into German. Latest published articles, studies or books: Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna/Evoluția istorică a băilor feroase Dorna*, bilingual edition by Ovidiu Bătă and Ștefănița-Mihaela Ungureanu, 2012; “Georg Geib. Istoria unui mic oraș (V)”, in “Analele Bucovinei”, XX, 1, 2013; “Georg Geib. Istoria unui mic oraș (VI)”, in “Analele Bucovinei”, XXI, 2, 2013; “Ludwig Adolf Simiginowicz-Staufe – 180 de ani de la naștere”, in “Analele Bucovinei”, XXI, 2, 2013; “Evenimentele politice din Moldova, Țara Românească și Transilvania consemnate în periodicalul german “Bukowina” (1862–1868)”, in Ștefan Purici, Dumitru Vitcu (coordinators), *Crezul istoriei. În onoare prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani*, 2013, pp. 555–570; “Guvernatorii militari ai Bucovinei: Gabriel baron Spleny de Mihaldy (1734–1818) și Carol baron de Enzenberg (1725–1810)”, in “Analele Bucovinei”, XXI, 2, 2014; “Literatur und Theater in Ernst Rudolf Neubauers «Bukowina»”, in Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler, *Zeitungsstadt Czernowitz. Studien zur Geschichte der deutschsprachigen Presse der Bukowina (1848–1940)*, 2014.

Alexandru Ovidiu Vintilă – poet and essayist, doctor in history, member of the Romanian Writers’ Union, Iași branch and president of the Bukovina Writers’ Society, editor-in-chief of the literary magazine “Bucovina” and member of the editorial boards of the publications “Glasul Bucovinei” (Chernivtsi) and “Scriptum” of the Library of Bucovina “I. G. Sbiera” from Suceava. To date, he has published the following books: *Chalk Caricature*, Bucharest, Cartea Românească, 2003 (published in 2004, Award at the Poetry Festival “Pomi Luceafărul”, Botoșani, 2002; Prize for the debut of the Writers’ Society Bucovineni, 2004; nominated for the Prize for debut in poetry of the Iași branch of the Romanian Writers’ Union, 2004); *Midnight Office. The tradition of rupture*, Iași, Timpul, 2008 (Prize of the Cultural Foundation of Bucovina, poetry section, 2009; a group of poems from this volume won the First Prize in the “Natale Oggi” Contest, organized by “Poesia Attiva”, Turin, December 2008); Koch’s book, Timișoara, Brumar Publishing House, 2009 (Prize of the Bucovina Writers’ Society, poetry section, 2010). At the Timpul, in Iași, in 2011, he published *The Changed Life, a group of verses from this book won the Octavian Goga*, Poetry Prize, Ciucea – Cluj-Napoca, 2010, as well as the Dagan Publishing House Prize, Paris, 2011. Also the author also published at Tracus Arte in Bucharest, in 2011, an essay volume entitled *The Dialogic Approach. Signs of an experience of understanding* (Prize of the Bucovina Writers’ Society, publishing section, 2012). In addition, he also published the volume *Traian Brăileanu. The embodiments of reason. Facts, ideas, territories of reality from the Bucovina interwar period*, Bucharest, Paideia, 2012 (Restitutio Prize of the Romanian Writers’ Union, Iași branch and Bucovina Writers’ Society Prize, both in 2013), as well

as monograph (original doctoral thesis) *Traian Brăileanu. Dialectics of a personal history*, Bucharest, Tracus Arte, 2013 (Prize for interdisciplinary studies of the Society of Bucovina Writers and Prize for the study of history of the Cultural Foundation of Bucovina, both in 2014). At the Karth Publishing House in Bucharest, a Herg Benet imprint published, in 2014, the volume of poetry entitled *psychic objects*. In 2017, an essay book, entitled *Poetics of the Self*, was published by Eikon Publishing House. *The fact of being in the most-own-way* (Prize for essay, history and literary criticism of the Romanian Writers' Union, Iași Branch, 2018). In 2017, he was awarded the Prize for Literary Criticism of the magazine "Literary Conversations".